

DRUGA, DOPOLNJENA IZDAJA

FRANCI
ŠTRLE

VELIKI FINALE
NA KOROŠKEM

SAMOZALOŽBA

FRANCI STRLE

VELIKI FINALE NA KOROŠKEM

DRUGA, DOPOLNJENA IZDAJA

LJUBLJANA 1977

POSVEČENO SPOMINU POKOJNEGA
IVANA KOVACICA-EFENKE IN VSEH
PADLIH ZA PRAVICE KOROŠKIH SLOVENCEV

BESEDA OB PONATISU

S to knjigo izvršujem miselno oporoko pokojnega Ivana Kovačiča-Efenke, nadarjenega vojskovodje in velikega človeka. Takrat, ko mi je sporočal svoja pričevanja in spoznanja — bilo je leta 1954 — sem bil v prehudih življenjskih težavah, da bi se mogel popolnoma zavedati vrednosti dejstev, ki mi jih je Efenka posadil v srce. To izročilo se je v meni obudilo šele po njegovi smrti. Začel sem zbirati dokaze, da bi pobil nekatere zgodovinske ponaredke o končnih bojih in o dogodkih ob koncu 2. svetovne vojne na Koroškem in da bi v tej zvezi povedal pravo resnico. Pri iskanju in zbiranju dokazov sem se srečal z velikanskimi težavami in to predvsem zaradi tega, ker so dnevna poročila Tomšičeve, Šercerjev e in Slan-drove brigade o bojih in dogodkih po 9. maju 1945 izginila. In zato je moje raziskovalno delo s presledki trajalo kar pet let.

Najprej sem nameraval napisati le daljšo polemično razpravo, pri tem pa dati bralcu širši prikaz o tem, kako so posamezne enote Jugoslovanske armade prihajale na Koroško in se tam vključevale v bojne operacije. Toda med zbiranjem podatkov sem odkril popolnoma nova in doslej neznana dejstva ter doumel vso veličino, ki jo je v teh usodnih dneh odigral slovenski človek kot partizanski borec. Spoznal sem, da enote 4. operativne cone in zlasti še 14. udarne divizije po bojni vrednosti niso prav nič zaostajale za najbojevitejšimi enotami drugih bratskih narodov z juga in vzhoda naše domovine. To spoznanje je tudi vodilno sporočilo te moje knjige.

Kajpak me je ob zbiranju dokazov in ob pisanju vseskozi vznemirjale usoda koroških Slovencev, ki se morajo še dandanes bojevati za najosnovnejše narodnostne in človečanske pravice. Skušal sem vsebino oblikovati tako, da bi v zgledih najboljših sinov iz preteklosti našli oporo za svoj nadaljnji boj, in da bi se zavedali, da morajo pri tem računati predvsem na lastne življenjske sile.

Med zadnjo vojno in ob njenem koncu so koroški Slovenci izpračila neuklonljivo voljo, upreti se z vsemi sredstvi raznarodovanju in drugim nedemokratskim postopkom avstrijskih nacionalistov. S kryjo so izpisali svojo narodno pripadnost in z grobovi najboljših sinov so zakoličili meje slovenstva. Njihove žrtve, junaštvo in trdoživost so brez primere v srednji Evropi. Nas, ki smo dosegli blaginjo socialne pravičnosti in človeškega dostojanstva, zavezujejo, da jim stojimo ob strani kakor pravi možje. So pa pri tem važne tudi izkušnje. Niti, ki so jih koroški Slovenci stkali z naprednimi Avstrijci pri širjenju protifašističnega odpora v osrčje Avstrije, so vodilo, kje in kako naj si iščejo zaveznike za prihodnje ...

Hočem reči, da je partizanska misel s svojo bogato in izvirno prakso živa, ustvarjalna dediščina našega velikega časa, ki more dati odgovore na vprašanja tudi za sedanjost in prihodnost. Predvsem je važno spoznanje, da je mogoče pravi uspeh doseči le z združenimi močmi. Ta občutek medsebojne povezanosti, ki nas je reševal v najtežavnejših in najbolj krutih okoliščinah, ker smo drug drugemu pomagali, je med nami pričujoč še dandanes. Kakor smo se nekoč trudili, da bi vsak po svojih močeh pomagal sotovarišu v boju ali na pohodu, tako je dandanes zapaziti splošno prizadevanje, da bi vsak pomogel osvetliti nejasnosti, izpolniti praznine in popraviti netočnosti.

Ta stremljenja so prišla do polnega izraza med vsem mojim raziskovalnim delom. Od vsepovsod so se mi javljali tovariši in mi sporočali podatke, pošiljali listine ali dajali na voljo svoje pisane spomine in fotografije. Niti en človek, ki je bil kakorkoli povezan z našim bojem, mi ni odrekel pojasnil ali pomoči, čeprav sem po nepopolnih podatkih do ponatisa zaslišal 157 ljudi. Naletel sem na neverjetne primere gostoljubja, tovarištva in nesebičnosti, prav kakor nekoč pri partizanih.

Ne bom ponavljal, kar sem v tej zvezi napisal ob prvi izdaji, zdi pa se mi potrebno posebej omeniti vsaj tiste, ki so največ pripomogli, da se vdruči predstavljam s tako bogato dopolnjeno knjigo. Tu sodi na prvo mesto Stane Skrabar-Braškar, ki je zbiral pripombe s pravim mladostnim žarom in mi sporočal, koga naj dodatno zaslišim. Na podlagi teh obvestil ter pričevanj Hermana Slamiča-Urha in Henrika Reiterja-Dušana sta nastala dva popolnoma nova in izredno zanimiva poglavja. Druga taka, a še bolj širokopotezna osebnost je Franc Sever-Franta. Z njegovo pomočjo sem dokončno razjasnil do-

gajanje na zaporih Tomšičeve brigade pri Podklancu in v Dravogradu, sicer pa imajo njegove pripombe predvsem veliko analitično vrednost, vselej pa jih je podprl z dokazi, kar je prvotno vsebino še poglobilo. Pri raziskavah o delovanju zaščitnega bataljona štaba 4. operativne cone so mi zavzeto pomagali Franc Golob-Januš, Ivan Samec in Janko Iršič, ki mi je na posodo tudi svoje zapiske, listine in fotografije. Z zbranim gradivom in deloma s fotografijami so mi priskočili na pomoč še: prof. dr. Milan Zevart, Matija Maležič, Franc Bitner, Stane Rychly in Ivan Majnik-Džems, Pavle Grubelnik-Pajo pa je zame raziskal važne in doslej neznane okoliščine o delovanju 4. bataljona 3. brigade slovenske divizije narodne obrambe. Posebno mi je bilo pri srcu, ko se je po dolgem iskanju pojavil na mojem stanovanju slavni in skromni Ivan Guvo. Prišel je prav iz Beograda ter prinesel dragocena pričevanja . . .

Nekatera pisma s pripombami sem dobil prepozno, da bi jih bil lahko upošteval. To velja zlasti za pripombe Antona Grašiča-Sava in Srečka Grašiča o zavzetju Zagorja ob Savi pa o razoroževanju Nemcev v Zgornji Savinjski dolini. Tudi ustne pripombe Antona Gregoriča-Jakca, Ivana Steharnika-Džoka in Rudija Furlana so me prepričale, da bi bilo treba še marsikaj napisati o bojih Serčerjeve brigade severno in vzhodno od Velikovca. Milan Peroci in Franc Ribnikar-Lenart sta mi pripovedoval o nekaterih neljubih pripetljajih z Britanci, iz površnega pogovora z Ivanom Lebanom-Janezom pa se da sklepati, da bi bilo mogoče še marsikaj zanimivega povedati o delovanju Jeseniško-bohinjskega odreda v Ziljski dolini. Žal so bila vsa ta sporočila prepozna, zahtevala pa bi tudi dodatne raziskave, za kar pa sedaj nimam časa.

Prva izdaja te knjige, natisnjene v nakladi 5.000 izvodov, je bila razprodana v dobrem poldrugem mesecu. S tem je moje delo dobilo najširšo javno potrditev. Poleg tega je malokatera knjica požela toliko ugodnih kritik ter vzbudila toliko zanimivih in navdušenih odmevov. Dobil sem veliko pismenih in ustnih čestitk s prav izvirnimi ugotovitvami.

Odbor 14. udarne divizije se je pridružil tistim ugotovitvam o moji knjigi, ki poudarjajo njeno vrednost za slovensko zgodovinopisje, imel pa je resne pripombe na nekatere dvomljive polemične osti, ki bi utegnile povzročiti prizadetost posameznikov in enot, s katerimi se strinjam. Ker je bila druga,

dopolnjena izdaja »Velikega finala na Koroškem« medtem že stiskana in pripomb več nisem mogel upoštevati, sem naprosil mentorja Lada Ambrožiča-Novljana, da v »ODMEVIH« ob koncu knjige na ta mesta posebej opozori, za kar sem mu še posebej hvaležen.

»V »Besedi bralcem« prve izdaje sem naštel deset vidnejših tovarišev, ki so rokopis brali in dali veliko koristnih pripomb. S tem seveda nisem rekel, da sem upošteval prav vse njihove pripombe. Tudi se nisem spuščal v to, zakaj moja knjiga ni izšla v »Knjižnici NOV in POS«. Namreč dejstvo, da sta recenzenta moje delo za to zbirko priporočila s pridržki, za samozaložbo ni moglo biti pomembno.

Na koncu bi se rad zahvalil zboru borcev Kokrškega oddelka za moralno podporo, odboru 14. udarne divizije pa za pokroviteljstvo. Se posebej se zahvaljujem za pomoč in razumevanje generalpolkovniku Ivanu Dolničarju-Janošku, generalmajorju Mihlu Butari-Aleksu in mentorju Ladu Ambrožiču-Novljanu ter delovni skupnosti Učnih delavnic iz Ljubljane, ki so knjigo ceneno in kakovostno natisnile.

Franci Strle

UVOD

Med končnimi operacijami Jugoslovanske armade je 14. udarna divizija odigrala vlogo, ki daleč presega slovenski okvir. S svojim prispevkom k uničenju nemških in kvistlinških sil na Balkanu je dokončno izvršila poslanstvo, ki ji je bilo nakazano že z njenim legendarnim pohodom na Štajersko februarja 1944. Pri tem je dosegla uspehe, s kakršnimi se ne more pohvaliti nobena druga enota Jugoslovanske armade,

Komandirji vodov 4. čete 1. bataljona Tomšičeve — simbol bojevitosti Štirinajste. Fotografija je bila posneta 12. maja 1945 na Ravnah na Koroškem pred odhodom v bitko pri Poljani. V sredini spredaj je komandir voda Ignac Bošnik-Brko, po domače Bricmanov z Gmajne pri Slovenjem Gradcu.

podobne sestave in moči. To je lahko storila zaradi tega, ker so bile njene brigade izkušene in prekaljene v vseh oblikah vojskovanja, ker je imela sposobne vojaške in politične voditelje, ker je v njenih enotah prevladoval pravi bojni in revolucionarni duh in ker so bili njeni borci res dobro politično pripravljeni na napore za končno zmago in za osvoboditev vseh Slovencev, predvsem pa je to lahko storila zaradi tega, ker je operirala na stečišču sovražnikovih poti za umik in se je v usodnem trenutku mahoma znašla v osrčju najpomembnejših dogajanj.

ODLOČITEV DALJNOSEŽNEGA POMENA

Za izredne uspehe na Koroškem je bila poleg samega pohoda 14. divizije* na Štajersko daljnosežnega pomena zlasti sklep, da divizija ostane tam do konca vojne, ki ga je sam maršal Josip Broz-Tito 5. aprila 1945 brzojavno sporočil Glavnemu štabu JA za Slovenijo. Brzojavka se v prevodu glasi: »Dovoljujem, da 14. divizija ostane na Štajerskem pa naj razvije naj večjo aktivnost proti komunikacijam in prometu. Prek nje skušajte dobiti zvezo s predhodnicami Rdeče armade!«¹ Glavni štab JA za Slovenijo je to povelje sporočil štabu 4. operativne cone, ki je 6. aprila 1945 sprejem potrdil: »Ob 1.30 sprejeli depešo, da ostanemo na Štajerskem. Takoj bomo šli v ofenzivo. Kaj je z grupo? Pristopili bomo k formiranju conskega aparata in punktov. Operacije bomo usmerili predvsem na komunikacije, razbijanje sovražnih kolon na cestah. Pospešitev mobilizacije. Skala.«²

Kaj se skriva za tema brzojavnika? Da bi nam to postalo jasno, je treba poseči nekoliko nazaj.

S svojim krvavim in mučeniškim pohodom, ko so morali borci prestatati najhujše napore, kar si jih more zamisliti človek, in vso nemško premoč, je 14. divizija do temeljev pretresla vso Štajersko in tako ustvarila ugodne okoliščine za splošno ljudsko vstajo. Ne glede na hude izgube si je prav kmalu opomogla, ves čas pa zadržala svojega značilnega napadalnega duha. Skupaj s Šlandrovo, Zidanškovo in drugimi partizanskimi enotami na Štajerskem in Koroškem je v drugi polovici leta 1944 pridobila osvobojeno ozemlje v Zgornji Sa-

* Štirinajsta je dobila naziv udarna 26. oktobra 1944, ko je bila za udarno razglašena tudi njena tretja brigada — 13. SNOB Mirka Bračiča.

vinjski dolini, na Pohorju in na Kozjanskem.* Izrednega pomena za nadaljnji razvoj osvobodilnega gibanja v tem delu Slovenije je bilo predvsem osvobojevano ozemlje v Zgornji Savinski dolini, ki ga je divizija z aktivno obrambo zadržala dobre štiri mesece. Toda Nemcem je naposled le uspelo zbrati velike policijske in vojaške sile v moči treh divizij. Dne 28. novembra 1944 so začeli hudo ofenzivo, medtem pa je — že 12. decembra — padlo tudi osvobojevano ozemlje v Zgornji Savinjski dolini.³

* Zgornja Savinjska dolina je bila osvobojena v dveh napadalnih sunkih. Prvi se je začel 30. julija 1944 z napadi na postojanke Ljubno ob Savinji, Luče, Gornji grad in Šmartno ob Paki. Najprej je 2. bataljon Tomšičeve zavzel postojanko vermanov v Šmartnem ob Paki, orožniško postajo pa zaminiral in zažgal, a ni padla, Šlandrova je strla odpor v Ljubnem ob Savinji 31. julija ob osemnajstih, uro kasneje pa primorala k vdaji še posadko v Lučah. Po teh uspehih je močnejše pritisknila Zidanškova brigada na Gornji grad, zavzela tamkajšnja utrjena oporišča in sovražnike potisnila v grad, kjer so se 1. avgusta ob desetih vdali. Nemci so nato 2. avgusta izpraznili še postojanki v Rečici in v Nazarjih ter postojanki Špitalič in Motnik v Tuhinjski dolini. Ko so zbrali močnejše sile, so vdrli v Zadrečko dolino in se tam skušali utrditi, vendar jih je 9. avgusta premagala Zidanškova brigada z zavzetjem na novo ustanovljenih postojank v Šmartnem ob Dreti in v Bočni. Drugi sunek se je začel 11. septembra 1944 z napadi na postojanke v Mozirju, Letušu, Šmartnem ob Paki in Braslovčah. Najprej je 3. bataljon Tomšičeve 11. septembra ob štiriindvajsetih zavzel močno utrjeno postojanko Letuš, 12. septembra ob pol osemnajstih je Sladrova primorala k vdaji najmočnejšo sovražno postojanko v Mozirju, istega dne ob dvajsetih pa 2. bataljon Tomšičeve še sovražnike v Šmartnem ob Paki. Tega dne so bili kronani tudi boji za osvoboditev Kozjanskega, ki jih je začel Kozjanski odred, končali pa Bračičeva s popolnim uničenjem postojanke v Kozjem in Serčerjeva brigada z delnim uničenjem postojanke v Podčetrtku. Osvobojevano ozemlje na Pohorju je začelo nastajati 23. avgusta 1944 z napadom na Ribnico na Pohorju, ki jo je hitro zavzela Tomšičeva brigada, in Lovrenc na Pohorju, kjer je sovražnike 24. avgusta strla Serčerjeva. Taisti brigadi sta 3. septembra 1944 zavzeli še močno utrjeni postojanki v Mariborski koči in Sokolskem domu, s tem pa je bil v partizanskih rokah ves pohorski masiv. (Dr. Miroslov Stiplovšek »Šlandrova brigada«, od str. 408 do 413 in od 450 do 454, Mirko Fajdiga »Zidanškova brigada«, od str. 322 do 340, arhiv štaba 4. operativne cone, fase. 330/1, 330/11 in 335/1, poročilo o napadu Tomšičeve na postojanki Letuš in Šmartno ob Paki, fase. 336/IV, vse v IZDG, ter »Spominski dnevi« v juliju, avgustu in septembru 1944, revija »Borec«, letnik 1953, str. 224, 256 ter 301 in 302.)

Ta silni nemški pritisk je privedel do prepričanja, da se brigade na Štajerskem ne bodo mogle obdržati. Prav nasprotno mnenje je vseskozi zagovarjal podpolkovnik Ivan Kovačič-Efenka, tedaj namestnik komandanta 4. operativne cone;⁴ kaže pa, da njegovih ocen niso upoštevali,* zakaj že 11. februarja 1945 je iz Beograda prišel naslednji brzoglavni ukaz: »Glede na razvoj položaja severno od Save morate s Štajerskega takoj prevreči na sektor Dolenjskega Štirinajsto divizijo in drugi dve brigadi s štabom cone. Na Štajerskem pustite dosedanje odrede, ki jih razdelite na manjše enote, sposobne za hitre premike in diverzantske akcije, posebno na proge in promet. Za ta prehod morate izvesti nadrobne priprave z G. S. Hrvatske!«⁵ Taki odločitvi pa so botrovali še nekateri drugi razlogi. Glavni štab NOV in PO Slovenije** bi bil predvsem rad okrepil enote 7. korpusa, ki so se v Suhi krajini in na severnih obrobjih Gorjancev prav tako znašle pod hudim sovražnikovim pritiskom. Brezpogojno je namreč hotel ubraniti osvobojeno ozemlje v Beli krajini. Vrh tega so nekateri veliko preveč pričakovali od ofenzivne Rdeče

* Nasprotovanje Ivana Kovačiča-Efenke, da 14. udarna divizija odide na Dolenjsko, datira iz dni po 28. novembru 1944, ko se je na Štajerskem začela huda nemška ofenziva. Ta je prizadela zlasti zaledne enote in partizanske bolnišnice v Zg. Savinjski dolini ter deloma Tomšičevo brigado, medtem ko sta Šerčer jeva in Bračičeva ostali takorekoč neokrnjeni (Mičo Došenovič, ustni vir). Takrat je bilo še v veljavi stališče osrednjega slovenskega političnega in vojaškega vodstva, da se morajo brigade brezpogojno obdržati severno od Save (Peter Stante-Škala, ustni vir), čeprav so se v nekaterih vodstvenih krogih na Štajerskem pojavljala tudi močna nasprotna mnenja. Dalje je Efenka ugovarjal zoper odhod na Dolenjsko 19. februarja 1945 na pogovoru s komandantom in političnim komisarjem 4. operativne cone. Petru Stantetu-Skali in Dragomiru Benčiču-Brkimi sta Efenka in Matevž Hace povedala, da najmanj 95 odstotkov borcev ne bo želelo zapustiti Štajerske. Mučen položaj je nastal tudi na sestanku brigadnih funkcionarjev 14. udarne divizije, na katerem so ugotovili, da bi brigade lahko vzdržale na Štajerskem in da bo zaradi odhoda na Dolenjsko upadel bojni duh (Glej Matevža Haceta »Komisarjevi zapiski II«, str. 242 in 243, in dr. Miroslava Stiplovška »Sladrovo brigado«, str. 644!).

** Glavni štab NOV in PO Slovenije se je tako imenoval do 1. marca 1945, ko se je Narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije preimenovala v Jugoslovansko armado. Poslej se je imenoval Glavni štab JA za Slovenijo.

armade na Madžarskem, pa so se zadovoljili z utvaro, da bo Štajerska osvobodjena predvsem z njeno pomočjo.

Naj bo tako ali drugače, odločitev, da morajo brigade 14. udarne divizije oziroma 4. operativne cone zapustiti Štajersko, je močno spominjala na povelje za umik slovenske partizanske vojske na Hrvaško ob koncu leta 1942.* Da bi bil odhod poglavitnih slovenskih partizanskih sil na Hrvaško v začetku leta 1943 usodno oslabil našo revolucijo, hkrati pa močno okrepil belogardistično izdajstvo, je zdaj dokazano. Se z večjo gotovostjo lahko rečemo nekaj podobnega o revoluciji v severnih predelih Slovenije, zlasti če upoštevamo Löhrova in Churchillova stremjenja.** Že sami poskusi za prehod čez Savo so narodnoosvobodilno vojsko na Štajerskem močno oslabili in jo izpostavili učinkovitim sovražnikovim udarom, predvsem pa so jo za poldrugi mesec odtegnili od njenih poglavitnih bojnih nalog. Sovražnik je tako še nekaj časa zadrževal ofenzivno pobudo v svojih rokah in delil udarce slovenski partizanski vojski tako na Štajerskem kakor tudi na Primorskem in Dolenjskem.

* Povelje, naj se vse slovenske brigade in odredi skoncentrirajo in izvršijo napad na eno od utrjenih italijansko-belogardističnih postojank, potem pa se umaknejo prek Kolpe v Gorski kotar in Liko, češ da zaradi prenaseljenosti, terenskih razmer ter gostote železniškega in cestnega omrežja Slovenija ni pripravna za partizansko vojskovanje, je dal konec leta 1942 Arso Jovanovič, takratni načelnik Vrhovnega štaba NOV in POJ. Temu se je uprl Edvard Kardelj-Krištof, ki je po vojni tudi teoretično zavrnil tak ukrep kot škodljiv za razvoj revolucije na Slovenskem (glej uvod h knjigi Rudolfa Hribernika-Svaruna »Dolomiti v NOB«, str. 19 in 20!).

** Löhrov poziv iz prvih dni maja, naj feldmaršal Harold Alexander zasede Trst, Primorsko in Koroško, najbrž ni imel le namena, ustvariti možnosti za vdajo njegove armade Angloameričanom, ampak se je v teh Löhrovih željah zrcalila tudi miselnost tistih velikoavstrijskih krogov, ki se niso nikoli odrekli pohlepu po slovenski Štajerski. Takratna Churchillova stremjenja pa lepo nakazuje dopis Ministrstva za zunanje zadeve Velike Britanije iz aprila 1945 (AVII, arhiv NOP, številka 43/3, F. O.), ki pravi dobesedno tole: »Titovo napredovanje proti severu, naj je še tako sprejemljivo z vojaškega stališča, le teži... k pokrajinama Julijski krajini in Koroški. V vsakem primeru bi bilo dobro, če bi se dogodki razvijali tako, da bi bil Tito začasno zadržan z odporom ustašev in belogardistov okoli Ljubljane in Zagreba, medtem ko bi bilo zavezniškim silam mogoče v miru zasedeti Julijsko krajino in Koroško ...« (podčrtal F. Strle).

Na osnovi brzoglavnega povelja iz Beograda z dne 11. februarja 1945 je Glavni štab NOV in PO Slovenije izdelal natančno navodilo, ki vsebuje štirinajst točk,⁶ in zahteval, da se prehod izvede takoj. Tudi kasneje je v brzoglavkah nenehno ponavljal, da je treba pohod izsiliti, ter pri tem nakazoval celo obhodno pot čez Gorenjsko, soglašal, naj preidejo Savo skrivoma ter ločeno po brigadah in podobno. Samo o Tomšičevi brigadi vemo, da je poizkušala preiti Savo štirikrat, a se je vselej zataknilo.* Sava, narasla od pomladnih voda, je bila zares huda ovira za izvedbo tako zahtevnega manevra, vendar je kazalo, da partizani tega povelja ne izvršujejo z voljo.

Sam komandant 4. operativne cone Peter Stante-Skala pravi, da jih je ta ukaz zelo presenetil, in nadaljuje: »Med

* Enote 14. udarne divizije oziroma 4. operativne cone za prehod narasle Save niso bile primerno tehnično opremljene. Najprej so skušale priti čez Savo v noči na 1. marec 1945 pri Renkah s pomočjo mostu iz gumijastih čolnov. Toda Sava je bila tako deroča, da je privezane gumijaste čolne kar odtrgala; pri tem so se okopali Franc Primožič-Marko, Ivan Majnik-Džems in Tone Turnher, neki borec iz 1. bataljona Tomšičeve pa je utonil. Dva nadaljnja poskusa prehoda čez Savo sta bila pri Ribčah, kjer je voda najplitvejša. Tu je gradbena skupina skušala narediti lesen zasilni most s pomočjo lesenih kobil, kar pa ji ni uspelo. Po tem neuspehu so v noči na 19. marec 1945 enote na tem kraju skušale Savo prebresti tako, da bi se borci držali za razpeto žično vrv. Toda trojka, ki bi morala na drugi breg prenesti vrv in jo tam privezati, se je komaj ubranila valov in so jo imeli za pogrešano. Narasle Save ništa mogla preplavati niti športnika Franc Puterle-Cure in Mirko Šercer. Poslednjič so brigade poskušale preiti Savo v noči na 4. april s pomočjo lesenih čolnov, ki so jih borci naredili na Moravskem in jih potem prinesli do Save na ramah, in sicer med nemškima postojankama Sava in Ponoviče. Tudi tokrat ni bilo mogoče obvladati čolna, ki naj bi žično vrv potegnil čez reko. Desetina, ki bi morala zavarovati mostišče na desnem bregu, je morala poskakati v vodo, ker je čoln neslo naravnost pred nemške bunkerje. Tudi tokrat so nekaj borcev pogrešali. Ti štirje poskusi kot tudi ogorčeni boji na prostoru med Savo in Črnim grabnjem so dokaz, da so štabi in enote naredili vse za izvršitev povelja, čeprav so Štajersko težko zapuščali. To pokrajino in njene ljudi so bili namreč silno vzljubili (Ivan Majnik-Džems, izjava z dne 19. julija 1974, Mico Došenovič, Franc Puterle-Cure in Jože Salej, ustni viri, dr. František Jordan »Mezi slovinskymi partyzany«, Historie vojenství, ročník 1966, od 251 do 255, radijske brzoglavke štaba 4. operativne cone za marec in april 1945, fase. 46/11 v IZDG, in spomini pisca).

Štab 4. operativne cone NOV in PO Slovenije konec januarja 1945. Od leve proti desni: polkovnik Peter Stante-Skala, komandant, polkovnik Dragomir Benčič-Brkin, politični komisar, major Petar S. Brajovic, načelnik štaba, major Franc Primožič-Marko, pomočnik načelnika, podpolkovnik Matevž Hace, pomočnik političnega komisarja, in podpolkovnik Ivan Kovačič-Efenka, namestnik komandanta.

borci in poveljniškim kadrom je zavladovalo precejšnje nezadovoljstvo. Nihče od nas ni mogel razumeti takega ukrepa ...⁷ Se bolj odkrit je bil Ivan Majnik-Džems, ki je izjavil: »Ne bi se moglo reči, da smo prizadevanja za prehod prek Save sabotirali, lahko pa trdim, da tega ukaza nismo izvrševali s srcem ...⁸

O podpolkovniku Ivanu Kovačiču-Efenki, ki je bil 5. februarja 1945 imenovan za komandanta 14. udarne divizije, vemo, da je že pred tem zavračal vsako misel na tak prehod, ko pa je poveljstvo nad divizijo prevzel, je imel še veliko več utemeljenih razlogov za svoja stališča. Dobro se je namreč zavedal, da se mu bo divizija osula, še predno se bo zapletla v boje z domobranskimi udarnimi bataljoni na Dolenjskem. Za to je prepričevalno govorila izkušnja s Slandrovo in Zidanškovo brigado, ki sta bili 10. oktobra 1944 odšli na Dolenjsko vsaka s petimi bataljoni in s pravim udarnim duhom,

vrnili pa sta se v noči na 24. december 1944 malodušni in osuti, da je bilo vsake komaj za bataljon.* Kakšna škoda je s tem nastala, si lahko mislimo. Če bi bili brigadi ostali na Štajerskem, bi bil tam zagotovo nastal še tretji korpus slovenske partizanske vojske,** tako pa je učinkovitost partizanskega orožja začela plahneti.

Štajerski borci se niso toliko bali bojev z domobranskimi udarnimi bataljoni, ki so s svojimi drznimi vpadi v partizansko zaledje in z udari v hrbet postali zares zelo nevarni. Bolj so se bali gladu in pomanjkanja. Dolenjska je bila takrat že hudo izčrpana, prehrana partizanskih enot je bila slaba, saj še soli ni bilo, nasprotno pa je bilo na Štajerskem še vsega v zadostnih količinah. Drugi razlog je bil v tem, da so bili štajerski borci navajeni manevrskega načina bojevanja, na Dolenjskem pa je šlo pretežno za frontalne boje. Končno so na Štajerskem čutili, da branijo lastne domove in svoje domače, z odhodom na Dolenjsko pa bi bili le-ti spet prepuščeni na milost in nemilost sovražniku. To so bili psihološki momenti, na katere je moral računati vsak pameten poveljnik, zakaj narodnoosvobodilna vojska je bila prostovoljska vojska. Tisti, ki se ni bojeval iz zavesti, je to vojsko lahko zapustil vsak trenutek, saj je bilo priložnosti za beg vedno dovolj.

* Stab Slandrove brigade je 26. januarja 1945 poročal, da je v brigadi navzočih le 78 borcev, 192 jih je dezertiralo ali odšlo na zdravljenje z njegovim dovoljenjem. V Zidanškovi brigadi pa je bilo navzočih 137 borcev, dezertiralo jih je 126 itd. Glej Miroslava Stiplovška knjigo »Slandrova brigada«, str. 637 in 638!

** Ustanovitev tretjega korpusa NOV na Slovenskem je nakazal Vrhovni štab NOV in POJ že 5. januarja 1944 med nalogami za pohod 14. divizije na Štajersko, kjer pravi: »... Zaradi tega pošljite na ta sektor eno lahko gibljivo divizijo. Stabu te divizije naj bodo podrejeni vsi partizanski odredi in vojaške oblasti v zaledju — na Štajerskem. Ta divizija naj bo jedro bodočega korpusa na tem odseku« (fase. 12/11 — lv IZDG). Možnosti za ustanovitev še ene divizije na Štajerskem in s tem tretjega korpusa slovenske partizanske vojske so nastale sredi leta 1944. O tem govori štab 4. operativne cone v poročilu Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije z dne 1. julija 1944, kjer pravi: »XI. SNOB je na poti proti moravškemu sektorju, kjer se namerava formirati nova divizija skupno s VI. SNOUB in Kamniško-zasavskim odredom...« (Zbornik, del VI, knjiga 14, dokument števil. 98.)

Dober poveljnik pa mora skrbeti, da bo svoje enote ohranil v polni številčni in bojni moči za boje odločilnega pomena ter da bo z učinkovitim posegom ob končni zmagi ovrednotil vsa velika prizadevanja, ki jih je vložil v njihovo bojno sposobnost.

Ivan Kovačič-Efenka je bil po rodu Dolenjec,* a se je po pohodu 14. divizije na Štajersko v miselnosti popolnoma stopil s Štajerci. Vzljubil je štajerske ljudi in kraje, vzljubil pogumne vojake, ki mu jih je dala »velika štajerska pomlad«. Zraven tega je njegov pogled segal še dlje na Koroško, kjer je bil slovenski živelj že dolgo izpostavljen hudemu raznarodovanju. Vedel je, da gesla osvobodilne fronte o osvoboditvi in združitvi vseh Slovencev ne bo mogoče uresničiti brez vojaške navzočnosti v krajih, ki so bili po prvi svetovni vojni krivično odtrgani od našega narodnega telesa. Tako vojaško navzočnost je bilo mogoče zagotoviti le v primeru, če bodo ob koncu vojne v severnih predelih Slovenije partizanske sile zadosti močne, zakaj Sava, gorski hrbti in daljave bi bili spet ovire za hiter in odločen vojaški poseg.

To sicer n? mislil samo Efenka. Vsi, tudi navadni borci, smo bili takega mnenja. Temu se ni čuditi, zakaj že sredi leta 1944 je politični oddelek štaba 14. divizije izdelal na-

*** Ivan Kovačič-Efenka se je rodil 28. januarja 1921 v vasi Dolnji Podboršt pri Mirni peči. K partizanom na Dolenjsko je odšel zgodaj leta 1942 iz Ljubljane kot pekovski pomočnik. Komandir čete je postal že spomladi leta 1942 (Efenkova četa), nato od 19. marca 1943 komandant 3. bataljona Tomšičeve brigade, od 16. julija 1943 nedolgo namestnik komandanta Tomšičeve. Po tistem je končal oficirsko šolo pri Glavnem štabu NOV in PO Hrvatske, nato so ga poslali v slovensko Istro. Po nemški ofenzivi se je vrnil v Tomšičevo brigado za načelnika štaba, komandant Tomšičeve pa je postal za Stankom Semičem-Dakijem sredi decembra 1943. Nato je bil 25. junija 1944 imenovan za namestnika komandanta 14. divizije. Do 28. januarja 1945, ko je prevzel poveljstvo nad 14. udarno divizijo (uradno imenovan 5. februarja 1945), je bil še namestnik komandanta 4. operativne cone. Z redom narodnega heroja je bil odlikovan 27. julija 1953, vojaško službo pa je končal s činom polkovnika. Umrli je 14. novembra 1963 kot žrtev zahrbtni bolezni. Pokopan v grobnici narodnih herojev na Šladrovem trgu v Celju.**

Da so bile enote 4. operativne cone JA sposobne odigrati svojo veliko vlogo ob koncu vojne na Koroškem — priča dejstvo, da je bila pri štabu cone tudi zavezniška vojaška misija na čelu z britanskim majorjem D. C. Owenom, ki ga vidimo v sredini med polkovnikom Petrom Stantetom-Skalo, komandantom (levo), in majorjem Petrom S. Brajovičem, načelnikom štaba cone (desno).

tančne teze o vprašanjih, ki so zadevala koroške Slovence, in program osvobodilne fronte za rešitev teh vprašanj. Pod vodstvom Dragomira Benčiča-Brkina je bilo pripravljeno tudi gradivo za res kakovostne politične ure s tega področja.* Zato

« Dragomir Benčič-Brkin je napisal navodilo za začetek okrepljenega političnega dela glede osvobodilnih ciljev na Koroškem tudi 20. septembra 1944 kot politični komisar 4. operativne cone (fase. 649 v IZDG). V 14. diviziji se je kampanja začela že prej. Tako je dr. Heli Modic, v. d. političnega komisarja 14. divizije, junija pripravil gradivo na temo »Koroška ob plebiscitu in danes«, neki Maks pa za temo »Germanizacija avstrijskih pokrajin« (fase. 338/11 v IZDG). V enotah so predelovali tudi brošurico »Kje so naše meje« (Ivan Jan-Srečko).

se ni čuditi veselju, ki je kljub neprespanosti in izčrpanosti od nenehnih bojov zavladovalo med borci, ko so izvedeli, da bodo ostali na Štajerskem, kjer bodo lahko največ storili za pravične meje. Obrazi so se jim zjasnili in razlezli v radosten nasmeh, iz prsi in grl jim je privrela bonja pesem, ki je valovala kakor razburkano morje ...

PREOSNOVA IN OKREPITEV ŠTIRINAJSTE

Titova odločitev, da 14. udarna divizija ostane na Štajerskem do konca vojne, je hitro obrodila obilen sad. Pripomogla je predvsem k hitri rasti njene številčne in udarne moči. O tem se najzgovorneje lahko prepričamo na primeru Tomšičeve brigade. Ta je po nemški ofenzivi proti osvobojenemu ozemlju v Zgornji Savinjski dolini ohranila 491 ljudi (navzoči na dan 12. februarja 1945, ko je brigado doseglo povelje za prehod čez Savo na Dolenjsko). Za časa zadrževanja na Moravskem in v Zasavju se je njena številčna moč skrčila na 397 navzočih (stanje na dan 5. aprila 1945, ko ji je bilo dovoljeno dalje ostati na Štajerskem). To nazadovanje je mogoče pripisati pretežno padlim in ranjenim pa tudi dejstvu, da se ni obnavljala z novimi borci, kar je bilo še toliko bolj pričakovati na Dolenjskem. V nasprotju s tem pa je po njeni vrnitvi čez Savinjo na področje severozahodno od Celja številčna moč Tomšičeve brigade začela hitro naraščati. Po enajstih dneh (18. aprila) je bilo navzočih v brigadi že 744 ljudi, na dan 1. maja 1945 pa kar 829, kar pomeni, da se je njena številčna moč v treh tednih več kot podvojila. Takisto je bilo tudi v drugih brigadah na Štajerskem.*

Povelje Glavnega štaba JA za Slovenijo z dne 6. aprila 1945, ki je sledilo omenjeni Titovi odločitvi, pa je sprožilo tudi preosnovo enot 4. operativne cone v korist krepitvi udarne

* Sladrova brigada je do 2. maja 1945 narasla na 599 (v primerjavi s stanjem v januarju 1945 za sedemkrat), do 5. maja pa na 803 borce, čeprav je bojno delovala na področju, ki je bilo za novačenje najbolj izčrpano (dr. Miroslav Stiplovšek »Sladrova brigada«, str. 672). Zidanškova je do 1. maja dosegla število 600 mož, po akcijah v Zasavju pa je narasla na 836 borcev (Mirko Fajdiga »Zidanškova brigada«, str. 672 in 685). Serčerjeva in Bračičeva sta bili še pred tem najštevilnejši, saj sta še iz prejšnjega leta ohranili vsaka po najmanj 700 borcev (Mičo Došenovič, ustni vir).

moči Štirinajste. 2e v drugi točki nedatiranega brzojavnega navodila — v februarju 1945 — za prehod čez Savo na Dolenjsko sta Kidrič in Kveder odredila, naj se operativni štab Slandrove in Zidanškove ukine, češ da je štabu 14. udarne divizije podrejeno vseh pet brigad.⁹ To določilo pa je štab 4. operativne cone v pripravah za prehod čez Savo očitno prezrl, saj sta Slandrova in Zidanškova še nadalje ostali podrejeni operativnemu štabu. Zagotovo je Glavni štab JA za Slovenijo 6. aprila opomnil štab 4. operativne cone, da je treba to odredbo nemudoma izvršiti, in tako sta bili 8. aprila 1945 vključeni v sestavo 14. udarne divizije še 6. SNOUB Slavka Slandra in 11. SNOB Miloša Zidanška, operativni štab pa razpuščen.¹⁰ Hkrati je moral štab 4. operativne cone poskrbeti za naglo številčno okrepitev teh dveh brigad, ki sta bili najšibkejši, kar mu je Glavni štab priporočil že februarja 1945. Vemo, da je veliko borcev za to okrepitev dal predvsem Kokrški odred.*

Po tej preosnovi in okrepitvi 14. udarne divizije JA so brigade dobile operacijska področja, kjer naj bi novačile nove borce, se bojno utrjevale, napadale sovražnike iz zased na cestah ter uničevale manjše postojanke. Najpomembnejše poslanstvo je bilo zaupano 13. SNOUB Mirka Bračiča, ki je operirala na področju Konjiške gore in vzhodnega Pohorja. Ta bi morala prva vzpostaviti stik s predhodnicami Rdeče armade ter v primernem trenutku pripomoči k osvoboditvi Maribora.

* Druga in tretja točka brzojavnega navodila iz februarja 1945 se glasita: »Štab cone in štab divizije se za ta pohod združita. 6. in 11. brigado treba ojačati s silami odredov, predvsem Kozjanskega in KZO (Kamniško-zasavskega)...« O kaki okrepitvi teh brigad z borci iz Kozjanskega odreda ni nobenega sledu, pač pa dr. Miroslav Stiplovšek v knjigi »Slandrova brigada« na str. 662 in 663 navaja, da je Glavni štab NOV in PO Slovenije ukazal, naj štab 4. operativne cone iz Kamniško-zasavskega in Kokrškega odreda vzame po 100 borcev s komandnim kadrom in z njimi okrepi številčno najšibkejši brigadi, Slandrovo in Zidanškovo. Iz knjige Mirka Fajdige »Zidanškova brigada« je znano, da je Kamniško-zasavski odred 12. aprila poslal brigadama 43 mobilizirancev, iz Šerčer je eve brigade je prišlo v Slandrovo 43, v Zidanškovo pa 50 borcev, iz razformiranega operativnega štaba 6. in 11. brigade v Slandrovo 25, v Zidanškovo pa kakih 20 borcev, končno pa je iz Kokrškega odreda 1. maja 1945 prišel v Zidanškovo brigado celoten 1. bataljon (dr. Miroslav Stiplovšek »Slandrova brigada«, str. 662 do 670, Mirko Fajdiga »Zidanškova brigada«, str. 652 do 672, dnevnik Ivana Jana Srečka).

Na področju od Lindeka in Paškega Kozjaka do Spodnje Savinjske doline in Celja je operirala 1. SNOUB Toneta Tomšiča, ki je v noči na 17. april zavzela sovražno postojanko v Vojniku pri Celju. Na zahodnem Pohorju, Graški gori, na Šmihelu in na Koroškem do Pece je bojno delovala 2. SNOUB Ljuba Šercerja, ki je v noči na 24. april dosegla veliko zmago z zavzetjem nemških utrdb na Slemenu med Šoštanjem in Crmo. V Zadrečki dolini in na Kamniškem je delovala 6. SNOUB Slavka Slandra, na Dobrovljah in v Zasavskih revirjih pa 11. SNOB Miloša Zidanška.¹¹

Sovražne posadne enote, sestavljene pretežno iz Avstrijcev in Madžarov, so bile spričo bližajočega se konca vojne in neizbežnega Hitlerjevega poraza v razkroju. Njihovi poveljniki so iskali stike s političnimi delavci in partizanskimi enotami, da bi se z vdajo ali prestopom na stran partizanov rešili zla poraženih. Tako je skoraj vsaka brigada dosegla kak uspeh pri osvajanju sovražnih postojank, ne da bi pri tem veliko tvegala ali žrtvovala. Tudi pripadniki kvizlinških enot iz vzhoda so množično prestopali k partizanom. Brž se jih je v vsaki brigadi nabralo za en bataljon.*

Sled o tem je v brzjavki štaba 4. operativne cone z dne 18. aprila 1945: »Prvi internacionalni bataljon formiran pri prvi U. brigadi. Šteje 170 mož. Narodnosti: Rusi, Madžari, Poljaki. 34 Mikolajčkovih Poljakov iz varšavske vstaje.**

V drugih brigadah so (tudi) v formiranju bataljoni. Napravili poseben načrt s posebnimi programi. Skala-Matevž.«¹²

V sklop preosnov za dosego večje bojne učinkovitosti spada tudi ustanavljanje jurišnih vodov.*** Jurišni vodi so

* Štab 14. udarne divizije je 18. aprila 1945 izdal navodilo, naj štabi brigad sestavijo iz tujcev posebne enote, v katerih naj bo poveljniški kader slovenski. Funkcionarji v teh enotah naj bi obvladali jezik podrejenih. V Slandrovi brigadi je bil internacionalni bataljon ustanovljen 25. aprila. Tudi v Zidanškovi brigadi je ruska četa do 28. aprila 1945 prerasla v bataljon (dr. Miroslav Stiplovšek »Slandrova brigada«, str. 671, in Mirko Fajdiga »Zidanškova brigada«, str. 660).

** Stanisław Mikolajczyk, roj. 1901, vodja poljske kmečke stranke, predsednik poljske begunske vlade v Londonu od 1943 do 1945.

*** V Šercerjevi in Bračičevi brigadi sta se še iz jeseni prejšnjega leta ohranila tudi jurišna bataljona, v Šercerjevi kot četrti, v Bračičevi pa kot tretji bataljon.

bili namenjeni za posebne akcije zlasti obveščevalnega značaja (lov na sovražnikove oficirje). Sestavljali so jih izbrani junaki, ki so bili oboroženi z avtomatskim orožjem in bombami ter oblečeni v nemške uniforme. S svojimi drznimi in nenadnimi napadi so pri sovražniku ustvarjali hudo zmedo in preplah.

Brigade so poleg bojne razvile na svojih področjih tudi močno politično, kulturno in propagandno dejavnost. Mitingi so si vrstili v vseh večjih krajih. Ti so med prebivalstvom krepili upanje v skorajšnjo zmago, pri borcih pa večali bojnega duha. Tudi politične ure so bile izčrpne in korenite. Na njih so se borci znova seznanili s programom osvobodilne fronte za osvoboditev in združitve vseh Slovencev. Vse štiri jugoslovanske armade so bile namreč 16. aprila 1945 začele končno ofenzivo za osvoboditev Jugoslavije. Ob tem je Svetozar Vukmanovič-Tempo, nač. politične uprave JA, izdal navodilo s tezami za okrepitev političnega dela med borci. V peti točki tega navodila je zahteval od političnih komisarjev, da morajo vse enote prepojit z zavestjo za osvoboditev tudi tistih krajev, ki so bili po prvi svetovni vojni krivično odtrgani od Jugoslavije. V 14. udarni diviziji je vsa pozornost v tem smislu veljala slovenski Koroški.

V tem poglavju je treba nekaj reči tudi o štabu 14. udarne divizije, ki je bil sestavljen iz najsposobnejših vojaških in političnih kadrov, kar jih je kdaj poveljevalo diviziji. Kot že rečeno, je bil za komandanta 14. udarne divizije že 5. februarja 1945 imenovan podpolkovnik Ivan Kovačič-Efenka, eden izmed najbolj nadarjenih slovenskih partizanskih poveljnikov. Po tistem, ko je moral Dragomir Benčič-Brkin v začetku marca oditi na novo dolžnost in ga je na položaju političnega komisarja 4. operativne cone nadomestil Matevž Hace, je bil imenovan za komisarja 14. udarne divizije Ivan Dolničar-Janošek. Ta se je pred tem posebej izkazal kot politični komisar 13. SNOUB Mirka Bračiča, ki je znal bratovsko bedeti nad komandantom Milenkom Kneževičem in ga varovati, da zaradi izredne drznosti ne bi izgubil glave. In res jo je izgubil, ko Dolničarja ni bilo več v brigadi. Vrh tega je Dolničar zelo skrbel za borce, zavzemal pa se je tudi za stvarne bojne načrte, kar mu je med borci ustvarjalo sloves zelo sposobnega oficirja. Tu sta bila že od prej še major Mico Došenovic, ki se je kot načelnik štaba odlikoval z umirjenostjo in preudar-

Podpolkovnik Ivan Kovačič-Efenka, komandant 14. udarne divizije, je ob prevzemu te dolžnosti dopolnil komaj štiriindvajset let.

Major Mico Došenovid (sedaj generalmajor), načelnik štaba 14. udarne divizije, je doma iz Sanskega mosta v Bosanski krajini.

nostjo, in Peter Mendaš-Iztok, ki je kot pomočnik političnega komisarja veljal za enega najprizadevnejših političnih delavcev v diviziji. Ti tovariši so bili izkušena in enovita poveljniška ekipa, ki je znala biti prožna, iznajdljiva, pa tudi odločna.

To pa še ni vse. Tudi v širšem štabu, ki je bil sicer maloštevilen, so delovali prekaljeni in zelo sposobni oficirji. Ti so bili skoraj vsi odlični organizatorji, ki so pred tem prešli trdo šolo vojskovanja na Štajerskem in v drugih slovenskih pokrajinah. Tako je operativnemu odseku načeloval major Franc Sever-Franta, ki je bil poprej komandant operativnega štaba Slandrove in Zidanškove brigade, v tem odseku pa so delovali še poročnik Stane Smon, podporočnik Ivan Kajžer in orožar Ignac Hrast, vendar je treba povedati tudi to, da so bili operativni oficirji imenovani še pri brigadnih in celo pri bataljonskih štabih. Divizijsko protiobveščevalno službo je

Major Peter Mendaš-Iztok, pomočnik političnega komisarja, in podpolkovnik Ivan Dolničar-Janošek, politični komisar 14. udarne divizije (sedaj oba generalpolkovnika).

Janez Kenk-Ivo in Ludvik Bizjak-Smrekar, oficirja kontraobveščevalne službe pri štabu 14. udarne divizije.

Herman Slamič-Urh iz obveščevalne službe in Franc Putterle-Cure, šef intendature 14. udarne divizije.

vodil Ivo Kenk, ki je bil pred tem politični komisar brigade, še posebno sposoben protiobveščevalni oficir pa je bil pokojni Ludvik Bizjak-Smrekar. Na čelu obveščevalnega centra 14. udarne divizije je bil podporočnik Franc Valušnik-Gorenc, njegova pomočnika pa sta bila podporočnika Dušan Dovjak-Savo in Vili Šlamberger-Brkič, ki so imeli na voljo še ogledniško četo. Tej sta poveljevala Jože Mazovec in Jože Nose. Ta služba je imela poleg centrov po brigadah in obveščevalcev v bataljonskih štabih in v četah še stalne obveščevalne točke blizu večjih nemških garnizij. Tako je lahko spremljala vse sovražne premike in dajala natančne podatke o moči in namerah sovražnika. Prav tako dobro je bila organizirana služba

zvez pod vodstvom Miroslava Šercerja. Ta je imela: radijsko ekipo s tremi postajami (SCR-284, A-101 in MK-2, vsaka brigada pa še eno SCR-284), ki sta jo vodila izkušena radiotelegrafista in radiotehnik Branislav Zigon-Sokol in Viktor Kink, šifrirni oddelek s šifrantkami Ivanko Odlag-Smiljo (poročena Kovačič), Zoro Saksida, Polonco Bevk-Sonjo (poročena Lukman), Daro Betriani in Regino Borko-Vojko ter kurirski vod. Sanitetni službi v diviziji je načeloval Boris Lenček-Igor, znani organizator partizanskega zdravstva na Štajerskem, z izkušenim bolničarjem Francem Garafoljem. Zdravnika je imela vsaka brigada, pri štabu divizije pa je bila tudi kirurška ekipa, v kateri so bili: dr. Franc Rakoš, Ljubica Kopriva (poročena Vidmar), Lili Kuzmič (poročena Petrič) in Peter Kladnik. Apotekarski referent je bil Jože Pirš-Luka, divizijski veterinar pa dr. Hinko Polajnar. Odličnega organizatorja je imela tudi intendatura — to je bil Franc Puterle-Cure, nje-

Miroslav Šercer, šef odseka in komandant bataljona za zveze 14. udarne divizije.

Podporočnik Franc Valušnik-Gorenc, šef obveščevalnega centra 14. udarne divizije.

Poročnik Stane Šmon, pomočnik šefa operativnega odseka v štabu 14. udarne divizije, je skrbel za razvid in organizacijo enot.

Poročnik Miroslav Lilik, poprej šef operativnega odseka, je bil od januarja 1945 zvezni oficir pri misiji majorja Owena v štabu cone.

gov pomočnik je bil Gabrijel Pugelj, divizijski ekonom pa Anton Antončič. Po pomembnosti ne zadnjega je treba omeniti še odsek za agitacijo in propagando, ki ga je vodil Ivo Sonc.¹³

Vse te službe so bile ustrezno povezane navzgor — s štabom 4. operativne cone — in tudi navzdol, saj so pri štabih brigad prav tako delovali ustrezni odseki z referenti na čelu. Tudi iz teh štabov bi bilo mogoče naštetih vrsto visoko izobraženih in sposobnih tovarišev, toda pomembnejše od tega je dejstvo, da so vse te službe delovale kot celovit in dobro utečen organizem, ki je ožjemu divizijskemu poveljstvu omogočal ustrezne in pravočasne odločitve.

Stab 14. udarne divizije se je navadno zadrževal pri eni izmed brigad, a sestavljen je bil tako, da je bil zmožen tudi samostojnih premikov in nastanitev. Za varovanje štaba je

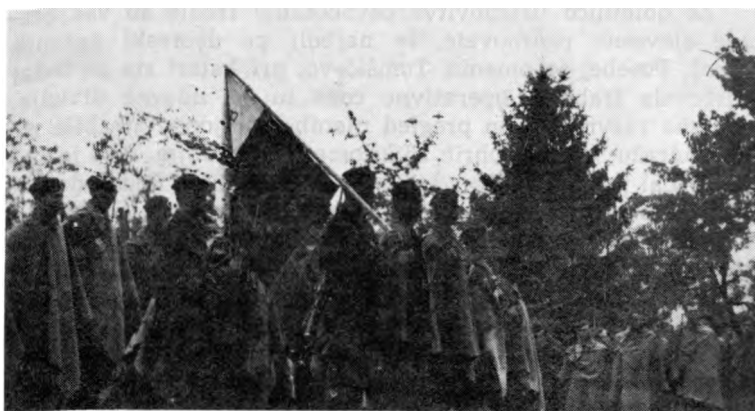

Kapetan Anton Godec-Tomaž, v. d. komandanta, in Bojan Škrk, politični komisar Tomšičeve brigade.

bila na voljo zaščitna četa, večinoma oborožena z avtomatskim orožjem in sestavljena iz izbranih borcev. Ves štab divizije s pripadajočimi deli je štel 212 ljudi.*

Ob 1. maju 1945 so bile enote 14. udarne divizije številčno dokaj močne in za boj sposobne. Vsaka izmed petih brigad je štela okrog 800 mož, vsa divizija pa je do konca aprila narasla na 3.670 ljudi, vendar je število borcev še nadalje skokovito naraščalo, tako da je divizija še pred prihodom na Koroško štela več kot 4.700 ljudi, ko pa sta v sestavo Sercerjeve in Bračičeve brigade prišla še dva bataljona Koroškega odreda, je štela 5.376 ljudi, od tega je bilo kakih 200 žensk in

* V pregledniku Glanvega štaba JA za Slovenijo z dne 1. maja 1945 je za štab 14. udarne divizije navedeno število 112, kar je verjetno posledica pomote pri radijskem prenosu, zakaj v poročilu pomočnika političnega komisarja z dne 26. maja 1945 je zapisana številka 212 (Arhiv CK ZKS, štev. 6957).

Slovesen zbor Tomšičeve brigade z razvito bojno zastavo, ki je bil na dan 1. maja 1945 na Sentandražu pri Celju.

približno 1.200 borcev tujih narodnosti.* Štirinajsta udarna divizija je bila ob koncu vojne torej najmočnejša slovenska divizija tako po številu brigad kakor po številu borcev, vendar pa je bila to še vedno divizija partizanskega tipa in oborožena le z lahkim pehotnim orožjem. V boju proti tankom si je lahko pomagala samo s protitankovskimi puškami, nekaj bazukami, z minometi »piat«, minami in bombami. Prav tako orožje ji je bilo na voljo pri rušenju sovražnikovih utrd. Topništva ali oklopnih vozil ni imela, zato je bila pri zavzemanju sovražnikovih utrjenih postojank odvisna pretežno od iznajdljivosti in junaštva svojih borcev. Sicer pa je bila divizija kar dobro oborožena ter vsestransko sposobna za manevrski boj in za hitre premike.

* Pri izračunu najvišjega številčnega stanja 14. udarne divizije so podatki vzeti: za Tomšičevo z dne 9. maja, za Šercerjevo in Bračičevo z dne 12. maja, za Slandrovo z dne 5. maja in za Zidanškovo z dne 9. maja 1945. Za štab divizije je vzeta popravljen številka 212. Po odhodu tujcev in žensk iz divizije, je Štirinajsta štela še 4.166 (po stanju z dne 26. maja 1945). Če k temu številu prištejemo 1.200 tujcev in 200 žensk, dobimo število 5.566, kar se skoraj sklada z izračunanim številom. Prevladuje mnenje, da je 14. udarna divizija med 13. in 20. majem 1945 štela nekaj čez 6.000 ljudi.

Ze obletnico ustanovitve osvobodilne fronte so vse brigade slovesno praznovale, še najbolj pa delavski praznik 1. maj. Posebej je omeniti Tomšičevo, pri kateri sta se tedaj zadrževala štaba 4. operativne cone in 14. udarne divizije. Slovesna razvrstitev in pregled njenih bataljonov sta bila na Sentandražu, komaj dobrih 25 kilometrov od Celja. Bilo je kaj videti. Žal pa je bila Tomšičeva prav tedaj brez komandanta. Dva dni prej je bil major Ivan Majnik-Džems pri Gotovljah ranjen, zato ga je nadomestoval Anton Godec-Tomaž. Politični komisar brigade je bil Bojan Skrk, njegov pomočnik Jože Počkar, načelnik štaba brigade pa Marjan Jerin.¹⁴

Ob tej proslavi je bilo vse v velikem pričakovanju, čeprav še nihče ni vedel za vdor 9. korpusa v tržaška predmestja in za prodor 4. jugoslovanske armade proti Trstu. To smo izvedeli šele drugi dan po nočnem premiku v Šentjanž pri Velenju. Ob vesti, da so naši osvobodili Trst in Gorico, je vse prekipelo od navdušenja ...

POHOD NA KOROŠKO

V Šentjanžu ob južnem znožju Paškega Kozjaka so bili vsi borci na nogah. Zgrinjali so se okoli radijske oddajne in sprejemne postaje, ki je sprejemala najnovejša povelja Glavnega štaba Jugoslovanske armade za Slovenijo.

Najprej je radiotelegrafist sprejel brzojavko sledeče vsebine: »Zaradi spremenjene situacije in novih nalog cone izvršite takoj koncentracijo cele divizije na sektorju Smrekovec—Železna Kapla! Primorska cela osvobojena; svoboden Trst, Gorica, Tržič, Idrija. Kveder.«¹⁵

Štab 4. operativne cone in štab 14. udarne divizije o vsebini brzojavke nista utegnila niti dobro razmisliti, ko je že sledila nova: »Ne čakati na koncentracijo vse div. Z drugo brig. naj krene štab takoj v smeri Celovec! Takoj lahko krene tudi 11. brig. in Kor. odred. Z drugimi takoj za njimi! Izkoristite dezorganizacijo nemške vojske in približevanje angleške armade zato, da prvi vdrete v mesto! Delati hitro, kot je 9. korpus v Gorici in Tržiču! Takoj potem je treba zasesti Beljak! Kveder.«¹⁶

Kako pravilno je ukrepal Glavni štab JA za Slovenijo, kako se je njegova ocena položaja ujemala z oceno vrhovnega komandanta Jugoslovanske armade, pa priča brzojavno povelje iz Beograda, ki je bilo sprejeto že po oddaji omenjenih brzojavk 4. operativni coni. V prevodu se glasi: »Nemci kapitulirali pred angloameriškimi silami v Italiji, na Tirolskem in na Koroškem. Takoj pošljite 14. div. na Koroško proti Celovcu z nalogo, da zasede Celovec in druge naše kraje na Koroškem! O izvršitvi poročajte! Tito.«¹⁷

Generalmajor Dušan Kveder-Tomaž je to Titovo povelje skoraj dobesedno posredoval štabu 4. operativne cone JA na Štajerskem. Dodal je samo še stavek: »Delajte hitro!«¹⁸

Ker so brigade 14. udarne divizije operirale na odrejenih področjih, daleč vsaksebi, pač v skladu s prejšnjimi navodili

Glavnega štaba JA za Slovenijo, povelja za pohod na Koroško ni bilo lahko izvesti. Štab 4. operativne cone je sklenil, da odidejo na Koroško: 1. SNOUB Toneta Tomšiča, 2. SNOUB Ljuba Šercerja, 13. SNOUB Mirka Bračiča, Kokrški in Koroški odred. Tej bojni skupini naj bi poveljeval nekakšen operativni štab,* ki so ga sestavljali: komandant 4. operativne cone polkovnik Peter Stante-Skala, pomočnik načelnika štaba 4. operativne cone major Franc Primožič-Marko in komandant 14. udarne divizije Ivan Kovačič-Efenka. V pomoč jim je bil ves širši štab 14. udarne divizije z radijskimi zvezami in šifrirnim oddelkom.¹⁹

Slandrova in Zidanškova brigada naj bi s Kamniško-zasavskim odredom in 1. bataljonom 3. brigade slovenske divizije narodne obrambe še nadalje delovale v Zasavskih revirjih pač glede na to, da se je obetala vdaja posadnega polka Zidani most in osvoboditev revirjev. Na svojih dotedanjih področjih naj bi delovala tudi Kozjanski in Lackov odred. Tem enotam so bili nadrejeni: politični komisar 4. operativne cone Matevž Hace, načelnik tega štaba major Petar S. Brajovič in politični komisar 14. udarne divizije Ivan Dolničar-Janošek. Ti so z zaščitnim bataljonom štaba 4. operativne cone ostali na Ravnah pri Šoštanju. Tu je ostala tudi britanska vojaška misija pod poveljstvom majorja D. C. Owena in ranjeni komandant Tomšičeve brigade major Ivan Majnik-Džems.²⁰

Štab 4. operativne cone je spričo očitnih znakov o razkroju v nemški vojski položaj zelo verjetno podcenjeval ali pa Kvedrovega ukaza, naj dela hitro, ni dobro razumel. Zamišljal, da bi s Šercerjevo, Tomšičevo in Bračičevo brigado najprej zavzel Dravograd, Črno na Koroškem in še nekatere postojanke v Mežiški dolini, tako pridobil potrebna prevozna sredstva za nagel premik proti Celovcu in na široko odprl

***** Mičo Došenovid, takratni načelnik štaba 14. udarne divizije, meni, da ni bil ustanovljen nikak operativni štab, marveč sta se polkovnik Peter Stante-Skala in major Franc Primožič-Marko samo vključila v štab 14. udarne divizije in uporabljala njegov aparat, kar je bilo edino pravilno. Operativni štabi, o kakršnih je beseda v Stantetovih spominih, se praviloma niso dobro obnesli, ker so zmanjševali ustvarjalno pobudo in odgovornost stalnih, neposrednih poveljstev. Pravilneje bi bilo štabu 14. udarne divizije podrediti Kokrški in Koroški odred.

poti za pohod na Koroško, je bila zelo nestvarna.* Te postojanke so bile dokaj močne in dobro utrjene, pa je bilo računati, da ne bodo padle v prvem naletu, to pa bi dvakrat izrecno ponovljeno povelje za hiter manever proti Celovcu in Beljaku zagotovo zelo zavrlo, kar se je tudi zares zgodilo. Bolj v smislu dobljenega ukaza bi bilo, težišče operacij pomakniti proti zahodu k Železni Kapli in Borovljam, toda štab je ukazal najprej zavzeti Dravograd, Črno na Koroškem in Žerjav.

* Peter Stante-Skala pravi, da je dal povelje za zavzetje Dravograda in postojank v Mežiški dolini sam Glavni štab JA za Slovenijo, in sicer naj bi Štirinajsta te postojanke zavzela s pohoda, ne da bi se veliko mudila. Toda že vnaprej je bilo jasno, da brez zamude ne bo šlo, ker je pač treba vsak napad pripraviti (izjava dne 3. septembra 1975). Mico Došenovič, takratni načelnik štaba 14. udarne divizije, pa pravi, da sta tako štab 4. operativne cone kot tudi štab 14. udarne divizije Nemce v Dravogradu in Mežiški dolini podcenjevala, in sicer zaradi tega, ker so zadnje dni aprila 1945 bežali k partizanom celo sovražni vojaki nemške narodnosti, npr. popoln vod iz 7. SS prostovoljske divizije Prinz Evgen. Ko pa so se partizani zagrizli v napad, pa so neradi popustili, ker so pač pričakovali, da bodo vendarle obrestovali svoje žrtve (izjava 30. septembra 1975). Oba sta bila mnenja, da bi se pohod 14. udarne divizije prek Drave pred 8. majem 1945 lahko kaj slabo končal, zakaj Nemci ne bi bili dovolili prehoda čez to reko pred nastopom kapitulacije. Tako mnenje je nedvomno plod ocenjevanja položaja po karti. Iz le-te se vidi, da to razmeroma majhno območje okoli Celovca sekajo kar tri reke (Drava, Glina in Krka) ter podolgovato Vrbsko jezero, kar možnosti manevra zelo utesnjuje, tveganje pa povečuje.

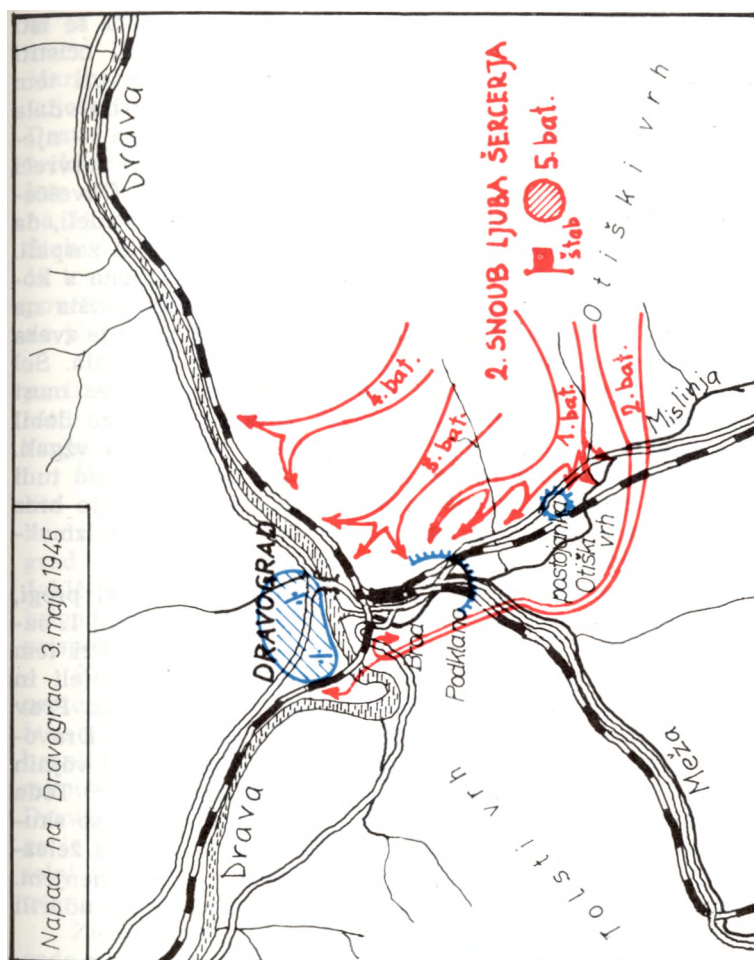
NAPAD NA DRAVOGRAD IN KOTLJE

Najbližja svoji nalogi je bila 2. SNOUB Ljuba Šercerja. Ukaz za zavzetje Dravograda jo je zatekel v vasi Pameče pri Slovenjem Gradcu. Od tu je 3. maja 1945 ob štirinajstih odšla z vsemi bataljoni proti Dravogradu in ob devetnajstih prišla na Otiški vrh.²¹

Šercerjevi brigadi je tedaj poveljeval Jože Jakič-Dušan, verjetno eden najboljših komandantov brigad na Slovenskem. Njegov namestnik je bil Viktor Tisovec, politični komisar Jože Jakoš-Skolski, pomočnik političnega komisarja Drago Kunc, načelnik štaba brigade pa dr. Lado Lovrenčič. To so bili sami izkušeni in prekaljeni tovariši s pohoda 14. divizije na Štajersko. Tudi komandanti bataljonov so bili odlični, od teh je bil 4. bataljon jurišni, 5. pa sestavljen iz Madžarov.²²

Major Jože Jakoš-Skolski, politični komisar Šercerjeve brigade (levo), ki je preminil kmalu po vojni, Jože Jakič-Dušan (sedaj generalpodpolkovnik), komandant (sredina), in poročnik dr. Lado Lovrenčič, načelnik štaba Šercerjeve brigade (desno).

Skica št. 1

Merilo 1: 60.000

Skica ponazarja začetek napada Šercerjeve brigade na Dravograd in razvrstitev njenih bataljonov v napadu, kakor sta opisana na strani št. 38 po ohranjenih listinah in ustnih pričevanjih

Dravograd so napadli samo prvi štirje bataljoni še isti večer o pol dvaindvajsetih.* En bataljon je moral očistiti področje od Dravograda proti Slovenjemu Gradcu, pri tem se mu je posadka nemške postojanke na Otiškem vrhu vdala brez boja. Drugi bataljon, ki je veljal za najboljšega — njegov komandant je bil Jože Resman — bi se bil moral prevreči skrivoma čez železniški most na levi breg Drave. Obveščevalna služba pa je odpovedala, zato partizani niso vedeli, da so bunkerji na mostu v rokah Nemcev, ki so v njih zaspali. Tako se je zgodilo, da je polovica 1. čete 2. bataljona s komandirjem Matijo Anzeljcem-Bogdanom neovirano prišla na levi breg Drave. Anzeljc je na oni strani opazil, da se je zveza z drugim delom čete in z glavnino bataljona pretrgala. Sel je nazaj čez most, da zvezo vzpostavi in prepelje čez most še druge. Res se je neovirano vrnil, toda ko je zvezo dobil in s kolono krenil na most, so se Nemci zbudili in vžgali. Poskus, da bi z delom sil Šercerjeva napadla Dravograd tudi po levem bregu Drave, je tako propadel, tiste pol čete brez komandirja pa ni moglo narediti kaj več, ko da se je izmaknilo uničenju.²³

Nemci so bili zaspali tudi v okopih ob železniški progi, ki drži proti Ravnam na Koroškem. Tu jih je presenetil 1. bataljon, ki mu je poveljeval Anton Gregorič-Jakec.²⁴ Pri tem so šercerjevci pobili 14 sovražnih vojakov, jih 36 zajeli in 22 ranili, zaplenili pa so 3 puškomitraljeze in 40 pušk. Prav hitro je Šercerjeva brigada očistila ves desni breg Dravograda z železniško postajo vred. Pri tem je rešila 120 vojnih ujetnikov ruske in 40 ujetnikov angleške narodnosti.²⁵ Toda čez cestni most v Dravogradu se ni dalo. Šercerjevci so skušali znova preiti tudi železniški most in sicer v kritju železniškega vagona, ki so ga obdali z vrečami peska in kamenjem. A komaj se je vozilo pojavilo na mostu, že so Nemci udarili po njem in ga s flaki kar razcefrali.²⁶

2e 4. maja dopoldne so napadenim sovražnikom v Dravogradu prišli iz Slovenjega Gradca na pomoč trije tovornjaki pehote in dva tanka, a so bili odločno zavrnjeni. Umakniti

* Zanimivo je, da se izpovedi dr. Lada Lovrenčiča in Vinka Kuclerja-Vineta glede razvrstitve bataljonov Šercerjeve brigade pri napadu na Dravograd popolnoma ujemajo z ohranjeno skico tega napada, ki jo je najti v Gradivu za zgodovino 14. udarne divizije, fase. 338 v IZDG.

se je moral tudi oklopni vlak, ki je skušal posredovati iz smeri Ravne na Koroškem. Toda okoli poltrinajstih je od Maribora pripeljalo proti Dravogradu 30 tovornjakov, polnih vojaštva. Na te so vžagil borci 3. bataljona Šerčerjeve prek Drave na razdaljo 150 do 200 metrov. Zlasti so se obnesli težki mitraljezi znamke »Fiat«, ki jih je bila brigada zaplenila kar sedem pri zavzetju nemških utrd na Slemenu v noči na 24. april, in težke brede, ki so bile v brigadi še od prej. Štab 4. operativne cone je najprej poročal, da je uničeno 18 tovornjakov z vojaštvom vred, po osmih urah pa je izgube povečal na 21 tovornjakov in en osebn avto, pri tem je ocenil, da je pobito in ranjeno kakih 200 sovražnikov.²⁷

Da so bili boji za zavzetje Dravograda zelo ostri, pričajo partizanske izgube, ki niso bile majhne. V dobrih štiriindvajsetih urah je imela Šerčerjeva brigada dva mrtva in 25 ranjenih.²⁸

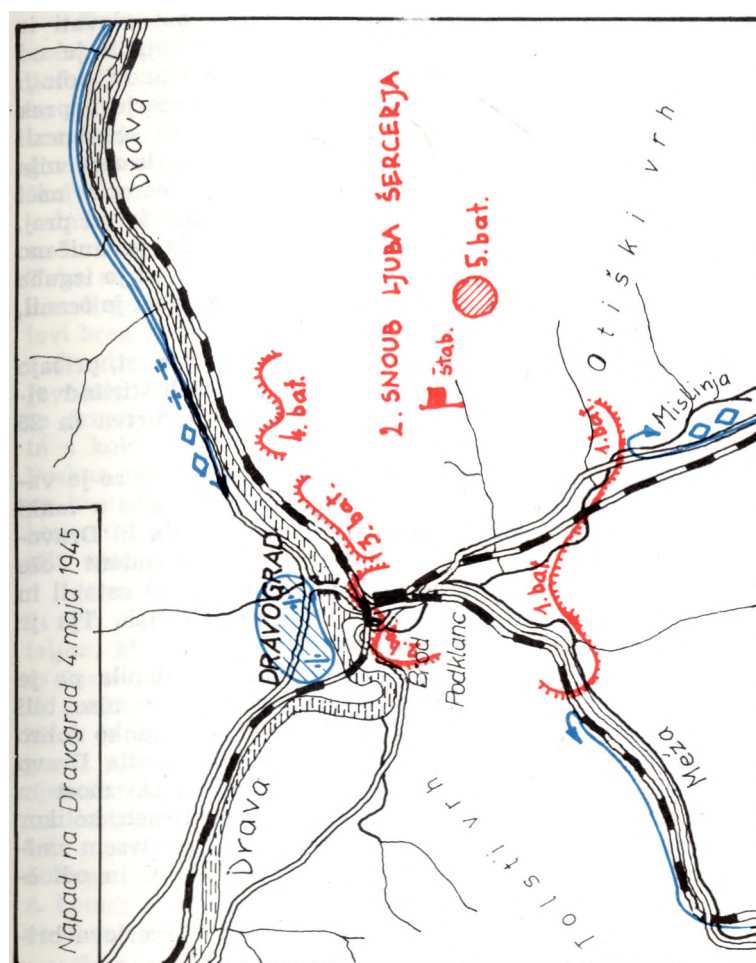
Ker spričo velikih kolon nemškega vojaštva, ki se je valilo od Maribora po dolini Drave proti Dravogradu s tanki in drugim težkim orožjem, ni bilo več upanja, da bi Dravograd zavzeli tudi na levi strani Drave, je komandant Jože Jakič-Dušan 4. maja 1945 ob dvaindvajsetih napad ustavil in brigado usmeril k počitku v vas Sele pri Kotljah. Tja je prispela 5. maja ob sedmih zjutraj.²⁹

Šerčerjeva brigada se je odlično bojevala, dobila pa je pretežno nalogo. Nemci v Dravogradu namreč še niso bili tako malodušni, da bi se vdali tudi tam, kjer so se lahko dobro branili,* brigada pa ni imela sredstev, da bi prešla Dravo mimo zelo tvegane poti čez dravograjski železniški most in Dravograd na levem bregu napadla po suhem. Uspeh, kolikor ga je dosegla in ki ni bil majhen, je pripisati predvsem smiselni uporabi presenečenja, pravilni razvrstitvi sil in odločnemu jurišu.

Zvečer tistega dne po prihodu v Sele je Šerčerjeva brigada poskušala srečo z napadom na Kotlje.

V Kotljah so imeli Nemci postojanko pri Rimskem vrelcu, kjer je bila strahotna gestapovska mučilnica. Kaj vse so tu počeli nacistični zločinci z našimi ljudmi, pove podatek, da

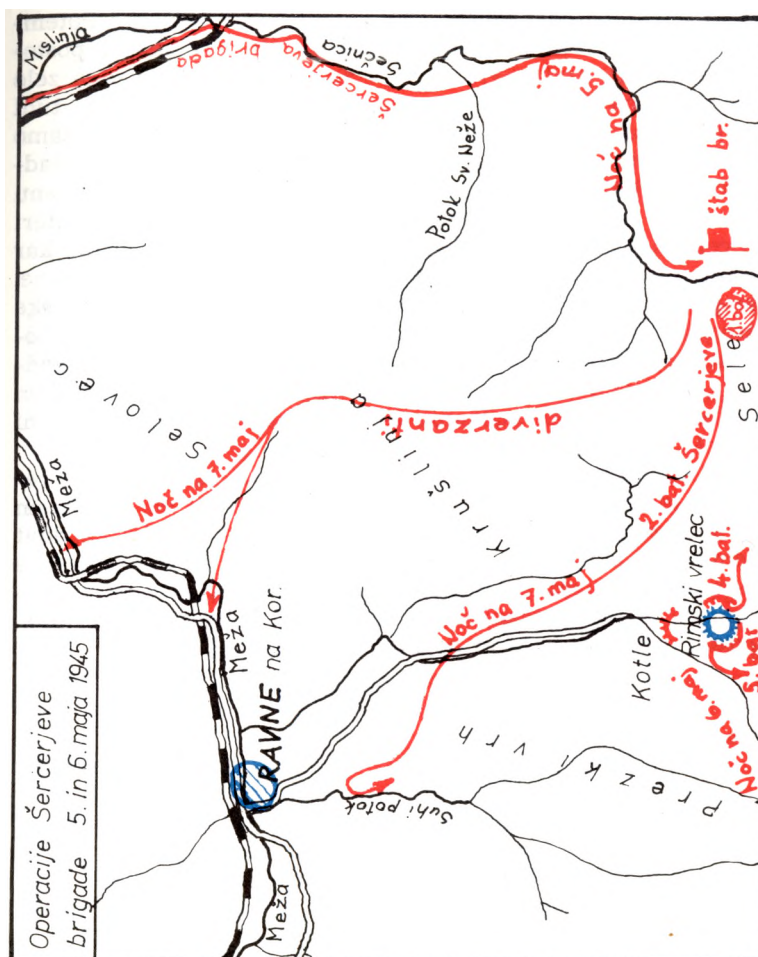
*** Obe postojanki (Dravograd in Črna na Koroškem) sta bili izredno pomembni točki na poti predvidenega umika nemških čet iz Jugoslavije, zato sta bili močno utrjeni in sta se odločno branili (Sklepni boji JA, zmaga nad fašizmom..., Borec 4/5, 1975, str. 252).**

Skica št. 2

Merilo 1 : 60.000

Skica ponazarja bojno črto bataljonov Šercervje brigade, kot se je ustalila čez dan 4. maja 1945, ko so propadli poizkusi, da bi del sil prešel na levi breg Drave in zavzel središče Dravograda

Skica št. 3

Merilo 1 :60.000

Skica ponazarja umik Šerčerjeve brigade izpred Dravograda na Sele pri Kotljah ter akcije njenih bataljonov v noči na 6. in 7. maj 1945 (opis na straneh št. 39 in 42) pred odhodom proti Celovcu

so tu nekatere partizanske somišljenike celo križali.³⁰ Potemtakem bi bilo več kot koristno, če bi bili partizani to postojanko uničili. Toda Serčerjeva brigada je bila še vedno zelo izmučena od bojev v Dravogradu, kjer je pretrpela tudi znatne izgube. Zaradi tega sta bila odrejena v napad samo 4. in 5. bataljon. Slednji, ki so ga sestavljali večinoma Madžari, zajeti pri uničenju velike nemške utrdbe na Slemenu v noči 24. april, je pri napadu na Dravograd počival. Nekateri so celo menili, da ti vojaki tako ali tako niso dosti prida, kar je bilo navsezadnje res. Volje za boj med njimi ni bilo nobene, ko pa se je boj za Kotlje začel, so zvečine pometali puške stran in pobegnili s položajev. Odvrženo orožje so morali pobirati komandirji in politični komisarji, pa še celo komandant bataljona Miloš se je vrnil iz tistega gozda nad Rimskim vrelcem z desetimi puškami. Zaradi tega napad na Kotlje ni mogel obroditi sadu.³¹

Serčerjevci so zvečer 6. maja požgečkali še Nemce v Prevaljah ter razstrelili železniško progo od Raven na Koroškem proti Dravogradu, 2. bataljon Serčerjeve pa je odšel napadat Nemce v Ravnah na Koroškem. Malo pred Ravnami, ko se je ravno začel razvrščati za napad, ga je dohitel kurir z ukazom, da se mora takoj vrniti v sestavo brigade v vas Sele. Vzrok: priprave na hiter pohod v smeri proti Celovcu.³²

NAPAD TOMŠIČEVE NA CRNO

Ze v noči po brzojavnih poveljih za pohod na Koroško se je Tomšičeva premaknila na področje Raven pri Šoštanju. Po listi poti sta šla tudi štab 4. operativne cone z zaščitnim bataljonom in štab 14. udarne divizije. Toda Tomšičeva je bila še vedno za dan hoje oddaljena od Crne na Koroškem, ki bi jo morala zavzeti. Pri obravnavanju možnosti za uspeh v napadu, so se spomnili tudi na protitankovski top, ki ga je bila brigada zaplenila 15. septembra prejšnjega leta na Lajšah blizu Raven nad Šoštanjem in je bil zakopan nekje na Graški gori. Takoj so eno četo poslali ponj, naj ga pripelje na Sp. Javorje. Tja je brigada odšla še tisti večer.³³

V povelju, ki sta ga podpisala podpolkovnik Ivan Kovačič-Efenka in politični komisar Ivan Dolničar-Janošek dne 4. maja 1945, je bilo rečeno, naj 1. SNOUB Toneta Tomšiča pritiska na postojanko v Crni in jo kar najhitreje uniči. Z enim bataljonom naj blokira Nemce v Žerjavu toliko časa, da do tja pride 13. SNOUB Mirka Bračiča, napad pa mora tudi zavarovati z eno četo proti Šoštanju (pri Radmanu) in z dvema četama proti Železni Kapli (pri Navršniku, kota 954). Za neposredni napad na Crno naj uporabi en bataljon in pol. Posebej je bilo povelju pripisano, da mora biti napad odločen in da niso dovoljeni nobeni kompromisi ali pogajanja, ker jih sovražnik izkorišča za kopičenje sil in izboljšanje položajev.³⁴

V Crni na Koroškem je bilo tedaj 170 sovražnikov, ki so bili večinoma nastanjeni v šoli, na orožniški postaji in še v nekaterih hišah. Postojanka je bila odlično utrjena z močnimi bunkerji, ki so bili povezani s podzemskimi rovi. Nemci v Crni so imeli tudi tri manjše tanke in en oklopni avto. Ze dobro leto pred tem smo vedeli, da je Crno skoraj nemogoče zavzeti.

Štab brigade je sklenil, da bo 1. bataljon blokiral Žerjav in zavaroval napad iz te smeri. Drugi bataljon naj bi napadel

z jugozahoda (od Božiča in Kogelnika) čez pokopališče z dvema četama: 1. četa naj bi uničila utrdbe pri gasilskem domu,

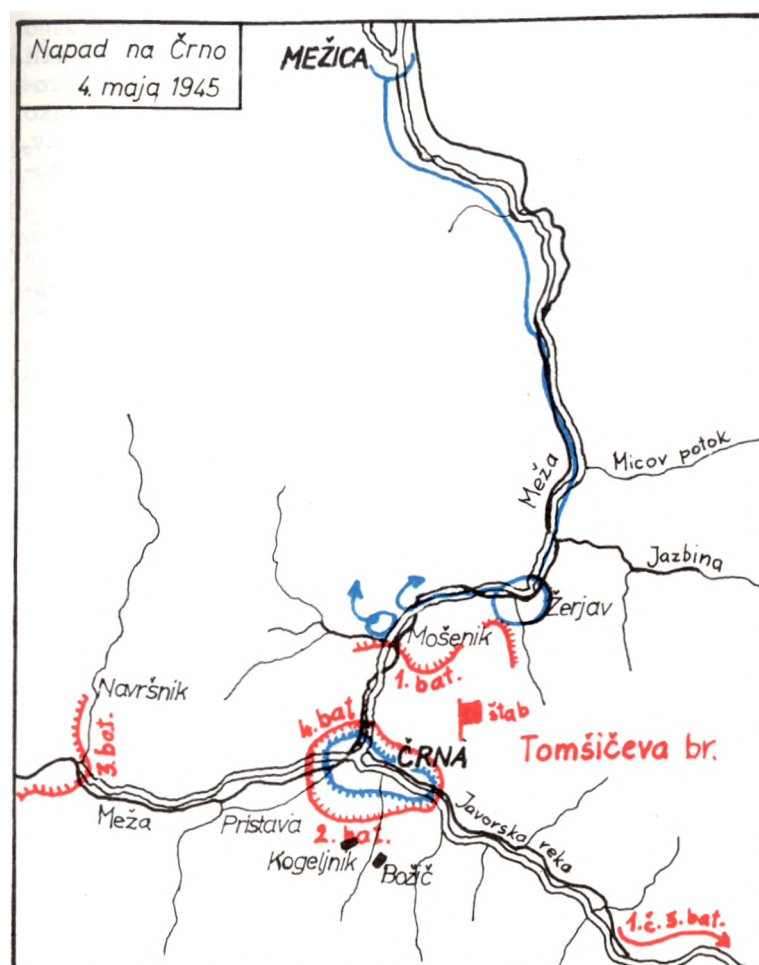
3. četa pa bunkerje med gasilskim domom in osnovno šolo. Četrty bataljon pa naj bi napadel iz vzhoda (izpod kote 814) in severozahoda (Navrški vrh, kota 958). Tretji bataljon je imel na skrbi zavarovanje proti Šoštanju in Železni Kapli. Tako je 2. četa tega bataljona postavila zasedo ob cesti proti Šentvidu in zavarovala to smer še z bojno patrolo, 3. četa je postavila zasedo med Crno in Železno Kaplo pri Cvelbarju,

1. četa pa je zasedla položaje med Malim in Velikim vrhom nad Sv. Heleno ter tako zavarovala tudi smer proti Mežici.³⁵

Kljub taki razvrstitvi pa štab brigade le ni dobro organiziral napada. Preveč se je zanašal na protitankovski top z Graške gore, ki pa ga četa ni pravočasno našla in pripeljala v brigado.* Hkrati je pričakoval, da se bodo Nemci vdali brez boja. Prav čudno je, kako je mogel kljub izrecni prepovedi pogajanj poslati v Crno ultimatum, češ naj se sovražniki vdajo, sicer jih bodo partizani napadli s težkim orožjem. Seveda je to pismo ostalo brez odziva. Kaj smešno je bilo, ko je v. d. komandanta brigade ob šestnajstih zapovedal ogenj z lahкими mimeti — mine pa so padale na pol poti do šole. Tudi če bi katera šola zadela, ne bi bilo hujše škode, nikar ko niso niti letele do tja. Nemci so se med tem dobro razvrstili za boj.³⁶

V noči na 5. maj so napadalci večinoma tipali, da bi kje našli kako vrzel v sovražnikovi obrambi, ki pa je ni bilo. Tudi podnevi ni bilo še nikomur jasno, kako učinkovito napasti. Naši so se s sovražniki obstreljevali večinoma le na daljavo. Tega dne so se skušali prebiti iz Žerjava proti Crni dva nemška tanka in en osebni avto, a jih je 1. bataljon zavrnil. Sredi dneva je iz rudniškega jaška nad Mošenikom prišla skupina Nemcev, pa ni bilo znano, ali so prišli svojim na pomoč iz Mežice ali pa le bežijo iz Črne. Nanje so vžgali mitraljezi iz velike daljave, a niso nobenega zadeli, 1. četa 3. bataljona pa je poslala k rudniškemu jašku en vod, da bi preprečila morebiten prihod sovražnikove pomoči skozi rudniške rove.

* Viktor Brišnik (pismo z dne 21. jan. 1977) pravi, da sta top pripeljali dve zaostali četi Tomšičeve, ga pri Železni Kapli uporabili v boju s policijo in spet zakopali.

Skica št. 4

Merilo 1: 60.000

Skica ponazarja začetek napada Tomšičeve brigade na nemško postojanko Črna na Koroškem in dogajanje čez dan 5. maja 1945 po opisih na straneh št. 43, 44 in deloma 45

Borci 1. bataljona so na oknu hiše v Mošeniku nad žago — baje so bili tam nastanjeni nemški orožniki — zagledali enega Nemca. Temu je posvetil Kavnik, priletni dolgin s protitankovsko puško, po rodu pristen Korošec, ki je imel tako velike stopala, da ni bilo mogoče zanj dobiti nobenih čevljev. Več ko tri mesece je hodil bos, pri tem pa se ni dosti pritoževal nad svojo žalostno usodo.³⁷

Srditi boji za Črno so se začeli v noči na 6. maj 1945, ko so se v napad vključili tudi deli prvega bataljona. Najhuje je pritiskal 2. bataljon. Minerei so pod ognjeno zaščito mitraljezov 3. čete dvakrat zaminirali šolo, pa se ni porušila. Komandant Ludvik Boh-Stane je poskusil še z dvema splošnima jurišema, a so Nemci odbili oba. Pri tem so imeli napadalci enega mrtvega in 10 ranjenih, od teh 3 hudo. V boju so se posebej izkazali: Franjo Zupanc, komandir 1. čete, Blaž Kralj, vodnik 1. voda 1. čete (oba sta bila ranjena), Ferdinand Ovčjak, mitraljezec 1. voda 1. čete, Mirko Kordeš, vodnik 1. voda 2. čete, Vinko Drozg, vodnik 2. voda 2. čete, Stefan Kodrin, komandir 2. čete, Anton Pomigl, mitraljezec 1. voda 2. čete, Jože Strehar, komandir 3. čete in Blaž Kranjc, vodnik 3. voda 3. čete 2. bataljona. Toda samo z junaštvom ni bilo mogoče odločiti bitke. Z druge strani so v Črno vdirale bombaške skupine, zvečine sestavljene iz Rusov, ki naj bi jih po sodbi šefa sovjetske vojaške misije pošiljali v najhujši ogenj, češ da je tako ali tako bolje, če padejo. Ti borci so jemali s seboj po dvajset bomb in z njimi zavzemali bunkerje. Pristop do sovražnikovih bunkerjev in okopov s Kavšakovega vrha pa je bil sila težaven. Prva in druga četa 4. bataljona ter 15 Poljakov so naskok večkrat ponovili, a so bili vsakič odbiti. Komandirju 2. čete je s sedmimi tovariši uspelo prodreti do cerkve, a so morali nazaj, pri tem je eden padel, dva pa sta bila ranjena. V zavzetih bunkerjih in okopih je bilo namreč vzdržati le, dokler je bilo še kaj bomb, potlej se je bilo treba iz njih umakniti, Nemci pa so jih po podzemskih rovih znova zasedli.* Tako so bili nekateri bunkerji zavzeti tudi po večkrat, a vselej le za malo časa.³⁸

* **Miloš Rutar-Ružo, takratni politični komisar 2. bataljona Tomšičeve, pravi — to pa je potrdil tudi Ludvik Boh-Stane — da sta tisto noč s komandantom 2. bataljona Ludvikom Bohom-Stanetom dobila listek iz štaba brigade, na katerem je pisalo: »Crna mora pasti za vsako ceno!« V. d. komandanta brigade pa je skušal**

Sele 6. maja proti jutru je skupini petnajstih borcev iz 4. bataljona Tomšičeve uspelo vdreti v neko hišo in se tam utrditi, vendar tudi ta uspeh ni več mogel obroditi sadu.

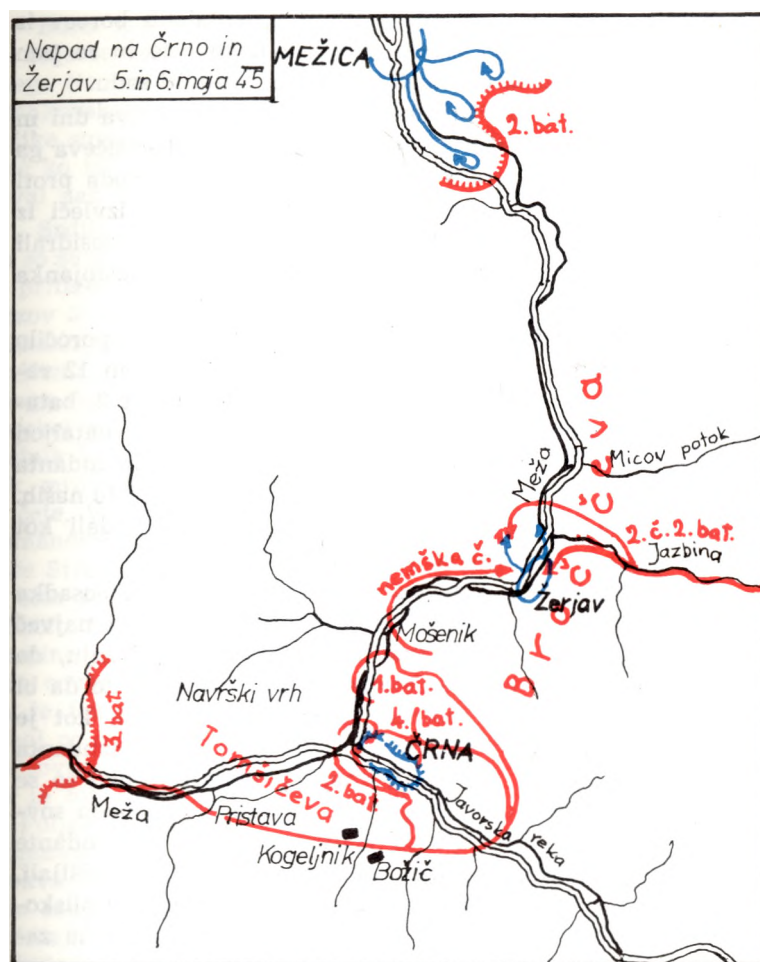
Napad na Orno na Koroškem je trajal skoraj dva dni in dve noči. Končal se je 6. maja 1945 ob desetih. Tomšičeva ga je morala prekiniti zaradi zaukazanega hitrega pohoda proti Celovcu in to v trenutku, ko ni bilo mogoče niti izvleči iz Crne tistih borcev 4. in 1. bataljona, ki so se bili že zasedrali v trgu. To dejstvo govori v prid mnenju, da bi bila postojanka v Črni tretjo noč zagotovo zavzeta.³⁹

Izgube na partizanski strani so bile hude. Dnevno poročilo govori sicer samo o dveh padlih, štirih pogrešanih in 12 ranjenih, kar pa po splošni sodbi ne drži. Komandant 2. bataljona Ludvik Boh-Stane n. pr. trdi, da se je njegov bataljon v bojih za Črno zmanjšal za 21 borcev, namestnik komandanta

4. bataljona Franc Jemec pa pravi, da je v Črni padlo 18 naših. Posebno hude izgube so bile med Rusi, ki so napadali kot bombaši. Teh je bilo največ v 4. bataljonu.⁴⁰

Dasiravno je bila Črna odlično utrjena, nemška posadka pa sestavljena iz zagrizenih sovražnikov, je pripisati največ krivde za neuspeh podcenjevanju sovražnika in upanju, da bo Črna padla brez boja, kakor zrelo jabolko. Namesto da bi bil Nemce z nenadnim nočnim napadom presenetil, kot je naredila Serčerjeva v Dravogradu, jih je v. d. komandanta brigade z ultimatom na napad vnaprej opozoril! Tako so se na obrambo lahko dobro pripravili. Utvara, da se bodo sovražniki vdali brez boja, pa je vplivala tudi na komandante bataljonov in komandirje čet, da niso temeljito razmišljali, kako bi sovražnikom prišli do živega, n. pr. z zvijačo, z bliskovitim naskokom in podobno. Prav zaradi tega napad na začetku ni bil dovolj odločen, to pa je dalo sovražniku pogum za trdovratno obrambo. S stopnjevanjem odločnosti v napadu drugo noč pa so se stopnjevale tudi žrtve, ki so bile zamen...

izsiliti zmago tudi s pomočjo jurišnega voda. Komandirju Francu Levarju-Franju je obljubil napredovanje, če s svojimi borci zavzame glavni bunker v Črni na Koroškem (Miloš Rutar-Ružo, Ludvik Levar-Franjo, ustni viri).

Skica št. 5

Merilo 1 : 60.000

Skica ponazarja dogajanje v noči na 6. maj 1945, ko je Tomšičevi ob bok stopila Bračičeva brigada ter napadla in zavzela nemško postojanko v Žerjavu (opis na straneh 46, 47, 49, 50, 51 in 52)

BRAČIČEVA V ŽERJAVU

Cisto drugače je ravnala 13. SNOUB Mirka Bračiča, ki ji je poveljeval Andrej Cetinski-Lev. Ta in njegov namestnik Ivan Božič-Jovo sta si nabrala izkušnje pri napadih na utrjene postojanke že na Dolenjskem pred kapitulacijo Italije. Vedela sta, da je treba tak napad vnaprej dobro organizirati, pogajanje s sovražniki pa se izplača šele tedaj, ko so pritisnjeni ob zid. Politični komisar Bračičeve je bil tedaj Stane Kink, njegov pomočnik Leopold Prošek-Bajdukov, načelnik štaba brigade pa Lazo Božič.*

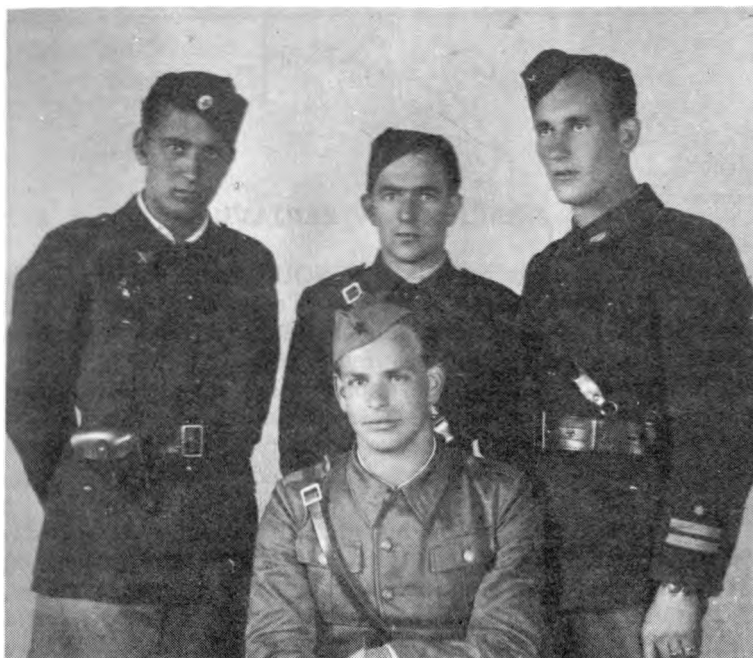
Ob sprejemu ukaza za pohod na Koroško je bila Bračičeva brigada najbolj oddaljena od izhodišča za napad na Žerjav. Kot rečeno, se je zadrževala na vzhodnem Pohorju.

V zelo dolgem pohodu od Sv. Jungerta in Gaberja je 3. maja 1945 ob štirinajstih prispela na Graško goro. Spotoma

2. maja od 17. do 24. ure je poskušala zavzeti Vitanje. To pa ji ni uspelo. Njen 4. bataljon je pri tem imel tri mrtve in štiri ranjene, sovražniku pa je prizadejal šest mrtvih in osem ranjenih.⁴¹

Bračičeva je za Tomšičevo zaostajala za en dan hoje, bila pa je potrebna tudi počitka. Po že omenjenem povelju štaba 14. udarne divizije, naj bi po prihodu na izhodišča za napad: s poldrugim bataljonom napadla samo postojanko v Žerjavu, z enim bataljonom postavila zavarovanje proti Me-

*** Podatke o sestavi štaba Bračičeve brigade so dali: Stane Kink, Andrej Cetinski-Lev in Ivan Božič-Jovo, vsi iz Ljubljane. Do take sestave štaba Bračičeve je prišlo neposredno pred napadom na Žerjav. Pred tem je bil politični komisar Bračičeve brigade Janez Petje-Jovan, njegov pomočnik pa Stane Kink. Janez Petje-Jovan je bil ob napadu na Žerjav že na razpolagi, a je pri napadu še vseeno sodeloval. Svoje dotedanje dolžnosti je bil razrešen zaradi tega, ker ga je štab 4. operativne cone predvidel in pozneje tudi imenoval za političnega komisarja Koroškega vojnega področja v Celovcu. To je povedal sam.**

Štab Bračičeve brigade tik pred pohodom na Koroško. Od leve proti desni stojijo kapetan Ivan Božič-Jovo, namestnik komandanta, kapetan Leopold Prošek-Bajdukov, pomočnik političnega komisarja, major Andrej Cetinski-Lev (sedaj general); v sredi sedi major Stane Kink, politični komisar Bračičeve brigade.

žici pri Pustniku, z enim zavarovanje pri Plešivčniku proti Slovenjemu Gradcu, pol bataljona pa naj bi zadržala v rezervi. V Žerjavu je bilo takrat 170 mož policije in vojaštva, ki so bili razvrščeni v postojanki in v bunkerjih na pobočju. Glavna bunkerja sta bila: prvi nad trgovino — odtod so Nemci branili dostope iz Mežice in Jazbine — drugi pa nad topilnico; iz le-tega so obvladovali dostope iz Črne in ves prostor okoli topilnice. Vendar pa obrambni položaji niso bili tako zaokroženi in povezani kakor v Crni na Koroškem.⁴²

Neskončne kolone brigad 14. udarne divizije so začele svoj osvobodilni pohod na Koroško proti Celovcu in Beljaku (fotografija je bila posneta 9. maja 1945 nekje v Podjurski dolini).

Andrej Cetinski-Lev je odredil za neposredni napad dve četi 1. bataljona. Ena od teh naj bi napadala iz mežiške smeri, ena pa od vzhoda proti zahodu, medtem ko je ena četa (nemška) 4. bataljona napadala po cesti iz Mošenika proti Žerjavu. Po napadu 1. bataljona, ko so se borci Bračičeve brigade približali bunkerjem in se zagozdili v kritja med njimi, so Nemce pozvali k vdaji, kar pa so le-ti odklonili. Zato so napadalci uporabili minerce. Ti so najprej razstrelili žične ovire, nato pa še bunker na vzpetinici nad topilnico. Miniranje je bilo uspešno. Takoj po gromozanskem poku je nemška posadka zapustila utrdbe, se razbežala, zvečine pa se je umaknila po rudniškem rovu v Mežico. Postojanka je bila uničena 6. maja 1945 ob dveh zjutraj, po peturnem boju. Pri tem so bili zajeti 4, mrtvi 4 in ranjeno 12 Nemcev, iz Bračičeve pa sta padla 2, ranjeni pa so bili 4 borci. Obenem je brigada zasegla bogat vojni plen, in sicer: 2 težka minometa z 78 minami, 2 lahka

minometa s 660 minami, 3 težke mitraljeze, en puškomitraljez, 50 pušk in 37 panzerfaustov.⁴³

Velik uspeh je dosegel tudi 2. bataljon Bračičeve v zasedi na cesti od Mežice proti Žerjavu. Sovražnik je skušal razbremeniti napadeno postojanko v Žerjavu v treh navalih s tanki in pehoto, kar pa mu ni uspelo. Pehoto 150 do 200 mož, ki so jo sestavljali Ukrajinci, Nemci in volkstorm, so bračičevci odločno odbijali z juriši. Sovražniki so skušali bataljon Bračičeve obkoliti, kar pa se jim ni posrečilo. Drugi bataljon Bračičeve je vzdržal ves pritisk do štirinajstih, ko je bil ves plen iz Žerjava odpeljan na varno. Tedaj je dobil povelje za umik.⁴⁴

Bračičeva brigada je bila edina, ki je v uvodnih bojih za prehod na Koroško dosegla popoln uspeh. To je lahko storila ne samo zaradi tega, ker ni bila dobila pretežke naloge, ampak tudi zato, ker je izvršila nalogo z vso odločnostjo in ker si je pomagala s presenečenjem. Pri oceni tega uspeha je štab brigade skromno zapisal, da je bila postojanka Žerjav sicer dobro utrjena, toda branila jo je posadka skromnega bojnega duha, medtem ko je bil pri naših borcih bojni duh na višku. Po tem, kako se je brigada okoristila z razstrelivom, pa je mogoče sklepati, da so poveljniki vodili enote v napad premišljeno, smiselno in iznajdljivo. Prav to je bilo odločilnega pomena. V tem smislu gre Andreju Cetinskemu-Levu zares laskava ocena.

POSPEŠENI POHOD TREH BRIGAD

Glavni štab JA za Slovenijo je bil hudo nestrpen, ker Šercer jeva in Tomšičeva nista dosegli pričakovanih uspehov. Brž je doumel, da boji treh brigad v Mežiški dolini odtegujejo glavnino 14. udarne divizije od njene poglavitne naloge. Zato je že zarana 6. maja poslal tole radijsko brzojavko: »V primeru, da nudi sovražnik v Dravogradu in Črni prehud odpor, je treba pustiti te postojanke in s celo cono v najhitrejšem tempu vreči se na Celovec! Najvažnejša je brzina. Mi moramo biti prvi v Celovcu in Beljaku! Kveder.«⁴⁵

Prva je to povelje začela uresničevati 1. SNOUB Toneta Tomšiča. Napad na Črno je prekinila 6. maja Db desetih. Ob enajstih so se vsi bataljoni že sešli na poti od Črne proti Železni Kapli pri Skrubiju. Tu so kuharji pred nadaljevanjem pohoda pripravili še obrok hrane. Zvečer ob devetih je brigada nadaljevala pohod po dolini Koprivne do kmetij okoli Jekla in Možgana ter tako še tisto noč prestopila nekdanjo in sedanjo mejo z republiko Avstrijo.* Na nove položaje je prišla 7. maja ob treh zjutraj.⁴⁶

Tega dne zvečer je pohod nadaljevala ločeno po bataljonih. Prvi bataljon bi bil moral iz doline Lepene čez dolino Remšenik in postaviti zasedo na cesti Železna Kapla—Bela. Drugi bataljon bi bil moral zasesti položaje pri kmetu Maliju in postavil zavarovanje proti Železni Kapli. Tretji bataljon pa naj bi bil odšel na Lobnik h kmetu Tevčmanu, od tu pa

* Miloš Rutar-Ružo pravi, da so se ob prestopu nekdanje in sedanje državne meje simbolično ustavili za kake pol ure. Ružo je v kratki politični uri pojasnil borcem, da stopajo na sveta koroška tla in jim na kratko spregovoril o Koroški kot zibelki slovenske državnosti ter o koroških Slovencih, ki so že stoletja narodnostno in socialno zatirani. To je bila neposredna priprava borcev za naloge, ki so jih čakale v Celovški kotlini (Miloš Rutar-Ružo, ustni vir).

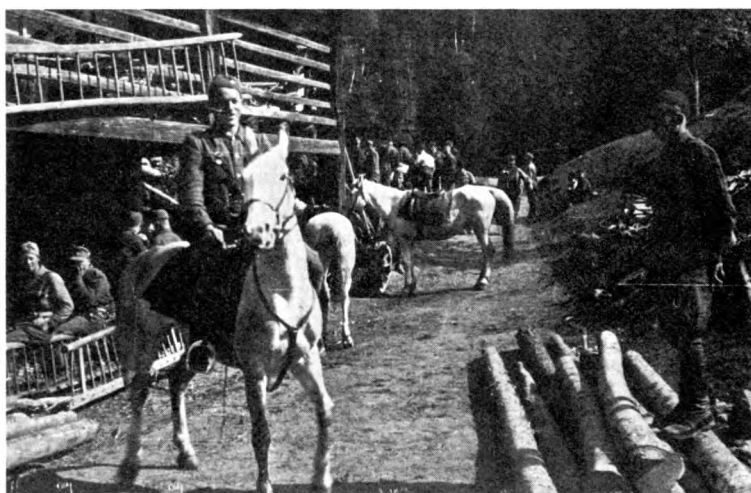

Tomšičeva brigada med pohodom na Koroško in sicer na Javorju pred napadom na Črno (zgoraj) in po prihodu s hribov v dolino nekje v Podjuni.

Politični komisar Šercerjeve brigade Jože Jakoš-Školski in komandant brigade Jože Jakič-Dušan.

Šercerjeva brigada med počitkom. Na konju je politični komisar Jože Jakoš-Školski.

poslati dve četi v zasedo na cesto Železna Kapla—Žitara vas. Tudi četrti bataljon bi bil moral oditi na Lobnik, h kmetu Stoparju, postaviti zasedo proti Železni Kapli pod koto 746, en vod pa poslati v zasedo nad kmetijo Prevernik, da bi zavaroval smer iz Miklavčevega, Žitara vasi in Sentlipša. Najbž se odredba glede zased na cesti Železna Kapla—Bela in Železna Kapla—Žitara vas ni uresničila, ker so bili medtem obveščevalci zvedeli, da so na tej cesti močne sovražne sile, enote pa so se morale nenehoma prilagajati nastalemu položaju.⁴⁷

Do prvega spopada je prišlo zarana 8. maja, ko je brigada komaj dospela na nove položaje. Spopad se je končal z naglo in popolno zmago. O tem govori posebno poročilo štaba 1. SNOUB Toneta Tomšiča: »Patrola desetih ljudi iz našega jurišnega voda je danes zjutraj presenetila posadko 25 kozakov, ki so bili utrjeni z bunkerji pri kmetu Miklavu. Z jurišem so nepripravljeno skupino sovražnih vojakov tako zmedli, da so razen petih, ki so pobegnili, vse ujeli. Zaplenjeno 19 pušk, po večini italijanskih z ustrezno municijo, in ena avtomatska ruska puška tudi z municijo in šaržerji. Poleg tega zaplenjena vsa oprema. Sovražnik je reagiral na to z močnejšo patrolo, ki pa je bila takoj zavrnjena..«⁴⁸

Poročilo je samo zadosti zgovorno. Dodati mu je treba samo še to, da je jurišnike iz Tomšičeve brigade vodil njihov komandir Franc Levar-Franjo, ki se je istega dne proslavil še z enim podvigom.

Druga je na pospešeni pohod proti Železni Kapi krenila 13. SNOUB Mirka Bračiča, ki se je bila iz uspele akcije na Žerjav vrnila na Javorje šele 6. maja proti večeru. Od tu je odšla ob triindvajsetih mimo Črne, kjer je naletela na nemško zasedo, ki pa jo je 1. bataljon z odločnim jurišem takoj utišal, nato je brigada krenila naprej v Koprivno. Po kratkem postanku je odšla dalje in do 7. maja ob šestih prišla do kmeta Kebra.⁴⁹ Prehojena pot dokazuje, da je Bračičeva hodila v zelo urejeni koloni in z naglim tempom.

Osmega maja je Bračičeva odšla iz kraja Keber proti Reberci. Na tej poti jo je skušala napasti bojna patrola petindvajsetih kozakov, ki pa jih je 3. četa 1. bataljona s hitrim jurišem prisilila k umiku. Tako je brigada skoraj neovirano in brez zastojev prišla do mostu v Reberci. To je vas na cesti med Železno Kaplo in Zitaro vasjo, kjer je bila sovražna po-

stojanka. Pri prehodu čez most v Reberci je udarila po patroli predhodnici sovražna zaseda, ki pa so jo čelne enote takoj pregnale z jurišem v postojanko, deloma pa jo tudi zavzele in zažgale več barak. Pri tem so bračičevci zajeli 30 sovražnih vojakov ukrajinske narodnosti, zaplenili pa eno brzo-strelko in pet mavzeric. Na partizanski strani je bil en ranjen.⁵⁰

Bračičeva brigada je tudi tukaj dokazala, da zanjo ni skoraj nobene ovire, ki je ne bi bila zmožna hitro prebiti. Prav ona je bila tista, ki je 8. maja 1945 prodrla najdlje proti zahodu. Čez noč se je nastanila pri Bukovniku na področju Podol.⁵¹

Najdaljšo pot je imela 2. SNOUB Ljuba Šercerja. Vrh vsega je začela pohod še zadnja. Iz vasi Sele pri Kotljah je odšla šele 7. maja ob štirih, zavarovala in prevzela zadnja tri letala zavezniške pomoči na Zg. Javorju, od tu pa krenila dalje ob štirinajstih.⁵² Sla je po isti poti kakor obe brigadi pred njo — mimo Crne, proti izviru Meže — in je 8. maja 1945 ob sedmih prišla v dolino Remšenika h kmetu Lipušu. Tu je počivala do petnajstih, nato pa odšla proti Suhi, ki je vzhodno od Žitara vasi. Med potjo je skušala pripraviti k vdaji Nemce v Železni Kapli s svojo nemško četo, toda ti so odgovorili s hudim ognjem.* Tako se je zapletla v boje, ki so trajali dve uri, in je prišla do kmeta Zeca šele 9. maja 1945 ob dveh zjutraj. Takrat se je že vedelo za kapitulacijo Nemčije in borci so se začeli brez počitka pripravljati na pohod v dolino.⁵³

Tomšičeva brigada je 8. maja 1945 doživela enega svojih redkih porazov. Ob petnajstih je odšla s položajev pri Preverniku z namenom, da preide cesto in železniško progo na treh krajih pri Zitari vasi. To pa ji ni uspelo, zakaj v Zitari vasi je trčila ob 14. SS divizijo Galizien, ki je bila sestavljena zvečine iz Ukrajincev, poveljevali pa so ji nemški oficirji. Ker je nemška kapitulacija tako rekoč visela v zraku, saj je bila že razglašena, je štab brigade pričakoval, da bo to vojaštvo hitro pripravil k vdaji. Brigada se jim ni bližala niti v potrebni bojni razvrstitvi, in to je bil glavni vzrok za hude izgube.⁵⁴

* Dr. Lado Lovrenčič, takratni načelnik štaba Šercerjeve brigade, je povedal, da je imela nemška četa precej žrtev. Esesovci iz Železne Kaple so streljali celo na parlamentarca in ga ubili.

Stab je proti Ukrajincem poslal 4. bataljon, v njem oba ruska voda. Računal je, da bodo Rusi svoje sonarodnjake laže pripravili k vdaji. In ti so šli kar mednje. Rekli so jim: »Ne nado boljše boro taja, konec vojni! Zdavajtes!«

Ukrajinci so začeli metati puške stran. Kazalo je, da bo uspeh popoln, ne da bi bilo treba prelivati kri. Potem pa sta prišla dva oficirja SS. Naši so jima ukazali, naj odložita orožje, česar pa esesovca nista hotela slišati. Medtem ko se je eden pogajal z našim komandirjem voda, ki je bil po rodu Slovenec, je drugi pomeril nanj s pištolo čez prvega. Komandir voda je to opazil in ge bliskovito sklonil, tako da mu je šinil strel čez ramo, potem pa je poslal iz brzostrelke rafal na oba oficirja SS in Ukrajince, ki še niso bili odvrgli orožja. Teh je tam precej obležalo.⁵⁵

Tako se je začelo.

Sovražniki so imeli opazovalnico s težkim mitraljezom v zvoniku Zitare vasi, na položajih pa polkovno baterijo minometov, kalibra 120 mm. Na 4. bataljon Tomšičeve so udarili z vsem orožjem, da je kar gorelo, pri tem pa so nekatere njene dele našli na kupu. Partizani so imeli na položajih samo težki mitraljez maksim, ki so ga bili zaupali Poljakom. Ti pa so ušli s položaja in tam pustili še podstavek.⁵⁶

Pri Zitari vasi so tomšičevci utrpeli 14 mrtvih, 4 pogrešane in 10 ranjenih.* Največ jih je padlo iz sanitetnega voda. Padel je tudi pomočnik operativnega oficirja brigade, po činu podporočnik, doma iz okolice Ptuja. Prav tako je izdihnil pomočnik političnega komisarja 4. bataljona Ivan Farčnik-Buč, prvoborec iz Prekope pri Vranskem, ki mu je mina razparala trebuh in kolk. Zaradi tolikih izgub se je Tomšičeva jadrno umaknila. Njeni bataljoni so ostali na položajih v gozdu blizu kmeta Hojnika vso noč; tako je v dolino Drave odšla Tomšičeva zadnja.⁵⁷

Edini, ki ga ta polomijada ni zmedla, je bil komandir jurišnega voda Franc Levar-Franjo. Ta je svoje jurišnike povedel na cesto proti Dobrli vasi. Tam je ustavil nemški to-

* **Bojna relacija štaba 1. SNOUB Toneta Tomšiča z dne 6. avgusta 1945 (AVII, štev. reg. 6—3, k. 926) navaja 11 mrtvih, 6 ranjenih in 15 pogrešanih, izgubljenih pa je bilo 20 pušk. V dnevnem poročilu štaba Tomšičeve brigade za 8. maj 1945 ni o tem nobenih podatkov, zato se opiram na pričevanji Franca Jemca z dne 8. in Emerika Paulina-Rika z dne 13. februarja 1974.**

vornjak, zajel šoferja in spremljevalce, vozilo pa zasegel. Z njim so se jurišniki odpeljali v postojanko Sentlipš. Nemški orožniki so bili tako presenečeni, da se sploh niso upirali. Pri tem je jurišni vod zasegel: 3 težke mitraljeze, 3 brzo-strelke, 29 pušk in 6 pištol z ustreznim strelivom.⁵⁸

Takoj po tem uspehu je vkorakal v Sentlipš 2. bataljon Tomšičeve in imel tam dovolj opravka do jutra. Medtem so skušali tomšičevci pripraviti Nemce v Velikovcu k vdaji s pogajanj, kar pa ni bilo več potrebno.⁵⁹

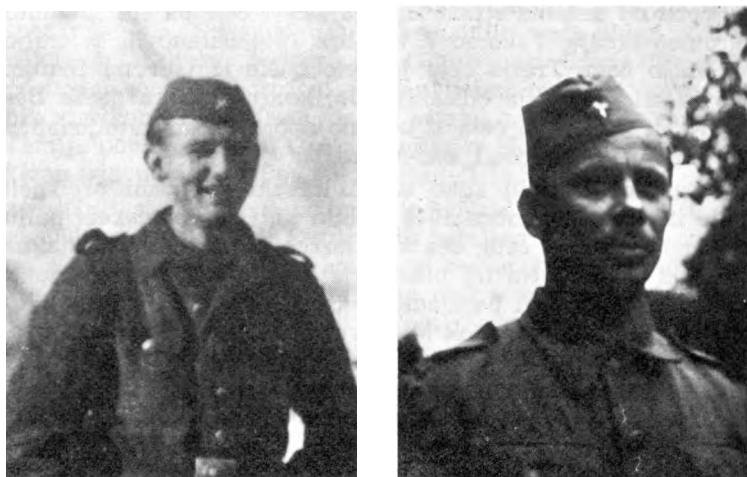
Tu je treba nekaj povedati še o 4. bataljonu 3. brigade slovenske divizije narodne obrambe, ki je tiste dni deloval ob boku treh brigad 14. udarne divizije. Bataljon je imel štiri čete in samostojen minerski vod, poveljevali pa so mu: Friderik Matko-Štajerc kot komandant, Adolf Sodja-Vasili j kot politični komisar in Maks Bremec kot pomočnik političnega komisarja.* S pobočij Paškega Kozjaka je krenil nekako ob istem času in približno po isti poti kot Tomšičeva brigada, se pravi čez Sleme nad Šoštanjem in mimo Črne na Koroškem, ter se v celotni sestavi znašel 8. maja 1945 čisto blizu Železne Kaple, ki jo je naslednji dan osvojil in tamkaj razorožil 500 Nemcev, Ukrajincev in drugih sovražnikov.

* Vsi našteti tovariši iz štaba 4. bataljona 3. brigade slovenske divizije narodne obrambe so umrli kmalu po vojni, namestnik bataljonskega komandanta pa je neznan. To je eden izmed vzrokov, da je bila bataljonova bojna pot na Koroško do pred kratkim neznana (drugi vzrok je izginitvev arhiva). Pavle Grubelnik-Pajo, prejšnji komandant, se poti na Koroško ni udeležil, ker je bil tačas operativni oficir v 3. bataljonu iste brigade. Gornje podatke je zbral z zaslišanji: Viktorja Slemnika, ki se je 12. maja 1945 znova priključil bataljonu v Prevaljah (prišel je iz bolnišnice na Pohorju, pred tem je bil komandir čete), Ludvika Pavlina, tedaj pooblaščenca OZNE za okraj Velikovec, komandirjev voda Antona Bitenca in Stefana Mandla ter komandirja oddelka v minerskem vodu Franca Gosnika. Zadnji trije so povedali še to, da je bil bataljon 10. in 11. maja nastanjen v Dobrli vasi, 12. in 13. maja 1945 pa v Prevaljah, kjer je lovil vojne zločince, ki so pobegnili iz Jugoslavije ali pa so med vojno delovali na Koroškem (pismi Pavla Grubelnika-Paja z dne 30. decembra 1976 in 6. januarja 1977).

VSTAJA SEVERNO OD DRAVE

Odpor, ki je nanj naletela 14. udarna divizija pri prodiranju proti Celovcu, si je mogoče razložiti z okoliščino, da je operirala na vzhodnem Koroškem, ki je spadalo pod pristojnost generalpolkovnika Aleksandra Löhra in njegovega štaba. Ta si je hotel tukaj zagotoviti varen prostor za umik svoje armade, vrhu tega pa je podpiral avstrijske koristi na Koroškem. Ta njegova prizadevanja so se popolnoma skladala z napor koroškega gauleiterja dr. Friedricha Rainerja in drugih koroških nacistov, ki so se prihoda enot Jugoslovanske armade v Celovec najbolj bali. Bistveno drugačen je bil položaj severno od Drave in zahodno od črte Borovlje—Celovec, kamor Löhrova skrb ni segla. Zahodni del Koroške je namreč sodil v operativni prostor skupine armad C, poveljstvo le-te pa je privolilo v brezpogojno vdajo že 29. aprila 1945 v Caserti pred Anglo-Američani. Toda poleg teh zunanjih okoliščin je odločilno poseglo v dogajanje tudi osvobodilno gibanje koroških Slovencev, ki je v aprilu 1945 doseglo stopnjo, značilno za splošno ljudsko vstajo.

Slovenci onstran Drave so dobili svojo prvo partizansko enoto s prihodom čete, ki je prešla Dravo v noči na 23. marec 1944. Med Slovenci v Gurah je našla trdno oporo, zato je lahko hitro opravila z deželno stražo. Predel med Dravo, Glino in Vrbskim jezerom je postal polosvobojeno ozemlje, četa pa je začela hitro naraščati. Najbolj so jo podpirali ljudje iz Bilčovsa, Zeluč, Šentilja, Loga vasi, Vrbe, Klopice, Hodiš, Dobajne, Ribnice ob Vrbskem jezeru, Smarjete nad Kotmaro vasjo, Voženice, Hubertushofa, Vetrinja, Dol, Osojnice, Tue, Radiš, Kozjega, Podgrada, Rut, Medgorja, Škrbine, Dobja in Grabštajna. S pritokom ubežnikov iz nemške vojske in iz obližnjih taborišč je četa narasla in se razdelila v dve četi, veliko novincev pa je šlo tudi čez Dravo na Gorenjsko. V juliju, avgustu in septembru 1944 so bile Gure popolnoma

Dva znana gurska partizana: Ludvik Bem-Slavko (levo) in Bogomir Koželj-Božo (desno).

**Del gurske čete jeseni leta 1944 (edina ohranjena fotografija).
V nemški kapi sedi komandir Anton Mivšek, zraven njega z leve politični komisar Gojko Gornik-Iztok.**

očiščene od deželne straže in izdajalcev, četi pa sta pridobili ogromno orožja. Tako so 7. oktobra 1944 ustanovili še tretjo in četrto četo. Tretja četa je nato odšla iz Guir na Svinjo. Tja je bila že julija odšla Bojeva, konec oktobra pa še Belinova in Brankova četa iz odlično oboroženega bataljona, ki mu je poveljeval Jože Ulčar-Mirko.⁶⁰

Zadnjo jesen in zimo so čezdravski partizani pretrpeli hude izgube. Novembra 1944 je bila na Gosposvetskem polju uničena Belinova četa, čez kak mesec pa še Bojeva četa na Svinjski planini. Na tej planini je bila uničena tudi Rejeva, ob Osojskem jezeru pa Dankova četa. V začetku marca 1945 so Nemci obkolili ostanek Mirkovega bataljona, kakih 50 borcev, in ga razbili. Padlo je približno 12 in ujet je bilo 6 borcev, ranjeni pa trije, med njimi komandant Jože Ulčair-Marioo. H tretje in četrte čete Mivškovih partizanov ter iz ostankov Mirkovega bataljona je bil 5. aprila 1945 ustanovljen 4. ali Čezdravski bataljon Koroškega odreda, ki je imel dve četi po kakih 40 partizanov. Za komandanta tega bataljona je bil imenovan poročnik Anton Mivšek, za političnega komisarja pa Gojko Gornik-Iztok.⁶¹

Po uničenju Dankove čete so v Gurah nekaj časa ostali samo štirje partizani. Toda Gure so bile kakor dobra in plodovita mati. Mogle so partizane ne samo hraniti, ampak tudi obnavljati. Poleg domačih fantov, ki so prebegnili iz nemške vojske, je prišlo v četo konec marca zlasti veliko Črnogorcev, ki so bili na prisilnem delu v Beljaku. Narasla je na kakih 40 partizanov, bila pa je tudi zelo dobro oborožena. V aprilu 1945 je četa podnevi zasedla vas Vesco. Popoldne jo je skušalo napasti 300 Nemcev iz Celovca, ki so proti Vesci rinili iz Kotmare vasi. Četa pa se ni umaknila kakor ob prejšnjih hajkah, marveč je Nemce napadla. Ti so imeli 4 mrtve in več ranjenih, pa še bežati so morali. Poslej so bili partizani spet popolni gospodarji Gur. Nemški vojaki in orožniki so se jih izogibali. Tako so se četi ognili orožniki iz Zihpolja, prek ljudi pa so sporočili, da partizanov ne bodo napadali in naj zategadelj tudi ti ne napadajo njih. Za razkroj sovražnikove oblasti pa je bilo značilno tudi to, da so se že od 1. aprila 1945 po vseh cerkvah v Gurah brale maše v slovenščini. Pobudnik slovenskega bogoslužja je bil zvesti pristaš OF in župnik dr. Ivan Mikula.⁶²

Konec aprila 1945 je četa v Gurah tako narasla, da se je spet razdelila. En njen del je komandir voda Vaso, Srb iz Bij eie pri Kotoru, povedel čez Glino proti Gospe Sveti. Ti partizani so bili oboroženi z dvanajstimi puškami in dvema brzostrelkama. Na Vesci pa je ostalo kakih 27 partizanov. Tem je poveljeval Vili Geršak, rudar iz Mežice, za političnega komisarja pa je bil Bogomir Koželj-Božo.⁶³

Kljub nenehnemu pritisku in sovražnim hajkam je dosegel lepe uspehe tudi Čezdravski bataljon Koroškega odreda na Svinjski planini. Štirinajstega aprila 1945 je iz zasede napadel dva nemška traktorja na poti v šentlenarški rudnik sljude. Pri tem je pobil 15 in ranil 8 sovražnikov. Dva dni zatem je 1. četa zažgala hotel vrh Svinje planine, kjer so imeli postojanko policisti SS. Se prej pa je ta četa uničila postojanko volksturma nad Ebersteinom. Med drugim je zaplenila dva mitraljeza in trideset pušk. Bataljon se je številčno okrepil in je do maja 1945 dosegel število 90 mož.⁶⁴

Nemci so izvedli zadnje večje hajke 27. in 28. aprila 1945. Prečesali so Svinjo planino in njeno okolico, pa tudi Obirsko in okolico Železne Kaple. Padle so nove žrtve, toda čezdravskim partizanom to ni vzelo volje za boj. Za četrto obletnico osvobodilne fronte so Mivškovi borci na Svinjski planini zabetili 35 kresov.⁶⁵ Na predvečer 1. maja 1945 pa je bila Koroška vsa v kresovih. Na severnih obrobjih Karavank, na Obirskem, na Peci, na Svinjski planini in v Gurah jih je gorelo kakšnih tisoč. Rajši več kot manj. Prižgali jih niso samo partizani in aktivisti, marveč tudi koroški starci, ženske in mladina. Najbližje Celovcu je gorel velik kres na Kalvariji nad Smartinom, severovzhodno od Vrbskega jezera.⁶⁶

O razmahu in moči osvobodilnega gibanja severno od Drave pričajo tudi pogajanja s predstavniki nove avstrijske vlade, ki sta jih vodila Ludvik Bem-Slavko in Miha Rigl-Peter Podjunski. Avstrijsko in celovško malomeščansko stran je zastopal polkovnik Josef Strossier iz štaba divizije, ki si je v povezavi s KRIPO in SIPO želela pomoč partizanskih enot pri obračunu z gestapom in esesovci v Celovcu ter delitev oblasti. Ker na taki osnovi ni moglo priti do sodelovanja in sporazuma, sta zastopnika partizanske strani zahtevala izpustitev političnih zapornikov ter ujetih aktivistov in partizanov. S tem naj bi avstrijska stran pokazala iskrenost.

Nasilje nad ujetimi aktivisti in partizani se je namreč nadaljevalo še v maju. Tako so v petek, 2. maja, na dan, ko je začela veljati vdaja nemških sil v severni Italiji, na Tirolskem in na Koroškem, ustrelili Majdo Vrhovnik-Lojzko. Kazalo je, da Stossier nima ne volje ne moči, da bi prekinil nasilje gestapa. Toda v soboto, 3. maja 1945, je kriminalna policija spustila na prostost Danico Bemovo in še kakih 15 zajetih koroških aktivistov. Zapore so zapustili tudi številni zavedni Korošci. Takrat so bili izpuščeni na prostost še politični kaznjenci iz taborišč v Bistrici in Podljubelju, skupaj več kot tisoč ljudi, vendar pa ta izpustitev ni imela nobene zveze z omenjenimi pogajanji.⁶⁷

Celovski gestapo je 4. maja 1945 izvedel pogon za izpuščenimi in nekatere ponovno zajel. Ukrepal je tudi zoper policiste, ki so zapornike izpustili. Po tej akciji gestapa je Ludvik Bem-Slavko zahteval od avstrijskega pogajavca, da morajo kriminalna policija, redarstvo in volksturm napasti sedež koroškega gestapa. Do tega napada je res prišlo. Ubiti so bili trije gestapovci, šef celovškega gestapa pa je moral s tankom zbežati v Beljak. Policisti so gestapovce napadli s strojnicami in protitankovskimi pestmi, v spopadu pa jih je bilo več ranjenih.⁶⁸

Ti dogodki so pričali, da je nacistični državni aparat v razsulu in da ne more več obvladati položaja. Nastale so ugodne okoliščine za prihod močnejših sil Jugoslovanske armade, ki bi bile lahko hitro strle odpor preostalih stebrov nacističnega režima. Resda je bilo na Koroškem tedaj blizu 300.000 sovražnih vojakov raznih barv. Toda večina le-teh je mislila le na umik in ji ni bilo prav nič več do bojevanja. Docela nenevarni so postali Madžari, ki se jih je nabralo blizu 40.000, čisto nepomemben pa je postal tudi brambovski volksturm, ki je bil sicer nacistično obarvan.⁶⁹ O tem pričajo uspehi, ki sta jih v dneh po 2. maju dosegli obe četi 4. ali Cezdravskega bataljona Koroškega odreda.

2e 5. maja je 1. četa zavzela dve postojanki volksturma nad Prölingom. Najbrž sta to bili Sonice in Visoka Bistrica. Bataljon se je tako dobro založil z orožjem in strelivom. Druga četa pa je zavzela rudnik sljude Sentlenart nad Golovico, kjer se je vdalo blizu 200 nemških vojakov in 30 mož policije. Pri tem je četa zaplenila celo dva težka mitraljeza ter veliko mitraljezov in brzostrelk. Največja pridobitev za bataljon pa

je bilo 50 novincev, ki so bili v rudniku sljude na prisilnem delu, sicer pa doma iz matične Slovenije. Tako je bataljon narastel na 140 mož.⁷⁰

Brž potem je prišla na vrsto sovražna postojanka v Pustrici, ki je štela 50 mož policije in 30 mož volksturma. Razorožila jih je desetina borcev iz 2. voda te čete. Prvi vod 2. čete pa je zasedel Knežo, kjer se je vdalo 100 vojakov madžarske narodnosti, vas Krčanje in nato še Djekše; tu je zajel 97 vojakov madžarske narodnosti in enega esesovca, enajst esesovcev pa je zbežalo. Tako se je 4. ali Čezdravski bataljon Koroškega odreda pojavil na severovzhodnih dohodih v Celovec. Napadel je enote nemške tankovske divizije, ki so se umikale proti zahodu, potem pa še enote nekega policijskega polka.⁷¹

Prva četa 4. ali Čezdravskega bataljona Koroškega odreda je presekala cesto Grebinj—Eberstein, ob nastopu nemške kapitulacije pa zasedla še: Trušnje, Vobre, Striholče, Grebinj in Rudo. Ljudje v osvobojenih krajih pod Svinjsko planino so partizane pričakali praznično oblečeni. Na glas in slovesno so spregovorili slovensko.⁷²

Še večja radost je tiste dni zavladata v Gurah, uspehi tamkajšnjih partizanov pa so bili za nadaljnji tok dogodkov še pomembnejši. Zaradi njih je postala obramba prehodov čez Dravo pri Borovljah za Nemce brezpredmetna.

Gurski partizani so tedaj še vedno taborili v Vesci. V eni izmed domačij so se počutili kot doma. Tu so redno poslušali radio. Tako se je zgodilo, da je dežurni Vili Geršak ujel vest o kapitulaciji nemške vojske v severni Italiji, v Vorarelbergu, na Tirolskem in na Koroškem. Skočil je ven iz hiše in od veselja sprožil rafal iz brzostrelke. Ko so tovariši prišli iz gozda, mu niso verjeli, potem pa so se pri radiu še sami prepričali o veseli novici. Casa za veselje pa ni bilo. Sklenili so, da morajo takoj zasesti vse pomembnejše kraje. Najprej naj bi prišel na vrsto Bilčovs.

Zjutraj 5. maja 1945* so z Vesce krenili proti orožniški postaji v Bilčovsu. Politični komisar Bogomir Koželj-Božo,

*** Datum 5. maj 1945 kot dan razorožitve orožnikov v Bilčovsu je določen na podlagi pričevanja prof. dr. Bogomirja Koželja-Boža z dne 1. julija 1947 (fase. 343 v IZDG) in obeh ustnih pričevanj z dne 5. in 17. januarja 1976, da so v Gospe Sveti izobesili veliko slovensko zastavo 6. maja 1945, Bilčovs in še nekatere vasi v**

Marjan Male in še dva tovariša so si izposodili kolesa, četa je šla za njimi peš. Štirje partizani na kolesih so se pripeljali v Bilčovs kmalu po sedmi uri. Bogomir Koželj-Božo je zahteval vdajo. Vsa posadka, ki je štela 30 mož, je odložila orožje brez odpora. Okrog Bilčovsa so se klatili nekaj časa samo še trije orožniki, ki so bili odšli patrolirat, potem pa so se vdali tudi ti. Medtem je v vas prišla vsa četa. Borci so se dodatno oborožili, deloma tudi preoblekli in se kar se da lepo uredili, Bogomir Koželj-Božo, ki je znal dobro nemški, pa je začel telefonirati na druge orožniške postaje in jih pozivati k vdaji. Tako je telefoniral tudi v Kotmaro vas, nato je tja odšel večji del čete. Vendar pa se sovražniki v Kotmari vasi niso hoteli takoj vdati. Po napornih pogajanjih so orožje odložili šele popoldne.⁷³

V patroli, ki je krenila na zahod, je bil Bogomir Koželj-Božo. Najprej je prišla v Šentilj, ki so ga bili nemški orožniki že izpraznili in zbežali neznano kam, večino orožja pa pustili. Partizani so brž ponovачili med prebivalstvom ljudi za partizansko stražo, ustanovili narodnoosvobodilni odbor ter že odhiteli dalje. Na poti v Škofiče so ustavili in zasegli tovorni avto na oglje. Ko so se z njim pripeljali v vas, so se škofički orožniki — bilo jih je menda šest — vdali, brez ugovorov.

Kakor v Skofičah, so partizani organizirali partizansko stražo in ustanovili iz partizanskih sodelavcev narodnoosvobodilni odbor tudi v Vrbi, kjer pa takrat ni bilo nobene sovražne posadke.

Med vožnjo proti Hodišam so Bogomir Koželj-Božo in njegovi tovariši izvedeli, da se tamkajšnja enota policije, kakih sto mož, ravno pripravlja na odhod. Ob presenečenju, ki je nastalo s prihodom tovornega avtomobila in skupine partizanov, ni noben od policistov pomislil na odpor. Vsi so takoj odložili orožje.

Bogomir Koželj-Božo in njegov spremljevalec France Marinko sta s šoferjem tovornjaka krenila dalje proti Vetrinju. Med potjo sta naletela na dva oficirja iz 7. SS prostovoljske divizije Prinz Evgen in njuna spremljevalca. Skočila sta iz

Gurah pa so bile osvojene dan poprej. Prof. Marjan Male v svojih spominih navaja 7. maj za osvoboditev Bilčova in 8. maj 1945 za dogodek v Gospej Sveti. Natančne beležke o tem (dnevnik) je Male oddal takoj po koncu vojne na Pokrajinski odbor OF za Koroško, ki pa jih v arhivih nisem mogel najti.

tovornjaka in proti njim uperila brzostrelki. V tistem je na prizorišče soočenja med predstavniki dveh zagrizenih vojska pripeljal od Vetrinja sem še osebni avtomobil z nekimi civilisti. Te je ustavil France Marinko in tudi nanje naperil brzostrelko. Obstajala je nevarnost, da se bo tam iznenada pojavil še kdo, kar bi lahko hudo poslabšalo položaj dvema partizanoma. Bogomir Koželj-Božo se je v tej stiski znašel tako, da je oba esesovska oficirja vprašal, kje je njun štab. Odgovorila sta mu, da tam blizu v nekem gradu. Nato jima je Božo velel, naj sedeta v pravkar zaseženi osebni avto in odpeljeta njega in Marinka v štab. Božo in Francelj sta sedla na zadnja sedeža, šofiral pa je eden od oficirjev SS.

Po prihodu h gradu, kjer je bil štab te SS enote, je Bogomir Koželj-Božo zahteval, da se njihova enota takoj vda ali pa hitro umakne skozi Celovec proti osrčju Avstrije, češ da jo bodo v nasprotnem primeru zajele močne sile Jugoslovanske armade, ki so na pohodu vzdolž Vrbskega jezera. Esesovci so ubogali in krenili na pot skozi Celovec še tistega dne. S tem je bila odstranjena z Vetrinjskega polja velika ovira. O tem, kako močna je bila ta esesovska enota, priča podatek, da je imela kakih 700 konj.⁷⁴

Po tej smeli akciji sta se Bogomir Koželj-Božo in France Marinko vrnila z avtom v Bilčovs. Tam so se vsi dobro navedli, saj ves dan ni bilo časa, da bi karkoli zaužili. Naslednje jutro, 6. maja 1945, so z avtom spet krenili na pohod. Tokrat se je Bogomiru Koželju-Božu priključil še Marjan Male. Kmalu po šesti uri so se odpeljali proti Vrbi, od tam pa skozi Otok v Ribnico ob Vrbskem jezeru. Trije partizani so tam razorožili kakih petnajst orožnikov, nekaj pa se jih je razbežalo. Poleg drugega orožja, daljnogledov in opreme, sta Koželj in Male tu zaplenila tudi dve parabeli, obenem sta se preoblekla v popolnoma novi uniformi nemških letalcev.

Iz Ribnice ob Vrbskem jezeru se je pogumna partizanska trojka odpeljala mimo Majrovnika čez most na Glinici in ob Lendskem kanalu v Celovec. Prešla ga je po severovzhodnem obrobju, nato pa nadaljevala pot proti Gospe Sveti, kjer je Koželj želel priti v stik z vodnikom Vasom, da bi mu dal navodila za zasedbo važnejših krajev. Srba Vaso pa ni našel. Pač pa sta bila z Malcem priča veličastnemu dogodku, ki jima ga je pripravil tamkajšnji župnik in provizorični kanonik Jožef Feinig 6. maja zvečer.

S takojšnjim orožništvom je opravil Bogomir Koželj - Božo. Ker vojske ni imel s seboj, je orožnike preprosto plačal z markami in cigaretami vnaprej ter jim ukazal, da varujejo prepolna skladišča letalskih enot pri Gospe Sveti. Marjan Male je medtem pomagal pri izdelavi velike slovenske zastave s peterokrako zvezdo. Župnikova kuharica je zanjo uporabila velike zavese rdeče in modre barve, belo pa so pridobili iz rjuh. Zavedni slovenski župnik Jožef Feinig je dal poklicati može, da bi zagugali veliki zvon. In tako se je zgodilo, da je zasedbo Gospe Svete naznanil veliki zvon iz velikega zvonika mogočne cerkve, od koder je vihrala petnajst metrov dolga slovenska zastava. Ko so se zbrali ljudje z Gosposvetskega polja, je stari župnik zapel tedeum. Po obredu je oba predstavnik naše osvobodilne vojske pozdravil z drhtečim glasom. Med stiskanjem rok so se mu zalesketale solze v očeh.⁵⁷

Od Gospe Svete sta Koželj in Male krenila proti Šentvidu ob Glini. Kmalu sta vzela v avto nekaj deklet. Vsi so peli in vriskali. To jim je pomagalo ob zagatah na cesti, ko sta zašla med umikajoče se nemške vojake in esesovce. Ti so lahko hitro uganili, kdo so veseli »vandrovc«, zakaj na avtomobilu je bila že od Vrbskega jezera sem slovenska zastava s peterokrako zvezdo.

Ob prihodu v Šentvid ob Glini sta zapeljala na glavni trg. Tam je iz hiše nekega krojača — Slovenca — že visela slovenska zastava s peterokrako zvezdo, znotraj pa je uradoval odbor OF. Tega je ustanovil nekdanji partizan Janez Grčar, ki so ga bili prejšnje leto ujeli Nemci. V Šentvidu ob Glini je bilo namreč ujetniško taborišče, kjer so bili povprečini Srbi. Ti so ob prihodu Koželja takoj poprijeli za orožje in ustanovili bataljon partizanske straže, ki je štel več kot 300 mož. Po Koželjevem nalogu je partizanska straža takoj prevzela občinsko hišo ter zastražila skladišča in druge javne zgradbe. Medtem sta na trg pripeljala dva popolnoma nova oklopna avtomobila, ki pa sta se morala vdati. Tako je Koželj nazaj grede pripeljal h Gospe Sveti močno četo partizanske straže, ki je v nekdanjem središču Karantancev uvedla red, zavarovala skladišča in drugo, on in Marjan Male pa sta se z avtomobilom in obema oklopnikoma vrnila ob Vrbskem jezeru v Bilčovs.⁷⁶

Vili Geršak je medtem s svojo skupino zasedel še Velinjo vas. Orožniška postaja je bila prazna, zakaj orožniki so bili

ušli neznano kam. Tretja skupina gurskih partizanov je odšla čez cesto Borovlje—Celovec. Najprej je primorala k vdaji postojanko nemških protiletalcev v Podgradu, nato pa zajela še manjšo postojanko orožnikov v Žrelcu. Orožniki iz drugih postojank v vzhodnih Gurah so se tazbežali.⁷⁷

Medtem je ljudska vojska v Gurah narasla na kakih 400 mož. Partizani so poklicali pod orožje vse svoje skrivne pristaše. Mnogi med njimi so bili že v letih. Ta vojska pa ni bila vajena discipline. Ko so hoteli zgodaj zjutraj kreniti z njo iz Hodiš proti vzhodu, vojščakov ni bilo nikjer, zakaj razšli so se bili spat na domove. Maloštevilni stari partizani so jih zbobnali skupaj šele ob enajstih. Ni jih bilo zamere, kajti vse Gure so takrat praznovale. Vse je pelo, povsod so visele slovenske zastave s peterokrako zvezdo ...

Kljub takim in podobnim težavam so gurski partizani zasedli še Vetrinj, najpomembnejši njihov uspeh pa je bilo zavzetje železniške postaje v Zihpolju. Poslej je promet proti Celovcu potekal po partizanski volji.⁷⁸ Pravzaprav sploh ni potekal. Glas o tem, da imajo partizani v rokah Zihpolje z železniško postajo, se je po telefonu razširil tja do Podrožce. Transporti umikajočega se nemškega vojaštva so nemočni obstali ali pa se pomikali dalje brez trdne volje, da bi si na silo utrli prehod globlje v Nemčijo. V brezizhodnem položaju je bilo to vojaštvo pripravljeno odložiti orožje tudi pred manjšimi skupinami partizanov. Nemočne so se čutile celo zagrizene nemške posadke v Bistrici, Borovljah in drugod južno od Drave. Volja, da bi se še nadalje upirale partizanskemu pritisku s Karavank, je izpuhtela ...

Na ozemlju severno od Drave in okoli Celovca so potem-takem že 6. maja 1945 dozorele možnosti za nagel prodor močnih sil Jugoslovanske armade v Celovec in Beljak. Zal zaradi slabih in prepočasnih zvez v štabu 4. operativne cone in štabu 14. udarne divizije za to niso vedeli. Še vedno so bili pred vprašanjem, kje in kako najti šibko točko v sovražnikovi razvrstitvi za prehod čez Dravo, zakaj Nemci so držali še vse mostove in tako tudi boroveljskega. V štabu Štirinajste tudi niso vedeli za razmere v posadki pliberške postojanke, ki je bila pripravljena na vdajo. Ker močnejših enot Jugoslovanske armade ni bilo v Pliberk, so predstavniki nemškega poveljstva podpisali listino o vdaji 7. maja 1945 pred tajnikom mestnega odbora OF Edvardom Resnarjem-Saviinjskim.⁷⁹

POT IN USPEHI KOKRSKEGA ODREDA

Izgubljanje časa z napadi na nemške postojanke v Mežiški dolini in pred Dravogradom najbrž ni bilo v skladu z zamislijo generalmajorja Dušana Kvedra-Tomaža, ki se je zgledoval po smelem prodoru 4. armade čez Prezid, Mašun in Kras proti Trstu in po enako drznem vpadu enot 9. korpusa v tržaška predmestja, Tržič in Gorico, pa je pričakoval in zahteval enak manever 14. udarne divizije proti Celovcu in Beljaku. Seveda je bilo razmerje sil na Koroškem bistveno drugačno kakor ob naši zahodni narodnostni meji. Naj večje poroštvo, da pri vpadu v Trst ne bo nepotrebnega tveganja, je bila dobro organizirana splošna vstaja tržaškega delavstva kakor tudi splošna podpora ljudskih množic enotam 9. korpusa in Jugoslovanski armadi sploh. Te v Celovcu ali Beljaku ni bilo pričakovati, vrh tega je bila 14. udarna divizija preveč osamljena in preveč oddaljena od drugih večjih enot Jugoslovanske armade. Štirinajsta tudi ni imela težkega orožja, sredstev za hitre premike in za prehod čez Dravo.

Silen pritisk na sovražnike na vzhodnem obrobju slovenske Koroške pa ni bil čisto nekoristen, saj so tako enote 14. udarne divizije sem pritegnile močne sile, ki so bile na voljo koroškim nacistom v najbližji okolici Celovca.* S tem je postala nemška razvrstitev južno od Celovca znatno razredčena in oslabljena, to pa je skupaj z akcijami čezdravskih partiza-

* Proti 14. udarni diviziji je bila usmerjena celotna 14. SS divizija Galizien, ki je bila posebej izurjena za boj proti partizanom in ki je pred prihodom na slovenska tla sodelovala pri zadušitvi slovaške vstaje. Obveščevalna služba 4. operativne cone je njen prihod s Slovaškega v Maribor zabeležila 26. februarja 1945. Brigade 14. udarne divizije so imele opravka z njo ves marec, nato je odšla na fronto v sklop 2. nemške tankovske armade, v majskih dneh pa spet prišla na Koroško.

nov omogočilo večje uspehe Kokrškemu in Koroškemu odredu, ki jima je bil tudi zaukazan pohod proti Celovcu in Beljaku.

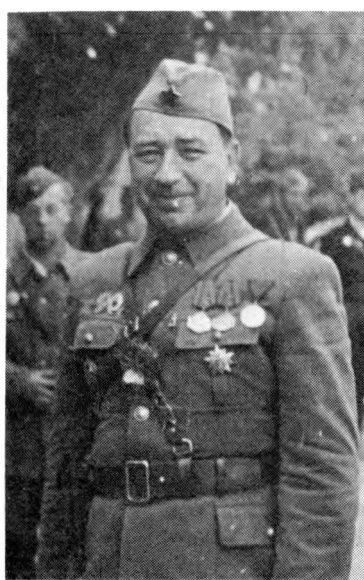
Zal je odredom glede na velik dotok novincev primanjkovalo orožja, njihova poveljstva in borci pa so bili tudi čustveno navezani na osvoboditev domačih krajev. Odredni štabi so se veliko ubadali z možnostmi, kako bi z zavzemanjem postojank vsestransko okrepili svoje enote. Velika priložnost v tem smislu se je ponudila Kokrškemu odredu v Begunjah na Gorenjskem, ki je 2. maja 1945 začel operacije za osvoboditev begunjskih zaporov. S hudim pritiskom na okoliške postojanke je odred močno omajal voljo Nemcev za obzidji jetnišnice za odpor. Ko je štab Kokrškega odreda dobil ukaz za pohod na Koroško, je bila akcija za zavzetje begunjskih zaporov ravno v polnem teku. Če bi bil obleganje Begunj prekinil, s tem ne bi bil samo ob mnogo orožja, ampak bi bilo v nevarnosti tudi 632 političnih zapornikov. Zato se je štab odreda odločil, da bo napad izpeljal do konca, nato pa odšel na Koroško.⁸⁰

Zamisel o osvoboditvi Begunj na Gorenjskem se je posrečila brez hujših žrtev. Posadka je 4. maja ob trinajstih privolila v vdajo. S tem je Kokrški odred veliko pridobil. Mnogi zaporniki in ujeti partizani, ki niso bili preveč izčrpani ali bolehní, so stopili v njegove bojne enote. Teh je bilo kakih 200, odred pa je narastel na blizu 800 mož. Še tisto popoldne se je Kokrški odred na zboru v Dragi spet razdelil na tri bataljone, močno pa se je okrepila tudi jurišna četa. Tu sta borce nagovorila komandant kapetan Janko Prezelj-Stane in politični komisar Peter Bratkovič-Zvonko, jih pohvalila za bojevitost in dosežene uspehe ter jih seznanila z novimi nalogami. Ta zbor je bila še zadnja priprava enot za pohod na Koroško.⁸¹

Štab odreda je sklenil, da novoosnovani 1. bataljon ostane v Dragi in Begunjah na Gorenjskem, varuje ujetnike in napada sovražnike v smeri Radovljice, Kranja in Tržiča. Pri tem delu odreda je ostal načelnik štaba Boris Globočnik-Damjan. Glavnina odreda z jurišno četo, 2. in 3. bataljonom in z drugimi člani štaba odreda pa je še tisti večer krenila proti Zagi pod Zelenico. Vse te enote Kokrškega odreda so se 5. maja zarana zbrale v kraju, ki so ga kokrški partizani imenovali Titova vas. Od tu so po zajtrku krenile proti 1900 metrov visokemu prehodu ob vrhu Belščice, vzhodno od

Kapetan Janko Prezelj-Stane,
komandant Kokrškega odre-
da.

Peter Bratkovič-Zvonko, po-
litični komisar Kokrškega od-
reda.

najvišjega vrha Karavank. Stol in ves greben proti Belščici in Vrtači sta bila takrat še pod snegom, zato je bila strma pot zelo naporna.

Na vrh prehoda je predhodnica Kokrškega odreda prispela ob trinajstih. Na prelazu so se zadržali precej dolgo. Treba je bilo počakati, da so na vrh prišli vsi. Med tem je radiotelegrafist dobil zvezo z Glavnim štabom JA za Slovenijo in mu poslal tole brzojavko:⁸² »Likvidirali postojanko Begunje. Osvobodili 650 internirancev. Posadka ujeta. Po nalogu krenemo takoj na Koroško. Kokr. odred.«⁸³

S prelaza ob vrhu Belščice so si z daljnogledom dobro ogledali severno plat Karavank. Videli so neko vas in sklenili so, da bodo krenili proti njej. Nato se je začelo dričanje po snegu in plazovih proti Mačenski planini, ki je minilo brez hujših nezgod. Ko so premagali najhujše, so se spet ustavili,

da se uredijo in očistijo orožje, ki sta se ga po čudnem poto-
vanju držala umazanija in sneg. Orožje je moralo biti brez
napake, saj ni nihče vedel, če ni v vasici pod njimi Nemcev.
Potem so pot nadaljevali in malo pred mrakom prišli v vas
Rute.

Pričakovali so, da bodo tu dobili dobra obvestila za na-
daljevanje pohoda in o nemških postojankah v dolini. Bila
bi jim nujno potrebna, saj v odredu niso premogli niti ene
karte specialke s pokrajino na severni strani Karavank. Toda
pri prebivalcih Rut so naleteli na hladen sprejem in na molk.
Po večerji so morali pot nadaljevati, ne da bi vedeli, kam
gredo in kaj jih čaka v dolini. Zaradi tega je bila za pred-
hodnico odrejena popolna četa z najboljšimi ogledniki, ki je
predvidno tipala po poti v dolino.

Okoli triindvajsete ure se je ozka soteska razmaknila,
pot se je izboljšala in spremenila v kar dobro hribovsko cesto.
Pred sabo so zagledali odsvite mnogih luči. Tedaj jih je po-
zdravil strel, ki so mu sledili rafali. Kmalu je do kapetana
Janka Prezlja-Staneta došel listek s poročilom komandirja iz
čete v predhodnici.

»Pred nami je neko mesto. Iz napisa na tabli v nemščini
izhaja, da gre za .Slovensko Bistrico'. Videli smo bunker. Ker
nismo vedeli, kaj je v njem, smo proti njemu izstrelili en
strel, nato so se iz bunkerja proti nam usuli mitralješki rafali.
Mi smo sedaj na položaju. Javite, kaj naj storimo!«⁸⁴

Komandantu Janku Prezlju-Stanetu je bilo jasno, da se
je odred znašel pred postojanko Bistrica v Rožu, o kateri pa
ni nič vedel. Ukazal je, naj predhodnica ostane tam, kjer je,
en bataljon je poslal h kmetiji na levi, drugega na desni breg
k nekim hišam, jurišna četa pa je zasedla domačijo blizu
ceste. Vsak bataljon je moral s po eno četo zasesti položaje,
na straže so postavili mitralješke trojke, mitraljeze pa so
naperili tudi skozi okna. Proste enote so legle k počitku. Tako
je Kokrški odred dočakal jutro 6. maja.

V hiši, kjer je bil štab odreda z jurišno četo, sta dve de-
kleti začeli jokati, nista pa hoteli povedati, zakaj. To se je
razjasnilo šele zjutraj ob petih. Proti straži z mitraljezom
sta prišla dva moška. Ker sta na klic »stoj« začela bežati, je
stražar sprožil rafal in enega smrtno zadel. Ugotovili so, da
gre za policista. Zdaj sta dekleti začeli jokati še bolj. Postalo
je očitno, da sta bila policista namenjena k njima. Če bi bili

povedali, kaj ju skrbi, bi bila ta žrtev gotovo prihranjena, morda pa bi bil Kokrški odred že tega dne zasedel Bistrice.

Obveščevalci so bili medtem dobili zvezo s 1. bataljonom Koroškega odreda. Sporočili so, naj se Kokrški odred umakne v Sine, vas z nekaj kmetijami.* Tu so jih koroški ljudje sprejeli zelo prijazno, dobili pa so tudi kurirja s Koroškega odreda. Temu je kapetan Janko Prezelj-Stane naročil, naj pride k njemu v štab na posvet komandant tega bataljona in naj s seboj prinese kako karto specialko. V Sinah je Kokrški odred čakal ves dan, toda komandanta 1. bataljona Koroškega odreda ni dočakal, ker je moral na posvet v štab Koroškega odreda v Sele Fara. Prišel je lahko šele prihodnjega dne zarana.

Kokrški odred so Nemci 6. maja obmetavali z minami, ki pa v Sinah niso povzročile škode ali žrtev. V Bistrici so se oglašali tudi mitralješki rafali. Obveščevalci so izvedeli vse o moči postojanke; s prehodnimi nemškimi enotami da šteje blizu 2000 mož, ki pa niso kaj prida bojeviti. Polovica jih komaj čaka, da bi se vdali. Z opazovalnic so poročali tudi o mnogih transportih vojaštva, ki se z vlaki umika iz Podrožce proti Borovljam in Celovcu, pa tudi o kolonah tovornjakov. Brez karte specialke in brez dogovora s komandantom 1. bataljona Koroškega odreda se je bilo v takih okoliščinah zelo težko odločiti za napad na postojanko Bistrica v Rožu, čeprav so razmere za uspeh tedaj že dozorele.⁸⁵

Dogovor za nadaljnje operacije je bil sklenjen šele 7. maja 1945 v zgodnjih dopoldanskih urah. Tedaj je prišel v Sine 1. bataljon Koroškega odreda, ki ga je spremljal tudi major Egon Remec-Borut. Ta je bil določen, da usklajuje bojne napore Kokrškega in Koroškega odreda za kar najhitrejši prodor proti Celovcu.⁸⁶ Na posvetu vseh poveljnikov so se odločili, da bodo najprej osvojili Bistrice v Rožu. Izdelali so natančen načrt. Prvi bataljon Koroškega odreda naj bi med napadom zavaroval dohode po cesti in železniški progi iz Borovelj, drugi bataljon Kokrškega odreda dohode iz Podrožce in Sent-

* Zvezo s 1. bataljonom Koroškega odreda so Kokršani vzpostavili prek Pavleta Bajžlja, političnega delavca, ki je imel svoj bunker nad Sinami in ki je na Kokrški odred prav čakal, ker je vedel, da prihaja. Skrivni obveščevalci med ljudstvom so ga takoj obvestili o prihodu odredovih patrulj in ga poklicali (Pavle Bajželj, izjava 9. februarja 1976, ustno).

jakoba, tretji bataljon in jurišna četa Kokrškega odreda pa naj bi sestavila več napadalnih skupin v obliki bojnih patrol, ki bi vdrlle in osvojile postojanko. Med pripravami za napad se je že izvedelo za podpis brezpogojne nemške kapitulacije, kar je dalo borcem novih spodbud za odločen vpad v postojanko in med umikajoče se Nemce.⁸⁷

Ena izmed patrol je vdrla na neko žago. Orožniki, ki so jo stražili, so se vdali brez odpora. Se posebno se je obnesla skupina, ki jo je vodil France Bučar, politični komisar 3. čete 3. bataljona Kokrškega odreda. Pri cestnem mostu čez Bistrico je nenadoma trčila na kolono kakih 200 Nemcev, ki so prihajali peš po cesti iz Šentjakoba. Možnosti za umik ni bilo, zato je France Bučar naperil proti Nemcem brzostrelko — tako je storil tudi mitraljezec — in zavpil: »Hände hoch!«

Na presenečenje partizanov so vsi Nemci dvignili roke in potem na povelje tudi odložili orožje. Mirno so se pustili odvesti v ujetništvo globlje proti partizanskim položajem. Ta uspeh je borce Kokrškega odreda tako opogumil, da so po hiteli še na orožniško postajo. Tam se jim je vdalo 18 orožnikov.⁸⁸ Medtem so druge skupine zasedle tovarno akumulatorjev, kjer so dokončno osvobodile 220 političnih jetnikov, večinoma Francozov in Poljakov,* potem pa še pošto in šolo.

* Zaporniki francoskega rodu iz Podljubelja itd. so osnovali brigado Liberté, ki je najprej štela 106, potem pa 103 može. Njen komandant je bil Maurice Colin, roj. 23. maja 1910 v Parizu, po poklicu mizar, politični komisar Luis Garnier, roj. 11. avgusta 1916 v kraju Lous le Saunier, namestnik komandanta Ernest Peters, pomočnik političnega komisarja pa Albert Morin. Brigada je delovala v sklopu poveljstva partizanske straže Bistrica v Rožu. V arhivu le-te je ohranjen celoten seznam moštva (fase. 343/IV in 494/III-9 v IZDG). Podatki dopisnika Tanjuga iz Pariza z dne 8. decembra 1968, da je francoska brigada Liberté med boji z umikajočimi se Nemci in kvislingi spadala v sestavo 19. divizije tretjega korpusa, torej ne ustrezajo resnici in so plod slabega spomina. Devetnajste divizije ni bilo niti v sestavi 3. jugoslovanske armade niti ni nikoli prišla na Koroško.

Osvobojeni politični zaporniki iz Poljske in Sovjetske zveze pa so osnovali kompanijo Starego, v kateri je bilo 73 Poljakov, 20 Rusov, 5 Čehov, 2 Spanca, en Madžar in 2 Nemca. Skupaj je četa štela tudi 103 može, njen komandir je bil Poljak Jožef Rzeteljski, roj. 4. februarja 1910 v Landeschu, delavec, politični komisar pa Vladislav Grylag, roj. 17. februarja 1912 v Irkutsku, bančni uradnik. Tudi ta četa je spadala pod poveljstvo partizanske straže Bistrica v Rožu, ki je skupaj s Slovenci štela 236 mož (arhiv partizanske straže Bistrica v Rožu, fase. 343/IV v IZDG).

Brez strela je padla v partizanske roke tudi železniška postaja.⁸⁹

Do mraka so se v Bistrico zgrnile vse partizanske sile. Stab Kokrškega odreda se je nastanil na pošti, kjer je imel poslej na voljo tudi telefon. Tu je kapetan Janko Prezelj-Stane izvedel, da so orožniki tudi v vasi Sveče, kakih 600 metrov proti zahodu. S skupino borcev je takoj pohitel tja. Prišli so v tisto hišo že po temi in našli v spodnjih prostorih orožje lepo zloženo, orožnikov pa nikjer. Našli so jih zgoraj. Mitraljezec jih je pozval na vdajo. Večina jih je dvignila roke, eden pa je proti partizanom ustrelil iz pištole. To je bilo usodno za vse. Partizani so jih pokosili z rafali iz mitraljeza in brzostrelk.⁹⁰

Po vrnitvi v štab so kapetanu Prezlju povedali, da so v neki dvorani zbrani vsi nemški predstavniki oblasti in da želijo govoriti z njim. Prezelj je tudi tja odšel s patrolo. Našel je zbranih kakih 50 Nemcev, vse v oficirskih uniformah in z visokimi čini. Vprašal jih je, kaj hočejo. Odgovorili in predlagali so mu, naj jim partizani prepustijo oblast, češ da bodo s tem rešeni tudi nadležnih skrbi za lastno varnost in za varnost prebivalstva. So mar res mislili, da so partizani tako naivni, ali pa so bili naivni oni sami? Kapetan Prezelj jih je potolažil z besedami, naj si ne delajo tako čudnih skrbi in naj ubogajo patrolo. Ta jih je odvedla k drugim ujetnikom, ki so bili zaprti v šoli.⁹¹

Bistrica v Rožu je bila tako trdno v rokah Kokrškega in 1. bataljona Koroškega odreda. O tem je ohranjena tale radijska brzojavka: »GSS. 7. t. m. prispel h Kokrškemu odredu, ki je zasedel Bistrico v Rožu. Zaradi nove situacije prosim nujno direktive. Podp. Bor.«⁹²

Lahko bi bilo seveda tudi drugače. Do pravega boja je namreč prišlo šele dobre tri ure po zavzetju Bistrice. Kaj se je zgodilo?

Borci Kokrškega odreda, med katerimi je bilo precej železničarjev, so takoj prevzeli nadzor nad železniškim prometom in sploh nad zvezami. Kmalu so iz Podrožce vprašali, če je pot proti Celovcu prosta, češ da mora tja vlak z esesovci.

»Jawohl,« so dobili odgovor. »Kar pridejo naj!«

Vhodni signal na postajo je bil odprt, izhodni pa naj bi se zaprl brž, ko bo vlak zapeljal na postajo. Borci jurišne

čete in 3. bataljona Kokrškega odreda so se razvrstili v udarne skupine, ki naj bi takoj planile v vagone in primorale esesovce k vdaji.

Vse se je zgodilo tako, kot je predvideval kapetan Janko Prezelj-Stane, le da se esesovci niso hoteli vdati. Večino napadalnih skupin so vrgli iz vagonov, in začel se je zagrizen boj. V metežu so padli poročnik Franc Marinčič z Bleda in še dva borca,* trije pa so bili ranjeni. Treba se je bilo umakniti. Nato so po esesovcih v vagonih udarili težki mitraljezi. Nemci so se še nadalje krčevito upirali. Nekateri so našli kritje za kolesi vagonov in od tam nažigali, nekaj pa jih je zbežalo proti Dravi. Toda za večino ni bilo izhoda. Nekega oficirja SS je srečala pamet, ukazal je prekinitev ognja, zbor in vdajo. Tako je boj po dobri uri pojenjal. Vsi Nemci pa se niso marali vdati. Nek mitraljezec orjaške postave ni hotel odložiti mitraljeza. Partizani pa so bili okoli njega tako na gosto, da bi lahko padel kateri izmed njih, če bi streljali nanj. Problem je rešil Franci Švab, ki se je povzpел na vagon in z vrha poslal nepokornežu rafal v hrbet. Tako so zajeli še 40 esesovcev, mnogi med njimi so bili obvezani. Ti so povedali, da so bili ranjeni pred dnevi blizu Begunj na Gorenjskem. Tudi te so odvedli v šolo. Tam so jih zastražili Francozi, ki so jim zdaj lahko vračali milo za drago.⁹³

Medtem so namreč v Bistrici osnovali močno enoto partizanske straže in ustanovili komando mesta. Za komandanta so imenovali Ludvika Žigerja-Peruna. Glavnina odreda je kajpak morala iti dalje ..

***** Janko Prezelj-Stane trdi, da je v tem boju z esesovci padel tudi osvobojeni zapornik iz Begunj, ki so ga Nemci zajeli kot komandanta neke brigade in je bil zelo hraber borec. Žal pa se njegovega imena ne spominja. Ivan Jan-Srečko (Opombe in dopolnila z dne 13. decembra 1976) pa pravi, da je na železniški postaji v Bistrici v Rožu padel samo poročnik Franc Marinčič, ki so ga bili tri dni poprej rešili iz begunjskih zaporov, do zajetja pa je bil oficir v Kosovelovi brigadi. Ali gre za isto ali za dve osebi, naj bi torej povedali drugi borci Kokrškega odreda ...

OSVOBODILNI POHOD DO BOROVELJ

Trije bataljoni Koroškega odreda so si severno od Karavank priborili dvoje svobodnih ozemelj, eno med Črno in Belo, drugo med Belo in Ljubeljem. Toda Nema so hoteli po vsi sili izriniti partizane s Koroškega, zato so med decembrsko ofenzivo opustošili večino samotnih kmetij, zavedne Slovence prisilno izselili, ob važnih prehodih in v vseh večjih krajih pa osnovali močne postojanke. Čeprav so se morali bataljoni ob pogostih hajkah umikati tudi na južna pobočja Karavank in proti Solčavi, so na odrejenem bojnem področju le vzdržali. Se več. Drugi in tretji bataljon sta uspešno napadala celo železniško progo in druge postojanke v Podjuni, 1. bataljon pa je napadal progo proti Podrožci in proti Ziljski dolini.⁹⁵

V aprilu 1945 se je sistem nemških postojank onstran Karavank začel rušiti. Pri tem se je najbolj izkazal 1. bataljon Koroškega odreda, dasi je štel le kakih 70 mož, razvrščenih v dve četi. Poveljeval mu je Stane Grmek in za njim Anton Beton-Bojan, politični komisar pa je bil Miloš Vidmar.⁹⁶

Najprej je 12. aprila 1945 prišla na vrsto orožniška postojanka v Slovenjem Plajberku, ki je bila v dveh utrjenih zgradbah. To so zavzeli čisto slučajno. Ko so šli zapleniti hrano in blago k nekemu hitlerjevcu, je bilo treba akcijo zavarovati. Hiša je bila blizu postojanke, zato je moral partizanski stražar prav do žičnih ovir. Ko je prišel tja, je na oni strani žice, nekaj metrov stran, uzrl nemškega stražarja. Naperil je strojnico in ukazal: »Hände hoch!«

Prestrašeni Nemec se ni dal prositi. Brž je dvignil roke in odvrget orožje. Nato mu je partizan ukazal, naj umakne Španski jezdec. To so izrabili tovariši, vdrli v postojanko in jo osvojili. Po tem uspehu so privolili na vdajo tudi orožniki

V drugi utrjeni hiši. Partizani so ujeli 19 sovražnikov, zaplenili pa tri francoske in tri italijanske mitraljeze ter 22

francoskih in 10 avstrijskih pušk, mnogo streliva in vojne opreme.⁹⁷

Nato je prišla na vrsto postojanka obmejnih stražnikov na Mrzlem vrhu pod Košuto, ki je štela 15 mož. Tu je šlo, brez strela, ker je bil komandir posadke na strani partizanov. Ušlo je le šest sovražnikov, drugi so prestopili h Koroškemu odredu. Le nekaj dni zatem, 20. aprila 1945, je padla postojanka v Bajdišah nad Borovljami. Zajetih je bilo deset vojakov in en častnik, dva zagrizena Prusa sta se zabunkala v klet in se od tam trdovratno upirala, pa sta to plačala z življenjem. Naši so zaplenili dva puškomitraljeza in dvanajst pušk, mnogo streliva in opreme.⁹⁸

Našteti uspehi so bili usodni za močno sovražno postojanko v Žabnici, zahodno od Slovenjega Plajberka. Tu je bilo 40 mož. Spričo uničenja okoliških postojank jih je zajelo malodušje. Deloma so jo popihali v Borovlje, njihov komandant s činom poročnika in kakšnih 30 protifašistov pa je prestopilo na partizansko stran.⁹⁹ S tem je 1. bataljon dobil več možnosti za prosto gibanje.

Na Obirskem in na obrobjih Pece so Nemci hajkali še 27. in 28. aprila 1945. Hoteli so uničiti 3. bataljon Koroškega odreda, a se jim je izvil iz obkolitve ter se s štabom odreda in nemško četo umaknil k Macesu nad Solčavo. Tu je nemška četa prerasla v bataljon,* ki mu je poveljeval že omenjeni poročnik avstrijskega rodu; edini Slovenec v tem bataljonu pa je bil politični komisar Ivan Kastelic-Kos.¹⁰⁰

Pri Macesu nad Solčavo je štab Koroškega odreda doletelo povelje za pohod proti Celovcu. Radijska brzojavka o tem je prispela že 3. maja. V njem je bilo rečeno, da je kapitulirala nemška armada v severni Italiji, na Tirolskem in na Koroškem, zato naj se polastijo tankov in avtomobilov ter takoj krenejo proti Celovcu. V štabu so zmajevali z glavami, toda 4. maja 1945 so o tem ujeli tudi vest iz avstrijskega radia. Zdaj ni bilo nobenega dvoma več.¹⁰¹

Štab Koroškega odreda so tedaj sestavljali: Ivan Uranič-Drago kot komandant, Ivan Janžekovič kot politični komisar, Stane Grmek kot namestnik komandanta in Tone Urbas kot

* V arhivskih listinah in v pisanih spominih je govora le o Nemškem bataljonu, čeprav je možno, da so v njem prevladovali Avstrijci.

Kapetan Ivan Uranič-Drago,
komandant Koroškega odreda,

Ivan Janžekovič, politični ko-
misar Koroškega odreda.

pomočnik političnega komisarja. Tam pa se je tedaj mudil tudi major Egon Remec-Borut.¹⁰²

Na štabnem posvetu so sklenili, naj kuharji pohite s kosilom, takoj po njem pa naj 3. in Nemški bataljon kreneta proti Obirskemu. Obenem so poslali po enega kurirja še v 1. in 2. bataljon. Nosila sta tole povelje: »Sovražnik v Avstriji kapituliral. Vse naše enote se pomikajo na Koroško. Ker je naš odred najbližji, moramo takoj z vsemi silami kreniti v smeri proti Celovcu. V enote vključite vse kurirske postaje in druge enote! Če bi vas kaka enota (četa, vod, kurirska postaja) ovirala, krenite naprej in naj pride za vami! Nabavite si avtomobile in motorje ter druga prometna sredstva za hiter transport! Naš odred se imenuje 5. bataljon II. brigade. Zbornno mesto v Celovcu!« Povelje ima datum 4. maj 1945, podpisala pa sta ga politični komisar Ivan Janžekovič in komandant Ivan Uranič.¹⁰³

Takoj po kosilu je odšel na pot 3. bataljon. Temu je poveljeval poročnik Albert Konečnik-Modras, njegov namestnik je bil Stane Sušteršič-Boštjan, posle političnega komisarja pa je opravljal Vladimir Logar. Sledil mu je Nemški bataljon. Oba je spremljal namestnik komandanta Koroškega odreda Stane Grmek.

Pozno popoldne so prišli do ceste, ki drži z Jezerskega v Železno Kaplo. Hodili so čisto blizu nemške postojanke v Beli. Naleteli so na nekaj bunkerjev, iz katerih so jo bili sovražniki popihali le malo pred tem. Nato so posadki postojanke v Beli poslali kmeta s pismom, ki jo je pozivalo na vdajo. Toda kmet se ni vrnil, partizani pa niso smeli izgubljati časa. Napotili so se navkreber, da bi kar najhitreje prešli prelaz Saj do.

Onstran Sajde so imeli Nemci postojanko pri Kališniku, kjer so močno kmečko zgradbo še dodatno utrdili. Tudi tja so poslali domačina s pozivom na vdajo. Po kratkem počitku sta bataljona krenila dalje. O Nemcih pri Kališniku ni bilo več ne duha ne sluha, zakaj brž so jo bili popihali v močnejšo postojanko Sele Fara. Partizanom so prepustili nekaj opreme, streliva in bomb.¹⁰⁴

Poslej jih je na poti proti Borovljam čakala samo še ena nemška postojanka: v Selah Fari. Toda ta postojanka je bila zelo močna. Poleg orožnikov je bila tam še četa iz 13. SS policijskega polka. A pobegli vojaki s postojanke pri Kališniku so povedali, da je partizanov kot listja in trave. To je bilo mogoče sklepati tudi po opazovanjih z daljnogledi. Nemci so bili namreč v koloni prešteli več kot 350 mož, to pa bi utegnila biti šele predhodnica.

Borci Koroškega odreda so se potrudili, da bi jih Nemci našli kar največ. Vidno so zasedali položaje okoli vasi. Se tisti večer so v postojanko poslali politdelegata nemške narodnosti, ki pa bo ga Nemci ubili. Toda zjutraj so Nemoi sami poiskali zvezo z Albertom Konečnikom-Modrasom. Privolili so v pogajanja, ki so bila na sredi med partizanskimi položaji in nemškimi bunkerji. Z nemške strani sta se jih udeležila poveljnik posadke in še en oficir, s partizanske pa nam. kom. odreda Stane Grmek in oficir KOS Maks Grenardon-Grega.

Nemca sta sprva zahtevala, da jih partizani pustijo oditi z orožjem, v kar pa Grmek in Grenardon nista privolila. Nato

sta Nemca postavila samo en pogoj: da jih partizani pustijo žive ter da jim omogočijo prost in varen odhod. Vse orožje, strelivo in opremo so morali Nemci pustiti nepokvarjeno. Ta dogovor je bil za našo stran velik uspeh. Ko so borci Koroškega odreda vkorakali v postojanko Sele Fara, je bilo vse nemško orožje lepo zloženo, 130 mož policije in 12 orožnikov pa je v koloni brez njega odšlo proti Borovljam.¹⁰⁵

Skladišča v Selah so bila dobro založena s hrano, obleko in čevlji. Mnogo je bilo tudi orožja in streliva. Borci Koroškega odreda so se brž preoblekli, preobuli in dodatno oborožili, partizanski štab pa je imel poslej celo telefonično zvezo z Borovljami in drugimi nemškimi postojankami v dolini Drave. To je brž izkoristil major Egon Remec-Borut; nemško poveljstvo v Borovljah je pozval na vdajo, rekoč, da je na poti tja partizanska divizija. Nemci v Borovljah se niso dali kar tako ugnati. Odgovorili so, naj partizani kar pridejo, češ da jih bodo pričakali s tanki. Egon Remec-Borut pravi, da so bila Sela Fara osvobojena 5. maja 1945. Ta uspeh je obetal, da bo šlo gladko tudi po dolini.¹⁰⁶

Drugi bataljon Koroškega odreda se je tedaj zadrževal na Zavrhu nad Šmarjeto. Stel je kakih 130 mož, razdeljenih v tri čete, poveljeval mu je poročnik Viktor Dolinar, njegov politični komisar pa je bil Polde Pernuš-Igor. Dobil je ukaz, da zasede Šmarjeto in od tam prodira proti Borovljam.

Takoj po prejemu povelja so posadki v Šmarjeti po rlski mladinki poslali pismo s pozivom na vdajo. Ko se je le-ta vrnila, je povedala, da so se nemški orožniki hitro odpravili na odhod. In res, ko je 2. bataljon Koroškega odreda prišel v Šmarjeto, ni bilo tam nobenega oboroženega Nemca več. Orožniki so ušli, pustili so ves arhiv, mnogo opreme in nekaj orožja. Partizani so zasegli tudi dva tovornjaka. To se je zgodilo 6. maja 1945 proti večeru.¹⁰⁷

Bataljon je zavaroval dohode v Šmarjeto z obeh strani: z eno četo proti Galiciji, z drugo proti Borovljam. Medtem so se drugi partizani pripravljali na pohod proti Borovljam, oficirji pa so brskali po arhivu. Poleg drugih važnih podatkov so našli fotografije znanega koroškega borca Karla Prušnika-Gašperja. Odposlali so tudi patrulje za novačenje. Iz okoliških vasi in iz Šmarjete je vstopilo v bataljon kakih 70 mladih fantov, večina še pod osemnajstimi leti. Medtem se je znočilo.

Kmalu je od Galicije sem pripeljal v zasedo nemški osebni avto, v katerem so bili en polkovnik SS, en major in en kapetan. Partizani so jih brž razorožili. Ko pa so prišli v štab na zaslišanje, se je ta polkovnik hitro in sijajno znašel. Rekel je, da se s svojima spremljevalcema pelje na pogajanja s partizani v Borovljah. Ker so v štabu 2. bataljona vedeli, da je 3. bataljon Koroškega odreda odšel proti Borovljam po drugi poti, so mislili, da je res že tam in tako so nasedli. Vse tri nemške oficirje so izpustili, k njim v osebni avto pa sta prisedla Stefan Trbovšek-Zdravko, bataljonski pomočnik političnega komisarja, in njegov spremljevalec. Odpeljali so se v Borovlje.

Politični komisar Polde Pernuš-Igor je takoj podvomil o besedah nemškega polkovnika, ki je bil menda komandant 13. SS policijskega polka. Hitro je zajahal motorno kolo in s spremljevalcem pohitel proti Borovljam, da bi avto dohitel. To pa mu ni uspelo. Pred vasico blizu Borovelj jima je neka ženica povedala, da je pred njima polno vojaštva. Ustavila sta, čakala in premišljevala. Kmalu se jima je pridružila skupina Nemcev. Ti so na klic takoj dvignili roke in odvrgli orožje. Potem so prihajali še drugi. Nabralo se jih je blizu dvajset. Ker sta bila sama, je obstajala nevarnost, da se bo kaka skupina nemških vojakov uprla razorožitvi, pri tem pa bi jim razoroženi nemški vojaki lahko kako pomagali. Da bi to preprečila, sta ujetnike kratko malo nagnala, naj gredo, kamor hočejo.¹⁰⁸

Medtem je Stefan Trbovšek-Zdravko postal žrtev prevare. V Borovljah tisti večer ni bilo še nobenih partizanov, ko pa je stopil skozi vrata v nemško poveljstvo, je esesovski polkovnik potegnil pištolo in ga od zadaj hladnokrvno ustrelil v glavo. Kurir Jože se je bliskovito vrgel pod mizo in v nastali zmedi ušel skozi vrata, nato se je pomešal med množico in se drugi dan srečno vrnil. Rešil se je zares le po naključju.¹⁰⁹

Kolona, ki jo je vodil Stane Grmek, namestnik komandanta Koroškega odreda, je 6. maja zvečer nameravala priti v Borovlje po soteski skozi Bajdiše. Tam pa so partizane Nemci zares pričakali v zasedi s tanki, kakor so bili obljubili. Grmek je skušal prehod izsiliti, toda iz ozke grape se ni bilo mogoče razvrstiti za boj. Kolona se je morala vrniti v Sele Fara in od tam po obhodni poti nadaljevala pohod skozi

Smarjeto.* Iz Šmarjete so ta del in štab Koroškega odreda odpeljali na dveh tovornjakih šele 8. maja 1945 malo pred drugo uro zjutraj.¹¹⁰

Kdaj natančno in kako so bile osvobojene Borovlje, ni bilo mogoče ugotoviti. Albert Konečnik-Modras trdi, da je s svojim bataljonom prišel v Borovlje, ne da bi bil naletel na kako zasedo in ne da bi šel po obhodni poti skozi Smarjeto in po cesti ob Dravi. Ali je izbral kako tretjo pot, ni znano. Vse priče pa so si edine v tem, da sta 2. in 3. bataljon Koroškega odreda zasedla Borovlje že 7. maja 1945 proti večeru. Kajpak je mogel štab odreda o tem poročati šele naslednjega dne. Brzjavka, ki jo je Glavni štab JA za Slovenijo sprejel 8. maja 1945 ob sedmi uri, se glasi: »S cono nimamo zveze, javljamo vam. Danes zavzeli Borovlje, jutri korakamo proti Celovcu. Koroški odred.«¹¹¹

Zakaj so Nemci zapustili Borovce, je po vsem, kar smo že spoznali, popolnoma jasno. Bataljoni Koroškega odreda so pritiskali od vseh strani. Prvi od Bistrice v Rožu, drugi iz Smarjete, tretji in Nemški bataljon pa skozi Bajdiše ozij oma izpod Velikega Grlovca čez hribe. K umiku pa so Nemce primorale tudi razmere onstran Drave. Tiste dni je značilna nemška vnema popustila; nihče ni več mislil na to, da bi reševal nemški rajh, temveč je skušal rešiti samo še lastno kožo.

Ob vsem tem se postavlja vprašanje, zakaj ni bilo uresničeno povelje štaba Koroškega odreda z dne 4. maja 1945, ki je zahtevalo pohod vseh enot in z vsemi sredstvi na Celovec,

* Albert Konečnik-Modras, takratni komandant, in Stane Sušteršič-Boštjan, takratni nam. komandanta 3. bataljona Koroškega odreda, na eni in Stane Grmek, takratni namestnik komandanta Koroškega odreda, na drugi strani se glede tega v izpovedih ne ujemajo. Konečnik in Sušteršič trdita, da sta s svojim bataljonom prišla v Borovlje, ne da bi bila naletela kje na kako zasedo, pri tem pa odločno odklanjata možnost, da bi bataljon šel v Borovlje čez Smarjeto in ob Dravi (Konečnik, izjava 21. januarja, Sušteršič, izjava 2. decembra 1976, ustno). Potemtakem je možno, da so 2., 3. in Nemški bataljon Koroškega odreda prodirali proti Borovljam v treh kolonah: 2. bataljon z Zavrha čez Smarjeto in ob Dravi, ena kolona proti Bajdišam, kjer je naletela na zasedo, nato se je vrnila v Sele Fara in odšla čez Smarjeto po poti za 2. bataljonom, tretja pa je šla po dosedaj še neugotovljeni poti.

kjer je bilo določeno tudi zborna mesto. Aid mi mar to povelje velevalo, da je treba takoj preiti Dravo in nadaljevati pot, ne da bi počivali in se zadrževali v Borovljah? Zakaj ni štab nadaljeval pohoda že zvečer 7. maja, je lahko uganiti. Zato pač, ker ga še ni bilo ob glavnini enot. Toda zakaj je sploh prišlo do tega, da je Koroški odred odstopil od povelja za pohod na Celovec, ko ni tja 8. maja 1945 prišla nobena njegova enota? Na to vprašanje, je mogoč samo en razumen odgovor: Koroški odred je bil takoj zaposlen s sovražniki, ki so se umikali čez prelaz Ljubelj ... *

*** To je potrdil tudi takratni komandant Koroškega odreda Ivan Uranič-Drago, ki je dejal, da se odred ni mogel več odlepiti od nemških in kvistlinških sil, ki so prihajale z Ljubelja in ki niso bile voljne odlagati orožja. Tako je ves odred ostal na položajih pri Svetni vasi in pod Humperškim gradom vse do 12. maja 1945, kar bo bralec še lahko natančneje spoznal (Ivan Uranič-Drago, izjava z dne 18. februarja 1976).**

KOKRŠKI ODRED V CELOVCU

Stab Kokrškega odreda je bil ves čas pri svojih udarnih enotah in je položaj okoli Bistrice v Rožu vsestransko obvladal. Čvrsto si je prizadeval, da bi kar najhitreje dohitel zamujeno. V noči na 8. maj ni skoraj nihče zatisnil očesa. Obravnavali so možnosti, kako bi čimprej prišli v koroško glavno mesto.

Odločilno za nadaljnji tok dogodkov je bilo, da so partizani nadzorovali telefonične zveze in urejali promet po svoji volji. Kmalu po polnoči so iz Podrožce dobili vest, da bo na železniško postajo Bistrica v Rožu pripeljal vlak z motornimi vozili. Kapetan Janko Prezelj-Stane je naročil, naj ga zadržijo in vozila zasežejo.

Ko je malo pred četrto uro zjutraj odšel na železniško postajo, so vozila že razkladali. Zaplenili so dva oklopna avtomobila, osebni avto in blizu dvajset tovornjakov. Takoj so začeli iskati sposobne ljudi za šoferje. Nekaj so jih našli, a ni jih bilo dovolj, zato so brž organizirali nekakšen tečaj, da bi druge na hitro priučili. Morali so dobiti tudi bencin, kar je bilo vsekakor mnogo lažje.

Politični komisar Peter Bratkovič-Zvonko je zarana dobil telefonično zvezo z odborom OF v Celovcu. Pogovarjal se je z neko tovarišico, ki je povedala, da v Celovcu in v Gurah nestrpno čakajo na prihod močnejših enot Jugoslovanske armade. Očitno si je prizadevala, da bi Kokršane spodbudila za veliko tveganje. Ta spodbudna vest pa ni mogla prikriti zaskrbljenosti v štabu, zakaj obveščevalna služba je poročala, da Nemci še zmeraj držijo boroveljski most in da so zasedli vse pobočje od mostu do Humperškega gradu. Pripravljajo da se na odpor, so poročali obveščevalci.¹¹²

S pripravo enot za nadaljevanje pohoda se je vso noč ukvarjal Jože Rebolj-Planinc, namestnik odrednega komandanta. Pripravili so lokomotivo, zbrali so nepoškodovane vagona, treba je bilo zbobnati skupaj železničarje. Na posvetu

so se bili namreč odločili, da bodo odrinili proti Celovcu, deloma z vlakom deloma pa z zaplenjenimi oklopniki in tovornimi avtomobili. Motorizacija je bila že razvrščena na cesti in pripravljena za pohod. Toda brž ko so krenili, sta se dva tovornjaka znašla pod cesto. Pokazalo se je, da šoferjev ni mogoče izučiti v nekaj urah. Nastal je zastoj, zakaj izbrati je bilo treba druge. Prišlo je do nepričakovane zamude.¹¹³

Tedaj so obveščevalci prinesli vest, da od Podrožce prodirajo ustaši ali četniki. Kapetan Prezelj je takoj ukazal izkrcati jurišno četo, da je pohitela neznani vojski nasproti in tam zavzela položaje. Z osebnim avtom je tja pohitel tudi sam. Med opazovanjem z daljnogledom je ugotovil, da ima ta vojska tanke in ogromno tovornjakov, da pehote tam sploh ni. Prepričan je bil, da to niso četniki ali ustaši. Kmalu je opazil, da se je kolona ustavila in da tudi od tam opazujejo; naposled pa je proti Kokrčanom krenil jeep s štirimi vojaki.

Preden je jeep pripeljal do položajev jurišne čete, je kapetan Janko Prezelj-Stane že ugotovil, da ima pred sabo pripadnike britanske vojske. Hitro je poslal po Ludvika Zigerja-Peruna, ki je znal angleško. Le-ta je bil brž tam, medtem pa so prišli tudi Britanci. To je bilo prvo srečanje pripadnikov Jugoslovanske armade z zavezniki na Koroškem. A to srečanje je bilo zelo čudno.

Borci jurišne čete so bili oboroženi do zob in pripravljeni na boj, nasproti pa so jim prišli štirje vojaki s podčastnikom, ki so bili vsi brez orožja. Kapetan Prezelj tega ni mogel razumeti.

Odposlanci britanske vojske so vprašali, kdo so vojaki pred njimi. Dobili so odgovor, da so Titovi partizani. Vojaki s podčastnikom so začeli takoj zadovoljno ponavljati: »Yes, Tito, Yugoslavia...« Potem pa so obrnili in pohiteli nazaj h glavnini.

Malo za tem se je kapetan Janko Prezelj-Stane že sestal z britanskimi častniki.* Povedal jim je, kaj vse je njegov odred že storil v Bistrici in da zdaj namerava oditi dalje proti Celovcu. Tudi Britanci so izjavili, da so namenjeni v Celovec;

*** Britanski častniki so bili zelo natančno seznanjeni s partizanstvom na Koroškem. Imensko so poznali vse komandante bataljonov Koroškega odreda in druge funkcionarje s Koroškega. Med temi častniki je bil tudi eden, ki je bil prej v britanski vojaški misiji na Koroškem (Pavle Bajželj, izjava 9. februarja 1976, ustno).**

nato jim je Prezelj povedal, da imajo Nemci pod Humperškim gradom mostišče, od koder ščitijo umik svojih enot, in da bo tam verjetno prišlo do boja. Po teh obvestilih so britanski oficirji takoj soglašali, da se sestavi mešana pohodna enota. Sestavili so jo takole: na čelu sta bila oba oklopna avtomobila Kokrškega odreda z rdečo peterokrako zvezdo, sledila sta dva britanska tanka, potem dva tovornjaka z jurišno četo Kokrškega odreda, ki sta jii poveljevala komandir Jože Silar-Mdlan lin politični komisar Janez Avsenik iz Begunj. Za njo sta šla spet dva britanska tanka lin nekaj tovornjakov njihove vojske — lin končno — na tovornjakihi še ves 3. bataljon Kokrškega odreda, ki sta mu poveljevala kapetan Branko Radulovič lin politični komisar Ivo Porenta-Vojko. Takoj za juidršno četo se je v osebni avtomobilu z razvito bojno zastavo Kokrčanov peljal ves štab Kokrškega odreda. Šofiral pa j-e komandir obveščevalnega voda Stane Žagar-Jure.* V koloni takoj za predhodnico sta se v osebni avtomobilu peljala tudi aktivista Pavle Bajželj iin Janez Weiss, na koncu kolone pa je bilo še drugo britansko vojaštvo.¹¹⁴

Pred prihodom na boroveljski most so na levem bregu Drave opazili polno bunkerjev in polno Nemcev. Borci Kokrškega odreda in njihovi poveljniki so pričakovali strel in začetek boja, ki bi se bil lahko spremenil v pravi pekel. Toda nič takega se ni zgodilo. Kolona je šla počasi naprej. Prav na samem mostu so srečali kolono domobrancev in četnikov ter njihovih beguncev z vozovi. Vsi ti kvislingi so bili še

* Ker Ivan Jan-Srečko ugovarja zoper nekatere vire, na katere se opiram pri opisu poti Kokrškega odreda na pohodu čez Karavanke do Celovca in sestave posameznih pohodnih kolon pri prihodu v Celovec (Opombe in dopolnila z dne 13. decembra 1976), sem na zboru Kokrškega odreda 18. decembra lani v Križah dodatno zaslišal še: takratnega komandanta 2. bataljona poročnika Franca Ribnikarja-Lenarta (politični komisar tega bataljona, ki je šel v Celovec z vlakom, je bil Ciril Ankrst), Toneta Triplaka in Franca Mraka, takratnega borca v 3. bataljonu, in Jožeta Silarja-Milana, takratnega komandirja jurišne čete, še prej pa tudi Staneta Žagarja-Jureta, takratnega komandirja obveščevalnega voda Kokrškega odreda (Glej tudi Jožeta Vidica »Visoka cena za gestapovca Krügerja«, Nedeljski dnevnik z dne 16. julija 1975!). Vse našteje priče so navedbe iz še neobjavljenih spominov Janka Prezlja-Staneta potrdile kot popolnoma točne in na navedbe v moji knjigi o delovanju Kokrškega odreda v tistih dneh niso imele pripomb.

Stane Žagar-Jure, vodnik obveščevalnega voda Kokrškega odreda in Marjan Lakota, komandant mesta Radovljica, po vrnitvi naših enot s Koroškega 21. maja 1945 v Radovljici.

oboroženi, a hodili so zelo klavarno. Vseeno bi se bilo lahko zgodilo, da bi v avto s partizanskimi oficirji kak prenapetež vrgel bombo in vse pokončal. Občutek poraza je le prevladal. Tudi Nemci v bunkerjih in na položajih pod Humberškim gradom so zmagovalce spremljali molče.¹¹⁵

Pohod mešane kolone Kokrškega odreda in Britancev je minil brez spopadov. Menda je le na vrhu klanca neki volk-sturmovec streljal s protitankovsko pestjo na čelni oklopnik in ga onesposobil. Kolona pa je nemudoma hitela dalje.¹¹⁶

Ze v zgodnjih dopoldanskih urah so šli Kokrščani družno z Britanci čez Vetrinjsko polje in čez most prek Glinice, kjer še ini bilo ameriških tankov. Na Vetrinjskem polju sta aktivista Pavle Bajželj in Janez Weiss predhodnico prehitela in med prvimi iprišla v Celovec, kjer še ni bilo nobene zavezniške vojske. Od mostu čez Glinico so enote Kokrškega odreda po kratkem zastoju, ki je nastal ob prehodu čez most, pohod neovirano nadaljevale v središče Celovca, tam pa so že naletele na Američane. Le-ti so šele po srečanj ih v središču mesta zasedli tudi most na Glinici in ovirali nekatere zaostale dele 3. bataljona Kokrškega odreda in pohodu v mesto.¹¹⁷

Da bi nastalo stanje v Celovcu razumeli,' je treba nekaj povedati tudi o napredovanju zaveznikov, ki ni izpričevalo nobene posebne naglice. Šestega maja so zavzeli Vrata nad Trbižem in si tako zagotovili varen prehod na Koroško. Od tu dalje v Ziljsko dolino so prodrli šele naslednji dan. Osmega maja 1945 se je začel njihov pohod iz Beljaka v treh kolonah. Prvo so sestavljali Britanci. To smo že opisali, povedati pa je treba, da se je njena glavnina vmila v Beljak. V srednji koloni so bili Američani; ta je napredovala po cesti ob severni strani Vrbskega jezera proti Celovcu in je prišla v Celovec le kake pol ure pred mešano jugoslovansko-britansko motorizirano kolono.* Tretja kolona je prodirala po cesti v Spitali, od tam pa 9. maja proti Šentvidu ob Glini.¹¹⁸

Še pred prihodom ameriških tankov so bili v Celovcu nekateri politični delavci, med njimi Miha Rigl-Peter Podjunski, ki je imel s seboj partizansko uniformo. Brž se je preoblekel. Ludvik Bem-Slavko pa je pričakal jurišno četo Kokrškega odreda in z njo zasedel prostore celovškega gestapa; tam je zasegel arhiv in prišel do mnogih zanimivih podatkov. Partizani so zasedli še tiskarno Mohorjeve družbe in bolnišnico, nihče pa se ni pravočasno spomnil, da bi bilo

Dr. Danica Bemova in Ludvik Bem-Slavko v svojih spominih, napisanih takoj po vojni, navajata, da je Kokrški odred prišel v Celovec tri ure za zavezniki (fase. 343 v IZDG). Ta podatek povzema dr. Tone Ferenc v že omenjeni študiji v Naši obrambi 6/1970, na strani 10, kjer dodaja, da sta 1. bataljon Koroškega odreda in en bataljon Kokrškega odreda prispela v Celovec 8. maja 1945 ob dveh popoldne. V resnici ni 1. bataljon Koroškega odreda kot tak nikoli prišel v Celovec in sploh ni prišel v Celovec do 12. maja 1945 noben od bataljonov Koroškega odreda. Ferencu trditvi v prid ni v listinah nobenega podatka, priče pa so to odločno zanikale (Anton Beton-Bojan, takratni komandant 1. bataljona Koroškega odreda, izjava 16. januarja, Polde Pernuš-Igor, takratni politični komisar 2. bataljona, izjava 12. januarja, Albert Konečnik-Modras, takratni komandant 3. bataljona Koroškega odreda, izjava 21. januarja, Tone Urbas, takratni pomočnik političnega komisarja Koroškega odreda, izjava 20. januarja, in Ivan Uranič-Drago, takratni komandant Koroškega odreda, 18. februarja 1976, ustno). Pač pa je 9. maja 1945 prišla v Celovec zaščitna četa Oblastnega (pokrajinskega) komiteja KPS za Koroško, ki je spadala pod Koroški odred (izjava inž. Pavleta Zaucerja-Matjaža 9. februarja 1976, ustno).

Dr. Tone Ferenc tudi ne omenja mešane jugoslovansko-britanske kolone, v katere predhodnici sta bili jurišna četa in 3. bataljon Kokrškega odreda z dvema partizanskima oklopnima avto-

treba zasesti tudi celovško radijsko oddajno postajo. Ko so se nanjo spomnili, je bilo že prepozno.¹¹⁹

Z vlakom iz Bistrice v Rožu se je odpeljal 2. bataljon Kokrškega odreda, ki se mu je priključilo tudi nekaj oficirjev iz štaba 1. bataljona Koroškega odreda. Na železniško postajo v Celovec so prispeli kmalu za obema oklopnikoma in jurišno četo Kokrškega odreda. Tedaj je bila nemška vojska v Celovcu še vsa pod orožjem. Ko so se borci Kokrškega odreda izkrcali iz vagonov, so jih nemški vojaki začudeno spraševali, kdo so, kakor da za Titove partizane ne bi bili še nikoli slišali. Ti pa so Nemce začeli takoj razoroževati, kar ni bilo lahko, ker Nemcev ni bilo malo. Ko so očistili železniško postajo, so se napotili proti središču mesta. Kmalu jim je nasproti zapeljal zavezniški tank. Oficir v tanku je zahteval, da se ustavijo, ter nanje nameril top in mitraljeze. Čakala so jih pogajanja na zavezniškem poveljstvu. Tja so odšli trije oficirji iz Kokrškega in Koroškega odreda. Po večurnem čakanju je smel bataljon oditi v Jezuitsko vojašnico, kjer so že našli tovariše iz 3. bataljona. Toda partizanom so Anglo-Američani prepo-vedali gibanje po mestu in razoroževanje nacistov.¹²⁰

mobiloma in s štirimi britanskimi tanki. O tem ni do zdaj še nihče pisal.

A povrnimo se k prihodu zaveznikov v Celovec! Da je Kokrški odred zamudil tri ure, ne bo držalo. Miha Rigl-Peter Podjunski, ki se je tedaj mudil v Celovcu kot pogajalec z Josefom Stossierjem, je bil ob prihodu britanskih tankov ravno pri brivcu, nato pa je s kolesom odhitel v svoje skrivno stanovanje, se preoblekel v partizansko uniformo in pohitel nazaj. Ko je prišel pred Landesregierung, je tam že naletel na jurišno četo Kokrškega odreda in na Britance s tanki. Po opisu sodeč, to ni moglo trajati več kot pol ure (prepis magnetofonskega zapisa pogovora z Mihom Riglom-Petrom Podjunskim in Ludvikom Bemom-Slavkom z dne 7. februarja 1964, števil. 793 v INV). Zelo zanimivo je tudi pričevanje Pavleta Bajžlja, ki se je pripeljal v Celovec z avtomobilom skupaj z Janezom Wetissom. Zapeljala sta se na glavni trg (Neue Platz) in tam dolgo čakala — najmanj pol ure — predno so se pojavili britanski tanki iz severozahoda. Pavle Bajželj in Janez Weiss sta prepričana, da je bilo to na dan 7. in ne 8. maja 1945 (pričevanje Pavleta Bajžlja z dne 9. februarja 1945). Potemtakem smemo sklepati, da se Ferenčeva časovna navedba nanaša samo na tisti del Kokrškega odreda, ki je prišel v Celovec z vlakom. Očitno ni za mešano jugoslovansko-britansko kolono od zgodovinarjev nihče vedel.

Kljub takim in podobnim oviram so partizani zasedli nekatere pomembne točke in zavarovali politične delavce, ki so prišli v mesto. Še pred poldnem so razširili ciklostiran razglas prebivalstvu Koroške, ki se v prevodu iz nemščine glasi:

RAZGLAS PREBIVALSTVU KOROŠKE

Ob zasedbi dežele po Jugoslovanski armadi pozivamo prebivalstvo:

1. Nujno je treba ohraniti red in mir, zakaj vsakomur je zagotovljena svoboda.

2. Danes do 18. ure je treba oddati občinskim uradnikom vse orožje, razstrelivo in druge oboroževalne predmete, uniforme, čevlje, odeje in drugo, torej vse, kar je last države. Prebivalstvo pozivamo, naj se v lastnem interesu pridruži teh navodil, zakaj nespoštovanje le-teh bo po veljavnih vojaških zakonih kaznovano s smrtjo.

3. Policijska ura velja od 22. do 5. ure. Na vse osebe, ki se bodo medtem znašle zunaj, bomo streljali brez poprejšnjega poziva.

4. Vsa industrijska podjetja kakor tudi trgovine morajo poslovati še naprej. Vsakdo mora ostati na svojem delovnem mestu, razen tistih, ki jim oblasti to izrecno prepovedo.

5. Prebivalstvo pozivamo, naj natančno upošteva vsa določila vojaških in političnih oblasti. Vsakomur je zagotovljena osebna svoboda in nedotakljivost njegove zasebne lastnine.

Vsako sabotažno dejanje bo kaznovano s smrtjo.

Smrt fašizmu — svobodo narodu!

ŠTAB

Kokrškega in Koroškega odreda
IV. operativne cone Jugosl. armade¹²¹

Kajpak ta razglas, ki je zelo zanimiv, ni mogel priti do polne veljave. Takrat je bilo v Celovcu sedem vrst vojske in vsaka si je prizadevala, da bi obdržala oblast in uveljavila svojo voljo. Najprej so bili pod orožjem Nemci, potem njihovi zavezniki Kozaki, domobranci, ustaši in četniki, od katerih si je vsak lastil svojo pravico, končno so bili tu še Britanci, Američani in pripadniki Jugoslovanske armade, nihče pa ni

vedel, kdo je pravi gospodar mesta. V takih okoliščinah je bilo delovanje Kokrškega odreda zelo zamotano in negotovo. Patrole in manjše skupine borcev, ki so odšle v mesto, so kratko malo izginile. Zlasti ponoči so na partizane streljali tako pripadniki različnih vojsk kakor tudi nacistični meščani. Zaradi tega je moral kapetan Janko Prezelj-Stane odrediti, da smejo njegovi vojaki v mesto le z močnimi bojnimi patrolami.¹²²

V Celovcu so se takrat vrstili prav čudni prizori. Po ulicah je mrgolelo vojaštva vseh vrst z orožjem, pokrivali in obrazi, ki so zbujali grozo. Tudi britanski vojaški policisti so bili oboroženi do zob, medtem ko so se navadni zavezniški vojaki gibali med to pisano množico le v srajcah in kratkih hlačah ter brez orožja, kar se je koroškim partizanom zdelo še posebno čudno.¹²³

Popoldne 8. maja 1945 je prispel v Celovec še major Egon Remec-Borut z nekaterimi oficirji, ki so kot stari koroški partizani dobro poznali tamkajšnje razmere. Bogomir Koželj-Božo in Marjan Male pa sta s poročnikom Jožetom Ulčarjem-Mirkom spet odšla v Šentvid ob Glini in tam s pomočjo bataljona ujetnikov, ki so bili prijeli za orožje, zajela kakih 2000 mož, blizu Gospe Svete pa še 300. Na dan 9. maja 1945 je bil v Šentvidu ob Glini sklenjen zelo zanimiv dogovor z Britanci, ki so prišli do tja s severozahoda. S tem dogovorom, napisanem v angleščini in slovenščini, so Britanci priznali, da ozemlje, vzhodno od ceste Celovec—Gospa Sveta—Šentvid ob Glini pripada Jugoslovanski armadi. Ta dogovor so štiri dni tudi dosledno spoštovali. Vrh tega je bilo v tej listini določeno, da sme partizansko poveljstvo v Šentvidu ob Glini obdržati za lastno varnost 50 borcev, da smejo partizani novačiti le tiste, ki se za vstop v JA odločijo prostovoljno in ki so jugoslovanskih narodnosti, da morajo imeti vsa vozila označena z rdečo petokrako zvezdo in da morajo pri razoroževanju nemške vojske upoštevati navodila britanskih vojakov. Tudi partizani so se držali teh določil razen glede jakosti posadk.¹²⁴

Takoj po prihodu v Celovec se je kapetan Janko Prezelj-Stane s 3. četo 3. bataljona Kokrškega odreda vrnil k boro-veljskemu mostu. Zasedel je bukerje pod Humperškim gradom in okoli mostu ter začel ustavljati in razoroževati sovražne kolone, ki so prihajale z Ljubelja. Pogajanja o vdaji teh enot

so navadno potekala tako, da so imeli poveljniki premagancev in zmagovalcev drug proti drugemu naperjene brzostrelke. Nemci se partizanom niso marali vdati, zlasti pa so odklanjali, da bi postali njihovi ujetniki. Privolili so le v to, da odložijo orožje, pri čemer so jim morali partizani zagotoviti neoviran odhod proti severu. Dan zatem je to opravilo prevzel 1. bataljon Koroškega odreda, ki je zasedel še preostale bunkerje okoli mostu. Na položaje so prišli še 2., 3. in Nemški bataljon Koroškega odreda, zakaj umikajočega se sovražnega vojaštva je z Ljubelja prihajalo čedalje več.¹²⁵

Med tem vojaštvom so bili raznovrstni zločinci. Tako je na partizanski strani prihajalo tudi do žrtev. Ena teh je bil Miloš Vidmar, politični komisar 1. bataljona Koroškega odreda. Prisedel je v avto z razoroženimi oficirji neke nemške protiletalske enote, da bi jih povedel kot ujetnike v bistriško šolo. Do tja pa ni prišel nikoli. Nemci so ga zgrabili in razorožili ter odpeljali proti Področci. Tam so ga ubili, ne da bi za njim ostala kaka sled, nato pa pohiteli proti Beljaku, pod okrilje zahodnih zaveznikov.¹²⁶

Iz čete Kokrškega odreda je bilo pri boroveljskem mostu ranjeno več borcev in komandant bataljona Branko Radulović,* ki se je mudil pri tej četi. Z motornim kolesom je zapeljal med ustaše. Ti so ga zgrabili, odvedli v bližnji gozd in ga pretepli, nato pa postavili k drevesu, da bi ga ustrelili. Z morišča mu je uspelo pobegniti z ranami, ki niso bile smrtne.¹²⁷

Ko se je kapetan Prezelj proti jutru prihodnjega dne vrnil v Celovec, je tam omagal med sprejemanjem obveščevalnih poročil, saj je bil buden že osemindirideset ur. Pogreznil se je v globok sen. Kmalu so ga prebudili in mu najavili prihod odposlanstva treh britanskih častnikov. Velel je, naj vstopijo, a medtem je že spet trdno zaspal. Ko so ga znova vzdramili, je spoznal, da zaveznikov ni sprejel preveč spodobno. Opravičil se je in jih pozval, naj povedo svoje želje.

Rekli so, da se mora s svojim odredom umakniti iz Celovca na staro jugoslovansko-avstrijsko mejo, češ da je tak sporazum s Titom. Odkimal je in pribil, da se ne bo umaknil,

* V arhivu vojne bolnišnice Celovec, fase. 413 v IZDG, so o tem ohranjeni tile podatki: Radulović Branko, roj. 22. 10. 1910 Sušak, v NOV 15. 8. 1941, komandant 3. bat. Kokrškega odreda, strel v trebuh.

zakaj prejel je ukaz, ki je pravo nasprotje njihovih besed. Gotovo je tak ukaz dal njegovemu odredu sam maršal Tito. Ne umakne se, dokler ne dobi drugačnega ukaza. Trije britanski častniki so nejevoljni odšli. Toda kmalu zatem se je pred partizanskim skladiščem znašla britanska straža, in kuharji niso mogli več do hrane. Kapetan Prezelj je na tak izsiljevalen ukrep odgovoril tako, da je postavil svojo stražo pred britansko skladišče.¹²⁸

Tako so se v Celovcu že 9. maja 1945 začeli poskusi, da bi s prevarno ali nagajanjem spravili Kokrški odred iz mesta.

Spoznali smo, da je Kokrški odred prišel v Celovec ne le istočasno, ampak celo skupaj z Britanci, zato je imel po mednarodnem vojnem pravu pravico tam tudi ostati. Res je štel le kakih 600 mož, kar spričo razmer v mestu ni bilo veliko, a zagotovil je tam navzočnost Jugoslovanske armade. To dejstvo je dalo pravico do okrepitev, saj niti Angloameričani niso prišli v mesto takoj z vsemi svojimi silami. Samo — s partizani bi bilo treba ravnati kot z zavezniki...

PRODOR V ZGORNJESAVSKO DOLINO

2e ob opominu za najhitrejši pohod 14. udarne divizije proti Celovcu in Beljaku 6. maja 1945 je štab 4. operativne cone sprejel tudi tole spodbudno brzojavko: »Enote 4. armade so v hitrem tempu na poti prek Bovca in Trbiža v Beljak. Spremlja jih artilerija. Kveder.«¹²⁹

Za kakšne enote je šlo?

Hkrati ter z istim namenom in enakimi nalogami, kot je 2. maja 1945 zahteval takojšen pohod 14. udarne divizije proti Celovcu, je maršal Josip Broz-Tito prek generalpodpolkovnika Arsa Jovanoviča ukazal tudi štabu 4. jugoslovanske armade, naj z dvema močnima divizijama nemudoma prodre na Koroško ter zasede Beljak in Celovec. Razlogi za to so bili predvsem politične narave; da bi zasedli kraje s slovenskim prebivalstvom, ki so bili po prvi svetovni vojni krivično odtrgani od Jugoslavije, vendar pa je bila s tem ukazom poudarjena tudi zamisel za obkolitev v obliki klešč, ki naj bi privedla do zajetja nemških in kvinzlinških sil z Balkana.¹³⁰ Te so hotele nekaznovano zapustiti izropano in opustošeno ozemlje južno od Drave in Karavank.

Štab 4. jugoslovanske armade ni imel na razpolago dveh močnih divizij. Prav takrat se je namreč začel z Reke proti Ilirski Bistrici prebijati obkoljeni nemški 97. armadni korpus in tako ogrozati uspehe in zaledje te armade na Krasu, v Trstu in Vipavski dolini. To je narekovalo, da je treba to močno, a zelo načeto nemško bojno skupino dotolči. Da pa bi vendarle uresničil Titovo zamisel, je štab 4. jugoslovanske armade takoj ukazal štabu 9. korpusa, naj proti Koroški usmeri enote s področja Tolmina in Cerkljanskega — to pa je bil le Jeseniško-bohinjski odred — obenem pa je sklenil

ustanoviti primerno močan in hitro premičen odred z motorizacijo, tanki in topništvom.¹³¹

Na Bazovici pri Trstu je bil tako 3. maja 1945 ustanovljen motorizirani odred 4. armade, katerega jedro je sestavljala 11. dalmatinska udarna brigada (iz 26. divizije). Ta je imela štiri močne bataljone, skupaj kakih 1800 mož, poveljeval pa ji je, major Ivan Guvo.* Ker pa je bila to tedaj pehotna brigada, je za prevoz dobila tovornjake iz 19. in 20. udarne divizije, ki pa jih ni bilo dovolj in so hkrati lahko prepeljali le polovico moštva.** Pehoti je bilo dodeljeno še topništvo in oklopna skupina. Topništvo je zastopal 3. motorizirani divizion gorskega topništva topniške brigade 4. armade, ki mu je poveljeval kapetan Oleg Smirnov.*** Divizion je imel tri baterije gorskih topov, kalibra 75 mm, skupaj dvanajst, zaščitno baterijo z dvema protitankovskima in dvema štiricevnima protiletalskima topovoma ter prištabsko baterijo. Skupaj je bilo v divizionu 55 jeepov in tovornjakov »dogge«, štel pa je kakih

* Politični komisar 11. dalmatinske udarne brigade je bil Grga Markič iz Desne pri Metkoviću (umrl 1948), namestnik komandanta Dominko Antunović, pomočnik politinčega komisarja Zorko Miličid in načelnik štaba brigade Vilko Fieman. Brigada je imela štiri bataljone, vsak pa je štel približno 400 mož (pismo Ivana Guve z dne 19. februarja 1976).

** Ivan Guvo, takratni komandant 11. dalmatinske udarne brigade, je zapisal: »Kamionov ni bilo dovolj, da bi se hkrati peljala vsa brigada. 1. in 2. bataljon sta šla peš od Bazovice do Idrije, a drugi so se vozili. Od Idrije do Tolmina sta šla peš 3. in 4. bataljon, drugi pa so se vozili. Od Tolmina do Bovca so se nazmenoma vozili eni in drugi. Za kapitulacijo Nemčije smo izvedeli v Bovcu. Tu smo pustili kamione in težko oborožitev, brigada pa je nadaljevala pot peš prek Vršiča po snegu. Zjutraj 8. maja je brigada prišla v Kranjsko goro. Tam smo zaplenili kamione... Od Kranjske gore smo imeli dovolj kamionov za prevoz brigadnega moštva ... (pismo z dne 19. januarja 1976).«

*** Smirnov je bil po narodnosti Rus in partizan od leta 1941, po poklicu pa inženir. Umrl je kmalu po vojni v Beogradu. Politični komisar 3. motoriziranega divizona gorskega topništva je bil Ante Mijalič-Bruno. Kmalu po vojni se je smrtno ponesrečil z motornim kolesom. Njegov pomočnik je bil Franc Vrhovšek, načelnik štaba tega topniškega divizona pa Franc Bittner iz Postojne. Divizion je imel radijsko oddajno postajo (Franc Bittner, izjava 2. decembra 1975, ustno).

Oklopni avomobili AEC (zgoraj), s kakršnimi je bila oborožena 1. tankovska brigada, in tanki »stuart« (spodaj), ki so bili njena poglavitna bojna moč. Z obema vrstama oklopnih vozil je razpolagala tudi četa Dragana Čirovica ob pohodu na Koroško.

250 mož.* Najhušno udarno moč je imela oklopna skupina, ki ji je poveljeval poročnik Dragan Čirovic, že dolgo znan po svojem junaštvu, odločnosti in bojevitosti. V oklopni skupini je bila okrepljena 1. četa 3. bataljona 1. tankovske brigade, skupaj 15 tankov in 6 oklopnih avtomobilov, baterija protitankovskih topov iz istega bataljona pa skupina za oskrbovanje z gorivom in strelivom ter močna skupina za popravila, ki sta imeli skupaj 40 tovornjakov.** Zlasti med

* Po stanju z dne 20. januarja 1945 je 3. motorizirani divizion gorskega topništva štel 292 mož, od tega 133 Slovencev, 81 Hrvatov, 43 Srbov, 25 Črnogorcev in 10 pripadnikov drugih narodnosti (pregled socialne in nacionalne sestave Topniške brigade 8. korpusa, Zbornik dokumenata i podataka o narodno-oslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom V, dok. 84, str. 374 in 375). Za čas od 20. januarja 1945 do 24. maja 1945 ni številčnih podatkov v listinah ali arhivih. Franc Bittner in France Vrhovšek sta izjavila, da je imel divizion po tem datumu samo enega mrtvega in štiri ranjene, nimata pa pregleda o tem, koliko borcev je odšlo na tečaje. Po temtakem je podatek, da je divizion med pohodom na Koroško štel kakih 250 ljudi, dokaj točen.

** Za razumevanje teh navedb je treba nekaj reči o sestavi 1. tankovske brigade. Prvotno je bila ta brigada sestavljena po britanskem vzorcu, imela je tri tankovske bataljone in en bataljon oklopnih avtomobilov. Taka sestava pa se med boji v domovini ni obnesla, zato je bil bataljon oklopnih avtomobilov razpuščen, njegova bojna vozila pa razvrščena po tankovskih četah, in sicer tako, da je imela tankovska četa dva voda tankov (vsak vod 3 tanke in komandir čete en tank, skupaj 7 tankov, ki so bili oboroženi s topovi kalibra 37 mm in vsak tank s tremi mitraljezi) in en vod oklopnih avtomobilov (vod 3 oklopne avtomobile, ki so bili oboroženi s po enim topom kalibra 55 mm in s po dvema mitraljezoma). Ker so popravili skoraj vsako v boju poškodovano vozilo, obenem pa so Britanci nadomestili ta vozila, ker jih je njihov zvezni oficir imel za izgubljena, so imeli vodi tudi po več kot tri tanke ali oklopne avtomobile. Vsak bataljon je imel po dve tankovski četi. Tretja je bila baterija protitankovskih topov s štirimi ali šestimi protitankovskimi topovi, četrta pa četa za oskrbovanje z gorivom, strelivom in s skupinami za popravila (opomba napisana na podlagi izjav dr. Franceta Hočevarja, Dragana Čiroviča in Dionizija Prizmiča, v literaturi in listinah ni podatkov). Navedba, da je bila baterija protitankovskih topov iz sestave 1. tankovske ne pa iz Topniške brigade 4. jugoslovanske armade, kot navaja Karel Levičnik v knjigi Artileristi prekomorci, ni dokončno preverjena, ker nisem mogel najti nikogar iz te baterije. Pri tem se opiram samo na izjavi Dionizija Prizmiča in Dragana Čiroviča. Po navedbi Dragana Čiroviča je bil politični komisar te čete Vojin Julović, eden izmed politdelegatov pa tudi Omer Mirošević.

Stab 3. motoriziranega diviziona gorskega topništva po vrnitvi s Koroškega. Od leve proti desni so: Franc Vrhovšek, pomočnik političnega komisarja, Anton Sošič, finančni referent, Franc Bittner, operativni oficir, kapetan Oleg Smirnov, komandant, in Ante Mijalid-Bruno, politični komisar.

Vlečna vozila (jeepi) za gorske topove, kalibra 75 mm, ki jih je bilo dvanajst.

šoferji, tankisti in topničarji je bilo mnogo Slovencev, kar je bilo še dodatno poroštvo, da bo motorizirani odred lahko uspešno deloval na Koroškem.* Kasneje so odredu prideli še cestarje in gradbenike iz zalednih enot 9. korpusa za hitro premagovanje ovir po dolini Soče.¹³²

Motorizirani odred je bil podrejen neposredno štabu 4. jugoslovanske armade, spremljal pa ga je njen politični komisar Boško Siljegovič,** kar govori o pomembnosti naloge, ki je

* Število Slovencev v 3. motoriziranem divizionu gorskega topništva 4. jugoslovanske armade je bilo že podano. Nasproti skupnemu številu znaša 65,69 odstotkov. Razmerje Slovencev nasproti drugim narodnostim v 1. tankovski brigadi je bilo po stanju z dne 31. marca 1945 manj ugodno. Od skupno 826 borcev in funkcionarjev je bilo 297 Slovencev, 199 Hrvatov, 176 Srbov, 113 Črnogorcev in 41 drugih. Slovencev je bilo torej 35,95 odstotkov, vendar je treba tu pripomniti, da je bila oklopna skupina sestavljena mnogo bolj v prid Slovencev, kakor 1. tankovska brigada kot celota. Menijo, da je bilo v oklopni skupini motoriziranega odreda dve tretjini Slovencev. Najmanj za petino jih je bilo celo v 11. dalmatinski udarni brigadi. Vanjo so bili razdeljeni Slovenci prekomorci, uporniki iz nekdanje »kraljeve garde« na bližnjem vzhodu. Zlasti so Slovenci prevladovali med šoferji 19. in 20. udarne divizije, cestarji in inženirci iz sestave 9. korpusa pa so bili tako ali tako sami Slovenci (Zbornik dokumenata i podataka, tom V, knjiga 37, str. 374 in 375, Zbornik dokumenata i podataka, tom XI, knjiga 4, str. 70 in 71, pričevanja Dragana Čirovica, dr. Franceta Hočevarja, Franca Žvoklja in Ivana Guva, ustno).

** Kaže, da Boško Siljegovič ni odšel z motoriziranim odredom na Koroško po sklepu štaba 4. jugoslovanske armade. Sam o tem pravi tole: »V Ajdovščino sem prišel 4. maja, in sicer predvsem zaradi tega, da bi se udeležil slovesne seje Slovenskega narodno-osvobodilnega sveta. Kardelj je takoj, ko sem se mu 5. maja zjutraj javil (Kardelja sem takrat videl prvič), vztrajal, da je bolje, važnejše in koristnejše oditi z odrejenimi silami prek Vršiča, Kranjske gore in Beljaka v Celovec. Bolje da je, če s temi silami odidem jaz, ko da bi bil navzoč na slovesni seji. Morda sem zaradi tega tudi prišel v sestavo motoriziranega odreda. Pravim, morda, ker o tem nisem prepričan. Najbrž sta bila s tem pozneje seznanjena generalštab in štab 4. armade. To sklepam bolj posredno kot po spominu. Komandant in politični komisar sta se iz štaba armade le redko izdvajala, a ko je bilo to storjeno — tako je bilo ukazano samo enkrat — se o tej odločitvi spominjam, da je bila sprejeta skupno v štabu. Kardelj je tisto jutro meni govoril, češ da bi bilo dobro, da se tam (v Celovcu) pokažemo, da se tam pojavimo, da se tam v tistem trenutku vidimo in da nas v Celovcu vidijo zavezniki itd... (pismo Boška Siljegoviča z dne 25. novembra 1975).«

bila zaupana odredu. Tu moramo posebej omeniti še narodna heroja Geča Bogdanoviča in Sima Dubajiča, ki sta na Koroškem odigrala posebno vidno vlogo.¹³³

Prvotno bi bil moral odred udariti čez Idrijo proti Kranju in od tam čez prelaz Ljubelj. To pa ni bila dovolj pretehtana odločitev in prav v taki začetni usmeritvi je iskati vzrok za usodno zamudo. Odred se je namreč 3. in 4. maja premaknil čez Ajdovščino in Col do Idrije, tam pa se je kot edina stvarna odprla smer čez Tolmin in po dolini Soče proti Trbižu. Toda v dolini Idrije je bila poleg podrlih mostov razrušena tudi cesta v dveh strmih brežinah, tako da jo ni bilo mogoče ne popraviti ne obiti. Zaradi tega sta 5. maja proti Tolminu odšla peš le 1. in 3. bataljon 11. dalmatinske brigade, druge enote s topništvom in na tovornjakih pa so se vrnile čez Crni vrh in Col v Ajdovščino, od tam pa krenile čez Solkan in po dolini Soče v Tolmin, kjer sta se 6. maja obe koloni sešli, potem pa 7. maja ob 8,30 nadaljevali pohod skozi Kobarid in Bovec.¹³⁴

Zgornje Posočje so že 30. aprila osvobodile enote operativnega štaba za zahodno Primorsko. In sicer se je tega dne vdala nemška posadka v Zagi pri Bovcu Rezijanskemu bataljonu, komandi mesta Kobarid in četi Beneškega bataljona pa tudi posadka v Kobaridu. 2. bataljon operativnega štaba je primoral k vdaji posadke italijanske narodnosti, ki so se proti Kobaridu umikale iz Baške grape, Mosta na Soči in Tolmina. Ker so enote operativnega štaba za zahodno Primorsko pohitele na slovensko narodnostno mejo v Beneško Slovenijo, sta nato proti Bovcu prodrli dve močni sovražni koloni iz Čedad in iz Gorice, ki pa sta se čez Predil umaknili le z lahkim orožjem. Toda 5. maja 1945 so Kobarid in Bovec zasedle britanske enote, čeprav sta bili obe mesti dokončno v partizanskih rokah. S tem so Britanci dobili tudi ključ za prelaz Predil.¹³⁵

Tu je iskati drugi vzrok za zamudo motoriziranega odreda 4. armade: Britanci mu poti čez Predil v Trbiž niso dovolili. Pri tem je prišlo do hude zaostritve in poročnik Dragan Čirovič je že razvrstil svoja oklopna vozila za napad, da bi tako

Motorizirani odred 4. armade na pohodu po dolini Soče 6. maja pri Tolminu (zgoraj) in tanki motoriziranega odreda nekje v Trenti (spodaj) 7. maja 1945 na poti proti Koroški.

izsilil prehod čez Predil, pa mu višje poveljstvo tega ni dovolilo. Enote motoriziranega odreda 4. armade so nato krenile v Trento in se nastanile na Logu. Latile so se podrtih mostov in zasneženega Vršiča. S pomočjo prebivalstva so cestarji in gradbeniki 9. korpusa še isti dan usposobili tri podrte mostove, potem pa so se inženirci, tankisti, borci in prebivalstvo zagrizli v snežne nanose.*

Največ stvarnih možnosti, da pride v Ziljsko dolino pred Britanci, je imel Jeseniško-bohinjski odred, ki pa je bil kar sedemkrat šibkejši od motoriziranega odreda 4. armade. Imel je le dva bataljona, skupaj 365 moških. Poveljeval mu je poročnik Ivan Leban-Janež, njegov politični komisar je bil Milan Loštrk-Novljan, pomočnik političnega komisarja pa je bil Silvo Koler.

Prvotno bi bil moral tudi Jeseniško-bohinjski odred skupaj z drugimi enotami 9. korpusa oditi proti Trstu in Gorici, na kar se je bil že vsestransko pripravil. Namesto povelja za pohod proti jugozahodu pa je štab dobil ukaz, naj odred čaka tam, kjer je, zatem pa 3. maja 1945 brzojavko, naj v Novake pri Cerknem pošlje močnejšo patrolo. Ta je prevzela pismeno povelje za pohod na Koroško. Odred naj bi prek Bohinja in Zgornjesavske doline nemudoma odšel v okolico Beljaka.¹³⁶

Odred je takoj krenil na pot. Drugi bataljon in 2. četa 1. bataljona sta odrinila iz Železnikov proti Sorici in jo sprotoma osvobodila, od tu pa sta odhitela prek Strmn in sta bila že 4. maja okoli enajstih blizu Bohinjske Bistrice. Prva četa

* Prelaz Vršič, ki leži 1611 metrov nad morsko gladino, je bil zaradi visokega snega, plazov in zametov še neprehoden. Zato je odred mobiliziral po vaseh vse za delo sposobne moške in ženske, da so skupaj z borci odmetavali sneg. Sneg je bil zbit in strjen, zato bi ga bili brez tankov le težko odstranili. Ti pa so ga drobili in kosali, da so potem prišle do izraza tudi človeške roke s preprostimi orodjem. Porušene mostove so popravili kar z lesom, ki so ga posekali ob cesti (Mile Pavlin »Jeseniško-bohinjski odred«, str. 277, in Jurij Černe, ustni vir).

Borci Jeseniško-bohinjskega odreda s težkim orožjem na pohodu iz Zgornje-savske v Ziljsko dolino (foto Slavko Smolej).

1. bataljona in odredni štab pa sta 3. maja zvečer* odšla iz Železnikov prek Ratitovca in Ribčeve planine ter 4. maja okoli enajstih prišla v Staro Fužino. Tu je borce Jeseniško-

* Opis poti in bojev Jeseniško-bohinjskega odreda je tu posnet po knjigi Mileta Pavlina »Jeseniško-bohinjski odred«, od str. 261 do 281. Pavlin se je naslonil na poročili štaba Jeseniško-bohinjskega odreda štabu 9. korpusa z dne 13. maja, fase. 295a/III v IZDG, in oblastnemu komiteju KPS za Koroško — tovarišici Vidi Tomšičevi z dne 14. maja, Zgodovinski arhiv CK ZKS, fase. 7323, ki pa sta datumsko premaknjeni za en dan naprej, kar pomeni, da se je vse navedeno v Pavlinovi knjigi dogodilo en dan poprej. Tako sta 2. bataljon in 2. četa 1. bataljona osvobodila Sorico že 3. maja, ves odred pa se je pojavil okoli Bohinjske Bistrice že 4. maja 1945 in ne šele 5. maja, kot piše Pavlin. Tudi v samo Bohinjsko Bistrico je odred vkorakal en dan prej, kot navaja Pavlin po že omenjenih poročilih. Franc Fister, upravnik osnovne šole v Bohinjski Bistrici, mi je sporočil, da so Nemci izpraznili ta kraj že 5. maja ob štirih zjutraj in ne 6. maja. Ta napaka se potem vleče v Pavlinovi knjigi do prihoda Jeseniško-bohinjskega odreda na Koroško.

bohinjskega odreda premagala želja po osvoboditvi Bohinjske Bistrice, ki so jo bili Nemci pod pritiskom odredovih enot zapustili 5. maja ob štirih zjutraj. V Bistrici je odred zajel še 15 sovražnikov, zaplenil pa 13 težkih mitraljezov, več lahkih ter osem težkih in tri lahke minomete, hkrati je novačil. Toda zaradi tega je izgubil skoraj dva dni. Pot iz Bohinja je namreč nadaljeval šele 6. maja ter prek Pokljuke zvečer tega dne prišel v Mojstrano in Dovje.¹³⁷

2e zvečer je štab odreda izvedel, da je na Jesenicah več sto nemških vojakov, ki se nameravajo umakniti po dolini Save in čez Korensko sedlo na Koroško. Poslal je močne zasede na Mlačce proti Jesenicam. Proti jutru 7. maja sta te položaje zasedla oba bataljona in Nemcem pripravila zasedo v obliki podkve. Strelec s protitankovsko puško je takoj onesposobil nekaj prednjih vozil, da sovražna kolona ni mogla naprej, nato je komandant 1. bataljona Anton Žnidar s svojimi borci napadel kolono še od zadaj, tako da se ni mogel umakniti nihče. Po boju, ki je trajal skoraj dve uri, so se Nemci začeli vdajati. Padlo je najmanj 14 sovražnikov, odred pa je zajel tudi sto gestapovcev in esesovcev, s katerimi je imel še stare neporavnane račune.¹³⁸

Odred je novačil tudi v Mojstrani in okoliških vaseh, zgodaj popoldne tega dne pa se je premaknil v Gozd, deloma z zaplenjenimi motornimi vozili in deloma z vlakom.* Od tu je 1. bataljon nadaljeval pot peš po desni strani Save Dolinke proti Kranjski gori. Posadko v vasi je pozval k vdaji in jo za-

* Na železniški postaji v Gozd-Martuljku se je po pripovedovanju Jožeta Rožmana-Petra, tedanjega političnega komisarja 1. bataljona Jeseniško-bohinjskega odreda, zgodila nesreča. Nekemu borcu se je sprožila puška in smrtno zadela nekega novince iz Mojstrane. Kot je sporočila Francka Mrak, vodja pisarne krajevnega urada v Mojstrani, je bil ta novinec Miroslav Gaber, roj. 6. decembra 1913, ki je bil mobiliziran z drugimi Mojstančani vred 6. maja 1945. Podatke o mobilizaciji sta dala Cveto Delavec in Janez Eržen, ki sta bila tudi mobilizirana tega dne. Podatki o smrti Miroslava Gabra so zabeleženi v mrliški matični knjigi za naselje Mojstrano na strani 5 pod zap. števil 9, vodi pa jo matični urad Jesenice. Za datum smrti je vpisan 7. maj 1945 v Gozdu, vzrok smrti pa ni vpisan (dopis krajevnega urada Mojstrana, števil 11-50/1-75, z dne 5. januarja 1976). To je nov prepričljiv dokaz, da gre v obeh poročilih štaba Jeseniško-bohinjskega odreda in v Pavlinovi knjigi za napako v datumih.

čel napadati. Sovražniki so pod pritiskom zvečer Kranjsko goro zapustili, nato je bataljon s krajevno partizansko četo vkorakal vanjo.¹³⁹

Pozno popoldne je štab odreda, ki je bil v Gozdu, dobil obvestilo, da se z Jesenic proti Kranjski gori pomika kolona kakih sto tovornjakov s protiletalskimi topovi. Se pred večerom se je s temi sovražniki spopadel 2. bataljon pod poveljstvom Franca Selana-Brinca.* Po večurnem boju je sovražnik s hudim ognjem iz kakih 50 protiletalskih topov bataljon primoral k umiku proti Srednjemu vrhu na karavanški strani doline. Nemci so zasegli odredova motorna vozila in jih zažgali, nato pa pritiskali proti Kranjski gori. Tam jim je zastavil pot 1. bataljon, pa se je moral umakniti iz vasi na spodnje pobočje, pod koto 1241 na levi strani Save Dolinke. Od tu so borci uspešno obstreljevali sovražnike. S težkimi mitraljezi so onеспosobili več tovornjakov, nato je začel kolono z boka napadati še 2. bataljon. Najprej so se začeli vdajati vojaki italijanske narodnosti, ki jih je bilo kakih 800 ter so se umikali iz postojank v Soški dolini in Baški grapi, Nemci pa so se bojevali dalje.¹⁴⁰

* **Pravilen datum prvega vkorakanja terenske čete in 1. bataljona Jeseniško-bohinjskega odreda v Kranjsko goro je 7. maj, 8. maja 1945 pred poldnem je bila Kranjska gora že dokončno osvobodjena. Tudi boj s kolono nemških protiletalcev v Gozd-Martuljku se je začel že 7. maja zvečer in ne šele 8. maja 1945, kot navaja Pavlin. To je očitno iz članka Ivana Ariha »Zadnji boj v zgornjesavski dolini« in iz njegovih ponovnih zatrdil v pismu z dne 4. decembra 1975. V podkrepitev ustnih pričevanj kaže ponoviti še radijsko brzojavko iz fase. 45/111 v IZDG, ki se glasi: »Jeseniško-bohinjski odred zajel v Bistrici 150 sovražnikov in mnogo orožja. Na poti za Koroško zasedel odred Mojstrano, razorožil 50 Nemcev, zaplenil mnogo orožja, 9 kamionov, 2 motorja. 7. 5. (maja) vodil odred borbo s kolono 100 kamionov pri Podkorenu (očitno je mišljen Gozd-Martuljk). Nemci pod borbo prišli v Kranjsko goro, kjer so bili od enot 4. armade vsi zajeti. 500 Nemcev, 600 Italijanov, 100 kam. orožja. Odred nadaljuje premik v smeri Sv. Lenart—Zijska dolina, kjer je prišel v stik z zavezniki. Stab DK 9. 5.« Tudi naslednja ponovljena brzojavka iz Jeseniško-bohinjskega odreda se datumsko razhaja z obema pisanimi poročiloma štaba Jeseniško-bohinjskega odreda in z navedbami v Pavlinovi knjigi, da o listinah (poročilih in operativnih dnevnikih) enot motoriziranega odreda in o dnevniku Franca Bittnerja ne govorimo. Samo po sebi je umevno, da sem v tej knjigi upošteval samo prave in preverjene datume, kar me je prav v tem primeru stalo mnogo truda in časa.**

Borci 11. dalmatinske udarne brigade med pohodom čez zasneženi Vršič zarana 8. maja 1945, ki spada med največje podvige v zgodovini vojn.

Zbor borcev Jeseniško-bohinjskega odreda v Kranjski gori 9. maja 1945, ko je bil ustanovljen 3. bataljon.

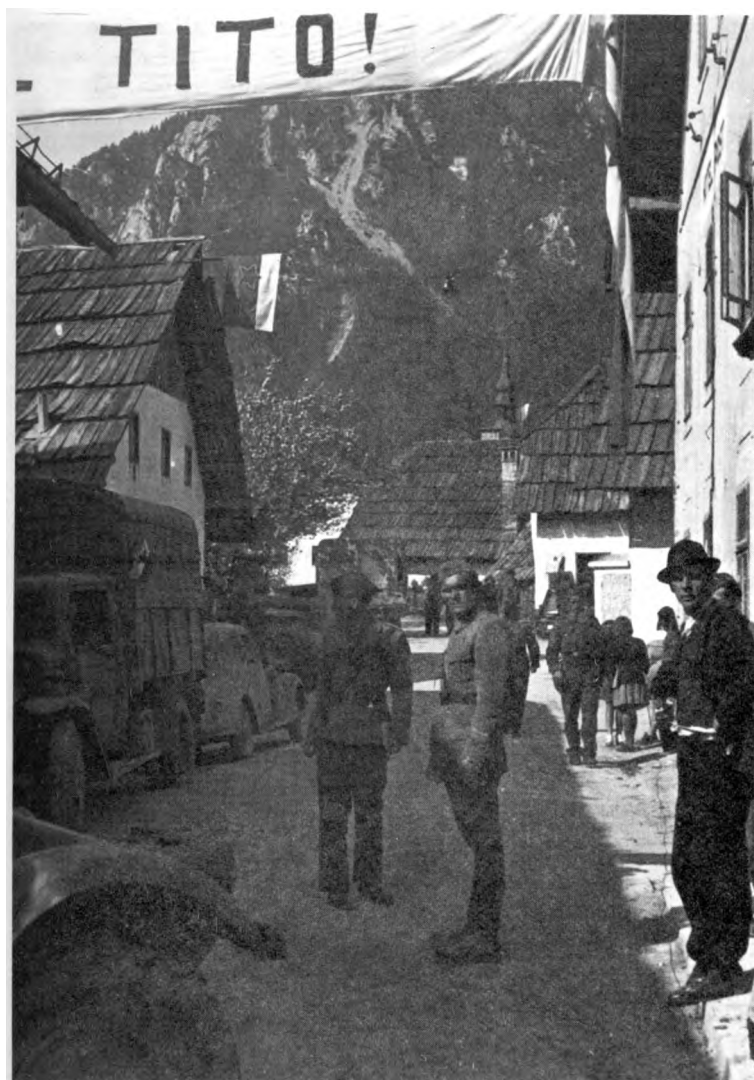
Malo verjetnosti je bilo, da bo lahko 1. bataljon Jeseniško-bohinjskega odreda vzdržal pred tako odločnim sovražnikom, zakaj v hrbet so mu začeli pritiskati tudi Nemci, ki so se bili prejšnjega večera umaknili iz Kranjske gore, čvrsto pa so držali Korensko sedlo. Okoli poldneva, ko so bili boji z ostanki nemške kolone najsrditejši, je prišla nenadejana pomoč.

Večjemu delu 11. dalmatinske udarne brigade in nekaj tankom je uspelo preiti zasneženi prelaz Vršič, kar je bil izreden podvig za ta letni čas. Ta skupina motoriziranega odreda 4. armade je pohitela v Kranjsko goro, drugi borci, inženirci in prebivalstvo Bovškega pa so še nadalje krčili pot skozi snežne nanose in plazove, da bi omogočili prehod tudi topništvu in motorizaciji.¹⁴¹

Borci Jeseniško-bohinjskega odreda so najprej mislili, da so Nemci dobili pomoč s Primorskega. Komandant odreda Ivan Leban-Janez je že ukazal, naj bataljona nehata napadati in naj se umakneta, tedaj pa je opazil, da prišleci z Vršiča tolčejo po Nemcih, zato je povelje preklical. Brž je ugotovil, da gre za motorizirani odred 4. armade.¹⁴²

Med borci 11. dalmatinske udarne brigade so bili tudi mnogi Slovenci, ki so prišli iz Francije, kjer so zapustili nemške enote. Ti so znali dobro ravnati s panzerfausti. Tako so ob nemškem prodoru do prvih hiš v Kranjski gori uničili nekaj nemških vozil, da se Nemci niso mogli prebiti. Ti zadetki, jugoslovanski tanki in pritisk Jeseniško-bohinjskega odreda na boke nemške kolone so pripadnike nemške protiletalske obrambe primorali k vdaji. Naši so zajeli 650 in pobili 35 Nemcev, iz Jeseniško-bohinjskega odreda je padel eden, ranjena pa sta bila dva borca. Motorizirani odred je prevzel zaplenjeno motorizacijo, Jeseniško-bohinjski odred si je zadržal zadostne količine pehotnega orožja za oborožitev novincev. Teh se je od Železnikov do Kranjske gore nabralo kar 304.

Kranjska gora je bila tako 8. maja 1945 malo pred poldnem dokončno osvobodjena. Nato je Jeseniško-bohinjski odred izvedel splošno novačenje in 9. maja zarana je bil v Kranjski gori osnovan 3. bataljon Jeseniško-bohinjskega odreda, katerega komandant je postal Mirko Košnik, za bataljonskega političnega komisarja pa je bil iz 1. bataljona prestavljen

Kranjska gora 8. maja 1945 dokončno osvobodjena in sredi nje major Ivan Guvo, komandant 11. dalmatinske udarne brigade, po veliki zmagi nad nemškimi protiletalci.

Jože Rožman-Peter. Odred je tako dosegel največje števično stanje in sicer je imel poslej 669 ljudi.¹⁴³

Večji del motoriziranega odreda 4. armade se je s snegom na Vršiču spopadal še ves 8. maj, vendar pa sneg ni bil najhujše zlo. Cesta na ovinku pod Erjavčevo kočjo je bila namreč razstreljena, in sicer tako, da je ni bilo mogoče popraviti. Zato so morali inženirci speljati novo zasilno pot tako, da so ovinek presekali. Ta pot pa je bila zelo strma in nevarna. Tanki so jo še kar nekako premagovali, huje je bilo z oklopnimi avtomobili in tovornjaki. Velika večina šoferjev je odpovedala. Nevarnosti pa se ni ustrašil tehnični oficir 3. motoriziranega diviziona gorskega topništva Ivan Stres, doma iz Gorice. Ta je drugo za drugim prepeljal čez vratolomno zasilno cestišče vsa tovarna vozila. Tako sta 8. maja 1945 malo pred 24. uro uspešno prišla v Kranjsko goro tudi topništvo in motorizacija motoriziranega odreda 4. armade. Šele tu so se ljudje nekoliko odpočili in si skuhalo hrano.¹⁴⁴

Zgornjesavska dolina je bila 8. maja 1945 očiščena sovražnikov, vendar pa sta dotlej tako motorizirani odred 4. armade kot Jeseniško-bohinjski že izgubila toliko časa, da v Ziljsko dolino nista mogla več priti pred Britanci, kar je bila njuna osnovna naloga. Pri tem je nerazumljivo zlasti pri Jeseniško-bohinjskem odred, zakaj se je toliko obiral okoli sovražnih postojank ter tratil čas z novačenjem. Očitno je, da bi bil odred lahko po obhodnih poteh čez hribe prišel v Ziljsko dolino že 7. maja, kar bi bil gotovo njegov naj večji uspeh. Je pa odred izpričal izredno bojevitost in dobro pohodno vzdržljivost, kar mu je šteti v dobro.

Izrednega pomena pa so bile operacije in osvoboditev Zgornjesavske doline za dogajanje v Ljubljanski kotlini in na Gorenjskem. Sovražniki so namreč s tem izgubili še zadnjo možnost za hiter umik po dolini Save in za vdajo zahodnim zaveznikom.

ŠTIRINAJSTA V CELOVŠKI KOTLINI

Deli- kvislinške 14. SS divizije Galizien so se umaknili iz Zitare vasi že 8. maja zvečer, kmalu po tistem, ko so Tomšičevi brigadi prizadejali še svoj zadnji zločinski udarec. Za to so najprej izvedeli obveščevalci Serčerjeve brigade. Zitaro vas je takoj zasedel njen drugi bataljon. Proti močnim sovražnim silam v Železni Kapli so se zavarovali tako, da so cesto pri Miklavčevem zaminirali v precejšnji dolžini in odredili močnejšo zaščitnico, hkrati pa so se začeli pripravljati za pohod proti Velikovcu. Vinko Kucler-Vine, pomočnik političnega komisarja 2. bataljona Serčerjeve, je nabral za vse borce v bataljonu kolesa, nekaj tudi motociklov in traktorjev. Ob petih zjutraj je bataljon že pohitel proti Velikovcu. Drugi deli Serčerjeve so odšli peš do Dobrle vasi, da si tam naberejo vozil. Dobrlo vas so sovražniki v naglici zapustili, vojni ujetniki francoskega rodu, ki so bili zaprti v tamkajšnjem gradu, pa so osvoboditelje pričakali z razvito jugoslovansko in francosko zastavo. Njihov vodja je komandantu raportiral in svoje ljudi stavil na voljo partizanom. Stab Serčerjeve je odločil uporabiti Francoze za straženje zajetih Nemcev.¹⁴⁵

Serčerjeva je v naletu zasedla Sinčo vas, po dobrih dveh urah pa se je 2. bataljon že pojavil v vasici Kerko, od koder je bil dober razgled na most čez Dravo, ki ga je varovalo dvesto Nemcev. Bataljon se je takoj razvrstil za boj, pohitel na most in ga zavzel brez odpora. Posadka z njenim komandantom vred je bila z nenadnim in bliskovitim prihodom šerčerjevcev tako presenečena, da se je vdala brez boja. Ni bilo časa, da bi nemške enote v Velikovcu zasedle odlične položaje nad mostom, od koder bi bilo mogoče ubraniti vsak prehod čez Dravo. Zavzetje velikovškega mostu na Dravi je bilo edinstveno dejanje, ki je izpričevalo visoko bojno vrednost tega bataljona, znanega po izredni udarnosti. Pri tem

se je še posebej izkazal namestnik bataljonskega komandanta Milan Peterca-Milče.*

Sicer pa je bilo v brezbriznosti prebivalcev Velikovca nekaj simboličnega za premagano Nemčijo. Predmestje je bilo kakor izumrlo. Le neka starka je pričakala borce Šercerjeve brigade, jim pomahala s koščeno roko in zaklicala: »Živeli partizani!«¹⁴⁶

V Velikovcu je Šercerjeva takoj zasedla vse ključne položaje in začela čistiti mesto. Do streljanja je najprej prišlo pri bolnišnici, ker se je stražar uprl vdaji, a je bil takoj pokošen. Upirali so se tudi na policijski postaji, toda borci Šercerjeve so z žandarji hitro opravili. Prednje bojne skupine so zasedle križišča in začele streljati na vsakega Nemca, ki je še nosil orožje, hkrati so nazaj proti Sinči vasi poslali kurirja z ukazom, naj glavnina pohiti v Velikovec in okrepi položaje 2. bataljona. Zavarovale so tudi dostope v mesto iz vzhoda in zahoda ter ustavile vse prihajajoče nemške kolone.¹⁴⁷

Drago Kunc se je domislil, da je treba hitro zasesti občino in pošto. To so takoj storili. Jože Prevorčnik je prekinil telefonične zveze z Gradcem, Celovcem in Dunajem ter sam sprejemal poročila nemških oblasti in poveljstev. Tako je bil Velikovec 9. maja 1945 ob osmih že v rokah Šercerjeve brigade, do poldesetih tega dne pa so vanj prišle še druge njene enote. Štab brigade je takoj natisnil na ciklostil razglas v nemščini in slovenščini, v katerem je najavil osvobodilni prihod enot Jugoslovanske armade, pozval prebivalstvo na red in mir, zahteval izročitev orožja, ki ga je bilo treba prinesiti na občino, nemoteno delo vsakega delavca in uslužbenca na njegovem mestu ter določil policijsko uro. Kmalu se je na sedežu nove vojaške oblasti zglasil župan, za njim pa še nekaj uradnikov, ki so se stavili na razpolago partizanom. Tačas je štab brigade od nemških zdravnikov v velikovski vojaški bolnišnici izvedel, da so malo pred tem Nemci celo bolnišničnemu osebju razdelili orožje z nalogo, bojovati se proti partizanom, če bi se pojavili v Velikovcu, medtem ko naj bi se Britancem vdali gladko in brez odpora.¹⁴⁸

* O odločnosti 2. bataljona Šercerjeve brigade in Milana Peterce-Milčeta mi je pravil dr. Lado Lovrenčič, takratni načelnik štaba Šercerjeve brigade, ki se je z nekaj kurirji pripeljal do velikovskega mostu čez Dravo v zaseženem sanitetnem avtomobilu ravno v trenutku, ko so se Nemci vdali.

Da bi hitreje dosegli zastavljene cilje, so borci 14. udarne divizije zasegli konje, vprežna in druga priročna vozila (zgoraj)» uporabili pa so tudi zaplenjene tovornjake (spodaj).

Bataljoni so takoj pohiteli na dostope k Velikovcu z vzhoda, kjer so pritiskale silne množice Nemcev in kozakov, ki niso marali priznati kapitulacije. Na vdajo jih je bilo treba pripraviti s hudim mitralješkim ognjem. Pri tem je borcem Sercerjeve brigade uspelo osvojiti več tankov in drugega težkega orožja, ki ga je bilo mogoče takoj s pridom uporabiti pri razoroževanju še močnejših sovražnih kolon. En bataljon je nemudoma odšel proti Celovcu. Čez dve uri po popolni osvojitvi Velikovca so se šerčerjevci na tej poti srečali z Britanci.

S hitrim in odločnim nastopom je Sercerjeva brigada hipoma postala popoln gospodar položaja v mestu onstran Drave in v njegovi okolici. Kajpak je pri tem imela precej ranjenih. Te so takoj prepeljali v velikovško vojaško bolnišnico, kjer je nemško sanitetno osebje zgledno skrbelo zanje. Eden izmed teh ranjencev je bil stari šerčerjec Vinko Kuc-ler-Vine, na katerega je streljal skozi okno nemški oficir s pištolo. Zadel ga je v nogo in glavo, da je Vine komaj ostal živ. To se je zgodilo na sam 9. maj.¹⁴⁹

Zajeto nemško vojaštvo so šerčerjevci takoj odpeljali nazaj čez Dravo v Dobrlo vas, kjer so ustanovili ujetniško taborišče, ki so ga stražili nekdanji nemški ujetniki francoskega rodu. Ti so pač najboljše vedeli, kako je treba ravnati z zajetimi Nemci.

Borci Sercerjeve brigade so pogumno delovali v vseh smereh. Včasih so bili celo preveč pogumni. Tako se je znašel v nemajhni kaši komandir Jože Baloh, ki je bil nekje staknil tovorni avto. Nanj je naložil večino borcev svoje čete in se z njimi odpeljal proti Grebinju. Na poti tja so se nenadoma znašli med množico ikozakov, ki so tovornjak ustavili in vso četo razorožili. Edini, ki je ušel, je bil Baloh. V Velikovec se je vrnil čisto obupan. Njegovi tovariši so se spomnili zaveznikov in odšli k njim v Celovec. Četo so potem rešili šele s pomočjo britanskih tankov, kozake pa zajeli. Na prostoru med Dravo in cesto od Velikovca proti Labotu je tako nastalo prvo ujetniško taborišče na Koroškem, severno od Drave.¹⁵⁰

Enako hitra in uspešna kakor Sercerjeva je bila 13. SNOUB Mirka Bračiča, ki je od Bukovnika proti Galiciji odšla že 9. maja ob petih. Na čelu je bil 4. bataljon, ki se je ob vdoru

v vas udaril z Nemci in Ukrajinci. Ti so se deloma vdali deloma razbežali. Bračičevci so zaplenili mnogo orožja in zajeli 78 sovražnikov, sami pa so imeli dva ranjena.¹⁵¹

Do mnogo hujšega boja je prišlo na mostu čez Dravo, ki ga Bračičeva ni mogla prekoračiti. Tisto dopoldne je prišel kot odposlanec čez most nemški polkovnik, ki je izjavil, da bodo nemške sile branile obrambno črto na Dravi. Polkovnik Peter Stante-Skala in podpolkovnik Ivan Kovačič-Efenka sta mu odvrnila, da bodo brigade 14. udarne divizije brez zadržka rušile nemške utrdbe in osvobajale slovensko Koroško.¹⁵²

O tem deloma govori tudi radijska brzojavka, ki je prispela v Glavni štab JA za Slovenijo tistega dne ob trinajstih: »14. div. brez 6. in 11. br. danes ob osmi uri pod težkimi pogoji prispela do Drave v Galiciji. Na Dravi so prenehale bitke šele na intervencijo zavezniškega oficirja. Razmestitev enot: 1. br. vzhodno od jezerske ceste, 13. br. zahodno od jezerske ceste vključno v Ziljsko dolino, 2. br. severno od Drave. Koroški bataljoni včeraj vkorakali v Celovec... Od Skale.«¹⁵³

Ker je bil od prejšnjega dne v Celovcu že Kokrški odred z dvema bataljonoma in jurišno četo, Bračičeva ni izsiljevala prehoda čez Dravo pri Galiciji. Pač pa je primorala k vdaji en polk 14. SS divizije Galizien, zasegla ogromno orožja, konj, vozil in opreme ter zajela 2500 sovražnikov. V Galiciji pa se dalje ni zadrževala. Tu je pustila le 4. bataljon. Tretji je krenil proti Beljaku, a so ga Britanci ustavili in mu niso dovolili vstopa v mesto, zato se je vrnil v Borovlje, kamor sta že prej prišla tudi 1. in 2. bataljon.¹⁵⁴ Skupaj s Koroškim odredom so dobili nalogo, da zapro pot umikajočim se nemškim in kvizlinškim silam, ki so prihajale k Borovljam prek Ljubelja.

Tomšičeva brigada je zasedla vse večje kraje južno od Drave. Prvi in četrti bataljon sta zavzela železniško postajo v Sinči vasi, kjer je bilo nakopičeno mnogo vsakovrstne vojaške opreme in mnogo malodušnih sovražnih enot. Bataljona sta jih hitro razorožila. Zajela sta mnogo Madžarov in tudi precej esesovcev.¹⁵⁵

Drugi bataljon Tomšičeve je iz Sentlipša v Podjurski dolini najprej odšel proti Velikovcu, ker so bili odšli tja že borci Šercerjeve brigade, pa se je vrnil in zasedel Pliberk

Bračičeva brigada na zboru po osvojitvi Galicije ob Dravi zarana 9. maja 1945, kjer je primorala k vdaji polk SS iz 14. SS divizije Galizien. Na zgornji fotografiji vidimo razvito bojno zastavo, na spodnji, jasnejši, pa borce njenega 1. bataljona.

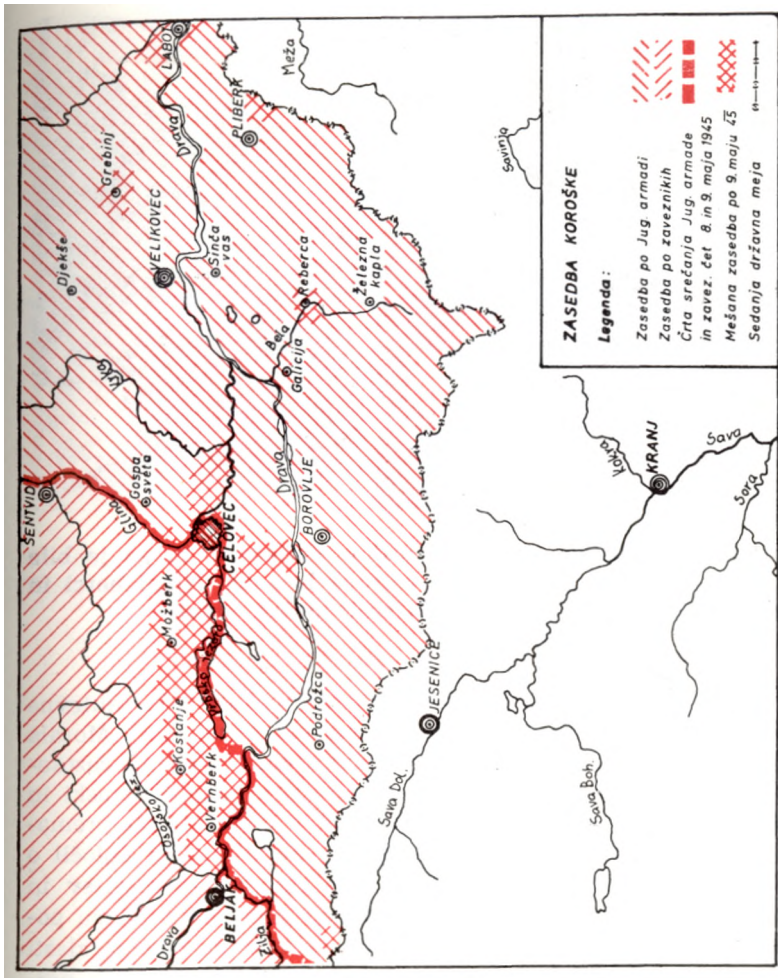
ter tam razorožil 120 nemških žandarjev. Tretji bataljon je v gozdu pri Sinči vasi zajel nemško poljsko bolnišnico, ki je bila pod šotori, nato pa se je usmeril na vzhod. Začel je prodirati proti Ravnam in Dravogradu.¹⁵⁶

Tako je 14. udarna divizija že 9. maja 1945 do devetih dopoldne obvladala vso Celovško kotlino, vzhodno od črte reka Krka—Grabštajn—Borovlje, zahodno od tod pa le ozemlje južno od Glinice. Ta uspeh je dosegla neodvisno od volje Britancev, ki jih je prehitela za najmanj osem ur. Prve patrole britanskih tankov so se na tem področju pojavile šele 9. maja 1945 proti večeru.¹⁵⁷

Dosežene uspehe 14. udarne divizije je treba ocenjevati tudi v primerjavi z drugimi enotami Jugoslovanske armade, ki so prodirale proti Celovcu. Pri tem lahko ugotovimo, da je prvi del motoriziranega odreda 4. armade ob tem času šele prestopil mejo Gorenjske s Koroško. To je storil z dovoljenjem in ob dobri volji Britancev, ob tem pa ni za jugoslovansko stran zasedel nobenega ozemlja, ki ga koroške partizanske enote ne bi bile že prej osvobodile. Se slabše je bilo z enotami

3. jugoslovanske armade, katere prednji deli so 9. maja zvečer dosegli šele Ptuj. Vendar je treba reči, da uspeh 14. udarne divizije v prvi fazi njenega bojnega delovanja na Koroškem ni bil čisto v skladu s pričakovanji, čeprav je za njihovo uresničitev vložila hude napore in žrtve. Štirinajsta je namreč poleg Kokrškega, Koroškega in Jeseniško-bohinjskega odreda imela največ stvarnih možnosti, da bi zasedla pred zahodnimi zavezniki vse slovenske kraje na Koroškem s Celovcem in Beljakom vred. Predvsem ji je šteti v slabo, da je segla premalo daleč proti zahodu. To pa bi bila morala storiti vsaj v noči na 8. maj 1945, za kar sta ji seveda manjkala dva polna dneva, ki ju je zapravila z naskakovanjem Dravograda in postojank v Mežiški dolini. Ob tem je treba pripomniti, da so bili doseženi položaji zadosti pomembni za prihodnji razvoj razmerja sil na Koroškem. Treba bi jih bilo samo zadržati, kar bi bila 14. udarna divizija z drugimi enotami Jugoslovanske armade, ki so na Koroško prišle kasneje, prav lahko storila, če ji ne bi bil zaukazan umik ...

Štirinajsta je bila za to svojo nalogo vsestransko pripravljena in usposobljena, čeprav je bila sicer številčno še dokaj

Skica št. 6 Merilo 1 : 720.000

Skica ponazarja poglavja: Vstaja severno od Drave (od 60. do 69. strani), Kokrški odred v Celovcu (od 86. do 95. strani) in Stirinajstav v Celovški kotlini (od 112. do 121. strani). Glej tudi priloženi zemljevid!

Prihod britanskih oklopnih vozil v Velikovec, ki ga je bila že nekaj ur prej zavzela Serčerjeva brigada. Njeni borci in poveljniki so na obeh straneh ceste dobro vidni.

šibka. V Celovški kotlini so jo namreč čakale zelo zahtevne in zapletene naloge, ki so daleč presegle njene moči. Morala je zasesti kraje s slovenskim prebivalstvom in hkrati razoroževati sovražnike vseh barv, ki pa se prav Jugoslovanski in Rdeči armadi niso marali vdati. Boji z nepokornimi premaganci, ki niso priznavali prenehanja sovražnosti in določil o brezpogojni kapitulaciji, pa skrb za njihovo razorožitev in zajetje so Štirinajsto odtegovali od njenega poveljnega poslanstva. Naloga vseh drugih enot Jugoslovanske armade, zlasti pa 3. armade, ki je bila Koroški od vseh enot s fronte najbližja, bi bila, Štirinajsti brez odlašanja prihiteti na pomoč in prevzeti nase vse operacije v zvezi z razoroževanjem, zajetjem ali uničenjem trdovratnih nacističnih in kvizlinških tolp. Le tako bi bila Štirinajsta lahko povsem izvršila svoje politično poslanstvo do koroških Slovencev, za kar je imela od vseh enot JA največje sposobnosti.

Dogodki in uspehi so potrdili, da so prav poveljniški kadri Štirinajste s komandantom 4. operativne cone, polkovnikom Petrom Stantetom-Skalo, najboljše razumeli Titove in Kardeljeve zamisli. Kljub začetnim napakam in zamudi so se na vso moč potrudili, da bi zamujeno nadoknadili in popravili. To jim je večidel tudi uspelo.* Temu je pripisati največ zaslug za vse dotedanje in kasnejše uspehe Jugoslovanske armade na Koroškem ...

*** To so misli Viktorja Avblja-Rudija, ki je bil v tistih dneh predstavnik osrednjega slovenskega vodstva (Glavnega štaba JA za Slovenijo, Izvršnega odbora OF in CK KPS) pri štabu 4. jugoslovanske armade. Izrekel jih je v pogovoru s piscem F. Strletom.**

PRISPEVEK ZAHODNE OPERATIVNE SKUPINE

Enako voljo za uresničitev Titovih strateških zamisli na Koroškem kakor glavnina Štirinajste so izpričale tudi enote motoriziranega odreda 4. armade. O tem govori že sama osvojitvev prehodov čez prelaz Vršič, ki po požrtvovalnosti in veličini naporov v zgodovini vojn skoraj nima primere. Vendar se z osvojitvijo Vršiča in Zgornjesavske doline težave za prehod na Koroško niso nehale. Te so povzročali slejkoprej Britanci, ki so pohod motoriziranega odreda 4. armade in Jeseniško-bohinjskega odreda namenoma ovirali.

S prihodom čez Vršič in v skupni bojni akciji pri Kranjski gori se je iz motoriziranega odreda 4. armade in Jeseniško-bohinjskega odreda izoblikovala posebna zahodna operativna skupina. Ta sicer ni imela enotnega poveljstva, imela pa je enake naloge, vrh tega je pri izvrševanju le-teh prišlo do mnogih skupnih značilnosti, ki jih kaže obravnavati skupaj.

Po zmagi nad enoto nemških protiletalcev pred Kranjsko goro so enote 11. dalmatinske udarne brigade 8. maja 1945 primorale k umiku tudi Nemce, ki so se bili utrdili na dohodih h Korenskemu sedlu,¹⁵⁸ vendar pa prehodov čez sedlo niso dokončno zavzele. Jeseniško-bohinjski odred, ki je bil očitno opustil namero oditi v Ziljsko dolino po stranskih poteh mimo Korenskega sedla, je skušal že popoldne tega dne doseči pri Britancih, da bi mu dovolili prehod proti Beljaku čez Trbiž, kar pa so ti zavrnili. Sele drugi dan, 9. maja, ko so bili prehodi čez Korensko sedlo že prosti, so popustili. Na tovarnjakih sta se skozi Trbiž v Ziljsko dolino odpeljala 3. in 4. bataljon 11. dalmatinske udarne brigade. Prav to pot je hotela ubrati tudi oklopna skupina motoriziranega odreda, pri kateri je bil politični komisar 4. jugoslovanske armade Boško Siljegovič. Tej pa Britanci prehoda niso dovolili in vrniti se je morala v Kranjsko goro.¹⁵⁹

Pokojni Grga Markič (levo), politični komisar, in major Ivan Guvo (desno), komandant 11. dalmatinske udarne brigade.

Borci 11. dalmatinske udarne brigade na tovrnjakih med pohodom iz Kranjske gore na Koroško proti Celovcu.

Na Koroško je 9. maja 1945 uspelo priti tudi 3. motoriziranemu divizionu gorskega topništva topniške brigade 4. armade, in sicer čez Korensko sedlo. Divizion je krenil na pot prek bivše in sedanje državne meje že ob šestih zjutraj.¹⁶⁰

Iz Ziljske doline dalje so imele vse tri našteje enote isto pot, dasiravno niso napredovale v eni sami koloni. Britanci namreč tudi 3. in 4. bataljonu 11. dalmatinske udarne brigade poti skozi Beljak ob Vrbskem jezeru proti Celovcu niso dovolili. Usmerili so ju po ozemlju južno od Drave, ki je bilo že v rokah koroških partizanov. Pot sta oba bataljona in za njima motorizirani divizion gorskega topništva nadaljevala čez Malošče in Šentjakob v Ziljski dolini, nato pa skozi Bistrico v Rožu in Svetno vas. Dravo so te enote prešle po boroveljskem cestnem mostu in se pojavile pred britansko zaporo na mostu čez Glinico na južni strani Celovca. Vstopa v mesto jim Britanci niso dovolili. Dolgo so se morale pogajati in čakati: šele pozno popoldne so smele nadaljevati pot čez most na Glinici in skozi Celovec, vendar se v mestu niso smele ustaviti, ampak so morale nadaljevati pot še kakih deset kilometrov proti vzhodu. Tretji bataljon 11. dalmatinske udarne brigade se je nastanil v Trdnji vasi ob Krki. Četrty bataljon te brigade in 3. motorizirani divizion gorskega topništva topniške brigade 4. armade pa sta, po opisu sodeč, zasedla Hotno, Limaro in Delnjo vas ter Perkovnik. Vse tri enote skupaj so štejele blizu 1100 mož.¹⁶¹

Topničarji so takoj po prihodu v te kraje 9. maja ob osemnajstih postavili pred most čez Krko pri Perkovniku oba protitankovska topova, v okolico na položaje pa vseh dvanajst gorskih topov in oba štiricevna protiletalska topova, da so čakali v bojni pripravljenosti. Od Velikovca proti Celovcu in od mostu pri Galiciji so namreč pritiskale močne kolone Nemcev, pomešane s Kozaki in drugimi nemškimi pomagači. Teh Šerčer j evi brigadi ni uspelo povsem razorožiti, ker so jih bili vzeli v varstvo Britanci. Dne 10. maja so bile te nemške enote razorožene. Tu je šlo očitno za dva polka, skupaj kakih 5200 mož z več kot 400 tovornjaki. Razoroževanje Nemcev, ustašev, belogardistov in četnikov je na mostu čez Krko pri Perkovniku trajalo še vse do 12. maja 1945, plen pa je bil zelo velik.¹⁶²

Ujetnikov borci motoriziranega odreda 4. armade niso dobili. Kaj je bilo temu krivo? Te nemške enote so se bile že

pred Velikovcem formalno vdale Britancem, ki pa so jih še popolnoma oborožene usmerili dalje proti Celovcu. Na mostu čez Krko so jih topničarji in pešaki motoriziranega odreda rešili orožja, tehnike in opreme, toda ujetnike so za njihovim hrbtom nalagali na tovornjake Britanci in jih odvažali proti zahodu v svoja ujetniška taborišča. Vendar so si Britanci lastili pravico tudi do motornih vozil. Iz teh so pobirali ključe in jih skušali onesposobiti, štiri tovornjake pa so celo odpeljali.¹⁶³ Tudi to je bil eden nezaželenih pripetljajev, ki so pričali, da Winston Churchill ne želi Jugoslovanske armade priznati za enakovrednega zaveznika.

Ob tem je treba povedati, da so se mnoge britanske enote obnašale zgledno kakor pravi zavezniki. Mnogo je bilo primerov, ko so skušale pomagati posameznim partizanom ali celo enotam, predvsem pa partizanov na Koroškem niso razoroževale. Kaj takega se je primerilo prav redko in izjemoma, medtem ko je bila v Grčiji in Italiji to splošna praksa. Da je šlo vendarle za drugačen odnos, pričajo tudi okoliščine, v kakršnih je bila zajeta ustaška vlada.

Za ustaško vlado, ki se je bila do Vrbskega jezera prebila menda po obhodni poti mimo Gradca, so najprej izvedeli v štabu Kokrškega odreda. Proti beguncem so iz Celovca takoj poslali močnejšo enoto, z nalogo da ministre marionetne hrvaške države takoj razoroži in zajame. Britanska enota, ki se je znašla tam blizu, pa tega borcem Kokrškega odreda ni dovolila. Morali so se vrniti, ne da bi kaj opravili.¹⁶⁴

Več razumevanja je bila deležna skupina oficirjev motoriziranega odreda 4. armade. To so bili polkovnik Boško Siljegovič ter majorja Geco Bogdanovič in Simo Dubajič s spremstvom. Ti so očitno 10. maja potovali iz Kranjske gore čez Beljak in ob Vrbskem jezeru proti Celovcu na pogovore z britanskim poveljstvom. Spremljala jih je skupina novozelandskih oficirjev, ki so bili jugoslovanskim borcem zelo naklonjeni. Ob Vrbskem jezeru, kakih deset kilometrov zahodno od Celovca, je bila cesta zajezena, da se ni moglo dalje. Zajezila jo je bila kolona osebnih avtomobilov črne barve. Major Simo Dubajič je izstopil iz vozila, češ da bo pogledal, od kod so begunci v tako imenitnih avtomobilih. 2e v prvem vozilu je prepoznal »doglavnika« Adamaga Mešiča. Ukazal mu je, naj izstopi, ter ga začel zasliševati.

Zajeti člani ustaške vlade. V ospredju je »doglavnik« Adam-aga Mešič — pač fotografija, ki prikazuje vso bedo izdajalske gospode.

Simo Dubajič je tako izvedel, da ima pred sabo skoraj vso vlado NDH, ki pa se namerava vdati Britancem, kar da je že dogovorjeno. Mešič je to povedal s poudarkom, češ kaj nam morete, saj smo politični begunci in bomo dobili britansko zatočišče.

Eden izmed novozelandskih oficirjev je brž doumel, da med Šimom Dubajičem in Adamagom Mešičem ne gre za navaden pogovor. Približal se jima je in od Dubajiča izvedel, da jim je pot zaprla avtomobilska kolona vlade tako imenovane NDH, hrvaške kvislinške države.

»Vse to so Hitlerjevi ritolizniki,« je z zvišanim glasom pojasnjeval major Simo Dubajič.

Mešič se je branil, češ da to niso vojaki, da so politični begunci in da po mednarodnem pravu zahtevajo politično zatočišče. Visok in mladosten Novozelanec pa je dejal: »A, do včeraj ste služili Hitlerju, danes pa zahtevate azil?«

Pristopil je še Boško Siljegovič in novozelandskemu oficirju naštel nekaj najstrašnejših ustaških zločinov in pripomnil: »Zdaj pa nam bodo ušli, ako nam vi ne pomorete. Naše sile so, kot veste, precej daleč. Preden jih bomo zbrali, da bi ujeli te zločince, bo že prepozno ...«

Skupina novozelandskih oficirjev je bila navdušena nad Titovo vojsko. To je zdaj prišlo do polnega izraza. Tisti z najvišjim činom je takoj izrazil pripravljenost za pomoč, češ da jim bo v posebno čast, če Titovim borcem lahko pomagajo.¹⁶⁵

Tako so naši s pomočjo novozelandskih oficirjev razorožili ustaške ministre in njihovo spremstvo. Ujetnike so zaprli v bližnjo šolo in jih dobro zastražili, hkrati pa so Novozelandci obljubili, da bodo ustaške voditelje izročili jugoslovanskim oblastem ob prvi priložnosti. To so 16. maja 1945 tudi zares storili. Tako so prišli pred vojaško sodišče zločinci: Mile Budak, Joco Rukavina, Ivan Vignjevič, dr. Nikola Mandić, dr. Julije Makenac, Nikola Steinfel, dr. Pavao Canki, Adamaga Mešič, Lavoslav Milič in dr. Bruno Nardelli, ki so bili razen zadnjih treh obsojeni na smrt.¹⁶⁶

S prigodo o zajetju ustaške vlade je popisana pot še zadnje izmed skupin motoriziranega odreda 4. armade, ki so prodrle v bližino Celovca. Polovica tega je bila ostala v Kranjski gori in vzhodno od nje, tako pa tudi Jeseniško-bohinjski odred, ki se je osredotočil na Korenskem sedlu. Še tistega dne, 9. maja 1945, je odšla proti Beljaku predhodnica. V Sent-

Kolona partizanov z razvito slovensko zastavo v neki koroški vasi med pohodom v Ziljsko dolino.

lenartu je prišla v stik z zavezniki, ki pa ji nadaljnje poti proti Beljaku niso dovolili.

Ko je v Šentlenart 10. maja 1945 prišel ves drugi bataljon z odrednim komandantom Ivanom Lebanom-Janezom na čelu, so ga nenadoma obkolili britanski tanki.* Poročnik Leban, ki je znal francosko, je takoj sedel v avto in se odpeljal v Beljak, da bi izgladil nesporazum. Sprejel ga je britanski general. Ta je hotel vedeti, kakšne namere ima odred, koliko šteje in kako je oborožen, zlasti se je zanimal za motorizacijo in tanke. Izgovarjal se je, da bi odred lahko motil britanske prevoze, naposled je pa le privolil, da odpokliče tankiste, ki so bataljon stražili. V noči na 11. maj pa sta

* Da se je to res zgodilo 10. maja 1945 in ne 11. maja, kot navaja Mile Pavlin v knjigi *Jeseniško-bohinjski odred* na straneh 284 in 285, zaveden po že omenjenih in datumsko netočnih poročilih, dokazuje tudi ponovljena radijska brzjavka Jeseniško-bohinjskega odreda, ki se glasi: »Jeseniško-bohinjski odred poslal

Borci Jeseniško-bohinjskega odreda ob prihodu v Malošče v Ziljski dolini (foto Slavko Smolej).

1. in 3. bataljon Jeseniško-bohinjskega odreda po stranskih poteh brez težav prišla v Malošče. Tako je bil v Ziljski dolini ves odred. Najprej je zavaroval smer proti Bistrici v Rožu in Borovljam, ko pa je nevarnost s te strani minila, se je znova nastanil v Maloščah in okoliških vaseh, 2. bataljon pa je 12. maja 1945 odšel na Ziljico. Na mostu čez Ziljo med Marijo na Zilji in Beljakom je imel bataljon stražo in tam je sama od sebe nastala razmejitvena črta med Britanci in Jugoslovansko armado.¹⁶⁷

Zelo pomembno vlogo sta med tem odigrala 1. in 2. bataljon 11. dalmatinske udarne brigade. Zaradi pritiska sovražnikov iz Ljubljanske kotline sta se bataljona v noči na 10. maj

nam sledečo depešo. Naše enote dospele do Beljaka. Zavezniki ne dovolijo nobenim našim enotam in enotam 4. armade po Ziljski dolini. Nahajamo se v Sv. Lenartu v Ziljski dolini. Prosimo nadaljnjih direktiv. 10. 5. od 9. uri, štab DK ob 11. uri (fase. 41/11 in 45/111 v IZDG).«

Poročnik Ivan Leban-Janez, komandant Jeseniško-bohinjskega odreda, med pogovorom s štabom 9. korpusa prek radia.

Milan Loštrk-Novljan, politični komisar Jeseniško-bohinjskega odreda, 12. maja 1945 v Maloščah pri Zilji na Koroškem.

Po uspešnem bojnem posegu 1. in 2. bataljona 11. dalmatinske udarne brigade na Jesenicah. Major Ivan Guvo, komandant brigade, vodi dva zajeta sovražna vojaka.

Borci 11. dalmatinske udarne brigade ob zaplenjenih sovražnih oklopnih nekje na Koroškem.

1945 premaknila na Hrušico in Jesenice. Tako sta sovražnikom zaprla pot za umik po Zgornjesavski dolini, pa tudi možnost za umik skozi karavanški predor. Tisti sovražniki, ki so 10. maja 1945 pribežali na Jesenice z oklopnimi in navadnimi vlaki, so bili v pasti. Morali so se vdati. Tako je bilo na Jesenicah zajeto kakih 4600 sovražnih vojakov in 237 oficirjev, zaplenjeno ogromno orožja, od vozil pa 11 lokomotiv, 20 oklopnih in 300 navadnih vagonov.¹⁶⁸

Enote motoriziranega odreda 4. armade so prodrle celo južno od Žirovnice in na Bled, ki so ga bile med tem osvobodile enote komande mesta Bled. Ko so prišle v stik z enotami 29. udarne divizije Hercegovske, je postalo jasno, da je preostalim sovražnim enotam ostala možnost umika na Koroško samo še čez prelaz Ljubelj. Nadaljnje zadrževanje tega dela motoriziranega odreda v Zgornjesavski dolini je postalo nepotrebno, zato se je tudi ta odpravil čez Korensko sedlo ter 14. maja prispel v Šentjakob.¹⁶⁹

Kot je mogoče sklepati iz opisanih dejstev, je motorizirani odred 4. armade odigral najpomembnejšo vlogo z zasedbo Zgornjesavske doline in Jesenic. S tem je prekrižal račune oboroženi sili slovenskih belih izdajalcev, ki so nameravali zadržati in braniti prav ta kotiček Gorenjske, hkrati pa odpreti pot Britancem na slovenska tla, kar so bile sicer le nekoliko prepobojne želje. Čeprav so upi na razdor med zahodnimi zavezniki na eni ter med Rdečo in Jugoslovansko armado na drugi strani bele izdajalce še vedno hrabrili, so jim jugoslovanski tanki v Kranjski gori in na Jesenicah zadali tak strah, da so se pognali v paničen beg prek ljubeljskega prelaza, ki je bil zanje kljub začetnemu uspehu tudi usoden.

Del motoriziranega odreda, ki je pohitel na Koroško, ni žel takih uspehov. Tam je bila zares dobrodošla vsaka enota Jugoslovanske armade, vrh tega se je ta polovica odreda pojavila blizu Celovca že 9. maja 1945, vendar pa le z dovoljenjem Britancev. Tako ji ni uspelo razširiti ozemlja, ki so ga bili osvojili koroški partizani. To pa je bila precejšnja razlika v primerjavi s Štirinajsto ...

USPEHI V ZASAVJU IN OB SAVINJI

Zadnji sta povelje za pohod na Koroško dobili 6. SNOUB Slavka Šlandra in 11. SNOB Miloša Zidanška, ki sta tedaj bojno delovali južno od ceste Celje—Ljubljana, kjer se je obetala osvoboditev Zasavja do Zidanega mosta.

Stabu Kamniško-zasavskega odreda je namreč tiste dni uspelo navezati stike z nekaterimi oficirji zaščitnega polka Zidani most, ki so izrazili pripravljenost za vdajo. Ivan Zore-Jernej v imenu Kamniško-zasavskega odreda, Dušan Povše v imenu 1. bataljona 3. brigade slovenske divizije narodne obrambe, Marko Kukec-Rok v imenu Šlandrove brigade in nadporočnik Karo Ecke v imenu zaščitnega polka Zidani most so 3. maja 1945 sklenili zelo zanimiv dogovor o vdaji tega polka, ki pa ga štab 4. operativne cone ni odobril, pa tudi oficirji zaščitnega polka ga niso bili zmožni uresničiti. Osvoboditev rudarskih revirjev in Zidanega mosta se je tako izjalovila. Ko je to postalo jasno, se je začasno ustanovljeni operativni štab odločil osvojiti Zagorje ob Savi z bojno akcijo. Ta se je začela 4. maja 1945 ob pol devetnajstih, še pred tem pa je prišlo do novih pogajanj za vdajo nemške posadke v topliški šoli. Ta pogajanja so se zelo zavlekla, a so vseeno ugodno vplivala na tok dogodkov.¹⁷⁰

Odločilno vlogo pri napadu na Zagorje ob Savi je odigrala 6. SNOUB Slavka Šlandra. Tej so tedaj poveljevali: Ivan Mušič-Stefan kot komandant, Adolf Jevšnik-Lvov kot politični komisar, Milan Stajner-Kamnar kot načelnik štaba brigade, Miha Ramšak kot namestnik komandanta brigade in Alojz Vindiš-Dunda kot pomočnik komisarja brigade.¹⁷¹

Šlandrova brigada je Zagorje ob Savi napadla iz smeri Medijskih Toplic, 1. bataljon 3. brigade slovenske divizije narodne obrambe pa iz smeri Javorja in Konec. Zidanškova brigada je morala napad zavarovati proti Trojanam in Litiji, Kamniško zasavski odred pa proti Trbovljam.¹⁷²

Del vodilnega poveljniškega osebja Slandrove brigade. Od leve proti desni: Franc Filipič-Cinko, komandant 2. bataljona, Ivan Mušič-Štefan, komandant, in Adolf Jevšnik-Lvov, politični komisar Slandrove brigade, ter Franc Herle-Nande, komandant 1. bataljona Slandrove brigade.

Komandant 1. bataljona Slandrove brigade Franc Herle-Nande je s svojimi borci zavzel bunkerje na Kisovcu, 2. bataljon Slandrove pa je presenetil stražarje v bunkerjih na Čilenci in jih razorožil. Posadke bunkerjev nad električno centralo so po telefoničnem pozivu na vdajo zbežale v Zagorje. Nato sta Adolf Jevšnik-Lvov in Milan Stajner-Kamnjar po telefonu pozvala k vdaji še posadko glavnega bunkerja na Gorici. Ta se je takoj vdala. S tem so bili vsi bunkerji nad Zagorjem zavzeti. Končno so telefonično pozvali k vdaji še poveljnika postojanke v sokolskem domu, ki pa je pogovor prekinil in se s posadko umaknil proti železniški postaji. Prav tedaj so se vdali tudi vojaki avstrijske narodnosti v topliški šoli. Ko so tja prišli borci 1. bataljona in dveh čet 2. bataljona, so bili ti vojaki že v vrsti, orožje pa lepo zloženo.¹⁷³

Nemški vojaki na železniški postaji v Zagorju pod poveljstvom majorja Grietzlerja so se medtem pripravljali na obrambo. Da jih primora k vdaji, je tja odšla okrepljena četa iz 2. bataljona Slandrove, toda Nemci so na poziv na vdajo odgovorili s streljanjem. Borci Slandrove so nato zavzeli položaje na grebenu levo od železniške postaje in od tu obstreljevali sovražnike. Spopad je trajal do poznega popoldneva, o mraku pa se je Nemcem uspelo umakniti v Trbovlje. Tako je bilo 5. maja 1945 Zagorje ob Savi osvobojeno z železniško postajo vred.¹⁷⁴

Nemci iz Trbovelj so hoteli izgubljene postojanke v Zagorju ob Savi znova zasesti. 2. v noči na 6. maj so v ta namen prišle v Trbovlje štiri čete. Najprej so se skušali do Zagorja prebiti z oklopnim vlakom, ki pa so ga šlandrovci zaustavili in ga primorali, da se je vrnil. Zjutraj 6. maja je iz Trbovelj v Zagorje poskušalo priti nekaj tankov, od katerih je eden naletel na mino, drugi pa so bili po dveurnem boju zavrtnjeni. S pehoto so Nemci skušali prodreti v Zagorje čez Zelene trate, Sv. Urh in Sločnik. Tu sta se z njimi spopadla in bojevala Kamniško-zasavski odred in Slandrova brigada, zaradi prehudega pritiska pa so se morale partizanske enote umakniti iz Zagorja 7. maja 1945 ob štirih zjutraj, potem ko so spravile na varno ves vojni plen.¹⁷⁵

Slandrova je v boju za Zagorje ob Savi zabeležila enega mrtvega, tri ranjene in tri pogrešane. Uspeh je bil neprimerno večji: Nemcev je padlo kakih 60, ujetih je bilo 485 in uničen en tank, zelo obilen pa je bil tudi vojni plen. Slandrova je zaplenila dva težka minometa s 300 in lahki minomet s 100 minami, dva težka mitraljeza, dvanajst Šarcev in dve lahki brezi, 304 puške, petnajst brzostrelk, trideset pištol in drugo.¹⁷⁶

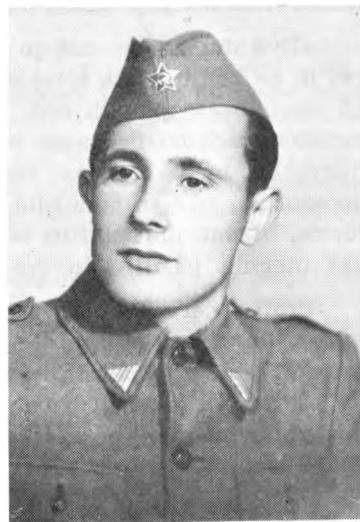
Med zavzemanjem in obrambo Zagorja ob Savi pa je dosegla lepe uspehe tudi Zidanškova brigada. Tej so tedaj poveljevali: kapetan Viktor Cvelbar-Stane kot komandant brigade, Slavko Kokalj-Jožko kot politični komisar, Ivan Belec-Beli kot načelnik štaba brigade, Jaroslav Soušek-Zdenko kot namestnik komandanta brigade in Stane Kokalj-Janez kot pomočnik brigadnega političnega komisarja.¹⁷⁷

Zidanškovi brigadi je uspelo pripraviti k vdaji nemško posadko v Ponoviškem gradu, ki je štela 92 mož. Kazalo je,

da bodo zajeli tudi vlak z nemškimi ranjenci in spremstvom, ki se je moral ustaviti ob razdejani progi, vendar pa je ta sovražna skupina vdajo odklonila in se umaknila nazaj proti Litiji. Več sreče je bilo s postojankama Sava in Vače. Iz Save so Nemci pobegnili proti Zidanemu mostu, še preden je 1. bataljon Zidanškove prišel do tja, da bi jih primoral k vdaji, jih zajel in prišel do orožja. Postojanko v Vačah je napadel 5. ali Ruski bataljon, ki pa Nemcem ni mogel do živega. Očitno so se sovražniki zavedali, da bi s padcem Vač prišla na vrsto še Litija, te pa nikakor niso marali izgubiti. Borci Zidanškove so pritisk na Vače okrepili. Ruskemu bataljonu sta prišla na pomoč še 3. in 4. bataljon. Ko so hudo zdelani in preplašeni Nemci opazili, da jih obkoljujejo močne partizanske sile, so iz postojanke odločno izpadli in se prebili proti Litiji.¹⁷⁸

Kapetan Viktor Cvelbar-Stane (sedaj generalmajor), zadnji komandant Zidanškove brigade.

Slavko Kokalj-Jožko, zadnji politični komisar Zidanškove brigade.

Tako sta se Slandrova in Zidanškova oborožitveno močno okrepili, pa tudi številčno. Slandrova se je z novačenjem v Zagorju ob Savi povečala za 247 novih borcev,¹⁷⁹ Zidanškova pa je v tistih dneh pridobila, kot je mogoče izračunati, 235 novincev. To je bilo spričo njunih nadaljnjih nalog še posebno pomembno.

Pričakovati je bilo, da bo štab 4. operativne cone obe brigadi hitreje izvlekel iz Zasavja in ju tudi usmeril proti Koroški, kar bi bilo v tistem trenutku najbolj prav. Toda vmešal se je Glavni štab JA za Slovenijo. 2e 5. maja 1945 je izdal brzojavni ukaz, naj Slandrova in Zidanškova takoj odideta v napad na Ljubljano, pri tem pa naj se ne zadržujeta z zavzemanjem manjših postojank. S tem poveljem in močnim oboroženim spremstvom, ki je bilo zmožno prehod do obeh brigad tudi izsiliti, se je napotil od štaba 4. operativne cone z Raven pri Šoštanju k brigadama na Moravškem Ivan Dolničar-Janošek, politični komisar 14. udarne divizije.¹⁸⁰

»Dva dni in eno noč je bilo treba nepretrgoma potovati peš in na konju,« piše o tej svoji poti Dolničar, »da smo prišli do enot. Prek glavnih cest, ki so bile polne nemških avtomobilov, tankov in drugih vozil, smo morali hoditi tudi po dnevi, kar med kolonami, ker nam je bila vsaka minuta dragocena. Pri tem so nam bile izredno dobrodošle nemške uniforme, ki smo jih imeli na sebi, kakor tudi to, da Nemci niso več utegnili paziti, kdo vse se premika po teh poteh...«*

Proti večeru 8. maja 1945 je Ivan Dolničar-Janošek prišel v štab Slandrove brigade. Ta je krenila na pot proti Ljubljani prva. Ko bi bila morala na pohod tudi Zidanškova brigada, na kar so bili borci in poveljniki že vsestransko pripravljeni, pa se je nenadoma vse zasukalo. Medtem je bil namreč Glavni štab JA za Slovenijo prvotni ukaz za napad obeh brigad proti

* Povzetek je iz sestavka »Zarobljavanje štaba balkanske grupacije nemačkih trupa u Sloveniji«, ki ga je podpolkovnik Ivan Dolničar-Janošek objavil v Narodni armiji, let. IV, šte. 333, Beograd, 22. decembra 1948. Dolničar mi je izjavil, da vse kasnejše inačice in novinarske priredbe izhajajo iz tega natisa, zato se v nadaljevanju največ opiram nanj ter ga tudi dobesedno povzemam.

Ljubljani že preklical. Zadevna brzojavka z dne 6. maja 1945 se glasi takole: »6. in 11. brigado pošljite takoj na Koroško v smeri Celovca. Ni potrebno, da gresta proti Ljubljani. Izvedite najhitreje!«¹⁸¹

Ni znano, zakaj je bilo to povelje štaboma Slandrove in Zidanškove brigade ter političnemu komisarju 14. udarne divizije preneseno šele 8. maja zvečer.* Ta zamuda pa je na srečo pripomogla k drugemu pomembnemu uspehu, ki se ga ni nihče nadejal.

Na posvetu obeh štabov so se odločili, da na Koroško odidejo po najkrajši poti skozi Zgornjo Savinjsko dolino in Solčavo proti Velikovcu. Tako bi do Železne Kaplje z vsiljenim pohodom lahko prišli v dveh dneh.¹⁸²

Se tisto noč sta Slandrova in Zidanškova prešli cesto čez Črni graben in cesto iz Kamnika po Tuhinjski dolini proti Celju ter se čez Slapnik začeli spuščati proti Bočni, ko je bil že dan. Ko sta brigadi prihajali v Radmirje, sta naleteli na

* Glavni štab JA za Slovenijo je 5. maja 1945 izdal povelje, naj Slandrova in Zidanškova brigada takoj usmerita svoj glavni napad na Ljubljano. Da bi kar najhitreje prodrle do slovenskega glavnega mesta, naj se ne zadržujeta okoli majhnih postojank (dr. Miroslav Stiplovšek »Slandrova brigada«, str. 689, in Mirko Fajdiga »Zidanškova brigada«, str. 684). Tak ukaz je najbrž narekovalo stanje na bojišču pri Ilirski Bistrici, kjer je bil obkoljen nemški 97. armadni korpus, ki se je hotel prebiti proti Ljubljani, in pri Postojni, kjer so iz Ljubljane pritiskale močne sile, da bi mu omogočile preboj. Sele z uničenjem (vdajo in zajetjem) tega korpusa 7. maja zjutraj (Nemci so ponudili vdajo že 6. maja 1945 zvečer) so nastale možnosti, da bo mogoče Ljubljano osvoboditi brez sodelovanja Slandrove in Zidanškove brigade. Glavni štab JA za Slovenijo bi bil mogel tako povelje dati šele 6. maja pozno ponoči (brzojavka je nalepljena v predalčku za 6. maj 1945, na njej pa ni datuma in ure, kdaj je bila odposlana štabu 4. operativne cone), štabu 4. operativne cone pa je mogla biti poslana v teku 7. maja. Iz že omenjenega Dolničar jevega spominskega sestavka je namreč sklepati, da je z Raven pri Šoštanju proti Moravski krenil zarana tega dne, potemtakem brzojavka dotlej še ni prispela v štab 4. operativne cone, kajti Dolničar za spremembo povelja ni vedel. Zakasnitev brzojavke za več kot 24 ur si je mogoče razložiti s preobremenjenostjo zvez ter z izgubljenim časom za večkratno šifriranje in dešifriranje (najprej v Glavnem štabu JA za Slovenijo, potem dvakrat v štabu 4. operativne cone in še enkrat v štabu Zidanškove brigade, kjer se je zvečer 8. maja 1945 mudil Ivan Dolničar-J anošek).

nemško motorizirano kolono, ki se je od Šentjanža pomikala proti Ljubnemu ob Savinji. Takoj ko so borci in poveljniki Nemce opazili, so se razvrstili za boj in iz pohoda poleteli v napad. Kolona se je vdala takorekoč brez odpora. Padlo je le nekaj strellov in rafalov z obeh strani.* Brigadi sta tako zaplenili ogromno orožja in zajeli kakih 2000 vojakov in v Ljubnem ob Savinji osnovali enega prvih ujetniških taborišč na slovenskem Štajerskem. Se važnejše od tega je bilo, da sta pridobili 25 tovornjakov, z nadaljnjim razoroževanjem pa so jim pritekali še novi. Tako sta se brigadi čez dan in v noči na 10. maj 1945 popolnoma motorizirali. Načrt za pohod na Koroško so spremenili,** ker je kazalo, da se bo mogoče tja pripeljati, čeprav še nikomur ni bilo jasno, po kateri poti. Vse ceste so bile namreč polne vojaštva in bojne tehnike.¹⁸³

Slandrova brigada se je bila med tem nastanila v Radmirju, Zidanškova pa v Ljubnem. Tam, na »forštat«¹⁸⁴, je imel svoj mali štab tudi Ivan Dolničar-Janošek. Borci so bili zelo utrujeni, zlasti novinci, zato so takoj popadali na tla in zaspali. Toda štabi in stari partizani so bili na nogah. Zavedali so se, da so razorožili eno od pobočnic Löhrove armade, ki ima štab v Braslovčah.

* Ta dogodek je v knjigah dr. Miroslava Stiplovška »Šlandrova brigada«, str. 688 in 689, in Mirko Fajdiga »Zidanškova brigada«, str. 685, opisan drugače, namreč tako, kakor da je prišlo do razorožitve te nemške motorizirane kolone šele po razmestitvi obeh brigad. Popravek je zahteval Ivan Dolničar-Janošek v pripombah z dne 21. avgusta 1975, stran 4.

** Mičo Došenovič je v pripombah k tej knjigi zapisal, da ni bilo nobene logike za pot Zidanškove brigade iz tedanjega okoliša pri Ljubnem ob Savinji prek Celja in Maribora proti Celovcu. Zares so razmere na Koroškem zahtevale, da tja kar najhitreje prideta tako Zidanškova kot Šlandrova brigada, kakor je veleval ukaz Glavnega štaba JA za Slovenijo. Ker se poveljstvu obeh brigad nista ravnali po njem, je nastal zelo težaven položaj najprej pri Borovljah in nato pri Železni Kapli oziroma Galiciji. Vsekakor bi bilo bolje, če bi se bili brigadi do Solčave prepeljali na tovornjakih in nato odšli peš čez Pastirkov vrh proti Železni Kapli. Tako bi bili do tja prispeli že v noči na 10. maj 1945, kar je bilo povsem izvedljivo. Toda poglejmo, kakšni razlogi so bili za potovanje na motornih vozilih po okolišni poti! Predvsem sta obe brigadi imeli veliko število novincev (Šlandrova 247 in Zidanškova

235), skupaj 582 ali 35,5 odstotkov, ki niso bili utrjeni za dolge pohode in jih je že pohod z Moravškega strahotno zdelal. To je bil vsekakor upoštevanja vreden razlog. Toda Mirko Fajdiga navaja v knjigi Zidanškova brigada še enega in ta je bil verjetno odločujoč. Na strani 686 namreč pravi: »Reke nemških in kvislinških enot, ki so se pomigale s Hrvatskega po vseh cestah proti Koroški, so narekemale štaboma IV. operativne in XIV. divizije, da obe brigadi zaradi nastalega stanja ustrezno preusmerita. Spričo odsotnosti operativnih enot IV. operativne cone v Celju in Mariboru je bilo treba v ti pomembni slovenski središči poslati takoj po eno brigado, od koder bi po opravljenih nalogah nadaljevali pohod na Koroško. Politični komisar Ivan Dolničar-Janošek je ukazal Slandrovi brigadi, da pohiti v Celje, kjer naj razorožuje nemške in kvislinške enote ter prispeva k vzpostavitvi reda in varnosti prebivalstva. Zidanškovi brigadi pa je naložil, da pride čimprej v Maribor in da opravlja v njem enake naloge...« Gotovo Ivan Dolničar-Janošek tega ni naredil brez posvetovanja s štabom 4. operativne cone v Topolšici, ki sta ga predstavljala politični komisar Matevž Hace in načelnik štaba Petar S. Brajovič. Očitno je, da sta se ta dva razhajala v oceni položaja s Petrom Stantetom-Skalo.

Tukaj se zastavlja vprašanje, ali mar ni bilo mogoče glavnino Štirinajste v Celovški kotlini okrepiti še z nekaterimi drugimi enotami. Razčlemba razmestitve in nalog 7. korpusa za čas od 9. do 15. maja 1945 pokaže, da bi bila do 11. maja lahko prišla čez Jezersko v Podjuno tudi glavnina 15. udarne divizije. S tem bi se zapore 4. operativne cone na Dravi bistveno okrepile, kar bi bilo usodno tako za domobrance kot tudi za izdajalce drugih jugoslovanskih narodov. In spet se lahko vprašamo, zakaj to ni bilo ukazano. Do odgovora ni težko priti. Namreč Glavni štab JA za Slovenijo, ki je tedaj edini vedel, kaj vse bi bilo treba storiti na Koroškem, ni mogel več razpolagati s 15. udarno divizijo, zakaj ves 7. korpus je bil že od 24. aprila podrejen štabu 4. jugoslovanske armade. Del te divizije je sicer posredoval proti Celju, Velenju in Šoštanju, vendar šele 13. maja in si je to zamudo tudi razlagati s temi vzroki. Predvsem je treba poudariti, da bi bil prodor v Podjuno mnogo ustrežnejši. Zal so v štabu 4. armade mnogo bolj skrbeli za zavarovanje desnega boka armadni glavnini kot za strateške poteze v okolici Celovca. Kot je povedal Viktor Avbelj-Rudi, ki je skrbel za zvezo med najvišjim slovenskim vodstvom in štabom 4. armade, je celo v tem štabu prevladovalo mnenje, da je treba sovražnika frontalno potiskati s slovenskega ozemlja, ne pa skleniti obroča po naših narodnostnih obronkih in sovražnike obkoliti, kar bi zločinske okupatorske in domače, izdajalske sile privedlo v brezizhoden položaj.

ZAGATA IN VDAJA PRI METLECAH

Löhrova čelna divizija je tačas pri Skornem zašla v hudo zagato. Poleg Slamičevih obveščevalcev in Pelkovih propagandistov je k temu največ pripomogel zaščitni bataljon štaba 4. operativne cone.

Zaščitni bataljon štaba 4. operativne cone je štel blizu 150 izbranih borcev, ki so bili razvrščeni v tri čete in vsi odlično oboroženi. V vsej svoji moči se je prvič predstavil 1. maja 1945 na Sentandražu skupaj s Tomšičevo brigado. Tu je potem osital še dva dni, 3. maja ob osemnajstih pa je krenil proti Ravnam nad Šoštanjem. Toda na mostu čez Pako je zašel v nemško zasedo. 2e je bilo izdano povelje, naj bataljon izbere drugo pot in sovražnike obide, a nastali položaj je rešil komandir Vilko Klepač s svojo 2. četo, ki je svoje borce povedel na

Zaščitni bataljon štaba 4. operativne cone na pohodu pri Trdnji vasi na Koroškem.

juriš. Po odločnem naskoku so se Nemci prihuljeno umaknili in pot je bila prosta. Partizani so imeli samo enega ranjenega, drugi pa se je zaradi pretiranega strahu le okopal v Paki.^{184a}

Stab 4. operativne cone z odseki in zaščitnim bataljonom se je nastanil pri Kristanu na Ravnah nad Šoštanjem. Tu se do 8. maja ni zgodilo nič posebnega. Tega dne ob dveh zjutraj pa iso poslušali Winstona Churchilla, ki je naznanil konec vojne. Skupaj z mladino in drugimi partizanskimi somišljeniki so zvečer zakurili kresove. Na obrobju Graške gore in po vsej Šaleški dolini jih je gorelo več kot petdeset. Borci so od veselja tudi streljali v zrak, nato pa se je začel miting.^{184b}

Za veselje pa še ni napočil pravi čas. To so najbolje vedeli v štabu cone, kjer so mrzlično ukrepali, da bi bili na ta čas vsestransko pripravljeni. Ze zarana tistega dne so Sestavili

Počitek po nočnem pohodu s Sentandraža na Ravne nad Šoštanjem 4. maja 1945. Od- leve proti desni so: poročnik Franc Stegnar-Kolumb iz operacijskega odseka, za njim Ivan Seljak-Copič (sedaj akademski slikar) in tretji kapetan Jahko Iršič, vojaški inštruktor.

Franc Golob-Januš, politični komisar, kapetan Janko Iršič, vojaški inštruktor, in Ivan Samec, komandant zaščitega bataljona štaba 4. operativne cone. Spodaj večji del bataljona v zboru, kjer se vidi, kako odlično je bil bataljon oborožen.

pismo nemškima posadkama v Šoštanju in Velenju, is katerim so ju pozvali, naj se pripravita na vdajo in inaj v ta namen točno ob šestnajstih pošljeta svoje odposlance v Zavodnje, da bi se dogovorili o potankostih. Vendar mi nič znanega, če je ta poziv obrodil kakšen sad.*

V noči na 9. maj 1945 je štab cone s propagandnim odsekom sestavil letake v nemščini o kapitulaciji nemških oboroženih sil. V njem je pozval nemške vojake in starešine, naj se vdajo enotam Jugoslovanske armade, ki edine predstavljajo velike zaveznike na slovenskih tleh. Janez Perovšek-Pelko s svojimi ljudmi je te letake razmnožil še ponoči, obveščevalci, obveščevalni oficirji in organizacije OF pa so jih raznesli na vse strani. Pripeli so jih na vidnih poslopjih in direvesih ter raztresli po poteh, koder se je kanila umikati nemška vojska.^{184c}

Sočasno so v štabu cone odredili premik z Raven v Topolšico. Se prej je major Petar S. Brajovič, načelnik štaba 4. operativne cone, ukazal komandantu zaščitnega bataljona Ivanu Samcu, naj z eno četo zapre cesto skozi Hudo luknjo.* Ta četa je tja zares odšla, zasedla položaje in ise 9. maja ob štirih zjutraj udarila s sovražniki. Teh je bilo preveč in o vdajii niso hoteli nič slišati, zato se je četa umaknila.

Samega komandanta Ivana Samca z eno četo, minerei in obveščevalci pa je Brajovič takoj po prihodu v Topolšico napotil v (Skorno, ikjer naj irazstrelijo cestni most piri Penku, ki vodi čez železniško progo, da bi tako zaprli Nemcem pot za umik od Gorenja proti Šoštanju in Zavodnjam. Blizu tega imo-

*** Stab 4. operativne cone je 8. maja 1945 poslal nemškima posadkama v Šoštanju in Velenju tale ultimatus: »Nemčija je včeraj brezpogojno kapitulirala pred tremi velesilami: Rusijo, Anglijo in Ameriko. Kapitulacija je podpisana od strani nemških generalov in nemške vlade. Veliki zavezniki Rusija, Anglija in Amerika so sprejeli brezpogojno kapitulacijo nemške armade. Danes ob 14. uri bo govoril ministrski predsednik gospod Churchill o brezpogojni kapitulaciji Nemčije in o miru, ki je s tem aktom nastal v Evropi. Vse sovražnosti so ustavljene na vseh frontah. Kjerkoli se nahaja nemška vojska, so prenehali danes ponoči boji. Danes ponoči bo uradno objavljeno, da je konec sovražnosti, čeprav so sovražnosti dejansko že ustavljene. Mi, Jugoslovanska armada, kot sestavni del naših velikih zaveznikov zahtevamo:**

1. Da takoj odložite orožje, ga zložite v nalašč za to pripravljen prostor!

stu so tri hiše. V eni od teh, pri Mešiču, je bila takrat gostilna, v najbližji pa je prebival partizanski sodelavec Franc Melanšek. Partizanski minerji so vse pripravili, da most poženejo v zrak, toda Melanšek jih je začel milo prositi, naj tega ne store, ker bi razneslo tudi njegovo hišo. Naposled je partizane tudi 'zares piraprosil...

Komandant Ivan Samec je sklenil, da s svojimi borci Nemce pričaka na mostu za hudim ovinkom, ki ga Nemci iz globine ne bi mogli obstreljevati. Ob dveh zjutraj je v to zaselo zašla nemška predhodnica na motorju s prikolico. Ustavil jih je borec-Mariborčan, kii je bil po poklicu trgovski pomočnik

2. Da pustite nepoškodovane vse magatine, vojaške objekte, tovarne, rudnike itd.!

3. Da za čas, ko boste odložili orožje, ostane v Šoštanju in Velenju orožništvo, ki bo skrbelo, da se vse to v redu izvrši, dokler ne pridejo enote Jugoslovanske armade!

4. S kapitulacijo Nemčije ste sedaj ujetniki Jugoslovanske armade in se bo z vami postopalo po vojaških mednarodnih pravilih kot z redno armado.

5. V kolikor ne pristanete na brezpogojno takojšnjo razorožitev, to se pravi, da ne izvršujete ukazov nemške komande, ki je podpisala akt o brezpogojni kapitulaciji, se vas ne bi moglo ščititi po mednarodnem vojaškem pravu ter se vas ne bi smatralo za oddelke redne nemške armade.

6. Zahtevamo, da prideta komandant velenjske in šoštanske posadke na dogovorjeni kraj, kjer bosta predala našim oficirjem raport o brezpogojni predaji. Čim bo predaja izvršena, mora posadka Velenja in Šoštanja izobesiti belo zastavo.

Beg iz Štajerske je nemogoč, ker so povsod brigade in odredi Jugoslovanske armade in na ta način bi bil nesmiseln vsak boj. Za izvršitev brezpogojne kapitulacije so odgovorni oficirji obeh postojank. Pri predaji bodo prisostvovali tudi oficirji angloameriške misije, ki se nahajajo pri našem štabu.

7. Komandanta posadk morata prinesiti s seboj spisek enot, spisek oborožitve, spisek motornih vozil, vojaških objektov, skratka vsega, kar spada pod vojaški sektor!

Komandante posadk Velenja in Šoštanja, kakor tudi en odgovorni umikajočih se kolon, naj pridejo v Zavodnje k Petru z osebnim avtomobilom in z belo zastavo na njem, da ga naše enote puste neovirano naprej!

Ta ultimat velja tudi za vse umikajoče se enote, ki pasirajo Šoštanj. V Zavodnjah morate biti točno ob 16. uri danes, kjer vas bomo čakali!

Politkomisar — podpolkovnik Matevž Hace

Za komandanta načelnik štaba — major Petar Brajovič«

(Znamenito listino je ohranil Anton Na tek, posredoval v fotokopiji pa jo je Franjo Hudomal.)

Major Petar S. Brajovid, načelnik štaba 4. operativne cone (desno), med pogovorom z odposlancem štaba nemške divizije, ki se je zarana 9. maja 1945 vdala v Metlečah pred Šoštanjem. V ospredju na levi je ameriški narednik — delegat pri britanski vojaški misiji v štabu 4. operativne cone.

in je dobro obvladal nemščino. Ta je ukazal Nemcem, da se morajo ustaviti in odložiti orožje, ker je Nemčija kapitulirala in jih v zasedi nad cesto čaka cela partizanska divizija. Podoficir v predhodnici je odgovoril, da mii pristojen odločati o vdaji, in poslal (je sila po poveljnika kofone — inemškega majorja. Toda vojaki, ki so pritiskali dalje, so se začeli vdajati takoj, samo da bi dobili prosto pot; izstopali so iz vozil in kar tam odlagali orožje. Oficirjem so partizani puščali pištole in jih jeli z avtobusom odvažati v Topolšico. Ko pa se je začelo daniti, je proti zasedi zaščitnega bataljona po levem bregu Pake začela pritiskati neka ustaška enota v bojni razvrstitvi. Ivan Samec je zategadelj odredil, maj se četa umakne na greben nad cesto in ustaše ispusiti skozi. Ko so ti odšli dalje proti

Šoštanju in Velenju, pa so partizani kolono spet ustavili in jo začeli razoroževati, kot so delali že ponoči.^{184d}

Večji del 2. čete je zasedel položaje pri Metlečah, da zapre cesto proti Topolšiai in Zavodnjam. Ker je bil most, ki vodi od Penka čez Pako proti Šoštanju, razstreljen in za vozila neprehoden, je Nemcem za umik ostala samo smer skozi Metleče s slabo makadamsko cesto. Prvi napol razoroženi nemški vojaki so se pojavili v tej vasi 9. maja ob štirih zjutraj.

V Metlečah štev. 43, pri šivilji Anici Kodrun, se je že od polnoči dalje mudil poročnik Herman Slamič-Urh, vodja partizanske obveščevalne točke v Šoštanju, s svojima spremljevalcema Stanetom in Mirkom Kotnikom. Napol razorožena nemška kolona je prišla do te hiše, ko se je začelo daniti. Poročnik Herman Slamič-Urh je premagane sovražnike najprej opazoval skozi naoiknice. Spoznal je, da ima pred sabo kaj pisano družino Nemcev, četnikov, domobranov, Ukrajincev — se pravi vojakov pa tudi oivilov — žensk, moških in otrok. Ob najugodnejši priložnosti je stopil iz hiše do nemškega majorja. Povabil ga je v kuhinjo, kjer sita na podu spala njegova spremljevalca. Povedal mu je, da je Nemčija podpisala brezpogojno kapitulacijo in da so partizanske enote na položajih ob cesti do Drave in še na drugi strani na Koroškem. Zahteval je, naj odložijo orožje. Major je predlagal Slamiču, naj h Kodrunu pripelje najvišje partizanske poveljnike, on pa bo tja na pogajanje tudi pripeljal svoje komandante. Iz kolone je poklical motor s prikolico in mu ga izročil. Z njim je Herman Slamič-Urh odbrzel v Topolšico po člane štaba 4. operativne cone.

V Topolšici je poročnik Herman Slamič-Urh poročal o nastalem položaju ter političnega komisarja in načelnika štaba cone pripravil, da odideta na pogajanja v Metleče. Matevž Hace je sedel v čolničku, sam Slamič je sedel na posodi za gorivo, za njim na obeh sedežih pa sta sedela dr. Jože Benigar in Petar S. Brajovič. Tako so se h Kodrunu v Metleče pripeljali malo pred sedmo.^{184e}

Kmalu za njimi so na prizorišče dogajanj prihiteli še: kapetan Tone Turnher, načelnik conske protiobveščevalne službe, poročnik Franc Stegnar-Kolumb, conski operativni oficir, in Ivan Lipar-Iztok Slavjan iz propagandnega odseka ter osebje zavezniške vojaške misije pri štabu 4. operativne cone

Pogajanja za popolno vdajo nemške divizije v Metlečah pri Kodrunu dopoldne 9. maja 1945 — med nemškimi generali in visokimi častniki sta major Petar S. Brajovič, načelnik štaba, in Matevž Hace, politični komisar 4. operativne cone (zgoraj), ter trenutki pred popolno vdajo prav tam (spodaj).

v spremstvu poročnika Miroslava Lilika in zaščitne desetine. Članom zavezniške vojaške misije so maši starešine naročili, naj po prizorišču jahajo na konjih sem in tja, da bi naredili pri Nemcih vtis, kakor da jim je pot zaprla britanska vojska.^{184f}

Stab 4. operativne cone je medtem sklenil, naj na položaje k Metlečam odidejo še preostali -borci zaščitnega bataljona in oficirji iz odsekov, tei so ise dotlej zadrževali v Topolšici, samo da bi Nemci mislili, kakšna velika množica partizanov jim 'je zaprla pot. Ustanovil je tudi poveljstvo mesta Šoštanj in za komandanta imenoval poročnika Franca Stegnarja-Kohimba.^{184g}

Na pogajanja h Kodirunovim sta najprej prišla dva nemška častnika iz poveljstva zaustavljene nemške divizije. Ta dva sta na zahtevo po brezpogojni vdaji odgovorila, da je v njihovi koloni pri Braslovčah generalpolkovnik Aleksander Löhr, komandant skupine nemških armad za jugovzhod, s svojim štabom. Ta da je dal njihovi diviziji porcije, naj se umakne čez jugoslovansko-avstrijsko mejo, kjer se bo vdala angloameriškim četam. Matevž Hace in Petar S. Brajovič sta odgovorila, da se morajo nemške sile vdati tam, kjer jih je zateklo uradno objavljeno prenehanje sovražnosti, in sicer enotam Jugoslovanske armade. Povedala sta, da so enote, ki jim poveljuje štab cone, zasedle vse prehode proti Koroški in na Koroškem ob Dravi, da bodo te enote Nemce, če se ne bodo pokorili aktu kapitulacije, napadle, zagrozila pa sta tudi z letalskimi napadi. Nemška pogajalca sta potem odšla, da bi preik radijske oddajne postaje sporočila Löhru partizanske zahteve.

Nemška pogajalca sta se kmalu vrnila. Povedala sta, da je generalpolkovnik Löhr dobil povelje feldmaršala Kesselringa, naj se njegove čete umaknejo v Avstrijo in se tam vdajo angloameriškim četam, s tem pa da soglaša tudi maršal Tito. Sile 4. operativne cone naj bi počakale tri ure, dokler Löhr ne dobi odgovora na radijsko brzojavko, ki jo je o nastalem položaju poslal višjemu poveljstvu ...

Po tem predlogu so se predstavniki partizanske strani umaknili na posvet. Pri razčlembi Löhrovega predloga so prišli do važnega spoznanja. Če bi sovražniku dovolili odlog treh uir, bi .nemškemu poveljstvu najbrž uspelo dognati, kako plitva in šibka je partizanska razvrstitev na zapori pri Metlečah. To bi

Razoroženo nemško vojaštvo s tovornjaki 9. maja 1945 v Metlečah pred Šoštanjem (zgoraj) in zajeti oklopni vlak v Šoštanju (spodaj). Med partizanskimi poveljniki, ki pregledujejo odloženo orožje, je tudi britanski major D. C. Owen, šef britanske vojaške misije pri štabu 4. operativne cone (foto Miroslav Lilik).

premagance utegnilo spodbuditi, da bi nadaljevali pohod proti Koroški in da bi si pot utrli s silo. Partizanski obveščevalci so namreč ugotovili, da so Nemci poslali na ogledovanje številne patrole, ki previdno tipljejo v globina položajev zaščitnega bataljona. Zaradi tega so na posvetu sklenili, da sovražniku odmerijo za premislek zelo kratek čas. Ko so se znova sestali s pogajalci nemške divizije, so najprej odločno zanikali možnost, da bi maršal Tito privolil v umik Löhrovih čet izven meja Jugoslavije v Avstrijo.^{1841*}

»Od Glavnega štaba JA za Slovenijo in prek njega od vrhovnega poveljnika Jugoslovanske armade maršala Tita smo dobili ukaz, da se morajo vaše sile obvezno vdati našim enotam. Čeprav je prenehanje sovražnosti začelo veljati že sinoči ob triindvajsetih, so se davi vaši vojaki spopadli z našimi enotami.

Nemško vojaštvo pri Metlečah čaka na izid pogajanj, ki je bil — popolna in brezpogojna vdaja (foto Herman Slamič-Urh).

Če se ne boste podredili aktu kapitulacije in premike, se pravi vojaške operacije, nadaljevali, vas ne bo mogla ščititi mednarodna konvencija o vojnih ujetnikih. Sporočite generalpolkovniku Löhru, da zahtevamo brezpogojno vdajo, in to v roku desetih minut!«*

Po tej zahtevi predstavnikov štaba 4. operativne cone so nemški pogajalci takoj odšli k radijski oddajni postaji in se od tam prav kmalu vrnili s sporočilom, da je generalpolkovnik Aleksander Löhr privolil v vdajo.** Stab divizije da je že dobil ukaz, naj ustavi pohod in oborožitev izroči partizanskim enotam. In Tes je štab divizije sklical zbor vseh častnikov ter jim sporočil Löhrovo odločitev. Ti so večinoma začeli negodovati in prigovarjati, češ da imajo dovolj tankov in topništva, s katerimi si lahko utrejo pot v domovino. To negodovanje je prekinil visok nemški častnik, ki je rekel, da se povelje o vdaji mora izvršiti — čeprav s težkim srcem. Tako so Nemci začel urejeno odlagati orožje. To se je zgodilo 9. maja 1945 malo pred dvanajsto uro.¹⁸⁴¹

Borci zaščitnega bataljona štaba 4. operativne cone, štabni častniki in terenski politični aktivisti so se bili tačas razlezli po Šoštanju. P atrol e so razoroževale posamezne skupine sovražnikov, obenem pa tudi novačile. Zaščitni bataljon je bilo namreč treba številčno okrepiti, pa tudi nanovačiti dovolj ljudi

* Posneto po spominih Petra S. Brajovica »Četrta operativna cona na Slovenskem v zadnjem letu vojne«, Večer, 10. julija 1970, nadaljevanje štev. 51, in sicer močno skrajšano ter prirejeno z odpravo napak, ki so nastale pri slabem prevodu (morda tudi izvirniku).

** Možno je, da so se nemški pogajalci v Metlečah sklicevali na radijsko zvezo s štabom generalpolkovnika Löhra le zaradi tega, da bi preslepili partizansko stran, kot so se sklicevali tudi na soglasje maršala Tita, da lahko odidejo iz Jugoslavije in se vdajo Angloameričanom. Takratni načelnik štaba skupine armad E generalmajor Erich Schmidt-Richberg v spominih »Ende auf Balkan« in generalpolkovnik Aleksander Löhr v svojih izpovedih med preiskovalnim zaporom teh zvez ne omenjata. Iz Brajovičevih spominov veje velik trud, kako dokazati, da je bil štab 4. operativne cone v zvezi z Aleksandrom Löhrom, še preden se je le-ta začel pogajati s podpolkovnikom Ivanom Dolničarjem-Janoškom, ki ga je potem spretno zmamil in privedel v Topolšico. Prav gotovo pa se Löhr s slednjim ne bi bil sestal in pogajal v Letušu, če bi se mu obetala neposredna pogajanja s štabom 4. operativne cone, saj je celo v Topolšici iskal po položaju sebi enakovrednega vojaškega starešino ...

Prihod zaščitnega bataljona štaba 4. operativne cone 9. maja 1945 v Šoštanj je navdušeno pozdravilo na tisoče prebivalcev Šaleške doline, ki so se spontano zbrali na velikem mitingu (obe fotografiji je posnel pokojni Ivan Lipar-Iztok Slavjan).

za partizanske straže. Komandant mesta Šoštanja poročnik Firanc Stegnar-Kolumb je še istega dne nabral toliko novincev, da je lahko ustanovil štiri čete, ki so zastražile ujetnike in skladišča.¹⁸⁴¹

V tem vrvežu je naredil precej panike nemški oklopni vlak, fci je nenadoma pripeljal v Šoštanj na postajo. Toda borci zaščitnega bataljona so vlak takoj 'neustrašeno obkolili in posadko pozvali k vdaji. Na veliko presenečenje so se tudi t. Nemci vdali brez zapletov. Nasploh je razoroževanje nemških enot urejeno im nemoteno potekalo. Tako v tem delu Šaleške doline ni bilo več nobene siile, ki bi za Lohrovo vojsko lahko izsilila prosto pot proti Koroški.

Prebivalstvo Šaleške doline je partizansko zmago navdušeno pozdravilo. Ljudje so se spontano zbrali na glavnem trgu. Pripeljali so se na vozovih od vsepovsod. Vzklkali so partizanskim borcem in jih obsipavali s cvetjem. Začel se je velik improviziran miting ..¹⁸⁵

VDAJA GENERALPOLKOVNIKA LÖHRA

Na sestanku 6. maja 1945 v Gradcu je dal general,lfeldmaršal Alibert Kesselring generalu Maximilianu de Amgelisu, komandantu 2. tankovske armade, in generalpolkovniku Aleksandru Löhru, komandantu nemške skupine armad E, nalog, da kar največ svojih enot prevržeta na območje, ki jih bodo zasedile angloamariške čete, in jih s tem rešita sovjetskega ali jugoslovanskega ujetništva. Prvemu je to uspelo skoraj v celoti: zahodni zavezniki so zajeli vse irazen tistih enot, ki jih je v dolini Drave in piri Ivniku prestregel, zaustavil in razorožil Lackov odred.¹⁸⁶ Drugače je bilo z Löhrovo armado.

Poti za umik Löhrove armade, ki se je začel 7. maja iz Zagreba in Karlovca, so bile slabe. Držale so skozi tesni, kjer je bilo veliko mostov in drugih cestnih naprav porušenih. Se več težav se je obetalo od Celja proti Dravogradu, zato je generalpolkovnik Aleksander Löhr izbral smer čez Šoštanj in Gmo na Koroškem, iki se miu je zdela najprimernejša. Toda zaradi vdaje čelne divizije pri Metlečah je prišlo do velike zagate. Tako je kolona Löhrove armade obtičala v dolinah Savinje in Pake.

Generalpolkovnik Aleksander Löhr je bil hudo nestrpen, zakaj brez odgovora je bil o?tal celo njegov poziv britanski vojski, naj zasede Slovenijo in Koroško. Sklenil je, da bo skušal na lep način in neovirano spraviti kar največ svoje vojske na Koroško, jugoslovanskim partizanom pa izročiti le orožje. Ko je radio razglasil brezpogojno vdajo nemške vojsike, je Löhr takoj napisal pismo, v katerem je pozval predstavnike Jugoslovanske armade v svoj štab na pogajanja. To pismo je 9. maja 1945 dopoldne pripeljal v Radmirje neki major iz njegovega štaba in ga izročil političnemu komisarju 14. udarne divizije Ivanu Dolničarju-J anošku.¹⁸⁷

»Istega dne okrog desetih,« piše o tem Dolničar, je naša patrola pripeljala nemškega majorja, ki je zahteval predstavnika Titove vojske', kakor se je izrazil, da mu preda Löhrovo pismo. V tem pismu je Lühr vabil 'predstavnika Titove vojske' v Braslovče na 'razgovor' zaradi nadaljnega umika njegovih čet. Ta Löhrov odposlanec si je silno prizadeval, da nam tudi ustno pojasni potrebo po pogovorih in da nas 'prepriča', da bo za nas najbolje, če omogočimo njegovim četam, da čimprej zapuste našo državo. Zelo veliko je pripovedoval o Löhru kot enem najspodobnejših nemških generalov, o njegovi dobroti in tovariških odnosih do podrejenih starešin in navadnih vojakov. Zakaj vse to pripoveduje, ga nismo vprašali. Slutili smo, da si je Lühr zelo prizadeval, da bi sprejeli njegovo vabilo na pogajanja, in je zaradi tega naučil odposlanca, kako in kaj naj govori 'predstavniku Titove vojske'. Nas seveda ni mnogo zanimalo, kakšen je Lühr ..., toda zato so nas mnogo bolj zanimali njegovi načrti. Zaradi tega smo sprejeli njegovo vabilo na 'razgovor', toda ne v Braslovčah, na mestu, ki ga je določil on, marveč v Letušu, tako da bi vsak prišel na pol poti. Major se s tem predlogom ni strinjal; trdil je, da se Lühr ne bo ločil od svojih čet in da ne more odločati brez svojega štaba. Kljub tem njegovim trditvam smo še nadalje vstrajali, da pride Lühr, čeprav s svojim ožjim štabom, v Letuš točno ob trinajstih v gostilno pri mostu. Na koncu je vendarle privolil, da predloži našo zahtevo Löhru, ni pa bil prepričan, ali jo bo Lühr sprejel...¹⁸⁸

Ivan Dolničar-Janošek je točno ob določenem času prišel s tolmačem v Letuš. Oborožena sta bila samo s pištolama in brez vsakršnega spremstva. Lühr je bil takrat že tam, njegova osebna zaščita pa ni bila majhna. Pred gostilno je stal oklepni avtomobil, okrog nje je bilo postavljenih več mitraljezov.

»Lühr si je prizadeval,« piše dalje Dolničar, »da bi bil čimbolj hladnokrven in komandantsko strog. Toda kljub temu ni mogel prikriti svoje nervoze in prosečega glasu v svojih besedah. Zaprošil je, če lahko obrazloži svoje predloge. Se preden je začel, je spet vprašal, s kakšnimi silami razpolagamo v bližini in sploh na sektorju proti meji. Odgovoril sem mu, da naše sile vsak dan in vsako uro naraščajo in da zaradi tega ni mogoče povedati natančnega številčnega stanja. Z odgovorom ni bil zadovoljen in tudi ni več postavljaj takšnih vprašanj, marveč je prišel na dan s svojimi predlogi in zahtevami'.

Začel je: 'Sklenil sem se staviti na razpolago maršalu Titu, izročiti večjo količino orožja in prevzeti odgovornost, da bodo moje čete disciplinirano zapustile jugoslovansko ozemlje.' Zato zahteva od nas uslugo, da mu do meje omogočimo neoviran umik njegovih čet. To da jim je treba slej ko prej omogočiti na vseh poteh, ker je njegovo številčno stanje okoli 300.000 mož, hrane pa imajo samo še za tri do štiri dni. Hiter umik je neogibno potreben, zakaj če bi se umik zavlačeval, ne bo mogel odgovarjati za disciplino in morebiten poskus nasilnega ropanja pri prebivalstvu ...

Takšni so bili njegovi 'predlogi in zahteve'. Pri vsem tem ni pozabil poudariti, kako velike količine orožja vseh vrst imajo njegove čete. Ko sem ga vprašal, kakšna je tista 'večja količina orožja', ki nam jo je sklenil izročiti, je dal besedo svojemu načelniku štaba, starejšemu generalu visoke postave z zvrnanim pruskim nastopom. Odredili da bodo, je povedal ta general, da bo vse rezervno orožje in del tistega, ki je pri posameznih vojaki, dal nam na voljo. Zaradi vzdrževanja reda pa je treba, da vsak deseti vojak obdrži puško, vsi podoficirji pištole, oficirji pa svoje posebno orožje. Poleg tega nameravajo za prevoz hrane obdržati potrebno število kamionov in na vsak kilometer v koloni tudi po en tank ali oklepni avtomobil. To svojo 'zahtevo', je utemeljeval s potrebo štaba, da omogoči neovirano poveljevanje in vzdržuje disciplino.

Po njihovih obrazložitvah sem zastavil Löhru nekaj vprašanj, in sicer: ali mu je znan podpis brezpogojne kapitulacije nemške vojske, kaj vsebuje akt o kapitulaciji, ali spoštuje ta akt, in če ga spoštuje, kakšen namen imajo taki pogovori in postavljene zahteve z njegove strani, da še naprej obstoje njegovi štabi, da zadrži precejšen del orožja, prevoznih in drugih sredstev. Pogovarjati se je zato mogoče samo o brezpogojni kapitulaciji in izročitvi vsega orožja in opreme in to tukaj — na ozemlju, kjer so čete. Löhr se je ogibal neposrednim odgovorom na ta vprašanja in utemeljeval svoje predloge s tem, da je ozemlje, na katerem so njegove čete, majhno in da zaradi tega ne more odložiti vsega orožja in opreme. Poleg tega ne more jamčiti, da bodo vsi njegovi štabi izvršili njegov ukaz za odložitev orožja in da utegne priti do resnih posledic.

Vse je kazalo, da se pogajanja ne bodo uspešno iztekla ... Vstrajal sem, da se premik čet ustavi, Löhr pa da odide z

menoj v štab 4. operativne cone, ki je bil v Topolšici (tja se je bil premaknil z Raven pri Šoštanju 9. maja 1945 proti jutru, op. pisca). Po dolgem omahovanju in posvetovanju s svojim štabom je privolil, da gre z menoj, toda ne sam, marveč z vsem spremstvom, ki je bilo okoli njega. V moji navzočnosti je odredil, da se premik čet ustavi..»¹⁸⁹

Nalašč sem natančneje povzel Dolničarjeve spomine iz prvih poveljnih let, kjer je zelo natanko popisal pogajanja z Löhrom. V poznejših inačicah in novinarskih priredbah teh spominov so namreč precejšnja odstopanja od bistvenih podrobnosti. Iz povzetka in tudi iz Löhrovih spominov, ki jih je napisal v preiskovalnem zaporu, je mogoče sklepati, da je bil Ivan Dolničar-Janošek zelo spreten pri pogajanjih in popolnoma enakovreden udeleženec v igri s tem starim lisjakom. Dosegel je naslednje: Löhrove enote se ustavijo in delno razorožijo, predvsem pa je Löhra oddvojil od glavnine njegove armade in ga privedel na kraj, od koder se ni bilo lahko izmakniti.

Zelo zanimiv je tudi Dolničarjev opis Löhrove poti v Topolšico.

»Zaradi porušene in prenapolnjene ceste smo morali del poti prehoditi peš. Velik del zaščite, ki je spremljala Löhra na kamionih in v oklepnem avtomobilu, je obtičal na cesti. Löhr in njegovi generali so se obnašali skrajno bojazljivo. Niti za trenutek se niso odstranili od mene. Ves čas so me opozarjali, da ne bi zašli in padli v zasedo. Poudarjali so, da niso navajeni potovati peš brez močnega spremstva, pa še skozi naše gozdove. Okrog sedemnajste ure smo prispeli v Topolšico, kjer je bil štab 4. operativne cone. V štabu smo našli komisarja cone podpolkovnika Matevža Haceta in načelnika štaba majorja Pera Brajoviča, katerima sem izročil Löhra z njegovim štabom ..»¹⁹⁰

Löhr in njegovi generali so tudi tu vztrajali pri svojih zahtevah, po neoviranem umiku iz Jugoslavije. Löhr je predlagal, da kolone, ki so že prišle v Celjsko kotlino, nadaljujejo pot do Pliberka, kjer bo mogoče najti nujno potrebno ravnino za predajo orožja.

O tem, kaj vse je v Topolšici govoril Löhr in kako naporna so bila pogajanja, je mogoče razbrati tudi iz naslednje radijske brzojavke Glavnemu štabu JA za Slovenijo. Glasi

se: »Komandant vzhodne armadne skupine generaloberst se želi razgovarjati glede taborišč nemških vojakov s kakšnim članom GSS. Njemu se zdi Spodnja Štajerska premajhna za 300.000 vojakov in premajhne možnosti prehrane. Sicer sem mu odgovoril, da je Jugoslavija dovolj velika za razmestitev in oskrbovanje ujetnikov. Trenutno smo odredili začasne logorje. Spričo prešibkih enot in zaradi ogromnih množic Nemcev so potrebne v čim krajšem času kake večje enote, da bi se čimprej izvedla demobilizacija nemške vojske. Skala in Primožič sta v Velikovcu. Skala kliče ves conski aparat, da gre na Koroško. Velike potrebe po moštvu in aparatu na Štajerskem. Nujno potrebno, da pride čimprej kaka večja enota na Štajersko. Matevž-Pero.«¹⁹¹

Glavni štab JA za Slovenijo je hitro uganil Löhrove namere, zato je štabu 4. operativne cone poslal zelo važno obvestilo, ki se glasi: »Takoj s pismenim zapisnikom uredite predajo generalpolkovnika in 300.000 vojaštva! Važno imeti pismeni dokument. Javite natančneje, ali je sovražnik še obožčen! Javljajte podrobneje o operativni situaciji! Kveder.«¹⁹²

Generalpolkovnik Lühr se je v Topolšici prepričal, da ima opraviti z urejenim in dobro organiziranim štabom, ki ima radijsko zvezo z najvišjim poveljstvom. Grožnjam, da bo ta štab poklical na pomoč letalstvo, če se njegove enote ne bodo pokorile brezpogojni kapitulaciji, je verjel. Se zlasti je nanj napravila močan vtis navzočnost britanske vojaške misije pod vodstvom majorja D. C. Owena.* Tako je 9. maja

* Dr. Jože Beniger, takratni sanitetni referent pri štabu 4. operativne cone, ki je med pogajanji prevajal, je povedal, da je Lühr postal čisto mehak, ko je videl britanskega častnika ter britanskega in ameriškega podčastnika. Pri štabu 4. operativne cone je bil od častnikov tedaj samo major D. C. Owen s podčastnikom (radiotelegrafistom) Robertom Grindlayem-Bobom, ki se je spustil s padalom 3. aprila 1945, in ameriškim podčastnikom. Po izjavi dr. Lada Lovrenčiča je bil ta po starših hrvatski Zid iz Zagreba in se je menda pisal Perič. V arhivu zavezniških misij, fase. 18/111 in 18/IV v IZDG, nisem zasledil nobenega člana britanske ali ameriške vojaške misije s tem priimkom, pač pa je vpisan kot tretji član anglo ameriške misije pri štabu 4. operativne cone seržant Vučko Vučkovič, strokovnjak za spuščanje. Po izjavi poročnika Miroslava Lilika je bil ta po rodu Hercegovac in zagotovo ni istoveten s tem podčastnikom. Miroslav Lilik, zadnji naš častnik pri misiji mi je posredoval tudi naslova za majorja D. C. Owena in riarednika Roberta Grindlaya. Pisal sem obema, a mi je 14. januarja 1976 odgovoril le Robert Grindlay.

1945 malo pred štiriindvajseto podpisal listino o vdaji svoje armade. Sestavljena je bila v slovenščini in nemščini. Za premagano stran jo je podpisal generalpolkovnik Aleksander Löhr, za štab 4. operativne cone pa politični komisar Matevž Hace in načelnik štaba major Petar Brajovič.¹⁹³

Zapisnik o vdaji je določal, da bo Löhr prek svoje radijske postaje seznanil vse podrejene enote, naj se ustavijo tam, kjer so, in odložijo orožje. Löhr je moral tudi odrediti oficirje iz svojega štaba, ki bodo skupaj s partizanskimi oficirji obšli vse enote z ukazom, da s cest umaknejo vozila, odložijo orožje in se zberejo v začasnih ujetniških taboriščih. Sestava teh mešanih oficirskih odposlanstev ni natančno znana. Za ime-

Na dan 9. maja 1945 v Topolšici. Major Petar S. Brajovič, načelnik štaba 4. operativne cone (v sredini s papirjem) in Janez Perovšek-Pelko (desno od njega). V ozadju je hiša, v kateri je generalpolkovnik Aleksander Löhr podpisal zapisnik o vdaji.

na nemških oficirjev sploh ne vemo, za partizanske pa le deloma. Tako vemo da je proti Mislinjski dolini odšlo odposlanstvo pod vodstvom Draga Markoviča, oficirja iz operacijskega odseka štaba 4. operativne cone, in sicer že 9. maja zvečer. Markoviča sta spremljala kurir Stane Aberšek in obveščevalni oficir Milan Tratnik, iz Löhrovega štaba pa neki major. Peljali so se v nemškem štabnem avtomobilu. Cesta skozi Hudo luknjo je bila zajezena z moštvom in najrazličnejšimi vozili, tako da so prišli do Doliča šele 10. maja ob enih ponoči. Tu so prenočili, drugi dan pa so nadaljevali vožnjo v Slovenj Gradec in Dravograd, kar bomo še natančneje spoznali.¹⁹⁴

Drugo odposlanstvo je vodil poročnik Herman Slamič-Urh, spremljali so ga podporočnik Lado Bogataj ter Stane in Mirko Kotnik, iz Löhrovega štaba pa jim je bil dodeljen neki kapetan.

Po vdaji generalpolkovnika Aleksandra Löhra 9. maja 1945 v Topolšici, o čemer pričata obe njegovi oklopni vozili. Löhrov osebni avtomobil je bil namreč tudi oklopljen (foto Miroslav Lilik).

Mirovni odposlanci v belih haljah, fotografirani 10. maja 1945 v Dobrni. Od leve proti desni so: podporočnik Lado Bogataj, Stane Kotnik, spremljevalec, v civilu Maks Prešiček iz Dobrne, nemški kapetan — Löhrov odposlanec in Mirko Kotnik, spremljevalec. Fotografiral je Herman Slamič-Urh.

Odrinili so najprej proti Celju, od tam pa v Dobrno, kjer so prenočili. Tu so dobili tudi bele halje.* Tako oblečeni so 10. maja znova odrinili proti jugu in vzhodu, v Vojnik in Škofjo vas, kjer so ukaz za vdajo sporočili nekemu ustaškemu štabu. Dva ustaška oficirja iz tega štaba, bivša nogometaša, sta Hermana Slamiča-Uirha prepoznala; eden se je skušal celo šaliti in je Slamiča, ki je bil oblečen v belo haljo, vprašal, če je

* Bele halje so oblekli zategadelj, da bi tudi na zunaj izpričevali svoje pogajalsko odposlanstvo. Iz istega razloga so tudi pazili, da se niso oddaljevali od nemškega majorja, zakaj bilo je nevarno. O tem jih je poučila izkušnja iz Velenja, kjer je neki Nemec s tovornega avtomobila hladnokrvno ustrelil partizanskega oficirja, nekega Kodeljo, ki je bil osamljen zašel pregloboko v nemško kolono (Herman Slamič-Urh, 26. novembra 1976, ustno).

pni beli gardi. Toda ustaši so odločno izjavili, da se partizanski vojski ne bodo vdali. Iz Škofje vasi so odposlanci odšli v Celje, od tam v Šentjur, nato pa v Ljubčno -in dalje vse do Rogatca. Na vsej tej poti so se sestajali z nemškimi štabi ter jih seznanjali z Löhrovim pismenim ukazom za vdajo.^{194a}

Gotovo so takšna odposlanstva odšla tudi v druge smeri. Vemo na primer, da je politični komisar 14. udarne divizije Ivan Dolničar-Janošek zarana 11. maja 1945 iz Slandrove brigade v ta namen odpeljal proti Topolšici tri oficirje: komandanta brigade Ivana Mušiča-Stefana, pomočnika političnega komisarja brigade Alojza Vindiša-Dundo in Vlada Sepca. Odsotni so bili do poznega večera, tačas pa je brigadi v Celju poveljeval samo politični komisar Adolf Jevšnik-Lvov, ki je ob vdiranju ustašev v mesto doživel marsikaj razburljivega.^{194b}

Toda vrnimo se k zapisniku o vdaji generalpolkovnika Aleksandra Löhra! Zapisnik je namreč poleg poprej naštetega v obliki aneksa določal, da bodo pripadniki nemške vojne mornarice z Jadrana (Admiral Adria) obdržali orožje,* da bi tako lahko ustvarili zaščitno zaveso proti ustašem, ki so grozili, da

* Poleg tega je štab 4. operativne cone ob pomanjkanju lastnih sil privolil v oborožitev še dveh čet nemških vojakov. O tem je Franc Stegnar-Kolumb izjavil naslednje: »Z Löhrom sem potem kot komandant mesta (Šoštanj) imel opravka vsak dan, dokler ni pobegnil iz Topolšice. Zahteval je vsemogoče (hrano za razoroženo vojsko, pritoževal se je, da ni vode itd). Löhr je izjavil, da so ustaši nevarni razoroženim Nemcem in je dal predlog, da oborožimo skupino Nemcev. Oborožili smo četo Nemcev, ki je štela okoli 80 ljudi. Dogovorili smo se tako, da bo komandir partizan, poleg pa bo nemški oficir brez orožja, deseterji pa prav tako partizani. Istega dne, ko je bila četa ustanovljena, je popoldne šla v Velenje, napadla ustaše in jih razgnala. Padlo je precej ustašev. To je bila ustaška kolona, ki je krenila iz Celja prek Arje vasi peš in prišla v Šaleško prek Sentandraža. Po razbitju ustaške kolone smo četo razorožili (Franc Stegnar-Kolumb, izjava 6. februarja 1975, zapisal prof. dr. Milan Zevart)...« Tako Kolumb. Toda Ivan Majnik-Džems je Kolumba dopolnil, češ da sta bili za napad na ustaše ustanovljeni dve četi iz nemških vojakov, tedaj že ujetnikov, ki sta ustaše v Velenju pošteno napahali. Vendar je bila ta ustanovitev izvedena pri komandi mesta Šoštanj in je res, da so bili ti Nemci po napadu na ustaše spet razoroženi. Pripadniki nemške vojne mornarice z Jadrana pa so orožje zadržali še naprej vse do 13. maja 1945, ko so bili potolčeni pri Poljani (Ivan Majnik-Džems, izjava 3. decembra 1976, ustno).

Zastoj med umikom Löhrove armade pri Celju, na skrajni levi se vidi roka in malo glave podporočnika Lada Bogataja, ki ukazuje odložitev orožja (zgoraj), ter veselo snidenje dveh borcev v osvobojenem Celju (spodaj). Z leve poročnik Radovan Gobec, z desne slavni obveščevalec Herman Slamič-Urh.

bodo Löhrove enote napadli in se polastili odvrženega, predvsem pa težkega orožja. S tem določilom si je zviti Löhr del enot obdržal pod orožjem; s kakšnim namenom, se je izkazalo šele kasneje. V tistem trenutku to ni bilo bistvenega pomena, najvažnejše je bilo, da je privolil v brezpogojno vdajo armadne skupine, ki ji rje poveljeval in ki so jo poslej lahko razoroževale tudi majhne enote partizanov ter narodne zaščite. Löhru samemu ni štab 4. operativne cone posvečal posebne pozornosti; bil mu je potreben samo še za to, da usmerja nemške enote po njegovih navodilih.¹⁹⁴

Löhr je moral kapitulirati. Načrt, da bi s svojo armado prišel na ozemlje današnje Avstrije ter svoje čete povedel v ujetništvo zahodnih zaveznikov, se mu ni posrečil. V tem je zgodovinski pomen uspeha, ki ga je z Löhrovo vdajo dosegel štab 4. operativne cone.

Löhr se štabu 4. operativne cone ni vdal zato, ker bi bil to želel ali hotel, marveč zato, ker je bil k temu primoran. Prav gotovo je dobro vedel, da na poglavitni smeri umika njegove armade operira močna in bojovita 14. udarna divizija s petimi brigadami in ob pomoči mnogih odredov. Partizane, čeprav v manjših skupinah, je čutil povsod, pravilno pa je tudi predvideval, da so najmočnejše sile slovenske partizanske vojske zasedle ključne prehode. Ker za položaje teh enot ni natančno vedel, ga je to navdajalo še s hujšo negotovostjo. Samo zaradi tega se je skušal pogoditi za miren in nemoten pohod na Koroško, a se je zmotil: moral je popolnoma položiti orožje. Pogajalska spretnost in sposobnosti za varanje sovražnika so pri tem samo dopolnjevale vojaško silo.

Res je, da je bilo veliko Löhrove armade uničeno že precej pred tem daleč v notranjosti Jugoslavije. Uničevanje se je bilo začelo že oktobra prejšnjega leta, ko se je začela armada umikati iz Grčije čez Albanijo in Bosno. Do prihoda na slovenska tla maja meseca 1945, ni ta armada obdržala niti polovico svoje poprejšnje moči,* vendar je skupaj z ustaši in

*** V Beograjski operaciji od 11. do 22. oktobra 1944 je padlo 15.000 Nemcev in 9.000 pa je bilo ranjenih, v operaciji za osvoboditev Stona in Dubrovnika je bila 16. in 17. oktobra 1944 pri Vukovem klancu uničena glavnina 369. legionarske divizije, v kninski operaciji od 26. oktobra do 9. decembra 1944 je bila uničena 264. in deli 373. divizije, v mostarski operaciji od 27. januarja do 4. marca**

črnogorskimi četniki štela še vedno najmanj 240.000 mož, ki bi bili Jugoslovanski armadi lahko povzročili veliko nevšečnosti in žrtev, predvsem pa bi se bili zagotovo lahko izmuznili iz njenega dosega. Potemtakem ta dejstva ne morejo zmanjšati pomena tega izrednega uspeha štaba in enot 4. operativne cone. Kapitulacija »Heeresgruppe« v Topolšici, ki jo je podpisal generalpolkovnik Aleksander Löhr 9. maja 1945 pred štabom 4. operativne cone in po radijskem navodilu Glavnega štaba JA za Slovenijo, je bila po pomenu enakovredna vdajam, kakršne so bile podpisane 29. aprila v Caserti, 4. maja v Lüneburgu in 3. maja 1945 v štabu generala Jacoba Laucksa Deversa,¹⁹⁵ in edina vdaja take vrste, ki so jo Nemci podpisali na fronti proti Jugoslovanski armadi.* Po vsem tem je treba reči samo še to, da je bila vdaja Löhrovega štaba in njegove armade naj večja zmaga ne samo enot 4. operativne cone, marveč Jugoslovanske armade sploh.

1945 sta bili razbiti 369. pešadijska in 9. gorska divizija (ustaškodomobranska) — padlo je 4.000 sovražnih vojakov, 1.500 je bilo zajetih, blizu 5.000 pa se jih je razbežalo na domove, v bitki za Bihac so Nemci zabeležili samo ranjenih 900, in to v štirih dneh (od 22. do 26. marca 1945), v sarajevski operaciji od 28. marca do 10. aprila 1945 je bil popolnoma uničen 363. polk 181. pehotne divizije — od nje jih je 5.700 padlo, 6.000 pa je bilo ujetih — z zavzetjem Senja je bila dokončno uničena 392. legionarska divizija, do 7. maja 1945 pa še nemški 97. armadni korpus. Z upoštevanjem bojev za osvoboditev Dubrovnika in Kotora, Livna in drugih manjših mest, bojov v Črni gori in Bosni, bojov v dolini Drine in na sremski fronti je mogoče reči, da so Löhrove sile od oktobra 1944 do 7. maja 1945 izgubile najmanj 150.000 mož. Uničen je bil en popoln armadni korpus, od 21. armadnega in 15. planinskega korpusa pa sta praktično ostala samo še oba štaba. Precej Löhrovih enot je odšlo tudi na druga bojišča in v sestave drugih skupin armad (podatki iz knjige Todorja Radoševića »Ofanziva za oslobodjenje Dalmacije«, iz knjige »Oslobodilački pohod na Trst Četvrte jugoslovanske armije« in iz Vojne enciklopedije B, D, M in S).

* Vdaji obkoljenih nemških sil v Trstu 3. maja in obkoljenega 97. armadnega zbora v Ilirski Bistrici 7. maja 1945 sta bili izredni zmagi 4. jugoslovanske armade, vendar pa jih ni mogoče enačiti s pomenom vdaje generalpolkovnika Aleksandra Löhra, njegovega štaba in njegove skupine armad E, ki je bila podpisana v Topolšici 9. maja 1945 pred štabom 4. operativne cone JA.

TOMŠIČEVA OSVOBODI DRAVOGRAD

Potem ko so iz štaba 4. operativne cone v Topolšici prišla obvestila, kakšna množica nemškega vojaštva, ustašev in drugih kvislingov se vali od Celja proti Mislinjski in Mežiški dolini, je Tomšičeva dobila ukaz, da zasede položaje na jugoslovanski strani bivše in sedanje meje z republiko Avstrijo ter da bojno deluje proti Dravogradu in Slovenjemu Gradcu. To povelje je Tomšičeva začela uresničevati že 9. maja 1945 proti večeru, ko je v sotočje Meže Ln Mislinje poslala 2. in 3. bataljon. Kaže, da je do Raven na Koroškem prvi prišel 3. bataljon. Na pohodu od Prevalj proti Dravogradu so madžarske enote zajele njegovo

Najuspešnejša pogajalca na položajih Tomšičeve brigade pri Dravogradu — major Franc Sever-Franta in podporočnik Henrik Reiter-Dušan.

3. četo, katere komandir je bil Tone Cvelbar. Ob posredovanju 1. lin 2. čete, ki sta hitro zapustili tovornjake in na Madžare pritiskali bočno, so le-ti vrnili četo in orožje.¹⁹⁵

Do Podklanca pri Dravogradu so enote Tomšičeve brigade s štabom prišle še isti večer malo pred triindvajseto uro. Pred cestnim mostom in v samem Dravogradu se je gnetla silna množica umikajočega se vojaštva. Slišal se je trušč z občasnimi streli, kar vse je pričalo o gromozanski zmešnjavi. Kapetan Anton Godec-Tomaž, komandant brigade, je takoj ukazal podporočniku Henriku Reiterju-Dušami, hrigadnemu operativnemu oficirju, in Dušanu Vedernjaku-Duletu,* naj odideta prek mostu v Dravograd, poiščeta tam nemško poveljstvo in ga pozoveta, da enote premagancev v Dravogradu in Mislinjski dolini odložijo orožje.

Reiter in Vedernjak sta na pot odšla s kolesi. Zašla sta v vsemogočo mešanico Nemcev, Madžarov in kozakov ter se večkrat znašla v smrtni nevarnosti. Neige sta se morala celo vreči na tla, ker je nekdo streljal proti njima. Ko pa sta prišla do mostu, je bilo tam polno vozov brez vpreg in tudi nobenega vojaka ni bilo blizu. Kolesi sta skrila v jarku in peš srečno prišla čez most. Toda na levem bregu Drave sta prišla na svetlo — pod luči modro obarvanih žarnic. Tu sta postali dobro vidni injunii britanski uniformi s partizanskimi oficirskimi oznakami in s partizanskimi čepicami. Zdaj sta se znašla v pravd nevarnosti. Toda Henrik Reiter-Dušan je kar tamkaj zagledal nemškega majorja, ga poklical, sebe in Vedernjaka predstavil kot odposlanca poveljstva Titovih čet ter zahteval,

* Dušan Vedernjak-Dule je bil operativni oficir v štabu 3. bataljona, v Tomšičevo pa je prišel iz Lackovega odreda. Večini borcev je ostal v spominu kot pilot, kar je v resnici tudi bil in je po končani vojni odšel v jugoslovansko vojno letalstvo. Sicer pa je bil Dule znan predvsem po tem, da je znal preutrujene in neprespane borce spravljati v dobro voljo. Skupaj z Vinkom Žužkom in Janezom Tomažičem jih je imenitno zabaval ob postankih na pohodih in na mitingih. Janez Tomažič je ponavadi igral Hitlerja, pri tem pa si je pomagal z velikimi umetnimi zobmi, s »kravjim očesom« in z glavnikom namesto brčic. Z Duletom sta bila velika prijatelja in ker je nameraval oditi med protiletalce (to je potem tudi storil in je zdaj rezervni podpolkovnik), se je pogosto šalil, da bo svojega prijatelja-pilota sklatil izpod neba. Prijatelja sta ostala tudi ves čas po vojni in si tudi še sedaj redno dopisujeta. Za njuna naslova sem izvedel s pomočjo Viktorja Brišnika, tedanjega sekretarja SKOJ v 3. bataljonu Tomšičeve.

da ju odvede v najvišje nemško poveljstvo. Major je zadevo takoj razumel in oba odposlanca brž zavaroval pred'nasršenimi kozaki. Na njegove klice: »Weg, weg!« so se lepo razmikali in Reiterju delali prosto pot, Vedernjak pa je moral kar precej tam ostati za talca. Nemški štab je bil očitno čisto blizu mostu (menda v hiši, kjer je zdaj občinska skupščina), ker je tylo tam vse dobro zastraženo.^{195b}

Henriku Reiterju-Dušamu je bilo takoj jasno, da je prišel v visok nemški štab, zakaj na hodniku je stal na straži nemški podčastnik z brzostrelko. Nemški major ga je povedel mimo straže v štabni prostor, kjer je poveljnika pravkar nekdo bril. Reiter se je ozrl na obešeni vojaški plašč in na njem razpoznal oznake generalajtnanta. Tisti hip še ni vedel, da ima pred sabo samega Helmuta von Pannwitz, komandanta zloglasnega 15. kozaškega konjeniškega korpusa. Sklenil je, da bo nastopil kar se da odločno, kot so to delali tudi Nemci.

Ko je bilo britje končano, je Reiter smel stopiti naprej. Strumno je pozdravil in v čisti nemščini dejal, da je odposlanec poveljstva Titovih čet, ki so prispele do Dravograda. »Prišel sem vam narekovat pogoje za vdajo ...« je dejal odsekano in s poudarkom.

General se je čudno zgrbil in rekel sam zase: »Mein Gott, schütze uns, wir haben Krieg verloren!«

A vendar se je hitro zbral in vprašal Reiterja, s kakšnimi silami razpolaga, ko govori tako samozavestno. Ta mu je — kajpak spet v nemščini — odvrnil, češ da je tamkaj toliko Titovih sil, da Nemce lahko premagajo najkasneje v štirih urah. »In če do enih po polnoči ne privolite v vdajo, bodo naši udarili na vas, tudi če se jaz, in moj spremljevalec še ne vrne-va .. .«^{195c}

»Jaz sem lahko porok le za naše (Nemce),« je z nekoliko tišjim glasom dejal generallajtnant Helmut von Pannwitz, »in to, kar bom ukazal, bo tudi obveljalo. Toda za Ruse ne morem biti porok, oni vedo, kaj jih čaka, in me ne bodo ubogali...«

»Jawohl!« je takoj zagrabil Reiter. »Tudi sam vidim, da to vaše vojaštvo ni več vojska, marveč banda; redna vojska tega ne dela, kar delajo ljudje pod vašim poveljstvom. Vidi se, da je tukaj popolna zmešnjava, da je vse v razsulu in da niste več sposobni uvesti reda. Toda ti ljudje so-bili vseskozi pod vašim poveljstvom in se morajo tudi vdati na vaše povelje.

Takoj jim ukažite in sicer v moji navzočnosti, da odložijo orožje! To hočem čuti na lastna ušesa. Zavedati se morate, da bomo v tem primeru upoštevali ženevsko konvencijo ter oficirjem pustili pištole in osebno lastnino, vse drugo orožje, topove, tanke, motorna vozila in konje pa morate oddati. Takoj razglasite tudi, da vaši ljudje ne bodo uničevali proge, mostov in drugih prometnih naprav, da ne bodo posiljevali žensk, marveč da se bodo obnašali kot vojska, ki se je vdala! Če se ti vaši ljudje ne bodo vdali, bodo vsi pobiti...«

Po tem rafalu Reiterjevih odločnih besed* je generallajtnant Helmut von Pannwitz klonil dokončno. Skupaj s partizanskim sobesednikom sta nato po karti določila prostore, na katerih naj vojaštvo odlaga posamezne vrste orožja in opreme. Ze medtem je dal von Pannwitz poklicati podrejene polkovne častnike, ki so se prav kmalu zbrali. Vpričo partizanskega odposlanca je izdal takle ukaz:

»Das Feuer wird sofort eingestellt! Keine gewaltakte verwenden! Ordnung und Ruhe soll überall herrschen! Es geht um Desein wir wollen ja nicht alle sterben! Zwischen uns und zie von Regimentskomander ab sollen sich sofort 'in meinem zi re von Regimentskomader ab sollen sich sofort in meinem Stab bei mir persönlich melden!«**

S tem je bila Reiterjeva misija končana. Von Pannwitz je njemu in Duletu dal za spremstvo do mostu že omenjenega nemškega majorja, toda na mostu sta se Henrik Reiter-Dušan in letalec Dule že srečala z borci in komandirji vodov Tomšičeve brigade, ki so premagance razoroževali pa tudi slačili.

* Odlika mnogih borcev Štirinajste je bila tudi ta, da so kot prebežniki iz nemške vojske odlično poznali jezik svojih sovražnikov, njihovo vojaško taktiko, oborožitev in ustaljene navade. To jim je v dneh razsula in zmešnjave med Nemci prišlo zelo prav. Isto velja za Henrika Reiterja-Dušana, ki so ga bili Nemci primorali služiti pri »Wehrmannschaftu«, a jim je zagodel tako, da je partizanom v noči na 31. avgust 1944 pomagal zasesti postojanko v Šmartnem ob Paki.

** V prevodu se ta ukaz glasi nekako takole: »Takoj ustaviti ogenj! Vzdržati se vseh nasilnih dejanj! Povsod je ohraniti red in mir! Gre za biti ali ne biti — nočemo vsi umreti... Med nami in Titovimi četami so prenehale sovražnosti (je premirje). Poveljujejoči oficirji, od komandanta polka navzgor, naj se takoj osebno javijo v mojem štabu!«

Brž za tem sta na «levi breg v Dravograd prišli dve četi 3. bataljona. Tako je bil 10. maja 1945 malo pred drugo uro ponoči osvobojen Dravograd,* s tem pa je Tomšičeva brigada tudi zaustavila umik sovražnih sil iz Mislinjske doline ne samo po Mežiški proti Pliberku, ampak tudi čez Dravo proti Labotu. Tomšičeva je tako popolnoma zavarovala desni bok 14. udarne divizije.^{1,5d}

Uspeh Reiterjevega in Duletovega odposlanstva je presegel vsa pričakovanja, zakaj Tomšičeva je bila prešibka, da bi mogla z vojaško akcijo ukrotiti nemško in kozaško vojsko v Dravogradu. V štabu Tomšičeve so bili zadovoljni. Toda v resnici je bil usipeh samo polovičen, kajti generallajtnant Helmut von Pannwitz ni podpisal pismenega zapisnika o vdaji. Tako je večina kozakov, ki so bili dotlej že prešli na levi breg Drave, le deloma odvrгла orožje. Pritiskala je dalje proti Labotu in Velikovcu, kjer je imela potem z njimi opravka Serčerjeva

*** V brošurici »Prva godišnjica 51. divizije, oktober 1944 do 1945 god.«, str. 3, M. B. (Milan Basta) med kraji, ki da jih je osvobodila ta divizija, navaja tudi Dravograd. To drži le v toliko, če ima za okupatorje v mislih Bolgare, ki pa so bili tedaj Jugoslovanski armadi zavezniška vojska (čeprav slaba). V svoji najnovejši knjigi »Rat je završen 7 dana kasnije«, Zagreb 1976, str. 330, pa Milan Basta (ko opisuje bojno delovanje enot 14. udarne divizije na Koroškem) navaja, da je »I — Tomšičeva brigada odšla k Pliberku, ga zavzela in se s svojima dvema bataljonoma usmerila proti dolini Meže k Prevaljem in Guštanju, kjer so se gibale močne nerazorožene Paveličeve sile, črnogorski četniki in nekaj Nemcev. Tu se je brigada spojila z 51. brigado vojvodinske divizije 3. jugoslovanske armade...« Basta tu najbrž misli divizijo, ki ji je bil za političnega komisarja. Ob tem se zastavlja vprašanje, kako naj bi se Tomšičeva brigada, ki je 9. maja 1945 ob 23. uri pridrla do Podkalnca pri Dravogradu in po dveh urah to mesto ob Dravi tudi osvojila, spojila z 51. divizijo, ki je ob tistem času dosegla šele Ptuj, ko pa je med krajema kar 86 kilometrov razdalje...**

Iz teh in drugih Bastovih navedb, ko svoji diviziji pripisuje tisto, česar ni nikoli naredila, veje močan občutek krivde. Očitno se Basta dobro zaveda, kaj bi bila morala storiti, a ni storila. Res je sicer, da listina o natančni razdelitvi nalog 3. jugoslovanski armadi v končnih operacijah s konca februarja 1945 še ni zagledala belega dne, toda v vojaških in zgodovinarskih krogih so te naloge dokaj znane.

brigada. Kaj se je zgodilo s Helmutom von Pannwitzom potem, ko je v Dravogradu privolil v vdajo, še ini znano.*

Proti mostu čez Dravo v Dravograd in tudi po dolini Drave od Maribora sem iso še nadalje pritiskale ogromne množice vojaštva. Navadni nemški vojaki so urejeno odlagali orožje, toda esesovci tega niso hote-li storiti in so večinoma delali samomore. Kozaki, ki so jih tomšičevci primorali k vdaji, pa so metali puške stran tako grdo, da so se polomile. Toda tisti kozaki, ki so bili zaostali pri Konjicah in Doliču, niso hoteli nič slišati o povelju za vdajo njihovega korpusa, ki ga je bil dal generallajtnant Helmut von Pannwitz. Prehod čez most na Dravi v Dravogradu ali prehod po dolini Meže proti Pliberku so si hoteli izsiliti z grožnjami, ki so jih zajedljivo izrekli njihovi odposlanci.

Pogajanj za prost prehod čez Dravo in proti zahodu je bilo na položajih pri Podklancu veliko. 2e dopoldne 10. maja 1945 so se v odposlanstvih pojavili tudi ustaši, preoblečeni v nemške letalske uniforme, govorili pa so samo nemško. Podporočnik Henrik Reiter-Dušan, ki je v imenu zmagovalcev zahteval vdajo v nemščini, je tedaj ujel pritajen vzdih preoblečenega ustaša: »Majku jim . . . , koliko ima tih komunist a !«^{95c}

Toda tomšičevci so z levega brega Drave in ob vstopu v Mežiško dolino pri Podklancu čvrsto obvladali položaj. Čeprav so Dravograd in dostope proti njemu držali z razmeroma šibkimi silami, za kar pa sovražniki niso mogli vedeti, niso marali popustiti niti za las — na zapori pri Dravogradu so bili popoln gospodar dogajanj ...

Uspeh Tomšičeve brigade pri Dravogradu pa priča tudi o sposobnosti poveljnikov 14. udarne divizije, ki so se vseskozi zavedali strateškega pomena dravograjskih vrat, in so svojo prvotno namero za zavzetje te važne prehodne točke uresničili ob prvi ugodni priložnosti. Tako so sovražniku zaprli najpomembnejšo pot za umik iz Jugoslavije v notranjost Avstrije ...

*** Henrik Reiter-Dušan meni, da so generallajtnanta Helmuta von Pannwitza naši obveščevalci odvedli v štab divizije. Znano je, da so ga po vojni v Moskvi obsodili na smrt in obesili. Ali je v ruske roke prišel od nas ali pa mu je medtem uspelo uživati gostoljubje-Britancev, nisem mogel ugotoviti.**

PRVA SOOČENJA Z USTAŠI

Izdajalci so kakor podgane. Kadar propade njihov gospodar, propade tudi njihova protiljudska tvorba, ki jo zapuščajo brezglavo kot opolzki glodalci potaplajočo se ladjo. Tako je bilo tudi z ustaši, z izdajalsko in zločinsko vojsko, ki je po okrutnosti presegla svoje fašistične vzore. Ta drhal je znala predvsem ropati in moriti. In to je počela tudi na umiku če⁷ slovensko ozemlje.

Ustaši s svojo vlado in drugimi okupatorskimi prirepniki so izpraznili Zagreb že 7. maja 1945. Dan pozneje je Glavni štab JA za Slovenijo dobil naslednje brzojavno povelje: »Nemško-ustaške sile so zapustile Zagreb in gredo proti zahodu. Vrhovni komandant je naročil, da takoj pošljete kako vašo močnejšo enoto v okoliš Krško—Zidani most, ki naj preseka nemško-ustaškim hordam pot za umik proti Ljubljani.«¹⁹⁶

Tega povelja z enotami 7. korpusa ni bilo mogoče izvršiti, ker so bile vse usmerjene na udar proti Ljubljani.* Sicer pa so ustaši iz Zidanega mosta krenili proti Celju. Tudi oni so ubrali najbližjo pot proti Koroški. Tako je ta naloga pripadla enotam 4. operativne cone. Njen štab je odredil, naj Slandrova brigada vkoraka v Celje in ga zavaruje pred ustaši. Hkrati je Zidanškova brigada dobila ukaz, naj se s tovarnimi avtomobili nemudoma prepelje skozi Celje in Maribor v Celovec.

* Uresničile so ga enote Karlovške operativne skupine 2. jugoslovanske armade, ki jim je bilo to povelje namenjeno v prvi vrsti. Dne 7. maja so bile usmerjene 3. divizija proti Metliki in Novemu mestu, 4. divizija proti Brežicam, 10. divizija proti Krškemu in 23. divizija proti Samoboru. Dan pozneje je 10. divizija osvobodila Kostanjevico ob Krki, njene enote pa so dosegle vasi Brege, Leskovec in Raka. Dne 10. maja 1945 so enote 3., 4. in 10. divizije zasedle vso desno obalo Save ter jo na odsekih pri Zidanem mostu in Brežicah tudi prestopile (Završne operacije za oslobodjenje Jugoslavije 1944—1945, str. 722 in 723). Savo pri Zidanem mostu je v noči na 11. maj 1945 prešel bataljon 7. brigade 3. divizije pod

Celje je bilo osvobojeno pravzaprav že 8. maja 1945. Zarana tega dne je narodna zaščita postavila straže na vseh ključnih točkah v mestu, zlasti pred tovarnami in skladišči, že poprej skrivno izvoljeni predstavniki ljudske oblasti pa so zasedli magistrat in od tam dajali ljudstvu revolucionarne odredbe.¹⁹⁷ Celjani so dajali svojemu veselju duška na vse grlo, zakaj znebili so se more, ki jih je tlačila več kot štiri leta. Zdaj so spet lahko prosto izražali svojo voljo in govorili v materinem jeziku. Veliko radost so jim skalile le vesti, da se jim od juga bliža kot povodenj ustaška drhal.

Z ustaši se je najprej udarila 11. SNOB Miloša Zidanška, ki je bila zarana 10. maja 1945 odšla na tovornih avtomobilih iz Ljubnega ob Savinji proti Celju. Predhodnica je bil njen

1. bataljon, ki je prišel pred brigadno glavnino neovirano mimo Radmirja in skozi Mozirje, v Letušu pa se je ob osmih srečal s kolono ustašev in domobranov. Ker niso hoteli odložiti orožja, je bataljon takoj zapustil vozila in se začel bojevati. Razvnel se je precej hud boj, ki je trajal dobro poldrugo uro. Naši so zavzeli prevladujočo višavo nad Letušem, nato pa še most in greben na drugi strani mostu, tako da so prehod popolnoma obvladali. Pri tem so zajeli in razorožili kakih dvesto mož, sami pa so imeli nekaj ranjenih.¹⁹⁸

Medtem je prišel k 1. bataljonu tudi komandant Zidanškove brigade Viktor Cvelbar-Stane. Ta je ugotovil, da ustaši nenehoma dobivajo okrepitve, in ocenil, da se z njimi ne bo vredno dolgo zadrževati, ker to ne bi kaj prida koristilo. Zato se je skušal z njimi pogoditi, da bi dobil za brigado prosto pot proti Celju. Uspelo mu je navezati stike z nekim ustaškim oficirjem in dogovorila sta se, da se ne bodo več napadali. Tako je Zidanškova lahko nadaljevala pot in srečno prišla do Celja.¹⁹⁹

poveljstvom Petra Vojvodida. Po pogajanjih, ki so temu sledila, so se vdali deli 7. SS prostovoljske divizije Prinz Evgen s štabom in glavnina 373. legionarske divizije, zajeto pa je bilo več kot 8.000 nemških vojakov. Ob tem je treba pripomniti, da so na vdajo teh divizij vplivale zlasti radijske brzojavke, ki sta jih iz Topolšice po navodilih štaba 4. operativne cone pošiljala generalpolkovnik Aleksander von böhr in njegov načelnik štaba generalmajor Erich Schmidt-Richberg (glej Petar S. Brajovic »Operacija, ki je premaknila dan zmage«, Delo 1975, nadaljevanje števil 9 z dne 9. in števil 17 z dne 19. maja 1975!).

Zidanškova je znova zašla med ustaše in domobrane na drugi strani Celja, pri Vojniku. Srednjo kolono ji je uspelo razorožiti, močne pobočnice na levi in desni pa se na pozive k vdaji niso menile. Pri Frankolovem se je znova začelo streljanje, toda žrtev na partizanski strani ni bilo nobenih. Nadaljnja pot proti Mariboru je minila brez spopadov, toda ceste so bile tako zajezeno z vozili in tehniko, da je Zidanškovi brigadi uspelo priti v Maribor šele pozno zvečer. S tem je bila najtežavnejša etapa poti končana.*

Slandrova je iz Radmirja odšla proti Celju 10. maja 1945 ob enajstih, vendar se je pomikala dalje zelo počasi, ker je spotoma razoroževala umikajoče se nemške enote. Pri tem so šlandrovci zaplenili še dva avtomobila in štiri motocikle, na poti med Nazarjem in Braslovčami pa je kolono Šlandrove brigade dohitel politični komisar 14. udarne divizije Ivan Dolničar-Janošek in je dal štabu nadrobna navodila za delovanje v Celju.²⁰⁰

Malo pred sedemnajsto uro je Slandrova prišla do križišča v Celju. Komandant Ivan Mušič-Stefan in politični komisar Adolf Jevšnik-Lvov sta se ravnokar posvetovala o razmestitvi enot, ko so na križišče pripeljali oklepni avtomobili z ustaši. Šlandrovci pa se niso zmedli. Tako odločno so naskočili vozila, da so se ustaši vdali brez boja.²⁰¹ Glavnina te ustaške kolone pa o vdaji ni hotela niti slišati. Uspeh je bil že to, da se je umaknila iz Celja. Slandrova je medtem zasedla ključne položaje v mestu.**

* Poleg zajezenih cest je razmeroma počasnemu gibanju Zidanškove brigade proti Mariboru botrovalo tudi slabo stanje zaplenjenih motornih vozil, ki so bila že v nemški rabi močno izrabljena, kar je povzročalo pogoste okvare na kolesih (gumah) in na motorjih (iz magnetofonskega zapisa pogovora z Viktorjem Cvelbarjem-Stanetom in Slavkom Kokaljem-Jožkom 19. aprila 1975).

** Do povelja za odhod Šlandrove brigade v Celje je prišlo na podlagi že omenjenega Titovega brzojavnega povelja, da je treba umikajočim se ustašem zapreti pot proti zahodu, in na zahtevo političnega vodstva, da se Celje kot važno industrijsko središče obvaruje pred uničenjem. Ustaši so namreč grozili, da bodo Celje požgali, če ne bodo dobili proste poti za umik na Koroško (Peter S. Brajovič »Četrta operativna cona na Slovenskem v zadnjem letu vojne«. Večer 1970, in Milica Gabrovec-Lenka, zbornik »Bitka kakor življenje dolga«, str. 669 in 670).

Najtežavnejšo nalogo je dobil 1. bataljon. Moral je narediti red na cestnem mostu čez Savinjo. Tu se je posebno izkazal politični komisar Anton Grašič-Savo, ki je poskrbel, da so ustaši dobili vtis o silni moči zasede. Borce je razvrstil po hišah med mostom in železniško postajo. Od tod so iz oken naperili mitraljeze proti cesti, ob mostu pa je dal namestiti pokvarjen nemški tank »tiger«, v katerem je bil samo en borec. Ta je obračal kupolo s topom proti ustašem ter vzbujal vtis, da tu ne bo šale. Nekaj kolon ustašev, domobranov in četnikov je takoj na mostu odložilo orožje.²⁰²

Drugi bataljon Šlandrove je zavzel železniško postajo in nato še železniški most čez Savinjo, zasedel ga je z eno četo, pri kateri je bil pomočnik komisarja 2. bataljona Franc Horn-Krsto. Po mestu je prikorakala kolona ustašev. V prvih vrstah so bili sami puškomitraljezci, ki so sestavljali udarno skupino za preboj zased na progi. Krsto je ustaše komaj umiril. Uspelo mu je pripeljati komandanta te kolone na pogajanja v štab brigade, ki je bil v magistratu. Ustaši so trdovratno zahtevali, da gredo dalje. Ker si Šlandrova ni mogla privoščiti spopada v Celju, je privolila v dogovor, da vsak deseti ustaš lahko obdrži orožje, kolona pa sme nadaljevati pot po stranski cesti mimo Celja proti Poljčanom.²⁰³

Med pogajanji štaba Šlandrove brigade z nemškimi in ustaškimi poveljniki je prihajalo do dramatičnih zapletov. Politični komisar Adolf Jevšnik-Lvov je bil 11. maja ostal sam v štabu brigade. Utrujen se je razpasal in odložil orožje. Nenadoma pa so se vrata s treskom odprla in pred Lvovom sta se znašla ustaški satnik z brzostrelko in njegov spremljevalec s puškomitraljezom, ki sta hotela od njega z orožjem izsiliti dovolilnico za neoviran pohod proti avstrijski meji. Adolf Jevšnik pa se ni dal prestrašiti. Zahteval je, naj se ustaši vdajo, ker so premagani. Ustaški satnik se je ujezil, da je bil rdeč kot kuhan rak. Rekel je, da partizanske zmage ne priznajo in da se partizanom ne bodo vdali, streljati pa si le ni upal. Tako se je stvar srečno iztekla za Jevšnika in za ustaša.²⁰⁴

V zasedi pri cestnem mostu čez Savinjo so se do večera 11. maja nakopičile že tako visoke in dolge skladovnice orožja, da ga ni bilo več kam odlagati. Politični komisar Anton Grašič-Savo je tu dosegel celo vdajo kakih 2500 ustašev.

Prihod šlandrovcev v Celje 10. maja 1945, kjer sta bila dva dni prej že prevzela oblast okrožni narodnoosvobodilni odbor in narodna zaščita (foto Miroslav Lilik).

Pri tem mu je pomagal neki višji nemški sanitetni oficir. Poleg teh je Slandrova v Celju razorožila še kakih 15.000 nemških vojakov in tisoč domobranov.²⁰⁵ To pa je bil le majhen del. Večino ustašev je morala brigada pustiti dalje mimo Celja, dve nemški diviziji pa je usmerila proti Trojanam in Domžalam. Tam jih je potem razorožila 15. udarna divizija JA. Milan Tominec, takratni komandant te divizije, pravi, da je bilo ob tej priložnosti razoroženih kakih 30.000 Nemcev.²⁰⁶

Uspehi Slandrove brigade med njenim bivanjem v Celju so bili ogromni. Toda spričo nepreglednih množic nemških in ustaških vojakov, ki so se bili nagnetli v Celjsko kotlino, je bila to komaj kaplja v morje. Vojaštva je bilo toliko, da se je znova lahko polastilo odvrženega orožja, ker ni bilo enot Jugoslovanske armade, ki bi orožje spravile stran. Zato je bilo treba nemudoma kaj ukreniti, kar bi razmerje sil v okolici Celja spremenilo v korist zmagovitega ljudstva. To nalogo je prevzel politični komisar 14. udarne divizije Ivan Dolničar-Janošek.

DOLNIČARJEV A MISIJA V MARIBORU

Tu je treba nekaj reči še o osvoboditvi Maribora,* kar je nemškimi in ustaškimi generalom odvzelo še zadnjo možnost, da bi se mogla njihova ogromna armada umikati po cestah proti severu. Potisnjena je bila v Celjsko kotlino in v ozke doline proti Dravogradu, ki jih enotam 14. udarne divizije ni bilo težko zapreti. Vrh tega je osvoboditev Maribora enotam 3. jugoslovanske armade odprla dolino Drave za manever proti Dravogradu in Celovcu.

Maribor so nemške enote izpraznile že 8. maja, zaščitnice in razne zaostale skupine pa ponoči in proti jutru 9. maja. Mestu so se od vseh strani bližale partizanske skupine, od vzhoda pa tudi enote bolgarske otečestveno-frontovske armade. Pristaši osvobodilne fronte so razoroževali zaostale nemške vojake in skupine, ki se niso kdo ve kaj upirale, nekateri pa so si dajali duška s tem, da so izobešali slovenske in jugoslovanske zastave s peterokrako zvezdo.

Nekaj članov komande mesta Maribor s komandantom majorjem Štefanom Pavšičem-Juretom je prišlo v mesto že 8. maja proti večeru. Z njim je bil tudi dr. Marjan Morel, ki mu je bila naložena organizacija zdravstvene službe v mestu.** S pohorske strani je prva prišla skupina aktivistov pod vodstvom Marije Falež-Mice Rokove. Ta je s svojimi sodelavci razorožila nemške in kvislinške enote na železniški postaji Rače ter zaplenila dva avtomobila. V prvem so bili

* Osvoboditev Maribora je natančno raziskal in opisal Mirko Fajdiga, višji kustos Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru. Izsledke je pod naslovom »Maribor svoboden« objavil leta 1970 v dnevniku Večer v več nadaljevanjih.

** Med prvimi so s Kozjaka prišli v središče mesta tudi organi Ozne za Maribor in okolico ter tu osnovali svojo postojanko. Poskrbeli so za ohranitev arhivov in drugih dokazov o vojnih zločincih in sodelavcih okupatorja ter jih začeli loviti (Matija Maležič, ustno).

poleg šoferja še aktivista Anton Pšeničnik in Jože Namestnik ter partizan Bruno iz Hoč, v drugem pa poleg Mice Rokove obveščevalni oficir Jože Gašperšič ter aktivista Franc Krepfl in Miha Granda. Prevzeli so oblast na mariborski železniški postaji in na pošti ter zajeli tri častnike.²⁰⁷

Čeprav so Bolgari že bili v vzhodnih predmestjih Maribora, v mestu pa posamezne skupine aktivistov, so se v prostorih velike kavarne še vedno držali nemški policisti, ki so se bili nekako potuhnili. Kazalo je, da ni nikjer več nobenega Nemca in da je za vselej konec njihovega strahotnega nasilja, ki je tako krotovičilo naše ljudi dolga štiri leta.

Zavedni Mariborčani so hoteli izraziti olajšanje in veselje, da so dočakali svobodo, a to so nekateri plačali z življenjem. Nenadoma je pridrlo nekaj zaostalih tankov z esesovci. Iz njih so ustrelili Bogomirja Ferjančiča, na Ptujski cesti je bil smrtno zadet Ivan Dobnik in še neka ženska, pri kavarni pa je padel Jože Šušteršič. Ogledniški in prednji oddelki bolgarske otečestveno-frontovske armade so z vzhodne strani pregledovali posamezne mestne predele. Toda pri veliki kavarni so trčili ob nemške policiste. Ti so streljali nanje, pa so si poiskali kritje za kupi kamenja pri sedanjem pavilijonu ob mostu in od tam Nemcem previdno odgovarjali. Spopadi med Nemci in bolgarskimi vojaki so trajali vse do osmih. Pri tem je bil iz nekega okna na sedanjem Trgu revolucije zadet neki pomočnik bolgarskega častnika (sluga), ki je potem umrl v mariborski bolnišnici. Po osmi uri 9. maja 1945 je bil Maribor dokončno osvobojen.

Poleg Bolgarov in že naštetih so prišle v mesto še druge partizanske skupine. Okrog trinajste ure se je z manjšim tovornim avtomobilom pripeljala iz Rač skupina političnih delavcev, ki jo je vodil sekretar okrožnega komiteja KPS Maribor Jože Gričar-Metod. V tej skupini so bili: Olga Čerin, Alenka Lapajne, Vlado Marčinko, Zdenka Rojšek, pripadniki narodne zaščite in kurirji. Z gasilskim avtomobilom so se pripeljali obveščevalci z Dravskega polja: Maks Kosi, Franc Solar, Zlatko Gojčič, aktivistka Irma Kosi in mitraljezec. S Pohorja sta prišla oficirja Ozne Tone Prevec-Dimač in Josip Logar-Božo. Najštevilnejša partizanska skupina je prišla okoli petnajstih s Kozjaka. Vodila sta jo Pavle Baloh-Peter in Franc Zalaznik-Leon, v njej pa so bili od znanih še: Jože Globačnik-Srečko, Danica Vogrinec, Rozika Bohinec in Jože Stvarnik-

S trenutki sreče ob osvoboditvi Maribora je bilo poplačano vse veliko trpljenje naših tovarišic v gozdovih (zgoraj), zakaj zavedni Mariborčani so jih pričakali s cvetjem in ponosom, kar lahko človek doživi le malokdaj (spodaj)...

Zvonimir. Končno so prišli s Pohorja še člani oblastnega komiteja KPS za Štajersko s Sergejem Kraigherjem.²⁰⁸

Skozi bolgarske enote, ki so šle od Lenarta proti Mariboru, se je uspelo v mesto prebiti majorju Matiji Maležiču s spremljevalcem, že zjutraj 9. maja pa se je skozi prebrinil avto, v katerem so bili Ante Jukič-Mato, načelnik štaba 3. brigade slovenske divizije narodne obrambe, in člani štaba 5. bataljona. V Mariboru so mobilizirali tri avtobuse in jih poslali k Lenartu po bataljon, ki je štel približno 600 mož. Ker se niso mogli vsi vkrcati v avtobuse, so se le-ti z dodatnimi tovornjaki znova vrnili ponje. Ta prva slovenska večja enota je prispela v Maribor pozno popoldne. Malo za njo so iz smeri Slovenske Konjice prišli komandant 3. brigade slovenske divizije NO Tone Vratinar-Antonesku, namestnik komandanta Zdravko Gomezel-Janez, pomočnik političnega komisarja Vinko Smolnikar in še nekateri. Tretji bataljon te brigade se je po bojih pri Konjicah pripeljal v Maribor šele okoli 23. ure.

Posebej moramo omeniti generalmajorja Lada Ambrožiča-Novljana, ki je kot predstavnik SNOS prišel v Maribor iz Murske Sobote. Njegova navzočnost v velikem mestu ob Dravi je bila izrednega pomena za učinkovito delovanje vojaških oblasti in za krepitev zapore pri Dravogradu.²⁰⁹

Od enot s fronte so v Maribor 9. maja 1945 prve vkorakale enote bolgarske otečestveno-frontovske armade. Nemška

2. tankovska armada se je s fronte pri Razkrižju in Dravskem središču odlepila že dva dni prej, zato so imeli Bolgari prosto pot in so lahko hitro prodirali proti Mariboru.²¹⁰ Enote

3. jugoslovanske armade so bile vrhu tega še bolj oddaljene, pa se je zgodilo, da so 9. maja 1945 pozno zvečer dosegle šele Ptuj. Tega dne zgodaj zjutraj so v Ptuj prišle predhodnice Bolgarov, ob osemnajstih pa so vanj vkorakale enote Prekmurske brigade.²¹¹ V Maribor je Prekmurska brigada prišla proti jutru 10. maja, enote 3. jugoslovanske armade pa šele sredi tega dneva. Zelo čudno je, zakaj se enote 3. jugoslovanske armade niso takoj napotile dalje po dolini Drave proti Dravogradu in Celovcu. Da so bili vojaki silno utrujeni, je jasno, a zakaj so bili usmerjeni proti severu? Krenili so namreč proti Šentilju in Lipnici ter se tako vrinili v frontno razvrstitev med Rdečo in bolgarsko armado.²¹²

Stabu 4. operativne cone je bilo veliko do tega, da kar najhitreje dobi zvezo s štabom 3. armade, zakaj enote 14.

Tako je slovensko ljudstvo v Mariboru sprejelo svojo partizensko vojsko, ki je prihajala v četah s Kozjaka, s Pohorja in iz Slovenskih goric (zgoraj), Prekmurska brigada pa je zarana 10. maja 1945 prispela v središče Maribora že s pravim in čvrstim vojaškim korakom (spodaj).

udarne divizije z enotami odredov, ki so bile podrejene štabu 4. operativne cone, so bile daleč prešibke, da bi same lahko zadržale ogromno Löhrovo armado z ustaši in četniki vred. Zato je bil ta štab prek političnega komisarja 14. udarne divizije Ivana Dolničarja-Janoška tudi pobudnik iskanja stikov s štabom 3. jugoslovanske armade. Pomembno vlogo v tej zvezi pa je na lastno pobudo odigral generalmajor Lado Ambrožič-Novljan, ki je v štabu 3. armade v Mariboru posredoval v smislu Dolničarjevih obvestil.²¹³

Ivan Dolničar-Janošek je že na pogajanjih z Löhrom izvedel, kakšna ogromna armada je v Celjski kotlini oziroma se vali vanjo z juga in jugovzhoda. O tem se je na poti proti Celju prepričal še na lastne oči. Ta armada pa ni bila samo številčno ogromna, marveč tudi nasilna in neusmiljena. Zlasti ustaši, četniki in vlasovci niso hoteli niti slišati o vdaji. Mimo Celja ali mimo Slovenskih Konjic so drli proti Vitanju in Velenju, spotoma pa ropali in ubijali, če se jim je kdo postavil v bran. Šlandrova brigada je bila zmožna obvarovati samo Celje, pa še niti ni bilo gotovo, da ga bo. Zato se je Ivan Dolničar-Janošek v motociklu s prikolico takoj napotil v Maribor in prispel tja 10. maja 1945 popoldne.²¹⁴

Najti štab 3. jugoslovanske armade mu ni bilo težko, toda ta štab še ni bil popoln. V njem je našel samo načelnika štaba polkovnika Vukašina Subotiča,* bil pa je tam že tudi generalmajor Lado Ambrožič-Novljan kot odposlanec Glavnega štaba JA za Slovenijo.

»V štabu 3. armade,« pripoveduje Ivan Dolničar-Janošek, »niso imeli pojma, kaj se dogaja na tej strani v Zidanem mostu, Celju, Savinjski dolini in v smeri proti Dravogradu..*.* Vse sem jim lepo pojasnil. Razložil sem, kakšen je

* Komandant 3. jugoslovanske armade generallajtnant Kosta Nadj se je tedaj mudil v Zagrebu na posvetu komandantov 1., 2. in 3. armade, kjer so proslavili tudi osvoboditev Zagreba, ki je bil Nadju še posebno pri srcu, saj so v njem prebivali njegovi starši, drugi svojci in prijatelji (»Rat poslije pobeде« — kazivanje Koste Nadja, piše Jovo Popović, Vjesnik z dne 12. maja 1975).

** O tem, kakšna miselnost je tedaj vladala v štabu 3. jugoslovanske armade, prepričljivo govori dejstvo, da je ta štab 11. maja 1945 v Mariboru pripravil veliko parado, ki so jo tudi slovesno izvedli. Bili so pač prepričani, da je vojne konec in da ni več nobene potrebe po naglem napredovanju proti zahodu (Ivan Jan-Srečko, opombe po zapisih v dnevniku).

Generalmajor Lado Ambrožič-Novljan je z oficirji komande mesta Maribor (zgoraj ga vidimo v sredini) izpeljal organizacijo naše vojaške oblasti v tem mestu, zaslužen pa je tudi za usmerjanje enot na zaporo pri Dravogradu. Oficirji komande mesta Maribor, med njimi major Štefan Pavšič-Jure (spodaj četrti z leve) pa so uvedli red in zavarovali ljudsko imovino.

položaj od Zidanega mostu in Laškega proti Celju ter v Savinjski in Šaleški dolini, da sem Löhra s popolnim štabom izročil štabu 4. operativne cone, da je v Celju polno ustašev, da smo sicer v njem z eno brigado, ki pa nič ne pomeni, zakaj skozi Celje gre na deset tisoče ustašev.. .«²¹⁵

Dolničar je povedal tudi to, kam so se ustaši usmerili, da se od Celja in s Kozjanskega pomikajo mimo Poljčan in Slovenskih Konjic proti Doliču, kjer jih je kakor listja in trave. Tri brigade 14. udarne divizije sicer držijo mostove na Dravi in prehode na dostopih proti Labotu in Pliberku, vendar pa so te naše sile najbrž prešibke. Treba bi jih bilo takoj okrepiti. Toda Dolničar ni dobil v tej zvezi ob tem obisku še nobenih zagotovil za pomoč, pač pa je Lado Ambrožič-Novljan ukrepal takoj.* Še tega dne je napotil v Dravograd 2. bataljon 1. slovenske prekmurske brigade, ki je štel 429 mož (navzočih).²¹⁶

* V štabu 3. jugoslovanske armade tudi pozneje niso Dolničarjevim obvestilom posvečali potrebne pozornosti. Generalmajor Lado Ambrožič-Novljan je 11. maja 1945 petkrat posredoval v štabu 3. jugoslovanske armade, naj nujno pošlje močne enote v Dravograd in dalje proti Celovcu, pa ni naletel na razumevanje. Proti Dravogradu mu je uspelo poslati le 2. bataljon Prekmurske brigade, ki mu je bil kot delegat Glavnega štaba JA za Slovenijo nadrejen, in pa Bolgare, ki jih je do tega pripravil tako, da jim je namignil možnost obilnega vojnega plena. Kaže, da je štab 3. jugoslovanske armade odločneje ukrepal šele po znanem Titovem opominu, ki se v prevodu glasi: »Zamerim vam, da ste upočasnili preganjanje in prestrezanje sovražnika proti severozahodu. Večina nemških in kvistlinških sil gre čez mejo in se vdaja Angležem. Ukazujem, da takoj zaprete vse poti proti Avstriji in da ne dovolite, da sovražnikove sile nekaznovano pobegnejo. Na Koroško je treba poslati nove sile...« S tem pa sta bila zamujena skoraj dva dneva dragocenega časa za organizacijo močne zapore med Pohorjem in Uršljo goro, ki naj bi ustašem preprečila preboj proti zahodu in jih primorala k vdaji. Prav zaradi tega do take zapore ni nikoli prišlo. Kasneje je prišlo do dobrega sodelovanja med osrednjim slovenskim političnim vodstvom, ki sta ga zastopala Sergej Kraigher in Lidija Sentjurčeva, in štabom 3. jugoslovanske armade, vzpostavljena pa je bila tudi potrebna povezava s štabom 4. operativne cone. K temu je še zlasti prispeval obisk polkovnika Petra Stanteta-Skale v Mariboru, kjer je navezal neposredne stike s tem štabom. Zlasti si je prizadeval, da bi na Koroško med Karavankami in Celovcem prišlo več sil Jugoslovanske armade (Lado Ambrožič-Novljan in Peter Stante-Skala, ustna vira, povzeta brzojavka pa je iz Petra S. Brajoviča »Operacija, ki je premaknila dan zmage«, Delo z dne 24. maja 1975, nadaljevanje 22).

Tudi borci 3. jugoslovanske armade, ki so vkorakali v Maribor sredi dne 10. maja 1945 v silnem številu, so bili sprejeti s cvetjem. Za prvimi enotami, ki so prišle v pohodnem zagodu kakor povodenj, so sledile brigade v urejenih vrstah —

Politični komisar 14. udarne divizije Ivan Dolničar-Janošek je z obiskom v štabu 3. jugoslovanske armade opravil pomembno nalogo. Upostavljal je tesnejše sodelovanje s tem štabom in njemu podrejenimi enotami. Seznanil ga je s stanjem na širšem celjskem območju, okrog Šoštanja in v Mislinjski dolini. Znano je, da tam ni bilo naših večjih enot, in zato je kazalo enote 3. armade kar najhitreje usmeriti proti Dravogradu, Mislinjski dolini in Koroški. Skupaj z enotami 14. udarne divizije naj bi te sile presekale pot umikajočim se nemškim in kvislinškim silam.

Dasiravno Ivan Dolničar-Janošek z obiskom v štabu 3. armade ni bil docela zadovoljen, se je vendarle vrnil v Celje z velikim olajšanjem. Zavedal se je, da je poglavitno pridobiti pri času. Medtem se bo 3. armada, navajena položajnih bojev, že nekako »zmigala« in prispevala svoj delež k uničenju ustašev. To spoznanje je bilo važno sprično občutka, da enote 14. udarne divizije pri odločilnem obračunu ne bodo same. Borce je to navdajalo z voljo, da vzdržijo na nogah — na nogah pravim zaradi tega, ker tiste dni niso niti malo počivali ne ponoči ne podnevi — pa tudi, da pokažejo vso odločnost v boju in pri razoroževanju sovražnikov vseh barv in narodnosti, med katerimi so bili najbolj nevarni domači izdajalci.

USPEŠNO DELOVANJE V VSE SMERI

V Celovški kotlini bi bila morala 14. udarna divizija po prvotnem povelju, kije bilo razglašeno zarana 9. maja na sestanku pri Bukovniku, razmestiti svoje sile v smislu zasledbenega sistema, in sicer tako, da bi bile njene enote navzoče v vseh večjih krajih in občinskih središčih.²¹⁷ A brž je postalo jasno, da teh načel nekaj časa še ne bo mogoče do-

Vse brigade 14. udarne divizije so se motorizirale in hitro posegale v boj na vse strani. Pri tem so borci preživeli veliko časa v vozilih. Naša fotografija jih kaže med postankom na enem izmed takih pohodov.

sledno izpeljati. Štirinajsta namreč svojih sil ni smela drobiti, ker so z juga in jugovzhoda pritiskale na njeno razvrstitev močne nemške in kvislinške sile, ki niso marale priti v jugoslovansko ujetništvo.

Po zasedbenem sistemu se je še najbolj ravnala Serčerjeva brigada, čeprav so se morali njeni bataljoni bojevati v okolici Velikovca še ves 9. in 10. maj. Mitraljezi so peli kakor malokdaj, proti nepokornim premaganim enotam pa so nastopali tudi zaplenjeni tanki in oklopni avtomobili, s katerimi so se iznajdljivi borci brž naučili ravnati. Tako se je vrstil uspeh za uspehom. Motornih vozil in zaplenjenega orožja je bilo ogromno tako pri Serčerjevi kot pri Tomšičevi in Bračičevi brigadi. Ze 10. maja so se brigade popolnoma motorizirale. S tem v zvezi so tega dne izvedli tudi preosnovo enot, ki so se enotno oborožile s puškami, mitraljezi in brzostrelkami nemškega izvora, britanske mitraljeze in brzostrelke pa so oddale v skladišča.²¹⁸

Kokrški in Koroški odred sta dala svoje borce večinoma **za** vojsko zalednih poveljstev in za razne zaupne naloge, dva bataljona Koroškega odreda pa sta že 10. maja formalno **prpadla** Bračičevi brigadi.* Kajpak so v enote ta čas še vedno dotekali tudi novinci, zlasti bivši zaporniki. Bračičeva je 10. maja 1945 štela 1616 navzočih, po spisku pa znatno več.²¹⁹ **Serčerjeva je** imela 11. maja po izločitvi 5. bataljona (madžarskega), ki se ni obnesel pri nobeni bojni ali vojaški nalogi, **po** spisku 1029 borcev, navzočih pa 903.²²⁰ Za Tomšičevo ne vemo natančnega števila, gotovo pa je znatno presegla število tisoč.

* S pričevanji Antona Betona-Bojana, takratnega komandanta 1. bataljona in Poldeta Pernuša-Igorja, takratnega političnega komisarja 2. bataljona Koroškega odreda, ter Toneta Urbasa, takratnega pomočnika političnega komisarja Koroškega odreda, je potrjeno, da sta bila v 13. SNOUB Mirka Bračiča vključena 1. in 2. bataljon Koroškega odreda, iz njiju pa so sestavili novi 4. bataljon Bračičeve, prejšnji četrti-internacionalni pa je dobil številko pet (fase. 339/IV — 3 v IZDG). Drugi SNOUB Ljuba Serčerja sta verjetno pripadla 3. in 4. bataljonu Koroškega odreda, morda tudi deli Kokrškega. Natančnih pričevanj o tem mi ni uspelo dobiti. Dr. Lado Lovrenčič, takratni načelnik štaba Serčerjeve, navaja, da je le-ta po pripojitvi delov Koroškega odreda in po sprejemu novincev-ujetnikov iz raznih taborišč štela več kot 2.000 mož (glej knjižico »Iz borb in življenja prvih štirih slovenskih brigad«, 1952, str. 163!).

Tako na primer trdi Ludvik Boh-Stane, takratni komandant 2. bataljona Tomšičeve, da je bataljon štel 513 borcev (navzočih).²²¹ Razvrščeni so bili v tri strelske, eno mitralješko in rusko četo, v bataljonu pa je bil tudi minometalski vod. V 1. bataljonu Tomšičeve, ki je bil znatno šibkejši, je vsaka strelska četa — te so bile tri — imela po 7 hitrih Šarcev in eno zbrojevko, težka četa 4 mitraljeze in 5 minometov, brzostrelke pa vsi častniki od komandirjev vodov navzgor, kurirji in obveščevalci.²²² To je bila silna ognjena moč, ki je bila še kako potrebna, zakaj vojna se za 14. udarno divizijo še ni bila končala ...

Sercerjeva brigada je severno od Drave zasedla vse večje kraje ob slovenski narodnostni meji, od Gospe Svete prek Djekš do Labotske doline, kolikor ni bil tega storil že 4. ali Cezdravski bataljon Koroškega odreda. S 1. in 2. bataljonom je v noči na 10. maj okrepila posadko Jugoslovanske armade v Celovcu, 3. bataljon je poslala v Šentvid v dolini Gline, četrtega pa v Sentandraž v Labotski dolini. Pri tem je nalletela na hude težave, ki niso minile brez grenkobe in žrtev.

V tem smislu je imel naj hujšo smolo 4. ali jurišni bataljon, ki je vkorakal v Sentandraž. Esesovci so ga zvalili na mestni trg, potem pa nanj od vsepovsod naperili mitraljeze. Bil je v pasti in borci so morali položiti orožje pred vojaki, ki so bili vojno že izgubili. Ta bataljon je znova prišel do orožja in veljave šele s posredovanjem britanskih tankov.²²³

Treba je priznati, da so britanske enote v začetku kar dobro sodelovale z enotami 14. udarne divizije. Pri tem so nastopale po nekakšnem tihem dogovoru. Britancem je bilo več do tega, da dobe kar največ ujetnikov, partizanom pa je bilo več do orožja in tehnike, tako so oboji složno nastopali proti skupnemu vojnemu sovražniku.²²⁴ Bile pa so tudi izjeme. Bili so celo primeri, da so Britanci razorožili partizanske straže, poražene Nemce pa zaščitili. Tako so na primer razorožili tiste šercerjevce, ki so simbolično zastražili vojvodski stol na Gosposvetskem polju in manjše skupine, ki so prodrle daleč proti severu. Vselej in povsod pa je bilo očitno, da so nižji poveljniki in navadni britanski vojaki zelo naklonjeni partizanom. Spoštovanje in občudovanje so jim izražali na vsakem koraku.²²⁵

Sercerjeva brigada je postavljala tudi zasede po stranskih in gozdnih poteh, ki so jih izbirali zlasti poveljniki ko-

zaških enot, da bi se iz Labotske doline prebili do Britancev. Tako so šerčerjevci razorožili ogromno premaganega vojaštva, ter polovili in v ujetniška taborišča spravili 3330 Nemcev.²²⁶

Tomšičevo in Bračičevo brigado je najhujše šele čakalo. Ti dve sta imeli nalogo, da zavarujeta Celovško kotlino na vzhodu in jugu.

Zaporo pri Podklancu in v Dravogradu je Tomšičeva brigada obvladovala z zelo šibkimi silami. Na položajih je imela le dva bataljona in jurišni vod, sovražnikov pa se je pred njima nagnetlo na tisoče. Nemške enote so večinoma urejeno odlagale orožje. Te so bile sestavljene pretežno iz Avstrijcev starejših letnikov, do katerih so imeli partizani zelo prizanesljiv odnos. Po razorožitvi jih navadno niti niso vodili v ujetniška taborišča, marveč so jim dajali prepustnice ali celo vodnike, da so lahko

Prizor s ceste od Podklanca proti Poljani z množico napol razoroženih sovražnikov, ki so še upali doseči ujetništvo zahodnih zaveznikov. Ob strani partizani v zaplenjenem avtomobilu.

svobodno odšli na svoje domove v Avstrijo.* Toda s kozaki in drugimi kvislingi je bilo drugače ...⁹⁷

Kozaška divizija, ki je bila zaostala pri Konjicah in Doliču, je sotočje Mislinje in Meže dosegla šele 10. maja sredi dneva. Popoldne tega dne je tu nastalo zelo kritično stanje, zakaj kozaki niso nič vedeli o tem, da je ganerallajtnant Helmut von Pannwitz privolil na vdajo, ali pa tega niso hoteli vedeti. Tudi deli nemškega 68. korpusa, ki se je umikal po dolini Drave od Maribora sem in ki so tega dne prispeli do Dravograda, niso marali priti v jugoslovansko ujetništvo.²²⁷ Vendar so tudi sovražniki imeli svoje težave. Predvsem so bile njihove enote preutrujene in slabo oskrbljene s hrano. To je še zlasti veljalo za kozake, ki jim je manjkalo tudi sena in krmil za konje. Zato

* Tako prizanesljivo so slovenski partizani z zajetimi nemškimi vojaki avstrijske narodnosti ravnali že tudi poprej. Tako so na primer spustili na domove 70 Avstrijcev, zajetih ob napadu Zidanškove brigade na nemško postojanko v Vranskem, in to v noči na 1. maj 1945. O tem v knjigi Mirka Fajdige »Zidanškova brigada«, str. 669, piše tudi tole: »Drugim Nemcem in Avstrijcem, za katere sta jamčila narednik Schmid in župan Deixelberger, so dali prepustnice in spremstvo na pot proti Avstriji. Z njimi je šel opremljen prav tako s prepustnico oziroma s pismenim priporočilom župan Deixelberger, narednika Schmida pa so poslali po njegovi želji v avstrijski partizanski bataljon na Dolenjsko...« Franc Sever-Franta je te navedbe dopolnil (izjava z dne 1. decembra 1976 ustno), da so se s temi izpuščenimi ujetniki potem v Savinjski dolini še trikrat srečali, ker so pač z odhodom na domove v Avstrijo oklevali. Pri tem so jih organizacije Osvobodilne fronte oziroma ljudske oblasti vsestransko oskrbovale s hrano in drugimi potrebščinami, čeprav so bili domovi partizanskih sodelavcev večinoma izropani, tako da ni bilo kruha niti za domače. Prav tako so bili izpuščeni tisti vojaki avstrijske narodnosti, ki so se bili vdali ob napadu in zavzetju nemške postojanke v Vojniku pri Celju v noči na 17. april 1945 in sicer 1. bataljonu Tomšičeve brigade. Tudi ti so dobili vodnike za odhod na Avstrijsko, kjer naj bi se vključili v protifašistični boj (spomini pisca). Lahko rečemo, da je bilo takšno človeško ravnanje z zajetimi vojaki avstrijske narodnosti splošen pojav, ki je značilen za vse enote 4. operativne cone. Franc Sever-Franta je na televizijski oddaji o moji knjigi 9. novembra lani upravičeno zastavil vprašanje, kaj mislijo ti izpuščeni nemški vojaki avstrijske narodnosti ob gonji proti koroškim Slovincem in proti Jugoslaviji, kje je njihova vest, da trpijo tako početje v novi avstrijski republiki; ali so pozabili na preteklost, ko bi bili partizani lahko z njimi ravnali tudi drugače, tako pač kot so oni v navalu nemške naj večje moči ravnali z našimi ljudmi na jugoslovanskih tleh ...

so si skušali kozaki utreti pot proti zahodu s pogajanjem in so na pogajanja v štab Tomšičeve brigade poslali nekega zdravnika, vendar ta prva pogajanja niso uspela.

Tedaj je do Podklanca prišlo kot naročeno odposlanstvo pod vodstvom Draga Markoviča, v katerem je bil tudi nemški major iz Löhrovega štaba in ki je nosilo Löhrovo pismeno povelje za vdajo. V štabu Tomšičeve brigade so takoj poprosili tega majorja, naj kozakom izda ukaz za vdajo. Toda ta tega ni bil voljan storiti.* Izgovoril se je, češ da to ne bi imelo nobenega smisla, ker se kozaki partizanom in Rusom ne bodo vdali. Če bi jim torej izdal nalog za vdajo, bi s tem samo osmešil generalpolkovnika Aleksandra Löhr a, je dejal nemški major.^{227b}

Posebno kritično stanje za Tomšičevo brigado na zaporih pri Podkclancu in v Dravogradu je nastalo zarana 11. maja, čeprav je tega dne prispel tja tudi njen prvi bataljon, in sicer zaradi spopada z Bolgari, ki bi ga bili utegnili izrabiti kozaki v svoj prid. Tega so se v štabu Tomšičeve najbolj bali. Zaradi tega so sami poslali sla po kozaškega zdravnika, pogajanja z njim pa je tokrat vodil major Franc Sever-Franta, ki je skušal biti bolj elastičen. Na poprejšnjem posvetu v štabu Tomšičeve brigade so se bili namreč zedinili, da kozake le deloma razorožijo in jih usmerijo po dolini Meže proti Pliberku, na tej poti

* Kaže, da je imel major iz Löhrovega štaba tajno navodilo, naj nemške enote, ki so dosegle Dravograd, nadaljujejo pohod v notranjost Koroške in se tamkaj vdajo angloameriškim silam. O tem je Drago Markovič izjavil med drugim tudi tole: »V Dravogradu smo se sestali s štabom 68. nemškega korpusa, ki je prišel iz Maribora. Ko so tamkaj izvedeli za vsebino Löhrovega pisma, se nam je nemški štab oprostil za pet minut — odšli so na posvetovanje. Kmalu za tem so se vrnili. Midva z Miranom Tratnikom sva dobila vtis, da so prejeli Nemci pravkar radijsko sporočilo (naj se ne vdajo v Dravogradu Tomšičevi brigadi, opomba pisca), ker so nam prebrali kraje, da se morajo vdati prvi v Lobotu, drugi v Zvabeku, pa Pliberku, Velikovcu in Celovcu (Bogdan Zolnir »Dolič—Podklanc—Poljana, prizorišča zadnjih bitk druge svetovne vojne«, Koroški fužinar, Ravne 29. novembra 1955, str. 21 do 24)...«

Franc Sever-Franta meni (izjava 1. decembra 1976 ustno), da so Nemci na območju Dravograda dobili tajno Löhrovo povelje, naj se prebijejo do Britancev. V štabu 4. operativne cone JA so namreč izdelali načrt, kje bo kaka nemška enota odložila orožje, in to skupaj z Löhrom in njegovimi častniki, toda Löhr je enotam, ki so bile blizu sedanje jugoslovansko-avstrijske meje, poslal

Kazoroženi kozaki, poprej strah in trepet slovenskih domačij, ki so nadvse klavrno končali svojo službo najhujšim klavcem ruskega naroda ____

pa jih bo v zasedi pričakala ena četa ;in jih dokončo razorožil a.²²⁷⁰

Partizani so torej navidez popustili in tako so druga pogajanja za vdajo kozakov uspela. V štabu Tomšičeve brigade je

skrivno radijsko navodilo, naj se ne držijo tega načrta. O tem, kako je Löhr pošiljal te radijske brzojavke, Franc Sever-Franta meni, da je imel Aleksander Löhr poleg glavne radijske oddajne postaje v oklopniku, ki so jo partizani nadzorovali, še posebno tajno radijsko oddajno postajo, ki je bila bojda skrita v njegovem osebнем avtomobilu, in prek nje je sporočal enotam svoja posebna in podpisani popolni vdaji nasprotna navodila. O tej skrivni radijski oddajni postaji bi morali kaj natančnejšega povedati tisti, ki so potem dobili ta Löhrov avtomobil v uporabo. Za zdaj o tem ni zanesljivih pričevanj, Ivan Majnik-Džems (izjava 3. decembra 1976 ustno) pa ne verjame v tako možnost. Nedvomno je Löhr dajal taka skrivna radijska navodila, in sicer verjetno kar prek svoje glavne radijske oddajne postaje, saj jo partizani niso tako strogo nadzorovali, kot bi bilo treba. To potrjujejo dogodki med 11. in 13. majem 1945, še zlasti pa Löhrov beg iz Topolšice, ki je bil odlično pripravljen. Toda tako Löhrovo ravnanje, nasprotno zapisniku o vdaji in določilom brezpogojne kapitulacije, podpisane v Reimsu, pa tudi dodatnim ustnim dogovorom v štabu 4. operativne cone, je bilo pglavitni vzrok, da je bilo po 9. maju 1945 prelito toliko predvsem nemške k r v i...

bil iz odposlanstvom kozakov sklenjen sporazum, da kozaki odložijo orožje v Podklancu, oficirji zadržijo isablje in pištole, podoficirji bodeže, vsi pa konje. Ta dogovor je bil potem tudi uresničen in kozaki so orožje večinoma odložili pri Podklancu. Seveda razoroževanje kozakov ni potekalo brez spopadov. Blizu mostu čez Mežo oziroma Mislinjo jo je skupil komandir jurišnega voda Franc Levar-Franjo, ki si je bil zaželel prelepega kanja. Vzel ga je nekemu kozaškemu majorju, ta pa je potegnil parabolo in Levarja zadel v bok, da so ga morali brž spraviti na nosila in pozneje v celjsko bolnišnico, takoj ko je bila pot do tja prosta.²²⁸

Toda Tomšičeva brigada med razoroževanjem kozakov ni imela samo ranjenih, marveč tudi mrtve. Po pomoti je neki partizan hotel vzeti pištolo tudi kozaškemu oficirju, ta pa se je temu upri, streljal in ga ubil. V tem je tudi komandir partiškega voda usekal z brzostrelko po kozakih in jih pokosil najmanj šest. Ta spopad so tomšičevci izrabili in jim odvzeli konje. Te iso večinoma spustili in nagnali na pašo. Četi, iki je kozake čakala v zasedi pri Ravnah, je potem ostalo samo še to, da jih pospremi čez Holmec proti Železni Kaplii, partizani pa so jih spremljali na konjih. Tam blizu v Beli so zanje ustanovili taborišče, deloma pa so jih odvedli celo čez prelaz Jezersko proti Kamniku* oziroma Ljubljani.²²⁸³

Se v hujši kaši se je znašla Bračičeva brigada, ki je

9. maja okrepila položaje Koroškega odreda pri Borovljah, da prepreči pobeg domobrancem, četnikom, vlasovcem in esesovcem, ki so se iz Ljubljanske kotline umikali čez Tržič in prelaz Ljubelj. To nalogo je dobila že 9. maja,²²⁹ ujemala pa se je tudi z brzojavnim poveljem Glavnega štaba JA za Slo-

* V Kamniku in okolici je operirala 15. SNOUB Belokranjska. Nekatera pričevanja govore, da so enote Tomšičeve in Bračičeve brigade vodile ujetnike in konje proti Cerkljam pri Kranju in proti Kamniku. Te bi utegnili prevzemati prav Petnajsta brigada, zakaj za 13. maj 1945 piše, da je od drugih enot prevzela kakih 4000 ujetnikov. Sicer pa je 15. SNOUB Belokranjska tudi sama lovila sovražnike, ki bi se bili radi izognili ujetništvu. Nekateri ustaške in četniške skupine so na umiku skozi Zgornjo Savinjsko dolino zašle in se pojavile v okolici Kamniške Bistrice. Tako je brigada 13. maja razorožila 800 ustašev, dan pozneje pa je v okolici Kamnika pobila 150 četnikov, zajela pa štirideset, sama pa imela dva mrtva in sedem ranjenih. Pobegnili so le kakih 50 četnikov (Mile Pavlin »Petnajsta brigada«, str. 420).

venijo, ki ga je štab 4. operativne cone sprejel 11. maja 1945 zarana in ki se glasi: »Razbiti belogardisti iz Ljubljane po osvoboditvi Kranja in Kamnika gredo prek Jesenic in Karavank na sever. Kontrolirajte prelaze čez Karavanke in dosežite na vsak način, da mi zajamemo te skupine! Kveder.«²³⁰

Razoroževanje manjših nemških enot pred boroveljskim mostom je 9. in 10. maja 1945 potekalo normalno, čeprav je prišlo do vmesnih zaostretev in spopadov. Nemške enote so odlagale orožje obakraj ceste pred mostom, da so se ga nabrale dolge in do dva metra visoke skladovnice. Borci Koroškega odreda so Nemce spuščali čez most, včasih kako enoto le napol razoroženo. Pač pa so izločali vse tiste, o katerih je obstajal kakršenkoli sum, da so vojni zločinci. Med te so spadali zlasti pripadniki kvislinških enot, in prav te se navadno tudi niso hotele pokoriti ukazu za odložitev orožja. Ob tem so nekateri partizani in njihovi poveljniki doživeli zelo nevarne trenutke, kot na primer poročnik Albert Konečnik-Modras, komandant 3. bataljona Koroškega odreda.²³¹

Med tistimi, ki so se upirali odložiti orožje, je bila tudi večja enota bradatih četnikov. Borcem, ki so jih ustavili, so rekli, da se z njimi ne bodo pogajali o vdaji, ampak naj pokličejo komandanta. Ko je poročnik Albert Konečnik-Modras prišel tja, je uzrl pred sabo velik odprt osebni avtomobil s četniškimi oficirji. Ti so ga sklenili prevarati, da bi ga dobili za talca.

»Slušaj, poručniče!« so rekli. »Pa nečemo se mi ovde razgovarati, da nas slušaju naši i vaši vojnici. Sednite s nama u kola, da malo maknemo ustranu! Tamo čemo mirno moči, da se sporazumemo ...«

Poročnik Albert Konečnik-Modras je bil očitno neprepan. Težko si je drugače razložiti, da je nasedel, ko je pa vendar vedel, da sta pred tem že dva partizanska oficirja plačala svojo naivnost z življenjem.* Prisedel je ...

Ko se je avto oddaljil kakih sto metrov, so planili po njem, mu odvzeli orožje, uro in listine. Avto s četniškimi oficirji in zajetim partizanskim komandantom se je počasi po-

* Mišljena sta že omenjena Stefan Trbovšek-Zdravko, pomočnik političnega komisarja 2. bataljona, in Miloš Vidmar, politični komisar 1. bataljona Koroškega odreda, ki sta bila zahrbtno umorjena v Borovljah oziroma pri Podrožci.

mikal proti Bistrici v Rožu, za njim je šla vsa četniška kolona, kakih 800 mož. Ko so prišli v bližino Bistrice, so četniški oficirji avto ustavili, šli ven na njivo in začeli gledati na karto. Kaže pa, da se niso mogli znajti, kje so in kam gredo. Na pomoč so poklicali Konečnika in ga vprašali, kam drži ta cesta, češ da mora to dobro vedeti, ko je bil komandant v teh hribih. Temu pa se je brž posvetilo.

»Na Jezersko,« je dejal brez pomisleka, kakor da o tem ni nobenega dvoma.

Četniki so se vidno ustrašili, takoj obrnili avto in vso kolono ter se čez kakšno uro spet vrnili pred boroveljski most.

Konečnik jim je tu dejal, naj ga pustijo ven, da se bo dogovoril za prosto pot, drugače bodo partizani užgali. Po njem bo in po njih, skupaj bodo morali umreti. Zdaj so nasedli četniki.

Stopil je k mostu. Tam mu je planil v objem politdelegat Karel Seidel, ki mu je z rame visela brzostrelka. Albert Konečnik-Modras jo je takoj uporabil in prerešetal četniški avtomobil. Hkrati so to storili še drugi njegovi borci. Vse četniške komandante so pobili, večina drugih četnikov pa se je pognala v beg proti Zingarici. Borci 3. bataljona Koroškega odreda so jih z lahkoto polovili, razorožili in odpeljali v Borovlje. Tam so jih zaprli na velikem dvorišču.* Avto z mrtvimi četniškimi glavarji pa so potisnili na rob mostu in ga zakotalili v Dravo.²³²

Cez boroveljski most so si hoteli utreti pot najrazličnejši zločinci, pri tem pa so poskušali z raznimi zvijačami. Tako so se bili esesovoi iz zloglasega uničevalnega taborišča v Podljublju preoblekli v cebraste taboriščne cape. Morda bi jim uka-na uspela, toda na boroveljskem mostu so jih pričakali v partizanske uniforme preoblečeni Francozi, njihove dovčerajšnje žrtve. No in prav ti so najboljše vedeli, kako je treba ravnati s poklicnimi mučitelji... Na dostopih k bo-

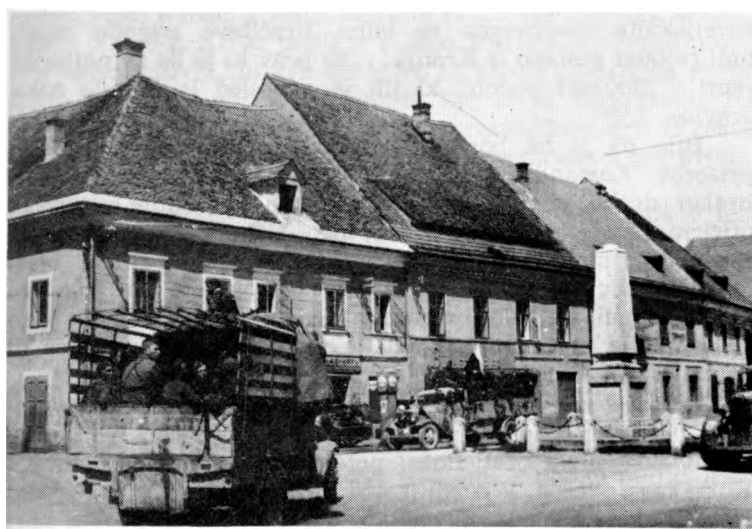
* Stane Sušteršič-Boštjan, takratni namestnik komandanta 3. bataljona Koroškega odreda, je glede tega Izjavil (ustno 2. decembra 1976), da teh četnikov niso zajeli, marveč so ušli čez tedaj še nezasedeni železniški most na humperško stran Drave in se potem vdali Britancem.

roveljskima mostovoma so borci Bračičeve brigade zajeli tudi celoten gestapo iz Kranja ... in prav tu je šlo za najhujše zveri v človeški podobi, ki jih je naposled le dosegla roka pravice ...^{232a}

Bilo pa je na boroveljskem mostu tudi nekaj smešnih prizorov. Komandir čete Anton Pečnik-Tine, močan in silno hraber dečko, se je zabaval s tem, da je nadute esesovske oficirje metal oblečene v Dravo, ki je bila še zelo mrzla. Tako jim je vsaj malo vrnil za ponižanja, ki jih je moral prestajati kot Slovenec pred pobegom iz nemške vojske in kot partizan med hajkami. Če bi bili zmagovalci oni, z njim ne bi bili tako milostni, ne bi ga bili pognali le v mrzle valove, marveč bi ga bili spravili tudi pod rušo ...^{a3}

Pri razoroževanju pred boroveljskim mostom sta pomagala tudi oba oklopnika, ki ju je iz Šentvida ob Glini pripeljal Bogomir Koželj-Božo, potem pa sta prišla v sestavo Kokrškega odreda. V enem izmed njih je ravnal z mitraljezom Franc Lakota z Bleda. Zavozili so daleč proti Podljubelju, kjer je bilo vse črno četnikov. Bilo je nevarno, da bi le-ti oba oklopnika zajeli, tako sta vsaj opozorila oba šoferja-nemška prostovoljca.²³⁴ Posebno nevarno je postalo, ko se je pred Borovljami pojavil polk iz 7. SS prostovoljske divizije Prinz Evgen. To sta izkusila Stane Zagar-Jure, komandir obveščevalnega voda Kokrškega odreda, in Franci Globočnik, politični komisar čete v Koroškem odredu, ki sta se na motorju s prikolico od boroveljskega mostu na Dravi zapeljala skozi Podgoro proti Podljubelju (s tamkajšnje strani Karavank), da bi si ogledala, kaj sovražniki pripravljajo. Nenadoma so jima pot zaprli narsršeni esesovci, ki so vanju takoj naperili orožje, da ju kar tamkaj pokončajo, češ da sta Titova bandita. Oba partizanska oglednika pa sta ohranila popolnoma mirno kri. V čisti nemščini sta to odločno zanikala in izjavila, da ista avstrijska partizana. To je esesovce tako zmedlo, da so ju za hip zanemarili, in tako sta se lahko vrnila živa in zdrava do partizanskih položajev.^{234a}

Velik problem za 14. udarno divizijo so bili ujetniki. Treba jih je bilo kar najhitreje spraviti stran od orožja. Ker so imele enote premalo ljudi za spremljanje in za stražarjenje ujetnikov, so jih najraje spuščale dalje k Britancem, kot se je to dogajalo tudi na boroveljskem mostu, samo da so se

Pliberk je postal važno vozlišče za motorizirane premike enot 14. udarne divizije, ki so morale nenehno nastopati proti jugu in vzhodu, od koder so po 12. maju 1945 pritiskale močne enote domačih fašistov.

jih znebile. Bili pa so med razoroženimi seveda tudi taki, ki jih je veljalo zadržati, zato so enote ustanavljale začasna ujetniška taborišča. Ta so bila v Železni Kapli, Dobrli vasi in drugih krajih južno od Drave. Za varovanje taborišč so izdvojile svoje mednarodne bataljone, prav pa so jim prišli tudi osvobojeni interniranci francoskega rodu, ki so se takoj stavili na voljo partizanom, tisti iz Podljubelja pa v **ta namen** Osnovali svojo hrigado Liberté.²³⁵

Borci in poveljniki Štirinajste so bili res zelo iznajdljivi. Pomanjkanje vojakov so nadomeščali s hitrimi premiki na mnotornih vozilih, a kakor so se obrnili, je primanjkovalo ljudi za stražarjenje taborišč in skladišč, predvsem pa za razoroževanje ogromnih množic premaganega vojaštva, med katerim Je bila vsakovrstna golazen, zmožna tudi najbolj krvavih dejanj ...

ZADNJI ZLOČINI IZDAJALCEV

Glavni štab JA za Slovenijo je bil že od 3. maja 1945 v postopnem razpustu, tako da se ni mogel posebej posvečati operacijam na Koroškem, štabi armad pa so bili daleč stran, vrh tega pa so zelo slabo poznali razmere v tem delu Slovenije. Štirinajsta se je zato ravnala po že prej dobljenih navodilih, pri tem pa se je morala znajti, kakor je vedela in znala. Po sili razmer je bilo njeno delovanje popolnoma samostojno, pa vendar hkrati v skladu s politično strategijo vodstva slovenskega osvobodilnega gibanja in z zamislimi generalštaba Jugoslovanske armade. To dejstvo govori o veliki sposobnosti poveljniških kadrov in dobri politični pripravi borcev 14. udarne divizije za vlogo, ki jim je bila namenjena ob koncu vojne.

Slovenska revolucionarna vojska je morala kot del Jugoslovanske armade najprej zasesti vse ozemlje, kjer so živeli Slovenci, hkrati pa poskrbeti za obračun z nazadnjaškimi silami v lastnem narodu, ki so se do zadnjega hlapčevsko udejnavale okupatorjem. Prvi del tega obračuna je Štirinajsta opravila v dneh po kapitulaciji Italije z uničenjem plave garde v Grčaricah ter bele garde v Turjaku, na Velikem Osolniku ter pod Zapotokom, na Blokah, v Pudobu in Begunjah pri Cernkici in v dneh po veliki nemški ofenzivi Wolkenbruch z uničenjem domobranskih postojank v Grahovem, Velikih Laščah in deloma v Kočevju,²³⁶ končni obračun pa jo je čakal na Koroškem.

Slovenski beli izdajalci iz klerikalnega pa tudi liberalnega tabora so se po kapitulaciji Italije prelevili v »slovensko domobranstvo«, ki je priseglo zvestobo Hitlerju v boju proti Narodno-osvobodilni vojski Jugoslavije in njenim velikim zaveznikom. Ti izdajalci so se nadejali, da jim bo s pomočjo Nemcev uspelo partizane uničiti in se tako dokopati do oblasti, a so se spet prevarali. V resnici so služili samo nacizmu in

nemškimi cilji, pri tem pa počenjali nezaslišane zločine nad pristaši OF in slovenskim narodom sploh. Samo v Ljubljani so domobranci zaprli in strahotno mučili več kot 6000 ljudi, ki so jih potem Nemci odvedli v taborišča smrti. Več sto ljudi so ubili med mučenjem v zaporih v Ljubljani ali v ljubljanski okolici.²³⁷ Ob tem so se tolažili z varljivim upom, da bodo ob koncu vojne prestopili na stran Anglo-Američanov in z njihovo pomočjo spet zavladali ljudstvu. Toda Nemci se niso dali prevarati. Svoje hlapce so čvrsto držali na uzdi in jih izrabljali samo za svoje koristi. Tako niso domobranci nikoli dobili priložnosti ali našli moči, da bi se osamosvojili.²³⁸

Ko je konec aprila 1945 postalo že povsem očitno, da se Nemci pripravljajo na umik iz Slovenije, se slovenski kontra-revolucionarji še vedno niso hoteli upreti Nemcem, ker bi bilo to po izjavah njihovih voditeljev »nemoralno« in bi napravilo na Nemce »slab vtis«. Sklenili so se pogoditi z Nemci, da jim izročijo oblast. Narodni odbor, ki so ga slovenski nazadnjaški politiki formalno ustanovili konec decembra 1944, je presodil, da se je Leon Rupnik z javnimi nastopi za nacistično Nemčijo pred svetom preveč izpostavil, da bi mogel še naprej ostati predsednik Ljubljanske pokrajine in generalni inšpektor slovenskega domobranstva, zato so zahtevali, naj odstopi. Tega pa Rupnik ni bil voljan storiti. Dne 30. aprila se je oklical za poveljnika »slovenskega domobranstva« in pripravljaj načrte, da bo po umiku iz Ljubljane zasedel severozahodni del Gorenjske in tam počakal na prihod Britancev.²³⁹ Samozvani »narodni odbor« je 2. maja 1945 pisal tudi generalu Erwinu Rösenerju, da »namerava v interesu slovenskega naroda kot tudi v interesu javnega reda proklamirati nacionalno deželo Slovenijo in vzpostaviti provizorično vlado«. Pri tem je poudaril, da prevzem oblasti ne bo spremenil odločitve »domobrancev« za odločen boj proti partizanom na slovenskem ozemlju. Zastopniki »narodnega odbora« so tega dne tudi ustno zahtevali od Rösenerja izročitev civilne oblasti in poveljstvo nad domobranci, kar naj bi zagotovilo tudi varen nemški umik, toda Rösener jim ni zaupal.²⁴⁰ Odločno jih je zavrnil nekako takole, češ da to ne pride v poštev, ker Nemci ne bodo nikoli služili za hlapca svojim dosedanjim hlapcem...

Kljub temu neuspehu so slovenski beli izdajalci le poskušali osnovati nekakšno svojo vlado. »Narodni odbor« je 3. maja zvečer sklical zastopnike meščanskih strank v dvo-

Dnevi groze in obupa ob umiku domobrancev in drugih kvilingov pod esesovskim poveljstvom čez prelaz Ljubelj na Koroško. Posnetek je iz Tržiča.

rani na Taboru. Tam so se proglasili za slovensko narodno predstavništvo, ki je nato poslalo pobeglemu kralju Petru II, Winstonu Churchill, Harryju Trumanu in dr. Mihi Kreku prošnjo, naj angloameriška vojska zasede Slovenijo. Obenem pa je Franc Krener izdal domobranskim enotam povelje, v katerem pojasnjuje, da se s tem odnos med nemškimi in domobranskimi enotami v ničemer ne spremeni, češ da »mora biti obnašanje proti nemškemu vojaku v skupnem boju proti banditom kot doslej prijateljsko in korektno.« Na Taboru so slovenski nazadnjaški politiki sestavili tudi nekakšen proglas in ga natisnili v Slovincu.²⁴¹ Ta proglas pa ni prišel do ljudi, ker so nemške straže tiskarno obkolile in izdajo Slovence zasegle.²⁴² Dasiravno je Rösener 5. maja prepustil Leonu Rupniku v upravo še Gorenjsko, Rupnik pa je upravne posle predal »narodnemu odboru«, je slovenskim belim izdajalcem preostal samo še beg na Koroško in sicer pod nemškim poveljstvom.²⁴³

Izdaja je šla h klavnemu koncu, kakršnega so narekovale zakonitosti družbenega razvoja. Ljudje, ki so zagrešili nad svojim narodom najbolj umazane zločine, samo da bi z okupatorji delili oblast, so bili nazadnje popolnoma opeharjeni. Njihovi računi, da bodo ob propadu Nemcev dobili zaslombo pri Britancih so se popolnoma razblinili, zakaj le-ti jih niso prezirali nič manj kot vsi pošteni Slovenci.

Po neslavnem koncu enodnevne taborske vlade in pokolu osemindvajsetih žrtev v turjaškem gozdu, 4. maja 1945, se je izdajalska domobranska vojska začela umikati na Gorenjsko, spremljali pa so jo mnogi družinski člani domobrancev z Dolenjskega in Notranjskega, mnogi duhovniki in drugi snovalci bele izdaje, pa tudi neuki ljudje, ki so nasledli propagandi iz cerkva, da bodo partizani obračunali z vsemi svojimi nasprotniki.²⁴⁴ Svoje upe so izdajalci gradili na nasprotjih med zahodnimi zavezniki in Sovjetsko zvezo ter obljubljali, da se bodo kot »Matjaževa vojska« kmalu vrnili ob pomoči Angležev in Američanov.

Beg proti Karavankam je bil nadvse klavrn. Čez Jesenice se ni dalo več. Tudi umik proti Solčavi je bil nemogoč, ker je 15. udarna divizija zavzela vse področje med Domžalami, Kamnikom in Kamniškimi planinami. Obenem jih je od Ljubljane gonila 29. udarna divizija Hercegovska, ki je

10. maja 1945 osvobodila Škofjo Loko in Kranj, nato pa je začela tolči umikajočo se svojat pri Trziču. Na obronkih Dobroče in Kriške gore so skušali domobranci in esesovci 11. maja še zadržati Hercegovce, toda ti so jih do popoldne že potisnili k Sv. Ani pod Ljubeljem in jih začeli silovito obstreljevati²⁴⁵

2e pred tem je na Ljubelju nastala silna zmeda. Esesovci so prehod skozii tunel zastražili ter uporabljali le za svoje ljudi in vozila. V zmedi je propadlo ali ostalo pod Ljubeljem več kot 700 vozil. Zavladala sta obup in kesanje.²⁴⁶

Ta dan je bil usoden za Bračičevo brigado in za Koroški odred, ki je bil z dvema bataljonoma formalno že vključen v njeno sestavo, sicer pa v postopnem razpustu, da bi moštvo lahko uporabili za druge enote in zaupne naloge. Obe enoti sta dobili ukaz, da morata prehode čez Dravo ubraniti brezpogojno in zajeti vse sovražnike, ki so pritiskali proti Borovljam z Ljubelja. Med njimi so bili esesovci, domobranci, vlašovi in četniki raznih barv.

Najprej so trčili ob Koroški odred in Bračičevo brigado esesovski polki,* znani iz bojev v Suhi krajini proti enotam 7. korpusa. Ti so prvi položili orožje. To pa ni dišalo zlasti domobrancem, zato sta se zločinca Erwin Rösener in poveljnik domobrancev Franc Krener 10. maja 1945 pod Malim Ljubljem dogovorila, da bosta s svojimi enotami skupno napadla položaje Bračičeve brigade in Koroškega odreda, da bi zavzela Borovlje in boroveljska mostova čez Dravo.²⁴⁷

Do prvih bojev je prišlo še istega dne proti večeru. Trajali so tri ure, toda esesovcem in domobrancem niso prinesli nobenega uspeha, ampak le mnoge žrtve. Najbrž je sovražnikom ta boj rabil tudi za nasilno ogledništvo. Čez noč so se boji poglobili in nemške enote so se spet začele vdajati, a le po malem, hkrati so poraženci hoteli doseči prehod čez boroveljski most s pogajanjem.²⁴⁸ Na sovražnikovi strani je bila sumljiva tišina, ki ni obetala nič dobrega. Jasno je bilo, da se sovražniki pripravljajo na boj...

Esesovci in domobranci so pogajanja za vdajo izrabili za zasedanja prevladujočih višinskih položajev, za zbiranje in razvrščanje težkega orožja po grebenih severozahodno od Zinagarice in Ostrovca pa tudi za natančno ogledovanje partizanskih položajev. Pehota se je bila natepla od Podljubelja proti Podgori do Gorič, v ozadju so bili pripravljeni tanki.

* Večina piscev spominov govori o dveh esesovskih divizijah, tako tudi poročilo štaba Bračičeve o bitki pri Borovljah z dne 12. maja 1945 (fase. 339/IV — 3 v IZDG). Po pričevanju prof. dr. Bogomira Koželj a-Boža in Alberta Konečnika-Modrasa so bili med sovražniki, ki so prišli čez Ljubelj, tudi močni deli 7. SS prostovoljske divizije Prinz Evgen (en polk), in prav ti so bili najbolj bojeviti. Kaže, da se je delu te divizije do 8. maja že uspelo prebiti iz Zagreba v Ljubljansko kotlino, del pa se je zbral na Vetrinjskem polju pri Celovcu že precej prej. To divizijo so sestavljali 13. in 14. pehotni polk, 7. topniški polk ter izvidniški, pionirski, protitankovski in bataljon za zvezo (fase. 52/111 v IZDG). Poleg dela te divizije so mogli priti čez Ljubelj še 17., 19. in 25. SS policijski polk, posebni 1. SS polk Wariag, SS orožniški motorizirani bataljon, dve četi tankov in SS podoficirska šola iz Ljubljane, ki so se poprej bojevali v Suhi krajini (Dr. Tone Ferenc, izvajanje v Velenju, str. 12). Od domačih fašistov so bili tu 3. in 4. polk 1. srbskega prostovoljskega korpusa (SDK), 503 korpus ličke četniške divizije (kakih 400 mož), »slovenski domobranci«, skupno 8.400 mož, gorlenjski domobranci, skupno 1.200 mož in 1. bataljon slov. varnostnega zbora (primorski domobranci), kakih 200 mož (fase. 25/111 — 6 v IZDG).

Zaplenjena vojna tehnika s protiletalskimi in protitankovskimi topovi 10. maja 1945 v Borovljah. Bračičeva brigada je to orožje takoj vključila v svojo oborožitev.

Malo pred enajsto so imeli Nemci že zasedeno vas Kapla ob Dravi in vso cesto od mosta proti Strugu. Zasedli so tudi Svetno vas in tam postavili dva tanka. Tretji bataljon Koroškega odreda se je moral s položajev pri Strugu umakniti proti zahodu, pri tem je bil mitralješki pomočnik Jože Hari ranjen v koleno.²⁴⁹

Borci Bračičeve brigade so imeli le zasilna kritja in zasilne ovire na dostopih k Borovljam in boroveljskima mostovima. Razvrščeni so bili bočno od nemško-domobranske kolone in sicer na njeni vzhodni strani. Prvi od Podljubelja je bil 4. bataljon, okrepljen z mitralješko četo. Zasedal je položaje od Prindla pred Borovljami mimo železniške postaje do naselja v Dolih. Severno od njega je bil 1. bataljon, desno od

njega dve četi 2. bataljona, ena četa pa je razoroževala sovražnike. Položaje pri Resniku in dalje proti Dravi je držal 3. bataljon Bračičeve. Od tod mimo železniškega mostu čez Dravo je bil razvrščen 2. bataljon Koroškega odreda, na položajih okoli cestnega mostu, na mostu in na njegovi drugi, severni strani je bil v betonskih bunkerjih 1. bataljon Koroškega odreda, na zahodu, od cestnega mostu ter mimo Svete vasi do Šentjanža pa sta bila na položajih 3. in nemški bataljon Koroškega odreda.²⁵⁰

Sovražniki so se vdajali še 11. maja 1945 do desetih, a razoroževanje je potekalo počasi. Kmalu po dvanajsti uri pa je večja kolona odklonila izročitev orožja in spor zaradi tega je sovražnik izrabil za silovit napad z vrhov nad Borovljami, hkrati je v napad proti Borovljam krenilo sedemnajst tankov in dva domobranska udarna bataljona. Topniška priprava je bila strahotna. Zemlja je kar gorela od udarov granat, protiletalski izstrelki so prebijali stene hiš; mnoge v Kapli ob Dravi, v Svetni vasi in v samih Borovljah so se vnele. Tako preluknjana je bila v hipu tudi hiša, v kateri je bil štab Bračičeve brigade.²⁵¹ Brž je postalo jasno, da hočejo sovražniki zavzeti zlasti Borovlje, kajti mitralješki in minometni ogenj iz mesta in z okoliških položajev jim je bil nevaren tudi za prehode proti mostu.²⁵²

Najhuje se je godilo 1. bataljonu Bračičeve brigade in nemškemu bataljonu Koroškega odreda ter tistim skupinam borcev, ki so razoroževale sovražnike ali bile na mostu brez zaklonov. Ti borci so preprosto izginili, ne da bi kdo vedel, kaj se je z njimi zgodilo.²⁵³ Domobranci so se prav kmalu pojavili sredi Borovelj. Tu so nanje naleteli Andrej Cetinski-Lev, Ivan Božič-Jovo in Lazo Božič.²⁵⁴ O mraku so sovražniki

1. bataljon Bračičeve zaobšli in mu udarili v hrbet. Začel se je boj, ko poveljevanje ni bilo več mogoče, ampak se je vsak tolkel, kakor je vedel in mogel. Prvi bataljon Bračičeve je bil razbit in potisnjen ob Dravo. S tem sta bila odkrita boka 2. in 3. bataljona Bračičeve.²⁵⁵

Tretji bataljon Bračičeve in ostanki drugih razbitih enot so se morali umakniti na položaj pri Medborovnicah ali celo onstran Bajdiške Borovnice, da bi s teh položajev preprečili prodor proti Smarjeti in Galiciji. V tej smeri so sovražniki poskušali zabiti klin še 12. maja dopoldne, a so bili odločno odbiti, potem pa niso več poizkušali.²⁵⁶

Pravi ognjeni metež je nastal tudi na položajih Koroškega odreda. Tu so se sijajno bojevali avstrijski protifašistični borci in dolgo zadrževali navale esesovcev. A tudi Nemškemu bataljonu Koroškega odreda so esesovci prišli za hrbet in ga razpolovili. Padlo je najmanj polovica borcev tega bataljona, med njimi tudi politični komisar čete Anton Leeb, Avstrijec iz Badgasteina.²⁵⁷

Večina borcev 2. in 3. bataljona Koroškega odreda se je umaknilo čez oba mostova na levi breg Drave. To je storil tudi poročnik Jože Kisovec-Dušan z dvema četama iz 2. bataljona Bračičeve brigade. Čez most na levi breg Drave ju je povedel, brž ko je postalo očitno, da sovražnikov z desnega brega ne bo mogoče zadržati. Ta del Bračičeve in dali Koroškega odreda so okrepili eno četo 1. bataljona Koroškega odreda. Razvrstili so se še po preostalih betonskih bunkerjih,* ki so jih bili že mnogo pred tem zgradili Nemci za obrambo mostu pred partizani, pa tudi po zasilnih zaklonih, od koder so držali pod ognjem dohode na most.²⁵⁸

Izgube esesovcev in domobrancev niso bile majhne. Mitralješka orožja, minometi in topovi so sekali po nagnetenih sovražnikih, ki se iz ozke doline niso mogli razviti v strelce. Nikoli dotlej ni prišlo do tako zagrizenega klanja, ki ni prizaneslo ne enim ne drugim. Esesovci in dotnobranci so imeli to prednost, da so napadli zahrbtno in iznenada. Pri tem so

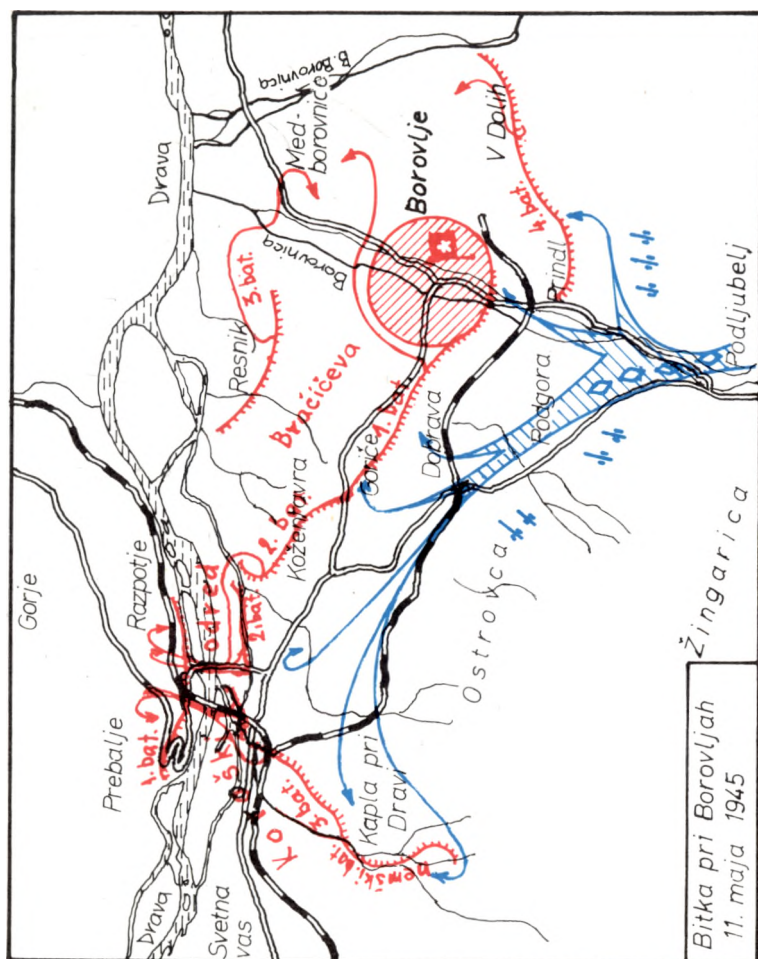
* Podatek, ki ga je dal Jože Kisovec-Dušan, da se je del sil Bračičeve brigade in Koroškega odreda umaknil čez most pri Borovljah na levo stran Drave in od tam zadrževal domobrance, ljotičevce in esesovce, potrjuje Karel Prušnik-Gašper v knjigi »Gamsi na plazu« (ponatis iz 1974) na str. 344, kjer pravi: »Glavni sovražni načrt se je vendarle izjalovil: hoteli so obkoluti partizanske bataljone in jih vreči v Dravo. Kljub težkim izgubam — okrog 82 borcev — pa so bataljoni prešli most ter (od tu) odbili vse napade. Del partizanov se je umikal ob Dravi navzdol...« Tudi Rado Lipičar (Borec 1960, str. 206) je povedal pravzaprav isto, in sicer: »Počasi smo se umikali proti mostu, nato pa na severni (levi) breg Drave. Toda na mostu je padlo skoraj 80 naših...« Isto sta potrdila Anton Beton-Bojan in Polde Pernuš-Igor, prof. dr. Bogomir Koželj-Božo pa je pribil, da esesovci in domobranci niso zavzeli niti enega betonskega bunkerja ob obeh boroveljskih mostovih. Borci Koroškega odreda in dveh čet 2. bataljona Bračičeve so do povelja za umik 12. maja 1945 malo pred dvanajsto vse obdržali. Most so do tega časa prešle le tiste nemške enote, ki so poprej odložile orožje.

jim postali lahek plen tisti borci, ki so se znašli sredi njihove razvrstitve, kjer so nadzirali odlaganje orožja. Tudi silna premoč in nepovezana obramba sta prispevali svoje, razen tega so esesovci in domobranci vrgli v boj svoje najboljše čete, zato so imeli tudi partizani hude izgube. Bračičeva brigada je poročala o petih mrtvih, desetih ranjenih in štiri-desetih pogrešanih, vendar s pripombo, da izgube še niso povsem ugotovljene. Po izjavah Jožeta Kisovca-Dušana, Andreja Cetinskega-Leva in Ivana Božiča-Jova je v Borovljah padlo približno 180 borcev, med njimi celo komandant 1. bataljona, doma s Polskave.²⁵⁹ Po izjavi Ivana Janžekoviča je samo iz Koroškega odreda padlo 37 borcev, ne vštevši avstrijskih protifašistov.²⁶⁰ Mnogo borcev Bračičeve brigade in Koroškega odreda je utonilo v Dravi, ker so bili kratko malo potisnjeni vanjo, ne da bi znali plavati, ali pa so kot plavalci postali lahek plen sovražnim strelcem, ki so lahko dobro merili..²⁶¹ Ponovila se je torej tragedija, ki jo je bila Bračičeva brigada doživela že na Rinži v Kočevju 12. decembra 1943, ko so obleganci v kočevskem gradu iznenada dobili silno pomoč.²⁶²

Naj večji uspeh so esesovci in domobranci dosegli s tem, da so Bračičevo onesposobili za napadalni nastop, kar jim je omogočilo, da so se lahko zbrali v Borovljah in uredili svoje vrste. Kako se bodo prebili dalje, jim tačas še ni bilo jasno. Položaji onstran reke so bili vse drugačni od tistih, ki so jih bili obvladali pred Borovljami in okoli njih. Omogočali so zelo dobro obrambo, kar so pokazali že prvi naleti pehote, ki so se zlomili še pred mostom.

Zlasti domobranci so upali, da bodo kako navezali stike z Britanci, ki se niso marali vpletati v boj na strani partizanov. Raje so čakali, da ' se bodo esesovci in domobranci unesli. Kazalo je, da se zavezniki spogledujejo z našimi domačimi fašisti in da jim je prav, če partizani množično krvavijo. S tem so sovražnikom dajali veliko potuho. To pa je bila huda pregreha zoper zavezništvo, ki so ga borci Jugoslovanske armade zvesto spoštovali.

Jože Kisovec-Dušan, ki je s svojimi borci in nekaterimi enotami Koroškega odreda držal pod ognjem oba mostova, je bil prepričan, da bo prehode čez Dravo ubranil. Prve poskuse sovražnikov, da bi jo prešli, ko obramba na levi strani še

Skica št. 7

Merilo 1 :60.000

Skica ponazarja začetek esesovskega in domobranskega napada na položaje Bračičeve brigade in Koroškega odreda 11. maja 1945 pri Borovljah po opisu bitke na straneh 205, 206, 207, 208 in 209

ni bila vsestransko organizirana, je prekrizal. Pri tem je bil svojim borcem za zgled. Prek noči bi bilo mogoče zbrati v Celovcu in okoli njega še dodatne sile in jih poslati branilcem na pomoč. Mislil je popolnoma pravilno in ne bi se bil zmotil, če bi sovražnikom ne bi bil pomagal nesporazum, ki jim je omogočil novo zmago, komandantu 4. operativne cone Petru Stantetu-Skali pa vzel voljo, da bi še nadalje izpostavljal življenja svojih borcev ..²⁶³

USODNI NESPORAZUMI

V čas boroveljske bitke spada podreditev 14. udarne divizije štabu 4. jugoslovanske armade. To podreditev je spremljalo nekaj nesporazumov, ki so žal vplivali tudi na izhod bitke, zato le-teh ni mogoče obiti.

Vzrokov teh nesporazumov nikakor ni mogoče pripisati težnjam po enotnosti Jugoslovanske armade, saj le-tej ni nihče nasprotoval, pač pa so si želeli enotnosti pri poveljevanju vsem enotam, ki so se sešle ali znašle v okolici Celovca. Namen takega poveljevanja je učinkovitost in ustrezno reševanje vseh vprašanj, ki se pojavljajo med operacijami v skupnem prostoru. Odločilne besede zato ne more imeti le ena sama oseba, ki morda razpolaga z najvišjo stopnjo nadrejenosti, marveč bi jo moralo imeti telo, ki je za pravilne presoje na politično in vojaško tako občutljivem področju, kot je bila Koroška, vsestransko usposobljeno. Gola podrejenost nižjih poveljstev višjim, ki praviloma velja v spornih primerih, kadar se enote iz različnih sestav znajdejo na skupnem operacijskem področju, ne more prinesiti dobrih uspehov.

Četrta jugoslovanska armada je dosegla tako sijajne uspehe predvsem zaradi zelo dobre povezave in ustreznega sodelovanja z enotami, ki so bojno delovale v sovražnikovem zaledju. Pri tem so obstoječi štabi ohranjali svoje funkcije in pristojnosti še tudi potem, ko so se njihove enote že združile z armadno glavnino. Razlogi za ukinitve teh štabov so dozoreli postopoma in navadno šele po končanih operacijah. Takšna praksa je bila porok, da so bile operacije zares uspešno končane.²⁶⁴

Četrta jugoslovanska armada se je na operacije v Sloveniji vsestransko pripravila. Med pripravami so posvetili posebno pozornost odnosom do prebivalstva, ki so morali biti zaradi zahtevnejše in drugačne kulturne ravni novega okolja še bolj zahtevni. Armada se je morala posebnim kulturnim in

političnim razmeram na Slovenskem prilagoditi, zakaj imela je poleg vojaškega tudi politično poslanstvo, obenem pa je bilo treba uskladiti operacije enot v sovražnikovem zaledju, ki jim je poveljeval Glavni štab JA za Slovenijo. Temu je bil namenjen sestanek štaba 4. armade s predstavniki osrednjega slovenskega političnega in vojaškega vodstva, ki je bil v osvobojenem Otočcu sredi Like 12. aprila 1945.* S slovenske strani so se sestanka udeležili: Boris Kidrič, Dušan Kveder-Tomaž in Ivan Maček-Matija, razen njih pa še načelniki oddelkov v Glavnem štabu JA za Slovenijo.²⁶⁵

Na tem sestanku so obravnavali vse vidike posebnih razmer v slovenskem prostoru ter določili za uskladitev delovanja enot v sovražnikovem zaledju in za zvezo s CK KPS Viktorja Avblja-Rudija, na novo imenovanega političnega komisarja Glavnega štaba JA za Slovenijo; po mnenju Nika Šiliha, enega izmed stranskih udeležencev sestanka, je bil ta sestanek začetek konca slovenske partizanske vojske, ki naj bi iz ozemeljskih okvirov prešla v enotno armado ne glede na narodnosti. Enote 7. in 9. korpusa, ki jim je dotlej poveljeval Glavni štab JA za Slovenijo, naj bi se v sestavo 4. armade vključevale, kakor hitro bi prišle z njo v operativni stik.²⁶⁶ Toda Koroška je bila tedaj še daleč...

Dogodki v aprilu in prve dni maja 1945 so si sledili preveč bliskovito, da bi bili s tem dogovorom lahko seznanjeni vsi podrejeni štabi in da bi bilo mogoče urediti vprašanje enotnega poveljevanja na Koroškem, kjer bi se morale končati

***** Generalštab JA je 14. aprila 1945 poslal Glavnemu štabu JA za Slovenijo radijsko brzojavko tele vsebine: »4. armada je dobila nalogo, da takoj krene dalje na zahod proti Istri in Trstu. Vaša naloga je, da z vašimi silami južno in jugozahodno od Save sodelujete v izvršitvi nalog 4. armade, pri tem morate posebej skrbeti za zavarovanje njenega desnega boka proti Ljubljani. Potankosti za izvršitev tega načrta uredite s štabom 4. armade! Sprejem ukaza Potrdite! Gen. Arakovič. St. 46,14, (fase. 41/111 v IZDG).« Glavni štab JA za Slovenijo je istega dne še pred sprejemom te brzojavke v obratni smeri poslal naslednjo: »St. 89 DD. Avtomobilska zveza z armado vzpostavljena. Kidrič, Maček in Kveder so se vrnili z obiska v štabu 4. armade. Kveder.« Brž zatem je sledila brzojavka, ki pojasnjuje datum tega obiska. »St. 93. Potrjujemo sprejem današnjega ukaza števil. 6. Potankosti za izvršitev te naloge so bile dogovorjene predsinocnjim na našem sestanku s štabom 4. armade na Otočcu. Kveder (fase. 41/11 v IZDG).« Se pravi, da je bil ta sestanek v Otočcu 12. aprila 1945.

poti krilnih armad in drugih operativnih skupin JA. Spričo posebnih razmer na Koroškem bi bil moral generalštab JA enotno poveljevanje vsekakor urediti in poveljniku posebno zaradi odnosov z britanskimi štabi zagotoviti ustrezno oficirsko stopnjo. Razen tega so nezadostna poučenost in ustaljene navade privedle do tega, da so si dogovor iz Otočca posamezniki po svoje razlagali. To je prišlo do izraza v stiku enot 4. armade z enotami 9. korpusa kakor tudi v stikih motoriziranega odreda 4. armade z enotami 4. operativne cone.

2e ob prihodu v Kranjsko goro je major Ivan Guvo, komandant 11. dalmatinske udarne brigade, izjavil, da bo odslej Jeseniško-bohinjski odred pod njegovim poveljstvom. Stab odreda je po radijski zvezi takoj vprašal štab 9. korpusa, kako je s tem. Od tam so mu odgovorili, da se mora Jeseniško-bohinjski odred ravnati po povelju, ki ga je dobil 3. maja in ki je še vedno v veljavi, zato je tudi poslej deloval samostojno in se o skupnih nalogah le posvetoval.²⁶⁷

Po tistem, ko so v Trdnjo vas in okoliška naselja prišli 3. in 4. bataljon 11. dalmatinske udarne brigade ter 3. motorizirani divizion topniške brigade 4. armade in ko je potem dospel tja tudi politični komisar 4. armade Boško Siljegovič, je takoj poklical polkovnika Petra Stanteta-Skalo, komandanta 4. operativne cone.

»Takrat je bila cesta od Velikovca do Celovca,« piše o tem Stante, »dobesedno zatrpna z motoriziranimi ustaško-četniškimi bandami. Poleg njih se je prebijala tudi kozaška konjeniška divizija. Peljal sem se v majhnem mercedesu s spuščeno streho ter se s težavo prebijal. Vozil je šofer Lojze, ki smo ga zaplenili z vozilom vred, spremljal pa me je Tone Janežič-Tesar, doma z Grosupljega. Med potjo nas je banda nenehno zaustavljala in nam grozila. Nekaj kilometrov pred našim ciljem so nas spet ustavili. Zgrnili so se okrog avtomobila in nam grozili z noži in bombami. Takoj mi je bilo jasno, da se ne šalijo in da gre zares. Tesar me je vprašal, če lahko useka po njih. Zadržal sem ga, saj bi to naš konec samo še pospešilo. Nobenega upanja nismo imeli, da bi se lahko rešili z bojem. Položaj je bil skrajno napet. Tedaj je nekdo s kamiona zakričal: „Englezi!“ Na našo srečo se je v bližini zares pojavil angleški tank. Kordon bande okrog nas se je v hipu razmaknil; bili smo rešeni in lahko smo nadaljevali pot.

Srečno sem prispel do komisarja 4. armade. Sprejel me je nadrejeno in strogo vojaško. Prvo vprašanje mu je bilo, če imam zvezo s Tolbuhinom...²⁶⁸

Polkovnik Peter Stante-Skala je imel polno skrbi. Prav tedaj si je belil glavo z vprašanjem, kako in kje naj zbere dovolj sil, da bo zaustavil in zajel esesovce, domobrance in četnike, ki so pritiskali proti Borovljam čez prelaz Ljubelj. Sovjetski maršal Fjodor Ivanovič Tolbuhin, komandant 3. ukrajinske fronte, mu ni prišel niti na konec pameti, saj je bil tako daleč stran, da mu s svojimi enotami ne bi mogel nič pomagati. Zato je, presenečen nad takim vprašanjem, odgovoril nikalno.

»Toda nič kaj ni bil zadovoljen z mojim odgovorom,« pravi o Siljegoviču Stante. »Rekel je, da ga bo (Tolbuhina) s svojo motorizirano enoto že sam poiskal. Pri tem sem ga zaprosil, naj mi z delom svoje enote priskoči na pomoč k boroveljskemu mostu, kjer je naša 13. brigada Mirka Bračiča z nadčloveškimi naporji zadrževala množico belogardistov, ki se je umikala iz nekdanje Ljubljanske pokrajine. Mojo prošnjo pa je odločno zavrnil, da odred rabi za svojo zaščito...«²⁶⁹

Iz teh skopih Stantetovih besed kot tudi iz pismenega pojasnila, ki ga je dal Boško Siljegovič piscu, je razbrati, da je med njima nastalo vprašanje, kdo je komu nadrejen, ne pa vprašanje, kako ravnati, da bi najbolje uporabili razpoložljive vojaške sile. Ostrost, s katero je bila nadrejenost uveljavljena, prav gotovo ni prispevala k razumevanju dejanskega vojaškega in političnega položaja na Koroškem, torej tudi ne k ustreznim ukrepom. Tako je bilo vprašanje bojnega sodelovanja enot 4. operativne cone in enot motoriziranega odreda

4. armade potisnjeno ob stran.

Glede povezave z maršalom Tolbuhinom je treba povedati, da Boško Siljegovič ni ostal le pri besedah. Ta stik je zares vzpostavil. Kako je mogoče to pojasniti?

Polkovnik Boško Siljegovič je bil odšel na Koroško že po tistem, ko je feldmaršal Harold Alexander dal izjavo, da Titova vojska uporablja fašistične metode, kar je bila strahotna žalitev za vso 4. armado. Razen tega so Britanci od Kobarida dalje motorizirani odred ovirali na vse mogoče načine, izzivali in prezirali politične komisarje ter jih sploh niso priznavali za oficirje.²⁷⁰ Vse to je Siljegoviča še bolj usmerjalo na vzhod, kamor je bilo tudi sicer usmerjeno hre-

penenje jugoslovanskih partizanov. Mislil je, da bo vsaj veliki sovjetski maršal razumel herojstvo njegove armade, ki je zares' dosegla izredne uspehe.

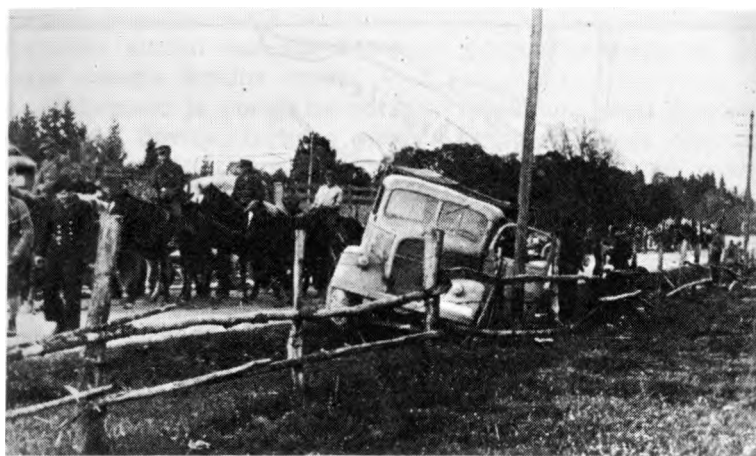
Siljegovič je poslal na pot z avtomobilom proti Gradcu **dr.** Djura Savina, tretjega pomočnika operativnega oficirja v štabu 3. motoriziranega divizionu gorskega topništva, **sedaj** odvetnika v Zagrebu, in vodnika Marka Dijana, doma iz Su-**košana**. S seboj sta nosila Siljegovičevo pismo za Tolbuhina, **kjer** je bilo napisano, do kod je motorizirani odred 4. armade prodril in kje so njegovi položaji. Siljegovičevi sli so se z muko in tveganji prebili do Gradca, dolgo zaman iskali Tolbuhinov štab, ko pa so ga naposled našli, so morali vso noč čakati zunaj. Zjutraj so izvedeli, da jih niso sprejeli zaradi tega, ker so v štabu zalivali zmago. In ko so ruski oficirji z nepre-spanimi **očmi** prebrali **Siljegovičevo pismo**, so **odkimali** z glavami: »Bros! Eto nevazmožno. Tam Angličane ...«²⁷¹

Tako je 4. armada dejansko vzpostavila stik s komandantom Južne ukrajinske fronte maršalom Tolbuhinom, ki si ga je Siljegovič tako želel. Vendar ta stik ni obrodil nobenega sadu, kajti za Tolbuhina se je vojna končala, v razmere na Koroškem pa ni mogel posegati.

Toda vrnimo se k dogajanjem južno od Humperškega gradu! Boško Siljegovič meni, da so bile sovražne sile pri Borovljah najmanj petkrat močnejše od naših, zato se jim po njegovem mnenju ne bi bilo mogoče uspešno upreti, zlasti ne v razmerah, ko so bili 200 do 300 metrov za partizanskimi položaji Britanci.*

Taka ocena kajpak ne ustreza dejanskemu stanju. Položaji za obrambo prehodov čez Dravo pri Borovljah so bili namreč zelo ugodni, Britanci pa se zagotovo ne bi bili vmešali v boj na strani kvinslingov in drugih skupnih sovražnikov.

* Sam Siljegovič je ta svoja pojmovanja oblikoval takole: »Skala bi moral dokazati z dejstvi, da bi bili z Bračićevo brigado z dva tisoč ljudmi in s kombiniranim odredom, ki je morda štel tisoč vojakov, da bi bili s temi silami lahko popolnoma preprečili napredovanje sovražnih sil, ki so bile po mojem spominu najmanj petkrat večje. In to v razmerah, ko so bile takoj za našim hrbtom na oddaljenosti 200 do 300 metrov — anglo-ameriške enote Lahko bi se postavilo vprašanje, zakaj je Bračićevo tačas in v takih razmerah sploh stopila v popolnoma negotovo bitko, v tej zvezi pa tudi vprašanje o odgovornosti za izgube (pismo z dne 25. novembra 1975)...«

Razoroženi in zajeti sovražniki vseh barv z motornim vozilom v obcestnem jarku — simbol poraza in zmešnjave. Tudi ta posnetek je s Koroškega.

Za pomoč Bračičevi brigadi in Koroškemu odredu v boju pa so bile tudi **dejanske** možnosti, **zakaj Siljegovičeve enote so** bile tedaj zaposlene le z zbiranjem vojnega plena, ki pa je moglo biti le njihova drugotna naloga. Pomoč vsaj z enim bataljonom 11. dalmatinske udarne brigade in z vsemi šestnajstimi topovi 3. motoriziranega divizionu gorskega topništva Topniške **brigade 4. armade** bi **bila** ne le **dobrodošla, marveč** tudi odločilna.

Polkovnik Peter Stanta-Skala, vojak in revolucionar od nog do glave, ni mogel biti zadovoljen s takim ravnanjem in s takimi odločitvami. Takoj po vrnitvi v Velikovec je brzojavno vprašal, v kakšnem odnosu je 4. operativna cona nasproti štabu 4. jugoslovanske armade.²⁷² Glavni štab JA za Slovenijo je 11. maja 1945 odgovoril: »14. divizija spada sedaj pod 4. armado. Povežite divizijo radijsko z armado! Dokler ni povezave, jo vodite vi! Kveder.«²⁷³

O vzpostavitvi radijskih zvez s štabom 4. jugoslovanske armade ni nič znanega. Inženir Miroslav Šercer, ki je pri štabu 14. udarne divizije odgovarjal za zveze, se takega po-

velja ne spominja. Vendar pa podreditev 14. udarne divizije štabu 4. armade izpričujejo tudi drugi viri, zlasti takratni načelnik štaba Mico Došenovič.²⁷⁴ Da je 14. udarna divizija od

11. maja 1945 spadala v sestavo 4. jugoslovanske armade, si velja zapomniti tudi zategadelj, da bomo vedeli, kdo vse se je potegoval za zajetega generala Löhra ... *

Po tej **brzjavki** so **morali** na **poročanje** k **Siljegoviču** še podpolkovnik Ivan Kovačič-Efenka ter **majorja** Mico Došenovič in Peter Mendaš-Iztok. Kakor malo prej Skalo je Siljegovič tudi štab 14. udarne divizije sprejel strogo nadrejeno in spet ga je zanimalo samo to, ako imajo zvezo z enotami maršala Tolbuhina.²⁷⁵ O pomoči Bračičevi brigadi v boju pri Borovljah tudi **tokrat** ni hotel nič slišati, sicer pa je tudi ob tej priložnosti prišlo do nepotrebnega nesporazuma. **

* Stab 7. korpusa je 18. maja 1945 poslal dopis, naslovljen na štab 4. cone ali 14. divizije, ki se glasi: »V zvezi z depešo 4. armade z dne 18. V. 1945, v kateri štab armade zahteva, da se takoj pošlje ujetega nemškega generala Löhra pod močno stražo v štab 4. armade. Ujetega generala pošljite prek našega štaba, ki se nahaja v Ljubljani v Mostah, Krekova ul. 2, ker je možno, da se v tem času štab armade iz Trsta preseli! Stvar smatrajte za nujno (fase. 150/IV — 7 v IZDG)!«

** Do nesporazuma je prišlo zaradi britanskih tankov, ki so prehajali skozi položaje enot 14. udarne divizije proti Karavankam in Dravogradu. Siljegovič je menil, da jim tega ne bi smeli dovoliti in se razhudil.

»Predlagal bom, da pridete pred vojaško sodišče, in zahteval, da bom jaz predsednik tega vojaškega sodišča...«

Mičo Došanovič je poznal Boška še iz 4. krajiške divizije, da je zelo strog. Doumel je, da Efenko dobro ne razume in da ni šala, kar govori. Efenka je res slabo obvladal srbohrvaščino in se ni znal dobro izražati v tem jeziku. Sklenil je posredovati.

»Dovolite, tovariš komisar, da nekaj rečem!«

»Dovoljujem...«

»Ako vi, tovariš komisar, ukažete, da gremo na položaje in da se bijemo z Angleži, ki hodijo proti naši meji, bodite prepričani, da se bodo naši borci bojevali. Toda, tovariš komisar, mi nimamo takega ukaza, mi v Angležih še vedno vidimo zaveznike...«

Nekaj časa molk. Potem pravi Boško: »Jaz bom to ukazal našim enotam in one se bodo jutri, če bo treba, tolkle z Angleži...«

»Tovariš komisar, če boste to ukazali, se bomo tolkli tudi mi. Bodite prepričani, da se bodo borci 14. udarne divizije tolkli...«

Po teh odločnih besedah umirjenega in preudarnega Krajišnika se je strogi obraz komisarja armade omehčal. Pozanimal se je, od kje se poznata in kmalu od nesporazuma ni ostalo nič več. (Iz pričevanja Mice Donoviča z dne 8. januarja 1974.)

Najhujše razočaranje v pričakovanju bojne pomoči enotam, ki so se bojevale pri Borovljah in pod Humperškim gradom, sta doživela Polde Pernuš-Igor, politični komisar 2. bataljona Koroškega odreda, in Rado Lipičar, oficir KOS 1. bataljona Koroškega odreda, ki sta sredi noči na 12. maj 1945 na motornem kolesu prihitela prosit za pomoč v štab ob mostu čez Krko pri Trdnji vasi. Človek,* ki sta ga iskala kot odrešenika, ju je zavrnil in vrnil sta se morala, ne da bi kaj opravila.²⁷⁶

In vendar! Kljub takim odnosom in kljub takim Siljegovičevim stališčem je motorizirani odred 4. armade le posegel v bitko pri Borovljah. Okoliščine kažejo, da se je to zgodilo bolj ali manj slučajno, in ker posredovanje ni bilo usklajeno z bojnim delovanjem Bračičeve brigade in Koroškega odreda, se je slabo končalo.

Na dan 11. maja 1945 je krenil iz Kranjske gore čez Korensko sedlo proti Borovljam poročnik Dragan Cirovic s svojo oklopno skupino. Obveščevalni oficir mu je bil pred odhodom zagotovil, da je vsa pot do Celovca v rokah koroških partizanov, se pravi, da je varna. Zato je Cirovic hitel po isti poti kakor dva dni pred tem prvi del motoriziranega odreda in ne da bi bil posebej pripravljen na nevarnost. Ze v temi, okoli enaindvajsete ure, je prispel do Svetne vasi. Bračičeva brigada se je morala do takrat že umakniti do Medborovnic in do Bajdiške Borovnice, razbite so bile tudi enote Koroškega odreda na desni strani Drave. Tako se je Dragan Cirovic nenadoma znašel med sovražniki, ne da bi to vedel.²⁷⁷

Presenečenje je bilo obojestransko. Dragan Cirovic je mislil, da ima pred sabo koroške partizane in da je njihov tudi tank, ki je stal na mostu čez železniško progo pri Strugu, domobranci in esesovci pa so mislili, da so po desni strani Drave prišli do njih Britanci s tanki. Zal pa so zmoto prvi opazili domobranci in esesovci.

Poročnik Dragan Cirovic je stopil k sovražnemu stražarju in se mu predstavil. Tedaj je stražar odskočil in nanj nameril puško z očitnim namenom, da ga pokonča. To pa je preprečil mitraljezec iz Čirovičevega tanka: sovražnikovega stražarja

* Polde Pernuš-Igor (izjava z dne 12. januarja 1976) se priimka osebe, o kateri je beseda, ne spominja. Navaja le, da ju je tisti človek sprejel v pižami in da je bil hud, ker sta mu kratila spanec.

je pokosil. Vtem pa se je boj z dobro postavljeno protitankovsko zasedo, v katero je bil zašel poročnik Dragan Čirović s svojo enoto, že začel.

Tudi Čirovićevi tankisti so bili deležni strahotnega topovskega ognja, po njihovih vozilih pa so udarjali še esesovski pešaki s protitankovskimi pestmi. Tako je Dragan Čirović doživel svoj prvi in zadnji veliki poraz. Izgubil je štiri tanke in dva oklopna avtomobila, druge, ki so bili v temi popolnoma nemočni, mu je uspelo izvleči izpred uničujočega ognja, a že v začetku spopada je padlo kakih petnajst njegovih borcev. Izmed padlih tovarišev so vsi najbolj obžalovali Marka Gojničiča, šoferja tanka in predvojnega komunista, ki je bil doma iz Črne gore ..²⁷⁸

Po vsem tem nam postane razumljivo povelje Boška **Siljegovića**, ki ga je štab 4. operativne cone v brzojavki Glavnemu štabu JA za Slovenijo 12. maja 1945 takole zabeležil: »Komisar 4. armade dal nalog svojim in našim enotam na ozemlju bivše avstrijske Koroške, da se skoncentrirajo in pripravijo za odhod, ker so same preslabe za vodenje bojev in za razoroževanje ..«²⁷⁹

Polde Pernuš-Igor in Rado Lipičar se nista sprijaznila s spoznanjem, da v štabu ob Krki nista dobila pomoči. **Sla** sta v Celovec in jo prosila na britanskem poveljstvu. Tudi tam se jim ni nič kaj mudilo. Na položaje k Humeprškemu gradu so prišli šele drugi dan, 12. maja okoli osmih. Na planoti pod gradom se je razvrstilo za boj kakih trideset tankov, trije oklopni avtomobili pa so krenili k boroveljskemu cestnemu mostu. Spotoma se je britanski major sestal s poročnikom Antonom Betonom-Bojanom, komandantom 1. bataljona Koroškega odreda, in s Poldetom Pernušem-Igorjem, političnim komisarjem 2. bataljona Koroškega odreda. Sestavili in podpisali so zapisnik, po katerem bodo britanske enote partizanom pomagale razorožiti sovražne sile pri Borovljah, orožje, vojaška oprema in vozila bo dobila Jugoslovanska armada, Britanci pa so se obvezali, da bodo poskrbeli tudi za organiziranje in zavarovanje ujetniškega taborišča na Vetrinjskem polju.²⁸⁰

Esesovci in domobranci tudi pred Britanci niso bili voljni odložiti orožja. Toda partizanski zavezniki so jih opozorili z nekaj topovskimi streli in z nekaj mitralj eskimi rafali iz svojih tankov, da ne bodo trpeli kljubovanja. Kmalu zatem se je poraženo vojaštvo začelo pomikati čez boroveljski most ter

na prostoru od mostu do Humperškega gradu odlagati orožje. Vdajo je nadzoroval nekaj časa celo britanski polkovnik v jeepu, zraven njega pa je bil Bogomir Koželj-Božo. Ko so domobranci prišli do jeepa in v njem poleg britanskega polkovnika opazili oficirja Titove armade, so začeli kričati: »Izdaja! Izdaja!«²⁸¹

Domobranci ni kazalo nič dobrega, pač pa jim je šla na roko zmeda, ki je nastala po že omenjenem Siljegovičevem povelju. Polkovnik Peter Stante-Skala se mu je z nejevoljo pokoril in odpoklical podrejene enote s položajev ob Dravi pri Borovljah. Sredi dne so deloma po njeni desni ali levi strani odšle proti Galiciji, 3. bataljon Koroškega odreda pa v Celovec. Zaradi tega je Britancem ostal tudi plen — orožje, vojna oprema in vozila — četudi je bilo drugače dogovorjeno.²⁸²

Domobranci so se vdajali Britancem 12. in še ves 13. maj 1945. Toda slednji niso z njimi ravnali prav nič milostno.²⁸³

Zadnji dan vdaje, 13. maja, je spet prišel do veljave poročnik Dragan Čirovič s svojimi tanki. Iz Bistrice v Rožu je prodril čez Svetno vas in čez boroveljski most še kakih pet kilometrov proti Vetrinjskemu polju, prehitel in zaobšel večjo kolono pretežno že razoroženih sovražnikov, ter jih obrnil nazaj, da so se morali vrniti čez boroveljski most in oditi v ujetniško taborišče pri Bistrici v Rožu. Tako je zajel skoraj dva tisoč sovražnikov, med njimi 500 domobrancev..²⁸⁴

Domobranci se čez boroveljski most torej niso prebili z vojaško silo, kot bi radi prikazali izdajalski politiki v begunstvu. V britansko ujetništvo jim je uspelo priti zaradi nesporazumov na partizanski strani. To je nekaterim omogočilo, da so se izognili odgovornostim za zločine. Najslabše ob tem je bilo, da so Britanci izrabili svoj poseg na strani Koroškega odreda za pronicanje v Gure, se pravi na ozemlje, južno od Glinice in Vrbskega jezera, ki je bilo dotlej izključno v rokah Titove vojske. Uvedli so tudi nadzor nad boroveljskim mostom...

Bivanje Boška Siljegoviča na Koroškem je tako postalo nepotrebno. Odpotoval je v štab 4. armade, kjer je pač bilo njegovo mesto. Njegovo vlogo pri motoriziranem odredu je 12. maja 1945 prevzel dr. France Hočevar, politični komisar 1. tankovske brigade, ki je razmere na Koroškem bolje poznal.²⁸⁵

BURNE RAZMERE V CELOVCU

Umik Bračičeve brigade s položajev pri Medborovnicah in Koroškega odreda s položajev pod Humperškim gradom so narekovale tudi vojaške in politične razmere v Celovcu, ki se niso izboljševale, ampak so dobivale vse bolj neugodne in nevarne značilnosti. Postajalo je očitno, da je pritisk nepokornega nemškega vojaštva, belogardistov, ustašev in četnikov proti Dravi v prid zahodnim nazadnjaškim krogom in avstrijskim nacistom, ki so imeli na Koroškem svoje račune. Ta pritisk je namreč enotam in vojaškim oblastem Jugoslovanske armade preprečeval, da bi se zakoreninile na doseženih položajih, ker so bile prešibke, bili pa so tudi primeri, ko so avstrijski nacisti poskušali odstraniti posadke partizanskih straž. Nekatere od teh so skrivnostno izginile, da ni za njimi ostalo nobenega sledu.²⁸⁴

Kokrški odred je bil v Celovcu nemočen. Britanske vojaške oblasti so mu omejile gibanje, vrh tega pa je moral največ svojih sil porabiti za lastno zavarovanje in za zavarovanje partizanskih političnih ustanov. Kot že rečeno, je bilo takrat v Celovcu sedem vrst vojske in se ni vedelo, kdo je pravi gospodar mesta. Poleg Britancev, Amerikancev in Kokrškega odreda so bile v mestu pod orožjem še vedno močne sile Kozakov, domobrancev, ustašev in četnikov s svojimi poveljstvi, ki so si prizadevala zadržati položaje in od tam napadalno delovati proti Titovim partizanom. S temi kvislingi so se povezovali avstrijski nacisti, ki so se zbirali v Beljaku in Spitallu ter javno obetali, da bodo Kokrški odred v Celovcu napadli. Zato so bili borci Kokrškega odreda v stalni bojni pripravljenosti, zlasti ponoči so imeli skozi vsa okna naperjene mitraljeze.²⁸⁷

Takoj po nemški kapitulaciji se je v Celovcu osnovala Komanda koroškega vojnega področja, ki je bila hkrati tudi Komanda mesta Celovec. Prvotno je bila ta komanda sestav-

ljena podobno kot kak brigadni in odredni štab. Komandant je bil major Egon Remec-Borut, politični komisar Janez Petje-Jovan, načelnik štaba Stane Grmek, namestnik komandanta kapetan Jože Ulčar-Mirko in pomočnik političnega komisarja Peter Bratkovič-Zvonko.²⁸⁸ Ob preosnovi 13. maja 1945 so prvi trije prevzeli položaje komandanta, namestnika komandanta in pomočnika komandanta (ta je opravljal politične dolžnosti) Komande koroškega vojnega področja in Komande mesta Celovec, kapetan Jože Ulčar-Mirko je bil imenovan za vršilca dolžnosti komandanta mesta Velikovec, za pomočnika komandanta (dejansko političnega komisarja) pa Peter Bratkovič-Zvonko. Hkrati so bila imenovana tudi poveljstva partizanskih straž v Borovljah, Bistrici v Rožu, Gospe Sveti, v Šentvidu ob Glini in v Pliberku. Verjetno so bile prvotno v teh krajih ustanovljene komande mest. Vemo namreč, da je bil komandant mesta v Borovljah Stefan Demšar, komandant mesta Bistrica v Rožu pa Ludvik Ziger-Perun. Za poveljnika partizanske straže v Borovljah je bil imenovan podporočnik Alojzij Horjak, v Selah Fara Jože Vatman, v Bistrici v Rožu najprej Ciril Ankrst in nato Andrej Zupan, pri Gospe Sveti Anton Pekovec, v Šentvidu ob Glini Andrej Bohinc in v Pliberku Jože Rebolj-Planinc. Posadke partizanskih straž so bile v 147 krajih na današnjem avstrijskem Koroškem.* Sodimo, da so bile te posadke dokaj močne. Vemo na primer za moč partizanske straže v Bistrici v Rožu, ki je štela 236 mož, straža v Šentvidu ob Glini pa več kot 300 mož.²⁸⁹

Komanda koroškega vojnega področja se je preosnovala tudi navznoter in se organizirala v sposoben aparat vojaške oblasti, ki je imel dvanajst odsekov, in sicer: administracijo, informacijski odsek, odsek za obrt in industrijo, prometno-tehnični odsek, stanovanjski odsek, sanitetni odsek, ekonom-

* Najbolj na zahodu je bila posadka partizanske straže v vasi Ziljica pri Podkloštru, severno od črte Beljak—Celovec in Vrbskega jezera pa v Vernberku, Kostanjah (Osojske ture), Sv. Martinu na Dholici, v Možberku, Jezernici in Krivi vrbi ob Vrbskem jezeru. Severno od Celovca in Velikovca so bile partizanske straže v vseh večjih krajih vzhodno od Gline in reke, ki priteče v Glino mimo kraja St. Georgen. Našteli bomo samo važnejše: Gospa Sveta, Šentvid ob Glini, Svinec, Mosel, Hüttenberg in Volfšperk na obrobjih Svinje planine (zemljevid postojank partizanskih straž na Koroškem, fase. 649/VII v IZDG).

Janez Petje-Jovan, pomočnik komandanta (politični komisar) poveljstva Koroškega vojnega področja v Celovcu.

Major Egon Remec-Borut, komandant Koroškega vojnega področja v Celovcu in komandant mesta Celovec.

ski odsek, odsek za zveze, sodni odsek, kontraobveščevalnega oficirja, borzo dela in štab za repatriacijo.²⁹⁰

Delo Komande koroškega vojnega področja je bilo tudi sicer zelo dobro organizirano. Vsak večer ob dvajsetih je bil posvet, ki sta ga vodila namestnik komandanta (načelnik štaba) in pomočnik komandanta (politični komisar). Na njem so pregledali dnevne dogodke in opravljeno delo, se pogovorili o političnem in vojaškem položaju ter si določili naloge za naslednji dan. Seveda se je Komanda koroškega vojnega področja ubadala z mnogimi težavami. Primanjkovalo ji je sposobnih oficirjev, moštva za zaledne enote in tehničnih pripomočkov. Zveza med poveljstvi in partizanskimi stražami je bila le po telefonu (javno omrežje) in prek kurirjev, pri tem pa so Britanci povzročali veliko ovir.²⁹¹

Med drugim so Britanci razoroževali partizanske straže, že so le mogli. To se je zgodilo bataljonu partizanske straže s 150 možmi, ki je z vlakom odšel iz Šentvida ob Glini v Breže 9. maja 1945, zavezniški »Rdeči armadi nasproti«. Britanci so borce razorožili, naložili na vlak in poslali v Celovec.²⁹²

Kljub takim oviram ter težavnemu in nevarnemu stanju v Celovcu so iznajdljivi oficirji Komande koroškega vojnega področja dosegli mnogo uspehov. Organom obveščevalne in kontraobveščevalne službe je uspelo izslediti mnogo gestapovcev in drugih vojnih zločincev ter jih spraviti za zapahe. K temu je največ pripomogel zaplenjeni gestapovski arhiv, koroški protifašisti pa so zločince tudi sami prijavljali. Kajpak so mnogi že prej zbežali ali pa si poiskali zaščito pri Anglo-američanih.²⁹³ Bogomir Koželj-Božo in Marjan Male sta 11. V. 1945 odšla z oklopnima avtomobiloma v Spitali ter tam s pomočjo »jugoslovanskega konzulata«* izsledila Leona Rupnika in škofa dr. Gregorija Rožmana, ki sta se skrivala v tamkajšnjem gradu. Pohitela sta nazaj v Celovec po okrepitve, da bi oba vojna zločinca lahko prijela, toda medtem sta ta dva zaslutila nevarnost in se umaknila globlje na zahod Avstrije.²⁹⁴

Takšni pripetljaji, nevarnosti in grožnje avstrijskih nacistov v Celovcu, Beljaku, Spitalu in drugod na severozahodu Koroške so zahtevali močnejšo navzočnost enot Jugoslovanske armade v glavnem mestu Koroške. Ta je bila še zlasti potrebna za zavarovanje ■ velikega protifašističnega shoda, na katerem naj bi delegati krajevnih ljudskih odborov izvolili pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Koroško. To je bil eden izmed sklepov partijskega posveta, ki je bil sklican na sedežu pokrajinskega komiteja KPS za Koroško takoj po prihodu Vide Tomšičeve v Celovec. Le-tej je uspelo priti tja s pomočjo majorja Ivana Majnika-Džemsa prek Topolšice in Velikovca šele 12. maja 1945 ob šestnajstih.²⁹⁵ Posvet je vodil sekretar komiteja Dušan Pirjevec-Ahac, navzoči pa so bili še predstavniki štabov 4. operativne cone, 14. udarne divizije

* Malce hudomušen napis »Jugoslovanski konzulat« je bil na eni izmed barak taborišča za vojne ujetnike v Spitalu. Ta je privabljal napredne Jugoslovane in tudi Ruse, ki so od tu našli povezavo za pobeg k partizanom v Gurah ali na Gorenjskem (prof. dr. Bogomir Koželj-Božo, izjava 17. januarja 1976, ustno).

in Komande koroškega vojnega področja. Zdaj zagotovo vemo, da je bil ta posvet 13. maja 1945.* Na njem je Vida Tomšičeva obrazložila politično usmeritev Komunistične partije Slovenije za rešitev koroškega vprašanja, ob tej priložnosti pa so izdelali tudi načrt popolne organizacije ljudske oblasti in ukrepov za organizirano življenje v mirnem času.²⁹⁶

Prvi je 12. maja 1945 odšel v Celovec 3. bataljon Koroškega odreda in sicer naravnost s položajev pri boroveljskem mostu. Pot do Celovca je prepešal, noč v mestu pa prebil v zelo negotovih razmerah, z mitraljezi na oknih vojašnice in v popolni bojni pripravljenosti. Drugi dan je krenil proti Gospe Sveti in Šentvidu ob Glini, ko pa so utrujeni borci prispeli v to mesto, so bili od Britancev neprijazno sprejeti. Sele pozno ponoči so si smeli poiskati prenočišče v neki stari šoli zunaj mestnega središča.²⁹⁷

* Petar S. Brajovic navaja za ta posvet datum 11. maj 1945, za kar pa v pričevanjih Janeza Petjeta-Jovana, na katere se sklicuje, nima nobene opore. V resnici je bil ta posvet šele dva dni pozneje, se pravi 13. maja 1945. To sem najprej ugotovil po pričevanju Petra Mendaša-Iztoka, takratnega pomočnika političnega komisarja 14. udarne divizije, ki je 7. februarja 1976 izjavil, da je bil ta posvet v Celovcu pozno zvečer tistega dne, ko so bile potolčene Löhrove sile pri Poljani (uničenje čela nemške 104. lovške divizije, ki se je potem vdala). Peter Mendaš-Iztok je šel na ta sestanek po tem boju in spominja se, da je zaradi prestanega psihičnega pritiska med pogajanjem komaj premagoval utrujenost. Tako (analitično) ugotovljeni datum je zdaj potrdil še Matija Maležič z zapiskom iz svoje beležnice.

Kot je sklepati po zapiskih Matija Maležiča, je Vida Tomšičeva ob tisti priložnosti uvodoma predvsem korenito razčlenila politični položaj, kar je bilo tedaj v navadi. O tem se bralec lahko sam prepriča iz Maležičevih zapiskov, ki jih povzemam z najnujnejšimi popravki (polkrepko natisnjeni deli besedila so bili podčrtani ob nastanku):

»Informativni sestanek v Celovcu 13. V. 1945 (Vida Tomšič)

Dan pred kapitulacijo se je osnovala *deželna vlada* (Landesregierung, op. p.): se naslanja na šibek aparat nacistov in stari, *šovinisti*; hočejo Trst za Avstrijo. Za nas ta vlada *ne obstaja! Angleži ji dvigajo avtoriteto!*

Južno od Drave je mnogo boljše! v Borovljah *Antifašistični komite. Bistrica, St. Jakob, Baško — vse naše.*

V velikovškem okraju zelo slabo; (*Djekše izobešale naše zastave*), v Beljaku Slovencev malo, a avstrijsko delavstvo želi k Titu. *Tam Angleži proti Antifašist, kom. Železna Kapla odbor OF, že oblast, zapadne Gure — zelo dobro.*

Druga dva bataljona Koroškega odreda, 1. in 2., sta se s položajev pod Humperškim gradom napotila proti Galiciji skupaj s četama 2. bataljona Bračičeve brigade, ki ju je vodil Jože Kisovec-Dušan. Iz teh borcev Koroškega odreda je bil osnovan novi, 4. bataljon Bračičeve brigade, prejšnji 4. ali internacionalni pa je postal peti.²⁹⁸ Nato je brigada s prvimi štirimi bataljoni 13. maja 1945 ob trinajstih izvedla premik v Celovec in se nastanila v tamkajšnji gimnaziji, 5. bataljon pa je odpeljal ujetnike proti Železni Kapli.²⁹⁹

Sercerjeva brigada je odšla iz Velikovca v Celovec dan pozneje, 14. maja 1945 ob enajstih. V Celovec je prišla na tovornjakih po dveh urah vožnje in se nastanila v Jezuitski vojašnici. Njene prejšnje položaje v Velikovcu in njegovi okolici sta prevzeli Zidanškova in Slandrova brigada.³⁰⁰

Po teh premikih se je vojaško in politično stanje v Celovcu znatno izboljšalo, nevarnost neposrednega napada avstrij-

Povsod strah, ker še ljudje *nesigumi*, če bo res tu Jugoslavija.

Gospa Sveta — Antif. odbori; pri knežjem kamnu straža.

V vladi (začasni deželni, op. p.) je »Landsbund«, ki je fašističen. Vlada se naslanja na »razorožene« *nemške trupe*.

Duhovščina na naši strani.

»Vlada« (deželna, op. p.) izjavlja, da se Slovencev ne *sme več preseljevati*.

Dr. Zwitter tu (naš, op. p.)...

Dr. Petek — že 1944 zveza z njim; dobival od nas literaturo; nas podpiral; liberal.

Dr. Tišler — voditelj na Dunaju; do nas pozitiven.

Dr. Mikula, župnik v Hodišah; dober duhovnik, naš.

Stare, duhovnik.

Streicher... oče njegov dober.

Vse naše delo se razvija na predpostavki, da *Koroška naša zemlja*:

1. Vezi z vsemi slov. voditelji.

2. Vezi z vsemi voditelji antifašistov, nato skupni sestanek, na katerem bi se formiralo *predstavništvo*.

3. Iniciativne sindikalne odbore skupne; jih vezat na centralo Beograd; skupni odbor.

4. Enako AFZ, USAOJ.

5. Mestni odbor za Celovec (antifašistični).

6. Sestanki s trgovci, kulturniki, duhovniki itd; in jih navedovat na Titovo Jugosl.

7. Priznanje Korošcev — in pozdravi slovenski vladi. Kampanja! Slovenska vlada *hoče* biti tudi vlada Koroške.

**8. Napadati Landesregierung, posameznike razkrinkati!«
Izvirne zapiske hrani Matija Maležič, prepisi pri piscu.**

skih nacistov in jugoslovanskih kvizlingov na partizanske vojaške in politične oblasti v Celovcu je minila. Tako so nastale ugodne okoliščine za njihovo normalno delovanje. Zlasti na Komandi koroškega vojnega področja je delo steklo s polno paro.

Odsek za industrijo in obrt, ki ga je vodil Tone Cerar, je z datumom 14. maj 1945 natisnil odredbo v nemškem in slovenskem jeziku, ki se glasi: »Vsa imovina, ki se nahaja v tem obratu, je zasežena od Komande koroškega vojnega področja. Vsak odvzem ali uničenje obratnih naprav se bo kaznovalo...«³⁰¹

2e 13. maja so to odredbo nalepili v osmih celovških podjetjih. Britanci, ki se za te odredbe niso menili, so postavili nadzor le v tovarni sukna »Moro« v Vetrinju pri Celovcu, tovarni uniform »Kasin«, pivovarni »Schleppe« in tovarni usnja »Dr. Hans Neuner« v Celovcu. Dne 15. in 16. maja 1945 so enote 14. udarne divizije dobile nalog, da zasežejo še dva-indvajset podjetij, od teh so Britanci zasedli samo tri, in sicer: tovarno barve minija v Zagi, lesno industrijo Johan Lerchbaumer in tovarno špirta »Morman« v Celovcu.³⁰²

Na dan 14. maja 1945 je bil natisnjen in nalepljen tudi dvojezični poziv, ki se glasi: »Vse delavce in uradnike industrijskih in obrtnih obratov ter drugih ustanov pozivamo, da se takoj javijo na svojih dosedanjih službenih mestih in prevzamejo posle, ki so jih vršili do sedaj. Vsi ostali, ki niso zaposleni, naj se javijo takoj na Komandi koroškega vojnega področja! Kdor se ne bo odzval temu pozivu, bo klican na odgovornost...«³⁰³

Ta razglas je bil v zvezi z ustanovitvijo in poslovanjem borze dela. Temu odseku se je 16. maja javilo 41 oseb, večinoma Srbov in Hrvatov, ki so bili prej v koncentracijskih taboriščih ali pa na prisilnem delu v Nemčiji. Večinoma so jih razdelili na delo v razna podjetja, štirje pa so odšli v enote Jugoslovanske armade.³⁰⁴

Dne 15. maja 1945 so bile natisnjene in plakativane še objava ter odredbi št. 1 in 2. Besedilo objave se glasi:

»Po odloku Predsedstva SNOS z dne 27. januarja 1945 so zaščiteni vsi znanstveni, umetniški ter ostali zgodovinsko-kulturni predmeti, ki so v javni in zasebni lasti (knjižnice, arhivi, cerkve, gradovi, oprema šol, gledališki odri, zbirke slik in kipov, galerije, muzeji, znanstveni laboratoriji, znan-

stveni zavodi, javni spomeniki, umetniške in zgodovinske zgradbe).

Na osnovi odloka je naj strožje prepovedano vsako odnašanje, skrivanje, poškodovanje in uničenje teh predmetov. Krivci bodo postavljeni pred sodišče.

Vsi znanstveni, umetniški in ostali kulturno-zgodovinski predmeti morajo ostati tam, kjer se nahajajo, ter bodo prevzele njihovo varstvo naše vojaške in civilne oblasti. Odneseni predmeti morajo biti pod kaznijo vrnjeni na svoje prvotno mesto...«³⁰⁵

Odredbi št. 1 in 2 pa se glasita:

»S takojšnjo veljavnostjo se stavlja pod zaporo ves gradbeni material za potrebe vojske pri vseh podjetjih, trgovinah, skladiščih in privatnih lastnikih in to:

1. ves gradbeni les,
2. vse konstrukcijsko in betonsko železo,
3. žičniki vseh dimenzij,
4. cement, zidna in strešna opeka,
5. ves material za vodovodne, parne in električne instalacije.

Vse lastnike navedenega materiala pozivamo, da takoj, a v teku petih dni po objavi te odredbe pismeno prijavijo komandi najbližjega mesta množino in mesto uskladiščenega materiala.

Pravico razpolaganja z navedenim materialom ima izključno prometno-tehnični odsek Komande koroškega vojnega področja v Celovcu...«³⁰⁶

Pod to in naslednjo odredbo sta podpisana šef prometno-tehnične sekcije inž. Milovan Pleskovič in komandant-major Egon Remec-Borut. In še druga odredba s tega plakata:

»V svrhu registracije motornih vozil morajo vse vojaške in civilne uprave in komande, razen operativnih enot Jugoslovanske in zavezniških armad, kakor tudi vse civilne osebe prijaviti svoja motorna vozila na Prometno-tehničnem odseku Komande mesta Celovec, Bismarckring 7, najkasneje do 25. t.m. Istotam se bodo izdajale prepustnice za uporabo motornih vozil ter bo vsaka vožnja brez le-teh prepovedana. Vozila, ki ne bodo registrirana in imela predpisanih značk, bodo zaplenjena...«³⁰⁷

Glede na to odredbo je bilo do 17. maja registrirano 84 motornih vozil, ki so pripadali političnim, varnostnim in po-

dobnim ustanovam, ter dve vozili civilnih oseb. Da se delo tega odseka ni bolj razmahnilo, je bilo krivo to, ker so Britanci zasedli vse garaže in avto-mehanične delavnice in ker so dovoljevali uporabo vseh civilnih motornih sredstev, čeprav so bili njihovi lastniki gestapovci, člani nacistične stranke in podobno. Primanjkovalo je tudi bencina.³⁰⁸

V okviru prometno-tehničnega odseka je bil osnovan tudi referat za železnice, ki ga je vodil Nande Mohar. Ta je izdal razglas, da vsi uslužbenci ostanejo na svojih mestih. Tega so se delavci držali razen tujcev in večjih zločincev, ki so iz strahu že prej pobegnili. Proge na Koroškem so bile razmeroma v dobrem stanju, porušen je bil le neki most pri Pliberku, ki pa so ga začeli brž obnavljati. Vendar je za vzpostavitev prometa slabo kazalo. V Celovcu so premogli le štiri lokomotive, primanjkovalo je tudi premoga, saj ga je bilo le 20 ton.³⁰⁹

Ohranjena je še odredba št. 4 z dne 16. maja 1945. Glasi se:

»1. Vse orožje, strelivo in vojaško opremo, ki si ga je civilno prebivalstvo neupravičeno prilastilo, se mora v teku 48 ur po objavi izročiti našim vojaškim oblastem (komandam mest). Prav tako je treba izročiti vojaško obleko, zaloge hrane in sploh vse predmete, ki je bilo odneseno iz vojaških skladišč, vojaškim oblastem.

2. Skrivanje orožja in streliva se bo kaznovalo.

Upravičenost nošenja orožja pripada samo vojaškim osebam Jugoslovanske armade in zavezniških armad.«³¹⁰

Vse objave, pozivi in odredbe se končajo s pozdravom »Smrt fašizmu — svobodo narodu!«. Natisnjene so v nemščini in slovenščini, podpisal pa jih je komandant-major Egon Remec-Borut.

Sodni odsek, ki mu je načeloval kapetan dr. Jože Žabkar, je dajal pojasnila pravnega značaja, dne 17. maja 1945 pa je sodeloval tudi pri zasegi prostorov banke »Gewerbe und Handelsbank«. Dva meščana sta ga prosila za pomoč zaradi tatvine koles.³¹¹

Stanovanjski odsek je imel 11 uslužbencev, in sicer: šefa, njegovega pomočnika, administratorja in sedem organizatorjev, ki so iskali prostore. Pri komandi mesta Gospe Sveti je bil še stanovanjski referent. Od teh je bilo mogoče ugotoviti samo Poldeta Pernuša-Igorja.³¹² Ta odsek je za Pokrajinski od-

•bor OF za Koroško zasegel bančne prostore v Kolodvorski ulici in jih izročil sekretarju Karlu Prušniku-Gašperju. Zastražiti je dal tudi šolo »Meierei« in našel še kakšnih 30 sob za vojaško oblast. Na ta odsek so se javljali zavedni Slovenci in protifašistični Avstrijci, ki so pod vlado nacizma prišli ob hiše ali stanovanja in ki so s pomočjo Komande koroškega vojnega področja hoteli priti do svojih pravic.³¹³

K ugledu Komande koroškega vojnega področja so zlasti pripomogle akcije za odkrivanje zalog hrane pri posameznih špekulantih. Tako najdeno in zbrano hrano so razdelili med obubožano prebivalstvo, s čimer so partizani izpričali čut za pravičnost in človečnost. Te akcije je organiziral ekonomski odsek, ki sta mu načelovala šef Iztok Potrč in njegov pomočnik Zvonko Faleskini, imel pa je še referente za prehrano, za organizacijo menz in za skladišča. Uredili so tri menze in dve skladišči, organizirali pa so tudi nabiranje hrane na podeželju. Težave so bile v tem, da so Britanci zasegli zase vse delavnice in vsa skladišča hrane, manjkalo pa je tudi denarja.³¹⁴

Informacijski odsek je imel nalogo, dajati pojasnila vojaškim osebam, civilistom in povratnikom iz taborišč. Ko se je njegova sestava ustalila, so v njem delali: Mihael Bernot kot šef, Beno Pesek, Andrej Peharc in Zvonko Džurin.³¹⁵

Odsek za zveze je vzpostavil telefonske zveze s štabi vseh enot in s političnimi forumi v Celovcu ter s štabom 14. udarne divizije, telefone pa so imeli v vseh odsekih Komande koroškega vojnega področja. Odsek je imel tudi dve radijski oddajni postaji SCR 284 in MK II. Z njuno pomočjo je vzpostavil radijsko zvezo z Glavnim štabom JA za Slovenijo v Trstu in z Ljubljano. Kurirski vod je imel na voljo pet koles in dva motorna kolesa za dostavljanje pošte v okolici Celovca in po Koroškem. Znana je tudi zasedba tega odseka. Šef je bil podporočnik Anton Čehovin-Jerko, pomočnik šefa Miloš Adamič, referent za iradiotelegrafijo zastavnik Anton Cvelbar-Tomiiks, za telefonijo Viktor Smolej in za kurirske zveze podporočnik Anton Lunder-Blažek.³¹⁶

Komanda koroškega vojnega področja v Celovcu je imela tudi svojo zaščitno četo, na splošno pa je treba reči, da se je osebje po odsekih zelo menjavalo.³¹⁷

Nadvse pomembno vlogo pri prizadevanjih za uveljavitev naše vojaške oblasti na Koroškem je odigral major Franc Pri-

Major Franc Primožič-Marko, pomočnik načelnika štaba 4. operativne cone JA, je bil zelo razgledan, sposoben in splošno uporaben oficir, doma pa je bil s Koroškega. Pri pohodu Štirinajste na Koroško in v operacijah na Koroškem je odigral nadvse pomembno vlogo. Umrl je kot poslanik SFRJ na Bližnjem vzhodu.

možič-MarKo.* Ta je bil Korošec, ter kot izkušen, sposoben in uglajen oficir uporaben za mnoga pomembna poslanstva. V času do 20. maja 1945 je nastopal kot uradni zastopnik štaba

4. operativne cone pri Pokrajinskem narodno-osvobodilnem odboru za Koroško, nato pa je bil imenovan za komandanta mesta Celovec, vendar te dolžnosti ni nikoli prevzel.³¹⁸

S prihodom dveh brigad 14. udarne divizije v glavno mesto Koroške so se vojaške in politične razmere v Celovcu znatno izboljšale. Serčerjeva in Bračičeva brigada sta zagotovili potrebno varnost za delo političnih oblasti in aktivistov Osvobodilne fronte. Koroški nacisti pod vodstvom pobeglega gauleiterja dr. Friedricha Rainerja so sicer še grozili z napadom na enote Jugoslovanske armade v mestu, a te grožnje niso mogle nikogar več vznemiriti. Bilo je jasno, da je obdobje hitlerizma dokončno minilo in da se koroško prebivalstvo čuti rešeno strahotne more, ki mu je dolgo kratilo svobodo govora, misli in delovanja ...

* V brzojavki Glavnega štaba JA za Slovenijo z dne 16. maja 1945 je rečeno, da je major Franc Primožič-Marko komandant mesta Celovec, vendar je na listinah K. V. P., ki je bila tudi komanda mesta Celovec, tudi po tem datumu podpisan kot komandant Egon Remec-Borut. Popolnoma možno je, da je Glavni štab JA za Slovenijo imenoval za komandanta Koroškega vojnega področja in s tem za komandanta mesta Celovec majorja Primožiča, zakaj to je v brzojavkah in v svojem poročilu predlagala Vida Tomšičeva (faze, radijskih brzojavk 41/1 in fase. 649/X v IZDG ter depeše 12/1945 v Zgod. arhivu CK ZKS).

KREPITEV ZAPORE OB DRAVI

Podobno vozlišče za varljive upe izdajalcev kakor Borovlje na jugu je bil Dravograd na vzhodu Koroške. Proti Dravogradu so se umikali predvsem ustaši, črnogorski in hercegovski četniki ter Kozaki. Toda položaj v Dravogradu je bil bistveno drugačen od tistega pri Borovljah. Zlasti je bilo v Dravogradu lažje braniti mostove, Britanci pa so bili odondod daleč stran. Se pomembnejše je bilo, da so enote 4. operativne cone in enote 3. jugoslovanske armade hitro spoznale strateško vrednost prehodne točke, dobre poti po dolini Drave pa so jim omogočale nagel manever proti zahodu.

V Dravograd ali skozi Dravograd je prišlo veliko osvobodilnih enot ali pa so bojno delovale v njegovi bližini. Ker se nekaterim enotam neupravičeno pripisuje osvoboditev tega mesta, je prav, da natančno ugotovimo prihode v Dravograd ali prehode skozenj.

Od drugih večjih enot Jugoslovanske armade sta 9. maja pozno zvečer do Dravograda prva prišla 2. in 3. bataljon Tomšičeve brigade, ki sta 10. maja 1945 do druge ure mesto osvobodila in zaustavila umik nemškim enotam.¹³⁹ Druga večja enota je bil 2. bataljon Prekmurske brigade, ki je štel 508 mož. Iz Maribora je krenil z vlakom 10. maja ob osemnajstih, na železniško postajo v Dravograd pa je prispel ob dvaindvajsetih. Takoj je zasedel zasilne položaje na železniški postaji, nad postajo in ob železniškem nasipu med postajo in Dravo.³²⁰ V drugem delu noči so borci 2. bataljona Prekmurske brigade dobili stik s 16. polkom bolgarske vojske, ki je dosegel Dravograd po levi strani Drave 11. maja 1945 okoli dveh zjutraj. Za njim je 11. maja prišel v Dravograd še 12. polk bolgarske vojske.³²¹

Zarana tega dne je krenil iz Pliberka proti Dravogradu na tovornjakih tudi 1. bataljon Tomšičeve brigade. Moral bi bil zasesti Dravograd. Toda ko se je mestu bližal z razvitimi

zastavami skozi Ravne, so nanj udarili Bolgari z mitraljezi. Nesporazum je bil sicer kmalu pojasnjen in tudi žrtev ni bilo, vendar bataljon ni nadaljeval poti. Pomagal je razoroževati Kozake, ki jih je bila polna vsa dolina od Šentjanža pri Slovenjem Gradcu do Raven na Koroškem.³²² Najdlje proti vzhodu je prodrli 2. bataljon Tomšičeve, katerega deli so segli čez Kotlje in Sele do Slovenjega Gradca. Baje je ta del bataljona v noči na 10. maj 1945 celo prenočil v poslopju slovenjegraške glasbene šole, zarana tega dne pa se je vrnil proti Dravogradu ter zasedel položaje pri Crnečah, Podklancu in nad železniško postajo. Tretji bataljon Tomšičeve je z dvema četama držal Dravograd, ena pa je bila pri Podklancu.³²³

Za razliko od 2. bataljona Prekmurske brigade, ki kot celota še ni bil doživel niti ognjenega krsta, so se bataljoni Tomšičeve brigade takoj vklinjali v sovražno razvrstitev ter Nemce in kozake odločno razoroževali. Ostanki nemške vojske so orožje odlagali brez odpora, huje pa je bilo s Kozaki in najhuje z ustaši, ki o vdaji sploh niso hoteli slišati. Nekateri borci in poveljniki so med ustaše zašli brez potrebnega kritja; za te se je slabo končalo ...

Bataljoni Tomšičeve so premike kolon čez dravograjske mostove, popolnoma ustavili pa tudi premike po dolini Meže navzgor. Most čez Mežo in Mislinjo pri Podklancu je bil v rokah Tomšičeve še ves 12. maj 1945 do štiriindvajsetih, ko so te položaje prevzele enote 51. divizije. Medtem ni vdolino Meže stopil noben ustaški vojak.³²⁴

Na poti proti Celovcu je 11. maja 1945 prispela v Dravograd tudi 11. SNOB Miloša Zidenška. Njena pot iz Ljubnega ob Savinji, skozi Celje, Slovenske Konjice in Maribor je še posebno zanimiva. Na tovornjakih je brigada 10. maja pozno zvečer prispela v Maribor. Tu se je oskrbela z gorivom, generalmajor Lado Ambrožič-Novljan pa ji je ukazal, da mora priti v štiriindvajsetih urah v Celovec.³²⁵

Zidanškova brigada je imela v svoji sestavi pet bataljonov. Peti je bil sestavljen iz Rusov, ki so k slovenskim partizanom prebegnili iz vlasovskih enot ali iz ujetništva. Zanj so takoj izvedeli sovjetski oficirji, ki so prišli v Maribor skupaj z Bolgari. Svoje sonarodnjake so zahtevali z orožjem in tovornjaki vred. Toda komandant brigade Viktor Cvelbar-Stane se je odločno uprl tej zahtevi, češ da vojake sicer lahko dobijo, toda brez orožja in tehnike in šele po nalogu pri-

stojnega štaba Jugoslovanske armade. Ker je obstajala nevarnost, da si bodo predstavniki Rdeče armade nasilno prisvojili 5. bataljon Zidanškove brigade z orožjem in tovornimi avtomobili vred, je Viktor Cvelbar-Stane odredil strogo pripravljenost, in to tako, da je moštvo prebilo noč na vozilih z mitraljezi, naperjenimi v vse smeri.* Tudi poveljniki so to noč prav malo počivali. Urejati in nadzorovati so morali oskrbovanje vozil z gorivom in mazivom, nekatera vozila pa je bilo treba tudi popraviti.³²⁶

Okrog poldneva 11. maja so vsi bataljoni Zidanškove brigade krenili na kamionih proti Dravogradu. Cesta na levem bregu Drave je bila zatrpana s pehoto lin vpreženimi vozili bolgarske vojske, pa tudi z ujetimi Nemci, ki so šli v nasprotni smeri. Motorizirana konona Zidanškove brigade se je prebijala proti Dravogradu zelo počasi in z velikimi težavami. Pri Muti je prišlo do spora z Bolgari. Ti so Zidanškovi zasegli štabni avto za svojega generala. Prišlo je do prerekanja. Ker se z Bolgari ni dalo dogovoriti, je štab Zidanškove prosil za posredovanje dva zvezna oficirja Rdeče armade. Ta dva sta spor uredila tako, da sta osebni avto zasegla zase. Bolgarski general se je sicer lipiral, toda Rus mu je zabrusil: »Čeprav sem samo kapetan, boš ti ubogal mene in ne jaz tebe ...«³²⁷

Ta pripetljaj je pospešil premik motorizirane kolone. Oba oficirja Rdeče armade sta se namreč vozila pred Zidanškovo

* Mirko Fajdiga v knjigi »Zidanškova brigada« opisuje ta dogodek pod naslovom »Ruski bataljon gre iz brigade« (str. 693 in 694) in sicer tako, kakor da je šel Ruski bataljon iz Zidanškove brigade zares v Mariboru. To trdi tudi Ivan Jan-Srečko, z nekoliko manj gotovosti pa še nekateri drugi tovariši. Nasprotno Viktor Cvelbar-Stane, takratni komandant Zidanškove brigade, odločno vztraja pri trditvi, da je šel Ruski bataljon iz brigade šele pozneje, iz okolice Velikovca, kjer je pobegnil na zahod tudi njegov komandant, Rus, poprej poročnik Rdeče armade, z neko Rusinjo. Tudi podatek s str. 693 že omenjene Fajdigove knjige, da je štab Zidanškove brigade nekdanjim taboriščnikom in borcem, ki so se v bojih izkazali, napisal pozitivne karakteristike, govori v prid mnenju, da Rusi iz Zidanškove brigade niso odšli v Mariboru. Tja je brigada namreč prišla pozno zvečer 10. maja, pot proti Dravogradu pa nadaljevala dopoldne 11. maja 1945, zato med bivanjem v Mariboru ni bilo časa za pisanje toliko karakteristik. Verjetno je ta bataljon odšel iz sestave Zidanškove brigade v dneh med 18. in 20. majem 1945, kot se je to zgodilo tudi po drugih enotah 14. udarne diviziji.

brigado in ukazovala, da se morajo bolgarski vojaki umikati na rob ceste. Tako je Zidanškova prehitela vso kolono bolgarske vojske in o mraku 11. maja prišla v Dravograd. Tu je zvečer Zidanškova priredila velik miting, se nahanila in prenočila. Tudi to noč so borci Zidanškove prebili večinoma na vozilih, ki bi bili sicer postali plen Bolgarov.³²⁸

Zarana 12. maja 1945 je Zidanškova brigada nadaljevala pot proti Celovcu čez Labot in Velikovec. Na tej poti ni bilo večjih ovir in Zidanškova brigada se je že ob štirinajstih znašla v predmestju Celovca. Tu so jo s svojim vozilom dohiteli radio-telegrafisti, ki so bili zaostali za brigado že med potjo proti Mariboru, in ji sporočili, da se mora vrniti v Velikovec. Tja je zares prišla še tisti večer in okrepila zaporo ob Dravi.³²⁹

Od enot 3. jugoslovanske armade je prva prišla v Dravograd 6. brigada 36. divizije in to 12. maja 1945 med drugo in četrto uro.³³⁰ Pripeljala se je z vlakom, njen sestop na dravograjski železniški postaji pa je varoval 2. bataljon Prekmurske brigade.³³¹ Se tisto jutro je zasedla položaje nad Otiškim vrhom. Dopoldne in popoldne 12. maja 1945 sta v Dravograd z vlakom prišli še 7. in 8. vojvodinska brigada 51. divizije, ki sta v noči na 13. maj prevzeli položaje Tomšičeve brigade na Tolstem vrhu in dalje proti Prevaljam. To noč je z vlakom v Dravograd prišla še 12. brigada 51. divizije.³³² Ker se je bil

2. bataljon Prekmurske brigade 12. maja zvečer umaknil na levi breg Drave, nadaljnje okrepitve 3. jugoslovanske armade niso več mogle sestopati na železniški postaji v Dravogradu, zato so se močno zakasnile. Od teh je Topniška brigada dosegla Dravograd po levem bregu šele 13. maja 1945 okoli pol dneva.³³³

Zelo zanimivo pot je naredila 6. SNOUB Slavka Slandra. Potreba po njeni navzočnosti v Celju je minila 12. maja 1945, ko so v Celje vkorakale enote 1. jugoslovanske armade. Tudi Slandrova je morala pohiteti na Koroško, da okrepi zapore ob Dravi.

Stab Šlandrove brigade s 3. bataljonom in eno četo 2. bataljona se je iz Celja odpeljal že 12. maja 1945 ob enajstih. Krenili so mimo Sentandraža naravnost proti Šoštanju ter nato čez Zavodnje in Sleme v Črno na Koroškem. Tja so pripeli brez ovir in zastojev. Od tod so se peljali dalje po dolini Meže mimo Poljane in Raven na Koroškem v Dravograd, tam prešli cestni most čez Dravo in nadaljevali pot po levi strani

Drave do Labota. Tam so jim 12. maja zvečer zastavili pot Britanci s tanki.* Slandrovci so tam prenočili. Politični komisar Adolf Jevšnik-Lvov je v spremstvu Antona Grašiča-Sava in še enega oficirja odšel na britansko poveljstvo. Po dolgem pojasnjevanju je dosegel, da je Slandrova 13. maja 1945 lahko nadaljevala pot do Lipice. Tam so šlandrovci zasedli križišče cest v Zgornji vasi, most čez Dravo v Lipici, glavnina 3. bataljona pa je zasedla cesto od Lipice proti Pliberku. Enote so začele takoj razoroževati sovražnike, ki so še vedno prihajali po obeh straneh Drave. Zaradi tega je prihajalo celo do sporov z britanskimi vojaki, ki so šlandrovcem poskušali preprečiti razoroževanje.³³⁴

Na poti proti Koroški je štab Slandrove brigade izgubil zvezo s 1. bataljonom in dvema četama 2. bataljona. Prvi bataljon je moral 12. maja 1945 ob petnajstih posredovati proti Petrovčam, od koder so grozili ustaši, ki so hoteli v Celju rešiti svojega generala — ta je bil namreč v partizanskem zaporu. Ko je Franc Herle-Nande z bataljonom prispel v Petrovče, so se bili ustaši že umaknili, zato je nadaljeval pot proti Šoštanju. Do večera tega dne so Celje zapustile še zadnje enote Slandrove brigade,³³⁵ pred Šoštanjem pa so se morale ustaviti, ker so cesto proti Zavodnjam in Slemenu že zaprle nemške enote, ki se niso marale podrediti določilom brezpogojne vdaje. Dobršen del Slandrove brigade tako ni mogel zasesti položajev ob Dravi, predvsem pa štab 4. operativne cone Slandrove ni mogel uporabiti za nastop pri Železni Kapli, kjer so bili zlasti ustaši odkrili praznino v razvrstitvi enot 14. udarne divizije.³³⁶

Ob koncu moramo omeniti še eno enoto, ki je skozi Dravograd prišla v osrčje Koroške, in to 2. bataljon 3. brigade slovenske divizije narodne obrambe (KNOJ). Poveljevala sta mu Tomaž Sušteršič-Tom kot komandant in Anton Riček-Zvone kot politični komisar. Na Koroško ta bataljon ni prišel zaradi zapore na Dravi, opravljal pa je druge posebne naloge.

* Pot iz Celja prek Šoštanja, Črne na Koroškem, Poljane in Dravograda do Labota za ta del Slandrove brigade je opisal Adolf Jevšnik-Lvov, takratni politični komisar Slandrove brigade. V knjigi dr. Miroslava Stiplovska »Slandrova brigada« ta pot ni opisana, nekateri pisci pa so navajali, da je del Slandrove prišel na Koroško prek Maribora. Na to jih je navedla radijska brzojavka štaba 4. operativne cone z dne 13. maja 1945, ki nosi označbo: Stev. 56 DDD št. 8.

Ta bataljon je imel za sabo dokaj zanimivo bojno pot. Zarana 9. maja je skupaj s 3. bataljonom iste brigade krenil iz Oplotnice proti Slovenskim Konjicam in se tamkaj zapletel v boj s kozaki. Boj je bil hud in je trajal od sedmih zjutraj do poznega popoldneva, terjal pa je tudi izgube. Padel je Franc Lubej, politični delegat voda, rainjen je bil Blaž Lipar, vodnik voda, zajeli pa so kozaki pogajalca Draga Jazbeca, ki mu je kasneje uspelo pobegniti.

Kozaki so bili v veliki premoči, o vdaji pa niso marali niti čuti. Zato sta se oba bataljona pozno popoldne izvlekla iz boja in se umaknila proti Slovenski Bistrici. Tretji bataljon je skoznjo še istega dne pozno zvečer prispel v Maribor, 2. bataljon pa zarana 10. maja v Slovensko Bistrico in nato še istega dne v Ptuj. Tu je bataljon zavedel red. Se zlasti je pripomogel k izgonu Bolgarov, ki iso v mestu počenjali razna masilstva, kar je prebivalce zelo razburilo. V Ptuj se je bataljon zadržal polne štiri dni, 14. maja pa se je premaknil v Maribor, kjer je dobil nalogo oditi v Celovec. Z eniim oklopnikom, dvema avtobusoma in dvema tovornjakoma je bataljon zarana 15. maja krenil iz Maribora proti Dravogradu in je sredi dneva prišel do Labota, kjer so mu zaprli Britanci pot s tanki. Komandant Tomaž Sušteršič-Tom, politični komisar Anton Riček-Zvone in Sašo Pirc so morali oditi na pogajanja v britansko poveljstvo, ki so se vlekla štiri ure tako da je bataljon prispel v Celovec šele zvečer 15. maja 1945.^{336a}

V dneh po odhodu Boška Siljegovica v štab 4. jugoslovanske armade in po prihodu dr. Franceta Hočvarja k motoriziranemu odredu na Koroško je prišlo do nove razmejitve operacijskih območij med enotami motoriziranega odreda 4. armade in 14. udarne divizije. Iz Trdnje vasi in okoliških krajev pri mostu čez Krko so se proti Ziljski dolini premaknili

3. in 4. bataljon 11. dalmatinske udarne brigade ter 3. motorizirani divizion gorskega topništva topniške brigade 4. armade. V Trdnji vasi je ostala samo ena četa 4. bataljona 11. dalmatinske udarne brigade, ki je stražila zaplenjene tovornjake in vojno opremo, druge našete enote pa so na tovornjaki odšle skozi Celovec in vzdolž Vrbskega jezera, prekoračile Dravo po mostu pri Rožeku ter se nastanile po vaseh okoli Šentjakoba, kjer so počivale in se urejevale.³³⁷

Se važnejše je bilo, da so se okoli Šentjakoba osredoto-

čile vse enote motoriziranega odreda 4. jugoslovanske armade. Po opravljeni nalogi na Hrušici in Jesenicah sta se 1. in 2. bataljon 11. dalmatinske udarne brigade 12. maja 1945 najprej premaknila k štabu brigade v Kranjsko goro; od tam so vsi skupaj odšli 14. maja 1945 čez Korensko sedlo v okolico Šentjakoba, nato pa so se vse enote motoriziranega odreda premaknile na položaje do Borovelj in ljubeljske ceste ter tako popolnoma zaprle prehode čez boroveljski most pa tudi po dolini Drave v Rožu. V tej smeri trenutno ni pritiskala nobena sovražna kolona, zato so enote pretežno zbirale vojni plen in se urile, važno pa je bilo, da so bili za vsak primer zaprti tudi prehodi po desnem bregu Drave proti Ziljski dolini.^{33*}

Res so bile na položajih ob Dravi še nekatere praznine. Toda 12. maja 1945 je imela 14. udarna divizija na prostoru med Dravogradom in Celovcem zbranih že blizu 6.000 borcev, ki so bili usposobljeni za hitre premike in tudi zelo bojoviti, vrh tega pa se je lahko znebila skrbi za obrambo prehodov čez Dravo pri Dravogradu.

Dravograjsko prometno vozlišče so držali v svojih rokah: 2. bataljon Prekmurske brigade, 6. brigada 36. divizije, 7., 8. in 12. vojvodinska brigada 51. divizije, tam pa sta bila tudi 16. in 12. polk bolgarske vojske s topništvom. Po dolini Drave so prihajale še nekatere enote 3. jugoslovanske armade. Tako so se zapore na Dravi, ki jih je trdno držala 14. udarna divizija že od 9. maja dalje, nenehno krepile. Vsako uro je bilo manj možnosti, da bi se uporne Löhrove enote z ustaši in četniki še lahko pretolkle čez Dravo in se vdale britanski vojski. Teh upov pa poraženci in izdajalci še niso bili zavrgli. Prav nič jim ni dišalo, da bi prišli v jugoslovansko ujetništvo ...

LÖHR ZNOVA DVIGNE OROŽJE

Štab 4. operativne cone z odseki in zaščitnim bataljonom je krenil iz Topolšice proti Velikovcu 11. maja 1945.* Tako je ukazal komandant Peter Stante-Skala, ki je bil v Velikovcu že od 9. maja. Pri tem si ni nihče belil glave, kaj storiti z generalpolkovnikom Aleksandrom Löhrom in njegovim štabom, ki je še vedno deloval v polni sestavi. Osebnostno so skrb za Löhra naprtili majorju Ivanu Majniku-Džemsu, ki je tako postal nekakšen oficir za zvezo z Löhrovim štabom. Za strazarjenje ujetnikov pa je v Topolšici ostalo 24 novincev.³³⁹

Ker se je bil štab 4. operativne cone s pripadajočimi enotami popolnoma motoriziral, je bilo treba pred njegovim odhodom iz Topolšice popraviti cesto od Šoštanja prek Zavodenj in Slemenca do Črne na Koroškem, ki je bila razrušena na več krajih, prav to, da je bila neprehodna, pa je bilo Nemcem ob uradnem prenehanju sovražnosti pripravilo k oklevanju, in tako so obtičali v dolini Pake.³⁴⁰

Po prihodu Matevža Haceta in Petra Brajoviča z odseki in zaščito v Velikovec se je veliko govorilo o nemškem komandantu za jugovzhod, ki ga je bil Ivan Dolničar-Janošek tako lepo speljal na limance v Topolšico. To je prišlo na nos

* Miroslav Lilik je zapisal v svoj dnevnik, da je bil ta premik 12. maja 1945, vendar se je najbrž zmotil, saj ni imel natančnega koledarja, po drugih preverjenih virih pa je sklepati, da so datumi v njegovem dnevniku po nastopu nemške kapitulacije premaknjeni za en dan (fotokopijo Lilikovega dnevnika hrani Zgodovinski arhiv CK ZKS). Štab 4. operativne cone je 12. maja brzojavil Glavnemu štabu JA za Slovenijo, da je štab cone kompleten v Velikovcu. Ura o predaji brzojavke ni navedena (fase. 46/1 v IZDG). Da ta premik ni mogel biti 12. maja, je sklepati po tem, ker je nemogoče, da bi Ivan Majnik-Džems, ki so mu pred premikom izročili v varstvo Löhrov štab, odšel v Ljubljano, se od tam vrnil v Topolšico še pred Löhrovim pobegom in odšel v spremstvu Vide Tomšičeve do Velikovca.

S pohoda širšega štaba in zaščitnega bataljona 4. operativne cone iz Topolšice proti Velikovcu med postankom v Črni na Koroškem dne 11. maja 1945 (foto Ivan Lipar-Iztok Slavjan).

Bošku Siljegoviču, ki se je z motoriziranim odredom 4. armade zadrževal jugovzhodno od Celovca. Obveščevalci te armade so Löhra in njegov štab zaman iskali okoli Zagreba.³⁴¹ Zategadelj je v štab 4. operativne cone kaj kmalu prispela tale brzojavka: »Pod dobro stražo in z lepim postopanjem pripeljite generala Löhra s štabom v štab 4. armade! Pošljite prek komandanta mesta Ljubljane, če tam ni mogoče, čez Trbiž—Trst! Kveder!«³⁴²

Po sprejemu te brzojavke je dobil kapetan Ignac Miklič-Nace, šef obveščevalnega centra 4. operativne cone, nalog, da takoj krene z močnejšim oboroženim spremstvom po generala Löhra v Topolšico. Vzel je s sabo dobro oboroženi obveščevalni vod, toda ob prihodu v Šoštanj so zvedeli, da v Topolšici ni več generala Löhra. Da je ušel, je zvedel tudi Petar Brajovič v Velikovec. Prijel se je za glavo in vsem navzkriž naročal, da je treba ubežnega generala poiskati, drugače bodo letele glave ...^{M3}

Na vsej poti proti Velikovcu so mladinke sprejemale oficirje štaba 4. operativne cone s cvetjem. To je prizor s sprejema v Crni na Koroškem 11. maja 1945. Na levi je polkovnik Matevž Hace, politični komisar 4. operativne cone, v sredini pa kapetan Ignac Miklič-Nace, šef obveščevalnega centra 4. operativne cone. (Foto Ivan Lipar-Iztok Slavjan.)

Kaj se je bilo zgodilo?

Generalpolkovnik Aleksander Löhr se ni nikoli odrekel namenu, da svojo armado pripelje na ozemlje današnje Avstrije in jo tam preda Britancem. Pogajanja s partizani so bila le njegova posebna taktika za doseg tega cilja s kar najmanjšimi žrtvami, podpis zapisnika o vdaji v Topolšici pa trenutek slabosti, ki je sledil hudemu psihičnemu vtisu o njegovi nemoči. Löhr je kmalu spoznal, da je moč 4. operativne cone precenjeval, saj so njegove divizije zaman čakale, da jim bo kdo pobral orožje. Postalo mu je žal, da se je s podpisom listine o vdaji preagilil. Iskal je samo še pretvezo, da bi dano besedo lahko prelomil.

Partizani so bili lahkoverni. Ni bilo treba veliko besed, da jih je prepričal, kako bo zanje najbolje, če pripadniki njegove vojne mornarice obdržijo orožje.³⁴⁴ Dalje so bili partizani pretirano obzirni do njega osebno in do članov njegovega štaba. Niso pobrali orožja niti njim niti njegovi osebni zaščiti. Tudi niso dovolj nadzorovali dela njegovih dveh radijskih postaj. Dosegel je celo to, da je Janez Perovšek-Pelko

Generalpolkovnik Aleksander Löhr (levo) in njegov »varovalec« major Ivan Majnik-Džems (desno), ki ni bil kos staremu lisjaku in vojnemu zločincu. Le-ta je najbrž dobro vedel kaj ga čaka v jugoslovanskem vojnem ujetništvu ...

razmnožil več obrazcev za prepustnice s pečatom štaba cone in s podpisom Ivana Majnika-Džemsa; z njimi naj bi njegovi intendantski oficirji nabirali hrano. Te prepustnice je izpolnjeval načelnik Lohrovega štaba generalmajor Erich Schmidt-Richberg in jih je bilo kaj lahko prirediti tudi za drugačne namene.³⁴⁵

Občutek dolgo pričakovane svobode je bil pri partizanskih oficirjih močnejši od čuta previdnosti, saj so bili vsi zelo mladi. Dajali so si opravka z zaplenjenimi osebnimi avtomobili, motornimi kolesi in fotoaparati, izbirali so posebno lepe primerke orožja. Tudi major Ivan Majnik-Džems je bil mlad, vendar ga nekateri pisci spominov docela po krivem dolžijo lahkomišelnosti v Ljubljano. Tja je proti večeru 11. maja 1945 odšel predvsem zaradi tega, da bi osrednjemu slovenskemu vodstvu pojasnil razmere v Topolšici in Celjski kotlini, ki so zahtevale hiter prihod večjih sil Jugoslovanske armade. Boris Kidrič-Peter ga je sprejel v hotelu Union, kjer je bila tedaj nastanjena prva slovenska vlada, in se z njim pogovarjal približno eno uro. Kidriča so še zlasti zanimale možnosti za varno pot na Koroško, in ko je v tem smislu od Džemsa dobil potrebna zagotovila, je velel poklicati Vido Tomšičevo in Lojzeta Udeta, pravnika-svetovalca za koroško vprašanje, naj se pripravita za odhod v Celovec. Kidrič pa je pokazal živahno zanimanje tudi za vojaški položaj v Celjski kotlini, Šaleški in Mislinjski dolini,* saj je od Džemsa lahko dobil obvestila iz prve roke.³⁴⁶

* Kaže, da so prav ta obvestila privedla do znamenitega Titovega posega v dogajanje, o katerem govori Kosta Nadj v »Ratu poslije pobjede« po zapisu Jova Popoviča v Vjesniku z dne 17. maja 1975, kjer navaja — da se mu zdi, da je Tito interveniral 11. maja zvečer, prav gotovo pa se je to zgodilo v prvih jutranjih urah 12. maja 1945. Tako je sklepati po naglih ukrepih štaba 3. armade te noči. Nedvomno pa so ta obvestila pripomogla tudi k temu, da je 15. udarna divizija poslala na pomoč enotam 4. operativne cone posebno bojno skupino, sestavljeno iz 5. SNOUB Ivana Cankarja, 12. SNOUB Štajerske in jurišnega bataljona 15. divizije, ki je prispela 13. maja v Celje, Velenje in Šoštanj (Lado Ambrožič-Novljan »Dvanajsta brigada«, str. 560 in 561).

Pozno ponoči so Vida Tomšičeva in Lojze Ude s spremljevalcema v Džemsovem avtomobilu odrinili proti Topolšici. Skupaj z njimi so v Savinjsko dolino prišli še Lidija Sentjurs, ki je potem odšla prek Celja v Maribor, da organizira kar najboljše sodelovanje s štabom 3. jugoslovanske armade, pa Dušan Svára-Dule, Franc Kramar-Simen in še nekateri člani prve slovenske vlade. Major Ivan Majnik-Džems se je vrnil iz Ljubljane v Topolšico, ne da bi se bilo medtem kaj zgodilo. Toda Džems se je Vidi Tomšičevi in Lojzetu Udetu ponudil za vodnika tudi na poti iz Topolšice proti Velikovcu, kamor so odrinili dopoldne 12. maja, tako da sta Vida Tomšičeva in Lojze Ude prispela v Celovec še istega dne ob šestnajstih.³⁴⁷ Z Džem-savo drugo odsotnostjo je Löhr dobil samo še zadnji adut.*

* Zaradi Löhrovega bega iz Topolšice so majorja Ivana Majnika-Džemsa klicali na zagovor, pri tem pa je ostalo. Tudi kasneje so se mnogi trudili, da bi kako našli krivca za to dejanje poveljnika nemške skupine armad E. Zadnje čase se s tem ukvarja zlasti Milan Basta. V najnovejši knjigi »Rat je završen 7 dana kasnije«, str. 414 in 415, si je v ta namen pomagal tudi v Petrom S. Brajovičem. Zapisal je:

»Kajpak se zastavlja vprašanje, kdo je odgovoren, da je ostal v ujetniškem taborišču v Topolšici nezadostno zastražen komandant nemškega Jugovzhoda' zloglasni general Löhr, najodgovornejši nemški komandant za ves čas vojne v Jugoslaviji, vojni zločinec, kriv za bombardiranje Beograda — odprtega mesta, kriv za izvedbo 4. in 5. sovražnikove ofenzive itd. Bil sem začuden, da so pustili komandanta nemškega jugovzhoda, armadnega generala Aleksandra Löhra, premalo zastraženega blizu glavne ceste, po kateri so se gibale nemške divizije, ustaško-domobranska vojska in druge sovražne formacije. V pogovoru o tem dogodku z generalom Petrom Brajovičem, ki je bil s političnim komisarjem cone Hacetom eden poglavitnih dejavnikov dogajanja okoli generala Löhra, sem izvedel mnogo zanimivih potankosti in dobil nekatera pojasnila, vredna pozornosti. Po njegovem (Brajovičevem) mnenju so tedaj glede Löhra vladale velike dileme, ki jih je mogoče takole strniti:

— V primeru, ako bi Löhra odvedli s štabom cone na Koroško, v globino ozemlja zahodnih zaveznikov, ni bilo mogoče predvideti, če bo njihovo ravnanje nasproti nam glede na Löhrov status zares popolnoma zavezniško, pač glede na nekatere podobne dotedanje izkušnje. V nobenem primeru ne bi bilo dobro odvesti ga izven dežele, čeprav na območju Šoštanja nismo imeli dovolj lastnih sil. Obstajala je nevarnost, da ga tam na Koroškem ugrabijo nemške enote SS ali vlasovci, ki tam še niso bili povsem razoroženi niti dobro zastraženi v ujetniških taboriščih, marveč so se v začetku gibali precej prosto.

Z izgovorom, da mora poiskati štab 4. operativne cone in posredovati zaradi neredne preskrbe svojih enot, je zapustil Topolšico v spremstvu oklopnikov. Stražarji-novinci, ki so skušali oklopnikom zastaviti pot, so morali popustiti, zakaj Nemci so nanje naperili mitraljeze. V akciji je bila nemška »kriegsmarine«. Pridružila se ji je celotna 104. lovška divizija, deli 7. SS divizije Prinz Evgen in nekaj protiletalskega topništva. Za njimi so orožje pobirale tudi druge enote, ki so ga bile odložile že pred tremi dnevi. To se je zgodilo 12. maja 1945 nekaj po trinajsti uri.³⁴⁸

Nemcem je prišla zelo prav popravljena cesta od Šoštanja prek Zavodenj in Slemen na Črno na Koroškem. V hipu so jo zapolnili s svojimi vozili tja do vrha. To je bil vzrok, da je štab Slandrove brigade izgubil zvezo s 1. bataljonom in dvema četama 2. bataljona, ki so obtičali pred Šoštanjem.

— Z druge strani, če bi ga odvedli, bi ga morali peljati skozi močno nerazoroženo ustaško-domobransko kolono v dolini Meže, potem skozi številne nemške enote in kozake, ki so v bojni razvrstitvi nastopali proti Avstriji in niso bili pripravljeni, da se vdajo brez boja in ne da bi jih na to primorali. Obstajala je možnost in nevarnost, da ga nemške ali satelitske sile otmejo. Sicer je Topolšica res oddaljena samo štiri kilometre od Šoštanja in glavne ceste, koder so prehajale še nerazorožene nemške enote. Na novo ustanovljene naše enote in okrepljeni zaščitni bataljon niso bili dovolj, da preprečijo Löhrovo ugrabitev.

— Razen tega smo menili, da je 2. svetovna vojna končana, da je Löhr pošteno podpisal vdajo in da podpisa ne bo poteptal.

— Komandant cone Stante do prihoda političnega komisarja 4. armade na Koroško ni od štaba v Topolšici zahteval, da Löhra privedemo na Koroško. Položaj na Koroškem ni bil popolnoma jasan. Tja so stalno pritiskale sovražne enote v bojni razvrstitvi.

— Pred odhodom iz Topolšice je štab cone preučeval možnost, da bi Löhra in njegov štab premestili v celjski okoliš, kjer je bilo več naših sil, kar bi bilo vsekakor stvarnejše kot pa — odvesti ga na Koroško. Toda o tem bi bilo treba odločiti kasneje, ko bi se bil v Velikovcu zbral ves štab cone in ko se bo položaj bolj izbistril.

— Pred premikom v Velikovec je štab 4. operativne cone menil, da bodo prednji deli napredujočih treh jugoslovanskih armad prej in mnogo hitreje dosegli okoliš Celje—Šoštanj. Prek Glavnega štaba Slovenije je štab 4. operativne cone urgiral z depešo, da se pospeši pohod teh naših glavnih sil proti Štajerski.

Tako odrezan je bil tudi politični komisar 14. udarne divizije Ivan Dolničar-Janošek, ki mu je major Petar Brajovič naročil, naj pohiti iz Celja in Löhra dohiti, ker edino on dobro pozna tega generala in njegov osebni avtomobil ter spremljajoče oklopnike.³⁴⁹ Nekje nad Zavodnjami se z avtom ni dalo več dalje. Dolničar in njegov kurir sta izstopila in pohitela peš ob koloni proti Crni na Koroškem ...

»Kakšno pamet sva imela takrat, mi danes ni jasno,« pravi Dolničar. »Kako da naju Nemci in ustaši tam niso zagrabili, ko so videli, da nekam hitiva? In prišla sva na tri kilometre pred Crno. Videla sva konec kolone. Do Crne nič več. Letela sva v Crno. Tam je bila komanda mesta, bilo je kakih 30 partizanov. Niso imeli pojma, kakšna vojska se vali proti Crni.

Ce bi bili izpolnili vse te ali vsaj nekatere nakazane domneve, bi verjetno Löhru preprečili beg iz Topolšice ali pa bi bil prijet kasneje v okolišu Dravograda. Vse to skupaj z drugim odhodom majorja Majnika iz Topolšice (tokrat na Koroško), je povzročilo, da se je položaj v zvezi z Löhrom močno zapletel in da je šele po mnogih peripetijah, iskanju in našem protestu pri zahodni zavezniški komandi spet prišel v naše roke ...«

Iz tega dokaj zmedenega besedila je očitno, da si je Basta privoščil precej svobode pri podajanju Brajovidevih misli. Kakorkoli že, Petar S. Brajovid teh Bastovih navedb ni javno zanikal, iz tega pa izhaja, da z njimi soglaša. In če je tako, potem je treba opozoriti, da iz Brajovidevih izjav veje močan občutek krivde. Vsekakor je bil major Petar S. Brajovid tista oseba v štabu 4. operativne cone, ki bi bila morala vsestransko poskrbeti za to, da bi bil Löhr dobro zastražen in ujetniško taborišče v Topolšici zadostno zavarovano. Mnoge navedbe v Brajovidevi razlagi sploh ne ustrezajo tedanjemu dejanskemu stanju na Koroškem, ki ga celo imenuje tuje ozemlje, ali pa se opirajo na kasnejše izsledke, ki jih pa štab

4. operativne cone takrat ni mogel vedeti in upoštevati. Da je Löhr vojni zločinec itd., smo izvedeli šele kasneje. Vsekakor bi bilo bolj prav, če bi Brajovid namesto tega brezplodnega razglabljanja pojasnil, zakaj s Hacetom nista Löhra spravila v Ljubljano, ko je le-ta vendar zahteval, da se hoče pogovarjati s kakšnim članom Glavnega štaba JA za Slovenijo (Glej radijsko brzojavko na str. 160!). Džemsova pot v Ljubljano in nazaj je dokaz, da bi to prav lahko storili.

Ukazal sem, naj napravijo barikado in postavijo vso vojsko na položaj, meni pa naj dajo kako vozilo, da se prebijem do Tomšičeve brigade. Brezpogojno sem hotel zvedeti, kje je Löhr, ker ga v koloni nisem našel. No in oni začnejo vlačiti skupaj vozove in drugo ropotijo, da zaprejo cesto. V Crni tega ni bilo težko storiti. S kurirjem pa sva se na motorju odpeljala proti Mežici. Ko sva prišla nekaj kilometrov od Črne, sva videla, da se nemška predhodnica vrača: vojaki v čeladah in s puškami na strel. Skočili so name in mi vzeli orožje. Potem se je usedel neki major za šoferja, ki je vozil moj motor s prikolico, in naperil pištolo name. In gremo nazaj v Črno. Tam je major vprašal, kdo je dal povelje za barikado, nato pa velel: 'Ukažite, da se to razčisti in da se partizani odstranijo!'

Takoj ko sem to naredil, da je nemška kolona začela iti, mi je Nemec vrnil pištolo in brzostrelko. Jaz pa hitro na motor! Sem si rekel: 'Zdaj pa, fant, hitro k tomšičevcem!'

S polnim plinom sva drvela do Poljane in sva prišla skozi. Tam sem rekel komandantu Tomšičeve brigade Antonu Godcu-Tomažu, da prihaja proti Poljani čelo Löhrove armadne skupine. To je vojska kakih sto tisoč mož, dobro oborožena. Najbrž si hoče izsiliti pot v Avstrijo.

Löhr je bil šel najbrž že čez, ker mi je Godec povedal, da je šla zgodaj zjutraj mimo naših straž in skozi naše položaje skupina oficirjev, ki so imeli nekakšne prepustnice ...³⁵⁰

Poglejmo, kaj je o tem pred leti povedal pokojni Anton Godec-Tomaž, zadnji komandant Tomšičeve brigade!

»Bila je sobota, ko se je dolga kolona Nemcev privalila na Poljano. Na čelu kolone, takoj za predhodnico, se je pojavil generalpolkovnik Aleksander Löhr s tremi tanki in oklopnikom, v katerem je imel tudi radijski sprejemnik in oddajnik. Z njimi sem se s pomočjo prevajalca pogajal že v trdi temi. Zahteval sem, da položi orožje, on pa se je izgovarjali, češ da je nemogoče, da bi njegova stotisočglava vojska položila orožje v tej preozki dolini. Jože Počkar, pomočnik političnega komisarja brigade, je bil tolmač. Pogovarjali smo se kakih 300 metrov pred cerkvijo na Poljani. Sredi pogajanj je prihitel štabni kurir z radijskem sporočilu iz Velikovca, kjer je bil štab 4. operativne cone, naj Löhra takoj pošljemo v Velikovec. Za spremstvo smo mu dali četo avtomatičarjev in pol bataljona borcev. V Prevaljah smo imeli za Löhra že re-

zervirano hišo, toda povelje je bilo povelje. Kaj se je zgodilo potem, da nam je Löhrr spet ušel iz rok, ne bi vedel povedati ...»³⁵¹

Da je Löhrr s svojim štabom prešel zaporo Tomšičeve brigade na Poljani s prepustnicami štaba 4. operativne cone, ve povedati tudi Franc Mekina-Borut, tedanji oficir kontra-obveščevalne službe v Tomšičevi brigadi.³⁵² Tudi on se je pogovarjal z Löhrom, in sicer tako, da je bil celo naslonjen na njegov »mercedes«. Celo prepustnice je imel v rokah. Seveda so bile te prepustnice ponarejene ali točneje, načelnik Löhrovega štaba jih je uporabil za nedovoljene namene ter s tem zlorabil zaupanje in naivnost partizanov.³⁵³

Navedbe Antona Godca-Tomaža sta potrdila tudi Ivan Kac-Mali, takratni komandir težke čete 2. bataljona, in Ludvik Boh-Stane, takratni komandant 2. bataljona Tomšičeve brigade. Ivan Kac je povedal, da se je Löhrr pojavil pred zaporo 2. bataljona Tomšičeve na Poljani že 12. maja 1945 ob dvaindvajsetih. On in oficirji iz njegovega štaba so se pripeljali v dvanajstih osebnih avtomobilih. Löhrr je nastopil ošabno in ukazovalno, toda mladi partizanski komandir se ni dal zmesti ali prestrašiti. Potem sta se z Löhrom pogovarjala komandant bataljona Ludvik Boh-Stane in komandant Tomšičeve Anton Godec-Tomaž. Slednja dva in namestnik komandanta 2. bataljona Tomšičeve Djoko Vučinič so nato Löhra in njegov štab z vsemi dvanajstimi osebnimi avtomobili celo pospremili proti Pliberku. Ludvik Boh-Stane pa je še povedal, da je Löhra zares spremljala dobro oborožena četa iz 3. bataljona Tomšičeve in da so se ti ljudje s te poti vrnili. O tem, kako jih je Löhrr prelisičil in kako se je spremstva znebil, ni nič znane. Pač pa je Peter Mendaš-Iztok, takratni pomočnik političnega komisarja 14. udarne divizije, popravil pokojnega Antona Godca-Tomaža toliko, da mu nihče iz štaba divizije ni dal ukaza, naj Löhrov štab z močnim spremstvom napoti proti Velikovcu. Človek, s katerim se je Anton Godec-Tomaž pogovarjal po telefonu v štabu divizije, je bil namreč Peter Mendaš-Iztok. Ta je Godcu naročil, naj Löhra in njegov štab brezpogojno zadržijo. Toda ko se je Mendaš v prvih nočnih urah 13. maja pripeljal na Poljano, je bil generalpolkovnik Aleksander Löhrr že v neki vasi pri Pliberku. Mendaš

je v spremstvu Godca odšel tja,* toda poraženi general je vztrajno zahteval, da se bo s svojo armado vdal Angloameričanom.³⁵⁴

Po Erichu Schmidtu-Richbergu in po Lotharju Rendulicu toliko opevani avstrijski general Löhr se je torej obnašal kaj nečastno, zakaj listino o vdaji je poteptal in pretkano prevaral celo štab Tomšičeve brigade. Čudno pa je, da so Löhra nekateri tako brezglavo iskali, ko pa so v štabu Štirinajste vendar vedeli, kje je. To je mogoče pojasniti tako, da v štabu Tomšičeve niso vedeli nič o Löhrovi vdaji in njegovem pobegu iz Topolšice, marveč so mislili, da imajo pred sabo neki štab, ki je trčil šele nanje. Kako in kaj je bilo v resnici, so izvedeli šele potem, ko je k njim prihitel iz Crne na Koroškem Ivan Dolničar-Janošek.

Ce bi se na koga jezil, ne bi nič pomagalo in za to tudi ni bilo časa. Treba je bilo naglo ukrepati. Po dogovoru z Antonom Godcem-Tomažem in Petrom Mendašem-Iztokom je Ivan Dolničar-Janošek odhitel v Velikovec. Takrat je bilo na posvetu v štabu 14. udarne divizije sklenjeno, da bodo tomšičevci udarili po Nemcih pri Poljani in jih z ognjem primorali k spoštovanju brezpogojne kapitulacije. Podpolkovnik Ivan Kovačič-Efenka je dobil nalogo, da takoj oddide na položaje k Poljani in ta boj vodi. Nemcem je bilo namreč treba dati pouk, kakršnega so si zaslužili. Samo prepričljiva zmaga Tomšičeve je obetala, da Löhrova udarna ost ne bo našla posnemalcev ..³⁵⁵

* V Bistrici pri Pliberku je Petra Mendaša-Iztoka sprejel Löhrov pribočnik, po činu polkovnik. Na vprašanje, zakaj se je štab skupine armad E samovoljno premaknil iz Topolšice, mu je polkovnik odgovoril, da zagadatelj, ker so se njegovi varuhi izkazali za nesposobne, da bi njegovo armado prehranili. General-polkovnik Aleksander Löhr je tedaj seveda mirno spal, saj ujetništva očitno ni priznaval niti zase niti za svoje enote. Se vedno je vztrajal, da se bo pogovarjal le po častniški stopnji s sebi enakimi, kakor da Nemčija in njena armada nista bili premagani.

ZLOM LÖHROVE UDARNE OSTI

V tistem trenutku za Tomšičevo brigado ni bilo več tako važno braniti pred ustaši dostope v Mežiško dolino pri Dravogradu. Sicer pa so bile 12. maja 1945 zvečer v Dravogradu navzoče že tri brigade 3. jugoslovanske armade, ki bi bile morale ne le ubraniti oba dravograjska mostova, marveč tudi ustaviti vsakršno nadaljnje gibanje ustašev.

Ustaši so bili zelo bojeviti in niso hoteli nič slišati o vdaji. Po vsej sili so hoteli narediti prosto pot proti zahodu za vso izdajalsko sodrgo, ki se je bila natepla v Mislinjsko dolino. Nenehno so tipali, kje vse po hribih so partizani. Prihajalo je do občasnih spopadov in 12. maja proti večeru se je 3. bataljon Tomšičeve pri Podklancu zapletel v hud boj. Ustaši so bili večkrat odbiti. Proti jutru se je bataljon izvlekel iz boja. Zarana še v temi so ga na tovornjakih prepeljali na Poljano. Drugi bataljon Tomšičeve in obveščevalni vod z juristi sta bila tam že od prejšnjega dne.³⁵⁶

V noči na 13. maj in sicer malo pred polnočjo, se je bila do Poljane prebila predhodnica nemške 104. lovske divizije. Med pogajanji s komandantom Tomšičeve Antonom Godcem-Tomažem za prehod se je levo krilo predhodnice preplazilo po pobočju Loma proti Podlapu, da zavaruje prehod čez nekdanjo in sedanjo mejo z republiko Avstrijo.³⁵⁷ Med tem časom so bili mejno črto že zasedli Britanci s kakimi petnajstimi tanki, ki so bili razvrščeni za boj. Tak je bil položaj, ko se je Peter Mendaš-Iztok ob prvem svitu vračal iz Löhrovega štaba v Bistrici pri Pliberku. Brž je zaustavil dve četi, ki sta hiteli na tovornjakih proti Pliberku, in partizane razvrstil na položaj sto metrov pred britanskimi tanki. Velel jim je, naj takoj začno streljati po nemški predhodnici. Ko je le-ta videla tanke in občutila streljanje, se je umaknila.³⁵⁸ Desno krilo predhodnice ni imelo sreče, da bi prišlo tako daleč. Obtičalo je še pred križiščem, in tu so se Nemci jeli vkopa-

Člani štaba 14. udarne divizije so osebno posredovali v vseh smereh. Največkrat je posredoval podpolkovnik Ivan Kovačič-Efenka v svojem poveljniškem avtomobilu. Z ene izmed takih poti je tudi pričujoči posnetek. Na njem so z leve proti desni: Ivanka Odlag-Smilja (poročena Kovačič), vodja šifrirnega oddelka, major Mičo Došenovic, načelnik štaba, podpolkovnik Ivan Kovačič-Efenka, komandant 14. udarne divizije, in šofer Vlado.

vati. Vojaštvo je bilo nestrpno, hotelo je kar najhitreje preiti mejo, zato so se že od jutra gnetli tovornjaki drug za drugim. Tako je bil vsakršen manever po cesti nemogoč. Hkrati pa vojakom spet ni dišalo, da bi vozila zapustili in odšli dalje peš. Na svoji poti od Zagreba mimo Celja in Šoštanja so bili prešli že več partizanskih zapor, a vsakič so se pogajanja dobro končala, da so lahko pot nadaljevali brez boja. Večina ni pričakovala boja na Poljani in se tudi ni bila pripravljena bojevati.

Drugače je bilo z borci Tomšičeve brigade. Ti so šteli za svojo pravico, da zaustavijo vsako kolono premaganega sovražnika in da jo primorajo k pokorščini tudi z orožjem.

Sovraštva do premagancev ni bilo več v njihovih srcih, nekaj svete jeze pa je bilo še vedno, zato so svoje naloge izvrševali še prav tako kot med vojno. Vedeli so tudi za žalostno usodo Bračičeve brigade pred dvema dnevoma pri Borovljah, pa so se za boj razvrščali po vseh pravilih.

Nemci so se hoteli prebiti proti Pliberku, kamor se je bil zjutraj s prevaro prevrgel Löhrov štab. Ta smer je bila še posebno važna. Zaprl jo je 3. bataljon. Z dvema četama je bil zaobšel čelo nemške kolone po vzhodnem pobočju Loma vse do kmeta Rutarja, ena strelska in mitralješka četa sta se utrdili med kmetijami Ferija, Mrva in Vrečko, en vod pa je bil razvrščen v prvem nadstropju Poljanske hiše, kjer je bila včasih gostilna in je bilo njeno poslopje še posebno močno zgrajeno.³⁵⁹ S takšno razvrstitvijo je bilo čelo nemške kolone odrezano od predhodnice pri Podlapu.

Drugi bataljon Tomšičeve je z dvema četama zasedel položaje s težiščem na križišču cest na Poljani. Blizu cerkve je postavil dve protitankovski puški, v zvoniku je bila mitralješka trojka, druge njegove enote pa so bile razvrščene na desnem bregu Meže, po bunkerjih bivše jugoslovanske utrdbene črte in okoli njih. Borci so proti Nemcem obrnili tudi en tank, ki so jim ga bili odvzeli že zjutraj.³⁶⁰

Pogajanja za odložitev orožja so najprej tekla s predstavniki štaba Tomšičeve brigade. Nemci so popolno vdajo odločno zavračali, zato so naši skušali pogajanja vsaj zavleči, ko že ni bilo mogoče omehčati Nemcev z razumnimi dokazi. Proti poldnevu se je v pogajanja vključil Peter Mendaš-Iztok, pomočnik političnega komisarja 14. udarne divizije, za prevajalca pa je bil Miloš Rutar-Ružo, politični komisar 2. bataljona Tomšičeve brigade. Ta je **ohranil ta pogajanja v zelo dobrem spominu.***

»V prvem nadstropju velike hiše ob cesti se je Mendaš pogajal z Nemci,« pripoveduje Miloš Rutar-Ružo. »Z nemške strani so bili štirje: polkovnik, major in kapetan-zdravnik, četrti je bil po rodu Hrvat za tolmača. Tako mi ni bilo treba prevajati, bil sem samo opazovalec...

*** Po pripovedovanju Miloša Rutarja-Ruža je Niko Lapajne napisal reportažo »Tanki čakajo molče«, v seriji o zadnji bitki druge svetovne vojne (Tovariš, letnik 1970). Peter Mendaš-Iztok je izjavil, da je prav ta opis najbližji resnici. Zato se tudi največ opiram nanj.**

Peter Mendaš-Iztok je poudarjal, da je kapitulacija Nemčije dejstvo ter da morajo vse nemške enote, kjerkoli pač so, brezpogojno oddati orožje zaveznikom-zmagovalcem. Nemški polkovnik, starejši mož s častitljivo sivo glavo — po videzu in obnašanju sodeč, v civilu kakšen univerzitetni profesor — se je nervozno sprehajal po sobi ter se opravičeval, češ da v popolno razorožitev ne more privoliti, ker nima ustreznega dovoljenja oziroma navodil svojega poveljnika Aleksandra Löhra. Mož je bil rezervist ter vodja kakih 10.000 vojakov, zbranih z vseh vetrov in zvrsti nemške vojske, ki so se skušali kolikor toliko organizirano in varno pretolči do svoje poražene domovine. Skozi okno sem z levim očesom opazoval tanke: iz odprtih kupol so prežali mitraljezi. Gosenice, zažrte v cesto, so bile kot grožnja, ki je moreče visela v zraku. Na tankih so čepeli do zob oboroženi vojaki z brzostrelkami in mitraljezi, pripravljenimi na strel... Izza tankov, izpod tovornjakov in oklepnih vozil, skratka izza vsakega najmanjšega kritja so grozile črne cevi. Skupina Nemcev se je nanaglooma vkopavala na ravnini pod cesto. Za vsak primer so si iskali varno kritje. Toda kaj, ko smo bili mi okrog in okrog v varnem zavetju gozda nad njimi...

Visoki sivi polkovnik pri kakih petdesetih letih je med pogovori zardeval in se potil, pri tem pa neprestano meril sobo od enega konca do drugega. Njegova spremljevalca, major in zdravnik, čeprav vojaka od nog do glave, sta bila videti prav tako nervozna in obupana. Čudno se mi je zdelo, da se Mendaš tako počasi in vztrajno pogaja z njimi, ko pa je bilo vendarle vse tako jasno in preprosto: popolna in brezpogojna kapitulacija. Skoraj bi se mi bili vsi trije Nemci zasmilili, pa vendar... Mi smo bili v primerjavi z njimi, čeprav v odločni taktični premoči, vendarle številčno pa tudi oborožitveno velikokrat šibkejši. Da ni Mendaš pomišljal ob teh dejstvih?

Po dolgotrajnem besedovanju in pregovarjanju je major Mendaš nastopil z vso ostrino ter še enkrat poudaril, da zahteva takojšnjo in brezpogojno predajo orožja na mestu, sicer bo počilo.

„Vsa kri, ki bo tukaj prelita, gre na vašo dušo, gospod polkovnik,“ je povzdignil glas in se preteče zazrl v Nemca. „Obkoljeni ste,“ je pristavil čez nekaj časa, ko se je z očmi srečal s kurirjem, ki je odprl vrata .. „³⁶¹

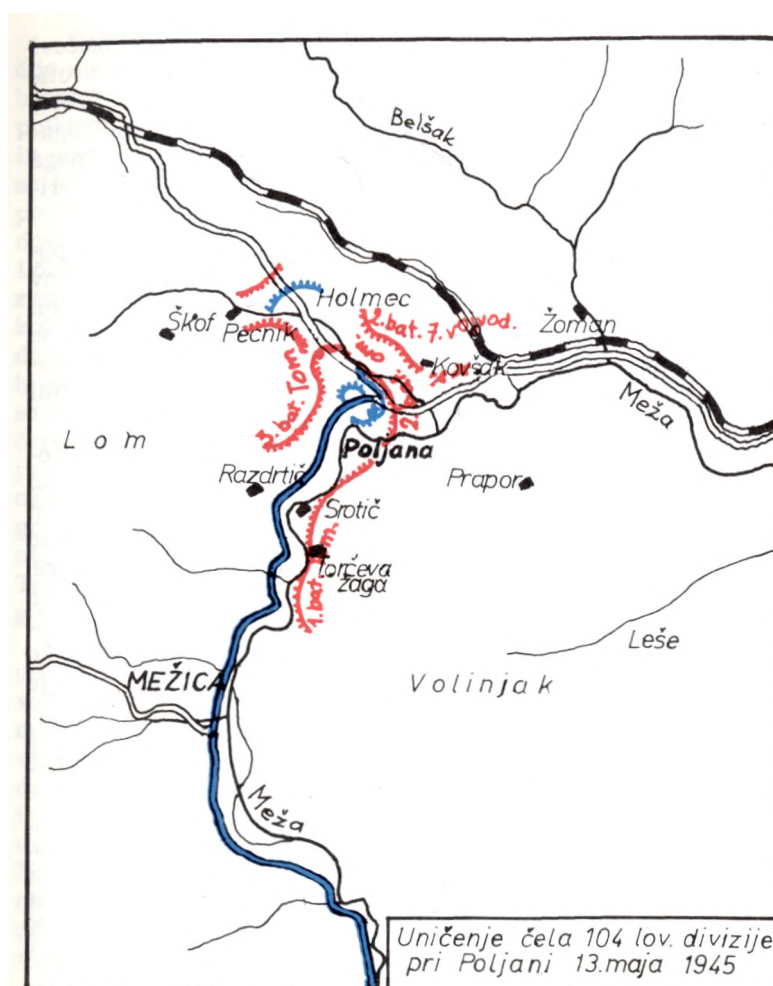
Da. Peter Mendaš-Iztok je vedel, da je prišel Tomšičevi na pomoč 2. bataljon 7. vojvodinske brigade z dvema protitankovskima topovoma. Pripeljal ga je sam Milan Jesič-Ibro, komandant te brigade, ki se je kmalu pojavil tudi na pogajanjih. Bila je to bratska pomoč, plod enakovrednega bojnega sodelovanja, ne pa morda kake podrejenosti Tomšičeve brigade 51. diviziji.*

Bataljon Vojvodincev se je razvrstil ob poti, ki vodi poševno po hribu izpod Kovška. Bilo je to kakih 600 metrov od čela nemške kolone. Borci, pretežno oboroženi s težkimi mitraljezi »maksimi«, so se začeli takoj vkopavati. Vkopali so tudi oba topova. S tem je bila zavarovana smer proti Prevaljam in Dravogradu, če bi se Nemci slučajno poskušali prebiti na to stran, kar pa je bilo malo verjetno.³⁶²

Nekaj po dvanajsti uri se je pripeljal z Raven na Koroškem še prvi bataljon Tomšičeve brigade. Malo dalje od Zomana, za položaji Vojvodincev, je pustil motorizacijo in odšel dalje v razpotegnjeni koloni, po brvi prekoračil Mežo ter se razvrstil na položaje južno od 2. bataljona Tomšičeve, in sicer po gozdnem grebenu vzdolž nemške kolone, nekako od Šurnika mimo Srotiča do Torčeve žage. Položaji 1. in 2. bataljona so bili oddaljeni od ceste največ sto metrov. Na vsako nemško vozilo je bil uperjen najmanj en mitraljez. Tako je bilo vse pripravljeno za veliki obračun ...³⁶³

To pa še ni bilo vse. Avgust Mithans, komandir 1. čete 1. bataljona Tomšičeve, je Stanetu Reženu, komandantu 3. ba-

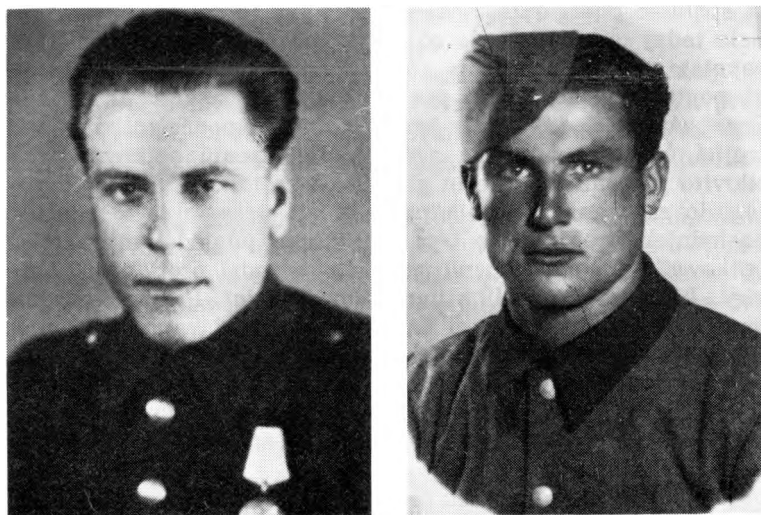
* Milan Basta v svojih knjigah, npr. »Rat je završen 7 dana kasnije«, stran 234, v tej zvezi piše naslednje: »Eden poglavitnih akterjev teh dramatičnih majskih dogodkov leta 1945, ki so se odigrali šest dni po uradnem koncu druge svetovne vojne, je bila 51. vojvodinska divizija Tretje jugoslovanske armade. Pod poveljstvom 51. divizije je bila tedaj tudi 6. brigada 36. divizije, a zadnji dan bojev tudi 12. proletarska brigada 12. slavonske divizije, ki je odigrala važno vlogo pri sprevažanju ogromne množice ujetih sovražnih vojakov. Pod poveljstvom divizije v operativno-taktičnem smislu so bile tudi 1. brigada 14. slovenske divizije (podčrtal F. Strle), omladinska brigada 40. divizije VI. slavonskega korpusa in vse terenske partizanske skupine in odredi na področju Dravograda—Slovenjega Gradca—Pliberka ...« Žal je ta trditev brez vsakršne osnove. Prej bi lahko trdili ravno obratno. Poveljstva Vojvodincev so se že zaradi tega obračala za mnenja in nasvete na poveljstva enot Štirinajste, ker niso poznale ne zemljišča ne resničnih razmer. Tako so morale nujno igrati stransko vlogo.

Skica št. 9

Merilo 1 :60.000

Skica ponazarja, v kakšnem brezizhodnem položaju se je znašla Löhrova udarna ost (nemška 104. lovška divizija z marinci), še posebno, ker so bili položaji partizanov na grebenih (opis od str. 253 do 267)

Dva junaška komandirja iz obeh bitk pri Poljani: Avgust Mithanz (levo) in Miha Goltnik (desno).

taljona, z osebnim avtomobilom pripeljal lepo število protitankovskih pesti ter vse bližnje hitro seznanil, kako se strelja s temi bojnimi napravami.³⁶⁴

Medtem ko so tekla pogajanja v Poljanski hiši, se je položaj zunaj večkrat zaostрил. Prav malo je manjkalo, pa bi zaropotalo. Pa dajmo besedo spet Milošu Rutarju-Ružu!

»Nenadoma se je v pogajanja vmešal nemški major, zdravnik mu je pa pomagal: ‚Gospod polkovnik! Kapitulirali smo, moramo se vdati, ni kaj ...‘

Stari sivolasi gospod se je počasi mehčal, potne srage so mu prepregle obraz... in končno je privolil v vdajo, vendar pod pogojem, da sme vse svoje može razorožene odpeljati v Bistrico na Koroško, k Angležem, kakor mu je bilo zabičano. Mi smo predobro vedeli, da bodo brez orožja takoj na meji padli kot zrela hruška v naročje šerčerjencem ... V dvanajstih točkah smo povedali vse, kar je bilo treba za vdajo povedati: na vsakih sto vojakov ena puška, oficirjem pištole, za tri dni hrane na moža, vsak svojo lastnino... Trinajsto uro popoldne so soglasno določili za začetek razoroževanja. Nemci

so strumno pozdravili... Zatem smo jih pospremili pred hišo. Sele tedaj sem opazil, da so na tankih ob kupolah montirani raketam podobni topiči s serijo cevi. Izza prvega tanka je ob pogledu na nas kot iz puške poskočil nemški kapitan »zur See« von Huch.* V hipu je bil z dvema podčastnikoma pri trojici, ki se je pogajala z nami. Sivolasemu polkovniku so silovito potrgali našitke in ga zvlekli za tank. Majorja je potegnili za njimi, zdravnik pa je zlezel vase in se sesedel. V naslednjem trenutku je izza tanka spet pogledal mornariški polkovnik z monoklom na očesu in se zadrhl proti nam: .Oficirji, ki so se pogajali z vami, so izdajalci. Prevzemam komadno in vso odgovornost nad to enoto pred vami..

Potem je zahteval, naj bi kdo od nas prišel k njemu in mu pokazal pogodbo, ki je bila pravkar podpisana. Bili smo si kakih 30 do 40 metrov vsaksebi. Pod lipo smo si pokazali pogodbo. Z besedama ,ne sprejemem, ne sprejemem ...' je črtal točko za točko.«**

Tedaj se je na križišču pri Poljani nenadoma znašel major Ivan Majnik-Džems, ki ga je kapitan »zur See« von Huch poznal iz Topolšice. Ta je »marince« opozoril, da je njihovo početje v nasprotju s podpisom zapisnika o vdaji. Odgovorili so, da se je položaj spremenil. Od Löhra da so dobili ukaz, naj mu sledijo. Tedaj je Džems, ki je pravzaprav iskal tega človeka, zahteval, naj ga odvedejo h generalpolkovniku Aleksandru Löhru, da bi preprečil prelivanje krvi. Kapitan »zur See« von Huch mu je dal za spremstvo nekega mornariškega majorja, sedli so v avtomobil z belo zastavo in se odpeljali po cesti proti Pliberku.³⁶⁵

Hip za tem se je na prizorišču pri Poljani pojavil podpolkovnik Ivan Kovačič-Efenka, komandant 14. udarne divizije, v spremstvu majorja Owena, šefa britanske vojaške misije pri štabu 4. operativne cone. Tudi ta dva sta s svojim posredo-

* Kapitan »zur See« ustreza našemu pojmu kapitana bojne ladje, ki je po častniški stopnji enakovreden činu polkovnika v kopenski vojski in letalstvu.

** Tega značilnega prizora se poleg Miloša Rutarja-Ruža spominja še več očitvidcev, tako tudi Ivan Majnik-Džems in Jože Petrovčič. Kapitan »zur See« von Huch je med spopadom izginil. Ivan Kovačič-Efenka in Franc Sever-Franta sta po spopadu zaman iskala njegovo truplo. Nekateri trdijo, da so ga ubili sami nemški vojaki in ga zakopali, preden so se vdali. Vendar o tem ni nobenih dokazov. Pričevanje Franca Severja-Fronte z dne 5. junija 1975 govori prav o nasprotnem.

vanjem hotela preprečiti prelivanje krvi. O tem je kurir Jože Petrovčič dal posebno pismeno izjavo.

»Preden smo prisil na Poljano, nas je zaustavila nemška zaseda. Svetovali so nam, naj se vrnemo nazaj. Efenka prek šoferja Vlada, ki je znal nemški, odgovori takole: ‚Vsa vaša armada je razorožena in tudi vi morate orožje položiti tukaj, kjer ste ...‘

To je bil pogovor stoje, iz odprtega avtomobila. Nato pravi Efenka, naj nadaljujemo vožnjo. Pridemo na Poljano. Nemci se vkopavajo. Vse zeleno jih je. Efenka zahteva, da pridejo višji nemški oficirji na pogajanja. Kmalu prideta dva višja oficirja. Efenka zahteva od njiju položitev orožja in vdajo. Nemška oficirja mu odgovarjata, da je bilo že dosti takšnih pogajanj, pa niso položili orožja in ga tudi zdaj ne bodo, ko so na vratih domovine, in da se rajši bijejo do zadnjega ... Ko je to izgovoril, so zadrdrali rafali..,«³⁶⁶

V tistem hipu se je začel peklenški bojni trušč...

Nemci so skušali izsiliti prehod proti Holmcu s tanki. Cez križišče sta se pognala dva. Na enega je< streljal s panzerfaustom poročnik Stane Režen, komandant 3. bataljona Tomšičeve. Ko je sprožil, ga je prevrglo vznak, ker z orožjem ni znal pravilno ravnati. Toda zadel je v polno. Tank je bil takoj v plamenih.³⁶⁷ Na drugi tank je z enakim orožjem streljal izza lipe in kapelice neki vodnik menda iz 2. bataljona Tomšičeve. Tudi ta je zadel in v ognju je bil tudi drugi tank.³⁶⁸ Cesta na križišču je bila tako zaježana in oklopniki niso mogli Nemcem nič več pomagati. Medtem je na udarno ost neposlušne Löhrove armade od vseh strani žgalo več kot sto mitraljeških cevi, mine pa je pošiljalo na Nemce najmanj dvajset minometnih orožij. Nemci so odgovarjali z večcevnimi protiletalskimi topovi, a so padali pokošeni...

Podpolkovnik Ivan Kovačič-Efenka se je znašel v hudi kaši. Ko se je začel ta silni bojni metež, je bil s svojima spremljevalcema sredi Nemcev.* O tem naj dalje pripoveduje Jože Petrovčič!

* Skupaj z Ivanom Kovačičem-Efenko se je v tem metežu znašel tudi britanski major D. C. Owen iz misije pri štabu 4. operativne cone, ki ga je Efenka vodil s seboj, da bi s svojim nastopom vplival na Nemce, da bi se vdali. Po pričevanju Petra Mendaša-Iztoka iz leta 1972 se je potem Owen pritoževal, da so ga Efenka in tovariši iz njegovega štaba hoteli speljati, da bi ga Nemci ubili.

»Nemci iznenadeni. Eni skačejo v jarke, drugi v tanke in blindirana vozila, spet drugi obležijo na cesti, zadeti od prvih rafalov. Mine iz minometnih orožij padajo, da je nenadoma vse v dimu. Jaz,-Efenka in šofer vzamemo samo ti-tovke z glav — obleke so bile tako ali tako zelene — orožje nemško in stečemo do mostu, potem gremo pod most. Pod mostom so že bili Nemci, kakšnih pet. Niso se znašli, da so tu zraven tudi partizani. Efenka obrne parabolo in jih postreli. Na drugi strani vode so bili tudi Nemci s Šarcem, ki so precizno obstreljevali položaje naših. Mi smo jim bili za hrbtom. Efenka pravi: »Daj mi brzostrelko, takšne priložnosti še nisem doživel!« Naredil je svoje, kar zahteva vojaška dolžnost.. »³⁶⁹

Jože Petrovčič je svojo vlogo v tem spopadu skromno zamolčal. Toda pokojni Ivan Kovačič-Efenka je kmalu po vojni povedal, da je bil prav Jože največji junak tega spopada sredi Nemcev. Sproti je pokosil vse bližnje Nemce, ki bi bili lahko nevarni,³⁷⁰ in tako zavaroval življenje komandantu 14. udarne divizije. To pa je bilo nadvse pomembno tudi za hiter izid bitke, saj so Efenka in njegovi spremljevalci obračunali s tistimi sovražniki, ki so imeli pred partizani dober zaklon. Usoda Lohrovih marincev je bila tako zapечатena. Odpor, ki so ga dajali je bil neurejen, neučinkovit in docela potisnjen v obrambo ...

V podobni zagati se je znašel Miloš Rutar-Ružo, politični komisar 2. bataljona Tomšičeve. Po neuspeh pogajanjih v Poljanski hiši je zavil za cerkev na Poljani, korak ali dva od ceste. Bil je silno napet. Za trenutek je sedel, zaprl oči in v hipu zaspal. To dokazuje, kako so bili borci in poveljniki Tomšičeve utrujeni. Ze odkar je bil zaukazan pohod na Koroško, so bili nenehoma na nogah ponoči in podnevi.

»Komaj je usekalo, sem se zdrznil,« pripoveduje Ružo. »Pozabil sem kapo in se odplazil proti svojim nekaj deset metrov daleč. Nad menoj je žvižgalo in pokalo kot za stavo. Se minuto poprej tako strahotno mirna dolinica je zavrela v peklenskem trušču in hrušču. Tanki so bruhal, topovi

Seveda taka reakcija majorja Owena nima nobene potrditve ali razlage Efenkinega početja, saj je jasno, da je tudi sam nesel glavo naprodaj, nihče pa ne tvega življenja zato, ker bi svojemu vojnemu tovarišu želel zlo (povzetek iz magnetofonskega zapisa pogovora s Petrom Mendašem-Iztokom po prepisu z dne 19. marca 1974).

grmeli, strojnice lajale, vmes pa so pokale puške in se razletavale bombe in granate. Nemci so bili praktično brez zaklona. Skrivali so se pod kamioni, za tankovskimi gosenicami, avtomobilskimi gumami in drug za drugim. Bil sem čisto zbegan. Po trebuhu sem se priplazil do Meže, kjer so bili naši položaji. Eden naših mitraljezcev se je pravkar dvignil, da bi si med vejami našel boljše mesto. Še preden je naredil korak, mu je glavo dobesedno odžagal rafal... Komandir čete me je opazil, kako sedim zbegan na tleh, ne da bi vedel, kaj početi. Odrinil je mrtvega mitraljezca in pograbil njegovo orožje ..,«³⁷¹

Brez možnosti za umik je bilo tudi kakih trideset borcev iz 3. bataljona Tomšičeve, ki so bili ostali v prvem nadstropju poslopja bivše gostilne na Poljani. Med umikom bi jih bil namreč lahko pokončal partizanski ogenj, česar se je tudi Miloš Rutar-Ružo najbolj bal. Ti borci so v tej stiski napadli Nemce kar skozi okna te hiše, saj jim drugega ni kazalo.³⁷² Večinoma so nažigali z avtomatskim orožjem in ker so bili njihovi cilji čisto blizu, ni bilo težko zadevati. Menda so imeli tudi velike žrtve.* Najbrž gre za sedem mrtvih, o katerih govori Miloš Rutar-Ružo, razen partizanskega mitraljezca ob Meži, ki je bil zadet iz nemškega brzostrelnega topa, na njihov rovaš.

Motil pa bi se, kdor bi mislil, da so se Nemci samo branili. Že takoj po prvih strelah so se močne udarne skupine pognale na juriš, in sicer na desno stran proti Meži. Njihov namen je bil, da tu razbijejo partizanske strelske vrste ter po strugi Meže zaobidejo 1. četo 2. bataljona Tomšičeve, ki ji je poveljeval Blaž Kralj-Vlado in ki je branila samo vas Poljano, pri tem pa je zlasti iz cerkvenega stolpa in drugih zgradb učinkovito tolkla po nemški koloni. V to smer so najhujše tolkli nemški večcevni protiletalski topovi. Vse to pa ni nič pomagalo. Tomšičevci so imeli dobre zaklone in tudi merili so odlično. Nemške napadalne vrste so se redčile. Tisti napadalci, ki jim je uspelo priteči najdlje, so klecnili in izkrevaveli v strugi Meže.³⁷³

* Navedba o sedmih mrtvih je pretirana. Nekateri, npr. Ivan Mlinar, govorijo o sedmih ranjenih tomšičevcih, Bojna relacija štaba 1. SNOUB Toneta Tomšiča, str. zaupno štev. 90 z dne 6. avgusta 1945, AVII, štev. reg. 6 — 3, k. 926, pa za 13. maj 1945 navaja 6 ranjenih in 4 pogrešane.

Najuspešnejše so na nemško kolono žgali mitraljezi iz 1. in iz dela 2. bataljona Tomšičeve, ki so bili razvrščeni po pobočju od brvi na Meži proti Surniku, Srotiču do Torčeve žage. Njihov ogenj je bil učinkovit zaradi silne gostote in neposredne bližine. Tu so nažigali skoraj sami hitri Šarci, najmanj kakšnih 72 cevi, od teh večina iz daljave le kakih petdeset metrov.³⁷⁴ Ogenj 3. bataljona Tomšičeve s položajem pod Lomom je imel pretežno le psihičen učinek, ker je delal vtis, da je nemška kolona obkoljena od vseh strani. To bi se lahko reklo tudi za orožja 2. bataljona 7. vojvodinske brigade. Njeni »maksimi« so žgali vzdolžno po nemški avtomobilski koloni z razdalje najmanj 600 metrov, pri tem pa je bilo pod njihovim ognjem le kakih sto metrov nemške kolone. Tudi oba protitankovska topa nista prišla do izraza — učinkovala sta bolj psihično.³⁷⁵ Pač pa so sejali razdejanje minometi iz 2. bataljona Tomšičeve. Merilci, ki jim je poveljeval Ivan Kac-Mali, so natančno zadevali. Največ opravka so si dajali z uničevanjem štiricevnih protiletalskih topov. Enemu izmed nemških protiletalskih topničarjev je bilo še posebno težko priti do živega. Bil je od vraga. Vrtel se je na vse strani in sipal izstrelke, pred katerimi skoraj ni bilo zaklona; pred ognjem partizanskih mitraljezov pa ga je varoval topniški ščit. A tudi ta je dobil svoje. V polno ga je zadela mina iz težkega minometa, da so njegovo drobovje in udi leteli na vse strani. Ta zadetek je Nemce spravil na dno obupa. Menda so sami obračunali s kapitanom Huchom, začeli so slačiti srajce in jih dvigati nad tovarna vozila. To je bila popolna vdaja, vdaja pod ognjem...³⁷⁶

Partizanski ogenj je ponehal po tridesetih ali štiridesetih minutah.* Povzročil je strahoten pokol. Miloš Rutar-Ružo pravi, da je na Poljani obležalo kakih 250 Nemcev, radijska brzojavka štaba 4. operativne cone pa govori o 120 mrtvih in 100 ranjenih...³⁷⁷

Pogled na uničeno Löhrovo udarno ost je bil pošasten. Dober kilometer daleč je bilo vse v ognju in dimu. Plameni so lizali kamione in vozove, med njimi so stokali ranjenci. Nemci so mahali z belimi srajcami nad glavami, postali so

* Nekateri pisci govorijo o petinštiridesetih minutah uničujočega ognja. Tako piše tudi Jelena Mikic v listu Udarnik šte. 43 Tretje jugoslovanske armade, ki je dala svojemu sestavku naslov »Četrdeset i pet minuta brze paljbe«.

Pisec knjige Franci Strle, sekretar brigadnega biroja SKOJ Tomšičeve brigade, fotografiran na Ravnah 12. maja 1945.

krotki kot jagenjčki. Brž so dvigali roke, orožje so bili večinoma pometali stran že prej, ranjeni Nemci pa so vse vprek vpili, da so se že vdali.³⁷⁸

Tu je zdaj prišel do besede 3. bataljon Tomšičeve brigade. Njegovi borci so pregledovali premagance ter jih oddvajali od orožja in vozil. Večina 2. bataljona in ves 1. bataljon Tomšičeve ter 2. bataljon 7. vojvodinske brigade so za vsak primer ostali še naprej na položajih. Bili so pripravljeni za primer, če bi premagance premagala skušnjava, da bi se razorožitvi znova uprli. Medtem so Nemci morali oditi z dvignjenimi rokami na travnik pred Poljano. Bilo jih je 11.250,* čeprav radijsko poročilo štaba 4. operativne cone govori le o treh tisočih.³⁷⁹

Mitraljezci iz 2. bataljona Tomšičeve so ob koloni proti Mežici napredovali na konjih. Cevi njihovih hitrih Šarcev so bile uperjene na zgneteno kolono nemškega vojaštva. Ob korakih njihovih konj je to vojaštvo odlagalo orožje in se peš pomikalo proti Poljani. Samo tako je bilo mogoče doseči nemško poslušnost, zakaj onkraj Mežice o kakem uničenju udarne osti njihovih »marincev« pri Poljani niso nič vedeli. Nemška kolona je bila po vijugavi in tesni dolini Meže tako dolga, da na koncu sploh niso mogli slišati streljanja. Tu so se nemški vojaki in oficirji obnašali še vedno oholo. Če bi se bil med njimi znašel kakšen osamljen partizan, bi se bilo zanj slabo končalo..**

Do večera je bilo vse nemško vojaštvo v dolini Meže oddvojeno od orožja in tovornjakov. To nalogo sta opravila 2. in 3. bataljon Tomšičeve. Morala sta razorožiti vse sovražne

* Podatki o številu zajetih so različni. 2e omenjeni bojni relaciji štaba 14. udarne divizije in štaba 1. SNOUB Toneta Tomšiča navajata 3.000 ujetih. Ta podatek povzema tudi dr. Tone Ferenc, ki ga dopolnjuje z zaplembo 200 vozil. Milan Basta (Agonija i slom NDH, str. 165) je zapisal številko okoli 10.000 ujetih, že omenjena Jelena Mikid pa govori o vdaji 13.000 fašistov. Vsi ustni viri govorijo o več kot 10.000 ujetih, najbolj pa je verjeti podatku, da jih je bilo 11.250, kot navaja poročilo pom. političnega komisarja 14. udarne divizije z dne 26. maja 1945 (fase. 6757 v Žgod. arhivu CK ZKS).

** V taki stiski se je znašel pisec Franci Strle, ki je osamljen predaleč zašel v nemško kolono. Nemški esesovski oficirji so nanj naperili brzostrelke in ga primorali, da se je ustavil ter odložil zaplenjeno vojaško opremo. Iz tega »pripora« so ga rešili šele mitraljezci na konjih iz 2. bataljona Tomšičeve.

skupine v dolini Meže, hkrati pa pospraviti vojni plen. Vsi šoferji ali tisti, ki so bili vsaj malo veščji ravnanja z vozili — med njimi so bili tudi mnogi ujeti Nemci — so hodili po tovarne in osebne avtomobile. Dovažali so jih na veliko ravnico pred upravo mežiškega rudnika in jih tam postavljali drugega poleg drugega, vse polno pa jih je bilo tudi drugod po Mežici in okoli nje. Po radijskem poročilu štaba 4. operativne cone je bilo tu zaplenjeno 200 motornih vozil. To pa ni prava številka, zakaj iz tega plena je samo 51. divizija dobila 400 vozil, veliko pa so jih uničili ustaši. Na tovornih avtomobilih je bilo veliko najrazličnejšega naropanega blaga. Na enem je bilo celo zlato v palicah, po eni inačici 400 kilogramov zlata in 200 kilogramov srebra, po drugi inačici pa dva tovarna avtomobila Zlata in srebra, dva tovarna avtomobila ur in dragocenosti in en avto s kovnico denarja za marlke in kune..³⁸⁰

Po bitki na Poljani 13. maja 1945 je 3. bataljon Tomšičeve skušal zajete Nemce najprej odvesti proti Dravogradu. Ker pa so bili tedaj ustaši že začeli svoj pohod proti zahodu, jih je obrnil in usmeril proti Pliberku in Sinči vasi. V dolini onstran Holmca sta mu prišli na pomoč še dve četi 4. bataljona. Drugi bataljon je imel največ opravka s pospravljanjem plena in pokopavanjem mrličev — zlasti mitralješka četa — varoval pa je tudi dohode proti Poljani iz Dravograda, od koder so prihajali ustaši.³⁸¹ Stab Tomšičeve se je tistega večera premaknil iz Prevalj v Črno na Koroškem. Proti večeru je do tja iz Šoštanja došel tudi 1. bataljon Slandrove brigade, ki mu je uspelo prehiteti pa tudi razorožiti nekatere nemške kolone..³⁸²

VDOR SKOZI ŽELEZNO KAPLO

Löhrova udarna ost, katere jedro je sestavljala nemška 104. lovska divizija in ki je morala kloniti v boju pri Poljani, je bila tisti trenutek najnevarnejša, ne pa tudi edina skupina nepokornih sovražnikov, ki niso hoteli spoštovati določil o brezpogojni kapitulaciji. Obveščevalna služba 4. operativne cone in 14. udarne divizije, ki sta bili vsekakor odlično organizirani, sta pravočasno zaznali navzočnost ustašev tako v Mislinjski kot tudi v Zgornji Savinjski dolini, čeprav njihove moči nista natančno poznali. Kaj ustaši nameravajo, ni bilo težko uginiti, toda sil za učinkovite zapore na vseh prehodih je bilo premalo, zato si je štab 14. udarne divizije prizadeval, da bi sovražne skupine potolkel postopoma eno za drugo. Toda ustaši, ki so se bili po že opisanem spopadu z Zidanškovo brigado pri Letušu usmerili proti Solčavi, so ga prehiteli. To se je zgodilo predvsem zaradi tega, ker so izbrali zelo težavno in malo verjetno pot.

Ti ustaši so prispeli v Solčavo že 10. maja 1945 pozno popoldne. V predhodnici se je na motorju s prikolico pripeljal ustaš z belo zastavo, na kateri je bila podoba 'inaterne božje. To je bil nenavaden, a nič dobrega obetajoč prizor.³⁸³

Teh ustašev ni bilo posebno mnogo, a vseeno še več tisoč. Med njimi so bile tudi ženske, starci in otroci, družno z njimi pa so potovali celo črnogorski četniki. Vrh tega se je tem ustašem pridružilo še kakih 150 slovenskih domobrancev iz Novega mesta pod vodstvom kapetana Miroslava Stamenkoviča že na poti mimo Zidanega mosta, v Zgornji Savinjski dolini pa tudi tako imenovani »slovenski četniški odred« pod poveljstvom Janeza Marna-Črtomira, ki se je bil do tja prebil iz Litije čez zasavske hribe in mimo Menine.³⁸⁴ Vsi ti so si izbrali težavno planinsko pot, koder pa se z vozovi ni dalo potovati; še celo jahalni in tovorni konji so to pot težko zmagovali.

Mešanica hlapčevske vojske, v kateri pa so prevladovali ustaši, se je utaborila pri vseh hišah ob cesti od Solčave do Logarske doline. Ustaši so povsod zahtevali in pobrali hrano, še zlasti pa posodo za kuhanje. Pobili so tudi nekaj svojih konj ter si jih pekli in kuhali v hišah in okoli oglov. Za nemške marke so prodajali tudi razno blago, ki so ga imeli s seboj, ali pa so ga zamenjavali za hrano. Kakih hujših nasilstev niso počenjali, so pa zagrozili: če bodo napadeni od partizanov, bodo požgali še vse tisto, kar ni bilo pogorelo oktobra prejšnjega leta.* Tako so med prebivalci Solčave povzročili resno bojazen.³⁸⁵

Naslednji dan, 11. maja 1945, so se odpravili iz Logarske doline in Solčave ter šli mimo požgane kmetije Pastirk proti Pastirkovem vrhu, kjer je bil za časa bivše Jugoslavije mejni prehod, nato pa so se spustili v dolino Remšenika in od tam proti Železni Kapli. Tja so prišli popolnoma nenapovedani.³⁸⁶

V Železni Kapli sta bila tedaj 5. bataljon Bračičeve brigade in del 4. bataljona Tomšičeve s štaboma. Obe enoti sta bili sestavljeni pretežno iz borcev tujih narodnosti in sta imeli nalogo varovati skladišča in ujetnikfe. Proti Jezerskemu, Solčavi in Črni sta imeli le zavarovanja v obliki manjših zasid in patrol, ki pa sovražnikov ne bi bile mogle ustaviti ali zadržati. Očitno pa ta zavarovanja niso bila niti zadosti budna, ker se v tistem trenutku tako številnih bojevitih sovražnikov ni nihče nadejal. V splošnem sta bili obe enoti v zelo neugodnem položaju. Železna Kapla je namreč v nekakšnem kotlu, kjer je le malo možnosti za dobro obrambo pred veliko premočjo. Sovražniki, ki so prihajali iz Solčave po dolini Remšenika in ki so se bili o navzočnosti obeh partizanskih enot očitno zelo dobro prepričali, so obe enoti še presenetili. Tako ni bil na odpor ali za nastop zoper ustaše nihče pripravljen. Ustaši in njihovi raznobarvni zavezniki so Železno Kaplo v hipu kar preplavili. S seboj so čez trg vodili tudi zajeto zasedo 4. bataljona Tomšičeve. To je bila manjša zaseda s puškomitraljezom.³⁸⁷

Emerik Paulin-Riko, takratni politični komisar 4. bataljona Tomšičeve brigade, pravi, da se je bataljonski štab z

* Nemci so v Solčavi samo 24. oktobra 1944 požgali 47 kmečkih domačij, večino prebivalcev pa odgnati v izgnanstvo daleč na Avstrijsko ali na Bavarsko. (Po Jožetu Prodniku-Gregi iz Matkovega kota in po izjavah sester Logar iz leta 1972.)

delom bataljona umaknil v dolino Bele. Tudi Ivan Krivec-Janko, urar iz Celja, ki je bil kurir pri namestniku komandanta Francu Jemcu, se prihoda ustašev v Železno Kaplo dobro spominja. Bil je ravno pri čevljarju, domačinu, Slovencu iz Železne Kaple, ki naj bi mu popravil čevlje. Tedaj so ustaši nenadoma preplavili trg. Čevljar ga je spravil ven skozi zadnja vrata, da se je lahko umaknil v kritju po vrtovih. Med ustaši je bila tudi četa žensk, 150 po številu, ki so bile vse do zob oborožene, beguncev pa ni videl...³⁸⁸

»Mi tistih ustašev nismo napadli, ker jih je bilo preveč,« pripoveduje poročnik Franc Jemec, takratni namestnik komandanta 4. bataljona Tomšičeve. »Potem sem sedel v avto in se v spremstvu kurirja odpeljal ob ustaški koloni. Popeljali smo se s 'tatro' na čelo kolone, k njihovem komandantu. Tam sem zahteval, da nam vrnejo naše tovariše iz zasede. No, in komandant je pristal, da naše borce izpusti. Od tam dalje gre cesta proti Velikovcu, druga pa na levo proti Galiciji. To je malo pred Zitaro vasjo. Tam je mostiček.* Pri tistem mostičku pa so bili britanski vojaki. K Britancem sem se zapeljal pred ustaši. Zelo težko smo se sporazumeli. Potem so pa le postavili na mostiček en tank. Ustaši so prišli do mostu in začeli tam metati orožje stran, to pa šele po pogajanjih z Britanci. Tudi njih niso marali ubogati,, a so le morali. Ze proti večeru smo bataljon potegnili proti Jezerskemu, ker so se bili ustaši medtem razlezli po vsej Železni Kapli in je bilo vse pomešano ...«^{M9}

Na posebno vprašanje, če je s temi ustaši še prišlo do boja, je Franc Jemec odgovoril pritrdilno, le da se 4. bataljon Tomšičeve z njimi ni tolkel. Iz tega bataljona je bilo v Železni Kapli takrat morda kakih šestdeset borcev, ustašev pa je bila cela divizija. Vse sama uniforma, vsak oborožen do zob...

»Kam so šli potem, ne vem,« je dodal Franc Jemec. »Takrat se je govorilo, da so vse zajeli. Če so vse, ne vem, večino pa so čisto gotovo. Kar je ustašev ušlo brez orožja, niso šli proti Velikovcu, ampak na levo proti Galiciji...«³⁹⁰

Proti tem ustašem, četnikom in slovenskim domobrancem je hotel štab 14. udarne divizije poslati Slandrovo brigado,

* Očitno gre za most pri Reberci, kot natančneje in pravilno navajajo nekatere druge priče. Ta most je bil važna prehodna točka za smer proti Galiciji.

ki je bila 12. maja zvečer dospela v Labot, tam pa so ji zastavili pot Britanci s tanki. To izvemo iz radijske brzojavke štaba 4. operativne cone z dne 13. maja 1945, kjer ta štab meni, da je pri Železni Kapli 10.000 ustašev in belogardistov, zavezniki pa da hočejo brezpogojno dobiti to bando v svoja taborišča in zato ovirajo gibanje enot 14. udarne divizije.³⁹¹

V resnici si štab 4. operativne cone s Slandrovo brigado ne bi bil dosti pomagal, saj je bil do Labota — kot vemo — prispel le štab brigade s popolnim tretjim bataljonom in z eno četo 2. bataljona. Pa vendar je bilo to več, kot je lahko za posredovanje pri Železni Kapli izdvojila Zidanškova brigada. Popoldne 13. maja 1945 sta na tovornjakih proti Železni Kapli odšli le dve četi 4. bataljona. Ko pa so borci Zidanškove hoteli zapreti cesto pri Reberci, so se morali pred hudo nasršenimi ustaši umakniti. Hkrati sta četni poveljstvi spoznali, da se ustaši že ugodno pogajajo o vdaji z Britanci. Ker je bila ustaška enota številčno mnogo močnejša od enot Zidanškove brigade, se tu ni kazalo spopasti. Zato so se borci spet spravili na tovornjake in se vrnili v Velikovec.³⁹²

Toda ob ustaškem vdoru je v Železni Kapli ostalo mnogo bolj kritično, kot bi bilo to mogoče sklepati na osnovi dosedanjih pričevanj. Ustaši so štab 4. bataljona Tomšičeve brigade s komandantom Ivanom Ježem-Bojem popolnoma obkolili, tako da ni mogel nikamor. Ubili so tudi dva borca. Da bi Boja rešil ustaškega objema, je odšel v Železno Kaplo podporočnik Henrik Reiter-Dušan s 3. četo 3. bataljona, ki ji je poveljeval Tone Cvelbar. Ustaši niso hoteli nič slišati o tem, da bi odložili orožje. Prvi večer so propadli tudi poskusi, da bi četa naredila za Boja in njegov štab prosto pot. To je Henriku Reiterju-Dušanu uspelo doseči šele drugi dan. Boj in njegov štab sta bila rešena in tako sta lahko začela poveljevati četam, ki so dotlej mirovale. Tako je bilo mogoče bataljon zibrati in večino povesti proti Sinči vasi, da bi tam lahko sprejel množico zajetih Nemcev.³⁹²³

Kaj se je potem zgodilo s temi ustaši, domobranci in četniki?

Menda je večini uspelo priti čez most na Dravi pri Galiciji v ujetniško taborišče na Vetrinjskem polju, kar gotovo velja za četnike in domobrance. Ustašem očitno Britanci niso bili voljni nuditi tolikšnega gostoljubja. Zavrnili so jih in morali so se

vdati partizanom,* ali pa so jih izročili enotam Jugoslovanske armade ob prvi priložnosti.

Mnogi ustaši in še zlasti četniki so se britanski tankovski zasedi pri Reberci izognili, ker tudi pred Britanci niso marali položiti orožja. Zaobšli so jo večidel ter pritiskali dalje proti Dobrli vasi in Velikovcu. O tem govori pripetljaj Emerika Paulina-Rika, tedanjega političnega komisarja 4. bataljona Tomšičeve brigade:

»Mi smo se oskrbovali v Sinči vasi,« pravi Paulin. »Ko sem šel po hrano s tovornjakom, sem se moral vso pot prebijati skozi ustaške kolone do Dobrle vasi. Do tam so se bili usuli z vseh bregov. Bili smo samo trije: jaz, šofer in še nekdo. Sedel sem čisto na desni strani in sem rekel šoferju: ‚Ti vozi! Ne oziraj se! Če ne gre, gazi!‘ In so se lepo razmikali. Cisto počasi smo šli, korakoma, in smo prišli skozi. Britanci so se čudili, kako da smo prišli skozi ustaše... Tam so potem ustaši metali orožje stran ... Pa ne vem, kaj se je potlej zgodilo z njimi... Ali so jih dobili naši, tega se več ne spominjam. Sele potlej, ko smo prišli nazaj v Železno Kaplo, smo ujeli tistih osem ustašev, ki smo jih postrelili...«³⁹³

Emerik Paulin-Riko, Franc Jemec in Ivan Krivec-Janko so izjavili, da so ustaši skozi Železno Kaplo hodili tri dni.³⁹⁴ Vendar pa je treba povedati, da to niso bili popolnoma isti ustaši, da niso pripadali samo tej prvi skupini. Kot bomo še videli, so se ustaši proti Železni Kapli prebijali tudi iz smeri, ki so prvotno držale drugam. Skupno vsem tem je bilo samo to, da so le po poti skozi Železno Kaplo dosegli zasede Britancev in se začasno izognili jugoslovanskemu ujetništvu ...

* Henrik Reiter-Dušan je povedal (izjava dne 2. decembra 1976, ustno), da je bilo med temi ustaši tudi mnogo žensk in otrok. Da bi le-te ločili od ustaških vojakov in zanje boljše poskrbeli, so morale v Železni Kapli posredovati članice Slovenske protifašistične ženske zveze, zakaj ustaši so jih hoteli še nadalje uporabljati za kritje, s tem pa jim vsiliti tudi vse gorje na poti v ujetništvo ...

LOV ZA UBEŽNIM GENERALOM

Pobeg generalpolkovnika Aleksandra Löhra iz Topolšice je zelo razburkal duhove. V lovu je sodelovalo veliko ljudi. Vsak izmed njih pozna le en, svoj del resnice, o drugih le sklepa na osnovi pripovedovanja drugih ali na osnovi spremljanja splošno znanih dogodkov. Tako je o Löhrovem begu in lovu nanj nastala vrsta inačic, od katerih je vsaka po svoje nepopolna ali celo netočna. Najslabše so kajpak tiste, ki so jih posamezniki skovali zato, da bi Löhrov pobeg izrabili za dokazovanje nesposobnosti štaba 4. operativne cone, zasluge za njegovo ponovno zajetje pa pripisali sebi in tistim, ki so ga dobili kasneje, ko ni mogel več nikamor pobegniti...

Doživljaji posameznih tovarišev pri lovu na Löhra so zelo zanimivi in lepo nakazujejo takratne razmere. Zatorej kaže tu posneti vse tiste, ki ustrezajo resnici, obenem pa iz njih stkat zaporedje resničnih ali vsaj najverjetnejših dogodkov.

Najbolj boleče je Löhrov beg doživljal major Petar S. Brajovič. Ko je skušal Löhrove oklepnike zaustaviti, so drveli naravnost nanj in zmrvili bi ga bili, če ne bi bil odskočil v obcestni jarek ..³⁹⁵

Kapetan Ignac Miklič-Nace, šef obveščevalnega centra 4. operativne cone, je za Löhrov beg izvedel na komandi mesta Šoštanj od poročnika Franca Stegnarja-Kolumba. To je bilo kmalu potem, ko je bil Löhr znova dvignil orožje, njegove enote pa so bile že zavezile cesto od Šoštanja čez Zavodnje in Sleme proti Mežici. Mikliču ni kazalo nič drugega, kot da s svojim oboroženim spremstvom krene čez Mozirje, Gornji grad in Černivec v Kamnik, od tam proti Kranju, nato pa čez prelaz Jezersko in skozi Železno Kaplo v Velikovec. Cesta čez Jezersko je bila na več krajih prekopana, zato so se Miklič in njegovi spremljevalci srečali s hudimi ovirami, pa so v Velikovec prišli šele 13. maja. V štabu 4. operativne cone so

bili za Löhrov pobeg zvedeli že prejšnjega dne, Miklič jim je lahko opisal samo nekatere potankosti.³⁹⁶

O tem, kaj se je dogajalo v Topolšici po Löhrovem pobegu, je objavil svoje pričevanje Janez Perovšek-Pelko. Ta je na poti iz Celja v Topolšico z grozo opazil, da ujeti nemški vojaki pobirajo orožje, ki so ga bili prejšnje dni odmetali. Spet so oblikovali kolone in se začeli pomikati proti Koroški.³⁹⁷

»Ob samem prihodu k zdravilišču,« piše Janez Perovšek-Pelko, »sem naletel na nemškega vojaka, ki se je hotel povzpeti v tank ob cesti. Odgnal sem ga in bližnjemu fantiču, ki je morda imel štirinajst let, dal brzostrelko. Pokazal sem mu, kako naj strelja, in mu naročil, da ne sme nobenega Nemca pustiti v tank, temveč naj takoj strelja ...«

V Topolšici je Pelku prišel naproti Roman Simoniti,* ki je obupan poročal, da je generalpolkovnik Löhr zbežal. Major Džems da je nekam odšel in njemu prepustil nadzor nad nemškim štabom.

»Tako sem se odločil, da sam prevzamem komando v Topolšici in napravim tisto, kar bi morali napraviti že nekaj ur po podpisu predaje. Odredil sem, naj se mi takoj javi zastopstvo nemškega štaba... Zahteval sem takojšnjo izročitev radijske postaje in jih obdolžil kršenja določil predaje oziroma kapitulacije ravno s pobegom Löhra.

Naših borcev nisem imel. Domislil sem se, da bi uporabil v akciji proti nemškemu štabu vse mogoče narodne izdajalce. Če so izdajali lasten narod, bodo izdali tudi Nemce. Sklicil sem bolgarske, madžarske, avstrijske in celo hrvaške domobranske oficirje. Obljubil sem jim potrdilo, da so mi ta dan pomagali, če bodo vse nemške generale, polkovnike in druge (ki se niso bili pridružili Löhru) do konca razorožili, sezuli in jih boste zaprli. Vse brzostrelke, revolverje, naboje, bombe, škornje in čevlje morajo prinesiti v mojo pisarno ...

Nemške strojepisne, ordonance in kurirje sem razgnal, naj se pridružijo onim na cesti. Do večera je bilo vse v najlepšem redu. Niti en sam nemški general ali oficir ni več

* Roman Simoniti, rojen 28. julija 1902, je bil po poklicu trgovski pomočnik in ne učitelj, kot navaja Janez Perovšek-Pelko v svojem sestavku, ki ga povzemam samo s tem popravkom.

ušel. V moji pisarni se je nagrmadil velikanski kup revolverjev, bomb, škornjev in čevljev ... »³⁹⁸

Kmalu zatem se je bil v Topolšico vrnil tudi major Ivan Majnik-Džems. Pelko mu je povedal, kaj vse je ukrenil, ter mu velel, naj se takoj usede v avto in poišče Löhra.

Džems se je bolje poznal z nemškimi generali kot Pelko. Takoj se je obrnil na generala tankovskih enot Felma, dotlej komandanta 15. nemškega planinskega korpusa in takratnega komandanta ujetniškega taborišča v Topolšici, ter zahteval, da mu pojasni, kako je mogel Löhr izginiti. Ta mu je zarana 13. maja 1945 pismeno javil, da se generalpolkovnik Aleksander Löhr zadržuje na območju Pliberk-Zelezna Kapla in išče stik s štabom 4. operativne cone.³⁹⁹

»Prek radijske postaje armadne skupine,« je pristavil general Felm, »ki je v taborišču in ki ste jo vi zaprli, je mogoče vsak trenutek dobiti zvezo s štabom armadne skupine, česar pa zaradi usodne zapore sam ne morem storiti... »⁴⁰⁰

Po tem obvestilu se je Ivan Majnik-Džems takoj napotil za Löhrom. Vedel je, da ga mora iskati nekje okoli Pliberka. Okrog poldneva se mu je uspelo prebiti do čela nemške kolone pri Poljani. Tam je od kapitana »zur See« von Hucha dobil za spremstvo nekega mornariškega majorja, ki naj bi ga povedel v štab generala Löhra (kar vemo že iz prejšnjega poglavja).

»Z majorjem sva se v njegovem avtomobilu peljala skozi položaje marincev in prispela v vas Bistrica pri Pliberku,« je zapisal Ivan Majnik-Džems tiste dni. »Na zgradbi, v kateri je bil von Löhr, je vihrala zastava 'Heeresgruppe'. Stražili so njihovi vojaki. Sprejel me je njegov načelnik štaba generalmajor Erich Schmidt-Richberg. Razložil sem mu nastali položaj in mu zagrozil, da bo von Löhr osebno odgovoren za vse žrtve. Isto sem ponovil Löhru, ko me je sprejel... »⁴⁰¹

»Mene Löhr najprej ni hotel sprejeti,« pravi Džems v neki drugi izjavi. »Potlej sem ga opozoril — enako tudi ta marinski major — da me mora sprejeti, ker je pri Poljani strašno napeta situacija, eksplozivna da bo prišlo do nepredvidene bitke... Sprejel me je precej oholo, ker je čutil, da ni več naš ujetnik. Rekel sem mu, da bo odgovarjal za vse žrtve, ki bodo po kapitulaciji, ker se njegovi oficirji in marinci nočejo držati dogovora. No, in Löhr je dal temu majorju povelje za kapitana »zur See« von Hucha, da morajo Nemci

pri Poljani položiti orožje in se predati enotam jugoslovanske armade. Se preden pa sva se z majorjem vrnila na Poljano, je tam že začelo pokati... Ampak takrat sem zvedel za Löhra, kje je. Potlej sem letel v Velikovec javit, da sem ugotovil, kje je Löhr...»⁴⁰²

Bistrica pri Pliberku je podolgovata vas na pol poti od Spodnjih Libuč do Globasnice. Tu takrat ni bilo britanskih enot. Načelniku Löhrovega štaba generalmajorju Erichu Schmidtu-Richbergu je tega dne sicer uspelo dobiti stik z visokimi britanskimi oficirji v Porečah ob Vrbskem jezeru, ki so mu izrazili pripravljenost, da bi zagotovili sprejem njegovih enot iz Jugoslavije,⁴⁰³ toda Löhr je še čakal, da se mu pridružijo. Po Džemsovem obisku mu je bilo jasno, da je odkrit, Britanci pa mu v takem položaju ne bi mogli nič pomagati. Zato je še pred večerom dal povelje svoji zaščiti, da dvigne sidro. Sam je v preiskovalnem zaporu o tem zapisal:

»Kmalu potem (po Džemsovem odhodu) je k vrhovnemu komandantu za jugovzhod prišlo poročilo, da se je na čelo kolone pri Poljani usul ogenj z okoliških vrhov in da je veliko število vozil v plamenih. Vrhovni komandant je s svojim malim spremstvom odšel v Hrust in se tam prepričal, da je čelo kolone razbito...»⁴⁰⁴

Od Hrusta se je generalpolkovnik Aleksander Löhr napotil v Grebinj, pač zato, ker se je samo do tja dalo priti neopaženo mimo partizanskih straž. Kot je znano, so Britanci pri Labotu zadržali Slandrovo brigado in ji niso dovolili, da bi zasedla položaje ob mostovih na Dravi. To je izkoristil Löhr s svojim spremstvom in prispel v Grebinj 14. maja 1945 ob treh zjutraj. Pravi, da so ga bili do tja odpeljali Britanci.⁴⁰⁵ Toda Löhr se v Grebinju ni mogel skriti, ker so bili partizani tudi tam. Hitro so zvedeli zanj.

Uganiti, da želi Löhr priti v britansko ujetništvo, ni bilo težko. Četudi je skušal za sabo zabrisati sledi, so partizani dobro vedeli, kje in kako ga morajo iskati.

»Ko sem zvedel, da je Löhr pobegnil in da se proti Koroški pomikajo oborožene nemške kolone,« piše Peter Stan-te-Skala, »sem bil prepričan, da je Löhr pri Angležih, od koder lahko ukazuje svojim enotam. Napotil sem se v angleški štab. Tam sem energično protestiral in zahteval, naj nam pobeglega generala takoj vrnejo. Na njihovo trditev, da ga ni

pri njih, sem zagrozil, da bom obvestil maršala Tita, kako Nemci z njihovo pomočjo nadaljujejo boj proti nam. Zagotovili so mi, da nam bodo Löhra izročili takoj, ko bodo zvedeli, kje je, in nam obljubili tudi svoje sodelovanje v bojih z neposlušnimi Nemci in ustaši ter s četniki...⁴⁰⁶

To posredovanje polkovnika Petra Stanteta-Skale je za- leglo. Britanci niso bili pripravljeni podpreti Löhrove nečast- ne igre. Najbrž so se bali mednarodnega škandala, ki bi se bil lahko iz tega izcimil. Zato je generalmajor Erich Schmidt- Richberg 14. maja 1945 naletel na dokaj hladen sprejem. Visok britanski oficir mu je dal vedeti, da bi morda sprejeli v ujet- ništvo Löhrov štab, nikakor pa ne Löhra samega, češ da se je že enkrat vdal jugoslovanski vojski.⁴⁰⁷

Razen polkovnika Petra Stanteta-Skale je pri Britancih posredoval za Löhrovo vrnitev tudi Ivan Dolničar-Janošek, politični komisar 14. udarne divizije, ki je ubežnega generala nasploh najbolj vneto iskal. To pač zaradi tega, ker je poleg Ivana Majnika-Džemsa prav on najbolj poznal Löhra in člane njegovega štaba, pa tudi vsa njegova vozila. Nemajhno vlogo pri lovu na ubežnega generala je odigral major Owen, šef britanske misije pri štabu 4. operativne cone, ki je Jugoslaviji tudi sicer storil neprecenljive usluge. Ta se je na pristojnih britanskih poveljstvih zavzemal za spoštovanje zavezništva s partizani, ki so več kot vljudno ravnali z zajetim nemškim generalom.⁴⁰⁸ Vse to je pripomoglo, da so Britanci postali gluhi za Löhrova moledovanja, naj zaščitijo njega, njegov štab in ostanke njegove armade. Na eno od takih moledovanj mu je visok britanski oficir zbadljivo odvrnil: »Gospod general, pra- vi vojak se lahko vda samo enkrat...⁴⁰⁹

Bilo je zares nečastno, da se je Löhr hotel vdati Britan- cem pet dni za tistim, ko je podpisal zapisnik o vdaji v štabu

4. operativne cone Jugoslovanske armade, ko se je bil torej že vdal jugoslovanski vojski.

Ze 14. maja 1945 je obiskal štab 4. operativne cone neki angleški polkovnik in priznal, da je Löhr pri njih. Tega pol- kovnika so v štabu cone nadrobno seznanili z Löhrovo kapi- tulacijo 9. maja. Matevž Hace mu je celo pokazal od Löhra podpisani zapisnik o vdaji njegovega štaba in njegove arma- de. Kasneje je ta polkovnik prišel v štab 4. operativne cone še enkrat in izrazil pripravljenost štaba britanskega 55. kor-

pusa, da generala Löhra vrne, toda pri njem da bi moral ostati tudi britanski častnik, kar pa so v štabu 4. operativne cone odločno zavrnili.⁴¹⁰ Po tem pogovoru je štab cone ukazal štabu 14. udarne divizije, naj organizira selitev Löhrovega štaba iz grebinjskega gradu v Velikovec. To je opravil Ivan Dolničar-Janošek.

Ob prevzemu v Grebinju* je moral Dolničar britanskim oficirjem znova dokazovati, da se je Löhr 9. maja 1945 že vdal, in to 4. operativni coni JA. Možno je, da so si tako Britanci z ubežnim generalom privoščili majhno burko. Pri tem dokazovanju je vpričo Löhra prišlo do zelo mučnih besed, ki so mu dokončno požrle živce.

»Gospodje, tam, kjer so moje čete, je moje mesto,« je dejal skrušeno, pri tem pa se je še vedno skušal držati zelo dostojanstveno.⁴¹¹

Tako je generalpolkovnik Aleksander Löhr 15. maja 1945 znova postal ujetnik Jugoslovanske armade. Na begu je bil točno dva dni in tri noči. Pri tem je zakrivil hudo prelihanje krvi.

Iz Grebinja se je moral ubežni general s svojim štabom preseliti v neko enonadstropno vilo na obrobju Velikovca.** Tu so ga zasledili Mikličevi obveščevalci, ne da bi vedeli, da ga je tja privedel Dolničar. Lastnica vile bi bila rada Löhra

***** Da bi bil Grebinj drugo Löhrovo zatočišče med njegovim begom, do nedavnega v našem spominskem in zgodovinskem tisku ni nihče omenjal. Celo sam Dolničar mehi, da je Löhra prevzel v Bistrici (pod vtisom pisanja drugih), Ignac Miklič-Nace pa trdi, da ga je odkril v neki vili v Velikovcu. Sam Löhr v preiskovalnem postopku in tudi njegov načelnik štaba Erich Schmidt-Richberg v svojih spominih pa sta razločno zapisala, da je Löhr s svojim štabom odšel iz Topolšice najprej v Bistrico pri Pliberku, potem, ko ga je tam našel major Ivan Majnik-Džems, pa v Grebinj (Griffen), kamor je prispel 14. maja 1945 ob treh zjutraj. Ta dejstva so povzeta tudi v podlistku Jovana Popoviča po pripovedovanju Koste Nadja z naslovom »Rat poslije pobjede«, Vjesnik z dne 27. maja 1975.

****** Ivan Uranič-Drago je povedal, da so Löhra pospremili iz Grebinja borci nekdanjega 4. ali Cezdravskega bataljona Koroškega odreda, a tega nisem mogel preveriti po neposrednih pričah. Nekateri drugi tovariši menijo, da so Löhra in njegov štab iz Grebinja peljali v Velikovec sami Britanci, toda tudi v tem primeru ne gre za neposredne priče.

znova prikrla, a to ni bilo več mogoče.⁴¹² Ko je bil Lühr s svojim štabom znova trdno v rokah Mikličevih obveščevalcev in dobro zastražen, je štab 4. operativne cone 16. maja 1945 poslal Glavnemu štabu JA za Slovenijo naslednjo brzojavko: »Generaloberst Lühr, načelnik štaba generalmajor, en polkovnik in en major s štabom generala Löhra v coni. Imenovane bomo izročili 4. armadi. Pero-Matevž.«⁴¹³

Generalpolkovnika Aleksandra Löhra pa štab 4. jugoslovanske armade ni dobil. Zakaj se je to zgodilo?

To je mogoče pojasniti samo z razpustom štaba 4. operativne cone. Radijsko oddajno postajo 4. operativne cone je od 17. maja 1945 uporabljalo poveljstvo Koroškega vojnega področja. Kapetan Ignac Miklič-Nace je zato dobil nalog, da Löhra odvede k Miču Došenoviču, načelniku štaba 14. udarne divizije. Ta takih ujetnikov ni bil prav nič vesel in je Mikliču rekel: »Čemu si mi pripeljal te živine...?«⁴¹⁴

Pri štabu 14. udarne divizije v Velikovcu je generalpolkovnik Aleksander Lühr s svojim štabom ostal še najmanj štiri dni. Maršal Josip Broz-Tito je namreč 19. maja 1945 ukazal, da 14. udarna divizija od tega dne spada v sestavo

3. jugoslovanske armade, in po zapovedi »zaupno št. 267« je morala zasesti ozemlje Poljana—Dravograd—Šoštanj—Radlje ter čistiti gozdove sovražnikovih skupin. To pomeni, da je bila štabu 4. armade podrejena le začasno in samo za osem dni. Za 15. udarno in 18. divizijo je bilo tako povelje izdano šele 21. maja. Tudi ti dve diviziji sta prešli v sestavo 3. armade.⁴¹⁵ Te listine pa so važne, ker povedo, kdaj je bil Lühr izročen štabu 3. jugoslovanske armade.

S poveljem, da je 14. udarna divizija vključena v sestavo 3. armade, je prišel v Velikovec takratni politični komisar te armade Branko Petričević. Tu se je seznanil s člani štaba, s številčno močjo, oborožitvijo in drugim, izročil pa je tudi šifre za vzdrževanje zvez s štabom 3. armade. Po uradnem delu pogovora mu je Ivan Dolničar-Janošek omenil, da je 14. udarna divizija zaplenila Löhrov oklopni avto, ki ga nameravajo podariti predsedniku prve slovenske vlade Borisu Kidriču. Petričević je vprašal, zakaj ga ne bi raje dali Titu. S tem predlogom se je Dolničar strinjal. Toda Petričević je tako popolnoma slučajno izvedel, da je Lühr v rokah 14. udarne divizije.⁴¹⁶

Petričevic je ukazal, naj mu dajo Löhra, da ga bo vzel v Maribor.* Dolničar mu je pojasnil, da Löhr ni sam, da je tu ves njegov štab. Pri tem je prišlo na dan, da imajo ujetniki še vedno pištole, iz tega pa je Petričevic napravil velik halo, čeprav so bili dobro zastraženi. Tedaj je Dolničar s kurirji Löhra dokončno razorožil in mu vzel tudi železni križec. Železni križec je dal Muzeju revolucije v Ljubljani. Löhrovo pištolo pa hrani za spomin še dandanes ..⁴¹⁷

* Pričevanje Ivana Dolničarja-Janoška se v tem smislu ujema s pisanjem Branka Petričevida. Bistveno za to pričevanje je, da je Petričevič za Löhra in njegov štab izvedel šele takrat, ko je prišel v Velikovec z odredbo o vključitvi 14. udarne divizije v sestavo 3. jugoslovanske armade, kar je Dolničar datumsko omejil na čas med 16. in 20. majem 1945. Zdaj vemo, da je mogel Petričevič priti v Velikovec šele 19. maja, še bolj verjetno pa dan kasneje — 20. maja, se pravi najmanj štiri dni po tistem, ko je bil Löhr znova v rokah štaba 4. operativne cone oziroma štaba 14. udarne divizije. Kdo je Löhra odvedel v štab 3. jugoslovanske armade v Maribor, tu ni bistvene važnosti. Peter Stante-Skala pravi, da ga je v Velikovcu prevzel z vsemi listinami načelnik obveščevalnega centra 3. JA pokojni Aleksandar Bakič. Med listinami je bil zelo dragoceni Löhrov dnevnik pa tudi zapisnik o vdaji, ki je bil podpisan 9. maja 1945 v Topolšici. Komu na ljubo so se te listine izgubile, nihče ne ve.

ZLO V MISLINJSKI DOLINI

Ze od 8. maja 1945 so v Mislinjsko dolino dotekale ogromne množice premaganega vojaštva vseh vrst. Ena pot jih je vodila skozi Šoštanj in Hudo luknjo, druga od Arje vasi mimo Dobrne skozi Hudo luknjo, tretja iz Celja skozi Vojnik in Vitanje proti Doliču in četrta celo skozi Slovenske Konjice in Vitanje proti Doliču. O tem je ohranjenih več brzojavnih poročil štaba 4. operativne cone.

»Na cesti Celje—Šoštanj—Dravograd gredo ponoči in podnevi avtokolone Švabov, ustašev, domobranov ... Dali jim ultimatum — nočejo se nam predati. Ugodno za bombardiranje podnevi...« To radijsko brzojavko sta Matevž Hace in Petar Brajovič odposlala 9. maja ob pol štirinajstih. V brzojavki, poslani dan pozneje, je Matevž Hace nastalo stanje izrazil s temile značilnimi besedami: »Vse glavne in del stranskih komunikacij zatrpane z motorizacijo in moštvom ..,«⁴¹⁸

Kolone vojaštva so proti Mislinjski dolini drle na slepo kakor vodovje ob poplavi. Nič ni bilo varno pred njimi, zakaj te ljudi je vodil paničen gon, izražen z ukazom: »Zbežati iz partizanske dežele!«

Gorje, če si se znašel med to sodrgo! Življenje ni bilo vredno piškavega oreha in nihalo je kakor pajek nad breznom. Ignac Potočnik, mlinar iz Male Mislinje, jo je skupil že 9. maja: izropali in ustrelili so ga vlasovci. Takisto je moral umreti Franc Pantner, kmet s Paškega Kozjaka, ki je opazoval njihov beg. Dan pozneje je to doletelo Ivana Kosa iz Pameč, ki so ga vlasovci ustrelili pred tovarno kos v Slovenjem Gradcu.⁴¹⁹

Od partizanov se je menda prvi znašel v podobni kaši Drago Markovič, oficir iz operacijskega odseka štaba 4. operativne cone. Pripadla mu je nehvaležna naloga, da skupaj s prideljenim majorjem iz Löhrovega štaba raznaša povelja za vdajo, ki so bila namenjena podrejenim nemškim štabom in

enotam po dolinah Ob znožju Pohorja. Na tej poti ata' ga spremljala kurir Stane Aberšeik in obveščevalni oficir Miran Tratnik. Iz Topolšice so odšli z nemškim štabnim avtomobilom 9. maja pozno zvečer.⁴²⁰

Se pred Hudo luknjo so zašli na cesti v hudo zagato. Avtoriteta nemškega majorja je prav malo pomagala. Pot so si utirali korakoma im ob nenehnih postankih. Se huje je bilo v Doliču, Ikamor so prišli 10. maja ob enih ponoči. Tu so zašli med krdela kozakov. Ti so partizanom odkrito grozili s smrtjo.

V temi so te grožnje dobile še bolj vreščeč zven. Postal je tudi jasno, da se proti Vitanju im Konjicam ne bo dalo, zato so se zatekli prenočevat k Navršnikovim, ki so jih poznali še iz partizanskih dni.

Nemški major ni hotel nič slišati o tem, kaj so Nemci počeli pri nas med vojno. Vso noč se ni mogel ločiti od pištole. Med vožnjo je Dragu Markoviču večkrat zagotavljal, da se bodo Nemci brezpogojno vdali, tega pa ne more trditi za kozake im ustaše.

Zarana 10. maja so krenili proti Slovenjemu Gradcu, da bi se prebili do Dravograda. Tudi v to smer je bilo vse zabito. Na cesti in zraven nje so natesnoma stala vozila, ob njih po obeh straneh se je pomikala pehota z vprežnimi vozovi, po stranskih poteh so dirjali konjeniki v krdelih. Med potjo so naši večkrat zašli v kritičen položaj, čeprav so bili v avtomobilu z nemškimi štabnimi oznakami. Nekatere skupine bežeče vojske so avto ustavljale in hotele vedeti, kaj hočejo partizani, ki so bili v njem. Ko so sovražni vojaki izvedeli, da je to odposlanstvo Jugoslovanske armade za pogajanja in vdajo, je nemškemu majorju komaj uspelo preprečiti najhujše. Kozaki s črnimi kučmami so jih na urnih konjih večkrat obkoljevali. Kazalo je, da samo iščejo priložnost za nov zločin.

V Slovenj Gradec so prišli zjutraj ob osmi uri. Tu se je zadrževala na umiku nemška divizija, mesto pa je bilo zatrpáno z vsemi mogočimi vozili. Avto z odposlanci štaba 4. operativne cone so takoj obkrožili nemški oficirji. Stanje je postalo silno resno. Spet je moral posredovati njihov sopotnik-major iz Löhrovega štaba. Pohitel je v štab nemške divizije. Tamkaj je tolmačil Löhrovo povelje o vdaji. Iz tega štaba je prišel do partizanskega odposlanstva nemški polkovnik, visok, slog možakar v spremstvu nekega oficirja. Ko je izvedel, da gre za mešano odposlanstvo, sestavljeno v soglasju z general-

polkovnikom Löhrom, je privolil v vdajo, vendar je zahteval, naj partizani pridejo vsaj z eno brigado k cesti, ker sicer ne bodo mogli zahtevati od kozakov vdaje. Med tem časom pa je nemški štab že zapustil Silovenj Gradec, zato je odposlanstvo pohitelo proti Dravogradu. Od Slovenj Gradca do Jedrti so dva kilometra ceste prevozili v treh urah. Torej postanki, nenehni postanki. In ob vsakem postanku stotero isirepih pogledov premaganih sovražnikov, ki bi se bili radi napili partizanske krvi.

V okolici Otiškega vrha je Miran Tratnik iskal obveščevalno točko, da bi od tam po radijski zvezi sporočil v štab 4. operativne cone, kaj vse se je nateplo v Mislinjski dolini. Toda obveščevalci se tu niso več počutili varne in zato jih ni bilo mogoče najti.

Tik pred mostom čez Mežo pri Podklancu so odposlanstvo ustavili kozaki, tri partizane odvlekli na most in jih hoteli ustreliti. Ko je nemški major hotel razgnati podivjane kozake, so obkrožili še njega in vanj naperili orožje. V tistem trenutku se je tam pojavil kozaški major, ki je bil v resnici nemški oficir. Brž ko je uvidel, za kaj gre. Tako so ušli gotovi smrti. Lahko so nadaljevali pot proti zahodu.

Toda ob vstopu v Mežiško dolino pri Podklancu so že imeli besedo borci Tomšičeve brigade. Kozaškega nasilja ni bilo več, bili so rešeni. Sele ta trenutek so se trije partizanski odposlanci znebili hude živčne napetosti. Bili so zadovoljni, da so ostali živi, čeprav na svoji poti niso kaj prida opravili. Pokazalo se je, da Löhrova pripravljenost pomagati silam 4. operativne cone pri razorožitvi enot, ki so bile pod njegovim poveljstvom, ni bilo iskrena. Pač zelo grenko spoznanje ob tolikšnem tveganju ...

Tu pri Podklancu se je Drago Markovič s spremljevalcema 10. maja 1945 sešel z majorjem Francem Severjem-Franto, šefom operacijskega odseka 14. udarne divizije, ki se je ubadal z vprašanjem, kako s tako šibkimi silami pripraviti kozake, druge kvislinge pa tudi Nemce k pokorščini.

Da so se lahko vrnili v Topolšico, so morali Drago Markovič in njegovi so potniki oditi po oesti skozi Poljano, Mežico, Crno na Koroškem in čez Sleme proti Zavodnjam, ki je bila sicer prosta, toda na več krajih neprevozna.⁴²¹

Se večkrat so zrlí smrti v oči trije partizanski kurirji iz Radmirja, ki so morali 12. maja 1945 na javko v Mislinjsko

niso imeli za tako hude sovražnike kot partizane svoje lastne in srbske narodnosti. To je veljalo izrabiti, zakaj do zveze v Mislinjski dolini se je bilo treba brezpogojno prebiti.

Trije partizanski kurirji so nadaljevali pot umirjeno, kakor da se jih ustaši nič ne tičejo, češ saj je vojne konec, zakaj bi se še naprej sovražili in pobijali. Tako so tudi odgovarjali ustašem, ki so se obregovali obnje. Po mnogih postankih in vseh mogočih mukah so se približali Slovenjemu Gradcu. Malo dalje od Dovž so zavili na desno, h kmetiji pod znožjem Pohorja, kjer je bila javka. Tam so jih že čakali štirje kurirji na konjih, ki so z one strani Pohorja prijahali, kar je bilo primernejše, predvsem pa varnejše. Lamovšek jim je izročil važno pošto, obratne pošte pa ni bilo. Se malo so pokramljali in štirje kurirji na konjih so odjezdili nazaj proti severo-vzhodni strani Pohorja.

Naši trije kurirji iz Radmirja so si pri kmetu še malce privezali dušo, zakaj moreče vzdušje med dolgotrajno vožnjo jih je do konca izčrpalo. Takrat sta na to kmetijo zašla dva ustaša, ki sta iskala kaj za pod zob. Lamovšek ju je brž razorožil, njuno orožje skril, njima pa svetoval, naj se skrijeta tudi sama, da mine najhujše, zakaj upanja, da bi se prebili do Britancev v Avstriji ni nobenega.

Po tem dogodku je Karel Rifel spet vžgal avto in kurirska trojka je odrinila na glavno cesto. Lamovšek je sklenil, da se bodo skozi Slovenj Gradec prebili v Dravograd in od tam proti Črni na Koroškem in Šoštanju. Toda cesta od Slovenjega Gradca dalje je bila vse bolj nabita, postankov je bilo čedalje več in več.

Ob enem takih postankov je k partizanskemu avtomobilu stopil neki višji ustaški oficir. Poklical je Lamovška; ki ga je upravičeno imel za partizanskega častnika, in ga povedel s sabo na travnik, daleč stran od avtomobila in kolone.

Lamovšku je vse zagomazelo po hrbtu. Bil je na tem, da umre že po koncu vojne, toda svojega življenja ni bil pripravljen prodati poceni. Brzostrelke sicer še ni imel napete, toda to je znal že dolgo storiti bliskovito. Prišla sta na samo. Za gozdnim grebenom, ki se je vlekel vzdolž Pohorja, so se občasno oglašali rafali.

»Poslušaj, tovariš!« ga je nagovoril ustaški višji oficir. S to besedo mu je izkazal spoštovanje in odkril, da od njega pričakuje nenavadno uslugo. »Na drugo stran tistega grebe-

dolino. O njihovi odisejadi mi je pripovedoval Ivan Lamovšek-Runo, ki se s takimi nevarnostmi ni srečeval niti med pohodom 14. divizije na Štajersko ...

Kurirske zveze na Štajerskem so bile malo pred nemško kapitulacijo preosnovane. Ostala je komaj vsaka tretja. Namesto prejšnjih postaj 1/3, 1/5 in 1/6, ki so morale vzdrževati zveze na ozemlju med Tuhinjsko in Mislinjsko dolino, se je osnovala ena sama s sedežem v Radmirju. Njen komandir je postal Ivan Lamovšek-Runo. Ob sebi je imel osem mladih korenjakov.⁴²² Kako iznajdljivi in bojeviti so bili ti fantje, priča dejstvo, da so se 8. maja 1945 napotili v Celje v izposojenem tovornem avtomobilu na trdo gorivo. V Celju so razoroževali nemško vojaštvo in se hudo udarili z ustaši. Te so od sedanjega trga revolucije zavrnil na vzhodno stran. Potem so se dobro oborožili in zasegli za svoje potrebe štiri motorna kolesa ter en osebni avto, ki so poprej pripadali nemški vojski. Vse to so odpeljali v Radmirje. Njihova postaja je bila zares dobro opremljena.

Prišla pa je pošta, ki jo je bilo treba nujno prenesti h kurirjem postaje 1/8 na Pohorju; tako dolge poti pa skoraj ni bilo mogoče opraviti peš, vsaj pravočasno ne. Zato so odšli na pot z osebnim avtomobilom, znamke »Opel«, na katerega so nalepili slovensko in jugoslovansko zastavo. Vozil je Karel Rifel, avtomehanic iz Gornjega grada, tedaj kurir na postaji v Radmirju, za spremstvo Ivanu Lamovšku-Runu pa je bil še Jože Mikek-Poforški, doma s Šmihela nad Mozirjem.

Ze ko so pripeljali do Gorenja pri Paški vasi, so zašli med ustaše, ki so šli peš in se niso niti marali umakniti s ceste. Vozilo se je pomikalo dalje po polzevo, moralo se je ustaviti vsakih nekaj metrov. Izdajalski vojaki so bili očitno strahotno utrujeni in se niso dosti menili za tri osamljene partizane. Toda nenadoma je pred avto stopil ustaški oficir in vprašal, kakšni partizani da so, ali slovenski ali jugoslovanski.

»Slovenski,« je pogumno odgovoril Ivan Lamovšek-Runo.

»Zakaj imate potem na avtomobilu jugoslovansko zastavo?« je preteče vprašal ustaš in vanje uprl sovražne oči.

»No ja,« je s premislekom odvrnil Runo, »če te ta zastava bode v oči, jo lahko odstraniš ...«

Ustaški oficir je jugoslovansko zastavo takoj strgal z vozila in to ga je pomirilo. Očitno ustaši slovenskih partizanov

Podporočnik Ivan Lamovšek-Runo je začel svojo bojno pot kot mitraljezec v Šercerjevem bataljonu Notranjskega odreda in v 1. proletarskem udarnem bataljonu Toneta Tomšiča.

na,« je s prstom pokazal ustaš v smer, kjer so se oglašali mitraljezi, »smo poslali neko našo enoto, od katere ni nobenega glasu. Kaže, da so jo vaše enote zajele. Pojdi k svojim in jim reci, naj nam enoto osvobode in vrnejo, mi želimo priti mirno na Koroško!«

Lamovšek je vse potrdil. Kaj naj bi sicer tudi storil...

Po vrnitvi v vozilo je Lamovšek ocenil, da bi se kazalo vrniti proti Hudi luknji. Takoj so se začeli prebijati nazaj. Zdaj so umikajočim se ustašem vozili nasproti. Zrli so v njihove mrke in odsotne obraze, ki so značilni za popolnoma zbite ljudi. Ta ustaška preutrujenost in brezciljnost sta reševali troje partizanskih kurirjev pred najhujšim. Ustaši so imeli dovolj opravka sami s seboj in s svojo bedo. Njihova beda je bila zares neskončna. Bili so med njimi tudi otroci, starci in ženske. Ob cesti so cmarili v počrnelih menažkah in ob majhnih ogenjčkih kakšno jed. Imeli so velike, poželjive oči in zaraščene obraze ...

Ko so Lamovšek, Karel Rifel in Poforški Jože pripeljali do Mislinja, je začelo pri Doliču strahovito pokati. Spoznali

so, da so storili napako, ker so se bili vrnili. Zavili so na levo po poljski poti proti Pohorju in prišli do samotne kmetije. Tam so se posvetovali in ugibali, kaj storiti.

Nenadoma je zaropotalo motorno kolo. Na dvorišču poleg njihovega avta sta se znašla dva do zob oborožena ustaša. Z njima so Lamovšek in njegova dva spremljevalca hitro opravili. Morala sta izročiti orožje. Toda partizani so bili tako nespametni, da jima motornega kolesa niso vzeli. Lahko sta se vrnila med svoje, tam pa sta spet dobila orožje. Takih partizanskih postopkov so bili ustaši vajeni že od Celja dalje. Slandrovci in borci odrednih enot so zahtevali, da odlože orožje, nato lahko prosto nadaljujejo pot proti Koroški, pri tem so računali, da bodo z napol oboroženimi ustaši druge partizanske enote lažje dokončno opravile. Toda v tem so se partizani zmotili, zakaj orožja je bilo ob cestah na kupe in ustaši so se spet do zob oborožili. Slej ko prej se je bilo treba temeljito spoprijeti z njimi...

Trije partizanski kurirji so ugotovili, da jim za pot iz zagate manjka goriva. Sklenili so znova oditi v Slovenj Gradec, tam poiskati predstavnike ljudske oblasti in se oskrbeti z bencinom. Odrinili so spet med ustaše. Do večera so se prerinili do mesta, ne da bi jih ustaši pokončali. V smeri proti Podgorju jim je po dolgem povpraševanju uspelo dobiti stik z Danico Badovinac iz okrožnega odbora OF Slovenj Gradec. Ta je Lamovška in druga dva kurirja dobro poznala, ker je od prejšnje jeseni večkrat potovala po njihovih zvezah. Takoj jim je bila pripravljena pomagati, le oštela jih je še.

»Kaj le počnete med to sodrgo? Kako da niso že opravili z vami, ko samo čakajo na priložnost, da lahko ubijejo katerega od naših? Nam so včeraj ubili tri in dva ranili, danes pa dva ubili in tri ranili...«⁴²³

Da, Lamovšek in njegova dva spremljevalca so tudi sami vedeli, v kakšni in kolikšni nevarnosti so bili ves dan. Nosili so glave v torbi, kakor pravijo naši bratje onstran Kolpe.

Trije kurirji so prenočili na sedežu slovenjegraškega okrožja. Tu so se tudi oskrbeli z gorivom. Drugi dan so odrinili proti Podgorju in Razborju. Vozilo so morali več porivati, kot so se lahko peljali v njem. Le ob silnih naporih in s pomočjo kmetov so prišli do Šentvida nad Šoštanjem in dalje proti Belim vodam ...⁴²⁴

NAROBÉ NASTAVLJENA ZANKA

Iz pričevanj Draga Markoviča, Ivana Lamovška in še nekaterih drugih je mogoče spoznati, da se je zloglasni 15. kozaški korpus s fronte vzhodno od Ptuja umikal mimo Slovenske Bistrice, skozi Slovenske Konjice in Dolič proti Dravogradu. Ta korpus je poleg nekaterih nemških enot prvi dosegel sotočje Meže in Drave. Z orožjem je prišel čez most v Dravogradu le deloma. Kozaki, ki jim je to uspelo, so se vdali med Labotom in Grebinjem Šercerjevi brigadi, ki so jo bili podprli Britanci z nekaj tanki. Po nekakšnem tihem dogovoru je zajeto moštvo pripadlo Britancem, orožje in tehnika pa 14. udarni diviziji.* To velja tudi za razoroženo kozaško divizijo na sotočju Mislinje in Meže, ki je orožje odložila pred Tomšičevo brigado, moštvo na konjih pa je odšlo po dolini Meže ter proti Pliberku in Lipici. Enote 14. udarne divizije namreč niso smele izgubljati svojih sil s stražarjenjem tolikih množic razoroženih konjenikov. Še malo jim ni bilo mar, če si jih bodo pripisali njihovi zavezniki. Ravnati drugače ne bi bilo pametno.

Prav tako je iz teh in drugih pričevanj mogoče spoznati, da so se 11. maja 1945 priteple v Mislinjsko dolino šele prve tolpe ustašev in četnikov in da so se od Letuša proti Šoštanju in Hudi luknji deloma usmerili tudi tisti hrvatski in črnogorski narodni izdajalci, ki sta jih bili srečali Zidanškova in Slandrova brigada na poti proti Celju in ki so prvotno hoteli proti Zgornji Savinjski dolini.

* Poglavitna naloga 14. udarne divizije je še vedno bila zasedba slovenskega narodnostnega ozemlja. Zato so bile njene sile razdrobljene — v malo katerem kraju je bilo skupaj bataljon vojske — in se niso utegnile ukvarjati z ujetniki. Britancem je bilo mnogo do tega, da zberejo kar največ ujetnikov. Niso se pulili za orožje in tehniko, kot smo se mi, ki nas je v to gnala naša revščina (iz pričevanja Mice Došenoviča z dne 8. januarja 1974).

Od ustašev ni bilo mogoče pričakovati, da se bodo vdali v Mislinjski dolini. Pogajanja z njimi v tem smislu bi bila brez pomena. Toda s spretnimi pogajanci jih je bilo mogoče toliko zamotiti, da bi se bile medtem pri Dravogradu zbrale zadosti močne sile Jugoslovanske armade. Te bi bile potem z ustaši opravile brez večjih težav. Štab 4. operativne cone in štab 14. udarne divizije s podrejenimi poveljstvi sta ves čas uporabljala tako taktiko, ki se je zelo dobro obnesla. Le po tej poti in z zaporami na ključnih prehodih je bilo mogoče dobiti bitko s časom in bitko s sovražniki.

V tem smislu štabi in enote 3. jugoslovanske armade niso bili tako prožni. Nekako se niso mogli otresti oblik frontalnega delovanja in ne prikriti silnega sovraštva do ustašev, ki je moglo na pogajanjih le škodovati. Ustaše je tiralo v obup, predvsem tiste, ki še niso bili pregloboko zabredli v zločine in ki bi se bili najbrže le radi vdali...

Najhujša je bila počasnost. Skoraj neverjetno je, da je štab 3. jugoslovanske armade šele 12. maja 1945 ob treh zjutraj svoje divizije preusmeril proti Mislinjski dolini in po dolini Drave proti Dravogradu. Ker so bile brigade in divizije dan poprej dobile čisto drugačne zapovedi, mnoge pa že tudi odšle na odrejene položaje, so močno kasnile na pohodih proti Dravogradu.⁴²⁵ Največ je zamudila 12. udarna divizija Slavonska, ki ji sploh ni uspelo poseči v dogajanje pri Dravogradu, čeprav so si največ obetali ravno od njenih dveh brigad.*

Ko je štab 3. jugoslovanske armade po posredovanju Ivana Dolničarja, Lada Ambrožiča-Novljana in še nekaterih predstavnikov osrednjega slovenskega vodstva le spoznal, da je Mislinjska dolina postala pribežališče zločinskih ustašev in drugih izdajalcev, ki so se hoteli prebiti skozi dravograjska vrata proti zahodu, k Britancem, ni mogel izbirati, katere svoje enote bo poslal po dolini Drave proti Dravogradu. Poslal je pač tiste, ki so mu bile pri roki. Dosti boljše bi namreč bilo, če bi bil 17. udarna divizija »Vzhodnobosensko«, o katere

* Iz arhivskih listin ni čisto jasno, kateri brigadi sta bili to. Milan Basta v že omenjeni knjigi omenja 12. slavonsko proletarsko brigado, ki pa je časten naziv proletarska dobila šele po osvoboditvi (po pričevanju Mice Došenoviča z dne 8. januarja 1974).

bojevitosti priča že njena zaporedna številka,* napotil po dolini Drave proti Dravogradu, namesto da ji je ukazal, naj udari prek Slovenskih Konjic proti Doliču. Toda to ni bilo mogoče, ker je bila ta divizija za tak premik preveč južno od Maribora. Hkrati je računal, da bo 17. udarna divizija že pri Hudi luknji prestregla glavnino ustašev,⁴²⁶ ne pa, da jih bo tu ujela le za rep. S tem je bila zanka, ki naj bi se okoli ustašev zadrgnila pri Dravogradu, nastavljena narobe. Zgodilo se je namreč, da so naj bojevitejše sile tolkle po ustaših od zadaj in jih prav silile, da se prebijajo proti zahodu.

No, kakorkoli že, 17. udarna divizija je sijajno opravila svoje zadnje bojno poslanstvo. Ko je 12. maja 1945 popoldne s svojimi enotami dosegla Dolič, je ustaše takoj strahotno napadla, jih potisnila stran od Hude luknje in zasedla hrib Turjak (kota 793), kjer je bil prevladujoč položaj za vstop v Mislinjsko dolino.⁴²⁷ Pri tem je napravila med ustaši pravcat pokol, da o paniki ne govorimo.

Pri Dravogradu, kjer je bila idealna priložnost, da izhode iz Mislinjske doline zapre proti zahodu z naslonom na Pohorje in Uršljo goro, 3. jugoslovanska armada ni delovala enako odločno. Tu ni nastopila niti z zadostnimi niti z dovolj bojevitimi silami. Izjema v tem smislu je bila 6. brigada 36. divizije, ki pa ni mogla storiti kaj več, kakor da je v bojih pri Otiškem vrhu zadržala svoje položaje. Bila je preveč osamljena.

Prave bojne izkušnje si je mogoče pridobiti šele sčasoma. Nič čudnega in nič nečastnega ni, če je 51. diviziji takih izkušenj primanjkovalo, saj je obstajala šele šest mesecev. Njene brigade niso obvladale manevrskega bojevanja, menda pa so

* Zaporedne številke divizij so jugoslovanske in povedo, kako po vrsti so nastajale divizije (s tem pač kakor so jih zaznamovali v Vrhovnem štabu NOV in POJ). Sedemnajsta udarna divizija »Vzhodnobosenska« je bila ustanovljena 2. julija 1943, v bitki z ustaši od Hude luknje do Slovenjega Gradca pa je sodelovala s 6. vzhodnobosensko proletarsko udarno brigado, ki je bila ustanovljena 2. avgusta 1942 (častno ime proletarska je dobila 29. oktobra 1944), z 2. krajiško udarno brigado, ustanovljeno 2. avgusta 1942, in s 15. majevičko udarno brigado, ustanovljeno 25. marca 1943 (podatki iz »Rata poslije pobjede«, Vjesnik z dne 23. maja 1975 in iz Vojne enciklopedije, razpredelnici o brigadah in divizijah).

bile številčno tudi močno oslABLJENE.* Vrh tega so Vojvodinci precenjevali bojno vrednost ustašev. Tega vsaj v 14. udarni diviziji ni bilo zaslediti, čeprav smo vsi vedeli, da imamo opraviti z nevarnimi in zagriženimi sovražniki. Da je bila mera polna, je generalpolkovnik Aleksander Löhr prav 12. maja ponovno dvignil orožje. Njegove enote so poteptale listino o vdaji in drle od Šoštanja čez Sleme v Črno na Koroškem in dalje po Mežiški dolini proti Poljani. Nenadno nastale kritične razmere na tem odseku so narekovale preveč razpotegnjeno razvrstitev 51. divizije po grebenu Tolstega vrha, Zelenega brega in Strojne. S tem njene sile niso bile uporabljene za zaporo zoper ustaško prodiranje proti zahodu, razvrščene pa tudi niso bile v bojnih jedrih za napadalno uporabo, ki bi mogla učinkovito udarjati v bočno razvrstitev ustaških kolon. Tako je bilo vse prepuščeno toku dogodkov in iznajdljivosti 14. udarne divizije,** ki je morala popravljati posledice teh pomanjkljivosti, kakor je mogla in znala ...

* O številčnem stanju brigad 51. divizije iz tega časa ni podatkov. Ta divizija je bila ustanovljena 31. oktobra 1944, sestavljale pa so jo: 7. vojvodinska brigada, ustanovljena 2. julija 1944, 8. vojvodinska brigada, ustanovljena 18. septembra 1944, 12. vojvodinska brigada, ustanovljena 8. oktobra 1944 in Topniška brigada 51. divizije, ustanovljena 12. novembra 1944. Podatki so iz Vojne enciklopedije.

** Štirinajsta udarna divizija, ki je bila ustanovljena 13. julija 1943 je tedaj sestavljalo pet brigad, ki so bile motorizirano-pehotnega značaja, in sicer: 1. SNOUB Toneta Tomšiča, ustanovljena kot 1. slovenska proletarska udarna brigada 16. julija 1942 (zaradi posebnih političnih razmer na Slovenskem ji je bil častni naziv »proletarska« 11. avgusta 1942 spremenjen v naziv »udarna«, ponovno pa ji je bil ta naziv priznan leta 1953), 2. SNOUB Ljuba Serčerja, ustanovljena 6. oktobra 1942, 6. SNOUB Slavka Slandra, ustanovljena 6. avgusta 1943, 13. SNOUB Mirka Bračiča, ustanovljena 23. septembra 1943 in 11. SNOB Miloša Zidanška, ustanovljena 8. januarja 1944. Prve štiri so bile torej udarne, Zidanškova je bila za tako častno ime tudi predlagana še med vojno, a takega imenovanja ni dočakala (Vojna enciklopedija s popravkom za Tomšičevo brigado v skladu z ustaljenim izročilom).

PRVI KRVAVI OBRAČUNI Z USTAŠI

Čeprav so ustaši v spopadu pri vojašnici v Slovenjem Gradcu že v četrtek zvečer ubili partizana Jurija Speča, ki je bil doma iz Starega trga pri Slovenjem Gradcu, in dvanajstletno dekletce Marijo Markuž z Gmajne pri Slovenjem Gradcu,⁴²⁸ je bilo njihovo navzočnost v Mislinjski dolini močnejše čutiti šele od petka, 11. maja 1945. Tega dne ob petih zjutraj sta prišla k pogajanjem na sredo lesenega dravograj-skega mostu poleg vlasovskih oficirjev tudi ustaški general Vladimir Metikoš in ustaški polkovnik Daniel Crljen. Pogajali so se s štabom 2. bataljona Prekmurske brigade, ki so ga zastopali komandant Simon Srdič, politični komisar Mitja Hribovšek in pomočnica političnega komisarja Nada Majcen, in s predstavniki bolgarske vojske iz štaba 16. polka, ki jih je vodil general Sterij Atanasov. Predstavniki poražene strani so zahtevali prost prehod čez Dravo v Avstrijo z vozili in lahkim orožjem, v zameno pa so bili pripravljeni izročiti nekaj težkega orožja in opreme. Poudarili so, da se ne nameravajo vdati jugoslovanskim enotam, namignili pa so, da bi se morebiti vdali Bolgarom, če bi jim zajamčili, da jih ne bodo izročili jugoslovanskim partizanom. Predstavniki bolgarske vojske in 2. bataljona Prekmurske brigade so te zahteve takoj zavrnili kot nesprejemljive, češ da se morajo vdati tu pred Dravogradom in da se morajo nemške, vlasovske in ustaške čete po preteku ene ure začeti predajati in izročati orožje, drugače bodo bolgarske in jugoslovanske osvobodilne sile primorane uporabiti vsa vojaška sredstva. Vojaki brez orožja naj prihajajo na leseni dravograjski most, od koder jih bodo odpeljali v ujetniška taborišča, kjer bodo ranjenci dobili tudi zdravniško pomoč.⁴²⁹

Dve uri po tem dogovoru so se začele vdajati nemške in deloma vlasovske čete. Vojaki, večinoma Avstrijci starejših letnikov, so prihajali na most brez orožja in z dvignjenimi ro-

Simon Srdič (levo), komandant, in Mitja Hribovšek (desno) politični komisar 2. bataljona Prekmurske brigade, ki ga vidimo na fotografiji z dolaj. Na skrajni levi spredaj je Nada Majcen, pomočnik političnega komisarja tega bataljona.

kami od zjutraj pa vse do večera. Ustaša med njimi ni bilo nobenega. Ti so se skupaj z glavnino vlasovcev pripravljali, da si prehod čez dravograjska mostova izsilijo z orožjem in zastraševanjem o svoji silni moči.⁴³⁰

Kozaki so se tega dne skušali pogoditi tudi s tomšičevci, ki so preprečevali dostope k železniškemu mostu v Dravogradu in vstop v dolino Meže. Do teh pogajanj je prišlo malo pred poldnem sredi železniškega mostu v Dravogradu, na njih pa je bil navzoč politični komisar 2. bataljona Tomšičeve Miloš Rutar-Ružo. Ta pogajanja so rodila le delen uspeh: vdajati so se začeli tudi vlasovci. Te so partizani spuščali proti Pliberku, vendar šele po odložitvi orožja.⁴³¹

Položaji zmagovalcev na dravograjskem vozlišču so se 12. maja 1945 močno okrepili. Tega dne v prvih jutranjih urah je prišla v Dravograd 6. brigada 36. divizije in nemudoma zasedla položaje po grebenu od Otiškega vrha proti Dravogradu. Prihajali sta tudi 7. in 8. brigada 51. divizije. V povezavi in dogovorno s štabi teh enot je tega dne odšel na pogajanja z ustaši v Šentjanž celo komandant 2. bataljona Prekmurske brigade Simon Srdič. Njegov namen je bil, prepričati ustaše o nesmiselnosti prelivanja krvi, jih odvrniti od namere, da zavzamejo Dravograd, če nič drugega pa vsaj pridobiti čas. S svojim spremstvom se je prebil skozi ustaške položaje skoraj do Šentjanža, toda tam mu je neki ustaški oficir surovo ukazal, naj se hitro odstrani; nato je parlamentarce obstopilo več sto ustašev, ki so začeli poprijemati orožje in groziti.⁴³² Tveganje torej ni obrodilo sadu.

Kmalu zatem je po nalogu štaba 2. bataljona Prekmurske brigade odšel prek ustaških položajev še politični komisar 3. čete Zlatko Bogataj v spremstvu desetine borcev. Na čepicah so imeli bele zastavice, oboroženi pa so bili z brzostrelkami. Tem so pred Šentjanžem zaprli pot ustaši s tanki. Zlatko Bogataj je skušal sovražnike pregovoriti k vdaji, toda ti so to imeli za propagando, ki bi utegnila zmanjšati bojnega duha ustaške vojske. Tudi tokrat so zahtevali, naj se parlamentarci zmagovalcev takoj odstranijo.⁴³³

Po vsem tem je bilo jasno, da se ustaši ne nameravajo vdati in da obravnavajo možnosti za prehod k Britancem s silo. Ker sta oba partizanska oficirja spoznala, da je ustašev mnogo več, kot sta si poprej sploh mogla misliti, je štab 2. bataljona Prekmurske brigade sklenil, da se bo zvečer

bataljon od železniške postaje umaknil čez leseni most in zasedel položaje na levem bregu Drave.⁴³⁴ Samo tako je bilo namreč mogoče uspešno braniti prehode čez most.

S pošiljanjem pogajalcev so skušali tudi ustaši ugotoviti položaje enot Jugoslovanske armade. Ker pa so imeli pogajalci za ogledništvo zelo malo možnosti, so uporabljali tudi nasilno izvidništvo. Tako je prihajalo do občasnih spopadov, ki so se 12. maja proti večeru pri Podklancu razbesneli v hud boj. Tu je ustašem zaustavil pot 3. bataljon Tomšičeve brigade in do noči zavrnil več ustaških napadov. Ustaši so se morali vsakič umakniti s hudimi izgubami.⁴³⁵ Najhujši boji so se tega dne razbesneli na položajih pri Doliču in Hudi luknji, se pravi ob vstopu v Mislinjsko dolino iz vzhoda, kamor je uspelo priti 17. udarni diviziji z vsiljenim pohodom iz Poljčan in Slovenske Bistrice v rekordnem času.

Prednji deli 17. udarne divizije »Vzhodnobosenske« z delom štaba so se v Gornjem Doliču pojavili že v soboto, 12. maja, malo pred dvanajsto. Komandant Blažo Jankovič se je tu srečal s partizanskim sodelavcem Stefanom Lušnecem. Pozanimal se je za moč, namene in bojnega duha ustašev pa tudi za razvrstitev zavarovanj njihovih kolon in taborišč. Hkrati je poslal v ustaški štab svoje odposlance, ki so zahtevali odložitev orožja.⁴³⁶

Pri pogajanjih med poveljstvom 8. ustaške divizije in predstavniki štaba 17. udarne divizije JA je bil navzoč tudi pooblaščenec Ozne Jože Korošec-Vido. Ta je povedal, da so ustaški poveljniki takrat omahovali. Nameravali so se celo vdati, vendar so bili nezaupljivi, ker so se bali, da jih potem ne bi pobili. Niso verjeli zatrjevanju, da bodo ostali živi in da jih bodo poslali v ujetniška taborišča. Zato pogajanja niso obrodila sadu. Ustaši so sklenili upreti se izročitvi orožja.⁴³⁷

Spopad pri Doliču se je razvnel, še preden so se vrnili pogajalci iz ustaškega poveljstva. Prvi streli so padli pri doličkem železniškem viaduktu 12. maja 1945 ob štirinajstih. Napadla je slavna Majevička brigada.* S tem se je začela srdita bitka, ki je pojenjala šele po dveh dneh.⁴³⁸

* Stefan Lušnec iz Gornjega Doliča pravi, da je 15. majevička brigada napadla predčasno in sicer že takrat, ko se je komandant 17. udarne divizije Blažo Jankovič še pogovarjal z njim in ko še ni dal povelja za napad. Ko se je napad začel, pa ga ni bilo mogoče več ustaviti (magnetofonski posnetek z dne 4. julija 1975).

Borci 17. udarne divizije Vzhodnobosenske so prešli v splošen napad s črte Gornji Dolič—Mislinja—Šentilj pod Turjakom, toda dosegli so le omejen uspeh. Njihov napadalni klin je dosegel kmeta Pušnika in tako so presekali umikajočo se ustaško kolono. Zavzeli so tudi hrib Turjak, kjer je bil prevladujoč položaj. Pri tem so ubili 65, zajeli pa šest ustaških vojakov.⁴³⁹

Zavzetje Turjaka je ustaše zelo ogrozilo, ker je bilo od tu mogoče tolči po gosto zbiti glavnini, ki bočno ni bila več zavarovana. Ustašem ni kazalo drugega, ko da se zagrizeno upirajo in nenehoma prehajajo v nasprotne napade. Zaradi dobljenih udarcev pa so se znašali nad popolnoma nedolžnimi krajani, ki so jim bili prišli v roke. Tako so od doma v Gornjem Doliču tega dne odvedli šestdesetletnega delavca Jurija Uršaja in ga ustrelili. Nasilne smrti je moral umreti celo enajstletni deček Egidij Svagelj iz Gornjega Doliča, ki so ga ustaši pokosili z rafalom. V bojnem metežu sta umrla tudi Julijana Turnšek in Ivan Kumar, ki ju je pokončala granata, namenjena ustašem.⁴⁴⁰ Žrtev med domačini pa bi bilo še več, če ne bi bili bežali od doma in se skrivali po gozdovih.

Opisani napad in uspeh 17. udarne divizije »Vzhodnobosenske« pa je vplival tudi na gibanje ustašev, ki Gornjega Doliča še niso bili dosegli. Ti so se iz Hude luknje vrnili in se obrnili po Šaleški dolini proti zahodu. Mimo Mozirja, čez Ljubno ob Savinji in Luče so 13. maja 1945 prišli v Solčavo. Ta skupina ustašev je štela nekaj tisoč ljudi. Utaborili so se pri hišah od Solčave do potoka Lešek. Od tu so naslednji dan odšli po stezi ob potoku k Sv. Duhu in od tam prek nekdanjega mejnega prehoda na Sentlenart in naprej v Železno Kaplo.* Med potjo do Železne Kaple so postrelili več obnemoglih in bolnih ustaških vojakov, nekaj zaostalih pa je plovila narodna zaščita.⁴⁴¹

* Ustaši so prisilili Janeza Vršnika, po domače Krznarja iz Solčave, da jih je vodil proti Železni Kapli, a jim je na prehodu čez Kolarjev vrh pobegnil. Za njim so streljali, vendar ga niso zadeli (Anton Ikoč, pismi z dne 12. in 26. decembra 1975).

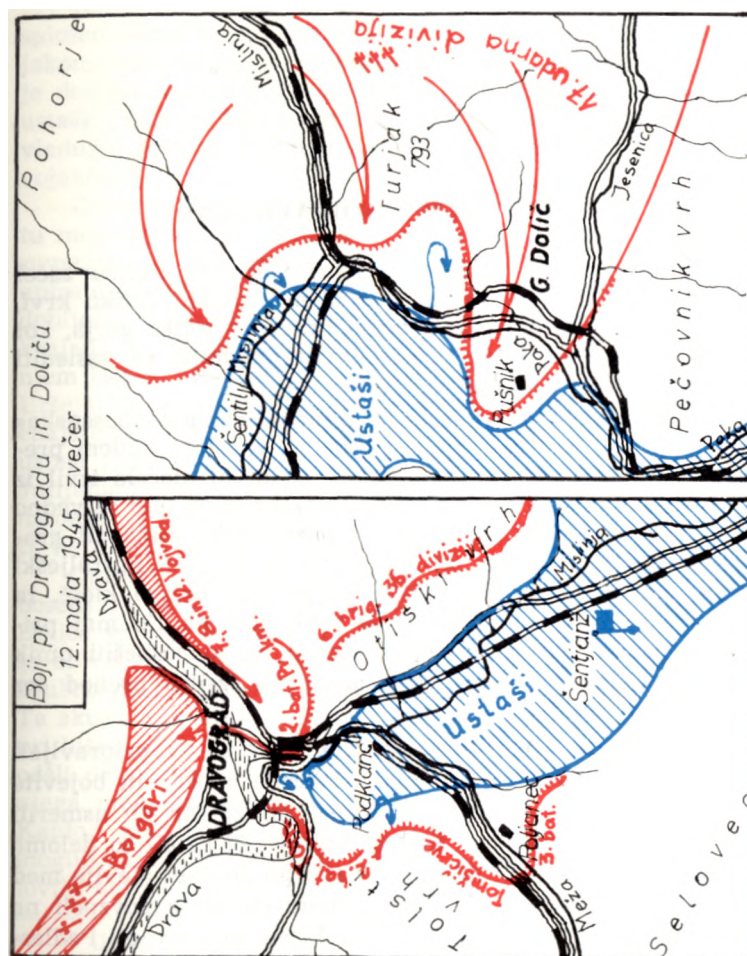
BOJI PRI DOLIČU IN DRAVOGRADU

Na nedeljo, 13. maja, se je pri Gornjem Doliču začel pravi pekel s hudimi žrtvami na obeh straneh. Toliko krvi, kot je bilo prelite tega dne v tem kraju, in toliko gorja, kot so ga partizanski ljudje doživeli tisto nedeljo, ni zaslediti nikjer drugod in nikoli.

Potem ko se je 17. udarna divizija »Vzhodnobosenska« razvila za boj na vsej črti, so se ustaši znašli v hudem precepu. Velik del njihove glavnine se še ni bil docela izvil iz Hude luknje. Od tu proti Mislinji in Dovžam je bilo še vedno gosto kot na mravljišču in vsaka partizanska mina ali granata je udarila v polno, učinkoviti pa so bili tudi mitralješki rafali. Spričo močnega pritiska, ki je imel obliko klešč, in spričo ogromnih izgub, so ustaši prek noči na 13. maj pripravili močan nasprotni napad, hkrati pa so pospešili umik proti Dravogradu, kjer so si nameravali izsiliti prehod čez Dravo proti Avstriji.

S položajev pred Dravogradom, kjer so se pripravljali za preboj čez Dravo, so odtegnili izbrane, močne in bojovite sile črne legije in Paveličeve telesne straže ter jih usmerili proti koncu svoje kolone k Hudi Luknji. Ti ustaši so deloma zaobšli južno krilo 17. udarne divizije po dolinici Mevlje med kmetom Pušnikom in Šentvidom, nato pa so se povzpeli na severno pobočje Paškega Kozjaka. Prišli so' prav do Podlesnika, zakaj enote 17. udarne divizije so se bile oprle na obronke Pohorja, tako da Paški Kozjak pravzaprav ni bil niti branjen. Prav v tem je iskati glavni vzrok za tolikšen ustaški uspeh, četudi njihovemu poveljstvu ni zanikati domiselnosti, enotam pa ne izrednega bojnega duha.⁴⁴²

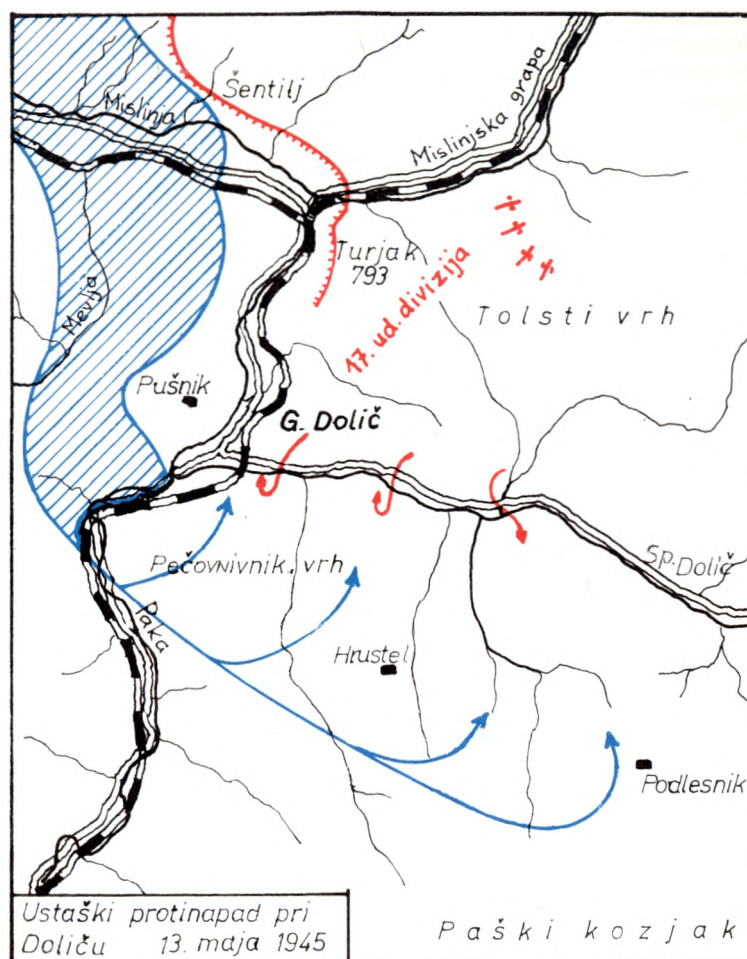
Seveda so ustaši ta svoj prodor plačali z mnogimi življenji, ki so bila žrtvovana za izgubljeno stvar. Zaradi silnih

Skica št. 10

Merilo 1 : 60.000

Skica ponazarja začetni udar 17. udarne divizije Vzhodnobo-senske (desno — opis na straneh 295 in 296) ter ustaške ogled-niške sunke pri Podklancu in Dravogradu (levo — opis na strani 295)

Skica št. 11

Merilo 1: 60.000

Skica ponazarja ustaški nasprotni napad 13. maja 1945 na položaje 17. udarne divizije Vzhodnobosenske pri Gornjem Doliču, ki mu ne gre odrekati taktične domiselnosti (opis na str. 297, 300 in 301)

izgub so se ustaši znesli nad nedolžnim prebivalstvom. Kmetu Hofu (Francu Naveršniku) v Gornjem Doliču so požgali žago venecijanko in gospodarsko poslopje, kmetu Arneju (Jožefu Zupancu) v Gornjem Doliču pa hlev. Delavcu Andreju Skočaju, ki je imel številno družino, so na severnem pobočju Paškega Kozjaka požgali hišo, imenovano Pavelnova bajta. Samo gospodarsko poslopje je pogorelo pri Hrusteljnu (lastnica Frančiška Hrustelj), kmetom Golčerju (Ivanu Hriberšku), Gornjemu Golčerju (Francu Borovniku), Špeglu (Mariji Sušec), Spodnjemu Podlesniku (Fortunatu Javorniku) in Pezmanu na severnih obronkih Paškega Kozjaka, ki so vsi zvesto podpirali slovensko partizansko vojsko, pa so ustaši požgali tako hiše kot tudi gospodarska poslopja. Najstrašnejše zlo so storili sedeminsedemdesetletnemu Jakobu Grušovniku-Pezmanu, ki so ga zalotili v gozdu. Ni jim bilo dovolj, da so mu upepeljili domačijo, ampak so mu potem najprej še iztaknili oči, nato pa razbili lobanjo.⁴⁴³ Tu se je torej ponovila ustaška praksa s pohodov v Liko, Banijo, Kordun in druge partizanske kraje.

Vendar pa je treba povedati, da pri tem ustaškem nasprotnem napadu ni šlo samo za požigalski pohod, kakršne smo poznali iz časov italijanske okupacije. Boji so bili ogorčeni. Položaji na prevladujočih višinskih točkah in pri posameznih domačijah so tudi po osemkrat prešli iz ustaških rok v roke borcev Majevičke brigade in obratno.⁴⁴⁴

Borci Majevičke brigade so bili večinoma bosí, toda silno bojevití.⁴⁴⁵ Ustaško obrambo so hoteli brezpogojno streti in so se nenehoma poganjali v juriše. Toda tudi ustaši so se bili na življenje in smrt. Zavedali so se, da zmagovalci z njimi ne bodo milostni, preveč zločinov so imeli na vesti'. Seveda so partizanske borce sodili po sebi, sami pa niso nikoli odpuščali, klali so vse, kar se jim je postavilo po robu goloroko, in vse, kar je bilo srbsko. Bližal se je čas, ko bodo morali za vse dati račun ...

Sicer je med ustaši vladalo razsulo. Vse naokrog so iskali civilne obleke, da bi se rešili izdajalske uniforme in se tako izmaknili zlu in ujetništvu. Med sabo so imeli ženske, otroke in starce, uboge ubežne ljudi in jih uporabljali za kritje, da zmagovalci ne bi tolkli po njih s težkim orožjem.⁴⁴⁶ Toda ti ljudje so bili nosilci malodušja in panike, saj je bilo jasno,

da je ustaška stvar izgubljena za vselej. Malodušje pa je zajelo tudi domobrane, ki niso bili nikoli kaj prida vneti za boj proti partizanom.

Borci Majevičke brigade niso dosti izbirali. Z mitraljezi, minometi in topovi so tolkli po vsem, kar se je gibalo pod ustaškim varstvom. Topovi so sekali v polno. Mrtvih na ustaški strani je bilo toliko in toliko razbite tehnike, da se njihove kolone niso več mogle umikati po cesti. Drle so po gozdovih na obrobju Graške gore.⁴⁴⁷

Kako ogorčeni so bili boji pri Hudi Luknji, Doliču in Mislinji, je mogoče sklepati po izgubah na obeh straneh. Po nekaterih podatkih je 17. udarna divizija »Vzhodnobosenska« imela v dveh dneh 82 mrtvih in 186 ranjenih.⁴⁴⁸ Na ustaški strani jih je popadalo kakih 3000, zajetih je bilo 10.960, pobitih konj pa 480.⁴⁴⁹ Polovico jih je padlo na sam dan njihovega nasprotnega napada, ujetih 13. maja (na nedeljo) pri Doliču pa je bilo skoraj 4000.ocene o ustaških izgubah pri Doliču iz bojnih relacij pa so samo približne. V resnici so bile najmanj za tretjino večje. Kakor je mogoče sklepati po pripovedovanju očitidcev, je v desetih velikanskih grobiščih pokopano najmanj 4700 ustašev.⁴⁵⁰ Zaradi tisočev mrličev med Hudo luknjo in Mislinjo je bil smrad tisto poletje tako grozoten, da so daleč naokoli odmrle vse čebele za štiri leta ..⁴⁵¹

Ustaši so bili okrutni kot vedno. Nad zajetimi borci Jugoslovanske armade so zagrešili strahotne zločine. Ko je Majevička brigada zlomila ustaški klin in se sama globoko zagrizla v njihovo razvrstitev, je skupina borcev — med njimi je bil tudi Štefan Vertič iz Ptuja — zaprepadena naletela na ustaše, ki so pekli ujetega partizana na ražnju. Ti izvržki hrvatskega naroda torej niso bili samo klavci in požigalci, marveč še kaj hujšega..⁴⁵²

Pri Dravogradu 13. maja 1945 ni bilo tako krvavo. To dopoldne so si ustaši prizadevali, da bi prehod čez Dravo v Avstrijo dosegli s pogajanjem in z grožnjami. Kolikor bolj jih je tolkla 17. udarna divizija po zadku njihove kolone, toliko bolj so postajali nestrpni. Ker se je bil 2. bataljon Prekmurske brigade prejšnji večer umaknil na levo obalo Drave, so se ustaši že ponoči natepli v prostor med železniško postajo v Dravogradu in elektrarno.

Zaradi tega je štab 51. divizije, ki se je po prihodu 13. maja 1945 tudi nastanil na levem bregu Dravograda, poslal ultimativno pismo poveljstvu ustašev v Šentjanž s pozivom na brezpogojno vdajo in izročitev orožja. To pismo je Vaso Veskovič, obveščevalni oficir 51. divizije, izročil ustaškemu generalu Slavku Štancerju.⁴⁵³ Namen tega pisma je bil, da bi ustaše odvrnili od priprav za vdor prek mostov in preprečili spopad, ki bi terjal nepotrebne žrtve. Toda štab 51. divizije ni dobil odgovora na pismo, pač pa so ustaši povečali aktivnost in sprožili premike proti Dravi. Hkrati so poskusili najti za svoj kočljiv položaj kaj več razumevanja pri Bolgarih. Na pogajanja z njimi so poslali generala Antuna Nardelija. Tam je bil navzoč tudi Mirko Rendič, načelnik štaba 6. vojvodinske brigade 36. divizije. Ustaški general je zahteval prehod ustaške vojske brez boja prek dravograjskih mostov. To pa so Bolgari in Mirko Rendič odločno zavrnil in ponovno zahtevali brezpogojno vdajo.⁴⁵⁴ Ustaški general je odšel, kmalu za tem pa je prišla druga skupina ustaških oficirjev. Ti so skušali pri bolgarskem poveljstvu znova izsiliti privolitev za neoviran prehod prek mostov v Dravogradu. Kot prej ustaškemu generalu so predstavniki osvobodilnih sil tudi tokrat zavrnili njihove zahteve. Ta ustaška delegacija je razjarjena odgovorila, da si bodo ustaši prehod prek dravograjskih mostov izbojevali z vojaško silo. V štab 51. divizije je z enako zahtevo in pod lažnim imenom prišel ustaški polkovnik Sudar, ki pa se je obnašal predrzno in nesramno. Politični komisar divizije Milan Basta ga je prepoznal, pa so ga aretirali.⁴⁵⁵

Ustaši so poskušali dobiti možnost prehoda tudi v smeri proti Pliberku. Tam so njihovi parlamentarci prišli v stik s štabom Tomšičeve brigade, ki je bil na Ravnah na Koroškem (Guštanju). Pri Tomšičevi brigadi je bil že od 10. maja 1945 major Franc Sever-Franta, šef operacijskega odseka 14. udarne divizije. Ker je imela Tomšičeva brigada tega dne opraviti z neposlušno Löhrovo skupino v dolini Meže pred Poljano, so se Anton Godec-Tomaž, Bojan Skrk in Franc Sever-Franta dogovorili, da je treba sprejeti ustaško vabilo za odhod na pogajanja v njihov štab. S tem bi brigada pridobila čas za obračun z Nemci pri Poljani, ki sem ga že opisal, nato pa bi

se spoprijela še z ustaši. Za pogajalca je bil določen major Franc Sever-Franta.*

Na pot v ustaški štab se je major Franc Sever-Franta odpeljal v zaplenjenem nemškem tovornem vozilu s težkim mitraljezom na strehi. Poleg mitraljezca ga je spremljal še kurir, vozil pa je šofer, po rodu Slovenec, ki je bil prestopil k partizanom šele pred kratkim. Pred pogajalcem iz 14. udarne divizije so se peljali ustaški parlamentarci na motorju s prikolico in mu onstran bojne črte utirali pot proti Šentjanžu. Na cesti in zraven nje je mrgolelo ustašev in beguncev. Na njihovih obrazih sta se zrcalila strah in obup, hkrati pa neizmerno sovraštvo do vojakov s titovkami in z rdečimi zvezdami. Med potjo so jim žugali s pestmi, grozili z noži in celo pljuvali nanje, toda major Franc Sever-Franta in njegovi spremljevalci so ohranili mirno kri in živce. Po polževo so se pripeljali do ustaškega štaba v Šentjanžu, ki je bil v Traunwinklertjevi hiši.⁴⁵⁶

Komaj so stopili iz vozila, že so ustaški pribočniki zahtevali, naj odložijo orožje. Toda Franc Sever-Franta se je temu uprl. Privolil je samo v to, da bodo kurir, šofer in mitraljezec ostali zunaj hiše v vozilu s protiletalskim mitraljezom. Tako je partizanski major stopil do zob oborožen med visoke ustaške častnike z začudenimi obrazi. Pozdravil jih je z geslom: »Smrt fašizmu!«

Major Franc Sever-Franta je povedal, da je predstavnik narodnoosvobodilne vojske Slovenije, ki operira na tem področju in ki je ustaški vojski zaprla vse poti proti Koroški. Ustaški generali pa so rekli, da so na čelu celotne ustaške vojske, ki se je znašla v Mislinjski dolini, in da je njihova

Franc Sever-Franta je svoje spomine z naslovom »Pogajalec v osjem gnezd« objavil v Vestniku koroških partizanov števil 1—2, maja 1975, in v radijski oddaji »Se pomnite, tovariši?« V tem sestavku pomotoma navaja, da je Serčerjeva brigada, pri kateri se je zadrževal kot šef operacijskega odseka 14. udarne divizije, delovala na področju med Poljano in Dravogradom (v Mežiški dolini). Do te zamenjave je prišlo zaradi Bojana Škrka, takratnega političnega komisarja Tomšičeve brigade, ki pa je bil poprej dolgo v Serčerjevi. To napako sva razvozlala 5. junija 1975. Ko je za komandanta Serčerjeve omenil Antona Godca-Tomaža, je postalo jasno, da se je takrat zadrževal pri štabu Tomšičeve brigade. Prav tedaj sva ugotovila tudi datum njegove misije v ustaškem štabu, od koder se je vrnil tik pred spopadom z nemško 104. lovsko divizijo na Poljani, ta spopad pa je bil 13. maja 1945 popoldne.

naloga, doseči kar najhitreje britanske oborožene sile, ki da držijo v svojih rokah dobršen del Avstrije.

»Od naše vlade smo dobili ukaz,« so rekli ustaški generali, »da se moramo brezpogojno prebiti v Avstrijo, onkraj Drave. To bomo storili z vsem orožjem, kolikor ga imamo, in z vsemi begunci ter z drugimi vojaškimi formacijami, ki so se odločile zapustiti ozemlje, katerega zdaj zasedajo vaše sile. Onkraj Drave nas že pričakujejo Angleži. Če komu, bomo orožje izročili samo njim..,«⁴⁵⁷

»Moja naloga in tudi poslanstvo sta,« je takoj odločno pribil major Franc Sever-Franta, »sporočiti vam, da vojska Titovih partizanov ne bo dovolila preboja iz tega območja. Nacistična Nemčija in tudi NDH sta vojno izgubili, zato pri vsem tem ne more biti nobene druge izbire, kot samo položiti orožje. Postali boste naši ujetniki!«

Spogledali so se in strmeli v partizanskega majorja z začudenjem, da nikoli tega. Poskušali so pri njem zbuditi razumevanje za posebne politične razmere na Hrvaškem, ki da so bile med zadnjo vojno drugačne kot v Sloveniji, zatorej jim sosedje ne morejo kratiti pravice, da ne bi storili tako, kot sami hočejo. Major Franc Sever-Franta je takoj razumel, kam merijo, in takoj vnovič reagiral. Pojasnil je, da je oboroženi boj slovenskega ljudstva proti fašizmu in njegovim pomagačem istoveten z bojem hrvatskega in drugih narodov Jugoslavije, da morajo šteti slovenske partizane samo za del Titove vojske, katere pogledi na osvobodilni boj se v ničemer ne razlikujejo od pogledov bratov po orožju v drugih delih Jugoslavije. Poudaril je, da bo moral vsak posameznik ali skupina, ki sta zagrešila kakršen koli zločin zoper ljudstvo, odgovarjati, pa najsi bo tukaj, na slovenskem ozemlju ali pa kje drugje, na Hrvaškem ali v Jugoslaviji.

Medtem so bili ustaški pribočniki pred partizanskega majorja prinesli skodelico črne kave in nekaj žgane pijače. Pogovori so tekli dalje. Tedaj je spregovoril mož brez desne roke, general Slavko Štancer. Ta je bil zelo napadalen.

»Partizani se morajo zavedati,« je dejal, »da imajo ustaši zelo močno vojsko in da se je ta vojska pripravljena prebiti na ono stran. Če to ne bo šlo zlepa, potem bomo pač morali uporabiti silo, če pogovori ne bodo obrodili sadu, potem bomo pač uveljavili svoje zahteve z orožjem ..,«⁴⁵⁸

Ko je majorju Francu Severju-Franti znova obvisel pogled na njihovih obrazih, je opazil, da so kljub vsemu zelo zbegani, hkrati pa tudi polni odločnosti, da ne bodo popustili v svojih zahtevah niti za las. Predobro se je zavedal, da gre ranjeni zveri za zadnjo rešilno bilko, in zato tudi razumel njihov namig, da se lahko odstrani, ker so se pogovori docela izjalovili. Sam ni hotel oditi iz hiše, zakaj spoznal je, kaj bi utegnili storiti z njim in njegovimi spremljevalci. Zahteval je, da ga na poti nazaj do partizanske bojne črte pospremi ustaški general.

Ustaši so se spogledali in zaničljivo zrli vanj, tedaj komaj dvaindvajsetletnega mladeniča. »General?« je rekel eden izmed njih z ironičnim nasmeškom. »Kako vam more kaj takega sploh priti na pamet! Majorja partizanske vojske naj spremlja naš general?«

Po teh besedah se je po hiši razlegel glasen smeh.

Major Franc Sever-Franta je zgrabil svojo parabelo, otipal s prstom petelina in še enkrat odločno zahteval: »General nas bo spremljal!« Z naperjeno pištolo v roki je izsilil svojo zahtevo. To je zaleгло. General je vstal in partizanske parlamentarce pospremil do mostu na sotočju Mislinje in Meže. Tam so se ločili. General je partizanskemu majorju ponudil fotoaparat: »To vzemite za spomin, pravi vojak ste!«⁴⁵⁹

Tako se je končala razburljiva misija majorja Franca Severja-Frante v ustaškem štabu. Kljub prestani nevarnosti je bil dobre volje, zakaj zavedal se je, da je ustaški pohod proti Pliberku odgodil najmanj za dvajset ur. Medtem je Tomšičeva brigada lahko obračunala z nemško 104. lovsko divizijo, z vojno mornarico, protiletalci in esesovci pred Poljano. Toda z misijo Franca Severja-Frante v Šentjanžu so se tudi končala ustaška prizadevanja, da bi se do britanske vojske prebili brez bojov. 2. opoldne so se oglasili rafali...

Ustaši so začeli streljati s težkim mitraljezom prek lesenega dravograjskega mostu. Potem je vse utihnilo, toda kmalu je zaropotalo kakor na fronti. Sovražniki so začeli silovito napadati po vsej dolžini od lesenega do železniškega mostu, tokrat z gostim ognjem iz vsega orožja, iz pušk, mitraljezov, minometov in topov. Namen napadalcev je bil očiten: razbiti obrambne položaje bolgarske vojske in 2. bataljona Prekmurske brigade na levi strani Drave pa tudi obračunati z enotami 51. divizije.⁴⁶⁰

Bolgarsko topništvo, razvrščeno na Viškem polju, je odgovorilo na sovražnikov izziv. Začelo je tolči sovražnikove položaje s presenetljivo natančnostjo po vsej dolžini železniškega nasipa. Rušilni udari tega topništva, usmerjeni v zaledje ustaških položajev, so mnogo prispevali k razpršitvi nasprotnikovih napadalnih skupin, ki so silile v ospredje bojne razvrstitve. Ustaši so se približali lesenemu mostu s skupino tankov, za njimi so bila druga oklopna vozila. Bolgarske granate so sekale po dostopih sovražnikovih tankov k obali Drave in jih mnogo onesposobile za boj.⁴⁶¹

Boje pri Dravogradu je zvesto, živo in nepristransko opisal Mitja Hribovšek v knjigi Prekmurska brigada. Kakor je mogoče posneti iz teh opisov, je tu nastal pravi pekel. Nad Dravo je legla gosta zavesa dima. Topovski izstrelki so rušili hiše na obeh bregovih in razkopavali tla. Vidljivost je bila slaba, dim je objel branilce in napadalce. V topniški dvoboj se je vključila tudi topniška brigada 51. divizija, ki je bila prav popoldne 13. maja dospela blizu Dravograda iz Maribora. Ognjena premoč osvobodilnih sil je bila očitna.

Sovražnikova pehota se je nekajkrat poskušala prebiti čez leseni dravograjski most, toda 2. bataljon Prekmurske brigade je s strelskim in mitralješkim ognjem napadalce vsakokrat krvavo zavrnil ter preprečil njihovo zbiranje. Seveda je pri tem odigralo odločilno vlogo topništvo Bolgarov in 51. divizije. Topovi 51. divizije so zaporni ogenj proti večeru prenesli že na ravnino proti Šentjanžu, kjer se je bila nakopičila sovražnikova vojska, ki je tako pretrpela hude izgube.⁴⁶²

Ustaški poskus preboja prek lesenega dravograjskega mostu je 13. maja 1945 propadel. Topovske in minometne granate so razkosale njihove napadalne vrste in razpršile zgoščeno napadalno konico. Ustaške čete so krvavele, tanki pa so poškodovani obtičali pred mostom.⁴⁶³

Se bolj je bil ustašem nevaren mitralješki in minometni ogenj s položajev po grebenu Otiškega vrha, ki jih je držala 6. brigada* 36. divizije, in ogenj s položajev na Tolstem vrhu, ki so jih bile od Tomšičeve brigade prevzele enote 51. divizije.

* Sesta vojvodinska brigada (36. divizije) je bila ustanovljena 17. januarja 1944, na dan 13. maja 1945 pa je štela 3.017 borcev in starešin (podatki iz Vojne enciklopedije pod brigade v NOV in iz podlistka »Rat poslije pobjede«, Vjesnik z dne 23. maja 1975).

Mitraljezi in minometi s teh dveh grebenov niso redčili samo napadalnih vrst, ki so pritiskale proti dravograjskima mostovoma, marveč so sekali tudi globoko po ustaškem zaledju in ga venomer ogrožali, kar je sejalo med ustaško vojsko malodušje in obup. Nujno za ustaše je bilo, da 6. brigada 36. divizije odrinejo s položajev na Otiškem vrhu, zato so tega dne proti njej izvedli močne protinapade. Razbesneli so se siloviti boji, ki so ustašem povzročili hude izgube, njihov kritični položaj pa se je prav malo izboljšal. Sesta brigada 36. divizije se je slej ko prej krčevito oprijemala višin na zahodnem obrobju Pohorja in jih tudi povsem ubranila.*

Ustaši so bili razjarjeni kot malo prej pri Hudi luknji. Tudi tu so se v svoji nemoči znašali nad prebivalci. Iz Šmartnega pri Slovenjem Gradcu so ubili štiridesetletno Julijano Matavž, na Dobravi pa Alojza Savinca, partizana iz Sercerjeve brigade, ki je bil na bolezenskem dopustu. V Pamečah so požgali domačijo Francu Hovniku, v Slovenjem Gradcu pa Bimajerjevo.⁴⁶⁴

Proti večeru 13. maja je ustaški pritisk proti dravograjskima mostovoma pojenjal. Poveljstvu v Šentjanžu je bilo že tedaj jasno, da si ustaši najbrž ne bodo mogli izsiliti prehoda čez Dravo, zato se je vse bolj oklepalo zamisli, da bi svojo vojsko skupaj s črnogorskimi četniki povedlo mimo Dravograda proti Pliberku. Začelo je zbirati čete in sestavljati močno udarno skupino iz enot Paveličeve telesne straže in enot črne legije. Ze tega dne so ustaši začeli osvajati izhodiščne položaje za udar proti zahodu. Največ so si obetali od prodora po severnem pobočju Uršlje gore, mimo Sel na Ravne na

* Povzeto po knjigi Mitje Hribovška »Prekmurska brigada«, str. 208. Iz Bojne relacije 6. brigade 36. divizije izhaja, da se je tudi ta umaknila na levi breg Drave. Ustrezni odstavek se v prevodu glasi: »Boj na teh položajih je trajal (13. maja 1945) do 17. ure, ko je bil odrejen umik na levo obalo Drave z namenom, da se zapre most in prehod ustaškim enotam čez mejo...« V Bojni relaciji III. J. A. pa je za 13. maj zapisano: »Pred nastopom mraka je sovražnik z neprimerno močnejšimi silami izvedel nasprotni napad na vsej fronti ter vrgel 6., 12. in dele 8. brigade pri Dravogradu na levo stran Drave, *toda naše enote so zadržale mostišče na južni strani Drave* (podčrtal F. Strle) in oba mostova v Dravogradu. Hudi boji so se nadaljevali vso noč...« Iz podčrtanega besedila je mogoče sklepati, da enote 6. brigade 36. divizije niso povsem prešle na levo stran Drave, kar je ugotovil tudi Mitja Hribovšek z rekonstrukcijo na kraju samem.

Koroškem, kamor so njihovi prednji deli prišli še tisti večer. Seveda je po tej poti lahko prodirala le pehota z vprežnimi vozili, za umik glavnine proti Poljani in Pliberku pa je bilo treba odpreti cesto mimo Podklanca po dolini Meže.

Ustaši, ki so se pomikali proti zahodu prek Sel proti Ravnam na Koroškem, so bili strahotno okrutni. Vsakega partizanskega borca, ki jim je prišel v roke, so takoj pokončali brez milosti. Takisto se je godilo tamkajšnjim krajanom. 2e na poti proti Selam so iznenadili tajnika OF iz Sel, dvainpetdesetletnega Ivana Hovnika, in ga takoj ustrelili. Podobno je končal devetinštiridesetletni Ivan Merkač iz Sel, ki so ga zajeli in ustrelili na poti na kurirsko zvezo. Pri Ravnah na Koroškem je padel Franc Marzel z Legna pri Slovenjem Gradcu, fci je bil borec enot narodne obrambe.* Prav tako so na Ravnah zajeli osemnajstletnega dijaka Ivana Verdineka, ki je stražil zajete gestapovce. Tudi z njim so krvavo obračunali.⁴⁴⁵

Tomšičeva brigada je vse svoje sile osredotočila na Poljani. Tu, na položajih pod Kovškom, je bil tudi 2. bataljon 7. vojvodinske brigade. Enote obeh brigad so tu razbile nemško 104. lovsko divizijo in jo primorale, da je odložila orožje. Toda zaradi tega je bilo področje proti Ravnam na Koroškem, proti Selam in proti Podklancu popolnoma nezavarovano. Tu še patrol ni bilo več. Tisti redki partizani, ki se ob prihodu ustašev niso mogli ali utegnili skriti in jim je uspelo zbežati proti Poljani, so prinašali vesti o poplavi ustašev, ki se vali od Uršlje gore proti Prevaljam. Med temi, ki so v to smer zašli slučajno, ne da bi bili vedeli, da tod mrgoli te svojati, je bil tudi Janez Grobovšek, pisar iz štaba 2. bataljona Tomšičeve brigade. Skupaj z dvema borcema v sanitetnem avtomobilu je zavozil pred ustaško kolono, ki se na pozive k vdaji ni hotela ustaviti. Ustaši se na troje partizanov z brzostrelkami sploh niso menili. Njihova silna kolona se je usmerila nekam proti Čegovniku in na Zeleni breg ..⁴⁴⁶

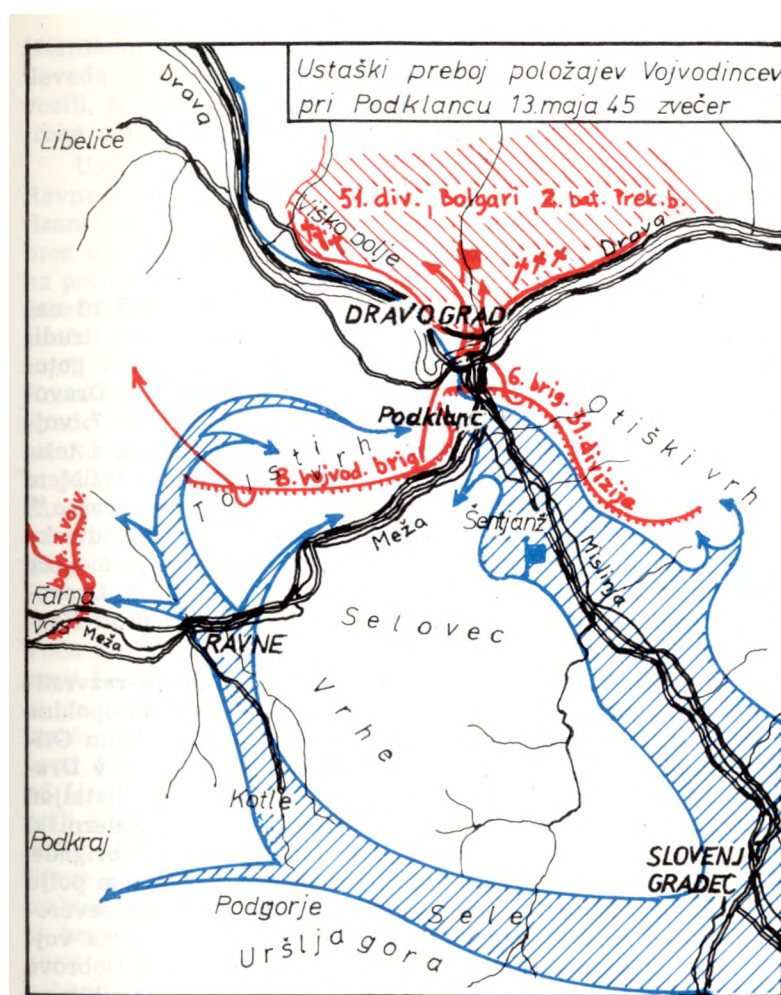
*** Gotovo je Franc Marzel pripadal 4. bataljonu 3. brigade slovenske divizije narodne obrambe, ki se je tačas zadrževal na območju Prevalj in Raven. Po krajšem spopadu z mnogo močnejšimi ustaškimi (in nemškimi) enotami se je premaknil čez Dravo na neko posestvo na Rudi, vzhodno od Velikovca, kjer je ostal do 17. maja 1945, ko se je spet vrnil v Prevalje (pismo Pavla Grubelnika z dne 30. decembra 1976).**

USTAŠI PREŽENEJO VOJVODINCE

O položajih enot 51. divizije 13. in 14. maja 1945 ni natančnih podatkov. V arhivih je tako, kot bi se kdo trudil nekaj prikriti. Iz tega, kar je ohranjeno, ni mogoče z gotovostjo obnoviti razvrstitve brigad na položajih okoli Dravograda. Po zapovedi z dne 12. maja štev. 569 bi morala 7. vojvodinska brigada zasesti položaje pred Dravogradom s težiščem na Tolstem vrhu, 8. vojvodinska pa pri Poljani s težiščem severno od kmetije Kovšak. V resnici je bilo ravno obratno.⁴⁶⁷ Najdlje proti zahodu je 13. maja 1945 dospela 7. vojvodinska in se povezala s 1. SNOUB Toneta Tomšiča. To si je mogoče razlagati s tem, da je od 51. divizije prva dospela v Dravograd 7. vojvodinska in je morala zato tudi kreniti proti Ravnem na Koroškem in proti Poljani.

Z upoštevanjem vseh znanih dejstev je mogoča razvrstitev enot Jugoslovanske armade na dan 13. maja 1945 opoldne obnoviti takole: jugovzhodno od Dravograda po grebenu Otiškega vrha je bila 6. vojvodinska brigada 36. divizije, v Dravogradu na levem bregu je branil leseni most 2. bataljon Prekmurske brigade skupaj z bolgarskimi enotami. Železniški most v Dravogradu so branili deli 12. vojvodinske brigade, ki so bili deloma tudi na desni strani Drave. Na Viškem polju je bilo razvrščeno bolgarsko topništvo, na položajih severovzhodno od Dravograda pa topništvo 51. divizije. Osma vojvodinska brigada je držala položaje od Podklanca in Dobrove do Poljanca ter po grebenih Tolstega vrha. Na položajih med Ravnami in Farno vasjo je bila glavnina 7. vojvodinske brigade, na položajih pri Poljani pa 1., 2. in 3. bataljon Tomšičeve ter 2. bataljon 7. vojvodinske brigade.

Položaji na jugovzhodnih pobočjih Tolstega vrha so bili dobri in jih je bilo mogoče uspešno braniti. Vojvodinci so se tudi takoj dobro vkopali in tako obrambno moč še okrepili. Na splošno pa se borci in poveljniki 51. divizije na hribovitem

Skica št. 12

Merilo 1: 60.000

Tudi ta skica izpričuje, da je ustaško poveljstvo taktično prekosilo štab in enote 51. divizije, ki so se morale umakniti čez Dravo. S tem je bila pot proti zahodu za ustaše odprta (opis od str. 309 do str. 312)

in od grap razbrazdanem zemljišču niso najboljše znašli, saj sploh niso imeli pregleda nad celotnim položajem. Tu namreč ni bilo mogoče organizirati sklenjene in pregledne fronte. Gotovo so Vojvodinci pogrešali tudi karte specialke, zemljišča, ki je ustašem dovoljevalo zaobiti njihove položaje in jih napasti v hrbet, pa niso poznali.

Ustaši so hoteli po vsi sili očistiti področje Tolstega vrha. Ni bilo misliti, da bi brez tega lahko šli čez dravograjska mostova ali pa si odprli dolino Meže za preboj proti Pliberku. Toda frontalni napad na položaje Vojvodincev ni obetal uspeha, zakaj pri tem bi ustaške vrste poleg strelske in avtomatske oborožitve branilcev redčilo tudi topništvo z levega brega Drave.

Treba je bilo uporabiti obhodni manever, ki se jim je odprl po stranski poti od Slovenj ega Gradca prek Sel in Kotelj proti Ravnem. Sem so usmerili močno napadalno kolono, ki se sploh ni ozirala na patrole in manjše skupine borcev Jugoslovanske armade, marveč je po prestopu Meže hitela v hribe proti Strojni, da bi obvladala gorski hrbet med dolinama Meže in Drave.⁴⁶⁸ O mraku 13. maja 1945 je ta ustaška udarna skupina preklala položaje Vojvodincev na dvoje, z nočjo pa udarila glavnini 8. in delom 12. vojvodinske brigade v hrbet. Presenečenje je bilo strašno. Vojvodinci napada v hrbet in boja prsi ob prsi niso vzdržali. Začel se je splošen beg proti Dravi in čez železniški most, na levi breg. Ustaši so zmedo in praznino takoj izrabili in po tej poti tudi sami prešli Dravo.⁴⁶⁹

V obrambni razvrstitvi 51. divizije je nastala zmeda. Vojvodinci so se pomešali z ustaškimi napadalci, tako da ni nihče vedel, kako naj strelja, da ne bo tolkel po svojih. Vrh tega obramba železniškega mostu z levega brega Drave še ni bila organizirana. Ustašem je tako v noči na 14. maj 1945 uspelo zasesti železniški most v Dravogradu in narediti na levem bregu Drave mostišče.* Edina sreča za 51. divizijo je

* Oporo za opis položajev in bojev v Dravogradu in okolici sem našel v knjigi Mitja Hribovška »Prekmurska brigada«. V tej knjigi je na str. 206 jasno povedano, da se je nekaterim sovražnim enotam (ustašem) uspelo prebiti na levo stran Drave, kjer so si ustvarili šibko mostišče ob dravograjskem železniškem mostu. Milan Basta je glede tega nejasen. V knjigi »Agonija i slom Nezavisne države Hrvatske« na str. 274 je ta dogodek takole opisal: »Po nekaj urnih bojih je (sovražnik) uspel potisniti našo 6. in 12.

bila, da se je ustaško poveljstvo še pred tem odreklo preboju čez dravograjska mostova.⁴⁷⁰ Uspeh ustaške udarne skupine je presegel vsa pričakovanja, zato ustaši dravograjskega železniškega mostu niso prešli v dovolj močnem in strnjenem klinu. Med udarno skupino, ki je prešla železniški most, in glavnino je nastala praznina. Okrepitev za naglo razširitev mostišča ni bilo, kar priča, da so ustaši ta uspeh dosegli popolnoma nepričakovano. Seveda so zavzetje železniškega mostu izrabili vsi ustaši, ki so bili tam blizu, in pohiteli čezenj. Ko pa so bili na drugi strani, jim ni bilo do tega, da bi zavzeli položaje branilcev, marveč so se hitro umikali ob Dravi proti Labotu in Grebinju.⁴⁷¹

Medtem so si enote 51. divizije opomogle od presenečenja. Razvrstile so se za boj in se pomaknile nekoliko proti zahodu. Središče njihovih položajev je bilo pri Poltniku, na koti 555 in na Gradu. Od tu jim je proti jutru 14. maja 1945 s protinapadom uspelo uničiti šibko ustaško mostišče in znova obvladati prehod čez železniški most.⁴⁷² Posebno vlogo pri tem je opravilo bolgarsko topništvo in topništvo 51. divizije, ki je z močnim zapornim ognjem preprečevalo dostop proti železniškemu mostu ter tu desetkalo vrste napadalcev. Prav tako pri tem ne smemo prezreti 2. bataljona Prekmurske brigade, ki sicer ni bil pod neposrednim udarom, je pa trdno držal svoje položaje in iz njih s pehotnim ognjem podpiral obrambo železniškega mostu.

Z uničenjem ustaškega mostišča na levi strani Drave pri dravograjskem železniškem mostu je najhujša kriza za enote 51. divizije minila. To pa ne velja za tiste njene enote, ki so bile v smeri glavnega ustaškega udara proti zahodu, se pravi severno in zahodno od Raven na Koroškem. Teh ni ščitila Drava niti jim ni moglo pomagati topništvo, zato niso kazale volje, da bi zadržale svoje položaje.

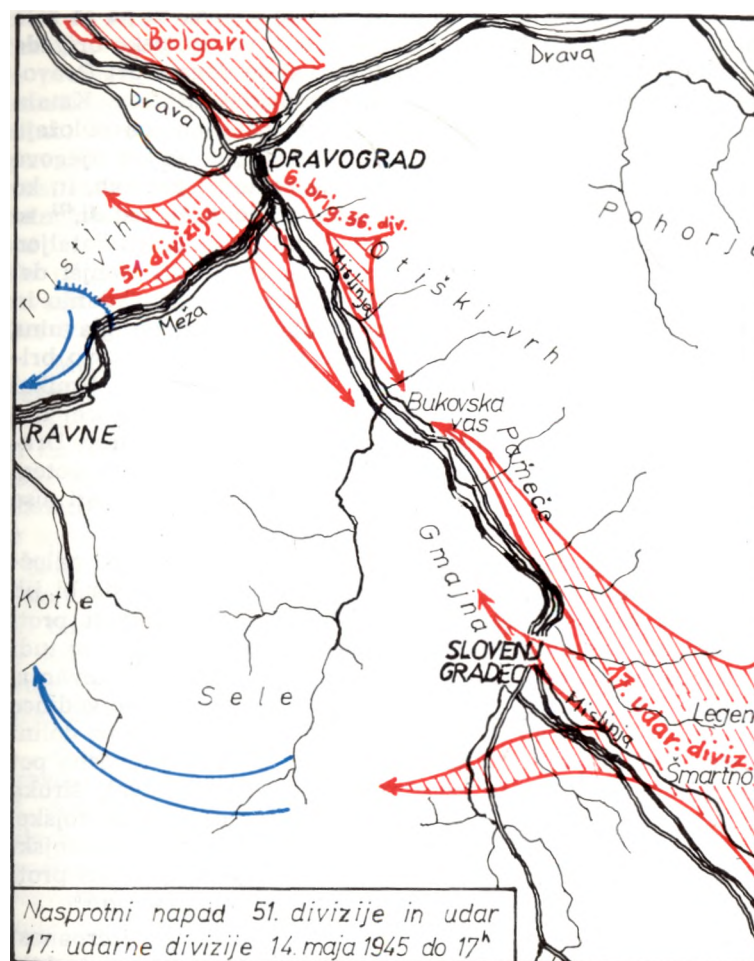
brigado na levo stran Drave. V nekem trenutku je poskušal zasedi mostova na reki, da zavaruje mostišče na levi obali Drave in obvlada cesto, ki vodi proti Labotu, se pravi na Koroško. Ponovno smo bili boj okoli železniškega mosta, od koder smo sovražnika z uraganskim ognjem topov, minometov, mitraljezov in ročnih bomb dokončno odbili...» Iz podčrtanega besedila (podčrtal F. Strle) je vsakemu poznavalcu kraja jasno, da je del ustašev prešel dravograjski železniški most, ker si drugače ne bi mogli prizadevati, da bi obvladali cesto proti Labotu, ki je na levi strani Drave.

O stanju na tem področju pričajo le drobci, ki pa so zelo značilni. Tako je neki vod 3. bataljona 7. vojvodinske brigade dobil ogledniško nalogo, da ugotovi, kaj se dogaja pri Dravogradu, od koder je bilo čutiti močan pritisk ustašev. Kmalu potem, ko je vod odšel, se je vrnil v bataljon, na položaje pri Farni vasi, samo en borec, ki je povedal, da so vse njegove tovariše zajeli ustaši. Ob tej novici je zavladal preplah, in ko so kmalu zatem trčili ob položaje bataljona še ustaši,⁴⁷³ so brez večjih težav prodrli dalje po glavni cesti. Tretji bataljon 7. vojvodinske brigade se je razbil na dva dela. Manjši del se je umaknil v hribe nekam proti Jamnici, na nekdanjo in sedanjo mejo med Jugoslavijo in republiko Avstrijo, glavna bataljona pa proti Mežici, kjer se je spojila s Tomšičevo brigado. Vendar pa bataljon tudi tu ni imel obstanka. Umikal se je dalje proti Črni na Koroškem. Od tu se je najprej nameraval prebiti proti Šoštanju in nato čez Javorje proti Dravogradu, ker pa je v obeh smereh trčil na ustaše, je potem kar mirno obtičal v Črni na Koroškem, dokler nevarnosti niso minile.⁴⁷⁴

Tudi drugi deli 7. in 8. vojvodinske brigade so po odločnem ustaškem nastopu zapustili svoje položaje,* ne da bi jih poskušali braniti. Jadno in neurejeno so se umikali proti Strojni in Jamnici brez medsebojne povezave.⁴⁷⁵ Ustaši so tudi v tej smeri dosegli uspeh, ki je presegel vsa pričakovanja. Najvažnejše za ustaše pa je bilo, da so pregnali Vojvodince s položajev na Tolstem vrhu. S tem so si odprli cesto po dolini Meže proti Poljani in Pliberku, ki je bila edina prevozna pot za njihova motorna in vprežna vozila pa tudi dovolj široka za hiter umik proti zahodu. Ogromne množice ustaške vojske, beguncev in četnikov, ki so že polne tri dni tičale v Mislinjski dolini, so se začele obupno in z veliko naglico pomikati proti zahodu. Pri tem so neusmiljeno gazile tudi po svojih.⁴⁷⁶

To vojsko in njihovo bedno ljudstvo so lakota, izčrpanost in negotovost privedle do hudega malodušja. Mnogim je bilo

* O zmedi, ki je nastala med umikom pred ustaši z Raven na Koroškem, govori tudi pričevanje Franca Levarja-Franja, ranjenega komandirja jurišnega voda Tomšičeve brigade. Borci 51. divizije s topovi so tako dirjali, da so nosači komaj odskočili s ceste. Levarja pa so Vojvodinci povozili s topom in mu tako še trikrat zlomili nogo. Le dobrim ljudem se mora zahvaliti, da se je rešil (izjava Franca Levarja-Frajca z dne 30. septembra 1975, ustno).

Skica št. 13

Merilo 1:120.000

Skica ponazarja nasprotni napad delov 51. divizije, 6. brigade 36. divizije, 2. bataljona Prekmurske brigade in Bolgarov iz Dravograda ter uspeh 17. udarne divizije Vzhodnobosenske 14. maja 1976 do 17. ure

žal, da so nasedli ustaški propagandi in pritisku ter zapustili rodno grudo. To razkrajajoče vzdušje se je širilo tudi v obo-rožene enote. Da bi popravili to neugodno stanje, so vodilni in zagrizeni ustaši govorili, da je treba vzdržati le še malo, le še kratek in hud napor, dokler ne prestopijo jugoslovansko-avstrijske meje. Potlej bodo rešeni.⁴⁷⁷ A prav v tem so se zmotili. Ustašem je samo za nekaj časa uspelo premagati malodušje, zavesti red in znova zadobiti potrebnega bojnega duha.

In treba je priznati, da jim je uspelo: Vojvodince so odstranili s položajev brez večjih težav in velika večina ustašev je drla na zahod organizirano. Razmeroma malo je bilo takih, ki so zaostali.

Nekateri so seveda morali zaostati. Bili so premišljeno žrtvovani. Naloga teh je bila, da zadržujejo enote 17. udarne divizije, ki so od Hude luknje, Doliča in z obrobij Pohorja prešle v odločilni napad. Druga krajiška brigada je po ostrih bojih prebila ustaško obrambno črto pri Turiški vasi. S tem je odrezala ustaške zaščitnice v predelu Hude luknje in Gornjega Doliča; 6. proletarska brigada pa je napredovala po jugozahodnem obrobju Pohorja čez Malo Mislinjo, Razborico in Golavobuko ter po ustaših tolkla bočno s črte Sentandraž-Kranjska vas—Šmartno. Tako je ustaše že 14. maja 1945 opoldne pregnala iz Slovenj ega Gradca.⁴⁷⁸

Žrtvovani so bili tudi tisti ustaši, ki so s položajev med Otiškim in Tolstim vrhom pritiskali proti dravograjskima mostovoma, hoteč ustvariti vtis, da se še zmeraj nameravajo prebiti čez Dravo pri Dravogradu. Njihova naloga je bila, da prikrijejo premik glavnine proti Poljani in Pliberku in da premik glavnine zavarujejo iz smeri Dravograda, kjer so bile enote osvoboditeljev najštevilnejše. Z nenadnim in močnim sunkom bi bile ustaški umik proti Poljani in Pliberku lahko močno ogrozile ali celo njihovo kolono presekale.

Na obrambnih položajih na levem bregu Drave, za dravograjskima mostovoma, je bilo kaj lahko opaziti, da je ustaški pritisk v to smer samo navidezen. To je brž spoznal tudi general Kosta Nadj, komandant 3. jugoslovanske armade, ki je tega dne zarana došel s svojim spremstvom v Dravograd in si položaje na bojišču ogledal iz neposredne bližine.⁴⁷⁹ Končno so to potrdili tudi ujetniki. Tedaj je postalo jasno, da so se ustaši prebili po dolini Meže proti zahodu. Treba je

bil tako udariti čez Dravo, da bi ustaše ujeli vsaj za rep ter polovili tiste, ki se niso mogli priključiti glavnini. To so bili zvečine sami malodušneži, ki so že pred tem podvomili o smiselnosti nadaljnega bega in nadaljnega bojevanja...

Po nalogu generala Koste Nadja se je 14. maja 1945 začel z močno topniško pripravo splošni nasprotni napad na položaje ustašev pri Podklancu in na Tolstem vrhu. Namen tega sunka je bil: odriniti sovražnikovo vojsko z območja dravograjskih mostov, obkoliti sovražnikove položaje in s silo orožja primorati ustaše in druge kvislinge k vdaji in izročitvi orožja. Hkrati z napadom topništva so odločno posegle v boj enote 6. vojvodinske brigade 36. divizije, ki so bile svoje položaje na višinah in grebenu Otiškega vrha kljub močnim ustaškim napadom zadržale, kar jim je potem prišlo zelo prav. V napad prek mostov so se vključile vse enote z levega brega Drave: deli 51. divizije, 2. bataljon Prekmurske brigade in oba bolgarska polka. Proti večeru so prešle na desni breg in znova osvojile izgubljene položaje Vojvodincev.⁴⁸⁰ In ne samo to. Predhodnice 51. divizije so se še tisti večer združile s predhodnicami 17. udarne divizije pri Bukovski vasi, nato so vse enote složno pritiskale za ustaši po dolini Meže proti Poljani. Tod je bilo zajetih kakih 20.000 ustašev, domobranov, četnikov in beguncev. Samo 17. udarna divizija je tega dne zajela 7.000 sovražnikovih vojakov, 1.500 pa jih je padlo.⁴⁸¹

Ta uspeh pa je bila kaj slaba tolažba. Glavnina ustaške vojske se je izvila iz Mislinjske doline prek nekdanje in sedanje državne meje na Libučko gmajno, pri tem pa je enote 51. divizije in 6. vojvodinske brigade 36. divizije, ki so bile dan pred tem še pred ustaši, pustila daleč za sabo, pa ji niso mogle več zapirati poti za umik proti zahodu. Zavedajoč se izgubljene priložnosti za veliko zmago, je general Kosta Nadj začel hitro ukrepati, da bi popravil zamujeno in izgubljeno. Šestnajsti udarni diviziji, ki je razoroževala nemške enote med Šmarjem pri Jelšah in Celjem, je ukazal, naj se na tovornih avtomobilih prevrže prek Kranja in Jezerskega proti Pliberku, 12. slavonsko udarno brigado iz sestave 12. divizije, ki je bila 14. maja zvečer dosegla Dravograd, pa je napotil po levem bregu Drave proti Labotu, da bi tako dosegel novo obkolitev ustašev.⁴⁸² Toda te enote niso več utegnile posredovati ...

BITKA Z USTAŠI PRI POLJANI

Edine enote Jugoslovanske armade, ki so se organizirano in odločno postavile v bran ustašem v smeri njihovega glavnega udara proti Pliberku, so bile 1. in 2. bataljon Tomšičeve in 1. bataljon Slandrove brigade. Kot bomo videli, so le-te ustašem 14. maja 1945 prizadejale tudi največ izgub, če seveda izvzamemo enote 17. udarne divizije, ki pa so po ustaših tolkle čisto z druge strani in najmanj 24 kilometrov proti vzhodu, torej v Mislinjski, ne pa v Mežiški dolini. Če bi bili z enako odločnostjo tolkli po ustaših tudi borci 7. vojvodinske brigade, bi bili ustaši imeli še več izgub, predvsem pa bi jih bilo mnogo več zaostalo blizu Dravograda, kjer bi postali plen 17. udarne in delov 51. divizije. V resnici ustaši na njihovih položajih niso občutili nobenega odpora, zakaj te enote so se umaknile brez boja.⁴⁸³

Tomšičeva brigada ni imela zadostnih sil, da bi docela preprečila ustašem preboj proti Pliberku, zato se je upravičeno zanašala na pomoč Vojvodincev, ki so imeli več prostih enot. Tomšičeva je bila namreč zaposlena s pospravljanjem vojnega plena prejšnji dan poražene nemške 104. lovske divizije in razbitih delov drugih upornih enot ter s spremljanjem ujetnikov.* Le-te je bilo ti ?ba še tekom noči na 14. maj spraviti proti Sinči vasi, da ne bi ovirali pričakovanega boja z ustaši pri Poljani. To nalogo je prevzel 3. bataljon, na pomoč pa mu je prišla tudi glavnina 4. bataljona Tomšičeve brigade iz Dobrle in Sinče vasi.⁴⁸⁴ Četrty bataljon je varoval desetisočglavo kolono ujetnikov spredaj, da ne bi krenila s prave poti

* Ujetnike iz nemške 104. lovske divizije so najprej nameravali odpeljati v Dravograd in dalje po dolini Drave proti Mariboru, ker pa so izvedeli, da so ustaši medtem že zavzeli položaje Vojvodincev pri Podklancu in Ravnah na Koroškem, so jih sklenili odpeljati proti Sinči vasi (Ludvik Boh-Stane in Ivan Kac-Mali, ustna vira 30. septembra in 5. decembra 1975).

ali se razpršila, 3. bataljon Tomšičeve pa je za to skrbel zadaj. Tako sta štabu Tomšičeve brigade ostala na voljo samo še dva bataljona. Od teh so deli 2. bataljona pobirali orožje in odvažali motorna vozila proti Mežici, da bi kar največ bojne opreme in tehnike spravili na varno pred ustaši. Za boj s temi sovražniki sta Tomšičevi brigadi ostala le 1. in nepopolni

2. bataljon. Na srečo pa je 13. maja 1945 zvečer prišel v Črno na Koroškem tudi 1. bataljon Slandrove brigade, ki je bil na pohodu iz Celja proti Koroški 12. maja pred Šoštanjem zadržan zaradi tistih Löhrovih čet, ki so znova poprijele za orožje. Štabu 1. SNOUB Toneta Tomšiča, ki se je zvečer 13. maja premaknil iz Prevalj v Črno na Koroškem, so bili šlandrovci nadvse dobrodošla pomoč. 2. sredi noči je poslal h komandantu Francu Herletu-Nandetu kurirja s sporočilom, da pred Poljano počivajo večje ustaške enote, ki nameravajo 14. maja 1945 zjutraj nadaljevati pot proti Pliberku. Šlandrovci naj zato zavzamejo položaje ob robu gozda na desnem bregu Meže nad Poljano, da bi skupaj z drugimi enotami preprečili ustašem nadaljnji pohod in jih pomagali razorožiti.⁴⁸⁵

Šlandrovci so se v ranih jutranjih urah odpeljali iz Črne proti Mežici. Izstopili so nedaleč pred Poljano, prešli Mežo in se razvrstili po spodnjih pobočjih Volinjaka od kmeta Surnika do kmeta Prapora, in sicer tako, da je bila ob komandantu Nandetu pri kmetu Surniku skrita še ena mitralješka trojka.* Prvemu bataljonu Slandrove brigade je takrat poveljeval Franc Herle-Nande, politični komisar pa je bil Albin Črešnik-Dušan. Bataljon je štel 280 mož, ki so bili odlično oboroženi. Vsaka četa je imela po osem puškomitr al jezov, v bataljonu pa sta bila tudi vod težkih minometov in vod za zvezo.⁴⁸⁶

Prvi bataljon Tomšičeve je bil razvrščen po spodnjih pobočjih Loma in sicer od kmet?. Razdrtiča mimo Rutarja do Ferija in Mrva ter dalje proti Podlapu. Tolkel je lahko ne samo dostope proti Poljani in Mežici, ampak tudi golo pobočje na Holmcu in proti Dolgim brdom. Tudi 1. bataljon Tomšičeve brigade je štel blizu 300 mož, ki so bili odlično oboroženi in zelo bojeviti. Bataljonu je poveljeval poročnik Franc Požar, politični komisar pa je bil Stanko Sahman-Volt, namestnik

* **Franc Herle-Nande, takratni komandant 1. bataljona Slandrove brigade, je razkazal položaje svojega bataljona na kraju samem jeseni leta 1972, pri tem pa tudi opisal ves potek boja z ustaši, ki je trajal 14. maja 1945 do pozne noči.**

komandanta podporočnik Ferdo Čolnik, pomočnik političnega komisarja pa pokojni Vinko Kožar.⁴⁸⁷

Drugi bataljon Tomšičeve je bil s štirimi četami razvrščen v sami vasi Poljana in okoli nje, ena četa pa je bila v rezervi in je pospravljala vojni plen. Najprej so na položaje tega bataljona trčili črnogorski četniki, ki so minometalski četi na desni strani Meže prišli za hrbet ter jo tako docela presenetili in razbili. Izgubila je vse težko orožje, precej borcev pa je bilo tudi zajeto.* Kmalu po tem spopadu so Vojvodinci sporočili, da se bo 2. bataljon 7. vojvodinske brigade umaknil s položajev okoli Kovška. Ker bi bil s tem 2. bataljon Tomšičeve na položajih pri Poljani ogrožen, je komandant poročnik Ludvik Boh-Stane odredil, da preostale tri čete razvrsti po dotedanjih položajih Vojvodincev okoli Kovška. Od tu je s poldrugo četo lahko obvladal vas Poljano in cesto do nje iz Prevalj, poldruga četa pa je bila razvrščena v obliki podkve, tako da so ti borci lahko varovali dostope iz dolinice, po kateri je speljana železniška proga proti Holmcu. Poleg Ludvika Boha-Staneta so bili v štabu 2. bataljona Tomšičeve še: D j oko Vučinič kot njegov namestnik, Miloš Rutar-Ružo kot politični komisar in Janez Potočnik kot pomočnik političnega komisarja.⁴⁸⁸

* Najbrž so bili to tisti zajeti partizani, ki so jih ustaši privedli in zaprli v Zdovčevo kuhinjo. Bilo jih je 40, Stanko in Pavla Apovnik pa se spominjata, da so bili po narodnosti Slovenci (pismo Filipa Kolenika z dne 16. decembra 1975). Ob tem je treba povedati še to, da je bila udeležba 2. bataljona Tomšičeve v bitki pri Poljani na dan 14. maja 1945 do pred kratkim neznana. Takratni politični komisar Miloš Rutar-Ružo jo je zanikal, nam. komandanta Djoko Vučinič in pom. polit. komisarja Janez Potočnik pa mi nista bila dostopna, medtem ko mi Ludvik Boh-Stane na pismo ni odgovoril, ker je bil leta 1972 v bolnišnici. Prvi podatek, zaradi katerega sem podvomil v pričevanje Miloša Rutarja-Ruža, sem našel v Bojni relaciji 14. udarne divizije, štey. 8 z dne 28. oktobra 1945. V njej je za 14. maj 1945 zapisano: »Štab brigade v Črni, 1. in 2. bataljon na položajih v okolici Mežice, 3. in 4. bataljon v Železni Kapli. Pri Poljani je prišlo do boja med našimi silami in kakimi 30.000 ustaši, ki niso hoteli položiti orožja ...« Ko sem o tem 10. avgusta 1975 povprašal Ludvika Boha-Staneta, takratnega komandanta 2. bataljona Tomšičeve, mi je povedal, da se je z ustaši pri Poljani tolkel tudi njegov bataljon. Na rekonstrukciji dne 30. septembra 1975 sem spoznal, da ustaši pri Poljani sploh niso prebili zapore dveh bataljonov Tomšičeve in 1. bataljona Slandrove, marveč so jo zaobšli.

Partizani na tovornjakih. Kaže, da je tudi ta posnetek nastal v Mežiški dolini nekje pred Poljano, kjer je bojno delovala Tomšičeva brigada.

Kaže, da se je major Ivan Majnik-Džems na večer pred tem zadrževal pri štabu Tomšičeve brigade v Prevaljah. Bil je tudi v stiku s štabom 7. vojvodinske brigade, ki je imel svoje enote kar dobro razvrščene pred Prevaljami in dalje proti Poljani. Toda ustaši so ostro pritiskali od Dravograda proti Prevaljam in vse je kazalo, da se obeta hud boj. Džems se je zato podviral v Podjuno, da bd štab 14. udarne divizije obvestil o najnovejšem položaju. Nekje med Pliberkom in Sinčo vasjo je srečal podpolkovnika Ivana Kovačiča-Efenko, komandanta, in Ivana Dolničarja-Janoška, političnega komisarja Štirinajste, ki sta bila na obhodu enot in zemljišča. Po poročanju in kratkem posvetu je Efenka ob deveti uri in trideset minut kar tam napisal kratko povelje, v katerem naroča štabu 1. SNOUB Toneta Tomšiča: »Povežite se s 7. brigado (vojvodinsko) in da vodite borbe z ustaši skupno! Za čas borbe osnujte operativni štab! Podrobnejša navodila dobite od majorja Džemsa ...« Povelje sta podpisala Dolničar in Kovačič (Efenka) in je brez štabnega pečata, torej je bilo res napisano zunaj štaba med obhodom.⁴⁸⁸³

To povelje najbrž ni bilo nikoli uresničeno, zakaj boj z ustaši pri Poljani se je ib.il tačas že začel, zvez z enotami 7. vojvodinske pa ni bilo več.

Štab XIV. U. div. J. div.
Potomaj 14/II. 45
ob 9:30 uri

Štab I. U. B. T. B.
Potomaj

Povežite se z 7. brig. in da vodite
borbo z ustaši skupno. Za čas borbe
osnujte operativni štab.

Dodrobnejši navodila dobite
od majorja Decnika

I. T. J. M.

Glavni komandant
Ivan Kovačič-Efenka

Kdt. p. p. p. p. p.
Kovačič

Faksimile povelja štaba 14. udarne divizije štabu Tomšičeve brigade za boj z ustaši in za ustanovitev operativnega štaba skupaj s 7. vojvodinsko brigado, ki ga je osebno napisal podpolkovnik Ivan Kovačič-Efenka, komandant 14. udarne divizije, nekje v Podjuni. Ta listina dokončno zanika trditve Milana Basta, da je bila Tomšičeva v operativno taktičnem smislu podrejena štabu 51. divizije.

Ustaši so v boj pri Poljani posegli 14. maja 1945 malo pred deveto uro. Tedaj se je po cesti proti Mežici napotila manjša kolona do zob oboroženih ustašev, ki jo je vodil ustaški poročnik z dolgimi črnimi lasmi. Ta je malo pred kmetom Šumikom naletel na komandanta Franca Herleta-Nandeta in zahteval prost prehod proti Mežici, kar pa je Nande odklonil in ukazal, da morajo ustaši nemudoma odložiti orožje. Ker je naletel na gluha ušesa in nesramen ugovor, je pomignil mitraljezcu v travi. Ta je poročnika črne legije in vrsto njegovih bojnikov pokosil kakor snopje. Začelo se je splošno streljanje. Ustaši so večkrat zapovrstjo jurišali prek Meže, ne da bi se menili za žrtve. Po vsi sili so hoteli šlandrovce potisniti s položajev in tako bočno zavarovati glavnino svoje kolone. Vsi ustaški juriši pa so se zlomili še pred Mežo in v njeni strugi, tako da je bistra planinska reka tekla popolnoma rdeče obarvana.⁴⁸⁹

Mitraljezci z višin so tolkli po ustaših, ki so jih šlandrovci in tomšičevci obsipavali tudi z minami. Kolone in skupine ustašev, ki so prišle do Poljane, pa so bile pravzaprav le pobornice, zakaj gosto zbita kolona ustašev in njihovih beguncev je izrabila za kritje železniški predor pri Žomanu in se umikala po dolinici med Holmcem in Dolgimi brdi po železniški progi in nato skozi drugi predor proti Libučam. Tako so ustaši zaporo dveh bataljonov Tomšičeve in 1. bataljona Šlandrove brigade pri Poljani zaobšli in se izmuznili proti Pliberku skozi položaje, ki bi jih bili morali braniti Vojvodinci. Le-ti so se z umikom bojem izognili.⁴⁹⁰

Ogenj tomšičevcev in šlandrovcev s položajev pod Volinjakom, Lomom in Kovškom je bil urejen in usklajen. Kar je zašlo dalje od Poljane proti Feriju in Šurniku, je večinoma popadalo, razpršene skupine, ki so bežale proti Kovšku, pa je dotolkel 2. bataljon Tomšičeve brigade. Toda ustašev je bilo toliko, da so se posamezne skupine vklinile v nekatere mrtve kote, kjer so se potem trdovratno borili. V boju iz bližine je prihajalo do dramatičnih prizorov, ko so odločali noži in bombe.

Bitka je besnela z nezmanjšano srditostjo. Le redko se je popolnoma stišala, kakor da so si šlandrovci in tomšičevci vzeli malo časa, da ohlade razbeljene cevi svojih hitrih Šarcev, ki so bili pogoltali že dolge rešte streliva. Tega jim ni manjkalo.

Sarei in minometi iz 1. bataljona Tomšičeve so tolkli tudi po ustaških pobočnicah in po ustaški glavnini, ki se je prebijala vzdolž železniške proge proti postaji Holmec in dalje proti Libučam. Ker so bili mitraljezci iz 1. bataljona Tomšičeve s svojimi rafali nadležni kakor podrepne muhe, so se ustaši nenehoma zaganjali vanje. Strelske vrste ustašev so se zagrizle proti bojni razvrstitvi tomšičevcev. Začel se je srdit boj in že kmalu je morala več kot polovica orožij samo še odbijati nenehne juriše črnih legionarjev. Pri tem so si morali mitraljezci in njihovi pomočniki pomagati tudi z ročnimi bombami.⁴⁹¹

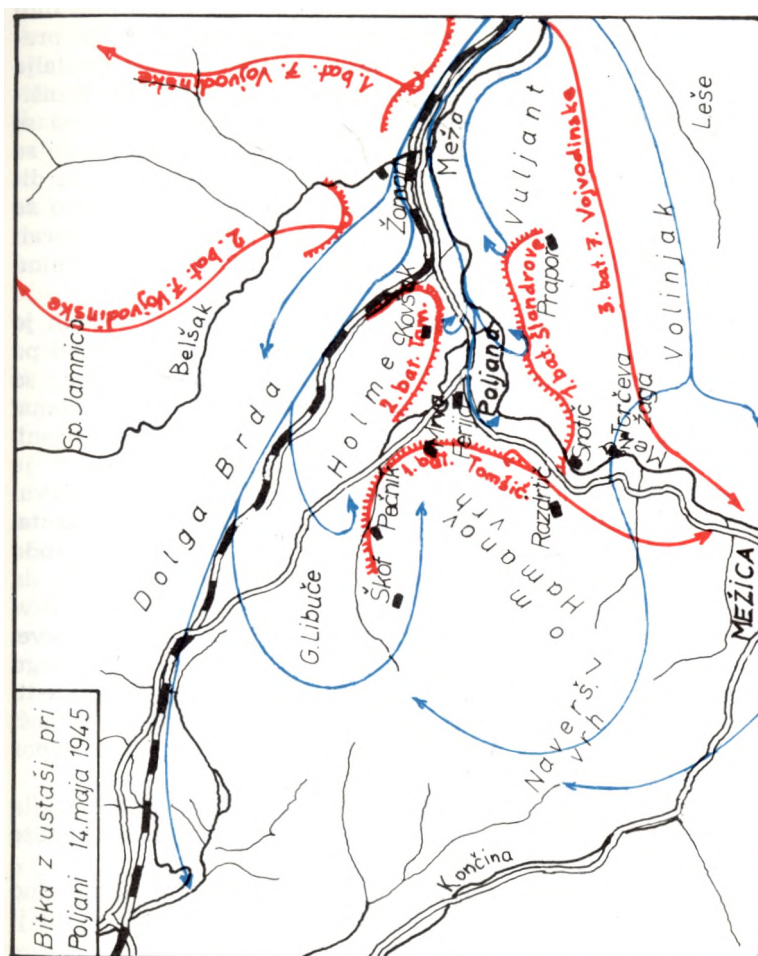
Popoldne so se juriši ustašev okrepili. Zmeraj več jih je gomazelo čez padle, od prvega kritja dalje pa so se plazili po trebuhu z noži v zobeh in z bombami v rokah. Nenadoma so se sovražniki oglasili tudi za hrbtom. Pritisnili so z vrha Loma, kamor so se bili priplazili po obhodnih poteh z libučke strani. Začel se je krvavi metež. Strahotna usoda boja na nož je doletela 1. četo 1. bataljona Tomšičeve, ki ji je poveljeval Avgust Mithanz.* Hipoma je bila razpolovljena in razbita. Padlo je 8 borcev, 11 je bilo pogrešanih in 6 ranjenih.⁴⁹² Toda pogrešane je šteti za mrtve, zakaj ljudje vedo povedati, da so ustaši ujele partizane klali na Poljani pod kozolcem. Živi so ostali le tisti ujetniki iz težke čete 2. bataljona Tomšičeve, ki so jih bili zjutraj tistega dne zajeli četniki na desnem bregu Meže, potem pa jih izročili ustašem. Le-ti so jih privedli štirideset h kmetu Zdovcu (Janezu Apovniku) in jih prek noči na 15. maj stlačili v kuhinjo, ker drugega prostora za zapor ni bilo pri hiši.⁴⁹³

Med ustaškim udarom v hrbet sta na naši strani padla tudi oče-mitraljezec in sin-pomočnik — tako je povedal Jože Prodnik-Grega,** politični komisar 1. čete.⁴⁹⁴

Umakniti sta se morali tudi 2. in 3. četa. Zelo domiselno pa je ravnala 4. ali težka četa 1. bataljona Tomšičeve, ki ji

* Avgust Mithanz je umrl leta 1974, doma pa je bil iz Slovenjega Gradca. Položaje svoje čete in vsega 1. bataljona Tomšičeve brigade na vzhodnih in severovzhodnih pobočjih Loma je piscu razkazal leta 1972.

** Jože Prodnik-Grega živi kot kmet na Matkovem pri Solčavi (Matkov kot). Februarja 1973 je izjavil, da boj z ustaši pri Poljani ni bil dobro organiziran. Tudi volja za boj med partizani ni bila več taka kot prejšnje čase. Nikomur ni bilo do tega, da bi padel že po uradnem koncu vojne.

Skica št. 14

Merilo 1 : 60.000

Skica ponazarja bitko z ustaši pri Poljani 14. maja 1945 in njihove poti, po katerih jim je uspelo z glavnino obiti položaje 1. in 2. bataljona Tomšičeve ter 1. bataljona Slandrove (opis od str. 318 do 327)

Del 4. ali težke čete 1. bataljona Tomšičeve brigade pred pohodom v boj k Poljani, kjer je bitka trajala popoldne 13. in 14. maja 1945 do dvaindvajsetih. V sredini spredaj je komandir čete Jože Šalej, ki se je tako v Lackovem odredu kot v Tomšičevi brigadi odlikoval z izredno hrabrostjo.

je poveljeval Jože Šalej. Ta je bila razvrščena v trikotniku pod Ferijo, najbliže Poljani, njeni položaji pa so bili prekriti z grmovjem. Med ustaškim udarom iz hrbta se je pritajila v jarku med listjem in robidovjem. Ker so se prve tri čete vidno umikale, ustaši teh položajev niso natančno preiskali. Takoj, ko je udar minil in je po cesti čez Poljano krenila ustaška kolona z vozmi, pa je Šalej četo znova razvrstil za boj ter po ustaših udaril z vsemi štirimi mitraljezi in petimi minometi, da so se morali razbežati in umakniti. Zvečer se je četa izvlekla po jarku proti Meži in nato odšla proti Črni na Koroškem.⁴⁹⁵

Tudi 2. bataljon Tomšičeve in 1. bataljon Slandrove sta položaje zadržala do večera. Tu tudi žrtev ni bilo veliko. Iz preostalih treh čet 2. bataljona Tomšičeve je padel en borec, štirje pa so bili ranjeni, iz 1. bataljona Slandrove ni padel nobeden, le eden je bil ranjen. Na nasprotni strani je bilo čisto drugače. Po sodbi štaba 1. bataljona Slandrove je pri Poljani padlo 200 ustašev, kakih 150 pa je bilo ranjenih, po

sodbi štaba Tomšičeve pa je bilo 110 ustašev mrtvih in 100 ranjenih.⁴⁹⁶ Zaradi hudih izgub so se ustaši znesli nad zajetimi partizani iz 1. bataljona Tomšičeve in prebivalstvom. Od civilov so najprej umorili petinšestdesetletnega Tomaža Potočnika, rudarja iz Lokovice, ki je bil pohabljen že od rojstva, sicer pa poročen in oče štirih otrok. Domači so njegovo truplo našli iznakaženo v neki gramozni jami pod Dolgimi brdi. Se hujša usoda je doletela triinpetdesetletnega Franca Zdovca, po domače Bašteja iz Lokovice, gospodarskega referenta krajevnega narodnoosvobodilnega odbora in očeta treh partizanov, od katerih je sin Mirko padel že 12. oktobra prejšnjega leta na Komlju kot kurir Domnove čete. Starega Bašteja so ustaši po izdaji prijeli na domu, ga odvedli na Senčni kraj in ga tam zverinsko umorili.⁴⁹⁷

V bitki pri Poljani so ustaši in četniki obema bataljonoma Tomšičeve razbili dve četi. Toda tudi sami so imeli hude izgube, predvsem pa se skozi zaporo pri Poljani do noči niso prebili. To pa ni povečalo zadovoljstva tomšičevcev in šlandrovcev, kajti spoznali so, da so ustaši njihovo zaporo zaobšli po ozemlju, ki bi ga morali braniti Vojvodinci, in se skoraj v celoti prebili čez nekdanjo in sedanjo državno mejo na Libučko gmajno. Od tu je ustaška udarna skupina prišla za hrbet 1. bataljonu Tomšičeve, mu eno četo razbila in ga primorala k umiku, prisebni Jože Šalej s težko četo pa jih je vseeno zadržal do noči. Sele po umiku te čete se je začel na Libučko gmajno umikati tudi ustaški pratež s težkimi in motornimi vozili.⁴⁹⁸

Tomšičevci in šlandrovci so bili v skrbeh in nezadovoljni zlasti zaradi tega, ker so vedeli, da med Libučko gmajno in Dravo ni več kakšnih hribovitih pregraj z dobrimi obrambnimi položaji. Ustaše je poslej ločevala od Britancev samo še Drava s Podjunsko dolino. Torej jih naši niso dokončno premagali. Vzrok za to so pripisovali naglemu umiku Vojvodincev, ki očitno niso marali ničesar tvegati.*

*** V Bojni relaciji štaba 1. SNOUB Toneta Tomšiča z dne 6. avgusta 1945 (AVII, števil. reg. 6 — 3, k. 926) je o tem napisano: »Na položaju je bila tudi 7. brigada (vojvodinska). Komandant te brigade je obljubil, da se njegove enote ne bodo umaknile s položajev, kar pa ni držalo, marveč so se enote te brigade umaknile. Našim enotam je bilo ukazano, da morajo položaje zadržati, ker pa so se enote 7. brigade umaknile... so imele naše enote večje izgube. Borba je trajala do 22. ure...«**

Z nočjo je bitka pri Poljani zamrla. Le še tu in tam je bilo slišati kak strel. Proti Pliberku so pod okriljem noči hitele še zadnje tolpe ustašev in njihovih beguncev, zdaj že tudi čez Poljano, ki ni bila več branjena. Zamazane in ne-obrite obraze so jih ožarjali plameni gorečih tovarnjakov, ki so bili ostali poškodovani pred Poljano od premagane nemške 104. lovske divizije, zdaj pa so jih ustaši v togoti zaradi tolikih izgub uničili dokončno.⁴⁹⁹ To pa je bila slaba tolažba pred negotovostjo jutrišnjega dne, ki premagancem še malo ni bil naklonjen...

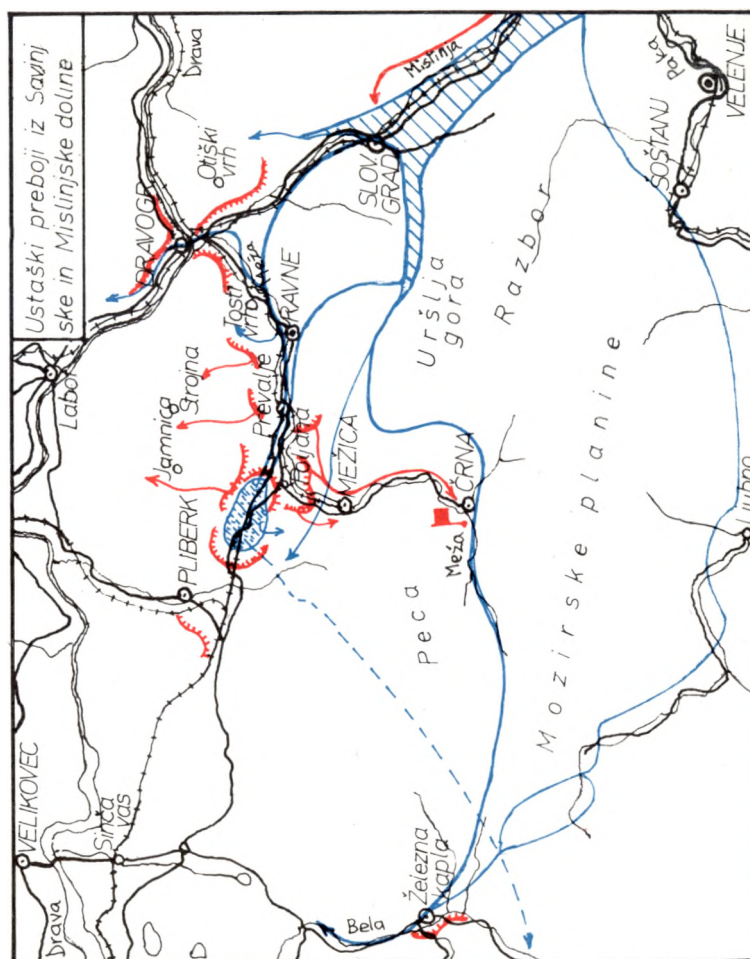
USPEHI LEVIH USTAŠKIH POBOČNIC

Ustaška glavnina se je mimo zapore pri Poljani prebila na Libučko gmajno, a v britansko ujetništvo ni prišla nikoli. Njene žrtve v Mislinjski in Mežiški dolini so bile zaman. Več sreče so imele tiste ustaške enote, ki se niso oklepale glavne prometne povezave od Dravograda proti Pliberku, marveč so si za umik proti zahodu izbrale poti čez hribe in doline.

Te poti so vodile po severnih obrobjih Uršlje gore. Ta smer za umik iz Mislinjske doline se je ustašem odprla nekako sama od sebe. Deloma so jo izkoristili že dan poprej, da so zaobšli dobro branjen vstop v Mežiško dolino pri Podklancu in položaje Vojvodincev napadli od zadaj. Ko se je 14. maja razbesnela bitka pri Poljani, je postalo jasno, da 14. udarna divizija glavne prehode proti zahodu dobro brani. Treba se je bilo pretipati dalje po gorskem svetu, kjer ni bilo čutiti močnejših sil Jugoslovanske armade. To pa je bilo mogoče storiti samo peš in na konjih, kar pomeni, da je bila pot čez hribe težavna ter za begunce, pratež in tehniko neprimerna.

Sprva so te ustaške kolone prevzele vlogo levih pobočnic. Od Slovenjega Gradca so se pomikale čez Sele pri Kotljah, nato pa so napredovale po severnem obrobju Uršlje gore čez Podgoro in Podkraj proti Lešam. Tako so se pojavile na južnem pobočju Volinjaka in čisto blizu Mežice. V Mežici je bil takrat velik partizanski vrvež. Tu je bila navzoča ena četa

2. bataljona Tomšičeve brigade ter pomožni in zaščitni deli obeh bataljonskih štabov, ki so si še vedno dajali opravka s pospravljanjem vojnega plena. Čeprav tu ni šlo za kake močnejše enote, ustašem vseeno ni dišalo drezati v osir, zakaj boj jim ne bi bil prinesel lahke zmage, jemal bi jim samo čas, ta pa je bil za premagance še posebno dragocen. Zaradi tega se je večina ustašev usmerila proti Torčevi žagi, da bi

Skica št. 15

Merilo 1: 720.000

Skica prikazuje poglavitne poti ustaških kolon na preboju iz Celjske kotline in Mislinjske doline, zlasti pa tiste, ki se jim je uspelo prebiti do Britancev (opis na str. od 267 do 272, 296 ter od str. 328 do 334)

šli tam čez Mežo ter se prek Hamunovega hriba prebili proti Gorenjim Libučam.⁵⁰⁰

Ti ustaši so bili zelo previdni, a zato nič manj nasilni in krvoločni. Po gorskih kmetijah so se razlezli kakor mravlje in ropali vse, kar jim je prišlo pod roke. Bili so pravi razbojniki. Če se jim je kdo samo poskušal staviti po robu, so ga pokončali brez pomisleka, še huje so ravnali s tistimi, o katerih so domnevali ali vedeli, da podpirajo partizane. Najhujši zločin so zagrešili pri Lebnikovi domačiji. Tam so ob robu gozda zalotili našega borca, ki so ga spremljale tri ženske. Ni jim bilo dovolj, da so pokončali partizanskega borca, marveč so ubili še starko, dvainosemdesetletno Marijo Koroš, in obe deklici, desetletno rejenko Terezijo Reberc in njeno prijateljico, trinajstletno Gretko Praper iz Mežice. Tu blizu so ubili tudi Pavla Močivnika. Ustašem se je mudilo iz dežele, drugače bi bili povzročili še več gorja.⁵⁰¹

Prav čudno je, zakaj ti ustaši niso šli čez vrh Volinjaka na njegova severna pobočja in udarili 1. bataljonu Slandrove brigade v hrbet. Očitno niso vedeli, da prav ta bataljon najhuje ovira prodiranje ustaške glavnine čez Poljano proti Pliberku, to pa pove, da ustaši niso imeli potrebnih zvez med posameznimi kolonami in da je bilo njihovo poveljevanje že močno načeto. Gotovo bi bili tu lahko dosegli izreden uspeh, toda ravnali so se le po nekakšnem gonu, da bi se kar najhitreje prebili na zahod prek nekdanje in sedanje državne meje z republiko Avstrijo. Ob tem so popolnoma slučajno prizadejali Tomšičevi brigadi tudi nekaj žrtev. To so bili le posamezniki, ki so nevede zašli v njihovo razvrstitev. Nekateri so doživeli prav dramatične prizore. Posebno srečo je imel poročnik Franc Požar, komandant 1. bataljona Tomšičeve, že dolgo znan kot prekaljen in drzen junak.

Kmalu po tistem, ko se je pri Poljani začelo streljanje, se je poročnik Požar napotil iz Mežice na položaje z avtom. Črni BMW je vozil prileten Nemec, ki ga je mali, a gibčni in odločni partizanski komandant pridobil pred dnevi z vozilom vred. Poročnik Franc Požar ni natančno vedel za razvrstitev svojega bataljona, predvsem pa ni vedel za vdor ustaške kolone po južnem pobočju Volinjaka do Torčevega. Pričakoval je, da ga bodo partizanske straže na cesti že pravočasno ustavile. Tako ni dosti pazil, kaj je na cesti in okoli nje. Ko se je pripeljal izza ovinka k vznožju Hamunovega

hriba, se je nenadoma usul v njegov avto mitralješki rafal.

V polno je zadel šoferja, ki je takoj izdihnil. Požar je izstopil iz uničenega vozila, ni pa se utegnil niti razgledati, že so ga obstopili štirje črni ustaši. Toda Požar je znal spretno ravnati s pištolo. Bliskovito je potegnil svojo valterico in tri ustaše pri priči prikrajšal za življenje, četrti pa je nabrusil pete. Tudi Požar se je takoj pognal navkreber po grmovju proti vrhu Hamunovega hriba, da bi se prebil do svojih. Mislil je, da je bataljonske položaje prevozil. Prav tam pa je spet naletel na ustaško mitralješko trojko. Zgrabili so ga, pa se jim je spet otesel in ponovno tri postrelil s pištolo.* Poslej se je umikal bolj previdno, a ustnice pod črnimi očmi so se mu bile razpotegnile tako nenavadno, kot bi mu šlo na jok. Tako blizu smrti kakor tisti peti dan po koncu vojne ni bil še nikoli od leta 1942, vrh tega pa ga je morila skrb za usodo bataljona, zakaj na njegove bojne položaje mu tistega dne ni uspelo priti.⁵⁰²

Ustaši, ki so se z južnih pobočij Volinjaka spustili k Torčevemu, tam prekoračili Mežo in se usmerili čez Hamunov hrib ter mimo njega in Naverškega vrha do kmetije Naveršnik,** od tam dalje pa proti Rehtu in Gorenjim Libučam, si niso kaj prida izboljšali tragične usode. Blizu Libuč so se bili namreč priključili glavnini,⁵⁰³ tej pa so enote 14. udarne divizije znova zastavile pot. Bolje so ravnale tiste ustaške bojne skupine, ki so se bile Mežici ognile po vzhodnem obrobju ter s področja Leš prodirale na jug proti Jazbini in Javorju. Te so izbrale pot, ki jo je bila pred dobrim tednom uporabila že 14. udarna divizija, ko je hitela proti Celovcu. Kakor takrat Nemci tako tudi partizani zdaj niso zapirali te poti. Obojim je za to primanjkovalo sil.

* Poročnik Franc Požar, takratni komandant 1. bataljona Tomšičeve, je o tem svojem pripetljaju pripovedoval piscu F. Strletu še isti dan. Pokazal mu je tudi večkrat prestreljeni plašč, drugi dan pa sta si ogledala še prestreljeni osebni avto. Franc Požar je bil zelo sposoben bataljonski poveljnik in junak, a je po vojni nesrečno in nečastno končal.

** Po pričevanju Ignaca Zdovca so ustaši prehajali proti zahodu tudi južno od Mežice in od tam nadaljevali pot proti Rehtu (pismo s skico z dne 29. novembra 1975). Bojan Škrk, takratni politični komisar Tomšičeve, pa je 16. februarja 1976 povedal, da je bilo tistega dne možno prehajati po cesti od Črne na Koroškem do Mežice le v oklopnem avtomobilu. Ustaši so skakali čez cesto »kot ščurki«, bilo jih je »kot mravelj«.

Ti ustaši so se nenadoma pojavili na pobočju Kavšakovega vrha, vzhodno od Črne na Koroškem. Obnje je trčil 3. bataljon 7. vojvodinske brigade, ki se je 14. maja 1945 hotel iz ogroženega področja umakniti najprej proti Šoštanju, nato pa proti Dravogradu, a je v obeh smereh naletel na ustaše. Moral se je pritajiti v Črni in prevzeti popolnoma trpno vlogo.⁵⁰⁴

Poleg glavnine tega bataljona je bila takrat v Črni na Koroškem še komanda tega kraja s partizansko stražo, prejšnji večer pa se je bil tu nastanil tudi štab Tomšičeve brigade z odseki, kurirji in radijsko oddajno postajo. Stabovci so mislili, da so na varnem. Nenadoma so jih presenetili ustaši.⁵⁰⁵

»Osem častnikov je na konjih prijezdilo v mestece,« je povedal takratni politični komisar Tomšičeve brigade Bojan Škrk.* »Povedali so, da nas že dlje časa opazujejo, da dobro vedo, koliko nas je. Zahtevali so, da jih spustimo skozi, sicer nas bodo zmleli, ker jih je več tisoč. Kaj smo hoteli? Spustili smo jih...«⁵⁰⁶

Kaže, da je ustašem tu uspela zvijača, kakršne smo se pogostoma posluževali tudi partizani. Ljudje vedo povedati, da teh ustašev ni bilo posebno mnogo. Hiteli so mimo Črne dalje proti izviru Meže in Remšeniku. Pri tem so pazili, da so se premikali v dobrem kritju.⁵⁰⁷

Bojan Škrk dalje navaja, da so dali ustašem prosto pot zaradi tega, ker so vedeli, da naše enote pričakujejo to svojat pri Železni Kapli. Štab Tomšičeve brigade je po radijski zvezi zares poročal o številčnosti, moči in smeri gibanja te kolone, ni pa mogel vedeti, da so bili ustaši na poti skozi Solčavo in čez Pastirkov vrh že dan poprej popolnoma preplavili Železno Kaplo in da štabu 14. udarne divizije manjka sil, s katerimi bi mogel ustaše ukrotiti, nikar prestreči in razorožiti še tiste ustaše, ki so prihajali izpod Uršlje gore skozi Črno in Remšenik. To tembolj, ker so bili najbolj nevarni ustaši na Libučki gmajni.⁵⁰⁸

* Bojan Škrk je povedal, da je bilo teh ustašev kakih tisoč, med njimi pa so bile tudi ženske v muslimanskih nošah z otroki. To pričevanje je dopolnil Vinko Žužek, takratni prvi pomočnik šefa obveščevalnega centra Tomšičeve, ki je te ustaše štel. Bilo jih je nekaj čez dva tisoč. Bojan Škrk zatrjuje, da je bila vsa ta kolona ustašev zajeta ...

S tem, kaj se je dogajalo v Železni Kapli od 12. maja, smo se že seznanili. Del 4. bataljona Tomšičeve s štabom se je moral umakniti proti Beli, ker je bil prešibak, da bi zoper ustaše lahko ukrenil karkoli. Kaj se je dogajalo s 5. bataljonom Bračičeve in kako se je gibal v okolici Železne Kaple, ni znano. Vsekakor so se bili ustaši razlezli do Dobrle vasi, o čemer priča podatek, da so se jim iz tamkajšnjega ujetniškega taborišča pridružili od Šercerjeve brigade zajeti Nemci. Teh je bilo 3.330. Z ustaši so odšli k Britancem...⁵⁰⁹

Ustaši in kar je bilo še tiste izdajalske mešanice so iz Železne Kaple nadaljevali pot proti Reberci. Tam so pred britansko tankovsko zasedo odlagali orožje. Večini tudi to ni dišalo, zato so se zasedenega križišča ogibali po hribih in rinili proti Galiciji ali proti Dobrli vasi. Pot proti Dobrli vasi je ubrala tudi neka četniška kolona. Nanjo sta naletela podpolkovnik Ivan Kovačič-Efenka in podporočnik Franc Valušnik-Gorenc s spremljevalcema.

»Tam smo se srečali s četniško kolono,« piše Jože Petrovčič,* eden izmed spremljevalcev, »ki je prišla nekje s hribov. Mislili so, da so že na varnem, saj niso imeli niti predhodnice in so šli v gručah brez razmikov. Mi smo se zapeljali z avtom kakih 50 metrov v notranjost četniške kolone. Nato nas je ustavil neki četniški oficir in nas spraševal, od kje smo. Predvsem ga je zanimalo, če smo res Slovenci. Na koncu je rekel, da če bi bili Hrvatje ali srbski partizani, bi se napil naše krvi, tako pa da naj se vrnemo, odkoder smo prišli. Efenka se je še nekaj pogovarjal z njim, a ne veliko. Vrnili smo se proti Pliberku. Med potjo je Efenka zapovedal Bračičevi ali Šercer j evi brigadi, da postavi četnikom zasedo. Četniško kolono so potem razbili, ker se četniki niso pustili razorožiti...«^{M0}

* Pričevanji Franca Valušnika-Gorenca in Jožeta Petrovčiča o tem dogodku se presenetljivo ujemata. Pripomniti pa je treba, da je bilo takih vpadov Ivana Kovačiča-Efenke v sredo oboroženih sovražnih kolon več. Nekdo mi je o tem dejal: »Efenka je bil neumen. Kar padal je med sovražnike in jih pozival k vdaji. Prav lahko bi ga bili ubili...« Seveda pri tem ni šlo za nespamet, marveč za izreden pogum, za preračunan psihični učinek na sovražnike. Znano je, da se Efenka niti v boju ni sklanjal pred izstrelki, ker je hotel s tem pokazati, da vsaka krogla ne zadene (po spominu pisca F. Strleta in Miče Došenoviča).

Takrat sta bili onstran gališkega mostu (na levem bregu Drave) v zasedi dve četi 2. bataljona Bračičeve brigade. Prav tedaj, ko so ustaši, Djurišičevi četniki in novomeški domobranci dospeli do mostu čez Dravo pri Galiciji, je bil pri zasedi komandant Bračičeve brigade Andrej Cetinski-Lev. Na mostu čez Dravo so bili Britanci, in s temi so se ustaši in četniki začeli pogajati za prehod na drugo stran. Da bi pogajanja preprečili, sta četi iz 2. bataljona Bračičeve začeli streljati po ustaših in četnikih kar mimo Britancev. Britanci so ujetnike zaščitili tako, da so jih vkrcali na svoja motorna vozila in jim dali na tovrnjake za stražo britanske vojake. Na britanske tovrnjake pa bračičevci niso smeli streljati..⁵¹¹

Koliko ustašev je prešlo most čez Dravo pri Galiciji, ni mogoče natančno ugotoviti. Vsekakor so bili to edini ustaši, ki jim je uspelo strnjeno priti v britansko vojno ujetništvo, kjer pa niso bili deležni pričakovanega gostoljubja ...

POSREDOVANJE PRI BRITANCIH

Stab 14. udarne divizije je bil sproti natančno obveščen o gibanju ustašev, o njihovi napadalnosti in brezobzirnosti. Toda z orožjem ni mogel ukreniti nič takega, kar bi zloglasne domače fašiste primoralo k vdaji. Na voljo je imel premalo sil. Poznalo se je zlasti to, da sta morali Serčerjeva in Bračičeva brigada oditi v Celovec, tako je imel štab za brzdanje ustašev na voljo spet samo tri brigade.

Po preboju mimo Poljane na Libučko gmajno so ustaši pri križišču Hrust sicer prišli v stik z manjšo britansko tankovsko patrolo, toda vsa Podjunska dolina z mostovi na Dravi je bila trdno v rokah enot 14. udarne divizije, kar so Britanci tudi priznavali. Ako bi se bili ustaši hoteli prebiti do britanske vojske, bi bili morali prekoračiti Dravo v smeri proti Tinju ali Grabštajnu.* Samo tako bi bili lahko postali ujetniki Britancev, toda pri tem bi bili morali premagati ne samo veliko daljavo in široko vodno pregrado, ampak tudi številne in

* Po ustaških begunskih virih (dnevnik Danijela Crljena) je razbrati, da so Britanci iz oklopne patrole onstran Holmca zelo domiselno zaustavili nadaljnje napredovanje ustašev. O tem je v že omenjenem viru napisano sledeče: »Major je odgovoril, da je bil obveščen o našem prihodu in da moramo ustaviti nadaljnji pohod, zakaj izza njegove enote so partizani, a ker prihaja noč, hi lahko prišlo do spopadov, ki jih on želi vsekakor preprečiti. Drugi dan bomo lahko krenili dalje brez ovir. Lahko zadržimo orožje, a če so med nami hudo ranjeni, nam major svetuje, da jih z našimi vozili takoj pošljemo v Celovec. Potoček pred čelom naše kolone je bil določen kot meja našega prodora, da ne bi prišlo do nepotrebnega mešanja in zmešnjave...« Ta potoček je Libuška, Janez Broman, po domače Cigler, pa je še povedal, da so bili tam izkopani protitankovski jarki, ki so za ustaše in zlasti še za njihova vprežna in druga vozila pomenili hudo oviro (izjava dne 21. januarja 1976, ustno). Tu je treba pripomniti, da so bili ustaši sicer strahotno utrujeni za nadaljevanje pohoda, vseeno pa hi se bile razmere lahko zapletle v njihovo korist, če bi jim bili Britanci dovolili nemoteno pot.

bojevitih enot slovenske osvobodilne vojske. Teh je bilo na tem prostoru še vedno precej. Naj jih naštejemo!

Najbližji ustašem je bil 3. bataljon Zidanškove brigade. Položaje je imel na hribčku Libič pri Pliberku in je bil močnejša prednja straža na poti od Dravograda proti Velikovcu, kjer so se bili razvrstili drugi štirje bataljoni Zidanškove.⁵¹² Zahodno od tu, pri Stebenu, je bil 3. bataljon Tomšičeve, ki je skupaj z dvema četama 4. bataljona vodil ujete Nemce od Poljane proti Sinči vasi. Nadzor nad temi ujetniki je 14. maja v celoti prevzel 4. bataljon, 3. bataljon Tomšičeve pa se je obrnil, odšel nazaj proti ustašem do Libuč in jim zastavil pot z naslonom na greben Senčnega kraja.⁵¹³ Ta dva bataljona, namreč 3. bataljon Tomšičeve in 3. bataljon Zidanškove, sta ustaše neposredno ogrožala. Druge enote so bile severno, južno ali vzhodno in tedaj še daleč stran.

S prihodom ustašev na Libučko gmajno se je pokazala potreba, hitro zasesti vse mostove na Dravi, jih braniti, po potrebi pa tudi uničiti. To so bili: cestni mostovi pri Labotu, Lipici in pred Velikovcem, cestni most pri Duleh in železniški pri Lipjeh ter cestni most pri Galiciji. V ta namen je nekaj enot prišlo tudi iz Celovca. Tako je Bračičeva brigada poslala dve četi v zasedo k mostu pri Galiciji, nasprotno pa je njen 5. bataljon odšel v sestav brigade, ki je bila v celovški gimnaziji.⁵¹⁴

Ker so bili mostovi čez Dravo večinoma leseni, so enote pripeljale s seboj sode z gorivom, da bi po potrebi mostove z njim polili in zažgali. Ker so te mostove varovali tudi Britanci, ni šlo brez težav.

Kazalo je, kakor da zavezniki kljubujejo. 2e pri razvrščanju na položaje ob mostovih 14. maja 1945 je prihajalo do sporov in zaostritev, ker so Britanci naše ovirali. Se bolj je bilo to očitno ob pripravah za požig mostov. Tam, kjer so naši pripeljali sode z nafto ali bencinom, so Britanci za njihovim hrbtom postavili tank-brizgalno z namenom, da ogenj takoj pogase, če bi ga naši zanetili.⁵¹⁵

O tem govori več radijskih brzojavk štaba 4. operativne cone. Naj za osvetlitev povzamem samo dve!

»Iz Štajerske se pomikajo velike kolone ustašev proti Dravi. Zavezniki preprečujejo našim enotam gibanje in zavzemanje položajev... Zavezniki nastopajo s tanki proti našim enotam. Razorožujejo našo vojsko, ki hoče zaustaviti so-

vražne kolone. Včeraj, 13. t.m., bil en naš vojak ranjen iz zavezniškega tanka pri Labotu. Skala.« Brzjavko je glavni štab JA za Slovenijo sprejel 14. maja 1945 ob štirinajstih. Sledila pa ji je brzjavka naslednje vsebine: »Zavezniki pod zaščito tankov vodijo četnike, ustaše in to bando v svoje logorje. Proti našim enotam nastopajo esesovci ter razorožujejo naše enote. Naša vojska preslaba, da bi preprečila to postopanje. Skala.«⁵¹⁶

Še več je v tej zvezi ustnih pričevanj. Tako je Ivan Mušič-Štefan, takratni komandant Šlandrove brigade, povedal, da je aretiral britanskega majorja, ki je dovoljeval, da so čez most v Labotu hodili oboroženi ustaši, Nemci in drugi poraženci.⁵¹⁷

Borci 14. udarne divizije so Britance pisano gledali, pripravljeni, da se vsak trenutek spopadejo z njimi, braneč pravico, da z domačimi izdajalci sami obračunajo. Odnosi so bili tako zaostreni, da bi bila dovolj le iskra in že se bi vnel boj ...*

V štabu 14. udarne divizije je bilo ogorčenje še toliko hujše. Podpolkovnik Ivan Kovačič-Efenka je bil besen na Britance še iz Borovlj, ker so dovolili, da je morala Bračičeva brigada tako hudo krvaveti. Sklenil je oditi v štab britanske divizije, ki je bil menda nastanjen v grabštanjskem gradu.⁵¹⁸

Podpolkovnika Ivana Kovačiča-Efenko so Britanci zelo spoštovali. K temu je največ pripomogel major D. C. Owen, šef britanske vojaške misije pri štabu 4. operativne cone, ki ga je svojim vojaškim kolegom predstavil kot izrednega junaka in izrednega vojskovodjo.** To je bilo za uspeh Efenkine misije zelo pomembno. Drugi razlog za uspeh je bil njegov obraz. Iz njega sta sijali milina in dobrodušnost, toda kadar

* Do najhujših zaostritev z zavezniki je prihajalo ravno v Labotu in na mostu čez Dravo pred Velikovcem. To je zaslediti iz več radijskih brzjavk štaba 4. operativne cone in Vide Tomšičeve, še več pa iz ustnih pričevanj. Borci 14. udarne divizije so tu pokazali, da ne poznajo šale, kar je pripomoglo, da so Britanci spremenili svoje ravnanje v škodo naših domačih izdajalcev (po mnenjih Ivana Dolničarja-Janoška in Petra Mendaša-Iztoka).

** Major D. C. Owen in podpolkovnik Ivan Kovačič-Efenka sta se spoznala in spoprijateljila še v času, ko je bil Efenka namestnik komandanta 4. operativne cone, se pravi v decembru 1944 in januarja 1945.

je bil Efenka ogorčen, so se mu na obrazu zarisale strahotno ostre poteze, ki so lahko vsakogar prepričale, da se ne šali...

Kaj je dosegel Efenka s tem svojim posredovanjem pri Britancih, je mogoče sklepati po pričevanju Ivana Dolničarja-Janoška.

»Mi smo hoteli mostove zažgati..., da nam ne bi ustaši ušli čez... Na most smo navalili bencinske sode, Angleži pa so prišli z brizgalnami. In čakali so, ko bomo mi zažgali, da bodo oni hitro gasili. To je bilo eno. To je bil incident. Bilo je tudi puškarjenje. In potem je šel Efenka na angleško komando v Celovec, v neki grad blizu Celovca. Ne samo protestirat, ampak na pogajanja, da se umaknejo ... Kaj je Efenka tam dosegel? Dal jim je vedeti, da, če se bodo še naprej tako obnašali, bomo mi po njih užgali. Da bomo užgali, če bodo oni omogočili ustašem, da bodo šli čez, in jih lepo sprejemali. Dosegel je to, da so se Britanci malo pomaknili stran od tistih mostov. No in kaj je še dosegel? Da so nam Angleži vrnili iz svojih logorjev precej ustašev in belogardistov. Ogromno smo jih dobili nazaj. Vlak za vlakom je šel nazaj ...«⁵¹⁹

Jože Stok-Korotan je po Efenkinem pripovedovanju zabeležil to protestno pot takole: »Zato je komandant 14. divizije odšel v zavezniški štab, v nekem gradu blizu Grabštajna in protestiral, češ da Angloamerikanci agitirajo, naj se enote balkanske Heeresgruppe vdajo le njihovim četam. Zaveznikom je zagotovil, da njegove brigade ne bodo pustile čez Dravo nobenega sovražnika. In to je zaleгло!«⁵²⁰

Ob katerem dnevnem času je Efenka obiskal britanski štab, ni znano. Zagotovo pa ni bila to edina njegova pot tega dne, da bi ustaše in četnike primoral k vdaji. Tako se je v spremstvu podporočnika Franca Valušnika-Gorenca, šefa obveščevalnega centra 14. udarne divizije, ter kurirjev Jožeta Petrovčiča in Franceljna iz Hrastnika zapeljal med ustaše. Na pot iz Velikovca so krenili 14. maja še pred poldnevom. Najprej so se zapeljali proti Dravogradu do Lipice, nato pa čez most proti Pliberku. Južno od Pliberka (pri kmetiji Cigler) se je Efenka pogajal z ustaškimi oficirji na prostem kakšnih pet minut. Zahteval je brezpogojno vdajo. Nato se je Efenka s spremstvom odpeljal v osebnem avtomobilu proti ustašem pri Železni Kapli.⁵²¹

Povedati je treba še to, da na britansko poveljstvo v grabštajnski grad ni šel samo Ivan Kovačič-Efenka. Zvečer tega dne, se pravi 14. maja 1945, sta se tja napotila še Ivan Dolničar-Janošek, politični komisar 14. udarne divizije, in kapetan Viktor Cvelbar-Stane, komandant Zidanškove brigade s spremljevalcema.⁵²² Vse tako kaže, da je bil ta obisk nadaljevanje in posledica dogovora med Efenkom in britanskimi oficirji. Britanski so partizanske oficirje poklicali, da bi bili navzoči pri pogajanjih z ustaškimi generali.

Ustaši so bili že dopoldne tistega dne poslali k Britancem poročnika Deutscha-Maceljskega, ki je dobro obvladal angleščino. Ta se je pretihotapil skozi redko zasedene partizanske položaje, nato pa sta šla na pogajanja k Britancem še generala Herenčič in Mirko Gregorič. Očitno so Britanci prav ta dva privedli v Grabštajn.⁵²³

»Vem, da je tam onstran Drave neka graščina. V tisti graščini je bil štab britanskega korpusa,« pripoveduje Viktor Cvelbar-Stane. »In midva z Dolničarjem sva prišla tja z nastopom mraka. Znašla sva se v nekem salonu, kjer so nas lepo sprejeli, in ni minilo dolgo časa, ko so vstopili štirje ali pet tistih ustaških generalov. In o njih se je tamkaj razpravljalo. Natanko se več ne spominjam, kaj. Vem samo to, da so ustaši postavili Britancem zahtevo, naj jih sprejmejo, naj jim dovolijo čez Dravo, ker se želijo vdati samo njim. Mi pa smo zahtevali nasprotno, da ustaši ne smejo prek Drave, ker so naši ljudje, ki so pri nas delali zločine, in da morajo zato postati naši ujetniki. Slovenski partizani smo si kot dobri zavezniki Britancev v tej vojni zaslužili vsaj to, da Britanci zdaj ne bodo koketirali z našimi sovražniki, ampak nam jih bodo pomagali ukrotiti. Tako sva rekla z Dolničarjem. In pristavila sva, da prehoda ustašev k zaveznikom prek Drave ne bomo dopustili, češ da se raje spopademo z enimi in drugimi na življenje in smrt... Midva sva takrat dosegla predvsem soglasje Britancev, da jih ne bodo spustili prek Drave in da bodo z nami celo sodelovali z eno tankovsko enoto pri zapiranju poti ustašem. Midva sva postavila ultimat ustašem: če se naslednjega dne ne bodo vdali, jih bomo napadli. Rekla sva, da so obkoljeni z vseh strani, da je naših sil zelo veliko, da imamo topništvo in tankovske enote, pa bomo z njimi obračunali, če se ne bodo vdali. Pod temi pogoji je bilo tudi sklenjeno, da se bodo drugi dan (15. maja) ob osmi uri poga-

j'anja nadaljevala na kraju samem, se pravi tam, blizu ustašev...»⁵²⁴

Zaradi Efenkinega in pravkar opisanega posredovanja je bil ustaški odposlanec poročnik Deutsch-Maceljski v skrbeh in slabe volje. Povedal je svojim ustaškim gospodarjem, kako se mu zdi, da se je mnenje pri Britancih od prejšnjega dne spremenilo in da ne pričakuje nič dobrega.⁵²⁵ Za ustaše neugodno razpoloženje pri Britancih pa so ustvarili predstavniki 14. udarne divizije Jugoslovanske armade in nihče drug...*

* To dejstvo posredno priznava tudi Milan Basta, ki na strani 389 svoje knjige »Agonija i slom NDH« piše: »Ker sta bila na Koroškem in v Celovcu naša kompletna 14. slovenska divizija in štab 4. operativne partizanske cone, so zavezniki v dogovoru z njima izročili našim oblastem 17. maja 1945 veliko število visokih ustaških funkcionarjev...« K temu je treba pripomniti, da se je Štirinajsta uradno imenovala »14. udarna divizija JA« in da se je štab Četrte cone imenoval »Stab 4. operativne cone JA«. Vračanje ustašev in drugih kvislingov se je 17. maja 1945 šele začelo, kar bo še natančneje popisano.

USTAŠI SE NAPOSLED VDAJO

Posredovanje predstavnikov štaba 14. udarne divizije pri Britancih je treba posebej poudariti. Najprej zaradi tega, ker so po tej poti dosegli, česar ni bilo mogoče doseči z vojaško silo. S tem so bila prihranjena življenja mnogih borcev Jugoslovanske armade pa tudi beguncev, ki si niso zaslužili smrti, predvsem pa je bilo skoraj v celoti ukročeno ter vojaško in politično potolčeno jedro domačega izdajstva jugoslovanskih narodov, kar je bilo neprecenljivega pomena za utrditev in uspešno nadaljevanje naše revolucije. Namreč prav dejstvo, da so Britanci našim narodnim odpadnikom odrekli sprejem v svoje ujetništvo in jih primorali na vdajo Jugoslovanski armadi ali pa jih kar izročili njej v nadaljnji postopek, je bil najhujši udarec, kar so jih mogle doživeti naše protirevolucionarne sile. To dejstvo pa je treba posebej poudariti tudi zategadelj, ker je bila vloga 14. udarne divizije pa tudi drugih enot 4. operativne cone med končnimi operacijami za osvoboditev prezrta ali zamolčana v celoti. V knjigi »Završne operacije za oslobodjenje Jugoslavije 1944—1945«, ki jo je kot temeljno zgodovinsko delo izdal Vojno-zgodovinski inštitut Jugoslovanske ljudske armade v Beogradu leta 1957, 14. udarna divizija JA pri zajetju Löhrove armade ter pri uničenju belogardistične, četniške in ustaške vojske na Koroškem sploh ni omenjena. Se bolj pomanjkljiv in netočen je opis zajetja glavnine ustašev in črnogorskih četnikov na dan 15. maja 1945.

»Ob poprejšnji topniški pripravi,« je zapisano na strani 713 omenjene knjige, »so 15. maja prešle sile 3. armade v napad na sovražno grupacijo v prostoru Crna—Mežica—Kovšak—Košutnik, ki se je še vedno skušala prebiti proti Pliberku. Ker je sovražnik pretrpel hude izgube, je brž prenehal nuditi odpor in enote 3. armade so ga začele razoroževati...«

Iz teh stavkov odseva povojna spominska romantika, ki sploh ne ustreza resnici. Topništvo 3. armade je bilo 15. maja

1945 predaleč, da bi lahko karkoli prispevalo k mehčanju ustaške volje za odpor, deli 7. in 8. vojvodinske brigade pa prešibki in preveč previdni, da bi bili lahko tvegali kakšen napad na ustaše. Ta povzetek in druge navedbe o tej zadevi zvenijo nekako tako, kakor da je ustaška glavnina obtičala še na področju Poljane, se pravi na ozemlju Jugoslavije, čeprav je dokazano, da se je skoraj v celoti prebila prek sedanje državne meje z republiko Avstrijo. Vendar pa ta izmislek nehote pove tudi to, kje so bili pravzaprav položaji enot 3. armade: bili so za ustaši in ne pred njimi. Pred ustaši so bile 15. maja samo enote 14. udarne divizije. Le-te so ustaše obkolile s severa, zahoda, jugozahoda in tudi jugovzhoda ter jim tako preprečile nadaljevanje pohoda proti zahodu.

Položaji enot 14. udarne divizije na zapori proti ustašem pri Pliberku, ki sta jih bila 3. bataljon Tomšičeve in 3. bataljon Zidanškove brigade zasedla prejšnjega dne in ki so se opirali na Senčni hrib jugovzhodno od Libuč ter na zahodno obrobje Borovja nad Hrustom, so se v noči na 15. maj 1945 močno okrepili. Najbližji prehod čez Dravo pri mostu v Lipici je bil dobro branjen; tu je bil na položajih ves 3. bataljon z eno četo 2. bataljona Šlandrove brigade.⁵²⁶ Do drugih mostov je bilo za ustaše daleč, vrh tega pa so se bili ustavili in utaborili. Očitno so bili preveč utrujeni in ni kazalo, da bi lahko nadaljevali pohod še isti večer. Zategadelj je veljalo mostove pri Velikovcu, Duleh, Lipjeh in Galiciji držati le z manjšimi silami, celotno Zidanškovo brigado pa razvrstiti na zaporo ob potoku Libuška mimo Hrusta na zahodni venec grebena Borovje s topništvom in močno rezervo na hribčku Libič, zahodno od Pliberka. Borci so se temeljito vkopali, kar se je zgodilo prvič v zgodovini te brigade.⁵²⁷

»Med tem, ko smo šli na pogovore k Britancem,« pripoveduje Viktor Cvelbar-Stane, »smo imeli brigado že na položajih neposredno okoli Pliberka. Bilo je tudi veliko topništva.

V Zidanškovi smo imeli precej topničarjev. Izkoristili smo jih. Dobili so zaplenjene nemške topove, tudi minometov je bilo dosti.* V glavnem smo bili pripravljeni, ker smo računali na

* **Poleg topov in minometov je bila pripravljena tudi močna oklopna skupina. Po pričevanju Jožeta Petrovčiča (pismo z dne 8. junija 1972) je podpolkovnik Ivan Kovačič-Efenka takoj po zmagi nad nemško 104. lovsko divizijo odredil, da vsi tanki in oklopni avtomobili odidejo v Pliberk. Nemškim šoferjem so bili dodani**

zelo resno stvar. Razvrstili smo se na obrobjih tistega gričevja na desni strani Drave, dolino pa so drugo jutro (15. maja 1945) zaprli Britanci s tanki. Bilo je kakšnih dvajset tankov, se dobro spominjam, ker sem jih videl. Mi smo torej držali hrib in tisti breg bočno, levo je položaje držala menda Tomšičeva ali morda kaka vojvodinska enota, ravnino na desni pa so s tanki zaprli Britanci... Pogajanja za vdajo ustašev so se začela ob osmih. Bilo je rečeno, da bomo z napadom počakali do devetih, a ni bilo nič. Ob devetih smo dobili povelje, naj ne streljamo, naj počakamo do dvanajstih in tako dalje. Štirikrat smo podaljšali ustašem rok za vdajo. Bili so zelo trdovratni...⁵²⁸

Ivan Jan-Srečko, tedanji pomočnik političnega komisarja 4. bataljona Zidanškove brigade, je Viktorja Cvelbarja-Staneta popravil in dopolnil le toliko, da so Britanci s tanki prišli šele okoli poldneva in da so le okrepili položaje tega bataljona Zidanškove, ki se je bil vkopal ob Libuški. Pripeljali so se v strelski tankovski vrsti in se med okopi borcev 4. bataljona Zidanškove zapeljali med ustaše, ki so se pred tanki razmikali. Ustavili so se kakih petdeset metrov pred položaji bataljona ter naperili tankovske topove in mitraljeze po taboru ustašev in njihovih beguncev na Libučki gmajni...⁵²⁹

Pričevanji Viktorja Cvelbarja-Staneta, tedanjega komandanta Zidanškove brigade, in Ivana Jana-Srečka sta odkrili popolnoma nova dejstva. V Jugoslovanskem vojaškem zgodovinisju doslej namreč ni bilo mogoče najti podatka, da so pri obkolitvi ustašev na prostoru med Holmcom in Libučami sodelovali tudi Britanci s tanki. Po sestavku Jožeta Stoka-Korotana, ki ga je leta napisal po pripovedovanju Ivana Kovačiča-Efenke in ga objavil še za časa njegovega življenja, je povzeti, da so Britanci razvrstili v zaporo 12 tankov, 12 samohodnih topov in en poveljniški oklopnik.⁵³⁰ To je bila za

slovenski mitraljezi in topničarji. Koliko je bilo teh tankov in oklopnih avtomobilov se Petrovčič ne spominja. Po podatkih iz Bojne relacije 14. udarne divizije šte. 8 z dne 28. oktobra 1945 (fase. 338/1 v IZDG) je 14. udarna divizija zaplenila 12 tankov in 50 topov. Stanko Smon, referent za organizacijo in izpolnitev v operacijskem odseku štaba 14. udarne divizije, pa je zapisal, da je organiziral motorizirani odred pri štabu divizije z oklopniki (pismo z dne 12. novembra 1975).

ustaše huda grožnja, saj je bilo očitno, da pri Britancih ne morejo pričakovati potuhe za boj proti Jugoslovanski armadi, kot so se nadejali izdajalski politiki.

Ustaši so bili pod močnim psihičnim pritiskom. Njihovo upanje, da bodo po preboju prek bivše in sedanje meje med Jugoslavijo in Avstrijo rešeni, se je razblinilo. Spet so bili obkoljeni. Tokrat še temeljiteje in na mnogo manjšem prostoru kot kdajkoli prej, saj so bili nabiti v manj kot kilometer široki in le dobre tri kilometre dolgi dolini, kjer je bilo moč z vseh strani učinkovito tolči po njih. Ob preboju iz Mislinjske doline proti Pliberku so začasno še lahko preprečili malodušje in obdržali bojnega duha, ker so pričakovali in govorili, da na Koroškem onstran državne meje ni enot Jugoslovanske armade. Prav v tem pa so se prevarali. Postalo je očitno, da so 14. maja krvaveli zaman ...

Obup je zagospodoval tudi med črnogorskimi četniki. Iskali so izhod v pogajanjih. Tako se je bil na motorju s prikolico in z belo zastavo prebil do Velikovca prav tisti četniški poročnik, ki je bil prejšnjega dne Ivanu Kovačiču-Efenki zastavil pot proti Železni Kapli in ki je takrat govoril, da bi se napil krvi srbskih ali hrvaških partizanov. V štab 14. udarne divizije je prišel oborožen do zob.*

»Mi vemo,« je dejal četniški emisar, »da vas je tukaj samo tisoč. Če se takoj ne umaknete, bomo uporabili vso silo, da si napravimo prosto pot do Britancev ...«⁵³¹

Jože Petrovčič meni, da se je ta četniški poročnik hotel prebiti na varno kot parlamentarec. Pobegnil je od četniške kolone, ki je bila medtem že razbita. Obnašal se je zelo nesramno. Grozil je in zmerjal. Govoril je tudi, da je osebno podaril partizanskim oficirjem življenje, zdaj pa so ga izdali. Bilo je očitno, da gre za zakrknjenega zločinca, zato je Ivan Kovačič-Efenka ukazal, naj ga nemudoma razorožijo in izroče kontra-obveščevalni službi...⁵³²

Hkrati s poskusi, da bi s takimi in podobnimi zastraševanji »pogajalcev« dosegli prosto pot za umik čez Dravo in proti zahodu, so ustaši iskali pomoč tudi pri svojih prijateljih — ko-

*** Pripetljajev, da so posamezni »pogajalci« vpadli v štabe brigad ali celo divizije, oboroženi do zob, je bilo več. To pomeni, da je bilo za varnost naših štabov preslabo poskrbljeno.**

roških nacistih v Celovcu, pač po načelu: »Skupaj klali — skupaj se reševali...« Ti naj bi prek svojih zvez in pod videzom javnega mnenja vplivali na Britance, da bi z ustaši ravnali bolj človeško, se pravi, da jih ne bi prepustili Titovim silam.

V ta namen so — kot je povedal očividec Franc Beč — prišle do položajev pred Pliberkom skupine nacistov iz Celovca. Tu so britanske vojake in častnike iz tankovske zapore nagovarjali, naj ustašem napravijo prosto pot, češ da bodo s tem rešili matere z otroki, ki da jim preti smrt od Titovih komunistov. In sploh naj bi spustili dalje proti zahodu tudi ustaške vojake, ker so pač borci proti komunizmu .. * Toda britanski tankisti so bili hladni, kakor da se jih prigovarjanje prišlekov iz Celovca prav nič ne tiče. Bolj ko so vsiljivci zabavljali čez partizane, bolj so njihovi obrazi postajali mrki in odločni. Kazalo je, da s te moke ne bo kruha, zakaj poveljniki tankistov so zahtevali vdajo brez vsakršnih »človekoljubnih« komedij ...

-Položaj ustašev in četnikov na Libučki gmajni se je poslabšal tudi zaradi tega, ker so bili Vojvodinci spet uredili svoje vrste.** Prek noči na 15. maj so se bili večinoma že zbrali

* Kot vidimo iz pričevanja Franca Beča (izjava dne 22. decembra 1976, ustno) so koroški nacisti ostali zvesti temu svojemu besednjaku do današnjih dni. Še dandanes heimatdimstarji, zvesti Hitlerjevemu idealom, Slovence na Koroškem obkladajo z najrazličnejšimi psovkami, češ da so »titovski in komunistični izdajalci«. Prav tako se še tudi dandanes bratijo s pobeglimi ustaši, ki jim avstrijske oblasti pod krinko žalnih slovesnosti za padlimi omogočajo izkazovanje sovraštva do nove Jugoslavije ...

** Milan Basta pravi o tem v svojih knjigah in tako tudi v najnovejši (»Rat je završen 7 dana kasnije«, str. 350) med drugim tudi tole: »Naše enote so po umiku zavzele nove položaje... Trenutno so bile brez zveze z divizijo (mišljen je štab), odrezane od preskrbovanja, brez zadostne hrane in streliva, brez kakršnegakoli naslona na naše sile. Borci in poveljniško osebje so bili izčrpani od neprestanih bojev. Mnoge čete so bile nepopolne, a posamezne skupine so se (še)le) zbirale. Sedma brigada še ni vedela za usodo svojega tretjega bataljona. Ena četa (iz tega bataljona) se je vrnila nepopolna ...«

s hribov in gozdov ter začeli zasedati položaje na levem boku Zidanškove brigade (vzhodni del grebena Borovje pa do grebena Dolga brda). Čeprav sta bili 7. in 8. vojvodinska brigada še vedno okrnjeni za več kot polovico svojega moštva, ki se je bilo prebilo v druge smeri, je bila za ponovno obkolitev ustašev dobrodošla vsaka enota.

»Od 51. divizije sta bili tam dve brigadi, toda številčno šibki,* je zapisal Efenkin kurir Jože Petrovčič.⁵³³

Stab 51. divizije, ki je bil v Dravogradu, sploh ni vedel za usodo in položaje teh dveh brigad. Domneval je, da sta bili prejšnjega dne čisto razbiti. Zato se je Milan Basta, politični komisar te divizije, v avtomobilu z manjšim oboroženim spremstvom odpeljal po levem bregu Drave proti Labotu in Velikovcu, da bi ti enoti kako našel in z njima navezal stike.⁵³⁴ Ko se je oglasil pri polkovniku Petru Stantetu-Skali v štabu 4. operativne cone,** je bil videti čisto obupan.⁵³⁵ Tu je izvedel, kam naj se zapelje, da bo našel svoje. Iz Velikovca se je vrnil in prešel most čez Dravo pri Lipici. Imel je srečo. Borci Zidanškove brigade, na katere je naletel pri Pliberku, so mu povedali za skupino Vojvodincev, ki so bili pri hišah vzhodno od Satrana. Tako je Milan Basta našel svoje, menda celo štab 7. vojvodinske brigade z radijsko oddajno postajo. Hkrati se mu je ponudila nepričakovana priložnost, da sodeluje na pogajanjih za vdajo ustašev. Zanj je bil namreč izvedel podpolkovnik Ivan Kovačič-Efenka, komandant 14. udarne divi-

* Številčno stanje 7. in 8. vojvodinske brigade iz tistih dni ni ohranjeno. Po stanju z dne 6. maja 1945 je imela 7. vojvodinska brigada tri bataljone in prištabske enote ter 1771 ljudi. Za 8. vojvodinsko brigado je ohranjeno številčno stanje z dne 2. maja 1945, in sicer 2.604 ljudi, vendar po oborožitvi izhaja, da je bilo za boj pripravljeno le kakih 1.390 ljudi (operativna dnevnik 7. in 8. vojvodinske brigade, AVII, štev. reg. 47 — 3, k. 1400, in 35 — 3, k. 1402). K temu pa je treba pripomniti, da so se na položajih vzhodno od Zafrana (Borovlje, Košutnik) znašli samo nekateri deli obeh omenjenih brigad. Tako vemo, da je bila glavnina 3. bataljona 7. vojvodinske brigade v Črni na Koroškem, najmanj polovica 8. vojvodinske brigade pa v Dravogradu.

** Srečanja s polkovnikom Petrom Stantetom-Skalo, komandantom 4. operativne cone JA, v Velikovcu Milan Basta v svojih knjigah ne omenja in tudi ne v zadnji »Rat se završio 7 dana kasnije«, pač pa se tega Stante še zelo živo spominja ...

Tako zbiti v ozko dolino pred Pliberkom so se znašli ustaši in vse, kar jih je spremljalo. Pot proti zahodu so jim zaprli: Zidanškova brigada, 3. bataljon Tomšičeve in Britanci s tanki ter jih tako primorali k vdaji. (Foto Miroslav Lilik.)

zije. Hotel je imeti koga ob sebi pri pogajanjih z ustaši, da bi jih laže prelisičil, češ da so obkoljeni od dveh divizij in da nimajo druge izbire, kakor da se vdajo ...⁵³⁶

Do prvih pogajanj je prišlo, kot rečeno, že 14. maja 1945 okoli poldneva. Ta pogajanja so bila na prostem med gostilno Hrust in kmetijo Cigler in so trajala le dobrih pet minut. Podpolkovnik Ivan Kovačič-Efenka je v spremstvu Franca Valušnika-Gorenc, šefa obveščevalnega centra 14. udarne divizije, zahteval od ustaških oficirjev, da nemudoma položijo orožje. Nato sta se Efenka in Gorenc odpeljala mimo ustaškega tabora čez Libuče proti Globasnici in Železni Kapli, kjer je bila na pohodu druga ustaška kolona skupaj s četniki.⁵³⁷

Uvodna pogajanja 15. maja 1945 zarana in dopoldne pa so bila pri Ciglerju, v večji in novejši hiši, ki stoji 150 metrov vzhodno od križišča in gostilne pri Hrustu. V tej hiši je bil

partizanski štab, a pogajanj so se udeležili tudi britanski oficirji.⁵³⁸ Na strani Jugoslovanske armade se jih je poleg Ivana Kovačiča-Efenke udeležil še major Mičo Došenovič, načelnik štaba 14. udarne divizije, ki je bil dobrodošel zlasti zaradi srbo-hrvatskega jezika, ki ga Efenka ni dobro obvladal.⁵³⁹ Dalje je tu od začetka in občasno sodeloval še kapetan Viktor Cvelbar-Stane, komandant Zidanškove brigade.⁵⁴⁰ Pogajanja so bila zelo ostra in so s prekinitvami trajala od osmih pa vse do sredine dneva.⁵⁴¹ Možno je, da sta na njih občasno sodelovala še pokojni Anton Godec-Tomaž, komandant Tomšičeve, in Milan Jesič-Ibro, komandant 7. vojvodinske brigade, vendar sta ta dva utegnila biti bolj opazovalca kot pogajalca. Majorja D. C. Owena, šefa britanske vojaške misije pri štabu 4. operativne cone, in Milana Baste, političnega komisarja 51. divizije, na pogajanjih pri Ciglerju še ni bilo, zakaj Mico Došenovič, ki ju sicer pomni, ju ni videl. Došenovič pravi, da je Efenka odšel iz štaba divizije v Velikovcu na položaje pri Pliberku že zjutraj, on pa se je tja odpeljal malo pozneje.⁵⁴²

Pogajanja, na katerih je sodeloval Milan Basta in ki so jim v bistvu načelovali Britanci, so se začela šele 15. maja 1945 po dvajnosti uri na pliberškem gradu.* Kdo vse je bil navzoč na teh pogajanjih z jugoslovanske in britanske strani, še ni bilo mogoče dognati. Za zdaj vemo samo za podpolkovnika Ivana Kovačiča-Efenko, komandanta 14. udarne divizije, za Milana Basto, političnega komisarja 51. divizije, in za majorja D. C. Owena, šefa britanske vojaške misije pri štabu

* O tem, da so bila končna pogajanja na pliberškem gradu, sta dokaj zanesljivo pričevala Franc Vesočnik iz Nonče vasi in Rozina Petrač iz Libuč (pismo Filipa Kolenika z dne 18. novembra 1975), več prič, npr. Gregor Opetnik, Franc Košak in Skukova mama o tem bolj sklepajo (pismo Bogdana Žolnirja z dne 4. novembra 1975). Pričevanje Jožeta Petrovčiča se po opisu okolice gradu ujema z dejanskim stanjem zunaj pliberškega gradu, podobnega gradu pa ni nikjer v okolici. Grad v Zvabeku ne pride v poštev, v Dobu pa gradu ni. Tudi izjava Janeza Burje-Matjažka iz junija 1972 se ujema s Petrovčičevimi navedbami. Tomažka je napotil v Pliberk Ivan Dolničar-Janošek, politični komisar 14. udarne divizije, z nalogo, da zavaruje podpolkovnika Ivana Kovačiča-Efenko med pogajanj z ustaši. Na pot sta krenila z Jožetom Juričem-Tarzanom v motorju s prikolico. Med pogajanj sta bila zunaj gradu.

4. operativne cone.* Da je bil tam kak britanski general, kot trdita Milan Basta in Danijel Crljen, z dosedanjimi raziskavami ni bilo mogoče potrditi. Z ustaške strani, kakor je posneti iz ustaških begunskih virov, so bili v odposlanstvu: general Herenčič in Servatzy ter polkovnik Danijel Crljen.⁵⁴³

Milan Basta se je sprva branil iti na pogajana. Motila ga je celo navzočnost Britancev, ki jim ni zaupal.

»Tisti trenutek sem bil v hudi dilemi,« piše o tem sam. »Ali naj grem na pogovor, za katerega nimam nobenih pooblastil in katerega izhod je še popolnoma negotov?«⁵⁴⁴

Mučili so ga vsemogočni sumi, ki pričajo, da zahodnih zaveznikov ni poznal in da poprej ni imel z njimi nobenih stikov. Mislil je celo, da napletajo kako ukano. Se potem, ko je prišel na kraj pogajanj v spremstvu svojih treh kurirjev in ko se je pogovarjal s podpolkovnikom Ivanom Kovačičem-Efenko, je hudo dvomil o uspehu. Rekel je, da je vsak trud zaman, češ da se je 51. divizija hotela pogajati z ustaši, toda le-ti o vdaji niso hoteli niti slišati.⁵⁴⁵

»Vi ste šli za njihovo kolono,« mu je odvrnil Efenka, »zato seveda niso čutili potrebe po vdaji. Sedaj so ustaši v popolnoma drugačnem položaju: mi smo odspredaj in obkoljeni so, ne morejo dalje. Samo, ko pridejo in se bodo začela pogajanja, je treba nastopiti odločno po vojaško. Ne smeš pokazati, da si komisar, ampak vojak!«⁵⁴⁶

Ivan Kovačič-Efenka se je po teh besedah zasmel in potem se je zasmel še Milan Basta. Efenka je bil zadovoljen, da je pri sobesedniku premagal pomisleke in si tako pridobil dobrega pomočnika na pogajanjih. In res, ni se zmo-

* Jože Petrovčič je zapisal, da se je pogajanj v gradu v Efenkinem spremstvu udeležil tudi neki podporočnik iz obveščevalnega centra 4. operativne cone. Ta podporočnik je bil nizke postave, sicer pa močan, širokega obraza in resne narave (pismi Jožeta Petrovčiča z dne 19. maja in 8. junija 1972). Janez Burja-Matjažek je izjavil, da je bil to Jože, šef. O. C. Slandrove brigade, to pa je bil podporočnik Jože Sacer, ki živi kot elektroinženir v tujini. Tega sem v spremstvu njegovega brata Franca iz Celja obiskal 15. in 16. novembra 1972, vendar mi je udeležbo na pogajanjih zanikal, češ da to za zgodovino ni važno. Možno je, da se s pričevanjem ni hotel izpostaviti nevarnosti, ki preti od našega sovražnega begunstva jugoslovanskim državljanom v tujini. Tu je treba povedati, da je bil Jože Sacer zelo sposoben obveščevalni oficir, znal je tudi več jezikov. Tudi njegovi starši, brat in obe sestre so bili zvesti osvobodilni stvari do konca.

til, Basta se je potem kar dobro odrezal. Toda prav opis teh potankosti, ki jih je podal Efenkin kurir Jože Petrovčič in ki se ujemajo s spomini Milana Baste samega, zgovorno priča, da je imel pri pogajanjih z ustaši 15. maja 1945 vse niti v rokah Ivan Kovačič-Efenka, nasprotno pa je Basta vanje posegel bolj ali manj po naključju.

Razen z Milanom Basto se je Ivan Kovačič-Efenka pred gradom pogovarjal še z majorjem Owenom. Ta je pripomnil, da ima Efenka za svojo divizijo preobsežno ozemlje, ustaška moč pa da je velika. Efenka mu je odvrnil, da so nemške enote večinoma že razorožene in da bo zaradi tega lahko osredotočil okoli ustašev vso svojo divizijo, je pa tukaj še 51. divizija. Pogovor Ivana Kovačiča-Efenka z Milanom Basto in majorjem Owenom pred začetkom glavnih pogajanj z ustaši je trajal kake pol ure. Potem so prišli ustaški parlamentarci.⁵⁴⁷

Kako je prišlo do teh pogajanj, je natančno popisal Efenkin kurir Jože Petrovčič, ki ima zelo dober spomin.

»Z Efenko sem bil tudi na pogajanjih z ustaši,« piše Petrovčič. »Poleg naju je šel major misije pri štabu 4. operativne cone in prevajalec, zraven pa še en podporočnik-obveščevalec iz štaba 4. operativne cone in šofer. Avto je bil zaprt, rumene barve, podoben ‚rekordu 170 L.‘ Major angleške misije in prevajalec sta šla z jeepom. Oni so vozili prvi. Ko smo prišli na določen kraj, mislim, da je bil to Dob, smo se ustavili in šli peš v hrib do neke graščine. Pred vhodom v grad so rasle lipe. Kakih pet minut za nami je prišel komisar 51. divizije s tremi kurirji...«^{M8}

V nadaljevanju Petrovčič opisuje pogovor Ivana Kovačiča-Efenke z Milanom Basto in britanskim majorjem Owenom, ki smo ju že povzeli, in nadaljuje:

»Nato je prišel britanski oficir — ne vem, ali je bil major ali podpolkovnik. Z njim je bil neki nižji oficir. Obadva sta bila iz britanskih enot, stacioniranih v Velikovcu.* Z njima so prišli trije ustaški višji oficirji, eden je bil general — majhne postave — in štirje podoficirji. Oni so bili čisto z druge strani. Najprej so se Britanci med sabo pogovarjali, čisto od-

* Jože Petrovčič se je glede tega najbrž zmotil. Po izjavi polkovnika Petra Stanteta-Skale ni bilo takrat v Velikovcu nobenih britanskih enot. Najbrž sta bila ta dva častnika iz poveljstva britanskih enot v Celovcu.

Tak je bil pogled na množico nakopičenega ljudstva na Libučki gmajni po ustaški vdaji 15. maja 1945. Ta množica ni bila več sposobna in pripravljena za boj. (Foto Miroslav Lilik.)

dvoj eni in na samem. Kaj so se pogovarjali, ne vem. Pogovor je bil pred gradom. Nato pravi major iz misije, naj gredo vsi v grad. In so šli takole: prvi je šel prevajalec,* za njim ustaški oficirji, potem major misije, za njim Efenka, komisar 51. divizije in naš obveščevalec, nato drugi. Efenka nam je (Petrovčiču, kurirju iz obveščevalnega centra in Bastinim spremljevalcem) naročil še prej, ko ni bilo tam ustašev, naj ostanemo

* Po pričevanju Jožeta Petrovčiča (pismo z dne 8. junija 1972) je bil za prevajalca član zavezniške vojaške misije pri štabu 4. operativne cone, ki je dobro obvladal naš jezik, a tega ni maral izdati vse do kapitulacije Nemčije. Ta prevajalec je šifriral za radijsko oddajno postajo. Po kapitulaciji Nemčije je sam povedal, da so njegovi starši doma iz Zagreba, on pa da se je rodil v ZDA. Kateri častnik iz Ovnove misije je bil to? Narednik Robert Grindlay-Bob prav gotovo ne, ker je zanikal udeležbo na pogajanjih z ustaši (pismo z dne 14. januarja 1976). Ostane samo še ameriški seržant, ki se je pisal menda Perič.

zunaj pri ustaškem spremstvu. Če se bo približevala kakšna ustaška kolona ali če jo bomo opazili, naj mu to pridemo povedat, če pa bi nas iznenadili, naj uporabimo orožje. Opazovali smo okolico z daljnogledom, tako tudi ustaši. Verjetno so imeli enako nalogo kot mi. Po dobri uri so prišli ustaški oficirji ven in se pogovarjali med sabo. Mislim, da so se med seboj posvetovali. Ko so prišli ven in se mimo nas oddaljevali, sem enega izmed njih razumel, češ da bi se vdali samo Slovencem pod pogojem, da jih ne vračajo na Hrvaško. Potlej so se oddaljili in njihovega pogovora nisem več slišal. Čez kakih deset minut so se vrnili nazaj v zgradbo ...⁵⁴⁹

Kaj se je medtem dogajalo znotraj gradu? O tem imamo na voljo le pričevanje Milana Baste, ki ga je podkrepil z navodbami iz ustaškega begunskega tiska. To pričevanje pa je zelo enostransko in ni s povzetki iz spominov Danijela Crljena nič pridobilo. Kaže, da je imel Crljen, ko je pisal spomine, v rokah Bastovo knjigo »Rat posle rata«, ki je izšla v Zagrebu leta 1963. Zdaj se sklicujeta drug na drugega ...

Veliko vprašanje je, če je na teh pogajanjih res sodeloval kak britanski general. Ko mi je Ivan Kovačič-Efenka pripovedoval o tem dogodku, ni omenjal nobenega britanskega generala, pač pa le majorja. Le-ta je potrdil voljo britanskega poveljstva, da se morajo ustaši vdati Jugoslovanski armadi, in menda je zaradi tega kasneje celo prišel v nemilost. Efenka je hotel na teh pogajanjih z ustaši ustvariti vtis, da so ustaši obkoljeni z ogromnimi silami, zato mu je bil potreben politični komisar 51. divizije. In ta ukana mu je popolnoma uspela.⁵⁵⁰

Res je, da bi bilo verodostojno pričevanje s teh pogajanj zelo dragoceno, a takega pričevanja ni in ga najbrž nikoli ne bo. Ostane nam, da pravo resnico izluščimo med vrsticami, a to je z natančno razumsko razčlenbo vsekakor mogoče. Bistveno na teh pogajanjih je namreč bilo, da so Britanci dali nedvoumno vedeti ustašem, kot da se sploh ne želijo vmešavati v zadevo, ki se tiče samo njihovih zaveznikov. Ko je postalo očitno, da ustaši še naprej igrajo na karto britanskega zaščitništva, so Britanci izgubili potrpljenje in prek tolmača povedali, da je Britansko orožje na voljo njihovim jugoslovanskim zaveznikom in da so ustašem britanski tanki že zaprli pot, pri tem pa imajo na dosegu svojega orožja celotno ustaško taborišče.⁵⁵¹

Britanci pa niso 14. udarne divizije podprli samo z besedami, marveč tudi z dejanji, ki so pričala, da bodo neusmiljeno zatrli vsak poskus hrvatskih fašistov za nadaljevanje bojev. To so ustašem pokazali z grozečimi preleti zavezniških letal.* Stane Režen, takratni komandant 3. bataljona Tomšičeve brigade, pa je povedal, da so trije britanski tanki kar gazili po ustaših na čelu njihove kolone. Tako ravnanje se je zdelo nečloveško celo slovenskim partizanskim borcem, čeprav so izdajalce sovražili...⁵⁵²

Ustaši niso imeli druge izbire, kakor položiti orožje in to brez odlašanja. Komaj so si izgovorili dvajset minut odloga za izobešanje belih zastav. Pogajanja so bila končana. Zastopniki obeh strani so prišli iz gradu in se napotili vsaksebi.

»Uspeli smo, toda moramo biti previdni,« je Efenka rekel med potjo do avtomobilov komisarju 51. divizije. »Tisti ustaški oficirji so stari mački. Moramo gledati na uro! Ako ne bodo izobesili belih zastav točno ob napovedani uri, moramo brez pomisleka izvesti napad na ustaško kolono! Sedaj moramo pohiteti naravnost na položaje, da ne bodo oni prej med svojimi kot mi!«⁵⁵³

»Ko smo prišli na položaje,« pripoveduje dalje v pismu Jože Petrovič, »je Efenka takoj obvestil podrejene o uspehu pogajanj in ob kateri uri morajo ustaši izobesiti bele zastave. No, ob določeni uri zastav še ni bilo. Na ustaško kolono se iz naših položajev oglasijo mitraljezi in minometi. Obstreljevanje je trajalo približno petnajst do dvajset minut, nato so ustaši izobesili bele zastave, kar je pomenilo, da so se vdali... Ko so se vdali, smo šli k njihovi koloni. Ne vsi, večina naših je še

* Jovo Popovič v podlistku »Rat poslije pobjede« (kazivanje Kosta Nadja, Vjesnik z dne 31. maja 1975) navaja, da so ustaško glavnino na Libuški gmajni preleteli izvidniki iz 113. letalskega polka 11. letalske divizije Jugoslovanske armade in povzema tudi poročilo majorja-lovca Miljenka Lipovščaka, ki kraje in stanje na cestah od Dravograda do Velikovca in Dobrle vasi tako natančno popisuje, da ni dvomiti, da so izvidniška letala Jugoslovanskega vojnega letalstva res preletela ustaško kolono. Seveda pa s tem še ni mogoče zanikati preletov britanskih letal. Po pričevanju Petra Mendaša-Iztoka z dne 7. februarja 1976 so Britanci 15. maja 1945 pritiskali na ustaše z vsemi sredstvi, da bi se vdali, in so v ta namen naredili nad njimi tudi »letalski klobuk«. Po tem izrazu je mogoče sklepati, da je bilo letal zelo veliko, kar je bilo za ustaše resno opozorilo, da se morajo vdati brez odlašanja.

vedno ostala na položajih in se vidno gibala, da bi ustaši mislili, kako ogromno nas je. Ko smo prišli na železniško postajo, je bilo tam mrtvih in ranjenih ustašev, med njimi celo neka ženska z otrokom ... Ob vdaji so nekateri ustaški oficirji rekli, da so tisti, ki so jih napeljali na zločine, ušli, a nje so pustili na milost in nemilost... Med našim obstreljevanjem se ustaši niso kdo ve kako upirali. Ko smo jih razoroževali, smo tiste v uniformah razvrščali na eno, matere z otroki posebej in tako tudi starce ... Prve ustaške enote so bile razorožene med križiščem pri Hrustu in Pliberkom .. »⁵⁵⁴

O pokolu, ki je sledil po dogovorjenem roku za vdajo, ker ustaši niso do določene ure izobesili belih zastav, pripoveduje tudi Mico Došenovič, takratni načelnik štaba 14. udarne divizije. Na vprašanje, če je to streljanje po ustaški koloni mogoče pojmovati kot topniško pripravo, kakor je navedeno v knjigi »Završne operacije za oslobodjenje Jugoslavije 1944 do 1945«, se je porogljivo nasmehnil.

»Bog obvaruj!« je zavzeto rekel. »Nobene topniške priprave ni bilo, nobene. Ta masaker, da ga tako imenujem, so napravili puškomitraljezi šarci. Zmeraj pravim, imeli smo idealne položaje in kratko razdaljo, pred sabo pa gručo. To ni bila bojna razvrstitev, to je bila gruča zbitega ljudstva na cesti in okoli ceste, voz pri vozu in človek pri človeku... In takrat je imel en naš bataljon več mitraljezov kot poprej pol divizije .. »⁵⁵⁵

O tem zadnjem boju enot 14. udarne divizije — ako ga tako lahko imenujemo, saj ustaši skoraj niso nudili nobenega odpora — pripoveduje tudi Stane Režen, takratni komandant

3. bataljona Tomšičeve. Pravi, da je njegov bataljon udaril po tistih ustaših, ki so si ob uri za nastop vdaje hoteli izsiliti prosto pot od Senčnega hriba v smeri proti Sinči vasi. Tamkaj so nanje zagazili tudi Britanci s tanki.⁵⁵⁶

Viktor Cvelbar-Stane, Ivan Jan-Srečko in Milan Basta tega obstreljevanja ustašev ne omenjajo ali se ga ne spominjajo. Tudi redki tamkajšnji prebivalci, ki jih je bilo mogoče najti in zaslišati, tega boja niso potrdili, ker pač dogaganja na Libuški gmajni ni opazoval nobeden, domnevajo pa, da je do boja vsekakor moralo priti, drugače pripadniki begunskih skrajnežev ne bi nosili vencev na Libuško gmajno in jih obešali na smreke pod Borovjem. Najbrž pa večjega števila žrtev med ustaši tu ni bilo, zakaj na libuškem pokopališču

je bilo pokopanih le šestnajst neznanih vojakov* hrvatske narodnosti.⁵⁵⁷

Razoroževanje ustašev se je začelo z vdajo njihovih generalov, ki so orožje odložili v leseni uti pri gostilni Hrust. Borci Zidanškove brigade so razorožene ustaše usmerjali proti Pliberku in dalje proti Dravi in Labotu. Tam so jih prevzemali Vojvodinci.⁵⁵⁸

»Moj namen je bil,« je nekoč povedal Ivan Kovačič-Efenka, »ustaše kar najhitreje spraviti stran od orožja. Se zmeraj so mislili, da gredo dalje v Avstrijo,** toda kanalizirali smo jih čez Dravo proti Labotu in Dravogradu ...«⁵⁵⁹

Razoroževanje ustašev je potekalo vso noč in ves dopoldan prihodnjega dne. Sele tedaj, 16. maja 1945, je v dogajanje posegla tudi 12. slavonska udarna brigada, 16. udarna divizija pa se je s prelaza Jezersko spustila proti Železni Kapli. Tam je polovila nekaj zaostalih ustašev ...⁵⁶⁰

* Očitno je bila posledica tega streljanja, da je padlo več ustašev. Leta 1972 je bil na pokopališču v Libučah še preprost spomenik z napisom »16 UNBE SOLDAT«. Štirje padli vojaki so bili napisani z imeni in priimki, pod spomenikom pa je bil venec z ustaškim grbom.

»* Milan Basta v vseh treh knjigah in tako tudi v »Rat je završen 7 dana kasnije«, str. 371, pravi o spremljanju ujetnikov tudi tole: »2e prej sem pomišljal, da bi bilo najbolje, ako ujetniške kolone ne bi bili obrnili nazaj, ampak bi šli naprej prek Pliberka, Lipice in Labota ter jo po dolini Drave privedli na ozemlje Jugoslavije pri Dravogradu; šli bomo hitreje, ker nas ne bodo ovirala zapuščena tehnična sredstva, orožje in razni vozovi, a sovražni vojaki bodo imeli vtis, da gredo naprej v ujetniška taborišča na Avstrijsko ...« Toda ta zamisel je bila Efenkina, o čemer priča tudi vsa praksa enot 14. udarne divizije pred tem dogodkom. Povsod so sovražnike tako oddvajale od orožja, da so imeli vtis, kakor da bodo brez orožja lahko prišli na avstrijsko ozemlje. Tu je treba povedati, da so ustaši z Libučke gmajne zares šli po tej poti, kar je potrdilo več prič iz vrst tamkajšnjega prebivalstva, med njimi tudi Janez Broman-Cigler (izjava 21. januarja 1976, ustno), pa tudi to, da se ustaši proti Dravogradu niso vračali samo po tej poti. Franc Beč (izjava 22. decembra 1976, ustno) navede, da so šli tudi po poti, po kateri so bili prišli, se pravi čez Poljano, Ravne in Podklanec. Dobro mu je ostalo v spominu, da so ustaši čez Ravne na Koroškem hodili neprenehoma tri dni, toliko jih je bilo. Z nekaj manj gotovosti je to povedal tudi Viktor Cvelbar-Stane (zapis z dne 19. aprila 1976).

Prava podoba kapitulacije. Kje je posnetek nastal, ni natančno ugotovljeno, skoraj gotovo pa predstavlja ustaše po vdaji na Libučki gmajni.

Tudi enote Jugoslovanske armade, ki so za listasi pritiskale od jugovzhoda čez Velenje in Šoštanj, so prišle prepozno in so ostale brez dela. Med temi je najdlje prišla 4. krajiška udarna brigada iz sestava 1. jugoslovanske armade, in to čez Crno na Koroškem do Poljane.⁵⁶¹ Podobno je bilo z enotami 15. udarne divizije: 12. SNOUB Štajerska je prišla do Velenja, 5. SNOUB Ivana Cankarja z glavnino do Dobrne, 2. bataljon le-te, ki sta mu poveljevala Ivan Malanšek-Bomba kot komandant in Miljutin Muzinič kot politični komisar, pa čez Šoštanj, Zavodnje in Sleme v Crno na Koroškem. Ta bataljon je bil sicer prepozen, da bi kaki ustaški koloni zastavil pot, je pa ustašem vztrajno sledil. V sestavo brigade se je vrnil čez Koprivno in Podolševo v Solčavo, od tam pa čez Gornji grad in Černivec v Kamnik.⁵⁶¹⁸

Ustašem so se torej od vseh strani bližale velike sile, da bi z njimi obračunale, če se bodo še nadalje upirali. Toda z

Tudi ta dva posnetka kažeta vdajo sovražnikov nekje v Podju-
ni, najbrž vdajo ustašev na Libučki gmajni. Vsi trije so delo
znanega partizanskega kulturnika, sedaj že pokojnega Ivana
Liparja-Iztoka Slavjana.

Libučke gmajne so odšli prek Drave, vendar brez orožja in dobro zastraženi...

V noči na 16. maj se je začel beg tistih, ki niso marali dajati računov za storjeno zlo. Mnogi ustaši so se usmerili k Dravi; zpčelo se je množično plavanje prek reke. Od teh se je rešil le malokateri. Večinoma so jih polovile patrole Zidanske brigade. Slišati je bilo tudi posamezne strele in eksplozije bomb v ustaškem taboru. Nekateri so si sami jemali življenje, ubijali so celo lastne žene in otroke...⁵⁶² Posamezne skupinice in celo močnejše kolone pa so se prebijale proti zahodu po severnem obrobju Karavank.

A vendar, vojske hrvatskih fašistov, ki so po krutosti celo prekosili svoje vzornike v Italiji in Nemčiji, ni bilo več. Za tak njihov konec je imel največ zaslug legendarni Ivan Kovachič-Efenka, ki je znal nadvse razumno dopolniti razpoložljivo vojaško silo s psihičnim pritiskom na pogajanjih, v pomoč pa pritegniti tako pripadnike drugih enot Jugoslovanske armade kot tudi Britance ...

O tej zmagi je Glavni štab JA za Slovenijo 16. maja 1945 ob desetih sprejel naslednjo brzojavno poročilo: »Pravkar smo dobili vest, da so se vdale večje sile ustašev z nekim generalom na cesti Dravograd—Pliberk. Enote 51. divizije prevzele transport ujetnikov ...« Malo zatem pa je bilo poročilo dopolnjeno takole: »Prva in en bataljon 11. brigade razorožile cca 40.000 ustašev in pet tisoč črnogorskih četnikov. Med njimi pet generalov. Pogajanja o vdaji vodili štab 14. in 51. divizije in zavezniki. Ujetniki in orožje dano 51. diviziji in jih transportira v smeri Maribora.* Pero-Matevž.«⁵⁶³

Podatki o številu zajetih so kajpak samo približni, ker jih ob vdaji ni nihče štel. V bojni relaciji 3. jugoslovanske armade z dne 4. novembra 1945 je zapisano, da je bilo ob tej priložnosti zajetih več kot 30.000 vojakov in oficirjev z več kot 20.000 begunci.⁵⁶⁴ Med ustaši je bilo zajeto 12 generalov, med četniki pa tudi črnogorsko četniško vodstvo. Takisto je zapisano v knjigi »Završne operacije za oslobodjenje Jugoslavije 1944—1945« na strani 715. Milan Basta posebej omenja le število četnikov, ki jih ceni na kakih 6000.⁵⁶⁵

* Enainpetdeseta divizija je omenjena samo v prvi radijski brzojavki, v drugi pa — verjetno zaradi pomote — enkrat 3. in enkrat 31. divizija, takih enot pa ni bilo na tem področju, zato je bil popravek umesten.

Važnejši kot po podatkih o zajetih sta povzeti radijski brzojavki zaradi tega, ker pri tej zmagi nad ustaši in črnogorskimi četniki izpričujeta ne le odločilni delež 14. udarne divizije, marveč tudi odločilni delež Britancev. Ob tem je treba poudariti, da je bila 14. udarna divizija s Kokrškim in Koroškim odredom samostojna operativna skupina Jugoslovanske armade, ki je delovala globoko v sovražnikovem zaledju in na ključni smeri sovražnikovega umika iz Jugoslavije. Prav ti dve brzojavki namreč pričata, da je bila 14. udarna divizija JA na dan velike zmage nad ustaši še vedno podrejena štabu 4. operativne cone in prek nje Glavnemu štabu JA za Slovenijo. Brzojavni ukaz z dne 11. maja 1945, naj se 14. udarna divizija poveže s štabom 4. jugoslovanske armade, ker da je podrejena njemu, se ni nikoli uresničil. Še manj je mogoče ob tej zmagi nad ustaši 14. udarno divizijo pojmovati kot privesek 3. jugoslovanske armade, zakaj v njeno sestavo je prišla šele 19. maja 1945.⁵⁶⁶

Štirinajsta udarna divizija kot samostojna operativna skupina je bila res mnogo šibkejša kakor vsaka od štirih armad, imela pa 'je mnoge prednosti, med katerimi je treba postaviti na prvo mesto dejstvo, da je mogla in znala organizirati dobro sodelovanje z zahodnimi zavezniki. K temu je največ pripomogel britanski major D. C. Owen. Ta je Jugoslaviji storil neprecenljive usluge, iz štaba 4. operativne cone pa je odšel 16. maja 1945* v štab britanske osme armade ...⁵⁶⁷

***** Da je vojaška misija majorja Owena zapustila štab 4. operativne cone JA zares šele 16. maja 1945, izpričujeta poleg dnevnika poročnika Miroslava Lilika, ki se ta dan konča, tudi tile dve radijski brzojavki: »16. 5. 1945, št. 71. M. Britanska misija majorja Owena pri štabu 4. operativne cone zapušča Jugoslavijo. Izdati jim je izhodna dovoljenja in ji označiti najbližjo pot za vrnitev. Obvestite nas o smeri poti in dnevu odhoda Polk. Kreič. St. 26, 15. 5. (fase. 41/111 v IZDG).« Odgovor na to brzojavko pa je bil: »16. 5. 45, St. 24. Angleška misija pri štabu bivšega devetega korpusa je že odpotovala v štab armade. Angleška misija pri 4. coni in ameriški delegat pripravljena za odhod in gredo v Bari. Kveder (fase. 41/11 v IZDG).« Obe brzojavki sta prevedeni iz srbohrvaščine.

UJETNIKI IN VOJNI PLEN

Velik problem za enote 14. udarne divizije in 4. operativne cone na Koroškem so bili ujetniki in zasilna skladišča orožja. Za varovanje obojih je bilo treba veliko ljudi, ki jih je potem primanjkovalo za razoroževanje in za boj. Nastale so težave tudi s prehrano in oskrbovanjem ujetnikov. Zaradi tega so jih skušali slovenski partizani kar najhitreje spraviti s Koroškega in jih izročiti v varstvo drugim enotam Jugoslovanske armade. To je bilo toliko bolj nujno, ker so na Koroško pritiskale nove in nove množice premaganega vojaštva.

Na zahodu so ujetnike vodili od Bistrice v Rožu skozi Podrožco in železniški predor na Jesenice, na vzhodu pa od Dravograda po levem bregu Drave proti Mariboru. Katere enote so jih spremljale, ni natančno znano, pač pa je dokazano, da se je z ujetniki v dolini Drave srečala že Zidanškova brigada 11. maja 1945, ko je hitela na tovarnjakih od Maribora proti Dravogradu in Celovcu.⁵⁶⁸

Druge poti s Koroškega do 15. maja niso bile proste in varne. To je mogoče trditi zlasti za prelaz Ljubelj, pa tudi za pot liz Cme na Koroškem čez Sleme proti Šoštanju in za pot od Raven na Koroškem proti Slovenjemu Gradcu. Iz Cme je prva večja skupina ujetnikov odšla proti Šoštanju šele zarana 15. maja. Za varstvo ji je bila določena 4. četa

1. bataljona Tomšičeve,* ki se je bila posebej izkazala v bitki z ustaši na Poljani in ki ji je poveljeval Jože Šalej.⁵⁶⁹ Ta je povedal, da je bilo teh ujetnikov kakih 10.000. Očitno so bili to tisti ujetniki, ki so bili samovoljno zapustili ujetniška ta-

* V bojni relaciji 1. SNOUB Toneta Tomšiča z dne 6. avgusta 1945 (AVII, štev. reg. 6 — 3, k. 926) je zapisano, da sta ujetnike iz Črne na Koroškem proti Šoštanju odvedli dve četi iz 1. bataljona, vendar pa Jože Šalej vztraja pri trditvi, da je to nalogo opravila samo 4. ali težka četa 1. bataljona Tomčičeve.

Neskončne kolone lačnih in žejnih ujetnikov so se morale vračati na Gorenjsko in Štajersko, da tu vsaj deloma obnovijo tisto, kar so v Hitlerjevi službi razdejali...

borišča v Šaleški dolini, ker tam še ni bilo enot Jugoslovanske armade s fronte, da bi jih prevzele in vodile globlje v notranjost države.

Najkrajša in dokaj varna pot za pošiljanje ujetnikov s Koroškega je bila čez prelaz Jezersko. Skozi Železno Kaplo in čez Jezersko je šlo več kolon ujetnikov. Med prvimi so po tej poti poslali polk Ukrajincev iz 14. SS divizije Galizien, ki ga je bila pri Galiciji ob Dravi primorala k vdaji Bračičeva brigada. Prav talko so bile po tej poti poslane v Ljubljansko kotlino enote generaliajtnanta von Pannwitza, ki jih je Tomčičeva razorožila pri Podklancu ter pri Ravnah na Koroškem, in sicer več kolon. V vsaki koloni je bilo po nekaj tisoč ujetnikov.

Eno od teh kolon je spremljal podporočnik Henrik Reiter-Dušan, ki je o tem med drugim zapisal: »V skupini je bilo nekaj tisoč ujetnikov, z menoj pa še 15 tovarišev. Mi smo spremljali ujetnike v avtomobilih in na konjih; ujetniki so hodili noč in dan, dajal pa sem jim odmore. Enkrat eem jih med potjo nahranil. Dobili so dve kravi in enega konja.

Posodo za kuhanje so posodili kmetje. Seveda smo vse vrnili... Vodili ismo jih prek Jezerskega in Kranja v Ljubljano, 'kjer smo jih izročili našim vojaškim oblastem ..',^{569a}

Hudo nadlego so povzročali razoroženi pripadniki nemške 104. lovske divizije, ostanki letalskih enot in vojne mornarice ter esesovci, ki so bili premagani 13. maja na Poljani in ki sta jih 3. in 4. bataljon Tomšičeve odvedla proti Sinči vasi. Ko so začutili pritisk ustašev, so tudi sami začeli pritiskati na stražarske oddelke, da bi si izsilili odhod v britansko ujetništvo. Stanje je bilo zelo resno in bati se je bilo upora, ki bi bil prav lahko uspel, saj je na enega stražarja prišlo blizu 70 ujetnikov, kar pomeni, da bi z njim zlahka opravili celo goloroki. Tem ujetnikom je z železniške postaje v Sinči vasi uspelo celo navezati stike z Britanci, le-ti pa so prišli kar s tanki, da bi jih oteli tomšičevcem. Malo je manjkalo, da ni prišlo do spopada. Borci 4. bataljona Tomšičeve so se pripravili za boj, uperili so mitraljeze in odvili bombe. Ko so Britanci videli, da gre zares, so popustili, obrnili tanke in se umaknili. Toda Nemci so vseeno hoteli uteči, zato so tomšičevci začeli streljati z mitraljezi nad njihovimi glavami. Tako so jih primorali, da so pogleli in se pomirili.⁵⁷⁰

Takšna vmešavanja Britancev v partizansko ravnanje z ujetniki niso bila redka. Deloma jim je botrovala praksa iz prvih dni po nemški kapitulaciji, ko so Britanci s tanki pomagali razoroževati nemške kolone, polke in divizije ter so pri tem zaveznikom pripadli ujetniki, slovenski partizani pa so dobili orožje in opremo. To je potem nekako prešlo v navado.⁵⁷¹ Kajpak je bila v to smer naravnana vsa britanska politika, velike napore za reševanje Nemcev iz jugoslovanskega ujetništva pa so vlagali koroški nacisti, ki so spet hitro prišli do besede ... Jemanje ujetnikov iz partizanskih rok, ki je sčasoma postalo že prav nesramno, je bilo samo še en razlog za spoznanje, da je treba ujete Nemce in kvislinge kar najhitreje spraviti s Koroškega.

Enote 14. udarne divizije so dobile nalogo, da znova usposobijo železniški promet. Po enotah so hitro zbrali vse železničarje, ki jih je bilo največ v Zidanškovi brigadi, in ustanovili železničarsko brigado. Ta je imela celo svoj oklopni vlak, ki mu je poveljeval major Ivan Majnik-Džems. Brigada je dobila nalogo spravljati nazaj v Jugoslavijo vlake z naropanim blagom, ki so bili nagneten od Pliberka do Celovca. Verjetno

je bila to ena najpomembnejših strateških nalog za obnovo prometa v Jugoslaviji.⁵⁷² Organizacijo za obnovitev železnškega prometa na Koroškem je prevzel Emeri/k Paulin-Riko, tedanji politični komisar 4. bataljona Tomšičeve brigade. V štabu brigade so mu izdali posebno prepustnico oziroma pooblastilo, dobil pa je tudi osebni avto z nalogo, da mora usposobiti železnico za promet do Beljaka. Napotil se je v Tinje, toda na mostu pri Dulah ga je ustavila zaščitnica 14. SS divizije Galizien. Ukrajinci so celo užgali po njem. Moral se je vrniti v Pliberk, kjer so njegovi ljudje prevzeli kurilnico in zbobnali skupaj železniško osebje. Prav hitro so obnovili promet do mostu čez Dravo pri Lipju. Na železniški postaji v Sinča vasi so našli celo dve vlečni vozili na akumulatorski pogon. Eno je vzel Paulin in se z njim odpeljal proti Ravnah na Koroškem, kjer pa je bila proga razdrta. Tam je našel borce Tomšičeve in zavedne domačine, ki so prinesli na progo tračnice in jih položili na pragove ploskoma, da se je počasi lahko odpeljal proti Dravogradu.⁵⁷³

Po ustaški vdaji so stekla dela tudi za obnovitev proge pri Ravnah na Koroškem. 2e 16. maja so začeli iz Podjune prihajati tovorni vlaki, polni ujetnikov, oborožitve, vojaške opreme, uniform in blaga zanje ter usnja. Skupno so enote 14. udarne divizije odpravile proti Mariboru 17 vlakov, praznile pa so jih enote 3. jugoslovanske armade ter tako prevzemale ne samo ujetnike, ampak tudi orožje, vojno opremo in druge potrebščine. Vendar pa je Francu Puterletu-Curetu, šefu intendature 14. udarne divizije, uspelo za divizijo zadržati tri vlake s hrano, z blagom, usnjem ter z uniformami in čevlji.⁵⁷⁴

Takoj po tistem, ko je prenehal vsak organiziran odpor vlasovskih, ustaških in četniških enot, sta se 3. in 4. bataljon Tomšičeve spet lahko popolnoma posvetili ujetnikom. Dolgo karavano sta iz Sinče vasi usmerila proti Železni Kapli in od tam čez prelaz Jezersko proti Kranju. Prvi večji počitek na tej dolgi poti je bil na planjavi med Roblekom in Sv. Andrejem pod Jezerskim vrhom. Ujetnikov je bila polna vsa tista gorska kotlina. Bilo jih je 11.250, med njimi mnogo esesovcev. Tu so prenočili, nato pa krenili navzdol proti Kanonirju. Kmalu potem, ko so 17. maja 1945 odrinili z Jezerskega, je skupina ustašev napadla oboroženo spremstvo.

Žrtev tega napada je bil Emerik Paulin-Riko, politični komisar 4. bataljona Tomšičeve, a gotove smrti ga je rešil njegov konj. Tega je vsega raztrgala težka bomba, ki jo je vrgel neki ustaš s pobočja. Od njega je ostal le vrat s poprsem. Potem ko je konj trznil, je Paulin zletel naprej čez njegovo glavo, drobci bombe pa so ga zadeli po nogi do boka. Največji drobec je dobil v debelo meso.

Ustaši so na Paulina tudi streljali, a se je hitro vrgel pod škarko in se tako rešil. Za napadalci je takoj pohitel vod iz 3. bataljona, prečesal tisto pobočje in ujel tri ustaše. Te so potem ustrelili na kraju zločina.

Emerika Paulina-Rika so prenesli v neko hišo in mu rane razkužili z alkoholom ter ga obvezali. Tu je počakal, dokler se ni komandant bataljona Ivan Jež-Boj vrnil ponj iz Kranja z avtomobilom. V kranjski bolnišnici so mu potem pobrali drobce iz mišičevja in mu dali injekcijo proti tetanusu. Tako je prav kmalu okreval.⁵⁷⁵

A vrnimo se k ujetnikom!

Ujetniška kolona, ki sta jo iz Sinče vasi prek Jezerskega privedla v Kranj 3. in 4. bataljon Tomšičeve, je edina, ki ji vemo natančno število. Ujetnikov je bilo 11.250. Vemo tudi za število ustašev in črnogorskih četnikov, ki so se vdali pri Pliberku, čeprav samo približno. Že samo ti dve veliki skupini ujetnikov štejeta več, kot jih izkazujejo uradni podatki. Vrh tega vemo, da je Tomšičeva razorožila popoln kozaški polk in izročila orožje komandi mesta Ravne na Koroškem, približno 2000 konj pa odgnala čez Jezersko proti Kamniku. Šercerjeva je zajela 3330 Nemcev, zaplenila pa 85 mitraljezov, 250 brzostrelk, 3.800 pušk in 500 konj. Tu pa ni všteta oborožitev kozaške divizije, ki je položila orožje med Labotom in Velikovcem. Od te je Zidanškova brigada nabrala 354 mitraljezov, 793 brzostrelk, 12.870 pušk in dva topa. Bračičeva je zaplenila 250 mitraljezov, 200 brzostrelk, 2.000 pušk, 4 protiletalske topove, tri blindirane avtomobile itd.⁵⁷⁶

Po bojni relaciji, ki je bila napisna 28. oktobra 1945, je 14. udarna divizija od 1. do 15. maja 1945 zajela 49.650, pobila 454 in ranila 255 sovražnikov, zaplenila pa je: 12 tankov, 50 topov, 8 mitraljezov, 219 mitraljezov, 222 brzostrelk, 3.458 pušk, 33 tovornjakov, 12 motornih koles, raznih vozil 535 in 806 konj.⁵⁷⁷ Že sama primerjava teh dveh virov kaže, da so te številke zelo nepopolne in daleč preskromne. Prav po po-

Romanje v ujetništvo na vprežnih vozilih (zgoraj) in peš (spodaj). Tako naj bi pripadniki nemške vojske vsaj deloma obnovili tisto, kar so v Jugoslaviji razdejali.

datkih o zaplenjenem orožju je mogoče sklepati, da je tu všteto samo tisto orožje, ki so ga zadržali v enotah in še to samo za Tomšičevo, Serčerjevo in Slandrovo, ne pa tudi za Bračičevo in Zidanškovo, ki sta bili razpuščeni že v maju 1945 in ju ta bonja relacija ne omenja.

Orožja je bilo za ogromne skladovnice, šteti ga ni utegnil nihče. Mnogo sovražnih enot so razorožili le na pol, na primer tiste v Šaleški in Savinjski dolini ter v okolici Celja, ki so jih potem do konca razorožile enote 1. in 3. jugoslovanske armade.

Zelo zanimivo je, kako je razčlenil in pojasnil ta pojav Mico Došenovič, takratni načelnik štaba 14. udarne divizije.

»Po številu zajetih,« pravi Došenovič,⁵⁷⁸ »če bi se nas po tem ocenjevalo, smo zelo majhni, tako rekoč revni. Kaj hočem povedati? Lahko bi se zdelo, da nismo nič delali. Toda razoroževali smo in pošiljali ujetnike proti Dravogradu in Mariboru ne samo peš, marveč tudi z vlaki. A mi ujetnikov nismo šteli niti jih zbirali v taborišča, kot so potem to delali drugi. Recimo, ustanovi taborišče in ga napolni z ujetniki, potem pa se začne preštevanje in popisovanje. Mi za to nismo imeli ne možnosti ne časa ...

Naša divizija je bila razvrščena od Celovca prek Pliberka do Dravograda. Nikjer nismo imeli skupaj več kot bataljon vojske, večinoma pa po četah. Res so bile čete takrat zelo močne, po 150 ljudi, bataljoni pa po 300 do 500 ljudi, toda brigade nismo imeli nobene skupaj. Zato nismo mogli oskrbeti in ne sprejemati toliko nemških divizij in teh satelitskih. Kako naj bi bili organizirali taborišča v Avstriji, ko pa nismo vedeli, če bomo Koroško sploh lahko zadržali! Zato smo jih samo razoroževali in pošiljali nazaj, zakaj vedeli smo; ako jih sprejme katerakoli naša divizija, naj se že imenuje tako ali drugače, bo lahko potem z njimi. Videli smo namreč, da si Britanci prizadevajo, kako bi nam jih prevzeli. Pulili so se z nami za te ujetnike. In zato smo jih mi porivali nazaj, ne pa postavljali svoja ujetniška taborišča, kot kaže, da bi bilo za zgodovino pomembno.

Res smo imeli neka manjša taborišča, recimo tisto pri Velikovcu na levem bregu Drave, toda mi smo te ljudi zadržali samo po nekaj dni in jih potem pošiljali navzdol proti Dravogradu. In kaj se je zdaj zgodilo? Zgodilo se je, da so nekatere brigade in divizije 3. armade, ki so od nas prevzele

te ujetnike in jih popisale na področju od Dravograda do Ptuja — zlasti v Mariboru smo jih izročili mnogo teh zajetih ljudi — vse te ujetnike pripisale same sebi, češ da so zajele trideset, petdeset ali celo sto tisoč sovražnikov.*. Toda največje število teh Nemcev in njihovih pomagačev so razorožile prav enote 14. udarne divizije in jih razorožene poslale njim.

To drži, to so neovrgljiva dejstva. Le-ta so za 14. udarno /divizijo celo logična. Zakaj naša divizija *je bila na Koroškem prva, in to že takrat, ko sta bili 51. in 12. divizija »Slavonska« še onstran Ptuja. Medtem ko so bile te in druge enote naše armade za nemško-kvislinško armado, ko so jo potiskale proti nam od Ptuja, Zagreba in Zidanega mosta, smo bili mi edini pred Löhrovo armado. In smo razdrobili našo divizijo zategadelj, da smo lahko zasedli kar največ prehodov in prelazov proti Avstriji. Namreč tako je bilo naši diviziji ukazano: zasesti mostove na Dravi in preprečiti Nemcem in domačim izdajalcem preboj v Avstrijo .. .s⁵⁷⁹

Velika večina sovražnikov, ki jih je razorožila 14. udarna divizija, je odšla v jugoslovansko ujetništvo po dolini Drave navzdol, in sicer peš ali z vlaki. S Koroškega — svojega operacijskega področja — so jih enote 14. udarne divizije pošiljale tudi zavoljo težav s prehrano. Vida Tomšičeva je poročala iz Celovca, da ogromne množice ujetnikov uničujejo deželo kot kobilice. Dobila je odgovor CK KPS: »Vse nemške ujetnike pošiljajte s Koroškega na Štajersko in od tam prek Madžarske v Vojvodino. Stab 4. armade s tem soglasen .. .«⁵⁸⁰ Torej se reke ujetih sovražnikov niso zgrinjale proti Mariboru v varstvo enot 3. armade slučajno, marveč po dogovoru in po nalogu naj višjega vodstva ...

* V knjižici »Prva godišnjica 51. divizije«, oktober 1944—1945, je M. B. (Milan Basta) za 51. divizijo zapisal: »Računski zaključek bojev ni majhen. V nepopolnih sedmih mesecih — 15.000 vrženih iz sovražnikovih bojnih vrst. 120.000 ujetih. 57.000 zaplenjenih pušk, 2.500 puškomitraljezov, 250 težkih mitraljezov, 128 topov in minometov, 3.000 avtomatov (brzostrelk)...« Teh števil ni Basta več ponovil ne v knjigi »Rat posle rata«, Zagreb 1963, ne v »Agoniji i slomu NDH«, Beograd 1971. Očitno so bile le preveč napihnjene, zakaj 51. divizija brez odločilnega sodelovanja 14. udarne divizije ne bi bila zajela niti toliko sovražnikov, kolikor je štela sama borcev. Pri zaplenjeni oborožitvi gre za zbrano in že prej odvrženo orožje, ne pa za orožje, neposredno odvzeto sovražnikom.

UTRJEVANJE LJUDSKE OBLASTI

Ta pregled bojnih naporov 14. udarne divizije in drugih enot 4. operativne cone ob koncu druge svetovne vojne ne bi bil popoln, ako se ne bi spoznali še s prizadevanji za uveljavitev stoletnih teženj slovenskega ljudstva, da mu ne bi več vladali tujci, da bi doseglo priznanje narodnostnih in človečanskih pravic in da bi prek demokratično izbranega predstavništva ustvarilo most razumevanja in enakopravnosti s sosedi. Prav temu namenu je služilo delovanje Štirinajste na Koroškem, ki je potekalo z roko v roki z napori aktivistov Osvobodilne fronte.

Osvobodilno gibanje med Slovenci onstran Karavank in Pece je moralo premagati ogromno težav. Te so izvirale iz dejstva, da je imela Koroška pravni položaj priključene nemške pokrajine. Prva posledica takega pravnega stanja je bila, da je tu od vsega začetka veljala za koroške Slovence splošna vojaška obveznost služiti v nemški vojski. Na vseh frontah so jih potiskali v prednje bojne črte in jim omejevali dopuste. Zaradi tega partizanska vojska na Koroškem ni imela možnosti, da bi hitro pridobivala sveže moči iz vrst domačega prebivalstva. Druga posledica je bil star, vpeljan in preizkušen policijski sistem, ki je bil izdelan do potankosti in oprt na šovinistično vzgojene Avstrijce, saj je Hitler imel prav na Koroškem najtrdnjšo oporo. Nacistično nasilje je bilo tu še bolj okrutno kot drugod na Slovenskem.⁵⁸¹ Primeri, da so pripadnike osvobodilnega gibanja celo pribijali na križ, niso znani nikjer drugod.

S kakšno neizprosnostjo so nacisti na Koroškem zatirali osvobodilno gibanje, je mogoče spoznati že po podatkih o nasilno izseljenih z rodne grude. Med osvobodilnim bojem so

nacisti pregnali z domačij 221 slovenskih družin s 1.070 ljudmi; izmed teh jih je 58 umrlo v pregnanstvu, 24 pa se jih je rodilo. Ob tem so nacisti zasegli 5.543 hektarov slovenske zemlje, 197 konj, 1.490 govedi, 1.291 svinj in 874 ovac, vse to pa je pripadlo nemškim naseljencem, ki so bili povsod najtrdnjšna opora nacističnim zatiralcem.⁵⁸²

Nikjer drugod se gestapo ni tako trudil kot na Koroškem, da bi vrinil svoje ljudi v partizanske zveze. Vrinjenci so med aktivisti povzročali hude izgube. Policijske in vojaške sile so na Koroškem hajkale stalno kot obsedene, to pa je spet povzročalo nove in nesorazmerno številne žrtve v partizanskih enotah. Spričo vsega tega je v dneh pred koncem vojne osvobodilno gibanje na Koroškem le malokje doseglo stopnjo organiziranosti po odborih. Ti so nastajali pretežno le v krajih južno od Drave, v Gurah in na obrobjih Svinske planine, kjer so se naslanjali na delovanje partizanskih enot. Zaradi zapiranja, nasilnega izseljevanja in ubijanja so bili mnogi odbori razbiti, šele v zadnjem letu vojne pa je osvobodilno gibanje koroških Slovencev vzpostavilo stike z naprednim avstrijskim delavstvom.⁵⁸³ O tako široko razpredeni in zakoreninjeni ljudski oblasti, kakršno poznamo s Primorskega, na Koroškem do zloma nacizma ne moremo govoriti.

Do leta 1944 so bili koroški Slovenci ustvarili že dokaj močno partizansko vojsko in sposobno politično vodstvo, zaobseženo zlasti v Pokrajinskem odboru osvobodilne fronte za Koroško. Po oktobrski konferenci političnih aktivistov Koroške v Solčavi je Pokrajinski odbor OF za Koroško deloval v tej sestavi: Karel Prušnik-Gašper, sekretar, Ivanka Sadolšek-Zala, predsednica Pokrajinskega odbora SPZZ, Franc Smon, župnik, Stane Bizjak-Kosta, Urh Olipic-Peter, Ludvik Primožič-Milan, Miha Rigl-Peter Podjunski, Andrej Sienčnik-Smrekar, Janez Weiss, Tone Wutte-Janez in Pavle Zaucer-Matjaž.⁵⁸⁴ Novembra 1944 je bila seja Pokrajinskega odbora OF, na kateri so ukinili okrožne odbore in osnovali okrajne. Koroška je bila razdeljena na pet okrajev: Celovec, Beljak, Podkloster, Pliberk in Velikovec. Od teh je bil okrajni odbor v Ziljski dolini (Podkloster) 6. februarja 1945 zaradi izdaje popolnoma

uničen,* iz velikovškega okraja so padli štirje aktivisti, dve aktivistki pa sta bili ujeti. Tudi iz celovškega okraja sta v Medgorju junaško padla Ivica Pirjevec in Janko Jenko-Drago, doma iz Naklega. Ujeta sta bila takrat Luci Matijevec in kurir Pavle z Jesenic.⁵⁸⁵ Kmalu za tem je bila v Celovcu ujeta Majda Vrhovnikova-Lojzka, 29. marca 1945 pa sta bili na poti k Vgrižu nad Bajdišami ranjeni in ujeti še Karla Kobal (Altič) in Valentina Varh-Marjetka.**

V okoliših delovanja vseh štirih bataljonov Koroškega odreda in po slovenskih krajih v Ziljski dolini, v Gurah in pod Svinjško planino so delovali krajevni odbori OF, odbori Slovenske protifašistične ženske zveze, odbori Zveze slovenske mladine, v narodnostno mešanih krajih pa tudi odbori Delavske enotnosti in odbori avstrijske osvobodilne fronte (ÖOF). Najboljše sodelovanje so slovenski protifašisti dosegli z avstrijskimi v Borovljah. Tu so že oktobra 1944 sestavili Mestni protifašistični komite, ki so ga sestavljali: dva člana OF, dva člana avstrijske OF in dva člana Delavske enotnosti.⁵⁸⁶ V slovenskih krajih med Crno na Koroškem in Borovljami so se pojavile tudi prve partizanske šole. Od teh je bila najbolj znana osnovna šola v Selah Fara. Vse to so bili zelo močni zarodski ljudske oblasti.⁵⁸⁷

* Ob nemškem napadu na bunker pod Arihovo pečjo so padli: Cirila Kržišnik-Tona iz Ljubljane, Mila Kmet-Andrej a, Marija Zivalig-Mira iz Vodic, Franja Martelj-Breda, Ivan Kordež-Ivan, Ivan Bohinjc-Džon (obveščevalec), Franc Bogatej-Rok in borec Rudi iz Žerjava, ujeli in v Dachau odpeljali pa so Koširja. S prebojem so se rešili samo: Ludvik Primožič-Milan, Drago Druškovič in Bogo Mohor-Ston. Padli pod Arihovo pečjo so pokopani na šentjakobskem pokopališču v Rožu, tako tudi Ludvik Primožič-Milan, ki je padel pozneje pod Kvadjem (Bogo Mohor-Ston in pismo Šimeja Martinjaka z dne 22. aprila 1976).

** Zajetje in pobeg iz policijske bolnišnice pri Gospe Sveti je lepo in natančno opisal Franjo Ogris v sestavku »Rož—Gospa Sveta—Gure«, ki ima podnaslov Povest o Karli in Marjetki, objavljen pa je bil v zborniku »Koroška v borbi«, Celovec 1951, str. 83 do 93. Od njega sem dobil tudi podatke o Valentini Varh-Marjetki, poročeni Wutte. Karla Kobal in Valentina Varh-Marjetka sta pobegnili iz policijskih krempljev 28. aprila 1945 s pomočjo župnika in kanonika Jožefa Feiniga, zvezo z gurskimi partizani pa sta dobili pri Kopajniku v Gurah. Pobegnili je tudi Luci Matijevec, medtem ko so gestapovci Majdo Vrhovnikovo-Lojzko ustrelili 2. maja 1945 na Kalvariji pri Celovcu.

Širšo konferenco aktivistov OF je Pokrajinski odbor osvobodilne fronte za Koroško sklical 10. aprila 1945. Bila je na polosvobojenem ozemlju na Zavrhu nad Smarjeto, trajala je dva dni, udeležilo pa se je 40 delegatov. Prišli so celo delegati iz Podkloštra in iz krajev severno od Drave. Ta konferenca je bila priprava na dokončno ustanovitev odborov osvobodilne fronte, za prodor v doline in koroška mesta, da bi povsem obvladali politično stanje na podeželju in v mestih in da bi se pripravili za naloge ob osvoboditvi.⁵⁸⁸

Osvobodilno gibanje na Koroškem je kljub hudemu nasilju in mnogim udarcem dosegalo vedno večje uspehe. Razraščalo se je v širino in tudi med avstrijsko prebivalstvo. Zal pa pravih organov ljudske oblasti, kakršne poznamo s Primorskega, Notranjskega in Dolenjskega, ni bilo moč vzpostaviti. Možnosti za to so nastale šele z osvoboditvijo, s prihodom 14. udarne divizije in drugih enot Jugoslovanske armade v Celovško kotlino in Ziljsko dolino. Treba je bilo pohiteti, da bi ustvarili tisto, kar so slovenski ljudje v matični Sloveniji in na Primorskem že imeli. Zato je bila nujna pomoč osrednjega slovenskega vodstva, ki na koroške Slovence ni nikoli pozabilo.

Ob prvi priložnosti, ki se je ponudila za odhod na Koroško, je Boris Kidrič-Peter napotil v Celovec Vido Tomšičevo in Lojzeta Udet, pravnika-svetovalca za koroško vprašanje. V noči na 12. maj sta z Ivanom Majnikom-Džemsom odšla v Topolšao, od tam pa v njegovem spremstvu prek Velikovca v Celovec.⁵⁸⁹ Istega dne sta prišla iz Murske Sobote prek Maribora in Dravograda na lastno pobudo še Vladimir Krivic in Matija Maležič.⁵⁹⁰

Vido Tomšičevo je čakalo silno naporno delo. Na skrbi je imela pravilno politično linijo. Bistvo le-te je bilo v naslonitvi na napredne avstrijske politične sile, s pomočjo katerih bi koroški Slovenci, ki so bili takorekoč v celoti dosledni borci proti hitlerizmu, ustvarili in uveljavili ljudsko demokratično oblast. Boris Kidrič-Peter ji je posebej naročil, da je treba že vnaprej preprečiti vsake oblike slovenskega nacionalizma med našimi aktivisti in pri naši vojski, ljudsko oblast pa graditi samo na protifašistični podlagi. To za koroške aktiviste sicer ni bilo nič novega, zakaj vedno so se strogo držali teh načel, toda z zmago nad hitlerjevci je bilo treba ta načela še toliko bolj upoštevati. Takisto je morala Vida

Tomšičeva paziti, da bi čim bolje sodelovali z zavezniki in da naše voj aške enote ne bi nasedale izzivanjem.⁵⁹¹

O tem, kako se je Boris Kidrič-Peter zanimal za Koroško, kako se je z vsemi silami bojeval za rešitev slovenskega življa, za ljudsko in demokratično oblast onkraj Karavank, priča tudi doživljaj majorja Matija Maležiča. Ta je 14. maja odpotoval iz Celovca čez Rožek, Podkoren in Jesenice v Ljubljano, da bi šel zarana naslednjega dne poročat Ivanu Mačku-Matiji. Toda ta ga je takoj napotil k Borisu Kidriču v hotel Union. Kidrič ga je sprejel v vogalni sobi nasproti cerkve v prvem nadstropju, pri pogovoru pa je bila navzoča tudi Lidija Šentjurčeva. Kazalo je, da je bil Maležič prvi človek, ki je v tistih dneh prišel iz Celovca v Ljubljano. Natančno je moral poročati o stanju na Koroškem, nakar mu je Kidrič dal izčrpne napotke, naj jih takoj odnese in prenese Vidi Tomšičevi in tovarišem v Celovec. Kidriču se je zadeva zdela tako nujna, da je moral major Matija Maležič odpotovati nemudoma, ne da bi se smel v Ljubljani zadržati na kosilu.*

* **Matija Maležič si je Kidričeve napotke za »reševanje Koroške« takole zabeležil:**

1. Vse za staro mejo (Beograd).
 2. Politično delo. PNOO, manifestacije za nas; naši organi oblasti, vsaj okrajne! Krajevne!
 3. *Avstrijska partija*
Ona delat. Ne se bati, da ona slaba; graditi jo!
 4. V PNOO Avstrijce bolj kot Primorska, v centrih večino Avstrijcev.
 5. Vsiljivi ti odbori do Angležev; masa pritisk, da Angleži NOO priznajo.
 6. PNOO naglasi, da izrazito proti šovinizmu, proti naci., pozdrav Titu; sodelovanje Avstrijcev in Slovencev edina rešitev; naglasiti pravice za manjšine.
 7. *Vida inkognito!*
Vida sem, če bo nevarno! Vsi, ki ostanejo, naj se naredijo za Korošce;
 8. Krepek Ob. kom (ne okrožja) za Avstrijski del.
 9. Razkrinkavanje vlade; fakt, da SS-ovci branili.
 10. Mi se borili za Celovec.
 11. Ljudski shodi — pritisk za aretacije SS-ovcev.
 12. Naši se bodo verjetno morali umakniti; (to še ni sigurno). Evakuacija industrije in plena.
- Ti zapiski kažejo, da so se 15. maja 1945 v Beogradu že sprijaznili z dejstvom, naj se naše čete umaknejo s Koroškega, a je Kidrič še upal, da se bo temu mogoče izogniti (Izvirnik povzetih zapiskov hrani Matija Maležič, pisec jih ima v prepisu).

Treba je bilo ukrepati hitro in premišljeno 'ter tako zavarovati pridobitve partizanskega boja na Koroškem.

Poleg posveta s koroškimi komunisti in partijskimi vodstvi v vojski, ki je bilo 13. maja 1945 pozno zvečer na sedežu Pokrajinskega komiteja KPS za Koroško,⁵⁹² ko so le-ti dobili smernice za organizacijo oblasti in za izvajanje ukrepov v prid organiziranemu življenju v mirnem času, je Vida Tomšičeva s tovariši na novo organizirala partijska vodstva.⁵⁸³ Sekretar okrožnega komiteja KPS za Celovec je postal inž. Pavle Zaucer-Matjaž, člani komiteja pa Karel Prušnik-Gašper, Ivan Bertoncelj-Johan in Stane Bizjak-Kosta. Sekretar mestnega komiteja za Celovec je bil Dušan Pirjevec-Ahac, člani pa Janez Kmet, Miha Rigl-Peter Podjunski in Karla Kobal. Sekretar širšega okraja Celovec je postala Tončka Majcnova, člani komiteja pa Janez Štrigelj-Zuti, Franc Vever-Onkel, Pavel Bajželj in Bizjak. V mesto Beljak, kjer dotlej ni bilo organizacije KPS, je odšla na delo Cvetka Praprotnik-Štefka, za sekretarja okraja Beljak je bil imenovan Drago Druškovič, člani pa so bili: Kristijan Ribnikar-Feliks, Ivan Janežič, Hans Cankar in Georgij Dvoržak-Džuro. Prejšnja okraja Velikovec in Pliberk so združili in osnovali en sam komite KPS za Velikovec. Sekretar le-tega je postal Janez Kranjc, člani pa Janez Rojnik, Janez Butej, Janez Pečnik-Krištof in Martin.*

Na novo organizirani in idejno pripravljeni so se koroški politični aktivisti razšli z nalogo, da organizirajo sestanke protifašistično usmerjenih krajanov, ki naj si izvolijo krajevne narodnoosvobodilne odbore in delegate za Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor Koroške. Vido Tomšičevo so čakali naporni pogovori s predstavniki avstrijskega delavskega gibanja in s predstavniki avstrijskih protifašistov. Ze takoj na začetku se je med avstrijskim meščanstvom srečala z zakoreninjenim šovinizmom, v svojem organizacijskem snovanju pa z ovirami, ki so jih povzročali Britanci.⁵⁹⁴

Dne 16. maja 1945 so začeli v Celovec prihajati delegati. Na poti so jih britanske straže hudo ovirale, toda kljub teža-

* Partizanskega imena Martin ni bilo mogoče razvozlati. Pač pa velja glede Janeza Pečnika-Krištofa, po domače Stegarjevega Hanzija iz Sinča vasi, pripomniti, da izhaja iz zelo zavedne slovenske družine. Iz Stegarjeve hiše je odšlo k partizanom kar sedem fantov (iz pisma Karla Prušnika-Gašperja z dne 4. marca 1976).

Častna straža pred vojvodskim stolom pri Gospe Sveti. Prvi z leve je France Cegnar (sedaj dr. inženir), politični komisar gledališke skupine, drugi pa pevovodja Grič, doma iz Trbovelj.

vam in naporom so se slovenski ljudje zgrinjali v Celovec z vseh strani.⁵⁹⁵ Tudi med Avstrijci je bil kar lep odziv. Že dan pred tem so si izvolili celovski narodnoosvobodilni odbor za avstrijsko večino, 16. maja dopoldne pa je bilo na konferenci avstrijskih delegatov izvoljeno predstavništvo avstrijskih protifašistov na Koroškem kot njihov političen organ, ki naj bi najtesneje sodeloval s Pokrajinskim odborom OF za Koroško. Priprave za popoldansko skupno konferenco so kar dobro napredovale.⁵⁹⁶

Na konferenci protifašistov v Celovcu 16. maja 1945 popoldne se je zbralo več kot 600 ljudi. Volilno pravico je imelo 280 delegatov, od tega 120 Avstrijcev in 120 Slovencev. Iz tega podatka je razvidno, kako so si organizatorji prizadevali že vnaprej doseči narodnostno enakopravnost. Na konferenci je bil za predsednika PNOO izvoljen dr. Franc Petek, za prvega podpredsednika Kitzmandel, in za drugega podpredsednika Karel Prušnik-Gašper. Prvi tajnik je postal Dušan Pir-

jevec-Ahac, drugi tajnik pa Dicker Heinrich.⁵⁹⁷ Za člane so bili izvoljeni: dr. Luci Sienčnik, Karel Ogris, Urh Olipic-Peter, Janez Weiss, Franjo Galop in Franc Primožič-Marko od Slovencev, od Avstrijcev pa še Otto Zermatto in A. Raimund.⁵⁹⁸ Tudi glede sestave odbora je bila očitna težnja, da bi bili v njem enako zastopani tako Avstrijci kot Slovenci, žal pa je bilo to razmerje porušeno zaradi tega, ker so beljaški kandidati za PNOO kljub poprejšnji privolitvi odklonili članstvo v tem organu oblasti, beljaški delegati pa so se pod vplivom navideznih komunistov vzdržali glasovanja.⁵⁹⁹

Kljub temu udaru v hrbet enotnosti slovenskega in avstrijskega protifašističnega gibanja na Koroškem je konferenca v Celovcu prav lepo uspela. Konferenca je sprejela

Z obiska gledališke skupine POOF za Koroško 19. maja 1945 v Gospe Sveti. Od leve proti desni so: Ivan Kranjc, kulturno-prosvetni referent Tomšičeve brigade, župnik in kanonik Jožef Feinig, za njim Janez Stanovnik-Maks, vojni dopisnik iz Bračičeve brigade (sedaj prof. dr.), Janez Perovšek-Pelko, načelnik oddelka za propagando pri štabu 4. operativne cone (sedaj inženir agronomije), partizanka Ksenija in France Cegnar. Obe fotografiji je posnel Ivan Lipar-Iztok Slavjan.

deklaracijo, ki odklanja Landesregierung (deželno vlado, pronacistično usmerjeno), poziva na boj proti ostankom nacizma in za obnovo Celovca v Titovi Jugoslaviji. Z resolucijo pa je konferenca ugotovila, da edino Jugoslavija s svojo ljudsko vojsko in delavsko naravnostjo lahko zagotovi resnične demokratične odnose na Koroškem, hkrati pa obsodila pomoč tuje in domače reakcije nacistom in poskuse razbijanja enotnosti obeh narodov. V pismu Titu je konferenca koroških protifašistov izrazila navezanost na Tita in pripravljenost, boriti se pod njegovim vodstvom za dokončno uničenje fašizma in ustvaritev popolne demokracije v skupnem boju obeh narodov. V pismu predsedniku prve slovenske vlade Borisu Kidriču pa so odposlanci koroškega ljudstva zagotovili, da bodo varovali pridobitve osvobodilnega boja, ohranili in utrdili enotnost vseh protifašistov na Koroškem, pregnali in uničili vse fašistične ostanke ter ustvarili narodno oblast na osnovi resnične demokracije in socialne pravičnosti, kakor je zgrajena v vseh delih nove Jugoslavije.⁶⁰⁰

Na prvi seji PNOO za Koroško, ki je bila 17. maja 1945, so sklenili, da bodo izpraznjena mesta, namenjena Beljačanom, izpopolnili s privzemom novih članov (brez volitev). Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Koroško je imel naslednje resore: za prosveto dva referenta — en Avstrijec in en Slovenec, za finance, za promet, za industrijo in obrt, za gospodarstvo, za notranje zadeve, za socialno skrbstvo, za kmetijstvo, za ljudsko zdravstvo in za gradnje. Ker je v Celovcu grozila lakota, je PNOO sklenil, da se Celovec prehrani z nabiranjem hrane na podeželju.⁶⁰¹

Ljudska volja in protifašistična usmerjenost sta se uspešno uveljavljali tudi na drugih področjih. Temu namenu sta služili tiskarni v Celovcu in Velikovcu, ki sta ju bili zasedli osebji tehnike TC-55 in velikovške tehnike pod vodstvom Slavka Sušnika-Hotimira in Alojza Višnarja. Poleg mnogih letakov in razglasov sta tiskali Slovenski tednik in Die Einheit.⁶⁰²

Dokaj dobro je bila organizirana koroška mladina. Na podeželju so že bile organizacije SKOJ. Ta mladina je partizanske borce sprejemala kot osvoboditelje, mladinci pa so pomagali pri organiziranju narodne zaščite. Organizirala je tudi zborovanja in sestanke ter sodelovanje s partizanskimi enotami.⁶⁰³ Tako so bila 18. maja mladinska zborovanja v

Sinči vasi, Dobrli vasi, Smarjeti in v Velikovcu, 19. maja 1945 pa v Pliberku, Železni Kapli in na Gosposvetskem polju.⁶⁰⁴ Toda v glavnih središčih (zlasti v Celovcu in Beljaku) je bila mladina hladna, skoraj sovražna, ker je bila zastrupljena z nacistično propagando, in se je slabo udeleževala zborovanj. Mladina v manjših središčih in na vasi pa je bila napredna in zavedna. Pripravila je veliko mitingov in mladinskih sestankov. V načrtu so bile volitve v okrajni plenum ZSM, kjer pa je bila zastopana tudi mladina avstrijske narodnosti.⁶⁰⁵

Lepo stopnjo organiziranosti je dosegla vojaška zaledna oblast, združena v Komandi koroškega vojnega področja v Celovcu, katere delo je bilo že prikazano. Tu je treba dodati samo še to, da ta vojaška oblast ni segala v Ziljsko dolino. Komande mest za Beljak, Podklošter in Trbiž so bile sicer predvidene, za komandanta mesta Beljak je bil določen Stane Grmek, toda Britanci v našeta mesta niso dovolili vstopa ne vojaškim enotam ne vojaškim osebam Jugoslovanske armade. Povedati je treba tudi to, da so Britanci v Celovcu in v mestih severno od Drave in Zilje postavili svoja mestna poveljstva, ki so delovala samostojno ali vzporedno z našimi. Komanda koroškega vojnega področja je imela dobre stike s temi poveljstvi, čeprav so se odredbe obeh strani pogosto križale. Britanci so obstoj partizanskih straž in zalednih poveljstev JA priznavali in jim uradno niso delali težav. Z njimi so imeli člani poveljstva več pogovorov. Na Komando koroškega vojnega področja so se prišli predstaviti tudi celovski strankarski veljaki, dva izmed njih celo v fraku in s cilindrom. Takisto so stike iskali na Pokrajinskem odboru OF in nekateri nudili svoje usluge, a je bilo v njihovo iskrenost težko verjeti.⁶⁰⁶

Po izvolitvi Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Koroško je britanski komandant mesta Celovec povabil na pogovor majorja Egona Remca-Boruta. Zelo se je zanimal za potek konference in za njene sklepe. Ob tem sta ugotovila, da sta oba komandanta mesta Celovec in da oba delujeta po navodilih svojih vlad, nato je Britanec predlagal, da bi svoje delo nekako uskladila.⁶⁰⁷

Kaže, da so si Britanci prizadevali, izogniti se dvojnosti vojaških oblastnih organov. Dne 19. maja 1945 je njihovo poveljstvo izdalo razglas o razmejitvi s črto na Dravi. Med Dravo in Karavankami je bila cona, kjer niso veljale njihove

posebne odredbe o gibanju prebivalstva. Severno od Drave niso dovoljevale gibanja osebam, ki so prišle na Koroško po 1. maju 1945.⁶⁰⁸ Glede na takšno razmejitev je mogoče sklepati, da bi se bile enote Jugoslovanske armade lahko obdržale na Koroškem v vlogi zasedbenih sil, in sicer na ozemlju, ki so ga zavzele 8. in 9. maja 1945. Očitno so bili pripadniki 8. britanske armade taki pravični rešitvi v prid svojih zaveznikov — Titovih partizanov zelo naklonjeni...

Prizadevanja za izgradnjo in uspešno delovanje vojaških zalednih pa tudi političnih oblasti na Koroškem bi bila potrebovala večjo pomoč in močnejšo navzočnost enot-14. udarne divizije, ki pa jo je mogla dati šele po 15. maju 1945, ko je popolnoma zatrla odpor nemških in kvistlinških sil ter doseгла njihovo razorožitev in zajetje. Potemtakem je razumljivo, zakaj si je polkovnik Peter Stante-Skala, komandant 4. operativne cone, toliko prizadeval, da bi na Koroško hitro prišlo kar največ velikih enot Jugoslovanske armade. Pri tem ni vselej naletel na zadostno razumevanje.* Vsekakor bi bile morale enote s fronte nadaljevati pot proti Celovcu brez odlašanja, predvsem pa bi morale prevzeti vso skrb za zajetje in uničenje umikajočih se nemških in kvistlinških sil z Balkana, da bi se Štirinajsta lahko posvetila svojemu osnovnemu poslanstvu — zasedbi slovenskega narodnostnega ozemlja. Ker se to ni zgodilo, so bile enote 14. udarne divizije na doseženi zasedbeni črti preveč razredčene, za posredovanje proti belogardistom, ustašem in četnikom pa so morale slabiti ali celo opuščati dosežene postojanke, kar je Britancem omogočalo, da so se vrivali v kraje južno od Vrbskega jezera in Glinice ter vzhodno od ceste Celovec—Gospa Sveta—Šentvid ob Glini, hkrati pa tam uvajali svoj nadzor.

Obračunavanje z nepokornimi nemškimi enotami in z domačimi narodnimi odpadniki, ki so si hoteli po vsi sili utreti pot dalje v Avstrijo, je Štirinajsti odvzelo mnogo dragocenega

*** Seveda je treba ob tem upoštevati takratne razmere. Štab 4. jugoslovanske armade je bil tedaj prezaseden zaradi zaostritev in groženj, ki so jih v Trstu in na Primorskem povzročili Britanci. Štab 3. jugoslovanske armade je o Koroški vedel zelo malo. Glavnega štaba JA za Slovenijo praktično ni bilo več. »Ukinjen je bil ravno tedaj, ko bi ga bili najbolj potrebovali (Peter Stante-Skala, izjava z dne 3. septembra 1975)....«**

časa in tudi položajev, ki jih ni bilo mogoče več povrniti. Borci in poveljniki štirinajste so skušali zamujeno nadomestiti z okrepljenimi napor in pospešenim političnim in kulturnim delom med koroškim prebivalstvom. Začeli so se mitingi, zborovanja, plesi. Nihče si ni privoščil počitka ne podnevi ne ponoči, vsi borci so bili aktivisti. To ni bilo zaman. Tudi najbolj plašni ljudje so se ojunačili in prišli na dan z dolgo zatirano slovensko besedo, začeli so odkrito izražati svojo slovensko pripadnost, svoje veselje in svoj ponos, da je iz njihove krvi zrastel rod tako pogumnih borcev za svobodo in pravico ...^m

NEVŠEČNOSTI Z BOLGARI

Na Koroškem se je 14. udarna divizija srečala z vzhodnimi in zahodnimi zavezniki. Vzhodne so zastopali Bolgari. Ti niso bili taka vojaška sila, ki bi se je bilo bati, da bo nastopala proti koristim jugoslovanskih narodov na Koroškem, toda v političnem smislu so povzročali hudo zgago.

Vsekakor bolgarski otečestveno-frontovski vojski ni mogoče odreči nekaterih dobrih lastnosti. Predvsem je izpričala izredno pohodno sposobnost in vzdržljivost. Njen nagli manever proti Mariboru in dalje po dolini Drave proti Dravogradu in Labotu je bil zares presenetljiv. Tudi njena volja za boj je bila kar dobra. Bolgari so se pri obrambi dravograjskih mostov prav primerno izkazali. To še zlasti velja za njihovo topništvo. O tem jim je Milan Basta v knjižici »Prva godišnjica 51. divizije« zapel lepo hvalnico, Mitja Hribovšek pa jim v knjigi »Prekmurska brigada« daje priznanje, ki mu tehtnosti ni mogoče odrekati. Te dobre lastnosti so bile nedvomno plod prizadevanj bolgarskih komunistov in protifašistov pa tudi posledica delovanja pridodanih oficirjev Rdeče armade, ki so imeli velike bojne izkušnje in močan vpliv na poveljevanje. Zal pa ta vojska ni nastala v boju za osvoboditev Bolgarije izpod zavezništva s Hitlerjem, marveč je bila celo njegovo orodje za zaslužnjevanje drugih narodov in za boj proti jugoslovanskim partizanom. Po vdoru Rdeče armade na bolgarska tla se je tako rekoč čez noč prelevila v njeno zaveznico. Preosnova, ki je temu sledila, je bila prehitra in preveč površinska, da bi v novi bolgarski armadi lahko kmalu prevladale napredne ljudske prvine, ki jih bolgarskemu narodu ni odrekati. Zlasti pri odnosu do prebivalstva so še vedno prevladovale mnoge lastnosti fašističnih vojska in slovenski ljudje so

se Bolgarov prav tako bali kot Nemcev in Čerkezov, ki so s svojimi pohodi zbujali strah in trepet.

Po mnenju Viktorja Cvelbarja-Staneta o kaki zavestni disciplini med Bolgari ni bilo sledu. Sli so dalje kakor krdela. Vojaki so zaostajali za enotami, prevračali odvržene nahrbtnike in brskali po njih, da bi našli kaj vrednega, kar bi si lahko prilastili.⁶¹⁰ Z istim namenom so lazili tudi po domovih in okoli njih ter jemali vse, kar so dosegli. Izropali so celo domačije mnogih borcev 14. udarne divizije* in pristašev osvobodilne fronte. Se bolj vsiljivi so bili do žensk. 2e v dolini Drave so zagrešili nekaj posilstev in en uboj. Zaradi tega se je pred njimi širil strah. Ljudje so se pred njimi trdno zaklepali ali pa bežali v gozdove, kjer so trepetali za svoje imetje in čakali, da mine najhujše. Obenem so se zatekali po pomoč k enotam 4. operativne cone in enotam KNOJ.⁶¹¹

Se hujša nasilstva so počeli Bolgari v Dravogradu in v koroških vaseh proti Labotu, kjer se je njihovo prodiranje ustavilo. Zlasti kadar so prišli do pijače, jih ni bilo mogoče nikakor obrzdati. Ob takih priložnostih je med njimi in pripadniki slovenskih enot Jugoslovanske armade prihajalo celo do streljanja..⁶¹²

Bolgarski vojaki niso spoštovali organov ljudske oblasti ne krajevnih poveljstev naše armade. Obnašali so se ošabno in izzivalno. Znano je, da so 11. maja 1945 blizu Dravograda z mitraljezi užgali na 1. bataljon Tomšičeve brigade, potlej pa so se izgovarjali na nesporazum, češ da so mislili, da nažigajo po Nemcih, čeprav so na čelnih tovarnjakih plapolale naše zastave s peterokrako zvezdo.⁶¹³ Zunaj vsakršne možnosti nesporazuma pa so bili dogodki v Dravogradu samem. Tu so Bolgari najprej aretirali celoten štab 3. bataljona Tomšičeve: Staneta Režena, Toneta Sveteta-Gustla in Stanislava Troho-Slavca ter razorožili eno četo 3. bataljona Tomšičeve brigade, borce pa pozaprli. Pri tem je prišlo do oboroženega spopada, ki ga je major Franc Sever-Franta v pogajanjih z Bolgari komaj izgladil. Bolgarski polkovnik, pri katerem je posredoval, ni

* Na udaru so bile zlasti domačije mnogih borcev Tomšičeve brigade, ki so iz doline Drave najprej odšli k partizanom v Lackov odred, v začetku januarja 1945 pa so od tam prešli v sestavo Tomšičeve brigade v zamenjavo za njen 2. bataljon, ki je bil odšel na Kozjak že konec novembra leta 1944.

majorjfu Francu Severju-Franti pomudil niti stola. S tem je izpričal poniževalen odnos do slovenskih partizanov. Najprej je odločno odbil, da spusti na prostost borce Tomšičeve brigade in jim vme orožje, češ da so se Bolgarom uprli in nanje streljali. V resnici so naši borci sprejeli Bolgare kot zaveznike in so se jim uprli šele tedaj, ko so jih le-ti začeli razoroževati in jim pobirati vozila. Bolgar je popustil po umirjenem in vztrajnem prigovarjanju, češ da nima pravice tako ravnati na slovenskem ozemlju. Naposled so Bolgari tomšičevce le izpustili in orožje vrnili, zadržali pa so zase vsa vozila s plenom, ki je bil v Dravogradu ostal še od von Pannwitzevega kozaškega korpusa (skupaj več kot 800 raznih vozil).⁶¹⁴ Vrh tega je skupina bolgarskih vojakov z nekakšnim podčastnikom zelo omalovaževalno ravnala z Milošem Rutarjem-Ružom, političnim komisarjem 2. bataljona. Ko se je ta branil in dokazoval, koliko časa je že borec proti fašizmu in partizanski častnik, mu je bolgarski podčastnik zbil z glave titovko in rekel nekaj takega, kakor da se podela na jugoslovanske partizane.⁶¹⁵ Takih in podobnih surovosti je bilo še več. Vse to je dalo borcem 14. udarne divizije vedeti, da so jim usojeni kaj čudni zavezniki, zato so morali v njihovi navzočnosti stalno držati prst na petelinu .. *

Naša poveljstva in politična vodstva so neljube nastope bolgarskih vojakov in nekaterih častnikov obravnavala večinom ustno ter skušala nesporazume zgladiti takoj na kraju samem s pristojnimi predstavniki bolgarskih poveljstev. Pričevanja o tem je mogoče zaslediti tudi v listinah.

»V Dravograd prispele enote bolgarske vojske. Odnos do naše vojske, oblasti in civilnega prebivalstva slab ...« navaja radijska brzjavka števil. 33 štaba 4. operativne cone, ki je bila odposlana 12. maja 1945.⁶¹⁶

Nedvomno so bili znotraj bolgarske otečestveno-frontovske vojske sile, ki so se bojevale zoper našete napake, toda v času, odkar je prišel na oblast Georgij Dimitrov, ni bilo

* Po podatkih, ki jih je zbral Bogdan Žolnir v Dravogradu, so na Bolgare streljali borci 4. bataljona 3. brigade slovenske divizije narodne obrambe izza hiš, Ivan Ivanovič Solovjev pa je 7. junija 1975 povedal, da je dva nasilna in nesramna bolgarska oficirja pokosil z brzostrelko tudi komandir 2. čete 1. bataljona Tomšičeve brigade.

mogoče iz nje izkoreniniti vseh slabih navad. Za ta prizadevanja naši ljudje niso mogli vedeti, saj so Bolgare sodili po dejanjih in posledicah njihovih dejanj, zato je glas o bolgarskih nasilstvih segel daleč proti zahodu. Bati se je bilo, da bo to izkoristila protijugoslovanska propaganda ter da bo to odvrnilo Korošce od nastajajoče ljudske oblasti in od Jugoslovanske armade, ki da ima tako neugledne zaveznike. Nekaj podobnega — četudi v mnogo milejši obliki — se je bilo zgodilo že leta 1919 ob prihodu kraljeve srbske vojske na tla slovenske Koroške, kar je naši stvari prineslo več škode kakor koristi. Ob plebiscitu so mnogi prav zaradi odnosov v tej vojski in zaradi njenih odnosov do prebivalstva glasovali proti priključitvi kraljevini Jugoslaviji. Vse to je imel pred očmi polkovnik Peter Stante-Skala, komandant 4. operativne cone. Vedel je, da morajo Bolgari kar najhitreje izginiti s Koroškega. Ker jih ni bilo mogoče ustaviti drugače, se je zatekel po pomoč k Britancem. Ti si niso dali dvakrat reči. Pri Labotu so postavili tankovsko zaporo in zaustavili nadaljnje prodiranje Bolgarov.⁶¹⁷ Kmalu zatem so morali Bolgari na zahtevo jugoslovanske vlade zapustiti slovensko ozemlje, kar so slovenski ljudje na Štajerskem in Koroškem sprejeli z velikim olajšanjem.

V SENCI CHURCHILLOVEGA PRITISKA

Nevarnejši zavezniki od Bolgarov so bili Britanci. Ti sicer niso počenjali nobenih nasilstev nad koroškim prebivalstvom; njihovo vedenje je bilo uglajeno. Vendar so enako lepo ravnali z avstrijskimi nacisti kakor z njihovimi žrtvami. Sli so še dalje. Ker so bili avstrijski nacisti na Koroškem številčno zelo močni, so se Britanci pri snovanju zasedbnega sistema začeli opirati nanje, s tem pa so podprli stoletja staro raznородovalno politiko v škodo slovenskega življa na Koroškem. Toda Britance je na Koroškem še zlasti motila navzočnost Jugoslovanske armade. V tem so videli nevarnost za širjenje sovjetskega vpliva proti zahodu prek meja, ki so bile dogovorjene na Krimski konferenci.

Izkazalo se je, da je bila britanska vojska na Koroškem sredstvo nazadnjaških zahodnih krogov za pritisk na novo Jugoslavijo. Ti krogi, med njimi predvsem britanski ministrski predsednik Winston Churchill in celo predsednik ZDA Harry Truman, so v jugoslovanskem osvobodilnem gibanju videli predvsem širjenje komunizma.⁶¹⁸ Vojna je bila končana, zato jim to gibanje ni bilo več potrebno za zmago nad fašizmom; ker pa je bilo radikalno kot vsako ljudsko gibanje, je ogrožalo tudi britanske koristi na Balkanu in še posebej na Koroškem, kjer je britanski kapital držal roko nad rudnikom svinca v Mežici. Zato so bili Churchillu ljubši avstrijski nacisti od slovenskih protifašistov.* Dobro je znano, da bi bil

‘Britanci so se pri snovanju zasedbenega sistema naslonili na Landesregierung (deželno vlado), ki je s svojo praktično politiko izpričevala, da je otrok in dedič nacistične oblasti. Oblast ji je 8. maja 1945 izročil nacistični koroški gauleiter dr. Friedrich Rainer prek deželnega glavarja Natmessinga. Tačasna deželna vlada si je predvsem zastavila nalogo, da ohrani nedeljivost Koroške in

rad obračunal z jugoslovanskimi partizani, kakor je bil to storil že z elasovci v Grčiji in z garibaldinci v Italiji, toda glede Jugoslavije so bile take njegove želje račun brez krčmarja. Zmage revolucije v Jugoslaviji ni bilo več mogoče preprečiti, možno pa ji je bilo povzročiti mnoge težave.

Churchill je bil hud na Tita, ker je le-ta spretno in vstrajno zavračal kralja in monarhijo ter tako zoprval razdiralnim poskusom zoper neodvisno jugoslovansko politiko. Vrh tega je Churchill s podpiranjem italijanskih želja po slovenskem narodnostnem ozemlju na Primorskem in po hrvaškem v Istri hotel politično onemogočiti italijanske komuniste, ki so si bili pridobili močan vpliv na množice. To računarstvo je bilo usodno zlasti za koroške Slovence.

Prav gotovo so vse težave naše vojske z britanskimi enotami na Koroškem in tudi v Trstu izvirale iz take Churchillove politike. Enotam britanske 8. armade je bilo že v Italiji ukazano, da morajo kar najhitreje priti na Koroško in enotam Jugoslovanske armade preprečiti zasedbo krajev v Celovski kotlini in Ziljski dolini. Od tod sitnosti, ki jih je imel motorizirani odred 4. jugoslovanske armade na prelazu Predil in ki so bile usodne za njegov prihod na Koroško.⁶¹⁹ Prav na take ovire je naletel Jeseniško-bohinjski odred pri poskusu, da bi prišel v Beljak, kjer so Britanci s tanki zaustavili in zavrnili tudi 3. bataljon Bračičeve brigade. Podobni pripetljaji so si vrstili povsod na Koroškem, zlasti pa v Celovcu, pri Gospe Sveti in pri Labotu.

Po zaslugi majorja D. C. Owena, šefa britanske vojaške misije pri štabu 4. operativne cone, so se mnoga začetna nesoglasja izgladila in marsikje je sodelovanje z Britanci postalo prav zgledno. Owen je svoje kolege v britanskih poveljstvih prepričeval, da v enotah 4. operativne cone ni nikakršnega protibritanskega razpoloženja, temveč le pravo in zvesto zavezništvo. Prav te enote so iz nemškega ujetništva v dolini Drave rešile največ zajetih britanskih vojakov in letalcev.

zaščiti bivše naciste (radijske brzojavke Komande koroškega vojnega področja, fase. 46/11, razprava Franceta Škerla »Koroška v boju za svobodo«, Koroški zbornik 1946, dr. Toneta Ferenc »Poslednji dnevi vojne v Sloveniji«, Naša obramba 6/1970, in »Sklepni boji JA, zmaga nad fašizmom in osvoboditev Slovenije...«, Borec 4/5, 1975, str. 245).

Bilo jih je 800, več kot za en bataljon.* Vrh tega je obveščevalna služba 4. operativne cone priskrbelo za D. C. Owena neprecenljiva obvestila iz osrčja Nemčije. S pomočjo slovenskih tovarišev je Owen dosegel obveščevalni uspeh, ki je odločilno pripomogel k njegovemu napredovanju v oficirski stopnji od kapetana do majorja.⁶²⁰ Major Owen je zategadelj skušal vso to zvestobo veliki zavezniški stvari povrniti z enako iskrenim tovarištvom. Prav on ima največ zaslug za to, da so nam Britanci vrnili pobeglega generalpolkovnika Löhra, da so nam pomagali pri razorožitvi ustašev in četnikov in da so nam izročili veliko večino domobrancev in ustašev,⁶²¹ ki so se bili vdali njim.

Kaže, da se nam je na Koroškem precej maščevalo to, ker nismo bili zadovoljni z doseženim. Kakor so se stopnjevali naši napori za okrepitev naših položajev severno od Drave, tako so si vse pogostejše vrstili tudi neljubi pripetljaji, spori in zaostritve z Britanci.

Sprva so bile britanske enote pri opravljanju zasedbenih dolžnosti dokaj lagodne. Bilo je očitno, da so vojaki siti vojne. Britanski vojaki so se sončili ob tankih skoraj goli ali pa so si kuhali kavo, medtem pa so mimo njih korakale množice Nemcev in kvislingov, oboroženih do zob. Podpolkovnik Ivan Kovačič-Efenka se je zgražal nad takim početjem.⁶²² Kajpak, Britanci si spričo tega niso belili glave, saj so vedeli, da bodo njihove, ameriške in francoske čete tako ali drugače zasedle Nemčijo in Avstrijo, kakor so se bili dogovorili o razmejitvi z Rusi, zato jim je bilo vseeno, kje kaka nemška ali kvizlinška enota položi orožje. Nam Slovencem pa je ta vojna prvič ponudila priložnost, da se dokončno narodnostno uveljavimo, zato smo skušali iz nje iztržiti pravice, ki so nam jih močnejši severni in zahodni sosedje kratili dolga stoletja in nam jih kratijo še dandanes. Mi pri tej stvari nismo mogli biti brez čustev, zakaj bili smo preveč prizadeti.

* Podatek je iz razprave Franceta Škerla »Koroška v boju za svobodo«, Koroški zbornik 1964, str. 590. V gradivu »Šklepni boji JA, zmaga nad fašizmom in osvoboditev Slovenije...«, Borec 4/5, 1975, str. 276, je zapisano, da so slovenski partizani rešili iz rok nacističnih krvnikov 489 angleških vojnih ujetnikov in ponesrečenih letalcev ter 304 ponesrečene ameriške letalce, kar je skoraj toliko kot navaja France Škerl, verjetno pa čisto natančnih podatkov ni nikjer.

Prav nič čudnega ni, če je kdo dobil vtis, da smo malce neučakani in vsiljivi, saj v zgodovini nismo bili samo enkrat prevarani. Začeli smo postavljati straže ob pomembnih javnih zgradbah, na križiščih in ob skladiščih, zasedali smo tovarniške obrate. Pri tem je prihajalo skoraj do smešnih prizorov: tam, kjer so postavili stražarja naši, se je hitro znašel tudi britanski stražar ali celo britanski tank, tu in tam pa so Britanci našega stražarja celo odstranili ali stražo razorožili. Ravnali so tako, kot so se bili navadili v kolonijah. So pač znali gospodovati!

Najbolj nedostopne so bile britanske enote v Ziljski dolini. Tu niso kazale nobene pripravljenosti za sodelovanje z enotami Jugoslovanske armade. Njihovo navzočnost v svoji bližini so odločno odklanjale; britansko početje je bilo tu skoraj sovražno. Tu so se tudi najprej začeli izgredi proti slovenskim ljudem in proti naši vojski.

O tem, da so 3. bataljonu Bračičeve brigade preprečili vstop v Beljak, in o tem, kako so 2. bataljon Jeseniško-bohinjskega odreda obkolili s tanki, je bila v prejšnjih poglavjih že beseda. Enako neizprosni so bili tod Britanci do predstavnikov Osvobodilne fronte in so jim popolnoma onemogočili delovanje. Britanske enote so vdirale celo na ozemlje južno od Drave in Zilje, ki je bilo v rokah partizanskih straž, in posegale v delo narodnoosvobodilnih odborov. Tak pripetljaj je zabeležilo poveljstvo partizanske straže Bistrica v Rožu. Dne 11. maja 1945 opolnoči so vdrle angleške čete v šolo pri Sentpetru pri Šentjakobu, preiskale prostore, razbile nekaj pohištva ter odnesle radioaparatus, telefonski aparat, pisalni stroj, stensko uro, oljnato sliko bližnjega gradu, delo umetnika Franca Okličnika, ter precej perila in odej. Isto noč so britanski vojaki vdrli k posestniku Jožetu Stikarju iz Sentpetra in mu zasegli ves sadjevec, iz sosedov pa so se norčevali in jim grozili s pištolami.⁶²³

Okoliščine opisanih nasilstev vsiljujejo sklep, da so bila storjena iz objestnosti, vendar pa je lahko taka objestnost prišla do izraza le v razmerah, ko so britanske visoke vojaške in politične osebnosti dajale na račun Jugoslavije in njene armade neustrezne ali celo žaljive izjave. Taki primeri objestnosti so bili plod pritiska na novo Jugoslavijo.

Kako se je zviševal ton tega britanskega pritiska, je mogoče najočitneje zapaziti v radijskih brzojavkah, ki so jih štab

4. operativne cone, Komanda koroškega vojnega področja in Vida Tomšičeva pošiljali osrednjemu slovenskemu vodstvu, pa tudi v nekaterih drugih listinah. Začelo se je 14. maja 1945 z brzojavko št. 53.

»Zavezniki zahtevajo, da pošljemo v njihov štab divizije našega zveznega oficirja in da jim javljamo gibanje in namene naših enot. Dajte nam takoj odgovor, kaj lahko in kaj ne smemo! Skala.«⁶²⁴

»Zavezniki nam dnevno ovirajo gibanje in povzročajo izzivanja. Danes, 13. t. m., so zadržali 6. brigado, ki je šla iz Maribora (pravilno iz Dravograda) za Velikovec, pri Labotu. Brigada stoji ves dan zaprta in je ne moremo vreči na položaj pri Železni Kapli, kjer se zadržuje 10.000 be-ga in četnikov. Zavezniki hočejo na vsak način dobiti to bando v svoja taborišča, zato ovirajo gibanje naših enot... Na celem Koroškem vsi nacional-socialisti na svobodi oboroženi. Zavezniki ne dopuščajo aretacij na ozemlju, kjer se zadržujejo njihove enote ... Od štaba 4. cone.«⁶²⁵

»Poročajte v inozemstvo, da Angleži sistematično ovirajo čiščenje nacifašistov! Gestapovce opremili s svojimi trakovi in opravljajo naprej policijsko službo. Narod je ogorčen nad Angleži. V skupni volji uničiti naciste se še bolj utrjuje enotnost Slovencev in Avstrijcev na Koroškem. Vida.«⁶²⁶

»Odnosi med angleškimi in našimi enotami se vedno bolj zaostrejejo. Blokirajo partizanske straže, ne dovolijo naši vojski gibanje po cestah, ne pisati gesel, ne vstopiti v prostore, ki so pod njihovo stražo. K. V. P.«⁶²⁷

»So primeri, ko med Angleži in partizani zelo napeto, tik do streljanja. Vida.«⁶²⁸

»Ker nimamo naših enot, je delovanje partizanskih straž skoraj nemogoče. Zavezniki skoraj ne pustijo našim opravljati svoje službene posle. Potrebno čim več vojske na Koroškem. K. V. P.«⁶²⁹

»Angleži ovirajo delegatom (za volilno konferenco PNOO) odhod v Celovec. Vida.«⁶³⁰

»Potrebno je ustanoviti komando mesta Beljak. Za zdaj v mestu ni naših čet. Britanci zaprli vse prehode, zato potrebno, da pride kar največ naših enot... K. V. P.«⁶³¹

»Angleži puščajo iz Celovca, nazaj (v Celovec) pa ne. 2e več primerov, da se naši aktivisti niso mogli vrniti. Pri Cvetki* v Beljaku napravili v njeni odsotnosti Angleži hišno preiskavo. Vida.«⁶³²

»Med napisno akcijo v Vrbi Angleži črtali naše napise po vasi in tolerirali fašistične znake, ki so še narisani po židovih. K. V. P.«⁶³³

»Danes angleški vojaki razstrgali jugoslovansko zastavo v Grebinju. Angleži dan na dan izzivajo z razorožitvijo posameznikov-kurirjev. Mi imamo tozadevno vsak dan stik z misijo. Matevž-Pero.«⁶³⁴

»Angleži imajo svojo komando mesta in so tesno povezani z Landesregierung, ki pa je mi ne priznavamo... Dogajajo se tudi primeri, da angleški vojaki trgajo razglase naše vojaške oblasti in celo Titove slike. Zaradi tega protestirali pri zavezniški misiji 4. operativne cone. K. V. P.«⁶³⁵

»Landesregierung, ki pod angleško zaščito postavlja svoj aparat, zaposluje med drugim tudi stare gestapovce in naciste. Ljudstvo se vsak dan bolj obrača na nas za zaščito in prijavlja naciste, ki so še na svobodi. K. V. P.«⁶³⁶

»Angleži vsakodnevno provocirajo, npr.: ne dovoljujejo prostega prehoda po komunikacijah, posebno na mostu v Borovljah, ne dovoljujejo souporabe pošte in radiopostaje, na več krajih potrgali odredbe področja in Titove slike, odpeljali vse magacine prehrane iz Celovca, v Borovljah pri magacinih razorožili naše straže in pričeli odvažati material. Vsakodnevno manjši incidenti provokatorskega značaja. K. V. P.«⁶³⁷

Enega takih izzivanj sta bila deležna Iztok Potrč in Zvonko Faleskini, ki sta hotela 15. maja 1945 prevzeti hrano iz skladišča v Borovljah. Britanci so ju obkolili s štirinajstimi tanki in jima zaprli vse izhode iz mesta.⁶³⁸

Istega dne so britanski vojaki vdrli v pliberško pivovarno, surovo spodili maloštevilno partizansko stražo in začeli pleniti zaloge. Edvardu Resnarju-Savinjskemu, začasnemu direktorju, je britanski podčastnik grozil s pestjo in mu ukradel pištolo. Britanski vojaki so postopno nasilno vdrli v vse pivovarniške prostore in prepovedali izdajo piva pripadnikom Jugoslovanske armade ter vstop v pivovarno.⁶³⁹

* To je bila Cvetka Praprotnik-Štefka, ki so jo poslali v Beljak z nalogo, da bi delala v povezavi z avstrijskimi komunisti (poročilo Vide Tomšičeve z dne 14. maja 1945, fase. 649/X v IZDG).

»... Uradno dovoljujejo poslovanje naših oblasti povsod, kjer so vzpostavljene, vendar njihove podrejene enote namenoma otežujejo delo in javno omalovažujejo našo oblast. K. V. P.«⁶⁴⁰

»Imamo težave glede stanovanj. Zasedli smo prostore neke banke za PNNO, a so Angleži vdrli s puškami. Pozneje se je nekako uradovalo, a v najlepših prostorih Angleži in njihova straža pred vrati. Tu okoli primeri, kjer večkrat tako. Pazimo, da ne nasedemo provokacijam. Vida.«⁶⁴¹

»Po nepotrjenih vesteh je danes prišlo do incidentov med našimi in Angleži v Sentlenartu v Ziljski. Angleži so baje sežigali naše zastave ... Obkom SKOJ Koroška.«⁶⁴²

O enem takih izzivanj je poročal 18. maja 1945 tudi štab Jeseniško-bohinjskega odreda. Angleži so raztrgali slovensko zastavo, ki je visela s hiše zavednega Slovenca v vasi Brnce v Ziljski dolini. Borci Jeseniško-bohinjskega odreda so zastavo znova izobesili in k njej postavili stražo.⁶⁴³

»V Beljaku angleška policija raztrgala Titove slike in naše zastave. Po Beljaku preiskujejo po hišah z motivacijo, da iščejo partizane. Iz Beljaka zbežali vsi Slovenci, ki so prišli iz internacije. Tu stanovali v barakah. S teh barak je avstrijska policija trgala naša gesla. V okolici Beljaka in po Ziljski dolini si ljudje ne upajo sprejemati naših aktivistov v hiše. Ahac.«⁶⁴⁴

»Komandant štaba za repatriacijo (ki je pobegnil zaradi takih šikan) se je vrnil. Angleži to vprašanje zelo ostro postavili. Zahtevajo, da so vsi — tudi oficirji — brez orožja in štab brez straže. Glede naše straže, ki smo jo obdržali, še nobene intervencije. Ahac.«⁶⁴⁵

Britanci so pred Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Koroško v Celovcu postavili tank, ki je čisto zakril partizanskega stražarja. Tako so zastrašili vse tiste, ki so na sedež svoje ljudske oblasti prihajali po pomoč ali pa izražat naklonjenost novi Jugoslaviji.⁶⁴⁶ Pred sedež Pokrajinskega komiteja KPS za Koroško, kjer je uradoval Dušan Pirjavec-Ahac, pa so postavili kar tri stražarje, od teh enega z bikovko, ki ni dovolil vstopa niti višjim oficirjem Jugoslovanske armade. Odganjal jih je, češ, da Dušana Pirjevca-Ahaca ni v stavbi, četudi je v resnici bil tam. V tej zvezi je Vladimir Krivic na britanskem poveljstvu ostro protestiral.⁶⁴⁷

Na vseh ključnih točkah v mestu in na vsak kilometer zunaj mest je stal britanski tank z radijsko zvezo. Tako nadzorstvu britanskih vojaških oblasti ni mogla uiti niti miš, poslovanje vojaških zalednih oblasti Jugoslovanske armade in delo aktivistov OF pa sta bila popolnoma onemogočena. Kako pretkano in tudi nesramno so uveljavljali svojo voljo, priča dejstvo, da so najprej oplenili skladišča s hrano ali pa jih zapечатili, potem pa so prišli na poveljstvo Koroškega vojnega področja opozarjat, da ujetniki stradajo. Nadalje so razpustili vse mogoče kvislinške hudodelce, ki so kajpak ubijali naše in svoje ljudi, potem pa so prišli z očitki, da se na ozemlju pod partizanskim nadzorstvom dogajajo umori in da partizani niso zmožni uvesti reda.⁶⁴⁸

Najbolj izzivalno in sovražno so se Britanci obnašali do pripadnikov motoriziranega odreda 4. jugoslovanske armade, ki so z območja severno od Drave odvažali vojni plen. 2e

12. maja so iz zaplenjenih motornih vozil pri Trdnji vasi pobrali ključe, štiri tovornjake pa tudi odpeljali, čeprav so pri zaplenjenih vozilih stale naše straže. Dva dni kasneje je med premikom 3. bataljona 11. dalmatinske udarne brigade iz Trdnje vasi v Šentjakob zaradi okvare malo zaostal en tovornjak. Britanski vojaki so ga kljub ugovoru posadke, ki je čakala na avtomobil z mehaniki, pripeli za vlačilec, ga odvlekli stran in ga prevrnili v obcestni prepad.⁶⁴⁹

Do najhujšega izgreda zoper zavezništvo z Jugoslovansko armado je prišlo v dneh 17. in 18. maja 1945.

Sedemnajstega maja so britanski tankisti z ognjem iz tankovskih topov uničili osem zaplenjenih nemških tankov, ki so jih borci motoriziranega odreda 4. armade hoteli spraviti na območje južno od Drave. To akcijo so izvedli popolnoma organizirano in očitno na povelje pristojnih britanskih štabov. O tem priča tudi podatek, da so imeli Britanci za uničevanje zaplenjene tehnike sestavljene posebne skupine vojakov s preprostimi orodjem, kot so kladiva in podobno.⁶⁵⁰

Dan za tem, 18. maja, so zrinili v obcestni prepad zaplenjeni oklopni avto ter tri protiletalske topove.⁶⁵¹ O podobnem primeru je poročala tudi partizanska straža iz Bistrice v Rožu, in sicer, da so britanski tankisti 17. maja 1975 po strmini pri Področci zakotalili tri štiricevne protiletalske topove, onespособili pa tri žaromete: njih stikalne plošče in aparature so razbili s kamenjem.⁶⁵²

Za pravo ozadje takega početja in takih izzivanj je štab 4. operativne cone izvedel že 16. maja 1945. Tudi o tem govori radijska brzojavka.

»Na sestanku s štabom 55. zavezniškega korpusa izjavil načelnik štaba, da imajo napotke od štaba 8. armade, naj povsod v Avstriji vzpostavijo vojaško oblast ter da imajo za avstrijsko vse ozemlje do bivše jugoslovansko-avstrijske meje, ker je taka medsebojna zavezniška pogodba. Komanda področja ima pri svojem delu velike težave, ker so Angleži zasedli vse važne objekte, zasedli in izpraznili vse magacine hrane, v Celovcu trgovine zapečatili, tako da prehrana spričo ogromnega števila ujetnikov postaja problem... Cona.«⁶⁵³

Britanci so hoteli izriniti Jugoslovansko armado s Primorskega in s Koroškega. Winston Churchill je dal v ta namen poveljniku zavezniških čet v Italiji na voljo osemnajst divizij, češ naj to doseže zlepa ali s silo. Hkrati se je začel proti jugoslovanski vladi diplomatski pritisk. Maršal Josip Broz-Tito je na vse te grožnje pomirjevalno odgovoril, češ da je Jugoslavija pripravljena sodelovati z zahodnimi zavezniki, vendar ne more dopustiti, da ne spoštujejo pravic narodov, ki živijo na ozemljih osvobojenih od njene armade. Churchill pa je bil trd. Na svojo stran je dobil tudi predsednika ZDA Harryja Trumana ter od jugoslovanske vlade zahteval umik JA iz Pulja, Trsta, Tržiča in Gorice ter s Koroškega. To zahtevo je feldmaršal Harold Alexander podprl z izdatnim prikazovanjem angloameriških kopenskih in letalskih sil.⁶⁵⁴ Rusi so ob tem molčali, zakaj vezal jih je sramotni dogovor o delitvi vplivnih področij, ki ga je bil Josif Visarjonovič-Stalin sklenil na Jalti. Tako so koristi in pravice malega slovenskega naroda, ki je krvavel vso dolgo vojno in se zvesto bojeval na strani svobodnega sveta, izdali zavezniki na zahodu in tudi na vzhodu...

POGLAVJE O ZADNJI BITKI

Besedici prvi in zadnji sta pri iskalcih slave zelo priljubljeni, pač glede na to, s katero se je mogoče bolj postaviti. No, 'saj je res zanimivo, kdaj se je kaka vojna začela ali končala, katera enota se je spopadla prva ali se bojevala zadnja, kdo je ustrelil prvi in kdo je to storil zadnji, vendar pa so trditve o tem vedno zelo varljive in le redko resnične. To takisto velja za drugo svetovno vojno in za njen konec v Evropi, še zlasti pa za zadnji boj na Koroškem.

Popolnoma drži, da se je druga svetovna vojna v Evropi končala šele 15. maja 1945 pri Pliberku z vdajo ustašev in črnogorskih četnikov, ki so predstavljali poslednjo večjo armadno skupino zagrizenih sovražnikov svobode in enotnosti jugoslovanskih narodov. Pri tej vdaji je 3. jugoslovanska armada vsekakor imela svoj delež, še zdaleč pa ne tolikšnega, ki bi ji glede na njeno številčnost in bojno moč pripadal. Mnogo šibkejša Štirinajsta jo je pri tem krepko prekosila, ob tem pa so slovenski borci in poveljniki izpričali bojevitost, odločnost in iznajdljivost, ki jim le redko najdemo primer.

Na Poljani pri Prevaljah stoji spomenik, ki označuje zadnjo bitko druge svetovne vojne na tleh Jugoslavije, ne pa tudi zadnjega boja na slovenskih narodnostnih tleh. Napis na spomeniku so že dvakrat popravili, vendar je od vsega, kar je tam vklesano, res samo to, da je ta bitka bila 14. maja 1945. O tem, da je težišče in vso ostrino te bitke morala izdržati skupina treh bataljonov iz 14. udarne divizije, tam kajpak ni nič napisanega. In tudi o tem ne, da so se ti bataljoni bojevali osamljeni z najmanj štiridesetkratno premočjo, ki so ji silovito kljubovali in se kljub hudim izgubam uspešno ubranili.

Bitka 14. maja 1945 je imela velike razsežnosti, saj so v nji sodelovale enote iz štirih divizij Jugoslovanske armade in še bolgarske povrhu, besnela pa je na površini najmanj

24 kvadratnih kilometrov. Vendar so se glede na ostrino bojev že na začetku izoblikovali trije ločeni bojni odseki.

Prvi bojni odsek je bil v vzhodnem delu Mislinjske doline, na črti od Doliča do Slovenjega Gradca in Bukovske vasi. Ustaši so se tu naglo umikali in se branili le z zaščitnicami. Enote 17. udarne divizije »Vzhodnobosenske« so pritiskale nanje z naslonom na pohorska obrobja in jih komaj dohajale. Drugi bojni odsek je bil pri dravograjskem prometnem vozlišču. Ustaši so tu le navidezno napadali in tako bolj s prevaro kot z izbranimi silami preprečevali napadalni nastop osvobodilnih enot, ki so ustaške položaje obdelovale le s topništvom. Sele ko se je ustaška glavnina že zelo oddaljila od sotočja Mislinje in Meže, so enote 51. divizije, 2. bataljona Prekmurske brigade in enote Bolgarov prešle mostove na Dravi ter pritiskale za sovražniki po dolini Meže, pa tudi nazaj po dolini Mislinje.⁶⁵⁵

Popolnoma jasno je, da je tako 14. maja 1945 na bojni črti proti enotam 3. jugoslovanske armade prenehal vsakršen urejen odpor ustašev; za 3. jugoslovansko armado se je vojna končala. Čisto drugačen položaj je bil na tretjem bojnem odseku pri Poljani, ki je imel vse značilnosti zapore, postavljene na poglavitni smeri ustaških premikov proti zahodu. Tu so ustaši napadali, boji so bili silno zagrizeni in krvavi, o čemer pričajo ne le ustaške izgube, marveč tudi izgube obeh bataljonov Tomšičeve brigade, vrh tega pa so trajali še kasno v noč. S prebojem na Libučko gmajno so ustaši povsem prešli v operativni prostor 14. udarne divizije, s tem pa se je njena skrb za njihovo dokončno uničenje šele prav začela. Le posegu Britancev, ki so ponudili svoje usluge, da bi preprečili nadaljnje prelivanje krvi, se je zahvaliti, da se bitka 15. maja 1945 ni še siloviteje nadaljevala.

In vendar so tu mitraljezi 3. bataljona Tomšičeve brigade ter mitraljezi in minometi 3. bataljona Zidanškove brigade 15. maja 1945 še zadnjič sejali smrt po ustaškem taboru, ker se do dogovorjene ure za vdajo niso dvignile bele zastave. Odpora pa ni bilo kaj prida in bele zastave so hitro naznanile trenutek popolnega ustaškega poraza. Ta ognjeni poseg, ki je imel le še nekatere značilnosti boja, so enote 14. udarne divizije izvedle 15. maja 1945 nekako ob šestnajstih, to pa je bil tudi konec ustaške zločinske vladavine.⁶⁵⁶

Razoroženi in zajeti črnogorski četniki 16. maja 1945 blizu Pliberka, kjer se je končalo njihovo nesmiselno in sramotno zavezništvo z ustaši in okupatorji. O tem pričajo njihovi obrazi (foto Ivan Lipar-Iztok Slavjan).

Seveda se niso vsi ustaši in ustaške enote pokorili podpisu brezpogojne vdaje na pliberškem gradu. Orožju so se neradi odrekli tudi četniki. Začel se je lov za ubežniki in ubežnimi skupinami, s tem pa so se oboroženi spopadi nadaljevali. In kdo bi mogel naštetih vse ali celo opisati! Prav gotovo bodo mnogi ostali pozabljeni za vedno ...

Med zadnje boje druge svetovne vojne sodi tudi napad na ustaše in četnike prek mostu čez Dravo pri Galiciji, ki sta ga izvedli dve četi 2. bataljona Bračičeve brigade iz zasede na levem bregu reke. Po dnevnih poročilih je moglo priti do tega napada edino 15. maja 1945, vendar tam o tem ni nič zabeleženega.

Petar S. Brajović se je posebno trudil, da bi odkril zadnji spopad borcev 14. udarne divizije z nepokornimi premaganci. Marjan Jerin, takratni načelnik štaba Tomšičeve, Ludvik Boh-Stane, komandant 2. bataljona, in Blaž Kralj-Vlado, komandir čete v tem bataljonu Tomšičeve, so povedali, da je prišlo do zadnjega spopada 16. maja 1945.

»V zgodnjih jutranjih urah (tega dne),« piše Brajovič, »ko so borci Tomšičeve brigade razoroževali četnike, neka skupina ni hotela izročiti orožja. Prišlo je do spopada. Dva četnika sta padla, devet pa je bilo ujetih. En naš puškomitraljezec je bil ranjen...«⁶⁵⁷

Res je bilo tako. Našteti viri so dogodek potrdili. Žal pa ni šlo za zadnji spopad. To je mogoče trditi že na podlagi pripetljaja med spremljanjem zajetih Nemcev prek Jezerskega. Na poti proti Kanonirju je 17. maja 1945 neki ustaš vrgel s pobočja težko bombo, ki je Emerika Paulina-Rika, političnega komisarja 4. bataljona Tomšičeve, hudo ranila, njegovega konja pa popolnoma razstrgala.⁶⁵⁸

Tudi 16. udarna divizija, ki je šla z dvema pehotnima in s topniško brigado preko prelaza Jezersko 16. maja 1945, se spustila v Železno Kaplo in dalje proti Dobrli vasi in Globasnici, je polovila več zaostalih ustašev, ob tem pa je prihajalo do pogostih oboroženih spopadov, o katerih ni v desetdnevnem operacijskem poročilu nič zabeleženega.⁶⁵⁹ O tem zelo nedoločno govorijo nekateri ustni viri.

Šestnajsta udarna divizija se je 16. maja 1945 razvrstila na zaporno črto od Podgore prek Globasnice do Kršne vasi. Obveščevalci so brž sporočili, da se približuje neka ustaška kolona proti Goselni vasi z namero, vdati se Britancem. In res se je 17. maja 1945 ob pol šestnajstih uspelo neki ustaški koloni prebiti skozi razvrstitev njenih dveh pehotnih brigad. Menda se je ta kolona ustašev vdala Britancem.⁶⁶⁰ Se verjetneje je, da se je prebila proti Obirskemu, saj Britancem po njihovem posegu na strani enot Jugoslovanske armade pri Pliberku ni mogla zaupati. Da so se ustaši pojavili v Selah Fari, je dokazano po pričevanju Antona Ikovica, ni pa mogoče ugotoviti, katerega dne je to bilo in kako močna je bila ta ustaška kolona.⁶⁶¹

Te zelo močne ustaške tolpe so se potikale po gozdovih in hribih na Obirskem še celih pet dni po vdaji svoje glavnine na Libučki gmajni. Računi ustašev, da se bodo mogli v večjem številu prebiti po severnih obrobjih Karavank proti Ziljski dolini, so se razblinili. Spet je prišel do besede motorizirani odred 4. jugoslovanske armade, ki je imel glavnino svojih sil razvrščeno na položajih od Medborovnic prek Kožentavre do Svetne vasi in še dalje do Bistrice v Rožu.

Drugi bataljon 11. dalmatinske udarne brigade se je zadrževal v Kožentavri, kjer bi mogel nastopiti proti morebitnim sovražnikom, ki bi hoteli preiti boroveljska mostova na Dravi ali pa nadaljevati pot proti Ziljski dolini. Enote so se urile. Toda 20. maja 1945 je morala ena četa odhiteti proti Borovljah, kjer se je razvrstila na položaje in se dobro pripravila za boj. V Borovljah so se namreč pojavili ustaši in se začeli pogajati za prehod proti zahodu.

»Ker se ustaši niso hoteli vdati,« beremo v operacijskem dnevniku 2. bataljona 11. dalmatinske udarne brigade, »smo jih ob enaindvajsetih napadli. Ob tej priložnosti smo ujeli 24 ustaških vojakov in enega oficirja...⁶⁶²

Spopad 20. maja 1945 kasno zvečer je bil očitno samo uvod v dokončen obračun z ustaši, ki so si obetali priti na zahod skozi Borovlje. Ta obračun se je začel 21. maja 1945. O tem v že omenjeni listini beremo: »Bataljon bil na istih položajih. Čez dan se je vdalo 300 ustaških vojakov ...⁶⁶³

V operacijskem dnevniku 11. moto-streljaške brigade je za ta dan med drugim zapisano: »Napad na skupino ustašev, ki se niso hoteli vdati...«⁶⁶⁴

Menda je bilo razoroženo in ujeto 2000 ustašev. Tako piše v operativnem poročilu štaba 11. dalmatinske udarne brigade za 21. maj, ki je bilo napisano 1. julija 1945 in je dokaj natančno.⁶⁶⁵

So mar podatki iz tega poročila pretirani?

Mogoče. Vsekakor je težko dokazati kaj drugega, kot je tam zapisano. Se teže je na osnovi tako skopih podatkov ta boj pri Borovljah natančneje opisati. To bi bilo mogoče storiti le po pričevanju katerega od udeležencev, kako ga najti, pa je težko vprašanje z majhnim upanjem na odgovor.

Naj bo tako ali drugače, naj je bilo razoroženo in zajeto samo 325 ustašev, kot je razbrati iz operacijskega dnevnika

2. bataljona 11. dalmatinske udarne brigade, ali dva tisoč, kot navaja štab le-te v operacijskem poročilu, do spopada in do boja je 20. maja 1945 pri Borovljah prišlo, operacija pa se je nadaljevala še tudi naslednjega dne, 21. maja 1945. Potemtakem je to doslej edini znani zadnji boj enot Jugoslovanske armade na Koroškem. Poslej zagotovo ni bilo nobenega več, zakaj vse enote JA, ki so se tedaj mudile na

ozemlju današnje avstrijske Koroške, so dobile ukaz, da se umaknejo južno od Karavank ter vzhodno od Pece in Dravogradu.

S tem je rešena pravda o zadnjem boju druge svetovne vojne na evropskih tleh, ki so jo razni pisci prisojevali ali v prid 3. jugoslovanske armade ali 14. udarne divizije. Pripadla ni niti enim niti drugim, pač pa je odločena v korist motoriziranega odreda 4. jugoslovanske armade oziroma njegovega jedra: 11. dalmatinska udarne brigade. Torej se je ta odred na Koroškem le bojeval...

UMIK Z GRENKOBO V SRCU

V dneh po 16. maju 1945 se je stanje na operacijskem področju 14. udarne divizije dokončno umirilo. Boji so se sicer nehali, toda enote so morale biti močno navzoče zlasti s patrolnim delovanjem. Se vedno so morale preiskovati gozdove in gozdiče ter loviti pripadnike razbitih tolp. Hkrati so začele zbirati lahko in težko oborožitev, zlasti pa razstrelilne naprave, da bi tako zagotovile popolno varnost politične oblasti in prebivalstva. Politične in vojaške ure ter sestanki, za katere poprej ni bilo časa, so bili zdaj redni. Borci so se začeli redno hraniti in počivati, čeprav je bil počitek še vedno zelo skrčen. Utrujenost in neprespanost zadnjih štirinajstih dni sta se vračali kakor ponovljena bolezen, to se je vsem poznalo na obrazih. Prave radosti svobode ni doživel še nobeden. Vse je pestila skrb, kako zavarovati pridobitve štiriletnega boja in tisočletne težnje slovenskega ljudstva, da bi si samo vladalo.

Začelo se je okrepljeno kulturnoprosvetno delo med koroškim prebivalstvom. V ta namen je novinar Ivan Kranjc, kulturnoprosvetni referent Tomšičeve brigade, vpoklical delavsko godbo z železarskih Raven. Odzvalo se je sedemnajst godbenikov. Kapelniku, ki zaradi ostarelosti ni bil sposoben za vojaško službo, so prišle solze v oči, zakaj tudi on bi bil šel rad buditi samozavest koroških Slovencev.⁶⁶⁶ Ivan Jež-Boj pa je pripeljal iz Kranja nazaj čez Jezersko nekaj zajetih nemških godbenikov, ki so se bili že na poti do tja naučili igrati partizanske pesmi.⁶⁶⁷ Tako je nastala godba 14. udarne divizije.

Poročnik Stanko Smon je osnoval motorizirani odred, ki je imel dvanajst tankov in oklopnih avtomobilov, nekaj le-teh pa je bilo še vedno po brigadah, ki so bile tudi vse motorizirane.⁶⁶⁸ Tomšičeva se je 18. maja 1945 vrnila iz Mežice in Crne na Koroškem v Podjunsko dolino. Stab brigade s 1. bataljonom je bil v Sinči vasi, 2. bataljon pa v Dobrli vasi. Dan

za tem sta se vključila v sestavo brigade tudi 3. in 4. bataljon, ki sta bila kar tri dni na poti čez Jezersko do Kranja in nazaj. Šerčerjeva in Bračičeva brigada sta bili ves čas v Celovcu, Zidanškova v Velikovcu in njegovi bližnji okolici, Slandrova pa v Lipici in Dobravi. Večinoma so hitro zbirale orožje, strelivo in vojaško opremo ter vse to spravljale proti Prevaljam in Dravogradu.⁶⁶⁹ Tako so dočakale ukaz, ko je bila 19. maja 1945 Štirinajsta vključena v sestavo 3. jugoslovanske armade. Ta ukaz je spremljalo veliko grenkobe, zakaj z njim je prišla tudi zapoved, da se mora 14. udarna divizija umakniti s Koroškega, kar je bilo zapovedano tudi drugim enotam Jugoslovanske armade.⁶⁷⁰

Kakšni so bili razlogi za grenkobo in ogorčenje, ki sta zajeli vse zavedne in poštene Slovence, zlasti pa tiste, ki so se bojevali ali pa so prebivali na Koroškem? Zakaj je prišlo do tega ukaza?

Da bi to spoznali, se je treba vrniti nekoliko nazaj.

Ob plebiscitu po prvi svetovni vojni so koroške Slovence zapeljale obljube, ki jih avstrijska republika ni nikoli uresničila. Bili so prevarani. Ponemčevalni pritisk se je nadaljeval, v dneh po priključitvi Avstrije veliki Nemčiji pa je dobil vse značilnosti genocida. Avstrijski nacisti se niso nikoli odrekli željam, da bi Slovence na Koroškem popolnoma izkoreninili, pač pa so hoteli nemštvo utrditi vse do Jadranskega morja. To pa ni bilo značilno le za Hitlerjeve pristaše, marveč za vse avstrijsko meščanstvo in za tako imenovane srednje sloje. Jugoslavija je bila največja žrtev pohlepa po zemlji in stoletja starih avstrijskih prizadevanj za prodiranje proti vzhodu in Jadranu. Avstrijci so imeli vse pomembnejše položaje v zasedbeni upravi in v svoji hitlerjevski vnemi so prekašali celo prave Nemce. Tako je bilo v Jugoslaviji prelito ogromno krvi. Zavedne Slovence so podirali streli, sekali so jim glave in jih pribijali na križ; manj zavedne so izganjali z rodne grude in jim ropali imetje — postali so brezpravni sužnji. Vse te žrtve niso ob tem čutile nobene razlike med Avstrijci in pravimi Nemci. Samo Zidom in Slovencem — prvim zaradi njih bogastva in drugim zato, ker so nemštvu zastirali dostop na Jadran — je Adolf Hitler s svojimi avstrijskimi pajdaši namenil popolno iztrebitev in uničenje. Gotovo je, da tega niso mogli razumeti tisti, ki so jih Nemci tolkli

samo z letalskimi bombami ali pa jim je bilo prihranjeno celo to.

S tega vidika smemo presojati deklaracijo o Avstriji, ki je bila sprejeta na konferenci ministrov za zunanje zadeve treh velikih sil. Ta je bila v Moskvi od 19. do 30. oktobra 1943. S to deklaracijo so se vlade Velike Britanije, Sovjetske zveze in Zruženih držav Amerike sporazumele, da mora biti Avstrija kot prva svobodna država, ki je postala žrtev hitlerjerske napadalnosti, osvobodjena izpod nemške oblasti. Te 9ile menijo, da je priključitev Avstrije Nemčiji z dne 15. marca 1938, neveljavna in se ne čutijo vezane do kakršnihkoli sprememb, ki so bile v Avstriji izvršene po tem datumu. Hkrati izjavljajo, da želijo obnoviti svobodno in neodvisno Avstrijo, da bi tako odprle pot tako avstrijskemu ljudstvu kakor sosednjim državam, ki bi se znašle v podobnih okoliščinah, za iskanje politične in gospodarske varnosti, edino možne osnove za trajen mir.⁶⁷¹

V tej deklaraciji ni nobenega določila, ki bi Avstriji zagotavljalo mejo pred 15. marcem 1938, se pravi mejo, ki je do napada na Jugoslavijo veljala nasproti njeni južni sosedu. Pač pa je v tretjem odstavku te silno kratke listine rečeno še tole: »Avstrijo vseeno opozarjamo, da nosi neizogibno odgovornost zaradi sodelovanja v vojni na strani hitlerjevske Nemčije, in se bo ob končni ureditvi vsekakor upošteval njen lastni prispevek za osvoboditev.«⁶⁷²

Namen te resolucije je torej bil, da bi Avstrijce spodbudila na boj proti Hitlerju, a je mogoče reči, da tega namena ni dosegla. Avstrijci so se vključevali v odporniško gibanje zelo počasi in največ pod vplivom in ob pomoči Titovih partizanov. Povedati pa je treba še to, da teh Avstrijcev ob koncu vojne in po njej niso pustili do besede, zato se ne more nihče sklicevati nanje. Pravi avstrijski protifašisti so bili vedno tudi prijatelji Jugoslavije ...

Na krimski konferenci velikih treh v Jalti od 4. do 11. februarja 1945, so Britanci že prišli na dan s tem, kako si razlagajo neodvisnost Avstrije. Ta naj bi bila predvsem sredstvo zoper širjenje komunizma v srednjo Evropo. Winston Churchill je namreč v sovjetski Rusiji videl smrtno nevarnost za svobodni svet in je zato menil, da mora razmejitvena črta v obliki nekakšne nove fronte potekati kolikor je mogoče daleč na

vzhodu ter da morajo Dunaj in Avstrijo nadzorovati zahodne sile, najmanj toliko kot Rusi.⁶⁷³ S tem namenom je ob koncu konference Anthony Eden predlagal dve spomenici, da bi se tako izognili mejnim sporom med novo Jugoslavijo in Italijo oziroma Avstrijo. Prva spomenica je govorila o tem, da bodo Britanci po predvidenih zasedbenih conah v Avstriji odgovorni za celotno dolžino avstrijsko-jugoslovanske meje, češ da utegne priti do težav, ker je jugoslovanska vlada zahtevala nekatera avstrijska obmejna območja in ker utegnejo ta območja zasesti njene partizanske enote. Britanska vlada noče, da bi se jim sama postavila po robu. Eden je predlagal, naj bi tri velesile še z Jalte skupno obvestile jugoslovansko vlado, da je potrebno do dokončne sklenitve miru ohraniti staro avstrijsko-jugoslovansko mejo in da je treba od jugoslovanske vlade zahtevati obljubo, da se bo temu navodilu uklonila. Sovjetska zveza pa naj bi podprla sleherni korak, ki ga bo britanska vlada nemara prisiljena storiti, da bi lahko ohranila nedotakljivost te meje.⁶⁷⁴

Britanci so obe spomenici predložili konferenci na zadnji večer. Državni voditelji so jih vzeli na znanje in se zedinili, da ju je treba preučiti po rednih diplomatskih poteh po končani konferenci. Tu pa sta tudi obtičali⁶⁷⁵

Ko se je približeval konec vojne, so se trije veliki zavezniki natančno sporazumeli, kako bodo Nemčijo razdelili na zasedbene cone. Meje teh con so bile že vnaprej določene. Glede Avstrije je prišlo do nesoglasij. V evropski posvetovalni komisiji so več kot leto dni razpravljali o zasedbenem sistemu in zasedbenih conah v tej državi. Soglašali so le glede splošne lokacije posameznih con, o ničemer drugem. Američani naj bi bili na severozahodu, Francozi in Britanci na jugozahodu, Rusi v sredini in na severozahodu. Tedaj so Britanci predložili dokončen zemljevid o conah, 1. aprila 1945 pa je še sovjetski predstavnik predložil dopolnjen zemljevid. Sovjetska vlada je zahtevala, naj bi sovjetska cona ne obsegala le severovzhodne Avstrije, temveč tudi njene zahodne, osrednje in južne dele. Niti britanska niti ameriška vlada nista bili pripravljeni prepuštni Sovjetski zvezi tolikšnega ozemlja. Upirali sta se zlasti zahtevi, da bi ta razširila svojo oblast tudi nad Štajersko in Koroško. V tem smislu so cone v grobem razmejili šele v juniju 1945.⁶⁷⁶

Potemtakem so se Britanci opirali zgolj na silo; ko so izganjali Jugoslovansko armado s Koroškega, so ravnali popolnoma samovoljno in protipravno* ter le v duhu Churchillove protikomunistične obsedenosti. To je pač najboljši dokaz, kako daleč je zahodni meščanski svet pripravljen dopustiti demokracijo. Če je treba krotiti komuniste, potem so dovoljena vsa sredstva.

Pa pogledjmo, kaj se je še medtem zgodilo.

Vlada Demokratične federativne Jugoslavije je 2. aprila 1945 poslala vladam Sovjetske zveze, Velike Britanije in Združenih držav Amerike note, v katerih je zahtevala, da se tudi Jugoslaviji dodeli zasedbeno cono v Avstriji, za Jugoslovansko armado. Vladi Velike Britanije in Združenih držav Amerike na ti noti sploh nista odgovorili, pač pa je Sovjetska zveza takoj privolila, da taki upravičeni zahtevi ugotovi. Toda ko so 8. in 9. maja 1945 enote 4. operativne cone zasedle večji del slovenske Koroške, sta vladi Velike Britanije in Združenih držav Amerike že 12. in 15. maja poslali noti Demokratični federativni Jugoslaviji. V njih sta se sklicevali na moskovsko deklaracijo o Avstriji, ko so se bili sporazumeli, da se obnovi

* Glede na dejstvo, da meje zasedbenih con v Avstriji niso bile vnaprej določene, bi imel pravico zasedeti to ozemlje tisti zaveznik, čigar enote bi to najprej storile. Enote 4. operativne cone Jugoslovanske armade so nesporno prve zasedle ozemlje južno od Vrbskega jezera in Glinice ter vzhodno od Gline, v Celovec so prišle hkrati z britanskimi enotami, Beljak in Ziljsko dolino pa so prvi zasedli Britanci. Kaže pa, da se jugoslovanska vlada ni upala odločno sklicevati na pravico prvega, ker s temi dejstvi ni bila natančno seznanjena. In še huje, v nekaterih primerih je bila celo napačno obveščena iz lastnih virov. Na to kaže zlasti radijska brzojavka o zasedbi Velikoveca, ki se glasi: »Št. 34 DDD. V Velikovec prvi prišli Angleži 6. maja. 7. maja prišle naše enote 2. brigade 14. div. Tu Angleži niso vzpostavili svoje oblasti, ker so bili samo na prehodu. V mestu je naše poveljstvo mesta, toda Angleži ga ne priznajo. Zdaj je v mestu 11. brigada 14. divizije in štab te divizije. Tukaj Angleži niso prešli stare jug. avstrijske meje. Kveder 16. maja 1945, (fase. 41/1 v IZDG).« V tej brzojavki gre za očitne pomote v datumih, saj je znano, da je Serčerjeva brigada prišla v Velikovec šele 9. in ne 7. maja 1945, torej tudi Britanci niso mogli priti v mesto 6., marveč kvečjemu šele 8. maja 1945. Nasprotno priče odločno zatrjujejo, da so Britanci prišli v Velikovec šele dve uri po vkorakanju Serčerjeve brigade. Očitno so bile gornje netočnosti podtaknjene našim obveščevalcem, ki so o tem zbirali podatke in jih zaradi naglice niso preverjali.

svobodna in neodvisna Avstrija, kajpak v mejah — to sta samovoljno dodali — iz leta 1937, ki jo bodo zasedle britanske, ameriške, sovjetske in francoske čete. Glede na to, da so britanske čete vkorakale v Avstrijo in da zasedajo njim dodeljeno cono, je zahtevala, »da se vse jugoslovanske sile, ki so sedaj v Avstriji takoj umaknejo in naj ima jugoslovanska vlada mejo iz leta 1937 za začasno mejo med Avstrijo in Jugoslavijo vse do končne ureditve meje na mirovni konferenci.«⁶⁷⁷

Jugoslovanska vlada je 13. maja 1945 odgovorila Veliki Britaniji, da je Jugoslavija z velikim številom vojakov skupaj z zavezniki največ prispevala k zmagi, da je Jugoslavija največ pretrpela pod nemško zasedbo, ki jo je izvajalo veliko nemških enot iz Avstrije in da bi bilo nepravilno kratiti pravico Jugoslovanski armadi, da preganja sovražnika prek predvojnih mej in da zasede ozemlje, osvobojeno sovražnika. Enote Jugoslovanske armade, ki so prestopile jugoslovansko-avstrijsko mejo, so mnogo prispevale pri preganjanju sovražnika, ki se ni hotel vdati. Glede na dejstvo, da je vlada Sovjetske zveze že privolila, da ozemlje, ki so ga zavzeli sovjetski vojaki, zasedejo jugoslovanske sile, je jugoslovanska vlada prepričana, da bo tudi britanska vlada omogočila jugoslovanskim enotam ostati na avstrijskem ozemlju, ki so ga že zavzele. Te jugoslovanske enote naj bi ostale britanski zasedbeni coni v Avstriji pod poveljstvom feldmaršala Harolda Alexandra.⁶⁷⁸

Vlada Velike Britanije je 17. maja 1945 odgovorila, da se ne strinja z navzočnostjo jugoslovanskih čet v britanski zasedbeni coni v Avstriji, »še manj pa je pripravljena odstopiti Jugoslaviji del britanske zasedbene cone, kot je predlagano v noti jugoslovanske vlade z dne 2. aprila«. Britanska vlada je odbila celo predlog, da jugoslovanske enote ostanejo na Koroškem pod poveljstvom feldmaršala Harolda Alexandra, in zahtevala, da maršal Josip Broz-Tito takoj ukaže umik svojim enotam.⁶⁷⁹

Po tonu je bila ta britanska nota samovoljen ukaz, ki Titovih partizanov ni več priznaval za zaveznike, koroškim Slovencem pa je odrekal pravico do samoodločbe, ki so jo zaslužili s krvjo več kot dva tisoč padlih tovarišev. Ta ton

ni dopuščal dvoma o tem, da bodo Britanci uporabili vojaško silo proti Jugoslovanski armadi, če se njene enote ne umaknejo s Koroškega. Po vsem tem skoraj ni bilo izbire in jugoslovanska vlada je 19. maja 1945 v notah britanski in ameriški ambasadi sporočila, da je bil izdan ukaz za umik jugoslovanskih enot na predvojno mejno črto.⁶⁸⁰

Kaj je ob tem storila Sovjetska zveza? Upravičene zahteve Jugoslavije je navidez podpirala, tvegati pa ni marala nič in tudi ni storila nič takega, kar bi bilo mogoče oceniti kot trdno moralno podporo Jugoslaviji. Sovjetska zveza je kajpak imela zvezane roke in svoje račune, saj ji je bilo več do tega, da zasede bogatejše severozahodne predele Avstrije in da pride do nemške imovine v Avstriji* ter da dobi proste roke na Poljskem in Češkoslovaškem, vsega pa ni mogla dobiti. Z molkom je odobrila ravnanje Britancev, za tolažbo pa je bila Jugoslovanom pripravljena prepustiti del svoje zasedbene cone v Avstriji, vzhodno od Golice in severno od Kobanskega in Kozjaka. Tja naj bi odšla 14. udarna divizija ...

* Moša Pijade je zapisal, »da je Stalin zabarantal pravice koroških Slovencev do samoodločbe za 50 milijonov dolarjev povrh tistih 100 milijonov, kolikor so njegovi trije zahodni partnerji bili dotlej voljni priznati svojemu vzhodnemu partnerju«. Tega seveda ni hotel javno priznati. Marca 1947 je bila v Moskvi konferenca sveta ministrov štirih velesil, na kateri so razpravljali o sklenitvi avstrijske pogodbe. S te konference je Edvard Kardelj poslal poročilo Titu, da je sovjetska vlada jasno povedala, da ZSSR ne bo mogla več vztrajati pri podpori ozemeljskih zahtev do Koroške, če bo na konferenci dosežen sporazum o nemškem imetju v Avstriji.

Predstavniki ZSSR so na tem sestanku sveta ministrov v Moskvi večkrat poudarili, da je za sovjetsko delegacijo glavno vprašanje nemško imetje v Avstriji, ki ga je ZSSR zahtevala zase. Tako so Američani, Britanci in Francozi razumeli, da je ZSSR voljna popustiti glede avstrijskih meja, to je, voljna pustiti koroške Slovence na cedilu. Molotov in Višinski sta (sicer) zahtevala v Moskvi od naših predstavnikov, naj izdelajo svoje maksimalne in minimalne zahteve do Avstrije glede slovenske Koroške, »da bi se lažje pogajali z zahodnimi državami in poskušali dobiti, kar se da«. Ne da bi se zavedali, kakšna je ta igra, so Jugoslovani izdelali take predloge. Toda usodo koroških Slovencev je že davno zapečatila prav Sovjetska zveza. Stalin je brez vednosti koroških Slovencev, na skrivaj, mimo Osvobodilne fronte Slovenije, ne da bi obvestil

Enote 14. udarne divizije so se urile tudi med bivanjem v Celovcu. Na fotografiji je vod borcev Šercerjeve brigade med vojaško vajo.

Na ukaz štaba 3. jugoslovanske armade, st. zaupno 267 z dne 19. maja 1945, se je morala 14. udarna divizija umakniti

Nacionalni komite AVNOJ, v smislu barantanja z drugimi velikimi državami poslal maja 1945 tole pismo avstrijskemu kanclerju in voditelju avstrijske socialne demokracije Rennerju:

»Zahvaljujem se vam, spoštovani tovariš, za vašo poslanico z dne 15. aprila.

Ne dvomite o tem, da je vaša skrb za neodvisnost, *nedotakljivost* in napredek Avstrije tudi moja skrb.

Pripravljen sem po svoji moči in možnostih nuditi sleherno pomoč, ki bi bila potrebna Avstriji. Oprostite poznemu odgovoru!

J. Stalin«

Opazka o tem, da so koristi in pravice malega slovenskega naroda, ki je krvavel vso dolgo vojno in se zvesto bojeval na strani svobodnega sveta, izdali zavezniki na zahodu in tudi na vzhodu — kot sem zapisal v enem izmed prejšnjih poglavij — je torej popolnoma upravičena (Opomba napisana na podlagi dejstev iz knjige Vladimirja Dedijera »IZGUBLJENI BOJ J. V. STALINA 1948—1953«, CGP Delo, Ljubljana 1969, str. 237, 238 in 239).

najprej v Črno, Poljano, Dravograd, Šoštanj in Radlje. Sledilo je povelje štaba 14. udarne divizije, naj se 1. SNOUB Toneta Tomšiča premakne v Šoštanj, 2. SNOUB Ljuba Šercerja v Mežico in Črno na Koroškem, 13. SNOUB Mirka Bračiča v Poljano in Prevalje, 6. SNOUB Slavka Šlandra v Dravograd in 11. SNOB Miloša Zidanška v Radlje ob Dravi. Povelje za umik s Koroškega se ni dalo izvesti brez priprav z borci. Sklicali so posvete političnih komisarjev in njihovih pomočnikov, na katerih so se domenili, kako bodo borcem in starešinam pojasnjevali krivično in nerazumljivo odločitev zaveznikov o umiku jugoslovanskih brigad s Koroškega. Te posvete je vodil Peter Mendaš-Iztok, pomočnik političnega komisarja 14. udarne divizije. Upanje borcev in starešin, da bodo morda brigade le ostale na Koroškem, se je po teh posvetih sprevrglo v trpko razočaranje nad zvezniki.⁶⁸¹

Svoj namen so ti posveti dosegli samo toliko, -da se ni nihče uprl ukazu, prepričati pa, da je ta ukaz zares pameten, niso mogli nobenega slovenskega borca in poveljnika. Slejkoprej so se zavedali, da so s tem ukazom zavržene vse velike žrtve koroških partizanov in ves nadčloveški napor brigad in odredov, ki so pred koncem vojne pohiteli na Koroško, da bi tamkaj zaščitili slovenski živelj, mu zagotovili svobodo in človečanske pravice ...

Vseh pet brigad je ukaz izvršilo pravočasno in brez ne-ljubih pripetljajev, toda vse zaplenjene vojne opreme in orožja niso mogli odpeljati s seboj. Tako je morala 13. SNOUB Mirka Bračiča pustiti v Celovcu devet tankov, ker zanje ni bilo bencina. Britanci ji ga za odvoz oklopnikov niso hoteli dati,* ker so si pač prizadevali, da bi Jugoslovanska armada imela kar najmanj sodobnih bojnih sredstev ...

V krajih, kamor so potem brigade prišle, jih je ljudstvo navdušeno pozdravilo. Najbolj pristrčno sta bili sprejeti Tomšičeva brigada v Šoštanju in Šercerjeva v Črni na Koroškem, ki sta se uspešno poskusili v paradnem koraku z vso bojno

* Ivan Tori, ki je dal te podatke (pismo z dne 20. oktobra in dodatni pogovor v Mokronogu z dne 4. novembra 1976), navaja, da je bil že po bitki pri Borovljah v Galiciji ustanovljen spremljajoči bataljon Bračičeve brigade s tanki, oklopnimi avtomobili in s štiricevnimi protiletalskimi topovi na tovornjakih. Komandant tega bataljona je bil Stane Česen, politični komisar pa Ivan Tori. Kasneje pri Ivniku je iz tega bataljona nastal inženirski.

opremo. Že 23. in 24. maja 1945 pa so vse brigade 14. udarne divizije odšle čez Radlje in tamkajšnji gorski prelaz na območje Ivnika. S tem so bile rešene tudi motorizacije — postale so spet samo pehotne enote.⁶⁸²

Glavnina enot Jugoslovanske armade se je s Koroškega umaknila 21. maja 1945; tako se je umaknil tudi Jeseniško-bohinjski odred in se spet nastanil v Kranjski gori.⁶⁸³ Motorizirani odred 4. armade se je začel umikati 22. maja. Prek Podrožce se je 11. dalmatinska udarna brigada umaknila skozi karavanški predor šele 24. maja 1945. Britanci so Dalmatince silili, naj se že vrnejo v Jugoslavijo, toda major Ivan Guvo in njegovi sodelavci niso marali hiteti, ker so želeli spraviti v domovino tudi ogromen vojni plen, zlasti orožje, vagone in lokomotive. Major Guvo se je ravnal po reklu, da ni naglica nikoli dobra, in to se je kar dobro obneslo.⁶⁸⁴

S Koroškega se je morala umakniti tudi Komanda koroškega vojnega področja s partizanskimi stražami in njihovimi poveljstvi. Te enote so deloma odšle skozi Jesenice v Radovljico deloma pa čez Dravograd v Maribor. Ta umik pa ni potekal brez nagajanja in škodoželjnosti.

Na sestanku v Krivi vrbi ob Vrbskem jezeru, kamor je 20. maja 1945 povabil komandanta koroškega vojnega področja majorja Egona Remca-Boruta in načelnika štaba Staneta Grmeka, je poveljujoči britanski general s porogom v očeh vprašal: »Koliko motornih vozil potrebujete za umik partizanskih straž iz Celovca in iz drugih večjih krajev na Koroškem?« Opolnoči je že stalo pred Komando koroškega vojnega področja v Celovcu 40 tovornjakov. Tako je bila naša vojaška oblast na silo izseljena iz Celovca.⁶⁸⁵

Koroški ljudje, ki so uživali resnično svobodo samo dobrih štirinajst dni, so jokali kakor otroci. In kakor otroci so jokali tudi borci 14. udarne divizije, borci Jeseniško-bohinjskega odreda, topničarji in tankisti prekomorci ter borci Kokrškega odreda, ki so bili prišli v Celovec skupaj in istočasno z Britanci, pa še celo kot njihova predhodnica. Se najbolj do srca prizadeti in ogorčeni pa so bili bivši borci Koroškega odreda. Raje bi bili umrli, kot doživeli tako ponižanje, da so morali zapustiti to sveto zemljo, na kateri je popadalo toliko njihovih bojnih tovarišev s prepričanjem, vero in voljo, da Slovenci na

Koroškem ne bodo več zatirani.* Hudo se je bilo pokoriti ukazu, ki si ga niso znali razložiti, ukazu ki je priznaval suženjstvo nad delom njihovega narodnostnega telesa ...

Britanci so na že omenjenem sestanku v Krivi vrbi obljubili, da bodo dovolili delovanje narodnoosvobodilnih odborov in drugih organov oblasti, ki si jih je ustanovilo slovensko ljudstvo v povezavi z avstrijskimi protifašisti v dolgi in krvavi vojni proti fašizmu, besede pa niso držali. Ze 29. maja 1945 so vpadli v prostore Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Koroško, aretirali odbornike in uradniško osebje ter jih odvedli neznano kam. Hkrati so zasedli tiskarno Mohorjeve družbe, ki je bila slovenska last.⁶⁸⁶ Tako so Britanci na Koroškem uvedli temeljit zasedbeni sistem, ki se je komaj kaj razlikoval od nemškega. Ves čas je služil koristim hladne vojne...

Toda povrnimo se še malo v tisti nesrečni čas, da bi lahko spoznali, kako se lahko močni obnašajo do svojega zaveznika, kadar ga več ne potrebujejo!

Povelje za umik partizanskih straž s Koroškega je podpisal Ludvik Ziger-Perun. V njem je bilo rečeno, da se morajo vse enote zbrati pred Komando koroškega vojnega področja

* Tu kaže priklicati v spomin misli in čustva, ki so tedaj butala ob pretesne prsi. Josip Ulčar je na primer zapisal: »Veseli obrazi so postali resni, zelo resni. Harmonikaš je vrgel svoj instrument. Nihče ni jedel... Kam greste sedaj? Tu ostanite! Ne hodite od tod!» so jadikovale ženske — kmetice, ki smo jih poznali še od prej. Gledal sem borce. Tudi njim so privrele solze. Jokali so ljudje, ki so v najhujših dneh gledali smelo smrti v obraz, ki so se pobratili z lakoto, z mrzom, s trpljenjem. Vse so žrtvovali za to zemljo: mladost, zdravje in kri. Misel na ta del zaslužnjene zemlje jih je bodrila v vseh naporih, jim lajšala trpljenje in jih vodila k cilju — svobodi. Nad sto tovarišev nam je ostalo na Svinjski planini; zapuščali smo jih sedaj. Gledali smo v tla in molčali... (zbornik Koroška v borbi, Celovec 1951, str. 190).« Mirko Fajdiga je ta čustva v knjigi »Zidanškova brigada«, str. 703, izrazil strogo trezno in na kratko. Zapisal je: »Upanje borcev in starešin, da bodo brigade morda le ostale na Koroškem, se je po tem posvetovanju sprevrnilo v trpko razočaranje nad zavezniki...« Občutke borcev-prekomorcev pa je zvesto zabeležil v svoj dnevnik Franc Bittner iz Postojne, tedanji načelnik štaba 3. motoriziranega divizionu gorskega topništva Topniške brigade 4. armade. Za 21. maj 1945 je zapisal: »Težko smo zapuščali te toliko nam drage kraje. Negotovost nam stiska srce, bomo se li zopet kdaj vrnili med naše Korošce, saj tu je naš življ (fotokopija dnevnika v Zgod. arhivu CK ZKS)»...

v Celovcu 20. maja 1945 do štiriindvajsetih. Tedaj se je bil ravnokar vrnil s kratkega dopusta kapetan Janko Prezelj-Stane, nekdanji komandant Kokrškega odreda. Njemu so zaupali poveljstvo nad avtomobilsko kolono, ki bi morala preiti mejo pri Viču pred Dravogradom do petih zjutraj. Že tedaj je bilo jasno, da bodo zamudili, tudi če se vozila ne bi kvarila med potjo. In tako se je zares zgodilo. Angleži so jim zato zastavili pot in jih hoteli razorožiti. Toda kapetan Janko Prezelj-Stane je samo pomignil z očmi in s tovarnjakov so se usuli rafali. Seveda so partizani streljali samo v zrak, a v tem streljanju je bilo mnogo gneva, ki se jim je bliskal tudi v oči. Britanci iso uvideli, da tu ne bo šale, in pot je bila prosta ... V Celovcu pa je zaostala četrta četa 2. bataljona 3. brigade slovenske divizije narodne obrambe, ki so jo Britanci hoteli razorožiti, a se je temu uprla. Dobila je ukaz, naj se proti Dravogradu prebije ponoči.* Britanci so ji naposled le naredili prosto pot, toda obdali so jo z izdatnim spremstvom v tankih na vsej poti do Viča pri Dravogradu ..⁶⁸⁷

* Stane Rychy, ki je potrdil in dopolnil pričevanje Tomaža Sušteršiča-Toma, je tudi povedal, da se je druga četa tega bataljona, ki je bila nastanjena v Borovljah, umaknila skozi Področco na Jesenice šele 23. ali 24. maja 1945, torej tako in verjetno hkrati z motoriziranim odredom 4. jugoslovanske armade. Bataljonu se je spet priključila v Mariboru (Stane Rychly, izjava 24. decembra 1976, ustno po zbranih zapiskih).

EPILOG BOROVELJSKE BITKE

Da so se Britanci 12. maja 1945 vmešali v dogajanja pri Borovljah, ni nič spotakljivega, saj je med drugimi prosil za njihovo pomoč celo sam polkovnik Peter Stante-Skala, komandant 4. operativne cone. Toda to so storili šele potem, ko so borci Bračičeve brigade in Koroškega odreda že plačali svoj veliki krvni davek, in le zaradi tega, da bi prišli do ujetnikov. Ti bi morali po vseh pravilih pripasti partizanom, a so jih Britanci vzeli v svoje taborišče. Ali je šlo pri tem za načrtno britansko politiko ali le za iskanje slave posameznih enot, ni mogoče razsoditi. Vsekakor so Britanci na obrobjih slovenskega narodnostnega ozemlja dobili v svoje roke prav malo ujetnikov, čeravno so se nadejali ravno obratno. V Trstu so na primer zajeli le 60 sovražnikov.⁶⁸⁸ Na Koroškem so imeli sicer več sreče, a za veliko večino Löhrove armade so se obrisali pod nosom. Zato je čisto možno, da je prihajalo do puljenja za ujetnike zgolj zaradi hlastanja po slavi.

Borci 14. udarne divizije so bili ogorčeni nad ravnanjem Britancev ne samo zaradi tega, ker so si lastili pravico do teh ujetnikov, ampak tudi zategadelj, ker domobrancev in drugih izdajalcev Britanci po stari navadi niso do konca razorožili in se je potlej dogajalo, da so naši beli odpadniki vpričo njih obračunavali z osamljenimi partizani.* In tudi še potem, ko so jih že spravili v ujetniško taborišče na Vetrinjsko polje (in v samostan), niso bili kaj prida zastraženi, pa so še kar naprej šarili vsepovsod. Prihajali so celo v Celovec. Kljub vsemu pa so se slovenski beli izdajalci bridko prevarali v pričakovanju, da bodo v Britancih našli svoje zaščitnike.

* Vpričo britanskih vojakov je bil ubit Milan Batagelj, menda komandir čete v Kokrškem odredu; pokončali so ga ustaši. Več partizanov-stražarjev pa so zabodli tudi domobranci in jih z mostu potisnili v reko Glinico. Britanci so se pri tem obnašali, ko da bi bili popolnoma brez moči.

2e 12. maja 1945 sta iz Borovelj v Celovec na Military Government (na vojaško oblast) odšla komandant domobrancev Franc Krener in njegov pribočnik Marko Kranjc. Hotela sta se pogovarjati z britanskim generalom, ta pa ju ni maral sprejeti. 2e takrat je Krener dokazoval, da so bili slovenski domobranci nemška pomožna policija, ki je ščitila vasi pred komunističnimi napadi. Tako je hotel prepričati Britance, da domobrancev ne bi šteli za kvislinge, toda Britanci so bili hladni. Po povratku iz Celovca je Krener izjavil, da so Nemci slovenske domobrance pri Angležih popolnoma diskreditirali.⁶⁸⁹ Za Krenerjem so poskušali srečo še dr. Jože Basaj, Matija Škrbec, dr. Fran Bajlec in dr. Valentin Meršol, pa tudi ti niso dosegli nič. Britanci so jih iz Celovca najprej poslali v Poreče ob Vrbskem jezeru, od tam pa spet nazaj v Celovec.⁶⁹⁰ S tem so jim dali razumeti, da s propadlimi politiki ne marajo imeti nobenega opravka.

Franc Krener je znova poskušal priti do britanskega generala 16. maja 1945. Ta ga ni hotel sprejeti. S Krenerjem je opravil kar štabni častnik. Krener je nekaj govoril o slovenski narodni vojski. Ko ga je Anglež vprašal, kakšna narodna vojska da so, je Krener odgovoril, da je le-ta nastala iz slovenskega in gorenjskega domobranstva, ki sta bila pomožna nemška policija.* Mislil je, da bo tako bolje predstavil domobrance, pa ga je prav s tem polomil. Anglež je namreč hudo vzrožil, ko je ugotovil, da se domobranci sami izdajajo za nemške pomagače, in je oba domobrantska odposlanca odslovil.⁶⁹¹

Propadli slovenski politiki bi bili radi popravili slab vtis, ki ga je naredil Krener. Sestavili so posebno spomenico o slovenski narodni vojski, o njenem nastajanju od vaških straž prek slovenskega domobranstva, in jo končali s prošnjo, naj britanska vojaška oblast kar najhitreje odpravi oddelke »slo-

* Na to, da so nemška pomožna policija, so se domobranci sklicevali zategadelj, da jih Britanci ne bi imeli za kvislinge. Po mednarodnih vojnih določilih je imel okupator pravico iz vrst domačega prebivalstva sestavljati policijske enote za vzdrževanje javnega reda in proti banditizmu. To določilo je prišlo Nemcem prav, da so lahko novačili v okupiranih deželah in tam ustvarjali fašistične enote, ki se niso v ničemer razlikovale od nemških. Prav tako so Nemci določilo o banditizmu prenesli na partizane, da bi lahko z njimi obračunavali tudi z nedovoljenimi sredstvi.

venske narodne vojske« na primeren kraj, kjer bi se mogli uriti in pripravljati za svoje končne naloge. To spomenico so 19. maja izročili britanskemu poveljstvu v Celovcu, toda prav z njo so še trdneje dokazali svoje kvislinštvo.⁶⁹²

Medtem so se domobranci v vetrinjskem taborišču pripravljali, da dobro organizirani pričakajo čas, ko bo prišlo do spopada med Angleži in Jugoslovansko armado. Na Vetrinjskem polju se je bilo dotlej nabralo 13.000 domobrancev, 3000 »srbskih dobrovoljcev« Ljotičevega kova in 500 liških četnikov. Pozneje je tja prišlo še 150 domobrancev iz Novega mesta, ki so se pod vodstvom kapetana Miroslava Stamenkoviča prebili prek Krškega, Savinjske doline in Solčave ter čez most na Dravi pri Galiciji, in »slovenski četniški odred« pod poveljstvom Janeza Marna-Crtomira, ki se je bil umaknil iz okolice Stične čez Litijo in zasavske hribe v Zgornjo Savinjsko dolino. Dalje je sem prišlo nekaj Djurišičevih četnikov in oddelki ruskega emigrantskega korpusa. Prvi poveljnik tega ujetniškega taborišča je bil kanadski major P. H. Barre, od 16. maja dalje pa poročnik Ames.⁶⁹³

Prva skrb vodstva slovenskih belih izdajalcev je bila, da povišajo domobranske častnike ter tako vsaj malo ublažijo občutek popolnega poloma. Druga skrb je bila, da preuredijo svojo vojsko. Začeli so organizirati na novo bataljone in polke. Polki so bili štirje, ki so jih združili v 1. divizijo »slovenske narodne vojske«. Hkrati so ponovčili med begunci vse, ki so bili zmožni nositi orožje.⁶⁹⁴ Ta vojska naj bi v Vetrinju tudi prisegla samozvanemu »narodnemu odboru« Slovenije, temu pa se je uprl Vuk Rupnik, češ da bi bilo tako dejanje le zloraba svetosti prisege, ker — prvič — ni jasno, ali je »slovensko narodno vojsko« in »narodni odbor« Slovenije priznal kralj Peter II. Če takega priznanja ni, prisega ni veljavna, češ da vojsko veže prisega kralju Petru II. Drugič, pa je jasno, da Angleži »narodnega odbora« Slovenije ne priznajo, zato bi bila vsakršna prisega temu odboru brezpredmetna.⁶⁹⁵ Tako so izdajalski in nazadnjaški politiki doživeli polom v lastnih vrstah. Niso pa se marali vdati. Skušali so organizirati nekakšen »pravni inštitut slovenske narodne vojske«. Kaplan Jaka Mavec pa je v taborišču vneto razmnoževal vojaški list, pri tem mu je pomagal dr. Franc Blatnik.⁶⁹⁶ Podpolkovnik Ivan Drčar pa je skušal organizirati obveščevalno službo, da bi izvedel, kaj Angleži z domobranci nameravajo, kje so tisti

Fotografija ne laže — ona kaže, kako zadovoljno sta se počutila Leon Rupnik (levo) in škof Gregorij Rožman (desno) v družbi generala SS Erwina Rösenerja, največjega rablja slovenskega naroda. Kajpak, njuno izdajstvo je obrodilo stotero strupenih sadov — krona vsega pa je bila prisega domobrancev Hitlerju (fotografija spodaj).

Dva posnetka s prisege domobrancev Hitlerju dne 20. aprila 1944 — ob Hitlerjevem rojstnem dnevu — na stadionu za Bežigradom v Ljubljani. S to prisego so domobranci zapečatili svojo izdajalsko usodo, ker so se zavezali, da se bodo na strani Nemcev bojevali tudi proti velikim zaveznikom Angloameričanom in ne le proti partizanom. Ta bučni, sramotni obred je potekal brez navzočnosti in ob preziru Ljubljančanov.

domobranci, ki so jih pri Borovljah zajeli partizani, in podobno.⁶⁹⁷ Vse to pa so bili računi brez krčmarja.

Nekaj je pri tem jasno! Slovenski beli izdajalci se niso marali sprijazniti z zmago ljudstva. Dotlej so bili menjali že dva gospodarja, ki so jima zvesto služili do končnega poraza, zdaj so bili pripravljeni služiti še tretjemu, da bi se kakorkoli znova skopali za vrat svojemu trpinčenemu, a zmagovitemu narodu. Taka je pač usoda vseh izdajalcev. Službo zatiralskim tujcem začno naposled pojmovati kot poklic. Toda pri britanski vojski na Koroškem jim je to spodletelo ...

Kakor povzemam po begunski literaturi, je bilo uradno britansko stališče v tem primeru tako, da so domobranci po mednarodnem vojnem pravu ujetniki tiste vojskujoče se strani, na katere ozemlju so se znašli ob nemški kapitulaciji. Ker so bili domobranci tedaj še znotraj meja Jugoslavije, bi že po takem tolmačenju mednarodnega vojnega prava pripadli Titovi vojski.⁶⁹⁸ Ne glede na to pa moramo upoštevati dejstvo, da je šlo v tem primeru za jugoslovanske državljane in za ljudi, ki so se na strani Nemcev bojevali proti britanskim zaveznikom — Titovim partizanom. Mednarodno vojno pravo namreč spoštuje načelo, da mora biti vsak državljan zvest svoji domovini. 2e pobeg iz vojaških vrst (dezerterstvo) je huda pregreha zoper tako zvestobo, nikar boj na strani sovražnika. Britanci so kot zavezniki morali take ljudi vrniti državam, katerih državljani so le-ti bili. Takšno pojmovanje mednarodnega vojnega prava med britanskimi oficirji je bilo tako naravno, da niso čutili niti potrebe, vprašati za odobritev višjih poveljstev, marveč so kvislinge takoj izročali vojskam svojih zaveznic. Toda tako so ravnala tudi najvišja britanska poveljstva, na primer glede vlasovcev, kar bomo še videli.⁶⁹⁹

Britance pa so obvezovale tudi določbe Deklaracije o zverinstvih, sprejete na Moskovski konferenci zunanjih ministrov. S to deklaracijo so zavezniki napovedali in se zavezali, da bodo vsi tisti nemški oficirji in vojaki kot tudi člani nacistične stranke, ki so odgovorni za zverinstva, pokole in usmrčitve ali pa so pri teh prostovoljno sodelovali, vrnjeni v dežele, v katerih so storili zločine, da bi bili lahko sojeni in kaznovani po zakonih teh dežel. Ta določila so brez dvoma veljala za vse tiste, ki so bili vključeni v nemški vojaški stroj, še zlasti pa za domobrance, ki so spadali v sestavo SS čet in ki so

celo prisegli Hitlerju.* Pri zahtevku za izročitev takih ljudi prizadeti državi pa zadostuje že utemeljen sum, da je nekdo zločine počenjal ali pripadal enoti, ki je pobijala in počenjala druga zverinstva. Če bi bili Britanci take ljudi zadržali pod svojim varstvom, bi to pomenilo, da so jim dali politično zatočišče, to pa bi bilo — še zlasti v dneh, ko se še niso niti dobro iztekle vojaške operacije proti skupnemu sovražniku — nesmiselno sovražno ravnanje proti zavezniku, ki se je najbolj

* Domobranci so Hitlerju prisegli dvakrat. Prvič so prisegli 20. aprila 1944, na Hitlerjev rojstni dan, in sicer na osrednjem stadionu v Ljubljani ob sedanji Titovi cesti, na kandijskem stadionu v Novem mestu in na Vrhniki, v dneh po 20. aprilu pa še v nekaterih drugih krajih. Pripadniki »slovenskega« domobranstva in policijskega zbora so izrekli tole prisego: »Prisegam pri vse-mogončem Bogu, da bom zvest, hraber in svojim nadrejenim pokoren, da bom v skupnem boju z nemško oboroženo silo, stoječo pod poveljstvom vodje Velike Nemčije, SS četami in policijo proti banditom in komunizmu kakor tudi njegovim zaveznikom svoje dolžnosti vestno izpolnjeval za svojo slovensko domovino kot del svobodne Evrope. Za ta boj sem pripravljen žrtvovati tudi svoje življenje. Tako mi Bog pomagaj!« Prisega je bila ustna na meč. Vsak domobranec je moral podpisati še pismeno dvojezično izjavo, ki se v slovenščini glasi: »Sem prostovoljno pristopil v Slov. domobranstvo, v boj in uničenje komunizma, ki je moji deželi že toliko gorja prinesel in vso Evropo ogrozil. Moja trdna volja je, z vsemi močmi v zadovoljstvo moje dežele in Evrope bojevati se pod nemškim vodstvom, in zato tudi moje življenje postaviti. To obvezo sem danes s sveto prisego potrdil. Sem bil o dolžnostih in pravicah v službenem, discipliniranem in gospodarskem oziru poučen...« Za uvod pred prisego je domobranci »duhovno očistil« z mašo ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman. — Drugič so domobranci prisegli, spet na osrednjem ljubljanskem stadionu in po istem postopku, 30. januarja 1945, na dan dvajsete obletnice prevzema oblasti po nacionalsocialistih v Nemčiji, mašo pred prisego pa je tedaj bral glavni domobranski kurat dr. Ignacij Lenček. Zahodni zavezniki so bili natančno poučeni že o prvi domobranski prisegi. To prisego so zavezniki imeli za akt, s katerim so se domobranci podredili Hitlerjevemu poveljstvu in izrazili pripravljenost boriti se z njegovo vojsko proti zahodnim zaveznikom. Iz govorov dr. Alojza Kuharja po londonskem radiu in iz besed dr. Mihe Kreka izhaja, da so bile slovenski beli reakciji z domobranksko prisego politično in diplomatsko spodsekane vse korenine. Zaveznikom se ni dalo dopovedati nič več. Nedmovno so bila z vsem tem dobro seznanjena tudi britanska vojaška poveljstva na Koroškem (podatki o domobranski prisegi so iz študije Janeza Peršiča »Domobrankska prisega dne 20. aprila 1944«, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1—2, 1973, str. 211, 212, 213, 214 in 227).

hrabro bojeval in največ žrtvoval za skupno svobodoljubno stvar. Vprašanje, ali je šlo pri tem za velikega in močnega ali za majhnega zaveznika, ni moglo biti odločilno. Takoj, ko so ugotovili, da morajo Kozake ali bolje vlasovce na osnovi dogovora v Jalti vrniti Sovjetski zvezi,* so morali enako ravnati tudi glede Jugoslavije.⁷⁰⁰

Položaj domobrancev je oteževalo zlasti dejstvo, da so se na strani esesovcev bojevali še tretji dan po nastopu kapitulacije z Nemčijo in da so britanskim zaveznikom — Titovim partizanom povzročili hude izgube, pri tem pa zagrešili tudi mnogo hudodelstev, o katerih so se Britanci lahko prepričali na lastne oči.

Napad domobrancev in esesovcev na položaje Bračičeve brigade in Koroškega odreda pri Borovljah 11. maja 1945 je bil strahotno okrut. To je bilo pravo spričevalo o fašističnem zverinstvu. Britanci ga niso mogli odobravati. Morali so obsoditi tako surovo in protipravno dejanje jugoslovanskih kvislingov. Borci 14. udarne divizije in drugih enot 4. operativne cone bi se bili namreč razvrstili za boj čisto drugače, če se ne bi zanašali na to, da so sovražnosti prenehale. Torej tudi ne bi bili imeli toliko žrtev.

Britanci pa so imeli s preskrbo ujetnikov na Koroškem tudi težave. Poti za oskrbovanje iz Italije po Kanalski dolini prek Trbiža so bile slabe in namenjene premikom njihove vojske, ki je že sama potrebovala ogromno hrane, goriva in vojaških potrebščin. Če so hoteli uresničiti svoje zasedbeno poslanstvo in s prikazovanjem sile izriniti s Koroškega enote Jugoslovanske armade, kakor je bil naročil Winston Churchill, so se morali nekako znebiti te nadleže — zajetih kvislingov jugoslovanskega rodu. Čemu bi se potem ozirali na naše narodne odpadnike, katerih niso prezirali nič manj kot mi sami.⁷⁰¹

Res je, da bi bili Britanci lahko obšli določila mednarodnega vojnega prava in določila deklaracije o zverinstvih. To so bili storili že pri četnikih, ki so se bili prebili skozi Vipav-

* Britansko poveljstvo je 27. in 29. maja 1945 sklenilo dogovore za izročitev Kozakov sovjetskimi vojaškimi oblastmi in za izročitev ustašev jugoslovanskim oblastem, napotki za to pa so bili dani že 18. maja 1945, ko so bila poveljstva obveščena, da je treba Kozake na osnovi sporazuma v Jalti repatriirati v Sovjetsko zvezo (dr. Dušan Biber »Nova Jugoslavija u sudbonosnim poratnim trenucima«, Vjesnik u srijedu, od štev. 1100 do 1121, Zagreb 1973).

sko dolino v severno Italijo, pa tudi glede Pulja, Trsta, Tržiča, Gorice in drugih krajev, ki jih je pred njimi osvobodila Jugoslovanska armada. Toda takega, le preočitnega kršenja mednarodnega vojnega prava svetovno javno mnenje pa tudi javno mnenje v njihovih lastnih deželah ne bi bilo odobralo; in s tem je bilo treba računati, še zlasti pa z razpoloženjem med vojaki 8. britanske armade, med katerimi so Titovi partizani uživali velik ugled.

Splošen ton pritiska na Jugoslavijo, ki ga je bil v tistih dneh sprožil Winston Churchill, nam narekuje sklep, da se je poveljstvo britanske vojske na Koroškem odločilo za izročitev jugoslovanskih kvislingov svojim zvestim zaveznikom in bojnim tovarišem — Titovim partizanom predvsem zaradi zelo prepričevalnega posredovanja podpolkovnika Ivana Kovačiča-Efenke in njegovih tovarišev, vštevši tu tudi majorja Owena, šefa britanske vojaške misije pri štabu 4. operativne cone. Obljuba v tem smislu je bila v veljavi že od 14. maja 1945.* Treba jo je bilo samo še uresničiti. To pa ni bilo lahko ...

Zajetih kvislingov je bilo ogromno in pripravljeni so bili na vse, samo da bi se kako rešili odgovornosti za zločine, ki so jih počenjali na škodo svojih sonarodnjakov in tudi zaveznikov vso dolgo vojno. Britanski poveljnik se je bal, da ne bi prišlo do upora. Zato je dal razširiti glasove, da bodo četnike in domobrance prepeljali po železnici v Italijo, kjer bodo bolje oskrbljeni in kjer se bodo lahko urili za boj proti novi Jugoslaviji. Ker so Britanci že 12. maja (po boroveljski bitki) odpravili mimo Baškega jezera in Podrožce v Italijo kakih 600 belih beguncev ter nekaj domobrancev in ker so domobranci na Vetrinjskem polju odhod v Italijo sami zahtevali, so takim glasovom trdno verjeli in se te poti veselili.⁷⁰²

Najhujše se je obetalo ustašem. Le-tem Britanci niso privoščili niti utvare, da jih bodo prepeljali v Italijo. Kar takoj so jih začeli izročati enotam Jugoslovanske armade, ne

* Ko je podpolkovnik Ivan Kovačič-Efenka očital britanskim častnikom, da so namenoma pustili krvaveti borce Bračičeve brigade in Koroškeda odreda, samo da bi dobili v svoja ujetniška taborišča sovražnike partizanov, je britanski poveljnik dejal nekaj takega, češ da naj ga to ne moti, ker da jih bodo tako ali tako vrnila Titovi vojski (po pripovedovanju Ivana Kovačiča-Efenke piscu leta 1954, podobno je pričevanje Ivana Dolničarja-Janoška, ki je bilo že povzeto).

da bi jim privoščili ugodnosti ujetniškega taborišča na Vetrinjskem polju. Vendar pa o vrnjenih ustaših ni natančnih podatkov, zlasti ne o tistih, ki so jih Britanci v Jugoslavijo poslali z vlaki proti vzhodu, se pravi prek Pliberka in Dravograd, kjer so jih prevzemale enote 3. jugoslovanske armade.

Zelo natančni podatki so ohranjeni o tistih ustaših in hrvatskih domobranih, ki so se vrnili v Jugoslavijo skozi karavanški predor in prek Jesenic. Enote 11. dalmatinske udarne brigade iz sestave motoriziranega odreda 4. armade so že 19. maja 1945 prevzele od Britancev 2.100 ustašev in domobranov. Naslednji dan, 20. maja, so od 9. britanskega korpusa iz Celovca dobile še tisoč ujetnikov hrvatske narodnosti. To pa je bil še začetek.⁷⁰³

Iz taborišča na Vetrinjskem polju so prišli najprej na vrsto ljotičevci, o katerih so tudi Britanci dobro vedeli, da se po fašistični miselnosti v ničemer ne razlikujejo od nemških nacistov. Na tovornjakih so jih 24. maja 1945 odpeljali na postajo Sv. Helene. Ves čas so bili močno zastraženi. Britanci so jih spremljali z bajoneti na puškah, s pripravljenimi strojniciami v rokah in s tanki. Na prostoru pred železniško postajo so jim temeljito preiskali prtljago, nato so jih zaprli po 40 v vsak železniški živinski vagon, oficirji s podpolkovnikom Radoslavom Tatalovičem, komandantom operativne skupine Srbskega prostovoljnega korpusa,* ki so jo vojaško potolkle že enote 4. in 7. korpusa Jugoslovanske armade pri Cabru in Kočevski reki ter poslej ni pomenila nobene resne vojaške nevarnosti več, pa so dobili poseben potniški vagon. Ko je lokomotiva potegnila, so iz čakalnice skočili partizani, se povzpeli na vlak in najprej dobro zastražili zajete oficirje, ki so bili od presenečenja popolnoma prepadeni.⁷⁰⁴

S to prvo vlakovno pošiljko je odšel tudi domobranski pratež z dvajsetimi vozmi in štiridesetimi ljudmi. Odpeljali so se čez Celovec in Beljak proti Podrožci, očitno zaradi tega, ker so Britanci hoteli prikriti pravo smer. Druga pošiljka je šla 25. maja naravnost iz Vetrinja po Rožu v Podrožco.⁷⁰⁵

Po teh prvih dveh vlakovnih pošiljkah je prišel neki domačin povedat Francu Krenerju, da Angleži vračajo čet-

* To sta bila 3. in 4. polk, ki sta bila po porazih pri Čabru in Kočevski Reki dejansko v razsulu. Tatalovič je moral ukazati umik proti Vrhniki pri Ljubljani, drugače bi mu bile enote popolnoma razpadle (Uroš Kostič »Trščanska operacija« v rokopisu).

nike v Jugoslavijo, poveljnik izdajalskih domobrancev pa ga je dal zapreti, češ da ustvarja paniko med ljudstvom in domobranci, ker širi vznemirljive vesti. Potem so se vrnili poročnik Vujičić in še dva srbska četnika, ki jim je uspelo pobegniti z železniške postaje na Jesenicah. Vujičić je bil dvakrat pri Krenerju, toda ta ga je zavrnil, češ da ga bo dal zapreti, ako bo še širil take panične vesti po taborišču. Z vlaka je pobegnil celo Ljotičev sin Vlada. Se njemu ni nihče verjel. Potem se je hudo zdelan in obnemogel vrnil Franc Veber. Zaradi lakote in izčrpanosti, ki jo je prestal na begu čez Karavanke, se mu je bledlo. Govoril je zelo zmedeno. Njemu so verjeli še manj.⁷⁰⁶

Pa vendar so se med domobranci pojavljali dvomi in vprašanja. Za pojasnila so prosili britanske oficirje. Neki stotnik je na tako vprašanje izjavil, da gredo transporti v Palmanovo na Furlansko, in sicer skozi Jesenice ter po bohinjski progi, potem pa skozi Gorico. Major Barre pa je na vsa taka vprašanja zahteval, naj osebe, ki širijo vesti o pošiljanju ujetnikov v Jugoslavijo, pridrže in zaslišijo. Zategadelj so ubežniki z Jesenic umolknili in preklicali prvotne izjave, ker so se bali, da se potlej zares ne bodo mogli nikakor rešiti.⁷⁰⁷

Britanci so operacijo vračanja jugoslovanskih kvislingov zares mojstrsko izpeljali. Poznalo se je, da niso zaman tako dolgo vladali kolonialnim narodom.

Vračanje se je nadaljevalo. Dne 27. maja so spravili na vlak same domobrance in to tehnični bataljon pod poveljstvom majorja Rudolfa Škofa, žandarmerijski bataljon pod poveljstvom podpolkovnika Sturma in kakih 600 beguncev. Dan zatem, 28. maja, je prišel na vrsto 4. domobranski polk pod vodstvom Antona Mehleta. Vsi ti so šli v Jugoslavijo skozi karavanški predor na Jesenice.⁷⁰⁸

Vsekakor je šlo za zelo klavarno vrnitev. Domobranci so še malo pred tem napovedovali in si domišljali, da se bodo na domača tla vrnili zmagovito kot »Matjaževa vojska«, toda prišli so brez orožja in dobro zastraženi. Namesto navdušenega sprejema so doživljali le prezir in ogorčenje .. *

*** Ta in večina drugih navedb o dogodkih v Vetrinjskem ujetniškem taborišču in o vračanju četnikov, ustašev in domobrancev v Jugoslavijo je iz knjige slovenskih belih beguncev »Vetrinjska tragedija«, Cleveland 1960. Tu so zbrani dokaj natančni podatki. Begunski pisci pretiravajo le za kakih 3.000 vrnje-**

Na Jesenicah so ljudje vpili: »Dajte jih sem, da tu pobijemo te preklete pse!«⁷⁰⁹

Se slabši sprejem so doživeli v Kranju. Ko so jih partizanske straže spremljale od železniške postaje do barak na Primskovem, jih niso mogle ubraniti pred izbruhi ljudskega gneva. Knojevci so ljudem prigovarjali, naj zajete izdajalce vendar pustijo pri miru, ker da bodo tako ali tako dobili zaslužen plačilo, a so ljudje po domobrancih vseeno pljuvali in jih zmerjali z živalskimi imeni.⁷¹⁰ To pa se ni zgodilo prvič v zgodovini belega izdajstva. Podoben sprejem so bili doživeli že pripadniki razbite zapotoške belogardistične skupine, ko so se morali 15. septembra 1943 pred udarci Tomšičeve brigade zateči pod nemško okrilje v Ljubljano. Nemci so jih bili namreč na bloku v Orni vasi razorožili in jih od tu prek Stare Ljubljane vodili proti Šentvidu. To okoliščino pa so izrabili zavedni Ljubljanci ter bele narodne odpadnike vpričo nemških straž obrizgali z odvečno slino in ozmerjali z mnogimi neljubimi prisposodobami iz živalskega sveta...⁷¹¹

Tisti beli beguni, ki se iz tujine pritožujejo nad takšnim ravnanjem Jeseničanov, Kranjčanov in Ljubljancev, so očitno pozabili, da so narodna občestva vselej v zgodovini najhujše obsojala zločine izdajstva. Z izdajalci so ljudstva vedno ravnala kot z izvržki. Kako bedni so ti ljudje, ki iz tujine po tridesetih letih še zmeraj sanjajo o povračilu in o vstajenju svojih propadlih upov, da do danes tega niso mogli spoznati! Čas in ljudstvo sta z njimi opravila za vedno ...

Pa se vrnimo na Koroško!

Nekaj nadaljnjih pošilk z domobranci so Angleži usmerili čez Pliberk in Slovenj Gradec proti Celju. Tako je po tej poti odšel 3. domobranski polk pod poveljstvom Maksa Kunstlja 29. maja, topniški divizion pod poveljstvom kapetana Gabrijela Hočevarja pa istega dne skozi Podrožco in karavanški predor proti Jesenicam.⁷¹² Dne 30. maja 1945 je bil na vrsti

2. domobranski polk pod poveljstvom Vuka Rupnika. Tudi tega so vkrcali v Pliberku. Vojaki so proti svoji volji odšli v domače kraje, Vuk Rupnik pa se je izmaknil tako, da ga

nih domobrancev ali za četrtno. Za mnogo hujša pretiravanja gre v Pliberški tragediji (La Tragedia de Bleiburg, Buenos Aires 1963), ki je napisana v španščini. V tej knjigi so ustaški begunci številno zajetih ustašev skoraj podeseterili, čeprav so številke iz radijskih brzojavk štaba 4. operativne cone dokaj stvarne in splošno znane.

je poklicala žena v prometno pisarno tik pred trenutkom, ko bi bil moral odpeljati vlak.⁷¹³

Dokazov za to, kaj v resnici delajo Angleži z domobranci, je bilo takrat že dovolj. Belim oglednikom je uspelo ugotoviti, da so partizanske posadke v Šentjakobu, v Podrožci in v Pliберку. Tam da prevzemajo njihove ljudi od Angležev. S temi podatki je Franc Krener stopil do britanskega brigadirja.

»Imam nalog,« je odvrnil brigadir, »da vas prepeljem do Sv. Helene pri Podrožci. Kam gredo vaši ljudje od tam, mi ni znano. Vojak sem, zato bom nalog izvršil. Vojak ste tudi vi, zato upam, da boste ubogali, da ne bo treba uporabiti orožja..«⁷¹⁴

Sele po tem pogovoru se je Francu Krenerju posvetilo. Začel je praviti, da se bo preoblekel v civilno obleko.

Dne 31. maja 1945 so Britanci spravili na vlak še 500 vojakov 1. domobranskega polka, večina s podpolkovnikom Emilom Cofom pa se jih je razbežala.⁷¹⁵ Potem je bilo 1. junija vrnjenih čez Pliberk kakih 1.500, skozi Podrožco pa 1.200 belih beguncev (civilov). Dne 3. junija 1945 je odšlo samo še 200 beguncev, ki pa so se za vrnitev v Jugoslavijo odločili prostovoljno.⁷¹⁶

Po podatkih iz belogardističnih begunskih virov je bilo vrnjeno v Jugoslavijo kakih 10.000 domobrancev in 3.000 Ljotičevih četnikov. Glede ustašev ni natančnih števil.

Britansko vojaško poveljstvo na Koroškem je 4. junija 1945 razglasilo tole odredbo:

»1. Noben Jugoslovan ne bo vrnjen v Jugoslavijo ali izročen jugoslovanskim četam proti svoji volji.

2. Jugoslovani, ki so se borili proti Titu, se bodo smatrali kot osebe, ki so se predale, ter bodo poslani v vetrinsko taborišče na razpolaganje v pričakovanju nadaljnjih navodil.

3. Vse te osebe se bodo smatrale kot preseljene osebe in bodo končno poslani v Italijo.

4. Vetrinsko taborišče ne bo izpraznjeno...«⁷¹⁷

Takšna odredba pa ni bila nič novega. Na ozemlju Italije pod zavezniško zasedbo je veljala že prej, in to predvsem glede četnikov, čeprav je bilo izdano tudi navodilo 15. armadni skupini, da se odpadniškim in izdajalskim četam jugoslovanskega rodu ne sme v nobenem primeru dovoliti bojevanje

skupaj z zavezniki in da tem četam ni dovoljeno nobeno sodelovanje z zavezniki.⁷¹⁸

Britansko zunanje ministrstvo je menilo, da je treba s četniki v južni Avstriji (na Koroškem) ravnati enako kot v Italiji, Hrvati pa da tega ne zaslužijo. Zato je bilo nagnjeno k odločitvi, da je treba ustaše izročiti Titu, tem bolj spričo tega, ker je domnevalo, da bi to potezo Tito ugodno sprejel, saj bi mu tako namignili, da ga upoštevajo kot zvestega in pravega zaveznika vsaj glede nekaterih vprašanj. Vlada Združenih držav Amerike je na to vprašanje gledala dosti bolj širokosrčno in za kvislinge prizanesljivo pa je zato 31. maja 1945 prišlo do soglasja, da bodo jugoslovanske protipartizanske sile samo razorožili in spravili v begunska taborišča.⁷¹⁹ Toda do takrat je bila velika večina jugoslovanskih kvislingov že v rokah Jugoslovanske armade ...

Kako se je moglo to zgoditi kljub znani Churchillovi politiki do jugoslovanskih in drugih komunistov? To izvemo iz odgovora načelnika štaba 8. armade Williama D. Morgana jugoslovanskemu begunskemu politiku dr. Mihi Kreku. Ta odgovor je nastal 31. julija 1945.

»Jugoslovanski državljani, ki so bili ob koncu vojne repatriirani iz Avstrije v Jugoslavijo,« pravi Morgan, »so nosili orožje za Nemce proti zavezniškim jugoslovanskim četam maršala Tita. Zato smo z njimi ravnali kot s sovražnikovim moštvom, ki se je vdalo. **Glede na položaj, ki je bil takrat v Avstriji, so bili le-ti izročeni jugoslovanskim vojaškim silam v teku vojnih operacij, ki so jih v delih te dežele vodile tako britanske kot jugoslovanske sile** (podčrtal F. Strle). To izročanje je bilo izvršeno po napotkih tega štaba ...«⁷²⁰

Odločilno za takšno ravnanje britanskih vojaških oblasti na Koroškem so bile torej skupne operacije v deželi onstran Karavank, ki pa so jih v povezavi z Britanci vodile samo enote 4. operativne cone oziroma 14. udarne divizije pod skupnim poveljstvom polkovnika Petra Stanteta-Skale, ki je znal z britanskimi poveljstvi doseči zgledno sodelovanje na vseh ravneh, tako da je potem lahko prišlo do razumevanja in soglasnih ukrepov tudi med nižjimi oficirji obeh zavezniških vojska. Z odgovorom Williama D. Morgana pa so potrjena ustna pričevanja o vlogi komandanta 14. udarne divizije podpolkovnika Ivana Kovačiča-Efenke in drugih častnikov te

divizije pri pogajanjih in v stikih z Britanci,* ki so privedli do neprecenljivih uspehov in trajnih koristi za utrditev in nadaljevanje naše socialistične revolucije.

Ob vsem tem je treba reči samo še to, da se britanski oficirji na Koroškem glede Jugoslovanske armade niso ravnali čisto po dobljenih napotkih, marveč bolj po srcu in občutkih tovariške povezanosti do svojih zaveznikov — Titovih partizanov, kar je potem nekatere prikrajšalo za uspešno vojaško kariero. Samo zaradi takega ugodnega razpoloženja v britanski armadi, ki ni mogla biti izvzeta iz demokratičnih in sploh naprednih procesov v svetu, sta boroveljska bitka in slovensko narodno izdajstvo lahko dobila svoj zasluženi epilog.

S tem je popisana vojaška plat vrnitve naših domačih fašistov in sicer kolikor je pri tej zadevi zaznati odločilni

* Največ je pripomoglo posredovanje podpolkovnika Ivana Kovačiča-Efenke z dne 14. maja 1945. Polkovnik Peter Stante-Skala, komandant 4. operativne cone, je bil tedaj odsoten. Zarana tega dne je odšel v Ljubljano k osrednjemu slovenskemu vodstvu (podatek iz poročila Vide Tomšičeve z dne 14. maja 1945, fase. 649/X v IZDG). Poudariti je namreč treba, da je imel ravno on največ stikov z britanskimi poveljstvi. Poleg Skale in Efenke so pri Britancih posredovali še mnogi drugi častniki, npr.: major Egon Remec-Borut, komandant koroškega vojnega področja v Celovcu, Ivan Dolničar-Janošek, politični komisar 14. udarne divizije, kapetan Viktor Cvelbar-Stane, komandant Zidanškove brigade, Adolf Jevšnik-Lvov, politični komisar Šlandrove brigade, Tomaž Sušteršič-Tom, komandant, in Anton Riček-Zvone, politični komisar, ter Saša Pirc, vsd iz 2. bataljona 3. brigade slovenske divizije narodne obrambe, poleg teh pa tudi poročnik Ivan Leban-Janez, komandant Jeseniško-bohinjskega odreda, kapetan Janko Prezelj-Stane, komandant Kokrškega odreda, Anton Beton-Bojan, Polde Pernuš-Igor, Bogomir Koželj-Božo, Anton Grašič-Savo, Franc Jemec in najbrž se mnogi drugi. Tu so bili namreč našteti samo tisti, za katere je takšno ali drugačno posredovanje pri Britancih dokazano, sicer pa je bil vsak borec ali funkcionar 4. operativne cone svojevrsten ambasador. Ivan Dolničar-Janošek je v tej zvezi zapisal: »Teh pogajanj in pogovorov je bilo mnogo. Največ jih je imel seveda Skala in drugi tovariši iz štaba cone. Stiki in pogovori s poveljniki britanski enot so bili na vseh ravneh. Mislim pa, da stvar ni bila toliko v pogovorih posameznikov kolikor naša splošna bojevitost in odločnost, da se bijemo za uresničitev naših načrtov tudi po končani vojni. Bitke pri Borovljah, Poljani in drugod so prepričale Angleže, da mislimo resno in da nas je jemati kot silo, ki ve, kaj hoče (iz pisma Ivana Dolničarja a-Janoška z dne 21. avgusta 1975)...«

delež 14. udarne divizije in motoriziranega odreda 4. jugoslovanske armade. Ti ljudje so bili zakrknjeni sovražniki ljudstva in nove Jugoslavije; njihovih rok se je držalo mnogo prelite krvi. Pobili so ne le mnogo borcev za svobodo, marveč tudi mnogo njihovih somišljenikov, zlasti deklet, žena in mater. Njihova nadaljnja usoda je bila popolnoma logična in zaslužena .. *

* Splošno znano je, da je bila večina vrnjenih domobrancev najhuje kaznovana. Po kratkem zaslišanju so bili na smrt obsojeni in pokončani pripadniki domobranskih udarnih bataljonov, organizatorji izdajstva in neposredni izvrševalci zločinov proti ljudstvu, izločeni pa so bili mladoletniki in tisti, ki jih je zajelo zadnje domobransko novačenje v januarju in februarju 1945 (le-to so domobranci v večini primerov izvedli s silo), pa tudi tisti, ki jim je uspelo dokazati, da so k domobrancem prestopili pod pritiskom že poprej, a niso počenjali nobenih zločinov. Kot mi je znano iz zasebnih virov, se ni nič bolje godilo izdajalcem drugih evropskih narodov in njihovim domačim fašistom v deželah, s klasično meščansko demokracijo. Na Francoskem so na primer postrelili celo nemške priležnice francoske narodnosti.

Glede števila na smrt obsojenih in pokončanih belogardistov nam niso na voljo natančni podatki. Sovražni begunski viri navajajo številko 9.000, ki pa je pretirana. Iz poimenskega seznama, ki ga navajajo kot dokaz, je razvidno, da so tu vštetí vsi padli belogardisti in narodni izdajalci od leta 1942 dalje, nekateri celo po večkrat, vrh tega pa še celo žrtve, ki so padle pod streli Italijanov, Nemcev ali črnorokcev, a so jih belogardistični propagandisti pripisali partizanom.

Po pregledu sovražnih enot Glavnega štaba JA za Slovenijo z dne 9. maja 1945 (fase. 25/111 — 6 v IZDG) se je moglo umakniti čez Ljubelj in zbrati v vetrinjskem taborišču kakšnih 9.950 oboroženih domobrancev. Novačenje med begunci po 12. maju 1945 je dalo še kakšnih 3.000 mož. Od tega števila se jih je kakšnih 1.500 izmaknilo vrnitvi, se pravi, da sovražni begunski viri v številu pokončanih pretiravajo najmanj za tretjino.

POVZETEK USPEHOV IN NEUSPEHOV

Pri presojanju bojnih dosežkov enot, ki so bile usmerjene v osvobodilni pohod na Koroško, moramo ločiti, predvsem dve obdobji: čas do uradnega prenehanja sovražnosti, se pravi od 3. maja do 8. maja ob triindvajsetih, in čas po uradnem prenehanju sovražnosti, se pravi od 9. pa nekako do 16. maja 1945. Naloge v teh dveh obdobjih so bile različne. Poglavitna naloga v prvem obdobju je bila: priti v Celovec in Beljak pred Angloameričani, osvoboditi kar največ krajev s slovenskim ali slovensko-avstrijskim prebivalstvom in na Koroškem prevzeti oblast. Naloge drugega obdobja so bile obsežnejše in bolj zapletene. Najprej je bilo treba postaviti močne zapore na prehodih čez Dravo in na drugih ključnih prehodnih točkah, zaustaviti umikajoče se nemške in kvislinške sile ter jih primorati, da odložijo orožje in odidejo v ujetništvo. To zadnje je še zlasti veljalo za domače izdajalske enote, za domobrance, ustaše in četnike. Vrh tega je bilo treba obdržati položaje v osvobojenih krajih in omogočiti nastajanje ljudske oblasti, zavesti red in mir.

Enote Jugoslovanske armade so prodirale na Koroško v treh smereh: iz zahodne Štajerske in severne Gorenjske ter iz oporišč severno od Karavank — ta smer je imela največ stvarnih možnosti za uspeh — potem pa še po obeh krilih, se pravi ob zahodni slovenski narodnostni meji z vpadom v Ziljsko dolino in po dolini Drave od vzhoda proti zahodu.

V tej zvezi so se v prvem obdobju izoblikovale tri operativne skupine. Osrednjo so sestavljale Tomšičeva, Serčerjeva in Bračičeva brigada, Kokrški odred z dvema bataljonoma in jurišno četo ter Koroški odred s 1., 2., 3. in nemškim bataljonom ter 4. bataljon Koroškega odreda z drugimi čezdravskimi partizani. Ta operativna skupina je štela najmanj 4.400 mož in je še naprej naraščala. Zahodno operativno skupino sta sestavljala motorizirani odred 4. armade in Jeseniško-bohinj-

ski odred. Stela je najmanj 2.900 borcev. Bila je še tretja ali rezervna skupina, ki naj bi bila kar najhitreje okrepila glavnino 14. udarne divizije. To sta bili Slandrova in Zidanškova brigada ter 2. bataljon Prekmurske brigade. Skupaj so te enote šteje 2.150 mož. Na pomožnih smereh so delovali še: Kamniško zasavski, Kozjanski in Lackov odred, enote 3. brigade slovenske divizije narodne obrambe, 1., 3. in 4. bataljon Prekmurske brigade, 1. (na novo ustanovljeni) bataljon Kokrškega odreda ter enote zalednih poveljstev in kurirskih postaj z zahodne Štajerske in severne Gorenjske.

Ob prizadevanjih za vzpostavitev izhodišč za prodor proti Celovcu in Beljaku so se enote držale tudi splošnih nalog za številčno in oborožitveno krepitev enot. V tem smislu so dosegle lepe uspehe. Velja jih obnoviti!

Slandrova brigada je ob pomoči Kamniško-zasavskega odreda in 1. bataljona 3. brigade slovenske divizije narodne obrambe v noči na 5. maj 1945 osvobodila Zagorje ob Savi ter ga dva dni branila. Uničila je kakih 60 sovražnikov in en tank, zajela 485 Nemcev in Avstrijcev, zaplenila pa 2 težka minometa, en lahki minomet, 2 težka mitraljeza in 14 puško-mitraljezov, 304 puške, 15 brzostrelk in 30 pištol. Pridobila je 247 novih borcev.

Zidanškova brigada je 5. maja dosegla vdajo nemške posadke v Ponoviškem gradu. Ob tej priložnosti je zajela 92 sovražnikov z vso oborožitvijo. Zasedla je tudi postojanko v vasi Sava, od koder so Nemci pobegnili brez boja, ter napadla nemško postojanko v Vačah s tremi bataljoni. Po hudem odporu so se Nemci prebili v Litijo, in tako so bile osvobojene tudi Vače. Ob tem je Zidanškova pridobila 235 novincev.

Kokrški odred je 4. maja 1945 ob trinajstih dosegel vdajo Nemcev v Begunjah na Gorenjskem. Ob tej priložnosti je zaplenil velike količine orožja, od tega je bilo samo mitraljezov 15, zajel 92 Nemcev in rešil 632 političnih zapornikov, pridobil pa najmanj 400 novih borcev.⁷²¹

Jeseniško-bohinjski odred je 3. maja pregnal sovražno posadko iz Sorice, zajel 2 domobranca in zaplenil nekaj pušk. Po močnem pritisku in obstreljevanju je 5. maja zarana vkorakal v Bohinjsko Bistrico, ob tem zajel 15 sovražnikov, zaplenil 8 težkih in 3 lahke minomete, 13 težkih mitraljezov in več lahkih. V obeh krajih je nanovačil 115 mož, od tega je v odredu zadržal 49 novih borcev.

V Zgornje-savski dolini pa Jeseniško-bohinjski odred ni samo novačil in se oboroževal, marveč je že tudi ustvarjal izhodišča za prodor v Ziljsko dolino in za zavarovanje zaledja ob tem prodoru. V boju iz zasede pri Mlačcah zjutraj 7. maja je potolkel 14 Nemcev in zajel 100 gestapovcev in esesovcev, zaplenil pa več tovornjakov in vse orožje. Zvečer tega dne je 1. bataljon Jeseniško-bohinjskega odreda ob sodelovanju tamkajšnje terenske čete osvobodil Kranjsko goro, 2. bataljon pa je pri Gozd-Martuljku zadrževal pritisk močne sovražnikove kolone, ki je pritiskala z Jesenic. V Zgornje-savski dolini je odred ponovačil še najmanj 380 mož, v enotah pa jih je obdržal 255. Skupaj z enotami motoriziranega odreda

4. armade, ki so 8. maja 1945 peš prešle zasneženi prelaz Vršič in se že pred poldnem pojavile v Kranjski gori, je po hudih bojih primoral k vdaji kakih 800 sovražnih vojakov italijanske narodnosti, nato pa še 550 Nemcev. Po prihodu motoriziranega odreda 4. armade je Zgornje-savska dolina postala neprehodna za morebiten sovražnikov umik.

Tudi boji Šercerjeve, Tomšičeve in Bračičeve brigade so imeli namen ustvariti izhodišča za prodor proti Celovcu. Ob tem je Šercerjeva brigada zvečer 4. maja dosegla vdajo nemške postojanke na Otiškem vrhu ter z jurišem zavzela sovražnikove okope in ves desnobrežni del Dravograda z železniško postajo. Pri tem je Šercerjeva brigada pobila 14, ranila 22 in zajela 36 sovražnikov, zaplenila je 3 puškomitraljeze in 40 pušk, rešila pa 160 vojnih ujetnikov ruskega in britanskega rodu. Dne 5. maja 1945 je zavrnila oba sunka iz Slovenj ega Gradca in z Raven na Koroškem ter uničila 21 tovornjakov in en osební avto, ki so pripeljali po cesti iz Maribora proti Dravogradu. Sovražniku je prizadejala še kakih 200 mrtvih in ranjenih, sama pa je imela 2 mrtva in 22 ranjenih, vendar ji Dravograda na levem bregu Drave ni uspelo osvojiti. Izjaločil se ji je tudi napad na nemško postojanko pri Rimskem vrelcu v Kotljah ponoči na 6. maj 1945.

Dvodnevni boji Tomšičeve brigade za Črno na Koroškem so bili kljub vdoru v trg in dvakratnemu miniranju šolske zgradbe neuspešni. Pri tem je pretrpela do 18 padlih, 4 pogrešane in 12 ranjenih. Pač pa se je v noči na 6. maj' 1945 vsestransko izkazala Bračičeva brigada. Zavzela je sovražnikovo postojanko v Žerjavu, ubila 4, zajela 4 in ranila 12 Nemcev, zaplenila pa 2 težka in 2 lahka minometa, 3 težke

mitraljeze, en lahki mitraljez, 50 pušk in 37 panzerfaustov. Sama je imela 2 padla in 4 ranjene.

Po prehodu na območje Železne Kaple je bil jurišni vod Tomšičeve brigade uspešen dvakrat. Najprej je zarana

8. maja presenetil postojanko 25 Kozakov pri kmetu Miklavu in jih zajel 20, zaplenil pa 19 navadnih in eno polavtomatsko puško. Pozno zvečer tega dne je domiselno zavzel še postojanko Sentlipš, zajel 30 sovražnikov, zaplenil pa 3 težke mitraljeze, 3 brzostrelke, 29 pušk in 5 pištol. Poskus, da bi pripravila k vdaji sovražni polk v Zitari vasi, se je za Tomšičevo 8. maja 1945 ob sedemnajstih žalostno končal. Imela je 14 mrtvih, 4 pogrešane in 10 ranjenih.

Neuspešna je bila tudi Serčerjeva brigada, ki je tega dne s svojo nemško četo skušala pripraviti k vdaji sovražnike v Železni Kapli, le da ni imela kakih posebnih žrtev. Edini uspeh je spet žela Bračičeva brigada, ki je razbila sovražnikovo zasedo na mostu pri Reberci, zajela 30 sovražnih vojakov ter zaplenila pet pušk in eno brzostrelko. Sama je imela le enega ranjenega.

Dokaj uspešen je bil Koroški odred s 3. in nemškim bataljonom na Obirskem, 2. bataljon pa v dolini Drave. Tretji in nemški bataljon sta 4. maja pozno popoldne najprej primorala k umiku Nemce iz položajev pred postojanko v Beli, nato pa sta zavzela utrjeno nemško postojanko pri Kališniku. Petega maja se jima je vdala še posadka postojanke v Selah Fari. Razoroženo je bilo najmanj 138 sovražnikov, ki pa so jim partizani dovolili oditi v dolino. Drugi bataljon Koroškega odreda je zasedel sovražno postojanko v Smarjeti, iz katere so sovražniki zbežali, pozno zvečer 7. maja 1945 pa so vse te enote zavzele še Borovlje. Pri tem so razorožile še najmanj 40 sovražnih vojakov in zasegle vojni plen, ki ga ni bilo mogoče prešteti. Poslej so razpolagale tudi s tovornjaki in motornimi kolesi.

Zelo velike uspehe je dosegel 4. ali čezdravski bataljon Koroškega odreda. Že 5. maja je 1. četa zavzela postojanki volksturma Sonice in Visoko Bistrice, 2. četa pa je zavzela rudnik sij ude Sentlenart nad Golovdco, kjer se je vdalo 30 mož policije in 200 vojakov, k partizanom pa je pristopilo 50 delavcev-rudarjev. Do 8. maja so te enote osvobodile še Pustrico, kjer se je vdalo 50 mož policije in 30 mož volksturma, Knežo, kjer se je vdalo 100 vojakov madžarske narodnosti, postojanko

v vasi Krčanje, končno pa še Djekše, kjer je bilo ujet 97 vojakov madžarske narodnosti in en esesovec, 11 esesovcev pa je ušlo.

Prav tako uspešna je bila terenska četa v Gurah. V dneh med 5. in 8. majem 1945 je pregnala orožniške posadke iz Bilčovsa, Šentilja, Škofič, Hodiš, Kotmare in Velinje vasi, kjer je sovražnike deloma tudi razorožila. Dalje je osvobodila Vrbo, Ribnico ob Vrbskem jezeru, v vzhodnih Gurah pa Podgrad, Zrelec in železniško postajo v Zihpolju. Bogomirju Koželju-Božu je uspelo pripraviti k umiku najmanj 800 mož iz 7. SS prostovoljske divizije Prinz Evgen, in tako je bilo mogoče prevzeti oblast še v Vetrinju. Partizanske straže v Gurah so narasle na 400 mož. Presenetljiv uspeh je bil tudi pri Gospe Sveti, kjer so partizani prevzeli skladišče nemških letalcev, in v Šentvidu ob Glini, kjer se je iz vojnih ujetnikov osnoval močan bataljon partizanske straže. Tam je bilo zajeto blizu 2.000 sovražnih vojakov; skupaj z drugimi vozili sta bila zaplenjena celo dva oklopna avtomobila. Del tega na novo osnovanega bataljona je odšel na jug proti Gospe Sveti in tam zajel še 300 nemških vojakov.

Največji uspeh je dosegel Kokrški odred z 2. in 3. bataljonom ter z jurišno četo. Najprej mu je 7. maja 1945 pozno popoldne ob pomoči 1. bataljona Koroškega odreda uspelo zavzeti sovražno postojanko Bistrica v Rožu s pošto in železniško postajo, opraviti z orožniško posadko v Svečah, nato pa primorati k vdaji še vlak z esesovci. Tu je bilo zajeto 40 esesovcev, najmanj 20 jih je padlo, drugi pa so zaradi noči ušli. Kokrčani so pri tem imeli nekaj mrtvih in ranjenih. Skupaj je bilo tega dne in noči v Bistrici zajetih najmanj 300 sovražnih vojakov in častnikov.

Malo pred četrto uro 8. maja 1945 je Kokrški odred zasegel še tovorni vlak z 20 tovrnjaki, enim osebnim avtomobilom in dvema oklepnima. Tako se je do polovice lahko motoriziral. Deloma v predhodnici in deloma v mešani koloni z britanskimi tanki so oba oklepnika, jurišna četa in 3. bataljon Koroškega odreda prišli v Celovec zgodaj dopoldne 8. maja 1945, 2. bataljon Kokrškega z nekaj častniki Koroškega odreda pa so se tja pripeljali z vlakom. Kokrčani so zasedli Jezuitsko vojašnico in celovski gestapo, koroški aktivisti ob pomoči vojske pa tudi tiskarno Mohorjeve družbe. Hkrati se je ta dan začelo razoroževanje pri Borovljah; 3. četa Kokrškega

pozneje pa še bataljoni Koroškega odreda so čvrsto držali v svojih rokah oba mostova čez Dravo in utrdbe pod Humperškim gradom.

K tem uspehom je treba prišteti samo še osvobodilni pohod Tomšičeve, Serčerjeve in Bračičeve brigade zgodaj dopoldne 9. maja 1945. Serčerjeva brigada je tega dne ob osmih zavzela Velikovec, in sicer dobri dve uri pred prihodom Britancev s tanki, borci 4. ali čezdravskega bataljona Koroškega odreda pa so osvobodili še Trušnje, Vobre, Striholče, Grebinj in Rudo. Bračičeva brigada je z bojem zasedla Galicijo in se usmerila k Borovljam, Tomšičeva pa železniško- postajo v Sinči vasi in vso Podjunsko dolino s Pliberkom vred. Od večjih postojank sta bili osvobojeni še Zitara in Dobrla vas. Razoroženo in zajeto je bilo več tisoč sovražnikov, zlasti mnogo esesovcev in Madžarov, zasežen je bil ogromen vojni plen.

Ostane nam še kratek seštevek. Osrednja operativna skupina s čezdravskimi partizani je zavzela 12 večjih in 20 manjših sovražnih postojank, imela 4 uspešne in 5 neuspešnih bojev. Po nepopolnih podatkih je sovražniku prizadejala 88 mrtvih, 184 ranjenih, 605 ujetih in 3.076 razoroženih,* rešila je 1.312 političnih zapornikov in vojnih ujetnikov, nanovačila pa 1.790 mož. Zahodna operativna skupina je zavzela 2 večji in eno manjšo postojanko, imela 3 uspešne boje, pobila 52 in zajela 1.467 sovražnikov ter nanovačila 304 nove borce. Rezervna skupina je osvojila 2 večji in 2 manjši postojanki ter imela 2 uspešna boja, pobila in ranila je najmanj 60 in zajela 577 sovražnikov, pridobila pa je 482 novih borcev. Vidimo, da je bila osrednja operativna skupina mnogo uspešnejša po vseh postavkah.

Kljub tolikim uspehom je osrednja operativna skupina, v katero so spadali 14. udarna divizija s prvimi tremi brigadami, Kokrški in Koroški odred s čezdravskimi partizani, le deloma uresničila naloge, ki so ji bile zaukazane. Za to je bilo več vzrokov, in sicer večinoma takih, ki so izvirali iz danih okoliščin. Naj jih naštejemo in utemeljimo!

1. Povelje za pohod proti Celovcu in Beljaku je 14. udarno divizijo, Kokrški in Koroški odred našlo bojno nepriprav-

*** Med razorožene so všteti tisti pripadniki nemških, madžarskih in drugih kvislinških čet, za katere ni dokazano, da so bili odvedeni v ujetništvo na sedanje jugoslovansko ozemlje, marveč je verjetno, da so jih enote 4. operativne cone po razorožitvi izpustile pa so večinoma odšli na domove ali proti domu.**

ljene, preveč oddaljene in brez potrebnih izhodišč. Vdaja nemških sil v severni Italiji, na Tirolskem in Koroškem je vse presenetila. V nasprotju s tržaško operacijo, ko so si enote 4. armade in 9. korpusa skrbno pripravile izhodišča za globoke in nagle prodore, ko je bilo za načrtovanje operacij in za zbiranje enot dosti časa in ko so pogoji za uspeh dozoreli, je bil pohod proti Celovcu in Beljaku zasnovan v silni naglici in brez najosnovnejših priprav. Ker ni bilo načrtov za zasedbo Celovca, Kokrški odred ni zavzel celovške radijske postaje, kar bi bilo nadvse pomembno in v začetku tudi mogoče.

2. Osredotočenje 14. udarne divizije v okolici Solčave, Železne Kaple in na Obirskem ni bilo mogoče, ker so bili Nemci prejšnjo jesen večino kmetij požgali in izropali, prebivalstvo nasilno izselili in osnovali mnogo utrjenih postojank. Toliko vojske se tu ni moglo prehraniti, da bi čakala na ukaz za vdor v dolino Drave in čez Dravo.

3. Enote 14. udarne divizije, Kokrški in Koroški odred so bili v procesu utrjevanja in krepitve po komaj prestanih sovražnikovih ofenzivah, njihova naloga pa je bila rušenje prometnih zvez. Zaradi tega so bile razmeščene na zelo obsežnem operacijskem področju.

4. Zveze z enotami prek Drave so bile slabe in neredne, pa štab 4. operativne cone ni mogel hitro slediti nastajajočemu položaju, ki se je spreminjal od ure do ure in je pričal o naglem razkroju sovražnikovih oblasti in enot. Zaradi naglice pri premikih in zaradi zmanjšanja kurirskih postaj so bile te zveze še slabše kot prej. Štab 4. operativne cone in 14. udarne divizije sta mogla položaj preučevati le na osnovi kart specialk, te pa so spričo mnogih rek in jezer v okolici Celovca dajale vtis, da gre za nevarno tveganje, ki bi bilo lahko usodno za divizijo.

5. Vprašanje, kako najti šibko točko v sistemu sovražnikovih obrambe prehodov čez Dravo, ni našlo pravočasne in zadovoljive rešitve. Po neuspehu pri Dravogradu so enote 14. udarne divizije iskale opore na hribovitem zemljišču južno od Podjunske doline. Zelo slabo uslugo jim je naredil Edvard Resnar-Savinjski, ki je zamolčal svoje zveze s poveljstvom Pliberške postojanke in je o njih poročal šele 7. maja 1945, ko je dosegel sporazum o vdaji. Če bi bil to storil prej, bi bilo mogoče glavnino Štirinajste usmeriti skozi Pliberk in čez most v Lipici.

6. Koroška vzhodno od črte Borovlje-Celovec je spadala v operativno območje Löhrovega štaba, ta pa si je tu hotel ustvariti ugodne okoliščine za varen umik svoje armade, zato je poskrbel, da so se posadke v ključnih postojankah zagrizeno bojevale in upirale.

7. Skrb koroških nacistov z gauleiterjem dr. Friedrichom Rainerjem na čelu pa tudi meščanskih strank, ki so kot Landesregierung 7. maja 1945 zvečer prevzele iz njegovih rok oblast v Celovcu, je bila v celoti obrnjena na vzhod, kjer je bilo čutiti močne enote Jugoslovanske armade. Zato so ukazali splošen odpor nasproti partizanom, medtem ko naj bi zahodni zavezniki napredovali brez ovir.

8. Z zagrizenimi napadi na sovražne postojanke v Mežiški dolini in na Dravograd je 14. udarna divizija izgubila dragocena dva dneva.

No, motoriziranemu odredu 4. armade in Jeseniško-bohinjskemu odredu, ki sta sestavljala zahodno operativno skupino, se je godilo še dosti slabše. Tema dvema enotama sploh ni uspelo, da bi prišli na Koroško pred Anglo-američani.* Prva zaradi začetne napačne usmeritve in zaradi težav, ki so jih namenoma povzročali Britanci, pa tudi zaradi podrtih mostov, razstreljenih cestnih nasipov na ovinkih in velikanskih snežnih nanosov, druga pa celo zaradi nepotrebnega obiranja, oklevanja in skrbi za svojo številčno okrepitev. Ta enota se nekako ni mogla izviti iz odredne taktike. Ne smemo pa prezreti, da je ta operativna skupina z zavzetjem Zgornjesavske doline in z bojnim delovanjem v smeri Jesenic bistveno pospešila umik sovražnikov iz Ljubljanske kotline in z Gorenjskega, pa tudi usmerila njihove premike na eno samo in zelo težavno pot, na pot čez prelaz Ljubelj. Prav ta pa je bila usodna za vse, kar se je zgodilo kasneje.

Osrednja operativna skupina je odigrala prvenstveno in odločilno vlogo pri operacijah na Koroškem tildi v dneh po 9. maju 1945. Pri tem so brigade 14. udarne divizije in Koroški odred izpričale odločnost, bojevitost in manevrsko sposobnost, ki jim le težko najdemo primer. Med temi operacijami se je

* **Kajpak je treba pri tem upoštevati, da je bila Ziljska dolina za Angloameričane hitreje dosegljiva kot kraji zahodno od Podrožce in Vrbe, ki so jih pred Britanci zavzele enote 4. operativne cone oziroma 14. udarne divizije. Le-te so imele za to opravilo en dan več časa.**

osrednja operativna skupina okrepila z dvema brigadama in enim močnim bataljonom iz prejšnje rezervne skupine, v dogajanje na vzhodu Koroške pa so 12. maja 1945 posegle tudi enote 3. jugoslovanske armade. V povzetku uspehov in neuspehov iz tistih dni je treba posebej opozoriti na tole:

1. Usmeritev Slandrove brigade v Celje, Zidanškove pa na obhodno pot skozi Celje, Slovensko Bistrico in Maribor po dolini Drave ni bila v skladu z ukazom Glavnega štaba JA za Slovenijo in v skladu z zapletenim položajem na Koroškem. Zaradi tega je nastal težak položaj pri Borovljah in pri Železni Kapli, kjer 14. udarna divizija ni bila kos vsem sovražnikom. Pač pa je ta usmeritev odločilno pripomogla k vdaji generalpolkovnika Aleksandra Löhra in njegovega štaba. To je postalo odločilno za ustavitev gibanja njegove armade, ki so jo poslej lahko razoroževale tudi manjše enote Jugoslovanske armade in partizanske straže. Slandrova in Zidanškova sta v Zgornji Savinjski dolini zajeli 3.000 nemških vojakov, zasegli pa 200 motornih vozil, 600 konj, 40 težkih topov in vso drugo oborožitev. V Celju je Slandrova brigada zajela 15.000 nemških vojakov, 2.500 ustašev in 1.000 hrvatskih domobranov. Razen tega je na razoroževanje 15. udarne diviziji usmerila dve nemški diviziji v moči do 30.000 mož ter delno razorožila ogromno ustašev.

2. Tu ne smemo prezreti pomena delovanja odredov in krajevnih partizanskih enot.* Prve spopade z umikajočimi se ustaši so imele slovenske enote KNOJ in enote Kamniško-zasavskega odreda pri Laškem, enote Kozjanskega odreda pri Šentjurju ob južni železnici, nato pa Zidanškova brigada pri Letušu in Frankolovem ter Slandrova brigada v Celju. Pri Grobelnem so se že 10. maja vključile v boj tudi enote Prekmurske brigade. Vsi ti spopadi in delne razorožitve so znatno prispevali k rahljanju bojnega duha med ustaši in nepokornimi nemškimi enotami.

* Nekateri opisi razorožitev pričajo, da so pri tem odigrali pomembno vlogo celo politični aktivisti, predstavniki narodnoosvobodilnih odborov in organov ter kurirji rejevnih postaj. Vsi ti so od vseh strani pritiskali na umikajočo se nemško armado ter zbujali negotovost z letaki, razglasi in pozivi na vdajo, pa tudi z lažnimi vestmi o navzočnosti velikih sil Jugoslovanske armade na poglavitni smeri sovražnikovega umika. V tem smislu so se zlasti izkazale razne tehnike, ki so hitro razmnoževale propagandno gradivo, namenjeno nemškim vojakom.

3. Da je bila dolina Drave od Maribora do Dravograda hitro očiščena sovražnikov in varna za prehod močnejših enot Jugoslovanske armade proti Dravogradu in Celovcu, ima največ zaslug Lackov odred, ki je blizu Radelj zajel tudi mnogo sovražnikov s težko oborožitvijo.

4. Zavzetje železniškega vozlišča na Jesenicah in vhoda v karavanški predor pri Hrušici po 1. in 2. bataljonu 11. dalmatinske udarne brigade ter uspešni boji teh enot in oklopne skupine motoriziranega odreda so dokončno pokopali načrte slovenskih narodnih odpadnikov, da bi se še upirali v tem kotu Gorenjske ali pa po tej poti prišli v britansko vojno ujetništvo. Vrh tega so te enote motoriziranega odreda 4. armade zasegle več vlakov z dvajsetimi oklopnimi vagoni, mnogo topništva in drugega težkega orožja, zajele pa 4.600 vojakov in 237 oficirjev. Uspeh prvega dela motoriziranega odreda 4. armade, ki je ob mostu čez Krko pri Perkovniku razorožil kakih 5.200 sovražnih vojakov in zaplenil več kot 400 tovarnjakov, ni bil majhen, vendar je bil manj pomemben.

5. Bitka pri Borovljah 11. maja 1945 se je zaradi silne sovražnikove premoči in zaradi premajhnega sodelovanja posameznih enot Jugoslovanske armade za Bračičevo brigado, Koroški odred in za oklopno skupino motoriziranega odreda

4. armade končala neuspešno in s hudimi izgubami za partizansko stran. Iz Bračičeve brigade in Koroškega odreda jih je padlo najmanj 180, uničeni sta bili dve popolni četi, oklopna skupina poročnika Dragana Ciroviča pa je izgubila 4 tanke, 2 oklopna avtomobila, ter imela kakih 15 mrtvih in več ranjenih. Toda ena četa 1. bataljona, 2. bataljon Koroškega odreda in dve četi 2. bataljona Bračičeve brigade so močno utrjene položaje pri obeh boroveljskih mostovih čez Dravo in izpod Humperškega gradu zadržali, dokler niso dopoldne

12. maja dobili ukaza za umik. Le tako so se domobranci lahko vdali Britancem, blizu 2.000 pa jih je 13. maja zajel tudi Dragan Cirovič s svojo oklopno skupino. Kljub neuspehu in hudim izgubam pa je boroveljska bitka odločilno vplivala na ravnanje Britancev z domobranci in z drugimi našimi narodnimi odpadniki.

6. Se bolj so se Britanci prepričali o odločnosti in bojevitosti enot 14. udarne divizije z bitko pri Poljani, ko sta

13. maja 1945 Tomšičeva brigada s tremi bataljoni in 2. bataljon 7. vojvodinske brigade popolnoma razbila udarno ost

nemške 104. lovske divizije ter jo zajela v celoti. Zaplenjenih je bilo več oklopnih in najmanj 400 tovornih motornih vozil, 11.250 ujetnikov sta odpravila čez Sinčo vas, Železno Kaplo in Jezersko proti Kranju, blizu 10.000 pa iz Crne na Koroškem čez Sleme proti Šoštanju.

7. Do spopadov večjega obsega na položajih pri Podklancu (sotočje Meže in Mislinje) je prišlo 12. maja 1945. Vso težo ustaškega pritiska je ta večer izdržal 3. bataljon Tomšičeve, pomagali pa so že tudi deli 6. brigade 36. divizije. Zaradi neugodnih položajev se je tega dne pozno zvečer 2. bataljon Prekmurske brigade umaknil na levi breg Drave. Prav tega dne ob štirinajstih je udarila na začelje ustaške kolone pri Gornjem Doliču 17. udarna divizija.

8. Prehode čez mostova v Dravogradu so 13. in 14. maja 1945 družno ubranili: 2. bataljon Prekmurske brigade ob pomoči delov 12. in 16. polka bolgarske otečestveno-frontovske armade s topništvom, deli 8. in vsa 12. vojvodinska brigada ter topniška brigada 51. divizije. V noči na 14. maj je delom ustašev uspelo priti čez dravograjski železniški most, popolnoma pa so si odprli pot za umik proti zahodu po dolini Meže. Svoje položaje pri Otiškem vrhu je 6. brigada 36. divizije zadržala, kar je bilo velikega pomena za protinapad enot Jugoslovanske armade in Bolgarov prek mostov, z levega brega Drave, pozno popoldne 14. maja. Silovito se je z ustaši tolkla 17. udarna divizija, ki jih je tega dne potisnila od Doliča do Bukovske vasi. Samo tega dne je uničila 1.500, zajela pa 7.000 ustaških vojakov in domobranov, prihodnjega dne pa so enote 17. udarne in 51. divizije zajele še kakih 20.000 ustašev, domobranov in ustaških beguncev. Boji za enote 3. jugoslovanske armade so se 14. maja 1945 nehali.

9. Najhujši pritisk ustašev 14. maja 1945 je bil namenjen 2. in 1. bataljonu Tomšičeve ter 1. bataljonu Slandrove brigade, ki so branili zaporo pri Poljani, deli 8. in vsa 7. vojvodinska brigada pa so se umaknili brez večjega odpora. Čeravno sta 1. in 2. bataljon Tomšičeve brigade pretrpela hude izgube — razbiti sta bili kar dve četi, padlo je 9, pogrešanih ali zajetih pa je bilo 51 in ranjenih 11 borcev — ustaši zapore niso mogli prebiti, marveč so jo zaobšli po položajih, ki bi jih bila morala braniti 7. vojvodinska brigada, ter se skoraj v celoti prebili prek nekdanje in sedanje državne meje na Libučko gmajno. Bitka treh bataljonov 14. udarne divizije

z ustaši pri Poljani je bila zadnja večja bitka ob koncu druge svetovne vojne v Evropi. V njej je padlo blizu 200 ustašev, 150 pa je bilo ranjenih. To je slabo vplivalo na njihovo bojno razpoloženje.

10. Na položajih od Žafrana prek Libuč do Podkraja sta ustaški glavnini najprej zaprla pot 3. bataljon Zidanškove in 3. bataljon Tomšičeve brigade, v noči na 15. maj 1945 pa še vsa Zidanškova brigada. Dopoldne 15. maja so obkolile ustaše s severovzhoda enote 7. in deloma 8. vojvodinske brigade ter 1. in 2. bataljon Tomšičeve in 1. bataljon Šlandrove z jugovzhoda, Britanci pa so položaje Zidanškove brigade na ravnini pri Libučah okrepili s štiriindvajsetimi oklopnimi vozili. Tako stisnjeni so ustaši po trdovratnih pogajanjih privolili v vdajo, ki so jo njihovi predstavniki podpisali pred komandantom 14. udarne divizije podpolkovnikom Ivanom Kovačičem-Efenko, pred političnim komisarjem 51. divizije Milanom Basto in pred poveljnikom Britancev iz okolice Celovca. Ker ustaši niso do dogovorjene ure izobesili belih zastav, sta 3. bataljon Zidanškove in 3. bataljon Tomšičeve užgala ter jim prizadejalo najmanj 16 mrtvih. Takoj nato so se začeli vdajati. Zajetih je bilo blizu 40.000 ustašev in članov njihovih družin ter 6000 črnogorskih četnikov. Ujetnike so prevzele z vojnim plenom vred enote 3. jugoslovanske armade.

11. Dve četi 2. bataljona Bračičeve brigade sta iz zasede na levem bregu Drave 15. maja 1945 vžgali na ustaše in četnike, ki so hoteli priti čez most pri Galiciji. To pa ni bil zadnji boj. Do manjših spopadov z ustaškimi skupinami je prihajalo tudi poslej, do poslednjega zabeleženega boja z ustaši pa je prišlo 20. maja 1945 pri Borovljah. Bile so ga enote 2. bataljona 11. dalmatinske udarne brigade in sestave motoriziranega odreda 4. armade; te so kakih 300 ustašev razorožile še tudi dan pozneje, 21. maja.

Pravo sliko o naštetih uspehih enot, ki so se ob koncu vojne in nekaj dni po njej znašle na Koroškem, bi lahko dali številčni podatki o ujetih in o zaplenjenem orožju. Zal so ti zelo nepopolni. Edino o motoriziranem odredu 4. armade so dokaj natančni. Ta odred navaja 10.700 ujetih sovražnih vojakov in oficirjev ter zaplenjenih 433 tovornjakov in osebnih vozil, 3 oklopna vozila, 11 lokomotiv, 20 oklopnih in 300 navadnih vagonov. Bojna relacija 14. udarne divizije navaja 49.650 zajetih, 454 padlih in 255 ranjenih sovražnikov, 50

topov in 12 tankov in oklopnih avtomobilov ter 806 konj. Če upoštevamo samo število zajetih ustašev in četnikov ter 11.250 Nemcev, ki so jih enote 14. udarne divizije primorale k vdaji deloma tudi s pomočjo manjših enot 51. divizije, moramo zapisati, da so te številke vsaj za petino premajhne. Če pa temu številu dodamo še podatke o zajetih med 9. in 11. majem ter tiste, ki so bili odvedeni čez Sleme v Šoštanj, dobimo številko čez 70.000 ujetnikov, ki je dokaj stvarna. Tu kajpak niso všteti deloma razoroženi, ne tisti, ki so potem prišli v jugoslovansko, ne tisti, ki so prišli v britansko vojno ujetništvo. Posebno vprašanje so cestna in železniška vozila. Ze omenjena bojna relacija navaja zaplembo 300 tovornjakov, imamo pa tudi podatek, da je iz plena pri Poljani 400 tovornjakov prevzela 51. divizija. Torej so enote 14. udarne divizije zaplenile najmanj 700 tovornih avtomobilov. Glede števila vagonov in lokomotiv ni nobenih podatkov, pač pa po vestnih pričevanjih vemo, da so enote 14. udarne divizije odpravile s Koroškega nazaj v Jugoslavijo 17 vlakov z orožjem, strelivom in vojno opremo.

Enote 3. jugoslovanske armade o ujetnikih navajajo zelo visoke številke. Te številke so pretirane, predvsem pa so v njih zaobseženi tudi ujetniki, ki jih je dejansko zajela 14. udarna divizija, ta pa takrat, ko je to storila, še ni bila v njeni sestavi. Če bi od teh števil odšteli okroglo število 70.000, bi prišli do dokaj stvarnega podatka, koliko sovražnikov so enote 3. jugoslovanske armade zares zajele, čeprav bi bili tu všteti tudi deloma prej razoroženi.

Važen podatek za oceno uspešnosti enot Jugoslovanske armade, ki so bojno delovale na Koroškem ob koncu vojne in po njem, je množica zajetih narodnih odpadnikov in tistih, ki so jih vrnili Britanci. Naše enote so jih zajele 75.000, Britanci pa vrnili najmanj 15.400, od tega je bila najmanj četrtina beguncev. Tudi te številke gredo pretežno na rovaš 14. udarne divizije.

Zelo važen kazalec so vojni dnevi. Ti nam povedo, da so enote Kokrškega odreda na Koroškem operirale 16 dni, 14. udarna divizija 15 dni, motorizirani odred 4. armade 13 dni, deli 12., 16., 36. in 51. divizije pa 10 ali celo samo 7 dni. Tu imajo spet prvenstvo Kokrški odred in 14. udarna divizija pa seveda tudi Koroški odred.

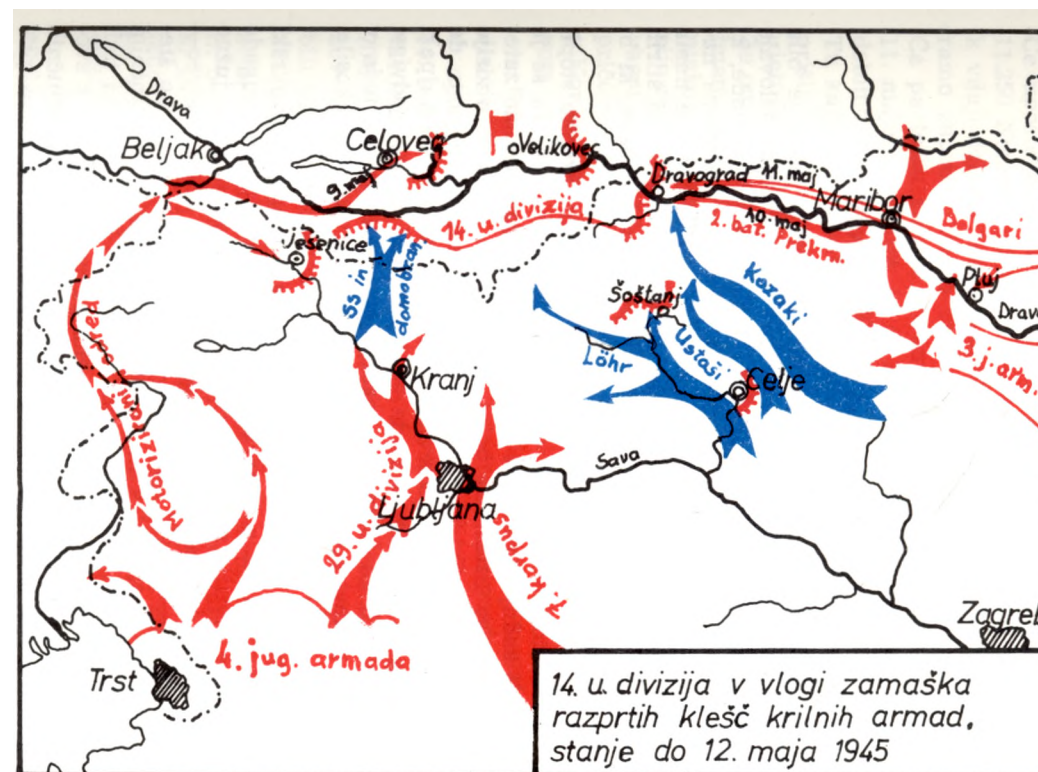
TRAJNO VELJAVNE IZKUŠNJE

Enote 4. operativne oone, katerih udarno jedro je bila 14. udarna divizija, so ob koncu druge svetovne vojne delovale kot samostojna operativna skupina Jugoslovanske armade, ki je bila prek Glavnega štaba JA za Slovenijo podrejena naravnost generalštabu. Po številu borcev in oborožitvi je imela ta operativna skupina manj od šestine moči vsake izmed štirih frontnih operativnih skupin, vendar je dosegla uspehe, ki bi bili v izredno čast vsaki izmed njih.

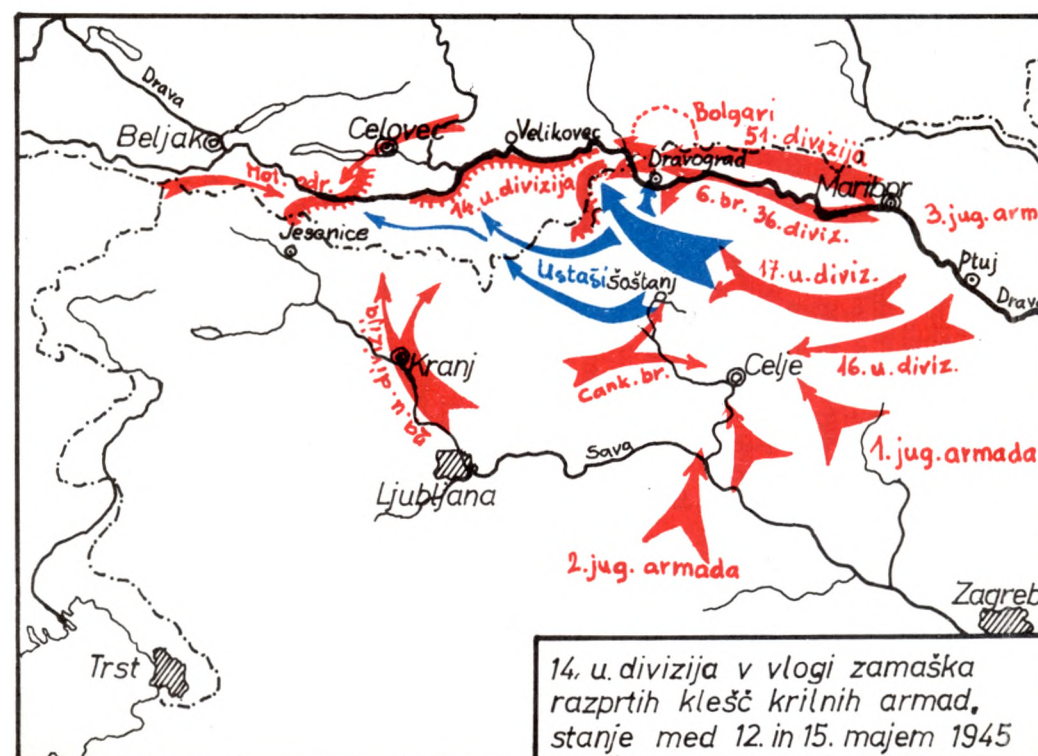
Enotam 4. operativne cone je na Koroškem krepko stopil ob bok motorizirani odred 4. jugoslovanske armade. Ta se je tam tudi zadnji bojeval, a to mu je bilo namenjeno le zategadelj, ker so ustaši na bojni črti enot 14. udarne divizije trčili na neprebojni živi zid, pa so se obrnili proti jugu, da bi se prebili na zahod po severnih obrobjih Karavank. Kajpak, motorizirani odred 4. armade je storil tudi druge podvige, zaradi katerih ga je mogoče primerjati s Štirinajsto, toda v skupnem seštevku bojnih dejanj ga je le-ta vseeno prekosila. Poglejmo najprej, v čem!

Najprej po izvršenem osvobodilnem poslanstvu. Kokrški in Koroški odred s čezdravskimi partizani in tri brigade 14. udarne divizije so pred Britanci zasedli vse ozemlje južno od Vrbskega jezera in Glinice ter vzhodno od ceste Celovec—Gospa Sveta—Šentvid ob Glini; dalje ga je prekosila po številu in silovitosti bojev na zapornih črtah proti nepokornim nemškim enotam, domobrancem, ustašem in četnikom, pa tudi po številu žrtev v teh bojih; končno pa po tem, da je s svojim domiselnim in odločnim bojnim delovanjem na ključnih smereh sovražnikovega umika iz Jugoslavije odločilno prispevala k zajetju še vedno trdne in številne skupine armad E (skupina armad za jugovzhod) z njenim poveljstvom vred (celoten štab generalpolkovnika Aleksandra Löhra), vštevši tudi vojske domačih izdajalcev, ki so se hoteli po vsi sili

Skica št. 17 Merilo 1 : 1,500,000

Skica št. 18 Merilo 1 : 1,500,000

izmakniti odgovornostim za storjene zločine na jugoslovan-
skih tleh.

Kako je bilo kaj takega mogoče?

Najprej je treba povedati, da je bila prvotna naloga 14. udarne divizije, Kokrškega, Koroškega in Jeseniško-bohinjskega odreda pa tudi motoriziranega odreda 4. armade, osvoboditi slovensko narodnostno ozemlje, ki je bilo po prvi svetovni vojni krivično odtrgano od slovenskega narodnega telesa in priključeno nemški Avstriji. Te naloge Kokrški in Koroški odred ter 14. udarna divizija niso uresničili v celoti in dovolj prepričljivo, da ji Britanci ne bi mogli nasprotovati, hkrati pa je ta naloga dobila drugoten pomen, zakaj na prvo mesto je stopila naloga: preprečiti umik iz Jugoslavije zločinskimi okupatorskimi in kvislinškimi silami. V tem smislu je 14. udarna divizija upravičila vsa pričakovanja.

Zamisel, da bi obe krilni armadi obkolili sovražnike na slovenskih tleh, ni bila dosledno izpeljana. Četrta jugoslovanska armada je storila sicer vse, kar je bilo od nje mogoče pričakovati; prodor njenega motoriziranega odreda po dolini Soče čez Vršič v Zgornjesavsko dolino je bil po zamisli, smelosti in požrtvovalnosti zares edinstven manever, toda na Koroškem odred ni opravičil vseh pričakovanj. Kot čeljust obkoljevalnih klešč je bil dosti prešibak. Mnogo večje možnosti za nagel prodor na Koroško so imele enote 3. jugoslovanske armade, ki pa jih niso izkoristile. V operacije na Koroško so posegle z veliko zamudo, pa še potlej niso delovale dovolj premišljeno in odločno, kar bi bilo postalo skoraj usodno. Čeljusti obkoljevalnih klešč krilnih armad so ostale široko razprte. Edina sreča je bila, da se je sredi te vrzeli znašla Štirinajsta v vlogi nekakšnega zamaška, ki je z zaporami na ključnih prehodih odigrala odločilno vlogo pri zajetju nemških in kvislinških sil z Balkana (skica 17 in 18).

»Ne rečem, da se 51. divizija ni bojevala tam nekje v okolici Dravograda,« je v tej zvezi izjavil generalpolkovnik Ivan Dolničar-Janošek, takratni politični komisar 14. udarne divizije, »ampak tu gori pred ustaši pri Pliberku je ni bilo. Menim, da če ne bi bilo 14. divizije, ne bi bili v Celjski kotlini in na Koroškem ujeli niti enega Löhrovega soldata, vse bi bilo ušlo čez, znano pa je, da smo prav tu zajeli glavnino njegove vojske. Tudi ustašev ne bi bili dobili,

čeprav je ustašev sicer nekaj šlo čez Dravo, pa smo jih potlej večino dobili nazaj. So nam jim Britanci vrnili..,«⁷²²

Za uresničitev te svoje naloge je 14. udarna divizija izdržala izredne bojne napore in pretrpela izredne žrtve. Prav hitro in z lahkoto se je prilagodila popolnoma novim okoliščinam vojskovanja, pri tem pa je izpričala tradicionalno udarnost, odločnost in nepopustljivost. Kaj takega zmore le bojna enota, ki je vsestransko izkušena in prekaljena, notranje trdna in politično pripravljena na največje žrtve. Štiri-najsta ni zaman dobila častnega naslova »proletarska divizija Borisa Kidriča«. Ta enota je dokaz, da slovenski partizanski borci in poveljniki niso prav nič zaostajali za svojimi brati na vzhodu in jugu naše domovine, marveč so jih marsikdaj celo prekašali.

Ob tem je treba povedati, da so bile razmere za vojskovanje v Sloveniji bistveno drugačne od tistih v osrednjih predelih Jugoslavije. Tam, od Like do Črne gore, so bile enote narodnoosvobodilne vojske s hrano slabše oskrbljene. Zares so morale izdržati hude bitke, ki pa so trajale le v obdobju posameznih ofenziv in v sklopu posameznih operacij za pridobitev osvobojenega ozemlja, sicer pa so se urile in počivale. Na Slovenskem je bilo drugače.

Slovenija kot prehodno področje je bila za okupatorja izredno občutljiva, razen tega pa vsa preprežena z dobrimi cestami, tako da so okupatorjeve policijske in vojaške sile lahko hitro reagirale. Spričo tega so bile slovenske brigade in odredi nenehno v gibanju in nenehno v bojnem stiku s sovražnikom, nenehno obkoljene, pri tem pa brez možnosti za daljši počitek, urjenje in notranje utrjevanje. Razmere za vojskovanje so bile torej v Sloveniji znatno bolj zapletene in težavne. Zahtevale so izredno kakovost enot od poveljstev do borcev ter zlasti njihovo sposobnost za nenehno prilaganje položaju in novim bojnim prijemom sovražnika.* Ob

* To so misli Mileta Kilibarde, Miča Došenoviča in še nekaterih tovarišev, ki so prišli v slovenske enote konec leta 1942 in v letu 1943 kot kadrovska pomoč Vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije in ki so poprej prestali več sovražnikovih ofenziv na glavnino narodnoosvobodilne vojske v sestavi srbskih, črnogorskih in krajiških proletarskih brigad. Sodbo o izredni bojni vrednosti slovenskih partizanskih borcev in poveljnikov je zaslediti že v poročilu Milovana Saranoviča iz leta 1943 (fase. 330/V v IZDG).

tem je treba vedeti še to, da tu ni šlo morebiti za kakšno gverilo, marveč za bataljone, odrede, brigade in divizije, za vojsko, ki je sovražnika nenehno držala v šahu, med končnimi operacijami za osvoboditev slovenskega narodnostnega ozemlja pa odigrala vlogo nekakšne 5. jugoslovanske armade.

V okoliščinah vojskovanja, kakršne so prevladovale zlasti na Štajerskem, Gorenjskem in Koroškem, so morale biti enote sestavljene iz prostovoljcev. Take so v resnici tudi bile, čeprav so bile v navadi nekatere oblike novačenja, ki so na videz sicer spominjale na prisilnost, ki pa je bila ponavadi le kamuflaža zoper nasilje okupatorja do partizanovih svojcev. Kdor ni maral ostati med borci za svobodo, je svojo voljo lahko uveljavil že na prvem nočnem pohodu. Tega mu skoraj ni bilo mogoče preprečiti. Vsi, ki so ostali v enotah in vztrajali ob tolikih naporih, so bili dejansko prostovoljci. Prostovoljnost pa je pogoj za izredno bojevitost.

Brigade 14. udarne divizije so se ob koncu druge svetovne vojne znašle v zelo zapletenih okoliščinah vojskovanja. Njihovi borci in poveljniki so izpričali ne le velike vojaške in bojne, marveč tudi politične in celo diplomatske sposobnosti. V tem smislu je bila srečna okoliščina za 14. udarno divizijo, da je imela zlasti med političnimi kadri mnogo ljudi z visoko izobrazbo* in da je imela nad sabo razumen in samostojno delujoč štab 4. operativne cone, ki je dobro obvladal tako vojaške kot tudi politične naloge svojih enot med operacijami na Koroškem. Zlasti komandant 4. operativne cone polkovnik Peter Stante-Skala je izpričal izredno širino v občevanju s podrejenimi enotami, poveljstvi in starešinami. S hitro organizacijo vojaške zaledne oblasti je skušal operativne enote razbremeniti, da bi se lahko posvetile izključno

* Poleg Lada Lovrenčiča, Jožeta Žabkarja in večine brigadnih zdravnikov, ki so imeli doktorski naslov že takrat, je treba poudariti, da si je naslov doktorja pridobilo zelo veliko tovarišev že v prvih povojnih letih, še več jih je postalo inženirjev in profesorjev. Mnogi izmed njih so dosegli izredne uspehe v izumiteljstvu (npr. inž. Jože Sacer) ter uživajo mednarodno priznanje. Takisto je treba reči za diplomacijo, politiko in delovanje na področju splošne ljudske obrambe, kjer so dosegli posebno vidno mesto Stane Dolanc, Drago Kunc in Ivan Dolničar-Janošek, vredno pa je omeniti tudi generalpolkovnika Petra Mendaša-Iztoka in generalpodpolkovnika Jožeta Jakiča-Dušana ter generalmajorje Mica Došenoviča, Andreja Cetinskega-Leva, Miho Butara-Aleksa, Viktorja Cvelbarja-Staneta in Franca Severja-Franto.

bojnim nalogam. Vrh tega je vložil velike napore za povezavo in dobro sodelovanje s štabom 3. jugoslovanske armade ter za okrepitev vojaške navzočnosti JA na Koroškem.

Po zaslugi polkovnika Petra Stanteta-Skale je bilo doseženo dobro sodelovanje z zahodnimi zavezniki. Zaradi njegove strpnosti so bile vzpostavljene okoliščine, v kakršnih se je lahko vsak naš celo nižji častnik pogajal z britanskim, s tem pa je prišlo do neposrednega in vsestranskega sodelovanja z britanskimi enotami. Le tako je bil ustvarjen občutek iskrenega zavezništva ter velike naklonjenosti britanskih vojakov in oficirjev do enot in pripadnikov Jugoslovanske armade in le tako so se le-ti čutili moralno obvezane, da nam pomagajo ukrotiti domače izdajalce ali da jih vrnejo, če so se zatekli v njihovo varstvo. Takšna praksa je obrodila neprecenljive uspehe in koristi za našo revolucijo.

Ti in taki vidiki delovanja enot 14. udarne divizije in drugih enot 4. operativne cone na Koroškem doslej še niso bili ocenjeni. Se pravi, da jim ni bila posvečena potrebna pozornost. Ko z nejevoljo ugotavljamo, da je bila vloga 14. udarne divizije in drugih enot 4. operativne cone v končnih operacijah za osvoboditev našega narodnostnega ozemlja v nekaterih temeljnih zgodovinskih delih prezrta ali pripisana drugim enotam, tega ne počenjamo le zaradi tega, ker je bilo s tem odvzeto in zanikano precej zaslug in vojaške samozvesti malemu slovenskemu narodu, ki mu je v prid celotne jugoslovanske državne skupnosti še kako potrebna, bolj nas moti to, da so bile s tem zavržene izredne bojne izkušnje, ki so za koncepcijo splošno ljudske obrambne vojne nadvse važne, veljavne za vse večne čase. Naj te izkušnje naštejemo!

Prva velika izkušnja .Štirinajste je, da se morejo večje bojne enote obdržati globoko v sovražnikovem zaledju tudi tam, kjer je zemljišče na gosto prepreženo s prometnimi vezami ter sovražniku omogoča mnoge nenadne udare, obkolitve in hajke. Pogoji za to, da se je mogoče obdržati v takih okoliščinah in razvijati nenehno bojno dejavnost, je vsestranska politična in bojna pripravljenost enot pa tudi sposobnost poveljstev in enot za manevriranje. Obvladati je treba zlasti razvijanje za boj iz gibanja, potrebni pa sta tudi odločnost tako v napadu kot v obrambi, še posebej pa je potrebna izredna pohodna vzdržljivost. Kajpak je potreben tudi dober

Tako so borci 14. udarne divizije sprejemali koroški ljudje. Nudili so jim vse, kar so imeli najboljšega, množično pa so prinašali tudi obveščevalne podatke ...

stik s prebivalstvom, ki ga ni nikoli odveč posebej poudarjati. Enote 14. udarne divizije in tudi vse druge enote 4. operativne cone so povezavi s prebivalstvom posvečale vedno največjo možno skrb, kar se je potem vselej bogato obrestovalo v boju.* To je prišlo do polnega izraza prav v teh zadnjih dneh druge svetovne vojne in sicer a vsem ozemlju Koroške, kjer živijo

* Franc Sever-Franta je v tej zvezi izjavil (dne 1. decembra 1976, ustno): »Dobre odnose s prebivalstvom je treba poudarjati še posebej. Na primer, za kolono nemške 104. lovske divizije in drugih nepokornih Löhrovih enot, ki so nastopale od Šoštanja prek Zavodenj in Slemen proti Črni in Mežici, smo mi izvedeli od civilov, ki so nam množično javljali o sovražnikovih premikih. Prav prebivalstvu se imamo zahvaliti, da smo tej močni nemški bojni skupini lahko pravočasno zastavili pot in jo potem tudi potolkli... Enote 3. jugoslovanske armade so imele prav zaradi tega večje žrtve in manjše uspehe, ker niso mogle ali znale ustvariti dobre povezave s slovenskim prebivalstvom v tem delu Koroške ...

Slovenci. Takšno popolno podporo ljudstva pa je mogoče doseči le s pravilnim odnosom do prebivalstva ...

Druga velika izkušnja Štirinajste je, da je treba ob ključnih prehodih za sovražnika zadrževati zadosti močne sile, ki morejo v odločilnem trenutku zasesti položaje, s katerih lahko popolnoma obvladajo sovražnika in mu preprečijo vsakršne premike. Za primer sovražnikovega umika je treba take prehode že vnaprej predvideti, izdelati potrebne načrte in zagotoviti zadostne sile za njih zavzetje. Prednost pred desanti imajo enote, ki so bile vtihotapljene že prej, ki imajo dobre stike s prebivalstvom in dobro poznajo zemljišče. Dolgi obhodni manevri motoriziranih kolon po ozkih dolinah se ne obnesejo, ker je mogoče njihove premike z rušenjem prometnih naprav in z bombardiranjem popolnoma zaustaviti ali usodno zadržati, kot se je to zgodilo pri pohodu motoriziranega odreda 4. jugoslovanske armade. Pač pa so taki prodori izredno pomembni kot razbremenilni manevri za sile, ki so globoko v sovražnikovem zaledju pod hudim pritiskom. Tem je treba kar najhitreje priti na pomoč.

V trenutkih malodušja in zmede pri sovražniku lahko odigrajo odločilno vlogo tudi šibke partizanske sile, ki pa morajo delovati hitro, domiselno in odločno. Veliko vlogo pri tem igra sposobnost za varanje sovražnika in za pogajanja, pogoj za popoln uspeh pa je vsestranska obveščenost o namerah in moči sovražnika.

Uspehi samostojne operativne skupine globoko v sovražnikovem zaledju so navadno mnogo večji kakor pri enotah, ki se bojujejo ali napredujejo frontalno, saj so tudi napori in tveganja mnogo večja.

Med enotami, ki prodirajo frontalno, in tistimi, ki delujejo v obliki zapor na ključnih smereh sovražnikovega umika globoko v njegovem zaledju, je treba zagotoviti dobre zveze in vsestransko sodelovanje. V konkretnem primeru je tako sodelovanje zelo šepalo.

Izrednega pomena je dobra politična priprava borcev in poveljnikov na splošne cilje osvobodilne vojne. V konkretnem primeru so bile enote 4. operativne cone in 4. jugoslovanske armade politično odlično, nekatere druge enote s fronte pa slabo ali nezadostno pripravljene, saj se je dogajalo, da niti

posamezni komisarji divizij niso vedeli, do kod sega slovensko narodnostno ozemlje.*

Nikoli ne smemo pozabiti, da je treba sovražnika med umikanjem nenehno preganjati. Ne sme se mu dovoliti časa za predah in preureditev. Izredni fizični napor borcev v takih primerih preprečijo mnogo žrtev, mrtvih in ranjenih.

Jasno je, da so bili izredni uspehi 14. udarne divizije in drugih enot 4. operativne cone v marsičem odvisni od udanov štirih jugoslovanskih armad na vseh frontnih odsekih od Drave pa do Jadranskega morja. Prav tako je jasno, da so bili ti uspehi kakor tudi uspehi posamezijih operativnih skupin (armad) na jugoslovanskem frontnem bojišču odvisni od dogajanj na drugih frontah in na drugih evropskih bojiščih. Le bližina popolnega sovražnikovega poraza je vzpostavila okoliščine, v katerih je razmeroma šibka operativna skupina globoko v sovražnikovem zaledju lahko obvladala do tridesetkrat močnejše sovražne sile ter jih zadržala toliko časa, da so jih dohitele enote s fronte, jih popolnoma razorožile in zajele. Pri vsem tem pa sta bili vendarle odločilni notranja trdnost in bojna sposobnost enot 14. udarne divizije. To se je izkazalo ob stikih z drugimi enotami naše armade, ki položaju in sovražniku sploh niso bile kos, čeprav so bile številčno enako močne ali celo močnejše kakor enote 14. udarne divizije.

Veliki finale na Koroškem za 14. udarno divizijo ni napočil slučajno. Nanj se je dolgo pripravljala. Izrednega pomena za uspešno delovanje na Koroškem so bile že njene bojne izkušnje iz dni ob kapitulaciji Italije na Dolenjskem in Notranjskem, še pomembnejši pa je bil nenehni bojni stik

***** To priznava celo sam Milan Basta v vseh treh knjigah, n. pr. »Rat je završen 7 dana kasnije« str. 320, kjer piše: »Ko sem 10. maja prišel v Maribor, sem mislil, da je to končna točka na severozahodu naše dežele, kjer se je treba na bojnem pohodu ustaviti. Evo, konec vojne sem dočakal v tem lepem slovenskem mestu!!!« Najbrž ni tako mislil le Basta. Očitno je, da napotki Svetozarja Vukmanoviča-Tempa z dne 12. aprila 1945 (fase. 41/111 v IZDG), da je treba vse enote pripraviti tudi za osvoboditev tistih krajev, ki so bili odcepljeni od Jugoslavije po prvi svetovni vojni, niso bili uresničeni. Deloma zaradi tega, ker so se dogodki kar prehitevali, deloma pa je to povzročila tudi nižja raven splošne izobrazbe, kot je bila v 14. udarni diviziji.

s sovražniki po njenem prihodu na Štajersko. Zato se njeni borci in poveljniki niso nikoli zmedli, če so se jim sovražniki nenadoma pojavili za hrbtom, ker so bili vedno pripravljeni na krožno obrambo in na manevrski boj. Prav tak način vojskovanja pa je bila velika šola za velike dni ob koncu druge svetovne vojne ...

OPOMBE O VIRIH

¹ Fascikel radijskih brzojavk 41/111 v IZDG.
² Fascikel radijskih brzojavk 46/11 v IZDG.
³ Peter Stante-Skala »Četrta operativna cona v sklepnih hoj ih na Štajerskem in Koroškem«, Naša obramba 4/1975, str. 40 in spomini pisca.
⁴ Izjava pok. Ivana Kovačiča-Efenke leta 1954 v Ljubljani, ustno.
⁵ Fascikel radijskih brzojavk 41/111 v IZDG.
⁴ Fascikel radijskih brzojavk 46/11 v IZDG, fotokopija pri piscu.
⁷ Peter Stante-Skala »Četrta operativna cona . . . Naša obramba 4/1975, str. 40.
^{*} Magnetofonski zapis izjave Ivana Majnika-Džemsa, ki jo je dal 19. julija 1974, stran 30 prepisa (hrani pisec).
⁹ Isto kot opomba pod štev. 6.
¹⁰ Dr. Miroslav Stiplovšek »Šlandrova brigada«, str. 663.
¹¹ Peter Stante-Skala »Četrta operativna cona . . .«, Naša obramba 4/1975, str. 41.
¹² Fascikel 46/11 v IZDG.
¹³ Sestava ožjega štaba 14. udarne divizije obnovljena po spominih pisca, Ivana Dolničarja-Janoška, Miča Došenovida in Petra Mendaša-Iztoka. Sestava širšega štaba obnovljena na sestanku dne 30. oktobra 1975 ob pomoči Franca Puterleta-Cureta, Franca Valušnlka-Gorenca, Iva Kenka, Iva Sonca, inž. Miroslava Sercerja, Viktorja Kinka, Gabrijela Puglja, Zore Saksida, Borisa Lenčka-Igorja, dr. Lili Petrič, dr. Ljubice Vidmar, Ivanke Kovačič in Ivana Samca.
¹⁴ Po spominu pisca, ki je bil sekretar SKOJ v Tomšičevi brigadi.
¹⁵ Fascikel 46/11 v IZDG.
¹⁶ prav tam.
¹⁷ Fascikel 41/1H v IZDG.
¹⁸ Fascikel 46/11 v IZDG.
¹⁹ Peter Stante-Skala »Četrta operativna cona . . . Naša obramba 4/1975, str. 42 z dopolnili Miča Došenoviča.
²⁰ Isto.
²¹ Dnevnik dela Sercerjeve brigade, fascikel 339/III v IZDG.
²² Dr. Lado Lovrenčič, takratni načelnik štaba Sercerjeve, in Vinko Kucler-Vine, takratni pomočnik političnega komisarja 2. bataljona Sercerjeve, ustna vira.
²³ Vinko Kucler-Vine »Se eno pojasnilo k zgodovinski resnici«, TV-15 štev. 16 z dne 24. aprila 1975 in dodatna ustna pojasnila.
²⁴ Vinko Kucler-Vine, ustni vir.
²⁵ Fascikel radijskih brzojavk 46/1 v IZDG.
²⁴ Dr. Lado Lovrenčič, ustni vir, in njegov sestavek »Del podatkov o II. SNOUB Ljube Sercerja v l. 1945« z dne 10. avgusta 1952 (rokopis pri piscu).
²⁷ Fascikel 46/1 v IZDG.
²⁸ prav tam.
²⁹ Dnevnik dela Sercerjeve brigade, fascikel 339/III v IZDG.
³⁰ Spominska plošča žrtvam v Rimskem vrelcu pri Kotljah.
³¹ Vinko Kucler-Vine, ustni vir. Tudi dnevnik dela Sercerjeve brigade, fase. 339/III v IZDG.
³² Isto.
³³ Po spominu pisca.
³⁴ Ukaz štaba 14. udarne divizije JA štaboma 1. in 13. brigade, fase. 339/1 — 2 v IZDG.
³⁵ Dnevno poročilo štaba Tomšičeve brigade in dnevna poročila štabov 2., 3. In 4. bataljona Tomšičeve, fase. 339/1 — 4 v IZDG.
³⁴ Po spominu pisca, ki je bil navzoč na kraju samem.

³⁷ Po spominu pisca in podatkih Srečka Kovača iz Strmca pri Vojniku.

³⁸ Dnevna poročila štabov 2. in 4. bataljona Tomšičeve, fase. 339/1 — 4 v IZDG, izjava Franca Jemca na magnetofonski trak z dne 8. februarja 1974 (posnetek in prepis pri piscu).

³⁵ Isto in Ludvik Boh-Stane ter Miloš Rutar-Ružo, ustna vira.

⁴¹ Isto.

⁴¹ Dnevna poročila Bračičeve brigade, fase. 339/IV — 3 v IZDG in Mičo Došenovič, ustni vir.

⁴² Ukaz štaba 14. udarne divizije JA, fase. 339/1 — 2 v IZDG in »To-variš«, štev. 35 z dne 1. septembra 1970.

⁴³ Relacija o borbi za Žerjav štaba 13. SNOUB Mirka Bračiča z dne 11. maja 1945, fase. 339/IV v IZDG.

⁴⁴ Prav tam in Ivan Božič-Jovo, ustni vir.

⁴¹ Fascikel 46/11 v IZDG.

⁴⁶ Dnevna poročila Tomšičeve brigade, fase. 339/1 — 4 v IZDG.

⁴⁷ Prav tam in spomini pisca.

⁴⁸ Situacijsko poročilo štaba 1. SNOUB Toneta Tomšiča z dne 8. maja 1945 ob 8. uri, fase. 339/1 — 4 v IZDG.

⁴⁹ Dnevna poročila Bračičeve brigade, fase. 339/IV — 3 v IZDG.

⁵⁰ Prav tam.

⁵¹ Isto.

⁵² Dnevnik dela Šerčerjeve brigade, fase. 339/III v IZDG in dr. Lado Lovrenčič »Del podatkov o II. SNOUB Ljuba Šerčerja v I. 1945« (rokopis pri piscu).

⁵³ Prav tam in Vinko Kucler-Vine ter Mičo Došenovič, ustna vira.

³⁴ Dnevno poročilo štaba Tomšičeve brigade za 8. maj 1945, fase. 339/1 — 4, izjava Franca Jemca z dne 8. februarja 1974 in spomini pisca.

⁵⁵ Magnetofonski zapis izjave Emerika Paulina-Rika, takratnega političnega komisarja 4. bataljona Tomšičeve, z dne 13. februarja 1974 (posnetek in prepis pri piscu).

⁵⁴ Prav tam.

⁵⁷ Situacijsko poročilo štaba 1. SNOUB Toneta Tomšiča z dne 8. maja 1945 ob 21.30, fase. 339/1 — 4 v IZDG, Ivan Krivec-Janko in spomini pisca.

³⁸ Prav tam in Franc Levar-Franjo, ustni vir.

⁵⁸ Poročilo štaba 1. SNOUB Toneta Tomšiča, fase. 339/1 — 4 v IZDG.

⁶⁰ Zapisnik o zaslišanju Gojka Gornika-Iztoka z dne 1., 10., 18., 24. in 25. oktobra 1945, fase. 649/VI v IZDG.

⁶¹ Prav tam.

⁴² Prof. dr. Bogomir Koželj-Božo, izjava 5. januarja 1976, ustno.

⁶³ Isto in zapisnik o zaslišanju Bogomirja Koželja-Boža z dne 1. julija 1947, fase. 649/IV v IZDG, spomini Marjana Malca v rokopisu in Vili Geršak, ustni vir.

⁶⁴ Zapisnik o zaslišanju Gojka Gornika-Iztoka, fase. 649/VI v IZDG.

⁴⁵ Prav tam.

⁶⁶ Prof. dr. Bogomir Koželj-Božo, izjava 17. januarja 1976, ustno.

⁶⁷ Spomini dr. Danice Bemove in Ludvika Bema-Slavka, fase. 343 v IZDG, ter prepis magnetofonskega zapisa pogovora z Mihom Riglom-Petrom Podjanskim in Ludvikom Bemom-Slavkom z dne 7. februarja 1964, štev. 793 v INV, dodatne izjave prof. dr. Bogomirja Koželja z dne 17. januarja 1976, ustno.

⁶⁸ Prav tam.

⁶⁹ Prof. dr. Bogomir Koželj-Božo, 17. januarja 1976, ustno.

⁷⁰ Zapisnik o zaslišanju Gojka Gornika-Iztoka, fase. 649/VI v IZDG.

⁷¹ Isto in zapisnik o zaslišanju Vladislava Pavšiča z dne 24. oktobra 1945, fase. 649/VI v IZDG, dr. Jurij Felaher, elaborat, prav tam, ter France Škerl »Koroška v boju za svobodo«, Koroški zbornik 1946, zlasti str. 581.

⁷² Prav tam.

⁷³ Zapisnik o zaslišanju Bogomirja Koželja-Boža z dne 1. julija 1947, dodatna pojasnila z dne 5. in 17. januarja 1976 in spomini Marjana Malca v rokopisu.

⁷⁴ Isto.

⁷³ Isto.

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ Vili Geršak, izjava z dne 21. januarja 1946, in Kristl Ribnikar-Feliks, ustna vira.

⁷⁸ Prof. dr. Bogomir Koželj-Božo, izjave 5. in 17. januarja 1976.

⁷⁹ Resnarjev arhiv v prepisu, fase. 343/1 v IZDG.

⁸⁰ Ivan Jan-Srečko, opombe, in dr. Tone Ferenc »Poslednji dnevi vojne v Sloveniji«, Naša obramba, štev. 6, junij 1970, str. 10.

^{>1} Spomini Janka Prezljaja-Staneta, peti zvezek, str. 18. 19 in 20, hrani lastnik.

¹²² Prav tam, str. 21 in 22.

¹²³ Fascikel radijskih brzojavk 46/II v IZDG.

^M Spomini Janka Prezljaja-Staneta, peti zvezek, str. 23 do 26.

¹²⁴ Prav tam, str. 21, 25 in 30.

¹²⁵ Prav tam in Egon Remec-Borut, ustni vir.

¹²⁶ Prezljajevi spomini, str. 32 in 33.

¹²⁷ Prof. dr. France Bučar, izjava 7. Januarja 1976, ustno.

¹²⁸ Dr. Tone Ferenc »Poslednji dnevi vojne v Sloveniji«, Naša obramba. Štev. 6, junij 1970, str. 10, arhiv partizanske straže Bistrica v Rožu, fase. 343/IV, spisek brigade Libertà in kompanije Starega, fase. 494/III — 9, oboje v IZDG.

¹²⁹ Spomini Janka Prezljaja-Staneta, peti zvezek, str. 35.

¹³⁰ Prav tam, str. 35 in 36.

¹³¹ Fascikel radijskih brzojavk 46/II v IZDG.

¹³² Spomini Janka Prezljaja-Staneta, peti zvezek, str. 36 in 37, Ivan Jan-Srečko, opombe, prof. dr. France Bučar, izjava z dne 7. januarja 1976, ustno.

¹³³ Ivan Jan-Srečko, opombe, ter Janko Prezelj-Stane in Ludvik 21-ger-Perun, ustna vira.

¹³⁴ Poročila Koroškega odreda, fase. 342/1 — IV v IZDG.

¹³⁵ Anton Beton-Bojan, izjava 16. januarja 1976, ustno.

¹³⁶ Isto, Tone Urbas »Osemnajst mesecev borbe na Koroškem« in poročilo štaba Koroškega odreda o bojih v aprilu 1945, fase. 342AH v IZDG.

¹³⁷ Anton Beton-Bojan in Tone Urbas, prav tam.

¹³⁸ Isto vira ter Ivan Uranič-Drago »Poslednji meteži ob Dravi«, Vestnik koroških partizanov 1, 2, maj 1975, str. 30.

¹³⁹ Tone Urbas »Osemnajst mesecev borbe na Koroškem«, rokopis, in Ivan Uranič-Drago »Poslednji meteži ob Dravi«, Vestnik koroških partizanov, 1, 2, maj 1975, str. 30.

¹⁴⁰ Prav tam.

¹⁴¹ Egon Remec-Borut, ustni vir.

¹⁴² Fascikel 342/II v IZDG.

¹⁴³ Tone Urbas in Ivan Uranič-Drago, prav tam, ter Vladimir Logar, Izjava 15. januarja 1976, in Albert Konečnik-Modrás, izjava 21. januarja 1976, vse ustno.

¹⁴⁴ Tone Urbas in Ivan Uranič-Drago, prav tam, ter Stane Grmek, ustni vir.

¹⁴⁵ Vladimir Logar in Egon Remec-Borut, ustna vira.

¹⁴⁶ Polde Pernuš-Igor, izjava 12. januarja 1976, ustno.

¹⁴⁷ Isto.

¹⁴⁸ Isto ter Tone Urbas in Ivan Uranič-Drago, prav tam.

¹⁴⁹ Stane Grmek in Vladimir Logar, ustna vira, ter Ivan Uranič-Drago, prav tam.

¹⁵⁰ Fascikel radijskih brzojavk 46/II v IZDG.

¹⁵¹ Spomini Janka Prezljaja-Staneta, peti zvezek, str. 38 in 39.

¹⁵² Prav tam in Rado Lipičar, napisal Mile Pavlin, »Naša velika pomlad«, revija Borec 1960, str. 206.

¹⁵³ Spomini Janka Prezljaja-Staneta, peti zvezek, str. 40, 41, 42 in 43, in Ludvik 21-ger-Perun, ustni vir.

¹⁵⁴ Prav tam, samo strani 44 in 45.

¹⁵⁵ Prof. dr. France Bučar, izjava 7. Januarja 1976, ustno.

¹⁵⁶ Spomini Janka Prezljaja-Staneta, prav tam, in prof. dr. Bogomir Koželj-Božo, izjava 17. januarja 1976, ustno.

¹⁵⁷ Prof. dr. Bogomir Koželj-Božo, prav takrat.

¹⁵⁸ Prepis magnetofonskega zapisa pogovora z Mihom Riglom-Petrom Podjanskim in Ludvikom Bemom-Slavkom z dne 7. februarja 1964, štev. 793 v INV in spomini Ludvika Bema-Slavka, fase. 343 v IZDG ter prof. dr. Bogomir Koželj-Božo, prav takrat.

¹⁵⁹ Rado Lipičar, prav tam.

¹⁶⁰ Fase. 649/X v IZDG.

¹⁶¹ Spomini Janka Prezljaja-Staneta, peti zvezek, str. 46.

¹⁶² Rado Lipičar kot malo prej.

¹⁶³ Prof. dr. Bogomir Koželj-Božo, Izjavi 5. in 17. januarja 1976, ustno, in spomini Marjana Malca v rokopisu.

¹⁶⁴ Spomini Janka Prezljaja-Staneta, peti zvezek, str. 49, ter prof. dr. France Bučar 7. januarja in Anton Beton-Bojan 16. januarja 1976, ustno.

¹²⁶ Ivan Uranič-Drago »Poslednji metežl ob Dravi«, Vestnik koroških partizanov 1, 2, maj 1975, str. 32, in Anton Beton-Bojan, izjava 16. januarja 1970, ustno.

¹²⁷ Spomini Janka Prezlja-Staneta, peti zvezek, str. 49.

¹²⁸ Prav tam, str. 50 in 51.

¹²⁹ Fascikel radijskih brzojavk 46/11 v IZDG.

¹³⁰ Radijska brzojavka Vrhovnega komandanta JA štev. 14 z dne 2. maja 1945, AVII, arhiv NOP, reg. 5/2, k. 316.

¹³¹ Radijske brzojavke štev. 20 in 22 z dne 2. in 3. maja 1945 štaba 4. armade, AVII, arhiv NOP, štev. reg. 9/11, k. 315-A, radijske brzojavke štev. 30, 31, 33 in 35 z dne 3. in 10. maja 1945 štaba 4. armade in depeša brez številke z dne 10. maja 1945, AVII, arhiv NOP, štev. reg. 5/2 in 11/11, k. 315 in k. 315-A, splošno vojnoorganizacijsko poročilo štaba 4. armade za maj 1945, AVII, arhiv NOP, štev. reg. 11/8, k. 311-A.

¹³² Franc Bittner, Franc Vrhovšek in Dragan Cirovič, ustni viri.

¹³³ Pismo Boška Siljegoviča z dne 5. decembra 1975 in dr. France Hočevar, ustni vir.

¹³⁴ Dnevnik Franca Bittnerja in dodatna ustna pojasnila, pismo Ivana Guva z dne 19. januarja 1976 in Mile Pavlin »Jeseniško-bohinjski odred«, Ljubljana 1970, str. 261, ter operativni dnevnik 2. in 3. bataljona ter celotne 11. dalmatinske udarne moto-streljačke brigade, AVII, reg. 1 — 13, 1 — 14 in 28/311, k. 1101 — A.

¹³⁵ Fascikel radijskih brzojavk 41/11 v IZDG, Sklepni boji JA, zmaga nad fašizmom in osvoboditev Slovenije, revija Borec 4/5 1975, str. 216 in 217, in Franjo Bavec »Boj z nacistično internacionalo na naših zahodnih mejah«, Naša obramba, april 4/75, str. 31 in 32.

¹³⁶ Mile Pavlin »Jeseniško-bohinjski odred«, Ljubljana 1970, str. 261 in Ivan Leban-Janez, ustni vir.

¹³⁷ Prav tam, str. 261 do 273.

¹³⁸ Prav tam, str. 273, 274 in 275, poročilo odrednega štaba korpusnemu z dne 13. maja, fase. 296a/III — 2 v IZDG, in poročilo štaba Jeseniško-bohinjskega odreda oblastnemu komiteju KPS za Koroško z dne 14. maja 1945, arhiv CK ZKS, fase. 7323.

¹³⁹ Prav tam in Jože Rožman-Peter, ustni vir.

¹⁴⁰ Isto, str. 275 in 276.

¹⁴¹ *1 Operativni dnevniki 2. in 3. bataljona 11. dalmatinske udarne brigade ter operativni dnevnik 11. moto-streljačke brigade, AVII, štev. reg. 1 — 13, 1 — 14 in 28/311, k. 1101 — A, ter pismo Ivana Guva z dne 19. januarja 1976.

¹⁴² Mile Pavlin »Jeseniško-bohinjski odred«, str. 278 in 279.

¹⁴³ Prav tam, 278 in 314.

¹⁴⁴ Dnevnik Franca Bittnerja ter dodatna ustna pojasnila z dne 14. decembra 1975.

¹⁴⁵ Dnevnik dela Šerčerjeve brigade, fase. 339/III v IZDG, Vinko Kucler-Vine in dr. Lado Lovrenčič, ustna vira, sestavek dr. Lada Lovrenčiča »Del podatkov o II. SNOUB Ljube Šerčerja v l. 1945«, rokopis, in opombe Miča Došenoviča.

¹⁴⁶ Dr. Lado Lovrenčič, takratni načelnik štaba Šerčerjeve, ustno.

¹⁴⁷ Sestavek dr. Lada Lovrenčiča kot malo prej.

¹⁴⁸ Isto in Mičo Došenovič, opombe.

¹⁴⁹ Vinko Kucler-Vine, ustni vir.

¹⁵⁰ Isto.

¹⁵¹ Dnevno poročilo štaba 13. SNOUB Mirka Bračiča za 9. maj 1945, fase. 339/IV — 3 v IZDG.

¹⁵² Jože Stok-Korotan »Bojna pesem zmagoslavja«, Večer 8. maja 1955.

¹⁵³ Fascikel 46/1 v IZDG.

¹⁵⁴ Bojna relacija štaba 14. udarne divizije štev. 8 z dne 28. oktobra 1945, fase. 335 v IZDG, in poročilo pom. politkomisarja 14. u. divizije z dne 26. maja 1945, fase. 6957 v arhivu CK ZKS.

¹⁵⁵ Franc Jemec in Emerik Paulin-Riko, prepisa magnetofonskih zapisov izjav z dne 8. in 13. februarja 1974, in spomini pisca.

¹⁵⁶ Janez Grobovšek iz Slovenj ega Gradca, takratni pisar v štabu 2. bataljona Tomšičeve, posneto na magnetofonski trak 13. junija 1975, Ludvik Boh-Stane, ustni vir, in Stane Režen, beležka z dne 17. februarja 1975 pri piscu.

¹⁵⁷ Po spominu pisca F. Strleta.

Ivan Arih »Zadnji boj v Zgornjesavski dolini«, TV-15 štev. 16 z dne 24. aprila 1975, str. 4.

¹⁵⁹ Mile Pavlin »Jeseniško-bohinjski odred«, str. 281, poročili štaba Jeseniško-bohinjskega odreda korpusnemu štabu z dne 13. maja, fase. 259a/III — 2 v IZDG, in oblastnemu komiteju za Koroško z dne 14. maja 1945, fase. 7323 v arhivu CK ZKS, operativni dnevnik 3. bataljona 11. dalmatinske udarne brigade, AVII, štev. reg. 1 — 13, k. 110A, operativno poročilo štaba 11. dalm. udarne brigade štabu 4. armade z dne 1. julija 1945, AVII, štev. reg. 18 — 1/11, radijska brzojavka štev. 19 z dne 9. maja 1945 štaba 1. tankovske brigade, AVII, arhiv NOP, štev. reg. 12/2, k. 316, in Dragan Cirovič, ustni vir.

i« Dnevnik Franca Bittnerja, načelnika štaba 3. motoriziranega diviziona gorskega topništva.

¹⁶¹ Prav tam in operativni dnevnik 3. bataljona 11. dalmatinske udarne brigade, kot zgoraj.

iM prav tam in operativno poročilo štaba 11. dalmatinske udarne brigade z dne 1. julija 1945, kot zgoraj,

i« isto.

¹⁶⁴ Kristl Ribnikar-Feliks, ustni vir.

Pismo Boška Siljegoviča z dne 5. decembra 1975 in Jovo Popovič »Rat poslije pobjede«, kazivanja Koste Nadj, nadaljevanje štev. 25, Vjesnik 1975.

¹⁶⁶ Prav tam.

¹⁶⁷ Radijski brzojavki Jeseniško-bohinjskega odreda z dne 9. in 10. maja 1945 v knjigi štaba 9. korpusa, fase. 45/III v IZDG, poročili štaba Jeseniško-bohinjskega odreda korpusnemu štabu z dne 13. maja, fase. 295a/III — 2 v IZDG, in oblastnemu komiteju KPS za Koroško z dne 14. maja 1945, fase. 7323 v arhivu CK ZKS in Mile Pavlin »Jeseniško-bohinjski odred«, str. 284, 285 in 286.

iM Operativno poročilo štaba 11. da (latinske udarne brigade z dne 1. Julija 1945, operativni dnevnik 2. bataljona 11. dalmatinske udarne brigade, AVII, štev. reg. 1 — 13, k. 1101 — A, in 18 — 1/11, in pismo Ivana Guva z dne 19. januarja 1976.

¹⁶⁹ Mile Pavlin »Jeseniško-bohinjski odred«, str. 279.

¹⁷⁰ Dr. Miroslav Stiplovšek »Slandrova brigada«, 1971, od str. 681 do 684.

¹⁷¹ Prav tam in Adolf Jevšnik-Lvov, ustni vir.

iM Prav tam.

i» Prav tam, str. 685.

¹⁷⁴ Prav tam, str. 686.

¹⁷⁵ Prav tam, str. 686 in 687.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷⁷ Mirko Fajdiga »Zidanškova brigada«, 1975, str. 729 in 730.

^{7*} Prav tam, od str. 679 do 681.

¹⁷⁵ Dr. Miroslav Stiplovšek, prav tam, str. 686.

iM Prav tam, str. 689 ter Iz borb in življenja prvih štirih slovenskih brigad, 1952, str. 84 (sestavek Ivana Dolničarja-Janoška).

¹¹¹ Fascikel 36/11 v IZDG.

¹⁸² Dr. Miroslav Stiplovšek, prav tam, str. 689, in Iz borb in življenja prvih štirih slovenskih brigad, str. 85 (sestavek Ivana Dolničarja-Janoška).

iM prav tam in pripombe Ivana Dolničarja-Janoška, pismo z dne 21. avgusta 1975.

i« isto kot opomba štev. 182.

iM» Dnevnik Miroslava Lilika, str. 36 prepisa, ter Franc Golob-Januš, Ivan Samec in Vilko Klepač, izjave 4. in 6. decembra 1976, ustno.

iMb Franc Golob-Januš, Ivan Samec in Janko Iršič, izjave 4. decembra 1976, ustno.

¹⁸⁴ Herman Slamič-Urh, izjava 26. novembra 1976, ustno, in Petar S. Brajovič »Cetrta operativna cona na Slovenskem v zadnjem letu vojne«, Večer z dne 8. julija 1970, nadaljevanje štev. 49, tudi Ivan Samec in Anica Kodrun, izjave 4. decembra 1976.

i84d Ivan Samec, takratni komandant Zaščitnega bataljona štaba 4. operativne cone, izjava 4. decembra 1976, in Ana Kumar iz Škorna 13 ter ogled zemljišča ob isti priložnosti skupaj z Jožetom Mikekom in Francem Golobom-Janušem.

>«« Herman Slamič-Urh, izjava 26. novembra 1976, ustno, Anica Gregor (prej Kodrun), izjava 4. decembra 1976, ustno, in Petar S. Brajovič »Cetrta operativna cona«, Večer z dne 9. julija 1970, nadaljevanje štev. 50.

iMf prav tam ter Ivan Samec in Janko Iršič, izjavi 4. decembra 1976, ustno, ter Vilko Klepač, izjava 6. decembra 1976, ustno.

¹⁸⁴ Petar S. Brajovič, prav tam, in Zapis izjave Franca Stegnarja-Kolumba z dne 6. februarja 1976, zapisal prof. dr. Milan Zevart.

i84h petar S. Brajovič »Četrta operativna cona na Slovenskem v zadnjem letu vojne«. Večer z dne 9. in 10. julija 1970, nadaljevanje štev. 50 in 51, deloma tudi Herman Slamič-Urh, 26. novembra 1976 ustno.

mi petar S. Brajovič kot zgoraj, Večer z dne 11. julija 1970, nadaljevanje štev. 52.

imj prav tam in Zapis izjave Franca Stegnarja-Kolumba z dne 6 februarja 1976, zapisal prof. dr. Milan Ževart.

iss petar S. Brajovič, prav tam, Miroslav Lilik, ki je te prizore celo posnel. Ohranjeni so tudi posnetki Ivana Liparja-Iztoka Slavjana. Tudi Ivan Samec in Franc Golob-Januš.

¹⁸⁴ Dr. Tone Ferenc »Poslednji dnevi vojne v Sloveniji«, Naša obramba, štev. 6. junij 1970, str. 10 (posneto po knjigi Ericka Schmidta-Richberga »Ende auf Balkan«) in Petar S. Brajovič »Četrta operativna cona na Slovenskem v zadnjem letu vojne«, Večer (začetek podlistka 9. maja 1970).

¹⁸⁷ Dr. Tone Ferenc, prav tam, str. 12, in Ivan Dolničar-Janošek »Zarobljavanje štaba balkanske grupacije nemačkih trupa u Sloveniji«, Narodna armija z dne 22. decembra 1948, štev. 333.

¹⁸⁸ Ivan Dolničar-Janošek, prav tam, po prevodu v slovenščino iz knjižice »Iz borb in življenja prvih štirih slovenskih brigad«, kjer ima sestavek naslov Tomšičevci so zajeli von Löhra in razpršili njegovo vojsko, ki pa je neustrezno prikojen.

¹⁸⁹ prav tam.

¹⁹⁰ M prav tam.

¹⁹¹ Fascikel radijskih brzojavk 46/1 v IZDG.

¹⁹² prav tam, fasc. 46/11 v IZDG.

¹⁹³ Petar S. Brajovič »Četrta operativna cona na Slovenskem v zadnjem letu vojne«, Večer, julij 1970, in Ivan Majnik-Džems iz Pirana, Razgled 6, magnetofonski zapis pogovora z dne 19. junija 1974 (prepis in trak pri piscu).

¹⁹⁴ Bogdan Zolmir »Dolič—Podklanec—Poljana, prizorišča zadnjih bitk druge svetovne vojne«, Koroški fužinar, Ravne 29, novembra 1955, str. 21—24.

¹⁹⁵ Herman Slamič-Urh, izjava 26. novembra 1976, ustno, tudi ohranjene fotografije s te poti.

¹⁹⁶ Adolf Jevšnik-Lvov, izjava 7. decembra 1976, ustno, ter njegov sestavek »Pohod šlandrovcev v Celje«, TV-15, štev. 28 z dne 8. julija 1971.

¹⁹⁷ Max Lionel Chassin, Istorija drugog svetskog rata, Beograd 1955, od str. 531 do 533.

¹⁹⁸ Stane Režen, takratni komandant 3. bataljona Tomšičeve, beležka z dne 17. februarja 1974, hrani pisec.

¹⁹⁹ Henrik Reiter-Dušan, izjava med pogovorom dne 2. decembra 1976 v Kopru, ustno z beležko, tudi njegovo pismo z dne 4. decembra 1976 z dodatnimi podatki, in Dušan Vedernjak-Dulč, pismo z dne 4. januarja 1977.

²⁰⁰ Henrik Reiter-Dušan ob isti priložnosti in pismo Dušana Vedernjaka z dne 4. januarja 1977.

²⁰¹ Isto.

²⁰² »s« Henrik Reiter-Dušan kot maloprej.

²⁰³ Fascikel radijskih brzojavk 41/111 v IZDG.

²⁰⁴ Milica Gabrovec-Lenka, Bitka kakor življenje dolga, str. 669 do 670.

²⁰⁵ Viktor Cvelbar-Stane, zadnji komandant, in Slavko Kokalj-Joško, zadnji politični komisar Zidanškove brigade, posneto na magnetofonski trak 19. aprila 1975 (prepis pri piscu).

²⁰⁶ Prav tam.

²⁰⁷ Dr. Miroslav Stiplovšek »Slandrova brigada«, str. 690.

²⁰⁸ prav tam in Adolf Jevšnik-Lvov »Pohod šlandrovcev v Celje«, TV-15 štev. 28 z dne 8. julija 1971.

²⁰⁹ Isto.

²¹⁰ Isto.

²¹¹ Adolf Jevšnik-Lvov, prav tam, in dodatna ustna pojasnila ob večkratnih pogovorih, tudi Anton Grašič-Savo, ustni vir.

²¹² Dr. Miroslav Stiplovšek, prav tam, str. 693.

²¹³ Milan Tominec »Gremo v Ljubljano«, Naša obramba 4/1975, str. 36.

²¹⁴ Mirko Fajdiga »Maribor svoboden«, Večer (začetek podlistka 1970), ter »Zidanškova brigada«, str. od 690 do 692.

²¹⁵ Prav tam in Petar S. Brajovič »Četrta operativna cona na Slovenskem v zadnjem letu vojne«, Večer (začetek podlistka 9. maja 1970), ohranjene fotografije o osvoboditvi Maribora.

²¹⁶ Prav tam in Lado Ambrožič-Novljan, ustni vir.

²¹⁷ Dr. Tone Ferenc »Poslednji dnevi vojne v Sloveniji«, Naša obramba 6/1970, stran 13.

²¹⁰ Mitja Hribovšek »Prekmurska brigada«, 1975, str. 119 in 120.

²¹² Bojna relacija štaba III. J. A. štev. 892 z dne 4. septembra 1945, AVII, 1 — 1/1, k. 292.

²¹³ Lado Ambrožič-Novljan, ustni vir.

²¹⁴ »Magnetofonski zapis pogovora * Ivanom Dolničarjem-Janoškom iz leta 1952, prepis z dne 19. marca 1974 pri piscu.

²¹⁵ Prav tam.

²¹⁶ Poročilo štaba Prekmurske brigade z dne 24. maja 1945, fase. 339 v IZDG (Mitja Hribovšek navaja 508 mož).

²¹⁷ Dr. Lado Lovrenčič, takratni načelnik štaba Serčerjeve brigade, ustni vir.

²¹⁸ Isto ter Ludvik Boh-Stane in spomini pisca F. Strleta.

²¹⁹ Dnevna poročila štaba Bračičeve brigade, fase. 339/IV — 3 v IZDG (poročilo za 10. maj 1945).

²²⁰ Dnevna poročila Serčerjeve brigade, fase. 339/III v IZDG.

²²¹ Ludvik Boh-Stane, beležka z dne 17. februarja 1974.

²²² Spomini pisca F. Strleta.

²²³ Dnevnik dela Serčerjeve brigade, fase. 339/III v IZDG, in dr. Lado Lovrenčič, ustni vir, ter njegov sestavek za leto 1945 v knjižici »Iz borb in življenja prvih štirih slovenskih brigad«, str. 163.

²²⁴ Vinko Kučer-Vine, ustni vir, in Mico Došenovič, magnetofonski zapis z dne 8. januarja 1974.

²²⁵ Isto in dr. Lado Lovrenčič, ustni vir.

²²⁶ Poročilo pomočnika političnega komisarja 14. udarne divizije z dne 26. maja 1945, fase. 6957 v arhivu CK ZKS.

²²⁷ Henrik Reiter-Dušan, izjava 2. decembra, in Franc Sever-Franta, izjava 1. decembra 1976, oboje ustno.

^{228, 211} Isto, predvsem pa Franc Sever-Franta, ki je ta dejstva poudaril kot posebno važna.

^{227b} Franc Sever-Franta ob isti priložnosti, tudi Bogdan Zolmir »Dolič—Podklanec—Poljana, prizorišča . . .«, Koroški fužinar, Ravne 29. novembra 1955, str. 21 do 24.

^{227c} Franc Sever-Franta, izjava 1. decembra 1976, ustno.

²²⁸ Franc Levar-Franjo, ustni vir.

^m Franc Sever-Franta ob isti priložnosti.

²²⁹ Peter Stante-Skala in Andrej Cetinski-Lev, ustna vira.

²³⁰ Fascikel radijskih brzojavk 46/11 v IZDG.

²³¹ Lojze Dolničar in Jože Kisovec iz Bračičeve brigade, Anton Beton-Bojan in Albert Konečnik-Modras s Koroškega odreda ter Stane Žagar-Jure iz Kokrškega odreda, vse ustni viri.

²³² Albert Konečnik-Modras, izjava dne 21. januarja 1975, ustno, in Tone Urbas »Osemnajst mesecev borbe na Koroškem«, rokopis, ter dodatna pojasnila 20. januarja 1976 v Trbovljah.

^{232*} Stane Žagar-Jure, izjava 16. in 18. decembra 1976, ustno, in Miha Butara-Aleks, takratni oficir kontraobveščevalne službe v Bračičevi brigadi, ustni vir.

²³³ Albert Konečnik-Modras, izjava 21. januarja 1975, ustno, kar je potrdilo še več tovarišev, med drugimi tudi Stane Žagar-Jure.

²³⁴ Prof. dr. Bogomir Koželj-Božo, izjava dne 5. januarja 1976, in Franc Lakota z Bleda, ustna vira.

^{234*} Stane Žagar-Jure, izjava 16. decembra 1976, ustno, kar je potrdil tudi Franci Globočnik s Trziča.

²³⁵ Arhiv partizanske straže Bistrica v Rožu, fase. 343/IV, spiski brigade Liberté in kompanije Starego, fase. 349/III — 9 v IZDG ter Ivan Jan-Srečko, opombe in dopolnila z dne 13. decembra 1976.

²³⁶ Milan Guček »Serčerjeva brigada — I«, 1973, Stanko Petelin-Vojko »Prešernova brigada« in »Gradnikova brigada«, Spominski dnevi v septembru, novembru in decembru 1943, revija Borec, letnik 1953, str. 301, 352 in 399, Franci Strle »Obkolitev in obleganje Turjaka« in »Usoda belih z Osredka in Zapotka«, Naša obramba, št. 11 in 12.

²³⁷ Marica Cepe »Ljubljana je sprejela osvoboditelje«, Dogovori (glasilo SZDL občine Ljubljana-Center), 5/1975.

[^] Prav tam.

²³⁹ Ivan Križnar »Slovensko domobranstvo in njegov polom«, Naša obramba 5/1970, predvsem stran 18.

²⁴⁰ Ivan Križnar, prav tam, in Marica Cepe »Ljubljana je sprejela osvoboditelje«, Dogovori, 5/1975.

²¹ Ivan Križnar, prav tam.
²² Marica Čepe kot malo prej.
²⁴³ Ivan Križnar kot malo prej.
²⁴⁴ Marica Čepe kot v opombi štev. 237.
²⁴⁵ Ivan Križnar kot v opombi štev. 239 in Sklepni boji JA, zmaga nad fašizmom in osvoboditev Slovenije, Borec 4/5 1975, str. 238.
²⁴⁴ Kako smo bežali na Koroško, Naša obramba, 5/1970, str. 24 (ponatis-? njeno iz Koledarja svobodne Slovenije, Buenos Aires 1949).
²⁴⁷ Ivan Križnar kot v opombi štev. 239.
²⁴⁹ Andrej Cetinski-Lev, ustni vir.
²⁴⁹ Kopije brzojavnih poročil obveščevalnega centra 3. bat. Koroškega odreda z dne 11. maja 1945, fase. 343/IV v IZDG.
²⁵⁰ Poročilo štaba Bračičeve brigade o bojih v Borovljah 10. in 11. maja 1945, fase. 339/IV — 3 v IZDG in izjava Antona Betona-Bojana, Poldeta Pernuša-Igorja, Alberta Konečnika-Modrasa in Toneta Urbasa, ustno.
²⁵¹ Kopije brzojavnih poročil OC 3. bat. Koroškega odreda kot v opombi štev. 249 ter Andrej Cetinski-Lev in Albert Konečnik-Modras, ustna vira.
²⁵² Poročilo štaba Bračičeve brigade kot v opombi štev. 250.
²⁵³ Anton Beton-Bojan, Polde Pernuš-Igor in Albert Konečnik-Modras, ustni viri.
²⁵⁴ Andrej Cetinski-Lev in Ivan Božič-Jovo, ustna vira.
²⁵⁵ Poročilo štaba Bračičeve brigade kot v opombi štev. 250 in Ivan Uranič-Drago »Poslednji meteži ob Dravi«, Vestnik koroških partizanov 1, 2 maj 1975, str. do 34.
²⁵⁴ Prav tam.
²⁵⁷ Karel Prušnik-Gašper »Gamsi na plazu«, ponatis 1974, str. 312, in Albert Konečnik-Modras, ustni vir.
²⁵⁴ Jože Kisovec-Dušan, Anton Beton-Bojan in Polde Pernuš-Igor, u. v.
²⁵⁹ Andrej Cetinski-Lev, Ivan Božič-Jovo, Jože Kisovec-Dušan, Lojze Dolničar in zlasti Mihael Butara-Aleks.
²⁴⁰ Ivan Janžekovič »Do konca smo vztrajali«, Borec 5/1980, str. 205.
²⁴¹ Anton Beton-Bojan, Tone Urbas in Jože Kisovec-Dušan, ustni viri.
²⁴² Milan Guček »Sercerjeva brigada I«, str. 487.
²⁴³ Jože Kisovec-Dušan in Anton Beton-Bojan, ustna vira.
²⁴⁴ Oslobodilački pohod na Trst Četrte Jugoslovenske armije, Beograd 1952.
²⁴⁵ Radijski brzojavki Glavnega štaba JA za Slovenijo, štev. 89 in 93 z dne 14. aprila 1945, fase. 41/11 v IZDG.
²⁴⁴ Dr. France Hočevvar, Niko Silih-Boris Nikič in Viktor Avbelj-Rudi, ustni viri.
²⁴⁷ Ivan Leb an-Janez, ustni vir.
²⁴⁸ Peter Stante-Skala »Četrta operativna cona v sklepnih bojih na Štajerskem in Koroškem«, Naša obramba 4/1975, str. 43.
²⁴⁹ Prav tam.
²⁷⁰ Pismo Boško Siljegoviča z dne 25. novembra 1975.
²⁷¹ Franc Bittner, takratni načelnik štaba 3. motoriziranega diviziona gorskega topništva topniške brigade 4. armade, izjava z dne 14. decembra 1975, ustno.
²⁷² Peter Stante-Skala, ustni vir.
²⁷³ Radijska brzojavka štev. 78 z dne 11. maja 1945, fase. 46/11 v IZDG.
²⁷⁴ Magnetofonski zapis pogovora z Mičom Došenovičem z dne 8. januarja 1974, trak in prepis pri piscu.
²⁷⁵ Prav tam.
²⁷⁴ Polde Pernuš-Igor, izjava 12. januarja 1976, ustno, in Rado Lipničar, ustni vir.
²⁷⁷ Generalmajor Dragan Cirovič, izjava z dne 24. decembra 1975, ustno.
²⁷¹ Isto, tudi manj točno pričevanje dr. Franceta Hočevarja, Veselina Stanišiča in Dionizija Prizmiča.
²⁷⁹ Brzojavka štev. 42 DDD, št. 32, z dne 12. maja 1945, fase. 46/1 v IZDG.
²⁸⁰ Rado Lipničar, Polde Pernuš-Igor in Anton Beton-Bojan, ustni viri.
²⁸¹ Prof. dr. Bogomir Koželj-Božo, izjava 17. januarja 1976, ustno.
²⁸² Peter Stante-Skala, izjava z dne 3. septembra 1975, ustno, ter pričevanje Antona Betona-Bojana, Poldeta Pernuša-Igorja in Alberta Konečnika-Modrasa, ustno.
²⁸³ Vetrinjska tragedija, Cleveland 1960.
²⁸⁴ Generalmajor Dragan Cirovič, izjava 24. decembra 1975, ustno, in poročilo štaba Jeseniško-bohinjskega odreda oblastnemu komiteju KPS za Koroško z dne 14. maja 1945, fase. 7324 v arhivu CK ZKS.
²⁸⁵ Dr. France Hočevvar, ustni vir.

^M Janko Prezlj-Stane, dr. Lado Lovrenčič, Albert Konečnik-Modras in Egon Remec-Borut, ustni viri.

^N Radijska brzojavka. Vide Tomšičeve, Zgodovinski arhiv CK ZKS, depeše 12/1945, njeno pismo z dne 14. maja 1945, fase. 649/X in spomini Janka Prezlj-Staneta, peti zvezek, str. 45.

^{**} Janez Petje-Jovan, pismo P. S. Brajoviču z dne 24. aprila 1968 in dodatna pojasnila.

²⁸⁹ Arhiv partizanske straže Bistrica v Rožu, fase. 343/IV v IZDG, opombe Ivana Jana-Srečka, Janez Petje-Jovan in Egon Remec-Borut, ustna vira.

²⁹⁰ Poročilo Komande koroškega vojnega področja z dne 18. maja 1945, fase. 649/X v IZDG.

²⁹¹ Janez Petje-Jovan, pismo P. S. Brajoviču in ustna pojasnila.

²⁹² Dr. Lado Lovrenčič, ustni vir, in prof. dr. Bogomir Koželj-Božo, izjava z dne 17. januarja 1976, ustno.

²⁹³ Spomini Ludvika Bema-Slavka, fase. 343, in pismo Vide Tomšičeve z dne 14. maja 1945, fase. 649/X v IZDG.

²⁹⁴ Prof. dr. Bogomil Koželj-Božo, izjava z dne 17. januarja 1976, ustno in Marjan Male, ohranjena prepustnica in spomini v rok.

²⁹⁵ Brzojavka Vide Tomšičeve, depeše 12/1945 v arhivu CK ZKS, in Ivan Majnik-Džems, magnetofonski zapis z dne 19. julija 1974.

²⁹⁶ Janez Petje-Jovan, pismo P. S. Brajoviču z dne 24. aprila 1968.

²⁹⁷ Albert Konečnik-Modras, izjava z dne 21. januarja 1976, ustno.

²⁹⁸ Anton Beton-Bojan in Polde Pernuš-Igor, izjavi z dne 12. in 16. januarja 1976, ustno.

²⁹⁹ Dnevno poročilo štaba Bračičeve brigade za 13. maj 1945, fase. 339/IV — 3 v IZDG.

³⁰⁰ Dnevnik dela Šercerjeve brigade, fase. 339/III v IZDG.

³⁰¹ Ohranjeni dvojezični plakat, fase. 649/X v IZDG.

³⁰² Poročilo odseka za obrt in industrijo z dne 17. maja, prav tam.

³⁰³ Ohranjeni dvojezični napis z dne 14. maja 1945 in z naslovom Poziv, prav tam.

³⁰⁴ Poročilo odseka borze dela z dne 17. maja 1945, prav tam.

³⁰⁵ Ohranjeni dvojezični plakat z dne 15. maja 1945 z objavo in odredbama štev. 1 in 2, prav tam.

³⁰⁶ Prav tam.

³⁰⁷ Prav tam.

³⁰⁸ Poročilo prometno-tehničnega odseka z dne 17. maja 1945 in prilogo prometnega referenta, prav tam.

³⁰⁹ Prav tam, priloga referenta za železnice.

³¹⁰ Slovenski vestnik, posebna izdaja, Celovec 18. maja 1945, INV.

³¹¹ Poročilo sodnega odseka z dne 17. maja 1945, prav tam.

³¹² Polde Pernuš-Igor, izjava 12. januarja 1976, ustno.

³¹³ Poročilo stanovanjskega odseka z dne 17. maja 1945, prav tam.

³¹⁴ Janez Petje-Jovan, pismo P. S. Brajoviču z dne 24. aprila 1968 in dodatna ustna pojasnila.

³¹⁵ Poročilo informacijskega odseka z dne 17. maja 1945, prav tam.

³¹⁶ Poročilo odseka za zveze z dne 17. maja 1945, prav tam.

³¹⁷ Poročilo informacijskega odseka kot opomba štev. 315.

³¹⁸ Egon Remec-Borut, ustni vir.

³¹⁹ Bojne relacije štaba 14. udarne divizije štev. 8 z dne 28. oktobra 1945, fase. 338/1 v IZDG, Ludvik Boh-Stane in Stane Režen, beležki z dne 17. februarja 1974.

³²⁰ Mitja Hribovšek »Prekmurska brigada« od str. 172 do 177.

³²¹ Prav tam, str. 181 in 182.

³²² Po spominu F. Strleta, ki je bil kot sekretar SKOJ Tomšičeve brigade pri I. bataljonu.

³²³ Stane Režen, ustni vir, in Ivan Mlinar s Holmeca, zapisal Ignac Zdovc, rokopis pri piscu.

³²⁴ Ludvik Boh-Stane in Franc Levar-Franjo, ustna vira, ter sporočilo pomočnika politkomisarija 14. udarne divizije z dne 26. maja 1945, fase. 6957 v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

³²⁵ Viktor Cyelbar-Stane in Slavko Kokalj-Jožko, magnetofonski zapis pogovora z dne 19. aprila 1975, trak pri piscu.

³²⁶ Prav tam.

³²⁷ Prav tam.

³²⁸ Prav tam.

³²⁹ Prav tam in Mirko Fajdiga »Zidanškova brigada«, str. 696 in 697.

³³⁰ Bojna relacija štaba 6. brigade 36. divizije, A VII, štev. reg. 1 — 10/5, k. 1242.

³³¹ A. Mitja Hribovšek »Prekmurska brigada« od str. 189 do 193.

³³² Isto ter Bojna relacija štaba III. J. A. štev. 892 z dne 4. septembra 1945, AVII, štev. reg. 1 — 1A, k. 292, in Bojna relacija štaba 51. divizije III. J. A. štev. 577 z dne 19. maja 1945, AVII, štev. reg. 3 — 1/6, k. 1397.

³³³ Prav tam.

³³⁴ Dr. Miroslav Stiplovšek »Slandrova brigada«, str. 693, Adolf Jevšink-Lvov, ustni vir, in radijska brzojavka štaba 4. operativne cone z dne 13. maja 1945, fase 46/1 v IZDG.

³³⁵ Dr. Miroslav Stiplovšek, prav tam, in Franc Herle-Nande, ustni vir.

³³⁶ Brzojavka štaba 4. operativne cone 13. maja 1945, fase 46/1 v IZDG.

³³⁷ »a Tomaž Sušteršič-Tom in Stane Rychly, izjavi 23. in 24. 12. 1976.

³³⁸ Dnevnik Franca Bittnerja, fotokopija v zgodovinskem arhivu CK ZKS, operativni dnevnik 3. bat. 11. dalmatinske udarne brigade, AVII, štev. reg. 1—13, k. 110A, in operativno poročilo štaba 11. dalmat. udarne brigade z dne 1. julija 1945, AVII, štev. reg. 18—1/11, k. 1101 A.

³³⁹ Prav tam, predvsem pa dnevnik Franca Bittnerja.

³⁴⁰ Pismena opredelitev Ivana Majnlka-Džemsa, povzeta iz sestavka Petra Stanteta-Skale »Maja 1945 na Štajerskem in Koroškem«, sobotna priloga Dela 26. aprila 1945, str. 28, tudi radijska brzojavka z dne 12. maja 1945, fase 46/1 v IZDG.

³⁴¹ Isto in Franc Golob-Januš, ustni vir.

³⁴² »Franc Valušnik-Gorenc, šef obveščevalnega centra 14. ud. divizije, ustni vir.

³⁴³ Fascikel radijskih brzojavk 46/11 v IZDG.

³⁴⁴ Ivan Dolničar-Janošek, magnetofonski zapis pogovora z dne 19. marca 1974, hrani pisec.

³⁴⁵ Ivan Majnik-Džems, magnetofonski zapis pogovora z dne 19. julija 1974, str. 32 prepisa, hrani pisec.

³⁴⁶ Prav tam.

³⁴⁷ Prav tam.

³⁴⁸ Prav tam, tudi ustna izjava Vide Tomšičeve 24. julija 1975.

³⁴⁹ »Roman Simoniti, ustni vir, in izjava Aleksandra von Lohra med preiskovalnim postopkom, AVII, K. 70—1/1 Lehr.

³⁵⁰ Ivan Dolničar-Janošek, 19. marca 1974, prepis traku hrani pisec.

³⁵¹ prav tam.

³⁵² pripoved Antona Godca-Tomaža, Tovariš, štev. 51 z dne 22. decembra 1970.

³⁵³ Franc Mekina-Borut, ustna izjava piscu 17. maja 1975 na kraju samem.

³⁵⁴ Ivan Majnik-Džems, magnetofonski zapis z dne 19. julija 1974.

³⁵⁵ Ivan Kac-Mali, izjava 5. decembra 1975, preverjeno pri Ludviku Bohu-Stanetu, in Peter Mendaš-Iztok, 7. februarja 1976, ustno.

³⁵⁶ Ivan Dolničar-Janošek, magnetofonski zapis 19. marca 1974.

³⁵⁷ Ivan Mlinar s Holmeca pri Prevaljah, nekdanji borec 3. bat. Tomšičeve, zapisal Ignac Zdovc in Ludvik Boh-Stane, beležka o ogledu.

³⁵⁸ Vinko Zupanc iz Lokovice, izjava Bogdanu Žolnirju 21. novembra 1956 tudi pismo Jožeta Petrovčiča z dne 19. maja 1972.

³⁵⁹ Generalpolkovnik Peter Mendaš-Iztok, izjava 7. februarja 1976, ustno.

³⁶⁰ Stane Režen, takratni komandant 3. bataljona Tomšičeve, beležka z dne 17. februarja 1974, in Ivan Mlinar s Holmeca kot malo prej.

³⁶¹ Ludvik Boh-Stane, beležka o ogledu položajev z dne 1. oktobra 1975.

³⁶² *i »Tanki čakajo molče«, Tovariš z dne 29. septembra 1970 (po pripovedovanju Miloša Rutarja-Ruže napisal Niko Lapajne).

³⁶³ Prav tam in Ludvik Boh-Stane, beležka o ogledu položajev.

³⁶⁴ Po spominu pisca F. Strleta, ki je bil navzoč pri obkolitvi in v boju in sicer v sestavi 1. bataljona Tomšičeve.

³⁶⁵ Stane Režen, beležka z dne 17. februarja 1974.

³⁶⁶ »Tanki čakajo molče«, Tovariš z dne 29. septembra 1970.

³⁶⁷ Pismo Jožeta Petrovčiča z dne 19. maja 1972.

³⁶⁸ Stane Režen kot malo prej.

³⁶⁹ Ludvik Boh-Stane in po spominu pisca F. Strleta.

³⁷⁰ Pismo Jožeta Petrovčiča z dne 19. maja 1972.

³⁷¹ Ivanka Kovačič-Smilja iz Celja, ustni vir.

³⁷² »Tanki čakajo molče«, Tovariš z dne 29. septembra 1970.

³⁷³ Ivan Mlinar s Holmeca, zapisal Ignac Zdovc, rokopis.

³⁷³ Ludvik Boh-Stane, beležka o ogledu položajev z dne X. oktobra in Ivan Kac-Mali, izjava 5. decembra 1975, ustno.

³⁷⁴ po spominu pisca F. Strleta, ki je bil na sami bojni črti.

³⁷⁵ Isto in mnenje Ludvika Boha-Staneta ob ogledu položajev.

³⁷⁶ Ivan Kac-Mali, izjava 5. decembra 1975, ustno.

³⁷⁷ »Tanki čakajo molče«, Tovariš z dne 29. decembra 1970, in fase. 48/1 v IZDG.

³⁷⁸ Ivan Mlinar s Holmeca, zapisal Ignac Zdovec, in Ludvik Boh-Stane, beležka o ogledu položajev.

³⁷⁹ Ludvik Boh-Stane, beležka o ogledu položajev z dne 1. oktobra 1975, poročilo pomočnika politkomisarja 14. udarne divizije z dne 26. maja 1945, fase. 6957 v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

³⁸⁰ »Ivan Kac-Mali in Franc Sever-Franta, ustna vira.

³⁸¹ Stane Režen, beležka z dne 17. februarja 1974, in Ludvik Boh-Stane, beležka o ogledu položajev kot malo prej.

³⁸² Bojne relacije 14. udarne divizije šte. 8 z dne 28. oktobra 1945, fase. 338/1 v IZDG, pričevanje Bojana Škrka v sestavku »Domov z veliko škaflo bombonov«, Tovariš, letnik 1970, in spomini pisca.

³⁸³ pismo Antona Ikovica iz Solčave z dne 12. novembra 1975, pri piscu.

³⁸⁴ Vetrinjska tragedija, Cleveland 1960.

³⁸⁵ Pismo Antona Ikovica kot malo prej.

³⁸⁶ Prav tam.

³⁸⁷ Magnetofonski zapisi izjav Franca Jemca z dne 8., Emerika Paullna-Rika z dne 13. in beležka o pogovoru z Ivanom Krivcem-Jankom z dne 17. februarja 1974. Hrani pisec.

³⁸⁸ Prav tam, zlasti pa Ivan Krivec-Janko.

³⁸⁹ Franc Jemec, takratni namestnik komandanta 4. bataljona Tomšičeve, magnetofonski zapis z dne 8. februarja 1974, str. 2 in 3 prepisa.

³⁹⁰ prav tam.

³⁹¹ Radijska brzjavka štaba 4. operativne cone z dne 13. maja 1945, fase. 46/1 v IZDG.

³⁹² Mirko Fajdiga »Zidanškova brigada«, str. 698, in Ivan Jan-Srečko.

³⁹³ Henrik Reiter-Dušan, 2. decembra 1976, ustno.

³⁹⁴ Emerik Paulin-Riko, takratni politični komisar 4. bataljona Tomšičeve brigade, magnetofonski zapis z dne 13. februarja 1974, str. 5 prepisa.

³⁹⁵ Prav tam ter Franc Jemec, magnetofonski zapis z dne 8. februarja 1974, in beležka o pogovoru z Ivanom Krivcem-Jankom z dne 17. februarja 1974.

³⁹⁶ Peter Stante-Skala »Maja 1945 na Štajerskem in Koroškem«, sobotna priloga Dela 26. aprila 1975.

³⁹⁷ Ignac Miklič-Nace »Kako smo lovili generala Löhra«, TV-15 šte. 22 z dne 25. maja 1972.

³⁹⁸ Janez Perovšek-Pelko »Generalpodpolkovnik Löhr je ušel«, Naša obramba 6/1970, str. 21.

³⁹⁹ Prav tam.

⁴⁰⁰ Pismena opredelitev Ivana Majnika-Džemsa iz sestavka Petra Stante-Skale kot v opombi šte. 395.

⁴⁰¹ Prav tam.

⁴⁰² Prav tam.

⁴⁰³ Ivan Majnik-Džems, magnetofonski zapis z dne 19. julija 1974, str. 32 prepisa.

⁴⁰⁴ Dr. Tone Ferenc »Poslednji dnevi vojne v Sloveniji«, Naša obramba 6/1970, str. 13.

⁴⁰⁵ Izjava Aleksandra von Löhra med preiskovalnim postopkom, AVII, k. 70—1/1 Löhr.

⁴⁰⁶ Prav tam.

⁴⁰⁷ Peter Stante-Skala »Maja 1945 na Štajerskem in Koroškem«, sobotna priloga Dela z dne 26. aprila 1975.

⁴⁰⁸ Isto kot opomba šte. 403.

⁴⁰⁹ Dr. Lado Lovrenčič, ustni vir.

⁴¹⁰ Isto.

⁴¹¹ Peter Stante-Skala kot v opombi šte. 406.

⁴¹² Ivan Dolničar-Janošek »Odložite orožje, general Löhr!«, Naša obramba 4/1975, str. 47.

⁴¹³ Ignac Miklič-Nace »Kako smo lovili generala Löhra«, TV-15 šte. 22 z dne 25. maja 1972.

⁴¹⁴ Fascikel 46/1 v IZDG.

⁴¹⁵ Ignac Miklič-Nace, prav tam.

^{4,5} Bojna relacija štaba III. J. A. štev. 892 z dne 4. septembra 1945, zapis za 19. maj, AVII, štev. reg. 1—1/1, k. 292.

⁴¹⁶ Izjava Ivana Dolničarja-Janoška na trak, prepis pri piscu.

⁴¹⁷ Prav tam.

⁴¹⁸ Fascikel 46/1 v IZDG.

⁴¹⁹ Podatki, ki jih je zbral Bogdan Žolnir iz Slovenjega Gradca, rokopis pri piscu.

⁴²⁰ Bogdan Žolnir »Dolič—Podklanc—Poljana, prizorišča zadnjih bitk druge svetovne vojne«, Koroški fužinar, Ravne 29. novembra 1955, str. 21—24.

⁴²¹ prav tam.

⁴²² Ivan Lamovšek-Runo z Dolenjske ceste v Ljubljani. Piscu pripovedoval 29. maja 1975.

⁴²³ Po pripovedi Ivana Lamovška-Runa kot malo prej.

⁴²⁴ Isto.

⁴²⁵ Bojna relacija štaba III. J. A. štev. 892 z dne 4. septembra 1945, AVII, štev. reg. 1—1/1, k. 292.

⁴²⁶ Prav tam.

⁴²⁷ Prav tam, zapis za 12. maj 1945.

⁴²⁸ Podatke zbral Bogdan Žolnir, rokopis pri piscu.

⁴²⁹ Mitja Hribovšek »Prekmurska brigada«, str. 183 in 184.

⁴³⁰ Prav tam, str. 185.

⁴³¹ Miloš Rutar-Ružo, ustni vir.

⁴³² Mitja Hribovšek »Prekmurska brigada«, str. 194 in 193.

⁴³³ Prav tam, str. 195 in 196.

⁴³⁴ Prav tam, str. 196.

⁴³⁵ Ivan Mlinar s Holmeca, zapisal Ignac Zdovc, rokopis.

⁴³⁶ Magnetofonski zapis pogovora s Stefanom Lušnecom dne 4. Julija 1975 v Gornjem Doliču. Trak hrani pisec.

⁴³⁷ Mitja Hribovšek »Prekmurska brigada«, zapis pogovora s Stefanom Lušnecom.

⁴³⁸ Magnetofonski zapis pogovora s Stefanom Lušnecom.

⁴³⁹ Bojna relacija štaba III. J. A. štev. 892 z dne 4. septembra 1945, AVII, štev. reg. 1—1/1, k. 292.

⁴⁴⁰ Stefan Lušnec, pismo z dne 14. junija 1975. Hrani pisec.

⁴⁴¹ Anton Ikoč, pismo z dne 12. novembra 1975.

⁴⁴² Magnetofonski zapis pogovora s Stefanom Lušnecom z dne 4. junija 1975 in Bojna relacija štaba III. J. A. štev. 892 z dne 4. septembra 1945, AVII, štev. reg. 1—1/1, k. 292.

⁴⁴³ Stefan Lušnec, pismo z dne 14. junija 1975, pri piscu.

⁴⁴⁴ Magnetofonski zapis pogovora s Stefanom Lušnecom kot malo prej.

⁴⁴⁵ Prav tam.

⁴⁴⁶ Prav tam.

⁴⁴⁷ Prav tam.

⁴⁴⁸ Petar S. Brajovič »Četrta operativna cona na Slovenskem v zadnjem letu vojne«, Večer (začetek podlistka 9. maja 1970).

⁴⁴⁹ Prav tam.

⁴⁵⁰ Po podatkih Bogdana Žolnirja iz Slovenj Gradca.

⁴⁵¹ Bogdan Žolnir in Stefan Lušnec, ustna vira.

⁴⁵² Stefan Vertič, zabeležil Bogdan Žolnir (pismo z dne 12. junija 1975 in dopisnica z dne 27. aprila 1976).

⁴⁵³ Mitja Hribovšek »Prekmurska brigada«, str. 198, in Milan Basta »Rat posle rata«, Zagreb 1963, str. 46.

⁴⁵⁴ Mitja Hribovšek »Prekmurska brigada«, prav tam.

⁴⁵⁵ Milan Basta »Rat posle rata«, od str. 55 do 62, in »Agonija islom Nezavisne države Hrvatske«, od str. 268 do 273.

⁴⁵⁶ Mitja Hribovšek »Prekmurska brigada«, str. 186.

⁴⁵⁷ Franc Sever-Franta »Pogajalec v osjem gnezdu«, Vestnik koroških partizanov, štev. 1, 2, maj 1975, od str. 39 do 44.

⁴⁵⁸ Prav tam.

⁴⁵⁹ Prav tam.

⁴⁶⁰ Mitja Hribovšek »Prekmurska brigada«, str. 202.

⁴⁶¹ Prav tam, str. 204.

⁴⁶² Prav tam.

⁴⁶³ Prav tam.

⁴⁶⁴ Bogdan Žolnir, pismo z dne 6. junija 1975, hrani pisec.

⁴⁶⁵ »s prav tam.

⁴⁶⁶ Janez Grobovšek, magnetofonski zapis z dne 13. junija 1975.

⁴⁶⁷ Milan Basta »Rat posle rata«, str. 41 in 42, »Agonija in slom Nezavisne države Hrvatske«, str. 258, 259 in 260.

⁴⁴⁸ Janez Grobovšek, magnetofonski zapis z dne 13. junija 1975, Verdinčkova mama z Raven na Koroškem, ustni vir.

⁴⁴⁹ Mitja Hribovšek »Prekmurska brigada«, str. 206 in 207.

⁴⁷⁰ p. Danijelu Crljenu, emigrantski tisk.

⁴⁷¹ Mitja Hribovšek, prav tam, str. 207.

⁴⁷² prav tam.

⁴⁷³ Milan Basta »Rat posle rata«, str. 73, in »Agonija i slom Nezavisne države Hrvatske«, str. 275 in 276.

⁴⁷⁴ prav tam.

⁴⁷⁵ Franc Levar-Franjo in Henrik Raj ter, operativni oficir Tomšičeve brigade, Ustna vira.

⁴⁷⁶ po Danijelu Crljanu, emigrantski tisk.

⁴⁷⁷ prav tam.

⁴⁷⁸ Bojna relacija štaba III. J. A. z dne 4. septembra 1945, AVII, štev. reg. 1—1/1, k. 292.

⁴⁷⁹ Mitja Hribovšek »Prekmurska brigada«, str. 207.

⁴⁸⁰ Prav tam, str. 208 in 209.

⁴⁸¹ Bojna relacija štaba III. J. A. štev. 892, kot malo prej.

⁴⁸² prav tam in zapoved štev. 108 z dne 14. maja 1945 štaba 16. udarne divizije, AVII, štev. reg. 45-2/9, k. 966.

⁴⁸³ Bojna relacija štaba III. J. A. štev. 892 kot malo prej, izjave Ludvika Boha-Staneta, Henrika Reiterja a-Rušana in pok. Antona Godca-Tomaža, ustno.

⁴⁸⁴ Bojna relacija štaba 14. udarne divizije štev. 8 z dne 28. oktobra 1945, fase. 338/1 v IZDG, Stane Režen, beležka z dne 17. ter magnetofonska zapisa izjav Franca Jemca in Emerika Paulina-Rika z dne 8. in 13. februarja 1974.

⁴⁸⁵ Bojna relacija štaba 14. udarne divizije štev. 8, prav tam, Bojan Skrk »Domov z veliko škaflo bombonov«, Tovariš 1970, in dr. Miroslav Stiplovšek »Šlandrova brigada«, str. 696.

⁴⁸⁶ Franc Herle-Nande, ogled položajev na kraju samem v letu 1972.

⁴⁸⁷ Avgust Mithanz, ogled in obnova poteka bitke na kraju samem v letu 1972, Jože Salej, ustni vir 16. julija 1975.

⁴⁸⁸ Ogled z Ludvikom Bohom-Stanetom, beležka 1. oktober 1976.

^{488a} Faksimile listine, Ivan Majnik-Džems, ustno in pismo 11. 12. 1976.

⁴⁸⁹ Franc Herle-Nanae kot malo prej.

⁴⁹⁰ Ogled na kraju samem ter izjave Ludvika Boha-Staneta, Henrika Rajterja-Dušana, Marjana Jerina in pok. Antona Godca-Tomaža, ust.

⁴⁹¹ Avgust Mithanz in Jože Prodnik-Grega, ustna vira.

⁴⁹² Isto in Bojna relacija štaba 14. ud. divizije štev. 8 z dne 28. oktobra 1945, fase. 338/1 v IZDG.

⁴⁹³ Pismi Vilija Kolenika-Lipeja z dne 18. novembra in 16. decembra 1975 po izjavah Stanka in Pavle Apovnik, po domače pri Zdovcu.

⁴⁹⁴ Jože Prodnik-Grega, ustno v februarju 1972.

⁴⁹⁵ Jože Salej, ustni vir 16. julija 1975.

⁴⁹⁶ Dr. Miroslav Stiplovšek »šlandrova brigada«, str. 697 in Franc Herle-Nande, ustni vir leta 1972. Bojna relacija 1. SNOUB T. Tomšiča, str. zaupno štev. 90 z dne 6. avg. 1945, AVII, 6-3, k. 926.

⁴⁹⁷ Bogdan Zolnir, pismo z dne 6. junija 1975 in dodatna pojasnila, Igjiac Zdovc, pismi z dne 20. in 29. novembra 1975.

⁴⁹⁸ Avgust Mithanz, izjava na kraju samem leta 1972, Jože Salej 16. julija 1975, ustno.

⁴⁹⁹ Sestavki Ignaca Zdovca s pripovedi očitidcev v rokopisu in Ludvik Boh-Stane, obnova bitke 30. septembra 1975.

⁵⁰⁰ Ignac Zdovc, pismi z dne 20. in 29. novembra 1975 ter dodatna skica o ustaških premikih.

⁵⁰¹ Prav tam in Bogdan Zolnir, pismo z dne 6. junija in ustna pojasnila z dne 13. junija 1975.

⁵⁰² Pripoved poročnika Franca Požarja piscu F. Strletu takoj po dogodku.

⁵⁰³ Ignac Zdovc kot malo prej.

⁵⁰⁴ Milan Basta »Rat posle rata«, str. 73, in »Agonija i slom Nezavisne države Hrvatske«, str. 276.

⁵⁰⁵ Bojan Skrk kot v opombi štev. 485.

⁵⁰⁶ prav tam.

⁵⁰⁷ Ignac Zdovc, pismo z dne 20. novembra 1975.

⁵⁰⁸ Anton Ikovic, pismo z dne 12. novembra 1975, Franc Jemec in Emerik Paulin-Riko, magnetofonska zapisa z dne 8. in 13. februarja 1974, Ivan Jan-Srečko, opombe, in radijska brzojavka štaba 4. operativne cone z dne 13. maja 1945, fase. 46/1 v IZDG.

⁵⁰⁹ Dnevna poročila Bračičeve brigade, fase. 339/IV — 3 v IZDG, in poročilo pomočnika politkomisarja 14. udarne divizije z dne 26. maja 1945, fase. 6957 v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

⁵¹⁰ Jože Petrovčič, pismo z dne 8. junija 1972, in Franc Valušnik-Gorenc, ustni vir 1972.

⁵¹¹ Andrej Cetinski-Lev in Ivan Božič-Jovo, ustna vira, ter dnevna poročila Bračičeve brigade, fase. 339/IV — 3 v IZDG.

⁵¹² Viktor Cvelbar-Stane, magnetofonski zapis pogovora z dne 19. aprila 1975. Trak hrani pisec. Tudi Petar S. Brajović v Večeru 1970.

⁵¹³ Stane Režen, beležka z dne 17. februarja 1974.

⁵¹⁴ Mirko Fajdiga »Zidanškova brigada«, str. 699, dr. Miroslav Stiplovšek »Slandrova brigada«, str. 697, in dnevna poročila Bračičeve brigade, fase. 339/IV — v IZDG.

⁵¹⁵ Mirko Fajdiga, prav tam, in Ivan Dolničar-Janošek, magnetofonski zapis iz leta 1972, prepisano 19. marca 1974, ter Ivan Mušič-Stefan, ustni vir.

⁵¹⁶ Fascikel radijskih brzojavk 46/1 v IZDG.

⁵¹⁷ Ivan Mušič-Stefan, ustna izjava leta 1972.

⁵¹⁸ Mirko Fajdiga, prav tam, in Ivan Dolničar-Janošek kot malo prej.

⁵¹⁹ Jože Stok-Korotan »Bojna pesem zmagoslavja«, Večer 8. maja 1955.

⁵²⁰ Franc Valušnik-Gorenc, pismo Jožeta Petrovčiča z dne 8. junija 1972 in pripovedovanje pokojnega Ivana Kovačiča-Efenka leta 1954.

⁵²¹ Viktor Cvelbar-Stane, magnetofonski zapis z dne 19. aprila 1975.

⁵²² Danijel Crljen, ustaški ubežni tisk.

⁵²³ Viktor Cvelbar-Stane kot opomba štev. 522.

⁵²⁴ Danijel Crljen, ustaški ubežni tisk.

⁵²⁵ Dr. Miroslav Stiplovšek »Slandrova brigada«, str. 697.

⁵²⁶ Ivan Jan-Srečko, opombe, deloma tudi Mirko Fajdiga »Zidanškova brigada«, str. 700.

⁵²⁷ Viktor Cvelbar-Stane, magnetofonski zapis z dne 19. aprila 1975.

⁵²⁸ Ivan Jan-Srečko, opombe, in podlistek »Izpod Storžiča v svobodo«, 6. nadaljevanje, Ljubljanski dnevnik z dne 26. aprila 1975.

⁵²⁹ Jože Stok-Korotan »Bojna pesem zmagoslavja«, Večer 8. maja 1955.

⁵³⁰ Pismo Jožeta Petrovčiča z dne 8. junija 1972.

⁵³¹ Prav tam in Franc Valušnik-Gorenc, ustni vir.

⁵³² Jože Petrovčič, pismo z dne 8. junija 1972.

⁵³³ Milan Basta »Rat posle rata«, str. 79, 80 in 81, in »Agonija i slom Nezavisne države Hrvatske«, str. 289, 290, 291 in 292.

⁵³⁴ Peter Stante-Skala, ustni vir.

⁵³⁵ Milan Basta, prav tam, str. 86 in 297, in pripovedovanje pokojnega Ivana Kovačiča-Efenka piscu leta 1954.

⁵³⁶ Jože Petrovčič, pismo z dne 19. maja 1972, Franc Valušnik-Gorenc, ustni vir.

⁵³⁷ Pismi Filipa Kolenika-Lipeja z dne 18. novembra in 16. decembra 1975 po izjavah Pavle Apovnik in Rozine Petrač, ogled na kraju samem 21. januarja 1976 in izjava Janeza Bromana (Ciglerja) po pričevanju pokojne matere, pismo Bogdana Zolnirja z dne 10. januarja 1976 in njegov sestavek »Dolič—Podklanec—Poljana, prizorišče zadnjih bitk druge svetovne vojne«. Koroški fužinar, Ravne 29. novembra 1955, str. 24, kjer se opira na izjavo Roze Volk iz Lokovice iz leta 1956.

⁵³⁸ Mičo Došenovič, magnetofonski zapis z dne 8. januarja 1974.

⁵³⁹ Viktor Cvelbar-Stane, magnetofonski zapis z dne 19. aprila 1975.

⁵⁴⁰ Pismo Vilija Kolenika-Lipeja z dne 18. novembra 1975.

⁵⁴¹ Mičo Došenovič kot malo prej.

⁵⁴² Danijel Crljen, ustaški begunski tisk.

⁵⁴³ Milan Basta, »Rat posle rata«, str. 86, in »Agonija i slom Nezavisne države Hrvatske«, str. 297.

⁵⁴⁴ Prav tam.

⁵⁴⁵ Jože Petrovčič, pismo z dne 19. maja 1972.

⁵⁴⁶ Prav tam.

⁵⁴⁷ Prav tam.

⁵⁴⁸ Prav tam.

⁵⁴⁹ Prav tam.

⁵⁵⁰ po pripovedovanju Ivana Kovačiča-Efenka piscu leta 1954.

⁵⁵¹ Danijel Crljen, ustaški begunski tisk.

⁵⁵² Stane Režen, beležka z dne 17. februarja 1974.

⁵⁵³ Jože Petrovčič, pismo z dne 19. maja 1972.

⁵⁵⁴ Prav tam.

⁵⁵⁵ Mičo Došenovič, magnetofonski zapis z dne 8. januarja 1974, str. 12 prepisa.

⁵⁵⁴ Stane Režen kot v opombi 532.
⁵⁵⁷ Gregor Opetnik in Filip Kolenik-Lipej med ogledom 14. novembra 1975.
⁵⁵⁸ Isto, Viktor Cvelbar-Stane in Bogdan Žolnir, pismo z dne 4. novembra 1975 po pričevanju Franca Košaka na kraju samem.
⁵³⁹ Po pripovedovanju Ivana Kovačiča-Efenke piscu leta 1954.
⁵⁶⁰ poročilo štaba 16. udarne divizije štev. 108 z dne 18. maja 1945, štev. reg. 31 — 1/3, k. 953 v AVII, magnetofonska zapisa izjav Franca Jemca in Emerika Paulina-Rika z dne 8. in 13. februarja 1974.
⁵⁶¹ Dimitrije Topalovič, borec te brigade, zapisal Ignac Zdovc.
⁵⁶¹« Lado Ambrožič-Novljan »Cankarjeva brigada«, str. 799, »Dvanajsta brigada«, str. 561, in Jaka Rozman, izjava 20. decembra 1976, ustno.
⁵⁴² Viktor Cvelbar-Stane, magnetofonski zapis z dne 19. aprila 1976.
⁵⁴⁴ Brzjavki 4. operativne cone štev. 62 in 66, fase. 46/1 v IZDG.
⁵⁴⁶ Bojna relacija štaba III. J. A. štev. 892 z dne 4. septembra 1945.
AVII, štev. reg. 1 — 1/1, k. 292.
⁵⁴⁵ Milán Basta »Agonija i slom NDH«, str. 339 (opomba).
⁵⁶⁶ Bojna relacija štaba III. J. A. štev. 892 kot malo prej.
⁵⁶⁷ Radijski brzjavki z dne 16. maja 1945, štev. 71 M. fase. 41/111, in štev. 24, fase. 41/11 v IZDG, Miroslav Lilik, ustna pojasnila dnevnika.
⁵⁶⁸ spomini Janka Prezlja-Staneta, peti zvezek, od str. 40 do 45, Anton Beton-Bojan, izjava 16. januarja 1976, ter Viktor Cvelbar-Stane in Slavko Kokalj-Jožko, magnetofonski zapis z dne 19. aprila 1975.
⁵⁶⁹ Jože Salaj in Peter Mendaš-Iztok, ustna vira.
⁵⁶⁹» Henrik Reiter-Dušan, izjava z de 2. in pismo z dne 11. 12. 1976.
⁵⁴⁰ Emerik Paulin-Riko, magnetofonski zapis z dne 13. februarja 1974.
⁵⁷¹ Mičo Došenovič, takratni načelnik štaba 14. udarne divizije, magnetofonski posnetek z dne 8. januarja 1974.
⁵⁷² Prav tam, Viktor Cvelbar-Stane in Slavko Kokalj-Jožko kot malo prej in Peter Mendaš-Iztok, ustna izjava 7. februarja 1976.
⁵⁷³ Emerik Paulin-Riko kot malo prej.
⁵⁷⁴ Prav tam, ter dr. Lado Lovrenčič, Franc Puterle-Cure in Peter Mendaš-Iztok, ustni viri.
⁵⁷⁵ Emerik Paulin-Riko, prav tam.
⁵⁷⁶ poročilo pomočnika politkomisarja 14. udarne divizije z dne 26. maja 1945, fase. 6957 v zgodovinskem arhivu CK ZKS.
⁵⁷⁷ Bojni relaciji štaba 14. udarne divizije za čas od 1. do 20. maja in od 15. junija 1945, fase. 338/1 v IZDG.
⁵⁷⁸« Mico Došenovič, magnetofonski zapis z dne 8. januarja 1974.
⁵⁷⁹ Prav tam.
⁵⁸⁰ Zgodovinski arhiv CK ZKS, depeše 12/1945.
⁵⁸¹ France Škerl »Koroška v boju za svobodo«, Koroški zbornik 1946.
⁵⁸² Seznam in številčni pregled nasilno izseljenih iz okrajev Šmohor, Beljak, Celovec, Velikovec, Volfsperk in Sentvid ob Glini, fase. 349 v IZDG.
⁵⁸³ Karel Prušnik-Gasper »Gamsi na plazu«, ponatis 1974, str. 363.
⁵⁸³ prav tam, str. 296, 317 in 318.
⁵⁸⁴ prav tam, od 288 do 298, in France Škerl, kot malo prej.
⁵⁸⁵ Luci Matijevac in Pavle Bajželj, ustna vira.
⁵⁸⁶ Karel Prušnik-Gasper, prav tam, in France Škerl, prav tam.
⁵⁸⁷ Karel Prušnik-Gasper, prav tam, str. 291.
⁵⁸⁸ Prav tam, str. 316.
⁵⁸⁹ Ivan Majnik-Džems, magnetofonski zapis z dne 19. julija 1974, Vida Tomšičeva in Lidija Sentjurčeva, ustna vira.
⁵⁹⁰ Vlado Krivic, izjava 8. januarja 1976, ustno.
⁵⁹¹ Radijske brzjavke Borisa Kidriča (in Edvarda Kardelja) Vidi Tomšičevi v Celovec, Zgodovinski arhiv CK ZKS, depeša 12/1945.
⁵⁹² Peter Mendaš-Iztok, izjava 7. februarja 1976, ustno.
⁵⁹³ Poročilo Vide Tomšičeve z dne 14. maja 1945, fase. 649/X v IZDG in ustna pojasnila Pavla Zaucerja-Matjaža in Pavleta Bajžlja.
⁵⁹⁴ Radijske brzjavke Vide Tomšičeve Borisu Kidriču. Zgod. arhiv CK ZKS, depeše 12/1945.
⁵⁹⁵ Prav tam.
⁵⁹⁶» prav tam.
⁵⁹⁷ Slovenski vestnik, Celovec 18. maja 1945, INV.
⁵⁹⁸ Dr. Tone Zorn, ustni vir.
⁵⁹⁹ Radijske brzjavke Vide Tomšičeve, prav tam.
⁶⁰⁰ Prav tam in že omenjeni Slovenski vestnik.
⁶⁰¹ Radijske brzjavke Vide Tomšičeve, prav tam.

⁶⁰² France Škerl »Koroška v boju za svobodo«, Koroški zbornik 1946, str. 592.

⁴⁰³ Radijska brzjavka, Zgodovinski arhiv OK ZKS, depeše 12/1945.

⁶⁰⁴ Prepisi poročil dopisnika TANJUGA, fase. 649/VIII v IZDG.

⁶⁰⁵ Radijska brzjavka, Zgodovinski arhiv CK ZKS, depeše 12/1945.

⁶⁰⁴ Prav tam, Janez Petje-Jovan, pismo z dne 24. aprila 1968 Petru S. Brajoviču in dodatna ustna pojasnila, Egon Remec-Borut, ustni vir.

⁴⁰⁷ Radijska brzjavka Vide Tomšičeve z dne 17. maja 1945, Zgodovinski arhiv CK ZKS, depeše 12/1945, tudi dodatna potrditev Egona Remca-Boruta.

^{MS} prav tam, brzjavka z dne 19. maja, depeše 12/1945.

⁶⁰⁵ Poročilo pomočnika politkomisarja 14. udarne divizije z dne 26. maja 1945, fase. 6957 v zgodovinskem arhivu CK ZKS, magnetofonski zapis pogovora s Slavkom Kokaljem-Jožkom, Mirko Fajdiga »Zidanškova brigada«, str. 702 in Adolf Jevšnik-Lvov, ustni vir.

⁶¹⁰ Viktor Cvelbar-Stane in Slavko Kokalj-Jožko, magnetofonski zapis z dne 19. aprila 1945.

⁶¹¹ prav tam in Bogdan Žolnir, ustni vir.

⁶¹² Podatki, ki jih je zbral Bogdan Žolnir v Dravogradu.

⁶¹³ Po spominu pisca F. Strleta, ki je bil navzoč na kraju samem.

⁶¹⁴ Stanislav Troha-Slavc, ustni vir, in Franc Sever-Franta, izjava 6. avgusta 1976, ustno.

⁶¹⁵ Miloš Rutar-Ružo, ustni vir.

⁶¹⁶ Fascikel radijskih brzjavk 46/1 v IZDG.

⁶¹⁷ Peter Stante-Skala »Četrta operativna cona v sklepnih bojih na Štajerskem in Koroškem«, Naša obramba 4/1975, str. 44, in dodatna pojasnila z dne 3. septembra 1975.

⁶¹⁸ po dr. Dušanu Bibru »Nova Jugoslavija u sudbonosnim poratnim trenucima«, Vjesnik u srijedu, od štev. 1100 do 1121, Zagreb 1973.

⁶¹⁹ Dnevnik Franca Bittnerja iz Postojne in generalmajor Dragan Čirovič izjava 24. decembra 1975, ustno.

⁶²⁰ Ivan Majnik-Džems, magnetofonski zapis z dne 19. julija 1975.

⁶²¹ Mičo Došenovič, magnetofonski zapis z dne 8. januarja 1974, tudi dr. Lado Lovrenčič in Miroslav Lilič, ustna vira.

⁶²² Jože Petrovčič, pismo z dne 8. junija 1972.

⁶²³ Poročilo poveljstva partizanske straže Bistrica v Rožu, fase. 343/IV v IZDG.

⁶²⁴ Radijska brzjavka štaba 4. operativne cone, fase. 46/1 v IZDG.

⁶²³ Prav tam.

⁶²⁶ Radijska brzjavka Vide Tomšičeve Borisu Kidriču, Zgodovinski arhiv CK ZKS, depeše 12/1945.

⁴²⁷ Radijska brzjavka K. V. P., fase. 46/1 v IZDG.

⁶²⁸ Radijska brzjavka Vide Tomšičeve kot malo prej.

⁴²⁵ Isto kot opomba štev. 627.

⁴³⁰ Radijska brzjavka Vide Tomšičeve.

⁴³¹ Radijska brzjavka K. V. P., fase. 46/1 v IZDG.

⁴³² Vida Tomšičeva kot že večkrat.

⁴³³ Komanda koroškega vojnega področja kot že večkrat.

⁴³⁴ Radijska brzjavka štaba 4. operativne cone, fase. 46/1 v IZDG.

⁴³⁵ Radijska brzjavka Komande koroškega vojnega področja, fase. 46/1 v IZDG.

⁶³⁶ Prav tam.

⁴³⁷ Prav tam.

⁴³⁸ Poročilo šefa ekonomskega odseka K. V. P. z dne 17. maja 1945, fase. 649/X v IZDG.

⁴³⁹ Resnarjev arhiv v prepisu, fase. 343/1 v IZDG.

⁶⁴⁰ Radijska brzjavka Komande koroškega vojnega področja, fase. 46/1 v IZDG.

⁴⁴¹ Radijska brzjavka Vide Tomšičeve, Zgodovinski arhiv CK ZKS, depeše 12/1945.

⁴⁴² Radijske brzjavke K. V. P., fase. 46/1 v IZDG.

⁴⁴³ Prav tam.

⁴⁴⁴ Zgodovinski arhiv CK ZKS, depeše 12/1945.

⁴⁴⁵ Prav tam.

⁴⁴⁴ Egon Remec-Borut, ustni vir.

⁴⁴⁷ Vladimir Krivic, izjava 8. januarja 1976, ustno.

⁶⁴⁸ Egon Remec-Borut, ustni vir.

⁴⁴⁹ Operativno poročilo štaba 11. dalmatinske udarne brigade štev. 67 z dne 1. julija 1945, AVII, štev. reg. 18-1/11, k. 1101.

⁶⁵⁰ »50 prav tam.
⁶⁵¹ Prav tam.
⁴⁵² Arhiv poveljstva partizanske straže Bistrica v Rožu, fase. 343/IV v IZDG.
⁶⁵³ Fascikel radijskih brzojavk 46/1 v IZDG.
⁶⁵⁴ Dr. Dušan Biber »Nova Jugoslavija u sudbonosnim poratnim trenucima«, Vjesnik u srijedu, od štev. 1100 do 1121, Zagreb 1973.
⁶⁵⁵ Mitja Hribovšek »Prekmurska brigada«, str. 208 in 209, tudi Bojna relacija III. J. A. štev. 892 z dne 4. septembra 1945, AVII, štev. reg. 1-1/1, k.292.
⁶⁵⁶ Pismo Jožeta Petrovčiča z dne 19. maja 1972, Mičo Došenovič, magnetofonski zapis z dne 8. januarja 1974 in Stane Režen, beležka z dne 17. februarja 1974.
⁶⁵⁷ Peter S. Brajovič »Operacija, ki je premaknila dan zmage«, Delo, štev. 123, letnik 1975, njegovo pismo z dne 1. septembra 1975 in ustna potrditev Ludvika Boha-Staneta 30. septembra 1975.
⁶⁵⁸ Emerik Paulin-Riko, magnetofonski zapis z dne 13. februarja 1974, in Stane Režen, beležka z dne 17. februarja 1974.
⁴⁵⁹ Poročilo štaba 16. udarne divizije štev. 108 z dne 18. maja 1945, AVII, štev. reg. 31-1/3, k. 953.
⁴⁶⁰ Prav tam.
⁶⁶¹ Pismo Antona Ikovica z dne 26. decembra 1975.
⁶⁶² Operacijski dnevnik 2. bataljona 11. dalmatinske udarne brigade, AVII, štev. reg. 1—13, k. 1101.
⁴⁶³ Prav tam.
⁴⁴⁴ Operacijski dnevnik 11. moto-streljaške brigade, AVII, štev. reg. 28—58, k. 1101.
⁶⁶⁵ Operativno poročilo štaba U. dalmatinske udarne brigade z dne 1. julija 1945, AVII, štev. reg. 18-1/11, k. 1101.
⁶⁴⁴ Poročilo pomočnika politkomisarja 14. udarne divizije z dne 26. maja 1945, fase. 6957 v zgodovinskem arhivu CK, ZKS, Franci Strle, »Nikoli hlapci več, nikoli«, TV-15, štev. 20 z dne 22. maja 1975 in Peter Štehar, ustni vir.
⁶⁴⁷ Emerik Paulin-Riko, ustni vir.
⁴⁴⁸ Pismo Stanka Smona iz Domžal z dne 12. novembra 1975.
⁴⁴⁵ Bojna relacija štaba 14. udarne divizije, štev. 8 z dne 28. oktobra 1945, fase. 338/1 v IZDG, in Mirko Fajdiga »Zidanškova brigada«, str. 702.
⁴⁷⁰ Mirko Fajdiga, prav tam, str. 702 in 703.
⁴⁷¹ Ujedinjene nacije, zbirka dokumenata 1941—1945, Beograd 1947, str. 16 in 17.
⁴⁷² Prav tam, str. 17.
⁴⁷³ Winston S. Churchill »Triumf i tragedija« (Drugi svetski rat, tom VI), str. 411.
⁴⁷⁴ Herbert Feis »Churchill Roosevelt Stalin«, Borec 1968, str. 567.
⁴⁷⁵ Prav tam.
⁴⁷⁴ Prav tam, str. 645 in 646.
⁴⁷⁷ Uroš Kostič »Trščanska operacija«, rokopis, str. 762 in 763, opomba 1030.
⁴⁷⁸ Prav tam in Janko Jeri »Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni«, CZ 1961, str. 99, opomba štev. 63.
⁴⁷⁵ Prav tam.
⁴⁸⁰ Prav tam.
⁴⁸¹ Bojna relacija štaba III. J. A. štev. 892 z dne 4. septembra 1945, AVII, štev. reg. 1-1/1, k. 292, Mirko Fajdiga »Zidanškova brigada«, str. 703, dr. Miroslav Stiplovšek »Šlandrova brigada«, str. 697, in spomini pisca F. Strleta.
⁴⁸² Mirko Fajdiga in dr. Miroslav Stiplovšek, prav tam, in spomini pisca F. Strleta.
⁴⁸³ Mile Pavlin »Jeseniško-bohinjski odred«, str. 289.
⁶⁸⁴ Operativno poročilo štaba 11. dalmatinske udarne brigade z dne 1. julija 1945, AVII, štev. reg. 18-1/11, k. 1101, in pismo Ivana Guva z dne 19. januarja 1976.
⁴⁸⁵ Egon Remec-Borut, ustni vir.
⁴⁸⁴ Prav tam in dr. Jurij Felaher ter dr. Jože Goričar, fase. 343/V v IZDG.
^{»J} povelje Komande koroškega vojnega področja z dne 20. maja 1945, fase. 649/X v IZDG, spomini Janka Prezlja-Staneta, peti zvezek, str. 72, in Tomaž Sušteršič-Tom, izjava z dne 23. decembra 1976, ustno.
⁴⁸⁸ Brzojavka Edvarda Kardelja, Zgod. arhiv CK ZKS, depeše 12/1945.
⁴⁸⁹ Vetrinjska tragedija, Cleveland 1960, str. 19.

6» prav tam, str. 19, 20 in 24.
691 prav tam, str. 24.
692 Prav tam, str. 22.
693 prav tam, str. 21 in 22.
6.4 Prav tam, str. 23, 140 in 141.
695 Prav tam, str. 23.
696 prav tam, str. 25.
697 Prav tam.
698 prav tam.
6.9 Prof. dr. Stanko Peterin, Inštitut za mednarodno pravo, Ljubljana,
ustni vir.
700 Ujedinjene nacije, zbirka dokumenata 1941—1945, Beograd 1947, str.
17 in 18, in pojasnila prof. dr. Stanka Peterina.
701 Dr. Dušan Biber »Nova Jugoslavija u sudbonosnim poratniin tre-
nucima«, Vjesnik u srijedu, od štev. 1100 do 1121, Zagreb 1973.
702 Vetrinjska tragedija, Cleveland 1960, str. 52.
703 Operativno poročilo štaba 11. dalmatinske udarne brigade z dne 1.
julija 1945, AVII, štev. reg. 18-1/11, k. 1101.
704 Vetrinjska tragedija, str. 26, 27 in 40.
705 Prav tam.
706 Prav tam, str. 27, 28, 29, 30 in 31.
707 Prav tam, str. 33.
708 Prav tam, str. 30 in 40.
709 Prav tam, str. 60, 61, 62 in 66.
710 Prav tam, str. 60 in 63, in Jernej Teropšič, ustni vir.
711 Lado Ambrožič-Novljan »Cankarjeva brigada«, str. 280 in Katia Ilenič
712 Vetrinjska tragedija, str. od 28 do 41.
713 prav tam, str. 41.
714 Prav tam, str. 28.
715 Prav tam, str. 41.
716 Prav tam, str. 45.
717 Prav tam, str. 47 in 48.
7» Dr. Dušan Biber »Nova Jugoslavija u sudbonosnim trenucima«,
Vjesnik u srijedu, od štev. 1100 do 1121, Zagreb 1973.
719 Prav tam.
720 Prav tam.
721 Ivan Jan-Srečko, pismo.
722 Ivan Dolničar-Janošek, magnetofonski zapis s popravki izjave.

KRATICE

AVII	— arhiv Vojnoistorijskeg instituta (arhiv vojno-zgodovinskega inštituta) JLA v Beogradu
VII	— Vojnoistorijski institut (vojno-zgodovinski inštitut)
IZDG	— Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani
INV	— Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani
KPS	— Komunistična partija Slovenije
CK KPS	— Centralni komite Komunistične partije Slovenije (do leta 1952)
ZKS	— Zveza komunistov Slovenije
CK ZKS	— Centralni komite Zveze komunistov Slovenije (po letu 1952)
SKOJ	— Savez komunistične omladine Jugoslavije (Zveza komunistične mladine Jugoslavije)
Obkom SKOJ	— Oblastni komite Zveze komunistične mladine
SPŽZ	— Slovenska protifašistična ženska zveza
SNOS	— Slovenski narodnoosvobodilni svet
PNOO	— Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor
NOV in POJ	— Narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Jugoslavije
NOV in POS	— Narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Slovenije
JA	— Jugoslovanska armada
JLA	— Jugoslovanska ljudska armada
KVP (ali K. V. P.)	— Komanda koroškega vojnega področja
SNOB	— Slovenska narodnoosvobodilna brigada
SNOUB	— Slovenska narodnoosvobodilna udarna brigada
Ozna	— Oddelek za zaščito naroda (varnostna služba)
KNOJ	— Korpus narodne obrambe Jugoslavije (varnostne sile)
SDK	— Srbski dobrovoljački korpus (srbski prostovoljski korpus, kvislinška formacija Nedičeva in Ljotičevega kova)

Lado Ambrožič-Novljan

ODMEVI

Avtor knjige VELIKI FINALE NA KOROŠKEM me je v prvi in v tej, drugi izdaji označil za mentorja. Tako zaupanje je zame zelo laskavo, vendar je Strle zagrešil to, da me o svojem zaupanju ni obvestil niti mi ni dal priložnosti, da bi se o drugi, dopolnjeni izdaji pomenila, kot je to v navadi med delavci, ki ustvarjajo kulturna dela in imajo v teh odnošajih ustrezen način obnašanja. Z mojim mentorstvom temu zgodovinskemu delu nastajajo na ta način neka nesoglasja in očitki, da v svojih ocenah in stališčih do tega dela nisem bil dosleden. Naj omenim še, da je izid prve izdaje VELIKEGA FINALA naletel na razmeroma velik odziv javnosti, saj obravnava zgodovinsko temo, ki je bila do sedaj zelo slabo in površno obdelana. Gre za sklepne boje in operacije enot IV. operativne cone na Štajerskem in na Koroškem v drugi svetovni vojni. Mnogi so Strletovo delo sprejeli z odobravanjem, nekateri pa s kritičnimi pripombami, ki se nanašajo zlasti na način Strletovega pisanja in na njegova stališča do drugih enot jugoslovanske armade. Kot je znano, je pisatelja vzpodbudilo k pisanju te knjige spominsko in publicistično delo Milana Baste, ki je bil ob koncu vojne politični komisar 51. divizije »Vojvodinske«, ki je sodelovala v sklepnih bojih za osvoboditev Koroške.

Izkoriščam priložnost, ki mi jo je dal na voljo pisatelj te knjige, da v posebnem poglavju pojasnim svoja stališča do tez in trditev avtoja in da razjasnim, kako je potekalo delo, ki naj bi povedlo VELIKI FINALE v knjižnico NOV in POS. Moja želja je, da bi na teh straneh izluščili bistvo vprašanj, ki so obravnavana v tem delu in ga ločili od drugih, manj bistvenih, ki pa so upravičeno povzročila zelo ostre kritike.

Ko je bila komisija za zgodovino pri svetu za negovanje revolucionarnih tradicij pri predsedstvu republiškega odbora

ZZB NOV Slovenije obveščena, da je odbor Tomšičeve brigade zaupal Franciju Strletu naj napiše zgodovino te brigade, me je na predlog Strleta imenovala za njegovega mentorja. Mentorstvo sem sprejel. Medtem pa je Strle že pripravljaj krajše delo o VELIKEM FINALU NA KOROŠKEM, ki ga je hotel končati, preden bi se lotil raziskovanja zgodovine Tomšičeve brigade. Mislim, da je tipkopolis imel nekaj manj kot 300 strani. Ko sem ga prebral, mi je bilo delo všeč in menil sem, da bi dopolnjeno in popravljeno sodilo v knjižnico NOV in POS, saj bi zapolnjevalo vrzel v našem zgodovinopisju; o sklepnih bojih na Štajerskem in na Koroškem namreč do tedaj še ni bilo takih del, ki bi razsvetlila znamenite dogodke konec druge svetovne vojne, ki se je na slovenskem ozemlju zavlekla prav do 15. maja 1945. Boji enot IV. operativne cone so bili tedaj tako zapleteni in tako pomembni za zgodovino druge svetovne vojne in za določitev bojnih zmogljivosti enot naše armade, da sem delo Francija Strleta pozdravil in ga predložil predsedniku omenjene komisije za zgodovino polkovniku Zdravku Klanjščeku s predlogom, da ga na prvi seji komisije predloži v obravnavo in v razpravljanje, da bi ga vključili v knjižnico NOV in POS. Komisija je o predloženem delu Francija Strleta razpravljala in je sprejela predlog, naj se vključi v knjižnico NOV in POS, ko ga bo avtor dokončal in ga še izpopolnil po predlogih recenzentov. Avtor Strle se je s takimi sklepi strinjal in je začel izpopolnjevati predloženo delo. Kot uradna recenzenta za VELIKI FINALE sva bila na sestanku zgodovinske komisije določena jaz in polkovnik Klanjšček. Franci Strle je VELIKI FINALE kaj kmalu dopolnil in delo končal v najkrajšem roku. Bilo je zelo razširjeno in je obsegalo kakih 400 strani. Delo sva s Klanjščkom prebrala in posredovala avtorju mnogo pripomb.

Najprej je treba pojasniti, kakšno je delovanje komisije za zgodovino pri Svetu za razvijanje tradicij NOB, ker se nekateri posamezniki čutijo poklicane ocenjevati delovanje te ustanove predsedstva Zveze združenj borcev NOV Slovenije, ne da bi njeno delovanje dobro poznali. Komisijo sestavljajo javnosti dobro znani strokovnjaki, predvsem kvalificirani zgodovinarji (Ferenc, Zevart, Titel, Križnar, Stiplovšek in drugi) pa tudi kvalificirani delavci iz vojaških vrst, ki se že dolgo ukvarjajo z raziskovanjem zgodovine NOB (Petelin, Klanjšček, Ambrožič in drugi). Vsi so publicisti ali pisatelji, ki so objavili

eno ali več del s področja zgodovine druge svetovne vojne. Težnja tako kvalificirane sestave komisije za zgodovino je vzpodbuditi zavest o potrebi raziskovanja zgodovine NOB, avtorjem pa pomagati pri znanstvenem pristopu k delu. Slednje je najvažnejša težnja komisije za zgodovino, ki je obrodila tudi sadove, saj so zgodovine raznih enot narodnoosvobodilne vojske Slovenije vedno bolj prežete z zavestjo, da bi poiskali pravo zgodovinsko resnico in to tudi postavljali v ospredje v svojih delih. Dela, ki niso v skladu s takim pojmovanjem, ne morejo dobiti podpore v komisiji za zgodovino.

Recenzenti, ki jih večinoma iz svojih vrst imenuje zgodovinska komisija, se čutijo dolžne, da avtorjem ponudijo več kot pa zgolj občo oceno njihovega dela. Recenzenti ves čas spremljajo nastajanje dela in ponujajo avtorjem svoje usluge, da bi bilo delo čim bolj opravljeno. Pripravljeni so po večkrat prebrati predloženo delo in pomagati z nasveti, zlasti tistim avtorjem, ki je obravnavano delo njihov prvenec. Pri tem ne vsiljujejo avtorjem svojih stališč in mišljenj, ampak le opozarjajo na napake in napačna stališča. Stvar in pravica avtorjev je, ali sprejemajo sugestije recenzentov v celoti ali deloma ali pa sploh ne. Ko je tako delo pripravljeno in končano, ga komisija za zgodovino kot celota oceni in predlaga, ali naj se vključi v knjižnico NOV in POS ali ne. Poudariti moram, da je tako delo recenzentov zelo zamudno in da zahteva veliko potrpežljivosti in takta. Prinaša pa uspehe in razvija kvaliteto predloženih del.

Ko sva s polkovnikom Klanjščkom dobila od Strleta rokopis prve izdaje VELIKEGA FINALA, sva ravnala kot je navedeno. Bilo je mnogo pripomb pa tudi veliko pohvale na račun Strletovega dela. V prvi vrsti je Strle raziskal prizadevanja enot IV. operativne cone, med katerimi je bila najmočnejša in najpomembnejša Štirinajsta divizija. O teh znamenitih bojih smo do Strletove knjige imeli kaj malo del, na katera bi se mogli v celoti oslanjati in ki bi nam mogla osvetliti bojne dogodke ob koncu vojne na Štajerskem in Koroškem. Bili so na voljo le bolj spominski zapisi ali izjave ali zapisi o nekaterih epizodah, ki so pojasnjevale nekatera zgodovinska dogajanja. Pač pa je bilo na voljo precej dokumentov iz te dobe, objavljenih v VI. delu Zbornika dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni narodov Jugoslavije, 19. knjiga, ki je izšla

leta 1975. Ta knjiga objavlja dokumente iz sklepnega dela vojne na Slovenskem. Prva, 2. in 3. knjiga tega zbornika pa obravnavajo gradivo o operacijah 1., 2. in 3. jugoslovanske armade v omenjenem obdobju. Bolj povezano in širše obravnavata sklepne boje na Slovenskem obsežna monografija vojaškega zgodovinskega inštituta in inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, ki je izšla julija 1976, in druga izdaja marca 1977 pod naslovom Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945. Najmikavnejša tema zapisov in raznih spominov je seveda bila opisovanje kapitulacije vrhovnega komandanta nemške balkanske grupacije generala Löhra, saj je njegova vdaja pred štabom IV. operativne cone imela zelo velik politični in vojaški pomen. Strle je v kratkem času zbral s svojo izredno pridnostjo in spretnostjo potrebne podatke, med njimi največ osebnih pričevanj, da je mogel napisati zgodovino sklepnih borb enot IV. operativne cone v drugi svetovni vojni, čeprav ni uporabljal zgoraj omenjenih zbornikov in monografije o osvobodilni vojni na Slovenskem 1941—1945. Njegovo delo sva recenzenta ocenila kot pomemben prispevek k zgodovini narodnoosvobodilne vojne na Slovenskem in sva ga bila tudi vesela. Pripominjam, da je to tudi poglobljena tema Strletovega dela. Ne smemo prezreti, da so se tedaj partizani na Štajerskem in Koroškem morali ubadati s skoraj nepremostljivimi težavami. Glavni štab Slovenije je prednje postavljaj težke bojne in politične naloge: osvoboditi je bilo treba tisti del avstrijskega državnega ozemlja, na katerem živijo Slovenci, ki so se med vojno edini organizirano uprli z orožjem v roki nacizmu, mnogo prispevali k osvoboditvi Avstrije in dali najpomembnejši delež, da si je Avstrija mogla zagotoviti neodvisnost in ponovno samostojnost, izjavljajoč tudi svoja bojna in politična prizadevanja za uničenje nacizma na Avstrijskem. Toda IV. operativna cona se ni mogla z vso močjo lotiti te naloge. Z južovzhoda so se namreč začele valiti vojske pod poveljstvom generala Löhra ter so hitro napolnilne prostor med Celjem in Dravogradom. V sestavi teh vojska so bile tudi ustaške divizije z ustaško vlado, nadalje vse bojne grupacije, ki so se na Balkanu in v Jugoslaviji borile z Nemci vred proti jugoslovanski armadi. V sestavi te sovražne grupacije, ki so jo potiskale proti avstrijski meji prva, druga in tretja jugoslovanska armada, je bilo kakih 300.000 vojakov in nekoliko civilnega prebivalstva. Glavna smer njihovega pohoda

je držala čez koroške gore, zlasti pa so se usmerjali proti Dravogradu, kjer sta bila dva mosta za prehod čez Dravo. Toda sovražnih čet niso preganjale le tri jugoslovanske armade. Sovražniki so bežali iz dežele, kjer so počeli grozodejstva, in bali so se maščevanja jugoslovanskih ljudstev. Upali so, da se bodo v Avstriji vdali zahodnim zaveznikom, ki so se že bližali Koroški, položili orožje pred noge zmagovitih Angležev in se tako izognili odgovornosti za vojne zločine, storjene v Jugoslaviji. Enot IV. operativne cone so se tako znašle pred skoraj nerešljivo nalogo, kako zavreti sovražniku pohod v Avstrijo, in izvesti take akcije, da bi bil sovražnik prisiljen kapitulirati. Partizani Štajerske in Koroške so bili na ta način razpeti med poglavitno nalogo, osvoboditi Koroško, kar je bila njihova srčna želja in domovinska dolžnost, ter med nalogo, zavirati bojni pohod Löhrovi balkanski grupaciji. Lahko si mislimo, v kakšnih težavah so bili štabi narodnoosvobodilne vojske na Štajerskem in Koroškem in kakšna politična odgovornost je bila naložena njim in partizanskim borcem. To je bil torej poglaviti predmet razprave Francija Strleta v knjigi *VELIKI FINALE NA KOROŠKEM*, ki jo je avtor zadovoljivo opravil.

Omenil sem, da so tri jugoslovanske armade potiskale generala Löhra proti Celju, Mariboru in proti Avstriji. Bojno delovanje enot IV. operativne cone je torej bilo soodvisno od jugoslovanskih armad, čeprav štab IV. operativne cone in njegova najmočnejša enota Štirinajsta divizija nista imeli pravega stika s temi armadami. Tretja jugoslovanska armada pod poveljstvom generala Koste Nadža je imela najvažnejšo nalogo. Napredovala naj bi namreč vzporedno s sovjetskimi četami južne ukrajinske fronte (na levem krilu te fronte pa je bila bolgarska otečestvenofrontovska armada, ki je bila podrejena sovjetski vojski) in s hitrim maršem prodrla skozi Maribor na avstrijsko Koroško, tam pa bi se spojila z enotami četrte jugoslovanske armade, ki naj bi v tem času iz tržaškega območja že prodrle v bližino Celovca. To je bil operativni plan za obkolitev vse Löhrove vojske, ki bi bila tako prisiljena kapitulirati. Vendar se ta načrt ni izpolnjeval, kot je bilo zaželeno. Na poti so stale mnoge ovire, tudi subjektivne narave, in če se IV. operativna cona v takih razmerah ne bi bila tako sijajno znašla, bi bil velik del sovražne vojske pobegnil v Avstrijo.

Kako so potekale operacije jugoslovanskih armad, zlasti pa premiki tretje armade, do sedaj še ni popolnoma raziskano. To je zanimivo poglavje iz zgodovine naše narodnoosvobodilne vojne, ki čaka na vojnega zgodovinarja, da ga razišče in pojasni. Franci Strle se je kajpak moral v svojem delu dotakniti tudi delovanja jugoslovanskih armad, zlasti pa tistih enot tretje armade, s katerimi so čete IV. operativne cone prišle v stik in se skupaj z njimi borile. Franci Strle se je spustil v svojem delu v polemične diskusije o napakah, ki naj bi jih bile zagrešile enote jugoslovanskih armad, češ da so bile prepočasne in da niso izpolnjevale nalog. Pri tem se je spustil v razpravo o tem, katere enote so več prispevale k operativnemu uspehu v borbi s sovražnikovimi divizijami, kdo ima večje zasluge za Löhrov poraz in kdo je zajel več sovražnih vojakov. Razume se, da taka razprava pripelje do nepravilnih stališč in obtožb ter razprav o malenkostih, ki ne pripeljejo nikamor. To je slabo, zlasti če taka razprava ne temelji na zgodovinsko raziskanem torišču in se torej oslanja na bolj ali manj površne podatke. To je bila slabost Strletovega dela, ki je bila takega značaja, da jo je bilo treba spraviti v sklad s splošnimi načeli o obravnavanju zgodovine, kot smo jih bili vpeljali in jih bili vajeni v knjižnici NOV in PO S. Naj navedem nekoliko primerov iz Strletove knjige, ki nam bodo osvetlili avtorjev pristop k temi o sodelovanju enot IV. operativne cone in jugoslovanskimi armadami. To velja zlasti za 51. divizijo »Vojvodinsko«, ki je bila v sestavi tretje jugoslovanske armade. Z njo so se največkrat borile in povezovale enote IV. operativne cone.

Na strani 346 je objavljena skica, ki ponazarja obkolitev in vdajo jedra ustaške vojske na Libučki gmajni 15. maja 1945. S fronte sta zaprli pot ustašem Zidanškova brigada in oddelek britanskih tankov, tesno ob južnem boku je bil 3. bataljon Tomšičeve brigade, tesno ob severnem boku pa deli 7. in 8. brigade 51. divizije. V podnapisu pa trdi avtor, da so samo enote XIV. divizije zaprle pot ustašem proti zahodu. S tem izključi iz bojnega prizadevanja enote 51. divizije. Na strani 394 je sklep o zaslugah za vdajo ustašev in četnikov pri Pliberku 15. maja 1945. Strle zatrjuje, da je pri tej vdaji 3. jugoslovanska armada vsekakor prispevala svoj delež, vendar pa »še zdaleč ne tolikšnega, kot bi ji glede na njeno številčnost in bojno moč pripadal. Mnogo šibkejša Štirinajsta jo je pri tem krepko prekosila...« Pripomniti je treba, da je 3. ar-

mada v tej akciji uporabila zelo majhne sile. Ko Strle govori o izročitvi dela slovenskih domobrancev enotam jugoslovanske vojske (str. 425), trdi, da so »skupne operacije v deželi onstran Karavank ... v povezavi z Britanci vodile samo enote IV. operativne cone oziroma XIV. udarne divizije...« in pri tem izpusti dejstva, ki jih je bil že preje potrjeval, da se je na Koroškem boril motorizirani odred četrte jugoslovanske armade in enote tretje jugoslovanske armade. Ko navaja izjavo Franca Severja-Frante o podpori civilnega prebivalstva partizanskim enotam (str. 448), citira tudi tisti del njegove izjave, ki pravi, da so enote 3. jugoslovanske armade imele »prav zaradi tega večje žrtve in manjše uspehe, ker niso mogle ali znale ustvariti dobre povezave s slovenskim prebivalstvom v tem delu Koroške...« Res je, da enote jugoslovanskih armad, ki so bile sestavljene pretežno iz borcev s srbskohrvatsko govorečih področij zaradi nepoznavanja slovenskega jezika in koroškega narčja niso imeli takih pogojev za povezavo s prebivalstvom kot slovenske partizanske enote, vendar ne moremo zanikati sposobnosti teh enot za ustvarjanje pristnih in pristrčnih odnosov s prebivalstvom, kjerkoli so se borile, kar so dokazovale na svojih bojnih poteh po Jugoslaviji. Strle na strani 450 govori o soodvisnosti operacij štirih jugoslovanskih armad in enot IV. operativne cone in pravi, da sta bili pri uspehih odločilni »notranja trdnost in bojna sposobnost enot 14. udarne divizije. To se je pokazalo ob stikih z drugimi enotami naše armade, ki položaju in sovražniku sploh niso bile kos, čeprav so bile številčno enako močne ali celo močnejše kakor enote 14. divizije.« Taka trditev je zelo neutemeljena in skuša po nepotrebnem prizadeti ugled enot jugoslovanske armade.

Posebej je treba omeniti, kako Strle polemizira s političnim komisarjem 51. divizije Milanom Basto. Milan Basta je namreč izdal knjigo, v kateri opisuje boje te divizije na Štajerskem in Koroškem. Ta knjiga je pravzaprav spodbudila Strleta k pisanju VELIKEGA FINALA. Res je, da se Basta pri opisovanju dogodkov na Koroškem ni posebno potrudil, da bi dojel težave partizanskih enot IV. operativne cone pri obvladovanju velikih in pomembnih nalog. Sicer so njegovi zapisi le spominski in obdelani na publicističen način. Torej ne zahtevajo, da jih obravnavamo kot zgodovinsko razpravo. Način Strletove polemike z Basto pa ni primeren za pisatelja, ki želi, da bi bilo njegovo delo ocenjeno kot pravo zgodovinsko delo.

Tako npr. na strani 310 brez potrebe in razloga komentira skico o bojih 51. divizije z ustaši in omalovažujoče trdi, da »tudi ta skica izpričuje, da je ustaško poveljstvo taktično prekosilo štab in enote 51. divizije, ki so se morale umakniti čez Dravo.

S tem je bila pot za ustaše proti zahodu odprta.« Strle pa pozablja, da je bila približno podobna situacija pri Borovljah 10. in 11. maja 1945. To pot je bila akcija slovenskih domobrancev in Nemcev usodna za enote IV. operativne cone, za kar pa Strle nima tako kritičnih ocen kot za 51. divizijo. S trditvijo, da so ustaši zaporo dveh bataljonov Tomšičeve in 1. bataljona Slandrove brigade pri Poljani zaobšli in se izmuznili proti Pliberku skozi položaje, ki bi jih bili morali braniti Vojvodinci, (51. divizija, op. L. A.) ki da so se z umikom bojem izognili, očita Strle 51. diviziji pobeg s položaja. (Str. 322.) O umiku

51. divizije govori Strle na več mestih, npr. na str. 326. To je samo del navedb iz Strletovega dela. Kadarkoli zadene na 51. divizijo in na njenega političnega komisarja, spusti puščice, ki večidel niso upravičene, čeprav na nekaterih mestih tudi pohvali delovanje enot 51. divizije. Knjigi Milana Baste ni bilo potrebno posvetiti toliko pozornosti in jeze iz razlogov, ki sem jih že obrazložil. Zgodovini po 32 letih ni treba iskati krivcev za nekatere bojne neuspehe, pač pa opisati boje, njihovo vzročno povezavo z okolnostmi in razmerami, ki so tedaj vladale na bojišču, in se dokopati do objektivnih dognanj, da bi se na podlagi ugotovljenih zgodovinskih dejstev učili in izpopolnjevali naše znanje o taktiki in bojni veščini. Sem pa seveda spada tudi analiza napak, ki smo jih storili.

Osvobojanje Koroške je bila, kot smo povedali, poglavitna naloga slovenskih bojnih enot. Kakšne politične akcije so se pravzaprav razvijale okoli vprašanja udeležbe Jugoslavije pri teh operacijah za osvoboditev Koroške in o prihodnosti tistih področij na Koroškem, kjer prebivajo Slovenci, danes še ne vemo prav natančno. Res je, da so se naše enote s težkim srcem umikale z ozemlja, ki so ga bile osvobodile, in so čutile veliko odgovornost za prihodnost našega naroda. Strle ni imel na voljo dokumentov, ki bi mu omogočili postavljati kakršnekoli trditve glede zakulisnih bojev okoli Koroške. Danes so odprte velike možnosti za seznanjanje s tedanjimi razmerami. Vedeti moramo, kaj je sodila o prihodnosti angleška vlada in kakšen je bil glede tega sporazum med tremi velikimi. Kaj je bila pripravljena storiti Sovjetska zveza glede Slovenske Koroške?

Kakšna je bila mednarodna akcija naše vlade o tem vprašanju? Kakšna je bila realna moč naših oboroženih sil, da bi si Jugoslavija priborila pravico postavljati zahteve glede Koroške? O teh zelo perečih vprašanjih nam bodo morali zgodovinarji dati v kratkem ustrezne odgovore. Razumljivo je, da se Strle ni mogel spuščati globlje v razpravo o osvobajanju in prihodnosti slovenskega dela Avstrijske Koroške. Kljub temu si je dovolil z navidezno nepomembnimi opombami posegati v te zadeve, pri čemer ni dosegel nič drugega kot hudo kri in razna ugibanja o tem, ali je bilo za osvoboditev Koroške vloženo res uporabljenega zadosti napora in ali nismo popustili prezgodaj. Vsekakor je nevzdržna metoda, po kateri se citira na hitro roko napisan napotek za akcijo in se na podlagi tega nepreverjenega in nezadostnega dokumenta namiguje na slabosti velikih političnih sklepov in akcij. (Glej opombo na strani 373.)

Navedel sem le nekoliko primerov iz Strletove knjige, ki so privedli do tega, da sem kot recenzent zahteval in priporočil, naj se knjiga dopolni, nakar bo zrela za objavo v Knjižnici NOV in POS. Ustnih in pisemnih pripomb obeh recenzentov je bilo veliko. Nanašali so se še na nestrokovne ocene o razmerah in akcijah, na nezadostno dokumentirana stališča in mnenja, na površne in pavšalne trditve, na pretiravanja in tako dalje. Strle pripomb recenzentov v celoti ni sprejel, pač pa je le delno dopolnil tekst. Odločil se je, da bo knjigo izdal v samozaložbi.

Kritika, ki sem jo izrekel na tem mestu, je bila posledica nujne potrebe, da se ob izidu prve in druge dopolnjene izdaje VELIKEGA FINALA NA KOROŠKEM razjasni delovanje recenzentov komisije za zgodovino pri svetu za razvijanje tradicij NOV ter moja stališča in ocena o Strletovem delu glede na to, da me je na koncu knjige imenoval za mentorja.

Razume se, da je moje mnenje o tej knjigi še nadalje veljavno v obliki, kot je na tem mestu izraženo. Vsekakor ne bi bilo dobro razvrednotiti tisti poglavitni del Strletovega dela, ki je nastal z veliko prizadevnostjo in z velikim trdom. To je raziskava zgodovine tistega obdobja naše narodnoosvobodilne vojne, ki je bilo za slovenski narod tako pomembno, a tudi boleče. Želim, da bi knjiga bila prispevek k raziskovanju zgodovine druge svetovne vojne na ozemlju Jugoslavije in Avstrij-

ske Koroške, in upam, da bo avtor, ki mu prijateljsko želim uspeha v njegovem nadaljnjem delu, v primeru, če bo VELIKI FINALE NA KOROŠKEM dozorel še za tretjo izdajo, poskušal povečati vrednost svojega dela s tem, da se bo poglobil v zgodovino tistega časa in ji skušal dati pravilno in objektivno podobo.

POPRAVKI

Str. 54 — fotografiji sta zamenjani. Tista, ki je spodaj, bi morala biti zgoraj in obratno.

Str. 88 — opomba (8. vrstica) »Triplaka«, pravilno je »Toneta Tri piata«.

Str. 98 — besedilo v sredi med fotografijama avtomobili, pravilno avtomobili.

Str. 155 — drugi odstavek četrta vrstica. Požrt je »i«, pravilno »so se tudi ti«.

Str. 161 — drugi odstavek peta vrstica »obši«, pravilno »obšli«.

Str. 171 — tretji odstavek (besedilo v nemščini) zametirano. Četrta vrstica je odveč, manjka pa besedilo: »Titotrupen ist Waffenruhe angetreten. Kamandierende Offi-«

Str. 283 — tretji odstavek šesta vrstica »Brž ko je uvidel,« pravilno »Brž je uvidel,«

Str. 448 — šesta vrstica osnovnega besedila »sicer a vsem ozemlju«, pravilno »sicer na vsem ozemlju«

Zaradi dodatnih vneskov številke v kazalu krajev, enot in imen od 471 do 480 ne držijo. Za ta in morebitna druga dejanja tiskarskega škrata se najvljudneje opravičujem.

Avtor

KAZALO KRAJEV, ENOT IN IMEN

A	
Aberšek Stane 162, 282	2. jugoslovanska armada 174
Adamič Miloš 232	3. jugoslovanska armada 120
Ajdovščina 101, 102	172, 179, 182, 184, 235, 238, 241,
Albanija 166	246, 247, 253, 257, 279, 280, 289,
Alexander Harold 14, 215, 393,	307, 315, 341, 359, 367, 379, 394,
405	395, 401, 406, 439, 440, 447, 448,
Altič Karla 371, 374	458, 463, 464, 468, 474
Ambrožič Lado, ml., 471	4. jugoslovanska armada 70, 96,
Ambrožič Lado-Novljan 182,	97, 99, 103, 107, 111, 121, 122,
184, 185, 186, 235, 246, 289, 457,	124, 125, 127, 129, 133, 141, 212,
458, 466, 469, 475	213, 214, 216, 221, 243, 248, 279,
Ames P. H. 414	379, 386, 392, 409, 421, 426, 428
Ankrst Ciril 88, 224	britanska 8. armada 386, 420,
Antončič Anton 29	425
Antonovič Dominko 97	zavezniška 15. armadna skupina
Anzeljc Matija-Bogdan 38	424
Apovnik Janez-Zdovc 323	Rdeča armada 13, 22, 120, 133,
Apovnik Pavla 319, 464	182, 226, 237, 381
Apovnik Stanko 319, 464	bolgarska otečestveno-frontov-
Arakovič, general JA, 213	ska armada 180, 182, 381
Arih Ivan 107, 455	skupina armad E (Löhrova ar-
Arihova peč 371	mada) 60, 140, 146, 164, 167,
Arja vas 165, 281	184, 250, 252, 261, 275, 338, 340,
armade in armadne skupine:	368, 441
Jugoslovanska armada 9, 13, 67,	nemška 2. tankovska armada
70, 87, 92, 95, 113, 120, 121, 125,	70, 156, 182
129, 133, 145, 146, 150, 167, 172,	Arnej (kmet) 300
201, 209, 212, 221, 223, 226, 229,	Atanasov Sterij 292
230, 235, 237, 246, 272, 277, 278,	Avbelj Viktor-Rudi 121, 141,
279, 280, 282, 289, 295, 309, 317,	213, 459
328, 340, 341, 344, 349, 353, 354,	Avsenik Janez 88
357, 359, 362, 378, 379, 382, 385,	
386, 388, 390, 392, 394, 395, 398,	B
401, 404, 405, 408, 409, 414, 419,	Badgastein 208
420, 426, 428, 435, 436, 437, 440,	Badovinac Danica 287
441, 447, 449, 471, 477	Bajdiše 79, 83, 84
1. jugoslovanska armada 238,	Bajdiška Borovnica 207, 220
357, 367	Bajlec dr. Fran 413

Bajželj Pavle 74, 87, 88, 89, 91, 459, 446

Bakic Aleks and ar 280

Balkan (Balkanski polotok) 9, 96, 379, 385, 444

Baloh Jože 115

Baloh Pavle-Peter 180

Banija 300

Bari 360

Barre P. H., britanski major, 414, 422

Basaj dr. Jože 413

Basta Milan 172, 247, 249,257, 266, 289, 311, 321, 340,345,347, 349, 350, 352, 353, 355,356,359, 368, 381, 439, 450, 463,464,465, 471

Baška grapa 102, 107

Baško 227

Baško jezero 453

Baštej (kmet) 326

Batagelj Milan 412

bataljoni:

1. bataljon Tomšičeve 9, 15, 43, 44, 45, 46, 47, 53, 116, 191, 193, 236, 257, 264,266, 309,317, 318, 319, 322, 323,324, 325,326, 330, 361, 382, 383,400, 438,439, 461

2. bataljon Tomšičeve 12, 44, 45, 46, 47, 53, 59, 116, 168, 191, 196, 235, 236, 251,253, 255,257, 261, 262, 263, 264,266, 267,294, 308, 309, 317, 318,319, 322,323, 324, 325, 328, 383,396, 400,438, 439, 452, 453, 455

3. bataljon Tomšičeve 18, 44, 45, 53, 168, 169, 171, 172, 196, 235, 251, 253, 255,257, 261,263, 264, 266, 267, 295,309, 317,318, 319, 336, 342, 348,354, 355,363, 365, 382, 388, 395,401, 438,439, 452, 461, 474

4. bataljon Tomšičeve (internacionalni) 23, 44, 45, 46, 47, 56, 116, 269, 270,271, 272,317, 319, 336, 363, 364,365, 397,401, 452, 453

1. bataljon Šercerjeve 38, 191

2. bataljon Šercerjeve 38, 42, 112, 113, 191, 453

3. bataljon Šercerjeve 39, 191

4. bataljon Šercerjeve (jurišni)- 23, 36, 42, 191

5. bataljon Šercerjeve (madžarski) 36, 42, 190

2. bataljon Cankarjeve 357

1. bataljon Slandrove 135, 177,, 239, 248, 267, 317, 318, 319, 322, 224, 225, 330, 438, 439

2. bataljon Slandrove 135, 136,, 177, 238, 239, 248, 271, 342

3. bataljon Slandrove 23, 238,, 271, 342

1. bataljon Zidanškove 137, 175

2. bataljon Zidanškove 137

3. bataljon Zidanškove 137, 336, 342, 395, 439

4. bataljon Zidanškove 137, 271, 343

5. ali Ruski bataljon Zidanškove 23, 137, 236, 237

1. bataljon Bračičeve 51, 56, 116,, 117, 206, 207

2. bataljon Bračičeve 52, 116, 207, 208, 228, 334, 396, 437, 439

3. bataljon Bračičeve (jurišni) 23, 116, 207, 386

4. bataljon Bračičeve (internacionalni, kasneje 5. bataljon) 49, 51, 115, 116, 206, 228, 269, 333, 336

4. bataljon Bračičeve (iz bivšega Koroškega odreda) 228

1. bataljon Prekmurske brigade 429

2. bataljon Prekmurske brigade 235, 236,238,241,287, 292,293, 294, 301, 305,306,309, 312,314, 316, 319, 331

3. bataljon Prekmurske 429

4. bataljon Prekmurske 429

Jurišni bataljon 15. divizije 246

Zaščitni bataljon štaba 4. operativne cone43, 142, 144,145, 148, 150, 152,153,154, 242,243, 456

1. bataljon 3. brigade slovenske divizije narodne obrambe (KNOJ) 34, 137, 429

2. bataljon 3. brigade slovenske divizije narodne obrambe 239, 240, 411, 426

3. bataljon 3. brigade slovenske divizije narodne obrambe 59, 182, 240

4. bataljon 3. brigade slovenske divizije narodne obrambe 59, 308, 383

5. bataljon 3. brigade slovenske divizije narodne obrambe 182

1. bataljon 11. dalmatinske udarne 97, 102, 129, 132, 240, 437

2. bataljon 11. dalmatinske udarne 97, 129, 132, 241, 398, 437, 439, 455, 456

3. bataljon 11. dalmatinske udarne brigade 97, 122, 124, 214, 240, 392, 455, 456

4. bataljon 11. dalmatinske udarne 97, 122, 124, 214, 240

3. bataljon 1. tankovske brigade 99

2. bataljon 7. vojvodinske brigade 257, 264, 266, 308, 309, 319, 437,

3. bataljon 7. vojvodinske brigade 310, 332, 345, 347

1. bataljon Jeseniško-bohinjskega odreda 104, 105, 106, 107, 109, 129, 430

2. bataljon Jeseniško-bohinjskega odreda 104, 105, 106, 107, 388, 430

3. bataljon Jeseniško-bohinjskega odreda 108, 109

1. bataljon Kokrškega odreda (4. bat. Zidanškove) 22

1. bataljon Kokrškega odreda (novi) 71, 429

2. bataljon Kokrškega odreda 71, 88, 91, 116, 428, 432

3. bataljon Kokrškega odreda 71, 75, 77, 89, 94, 116, 428, 432, 459

1. bataljon Koroškega odreda 74, 76, 78, 79, 80, 84, 90, 91, 94, 190, 196, 207, 208, 220, 221, 228, 428, 431, 437

2. bataljon Koroškega odreda 80 82, 84, 90, 91, 94, 190, 197, 207, 208, 220, 221, 228, 428, 431, 437

3. bataljon Koroškega odreda 79, 80, 81, 83, 84, 90, 91, 94, 190, 197, 198, 206, 207, 208, 227, 428, 459

Nemški bataljon Koroškega odreda 79, 80, 81, 84, 94, 207, 428, 431

4. ali Cezdravski bataljon Koroškega odreda 62, 63, 64, 65, 190, 191, 278, 428, 431, 433

Beneški bataljon 102

Rezijanski bataljon 102

2. bataljon operativnega štaba za zahodno Primorsko 102

bataljon Ljuba Šercerja Notranjskega odreda 285

1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča 285

bataljon za zvezo 7. SS divizije Prinz Evgen 205

izvidniški bataljon 7. SS divizije Prinz Evgen 205

pionirski bataljon 7. SS divizije Prinz Evgen 205

protitankovski bataljon 7. SS divizije Prinz Evgen 205

1. bataljon »slovenskega« varnostnega zbora 205

Bavarsko 269

Bavec Franjo 455

Bazovica 97

Beč Franc 345, 356

Begunje pri Cerknici 201

Begunje na Gorenjskem 71, 72, 77, 88, 429

Bela krajina 13

Bela (pri Železni Kapli) 53, 56, 78, 81, 196, 270, 323, 333

Belec Ivan-Beli 136

Bele vode 287

Beljak 33, 35, 51, 53, 62, 64, 69, 70, 71, 90, 94, 96, 101, 104, 116, 122, 124, 125, 127, 128, 129, 223, 224, 226, 364, 370, 378, 388, 389, 390, 391, 404, 421, 428, 429, 433, 434, 466

Belščica 71, 72

Bem dr. Danica 64, 89, 453

Bem Ludvik-Slavko 62, 63, 64, 89, 91, 453, 454, 460

Benčič Dragomir-Brkin 13, 16, 19, 24	Borovje 342, 347, 355
Beneška Slovenija 102	Borovlje 35, 60, 68, 69, 74, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 116, 118, 129, 140, 196, 197,199, 204, 205,207, 208, 209, 210,215, 216, 219,220, 221, 222, 224,227, 241, 255,339, 371, 390, 398,408, 411, 413,417, 419, 426, 431,432, 433, 435,436, 437, 439, 456, 457, 459
Bernot Mihael 232	Borovnik Franc 300
Beton Anton-Bojan 78, 90, 190, 208, 219, 426, 454, 455, 458, 459, 460, 466	Bosna 166
Betriani Dara 28	Bošnik Ignac-Brko 9
Bevk Polonca (poročena Luk-man) 28	Bovec 96, 97, 102
Bežigrad v Ljubljani 416	Bovško 109
Biber dr. Dušan 419, 467, 468, 469	Božič (kmet) 44
Bihac 167	Božič Ivan-Jovo 49, 50, 207, 209, 459 465
Bijela pri Kotoru 63	Božič' Lazo-Vuk 49, 207
Bilčovs 60, 65, 66, 67, 68, 432	Brajovič S. Petar-Pero 16, 19, 34, 141, 145,146, 148, 149,150, 153, 159, 161,175, 176, 186,227, 242, 243, 245,247, 249, 273,279, 281, 359, 390,396, 456, 460,463, 465, 467, 468
Bimajerjeva domačija 307	Braslovče 12, 140, 150, 157
Bismarckring v Celovcu 230	Bratkovič Peter-Zvonko 71, 72, 86, 224
Bistrica pri Pliberku 252, 253, 259	Brege 174
Bistrica v Rožu 64, 69, 73, 74, 75, 76, 77, 86, 87, 97, 124, 129, 198 222, 224, 227, 275, 276, 278, 361, 333, 392, 397, 432, 454, 460, 467, 468	Bremec Maks 59
Bitenc Anton 59	Breže 226
Bittner Franc 97, 99, 100, 107, 410, 455, 456, 459, 461, 467	Brežice 174
Bizjak Ludvik-Smrekar 27	brigade:
Bizjak Stane-Koste 370, 374	1. SNOUB Toneta Tomšiča (Tošičeva) 9, 12, 13, 15, 18, 21, 23, 30, 31, 32, 34, 43, 45, 47, 48, 49, 53, 54, 56, 57, 58, 59 116, 142, 168, 169, 171, 172, 190,191, 192, 194, 195, 196 235, 236,250, 252, 253, 254, 255, 257, 261,262, 263, 264, 265, 267, 269, 270,272, 288, 291, 294, 295, 302, 303,305, 306, 308, 309, 313, 317, 318,319, 320, 322, 323, 324, 325, 326,328, 330, 332, 336, 342, 343, 348,354, 355, 359, 361, 362, 363, 364,365, 367, 382, 383, 395, 396, 397,400, 401, 408, 423, 428, 430, 431,433, 437, 438, 439, 452, 453, 455,460, 461, 462, 464, 474, 478
Blatnik dr. Franc 414	2. SNOUB Ljuba Šercerja (Šercerjeva) 12, 13, 21, 22, 23, 30,
Bled 77, 133, 199	
Bloke 190	
Bočna 12, 139	
Bogataj Lado 162, 163, 164	
Bogataj Zlatko 294	
Bogdanovič Geco 102, 125	
Boh Ludvik-Stane 46, 47, 191, 251, 317, 319 396, 453, 455, 458, 460, 461, 462, 464, 468	
Bohinc Andrej 224	
Bohinec Rozika 180	
Bohinj 104, 106	
Bohinjc Ivan-Džon 371	
Bohinjska Bistrica 104, 105, 106, 107, 429	
Bogatej Franc-Rok 371	
Borko Regina-Vojka 28	

31, 34, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 47,
53, 55, 57, 112, 113, 115, 116,
120, 172, 190, 228, 234, 238, 291,
303, 307, 333, 335, 365, 367, 401,
404, 408, 428, 430, 431, 452, 453,
455, 458, 459, 460, 478
3. SNOUB Ivana Gradnika
(Gradnikova) 458
5. SNOUB Ivana Cankarja
(Cankarjeva) 246, 357, 466
6. SNOUB Slavka Slandra
(Slandrova) 11, 12, 13, 16, 17,
21, 22, 23, 26, 31, 34, 134, 135,
136, 138, 139, 140, 141, 164, 174,
177, 178, 184, 228, 238, 239, 267,
270, 271, 276, 288, 291, 317, 318,
319, 322, 324, 325, 330, 337, 342,
350, 365, 367, 389, 401, 408, 426,
429, 436, 438, 439, 456, 457, 461,
464, 465, 468
7. SNOUB Franceta Prešerna
(Prešernova) 458
11. SNOB Miloša Zidanška (Zi-
danškova) 5, 11, 12, 16, 17, 21,
22, 23, 26, 31, 33, 34, 134, 136,
137, 138, 139, 140, 141, 174, 175,
193, 228, 235, 236, 237, 238, 271,
288, 291, 336, 342, 343, 344, 348,
356, 359, 363, 365, 367, 395, 401,
404, 408, 410, 426, 429, 436, 439,
456, 457, 459, 460, 462, 465, 467,
468
12. SNOUB Štajerska 246, 357,
466
13. SNOUB Mirka Bračiča (Bra-
čičeva) 11, 12, 13, 21, 23, 24, 30,
31, 34, 43, 48, 49, 51, 52, 54, 57,
115, 116, 117, 190, 192, 196, 199,
204, 205, 206, 207, 208, 209, 210,
214, 216, 217, 218, 219, 220, 223,
234, 255, 269, 291, 333, 334, 335,
336, 362, 365, 367, 376, 386, 388,
396, 401, 408, 412, 419, 420, 428,
430, 431, 433, 437, 439, 452, 453,
455, 458, 459, 478
19. SNOUB Srečka Kosovela
(Kosovelova) 77
Prekmurska brigada 182, 183,
186, 235, 236, 238, 241, 292, 294,
301, 305, 306, 309, 311, 312, 381,
395, 429, 437, 438, 458, 460, 461,
463, 468
3. brigada slov. divizije narodne
obrambe (KNOJ) 34, 39, 134,
182, 239, 240, 307, 411, 426
Liberte (brigada iz francoskih
političnih kaznjencev) 72, 200,
456, 458
11. dalmatinska udarna brigada
97, 108, 109, 110, 122, 123, 129,
132, 240, 241, 392, 398, 399, 409,
421, 437, 439, 455, 456, 461, 468,
469
Topniška brigada 4. armade 97,
99, 100, 124, 218, 240, 410
1. tankovska brigada 98, 99, 103,
222
6. vzhodnobosenska proletarska
udarna brigada 290
2. krajiška udarna brigada 290
4. krajiška udarna brigada 355
15. majevička udarna brigada
290, 295, 300, 301
12. slavonska udarna brigada
289, 356
Omladinska brigada 40. divizije
270
6. vojvodinska brigada 238, 241,
290, 294, 302, 306, 307, 309, 311,
314, 316, 438
7. vojvodinska brigada 238, 241,
257, 264, 266, 291, 294, 308, 309,
313, 317, 319, 320, 326, 332, 342,
344, 345, 438, 439
8. vojvodinska brigada 238, 241,
291, 294, 307, 309, 313, 342, 344,
438, 439
12. vojvodinska brigada 238, 241,
291, 307, 309, 311, 316, 438
Topniška brigada 51. divizije
238, 291, 306, 438
7. brigada 3. divizije 174
Brišnik Viktor 44, 169, 474, 479
Broman Janez-Cigler 335, 356,
465
Brnce 391
Broz Josip-Tito 11, 14, 21, 33, 87,
91, 94, 96, 121, 122, 127, 150,
152, 153, 157, 158, 169, 170, 174,
186, 199, 222, 223, 227, 246, 277,
279, 304, 345, 373, 377, 379, 386,

389, 391, 393, 402, 405, 406, 417,
419, 420, 424, 425, 426
Bučar dr. France 75, 454
Budak Mile 127
Buenes Aires 423, 459
Bukovnik 57, 115, 189
Bukovska vas 316, 395, 438
Burja Janez-Matjažek 349, 350
Butara Miha-Aleks 8, 446, 458,
459
Butej Janez 374

C

Cankar Hans-Divji lovec 374
Canki dr. Pavao 127
Caserta 60, 167
Cegnar dr. France 375, 376
Celje 18, 21, 23, 31, 32, 139, 140,
141, 156, 163,164, 168,
176, 177, 178,184, 186,
236, 238, 239,245, 246,
254, 270, 350,356, 423,
461
Celjska kotlina 159, 178, 179, 184,
246, 324, 444
Celovec 33, 34,35, 42, 47, 49, 51,
60, 62, 67, 69, 70, 71, 74, 79, 85,
86, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96,
101, 113, 115,116, 118,
125, 127, 133,139, 174,
186, 191, 194,205, 211,
220, 221, 222,223, 224,
227, 228, 229,230, 231,
236, 238, 240,241, 243,
335, 336, 338,340, 343,
361, 363, 367,368, 370,
373, 374, 375,376, 377,
401, 404, 408,409, 410,
413, 414, 421,426, 428,
432, 433, 434,435, 437,
460, 466
Celovška kotlina 53, 112, 118,
119, 120, 141, 189, 192, 196, 372,
386
Centralni komite Komunistične
partije Slovenije (CK KPS)
121, 213, 368
Cerar Tone 229
Cerklanjsko 96

Cerklje pri Kranju 196
Cerknica 201
Cerkno 104
Cetinski Andrej-Lev 49, 50, 51,
52, 207, 209, 296, 458, 459, 465
Chassin Max Lionel 457
Churchill Winston 14, 125, 143,
145, 203, 385, 386, 402, 404, 419,
420, 425, 468
Cigler (kmet) 335, 338, 348, 349,
356, 465
Čilenca v Zagorju ob Savi 135
Cleveland 422, 459, 462, 468, 469
Cof Emil 424
cone:
4. operativna cona 8, 11, 13, 14,
15, 18, 19, 21, 22, 24, 34, 39, 43,
49, 92, 96, 134, 138, 139, 141,
142, 143, 144, 145,149, 150,153,
159, 160, 161, 167, 176, 182,186,
174,175,194, 195, 211,214, 215,219,
188,210,326, 233, 239,242, 244,245,
247,249,250, 251, 260,261, 267,268,
430,437,271, 273, 275,277, 278,279,
281, 289, 336,337,340, 341,344,
347, 349, 450, 351,360, 361,369,
376, 379, 382, 386,387, 389,390,
393, 404, 412, 419,420, 423,425,
426, 433, 434, 435,445, 446,447,
449, 450, 456, 457,458, 461,462,
124,134,464, 466, 467, 468, 474, 475
170,182, Danijel 292, 335, 350, 353,
211,214,465
225,226, (kmet) 44
232,234, Anton-Tomiks 232
246,334, Tone 169, 251
348,354, Viktor-Stane 136, 137,
371,372, 176, 236, 237,339, 342,343,
378,379,355, 356, 382,426, 446,457,
411,461,465, 466, 467,
429,430,
439,441, C

Čabar 421
Čedad 102
Čegovnik (kmet) 308
Čehovin Anton-Jerko 232
Čepe Marica 458, 459
Čerin Olga 180
Cerneče 236
Cerne Jurij 104

Černivec 273, 357
Česen Stane 408
čete:
1. četa 1. bat. Tomšičeve 257, 323
2. četa 1. bat. Tomšičeve 323, 440
3. četa 1. bat. Tomšičeve 323
4. ali težka četa 1. bat. Tomšičeve 323, 325, 361
1. četa 2. bat. Tomšičeve 44, 263
3. četa 2. bat. Tomšičeve 44
Mitralješka četa 2. bat. Tomšičeve 267
4. ali težka četa 2. bat. Tomšičeve 267
1. četa 3. bat. Tomšičeve 44, 169
2. četa 3. bat. Tomšičeve 44, 169
3 četa 3. bat. Tomšičeve 44, 169, 269
1. četa 2. bat. Šercerjeve 38
3. četa 1. bat. Bračičeve 56
Mitralješka četa Bračičeve 206
Nemška četa 4. bat. Bračičeve 51
2. četa zaščitnega bat. štaba 4. op. cone 142, 147
3. četa. bat. Prekmurske brigade 294
4. četa 2. bat. 3. brigade slov. div. narodne obrambe 411
1. četa 3. bat. 1. tankovske brigade 98, 99
2. četa 1. bat. Jeseniško-bohinjskega odreda 104, 105
3. četa 3. bat. Kokrškega odreda 75, 93, 94, 432
Jurišna četa Kokrškega odreda 71, 77, 87, 88, 89, 90, 91, 116, 432
Nemška četa Koroškega odreda 79
Gurska' četa 61
1. četa Cezdravskega bat. Koroškega odreda 65
2. četa Cezdravskega bat. Koroškega odreda 65
3. četa iz Gur 62
4. četa iz Gur 62
Belinova četa 62
Bojeva četa 62
Brankova četa 62

Dankova četa 62
Domnova četa 305
Rejevega četa 62
Čolnik Ferdo 319
Črešnik Albin-Dušan 318
Crna na Koroškem 23, 34, 35, 39, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 53, 54, 56, 57, 59, 78, 156, 238, 242, 243, 244, 245, 247, 248, 250, 252, 267, 269, 283, 285, 291, 313, 318, 331, 332, 341, 347, 356, 357, 361, 371, 400, 405, 408, 430, 438, 448, 466, 479
Crna gora 167, 221, 445
Crna vas pri Ljubljani 423
Crni graben 15, 139, 356
Crni vrh nad Idrijo 102

C

Cirovič Dragan 98, 99, 101, 102, 220, 221, 222, 437, 455, 456, 459, 467

D

Dachau 371
Dalmacija 167
De Angelis Maximilian 156
Dedijer Vladimir 407
Deixelberger 193
Delavec Čveto 106
Delnja vas 124
Demšar Stefan 224
Desna 97
Deutsch-Maceljski 339, 340
Devers Lauckas Jakob 167
Dholica 224
Dijan Marko 216
Dimitrij Georgij 381
divizije:
3. udarna divizija (2. jugoslovanske armade) 174
4. udarna divizija (2. jugoslovanske armade) 174
10. udarna divizija (2. jugoslovanske armade) 174
12. udarna divizija Slavonska 257, 289, 316, 368, 440

14. udarna divizija 7, 8, 9, 11, 13, 14, 15, 16, 18, 24, 25, 26, 27, 28, 38, 43, 49, 51, 53, 112, 114, 116, 118, 120, 122, 133, 138, 139, 141, 156, 166, 170, 171, 172, 173, 176, 178, 179, 182, 184, 186, 188, 189, 190, 191, 199, 200, 201, 212, 218, 219, 235, 237, 238, 241, 247, 249, 251, 252, 254, 255, 257, 260, 262, 266, 268, 270, 271, 277, 278, 279, 280, 281, 284, 288, 289, 291, 302, 303, 319, 320, 328, 332, 335, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 347, 348, 351, 354, 355, 359, 360, 361, 363, 365, 367, 368, 369, 372, 379, 380, 381, 382, 383, 394, 395, 396, 399, 400, 401, 404, 406, 408, 409, 412, 425, 427, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 444, 445, 447, 448, 449, 450, 452, 455, 458, 460, 461, 465, 466, 475, 476

14. SS divizija Galizien 57, 70, 19, 21, 22, 23, 113, 116, 117, 342, 364

4. lovsko divizija 227, 246, 60, 69, 70, 96, 258, 268, 303, 305, 308, 317, 327, 348, 363, 438

181. pehotna divizija 167

264. divizija 166

369. legionarska divizija 166, 167

373. legionarska divizija 166, 175

392. legionarska divizija 167

8. ustaška divizija 247

1. divizija »slovenske narodne vojske« 141

divizion:

3. motorizirani divizion gorskega topništva Topniške brigade 4. armade 97, 99, 100, 124, 214, 218, 240, 410, 455

Djekše 65, 191, 227, 432

Dob pri Pliberku 346, 351

Dobaj na 60

Dobje 60

Dobnik Ivan 180

Dobrava pri Dravogradu 307, 309

Dobrava pri Lipici 310

Dobrča 204

Dobrla vas 58, 59, 112, 115, 200, 270, 272, 317, 333, 378, 397, 400, 433

Dobrna 163, 281, 357

Dobrovlje 23

Dolanc Štane 446

Dole 58

Dolenjska, Dolenjsko 13, 14, 16, 17, 21, 22, 49, 193, 204, 372, 446, 450

Dolenjska cesta v Ljubljani 463

Dolga brda 318, 322, 326, 347

Doli 206

Dolič 162, 173, 186, 193, 194, 281, 282, 285, 288, 290, 295, 297, 301, 315, 395, 438, 457, 458, 465

Dolinar Viktor 82

Dolničar Ivan-Janošek 24, 26, 34, 43, 138, 139, 140, 141, 153, 156, 157, 159, 175, 178, 179, 184, 186, 188, 242, 249, 252, 277, 278,

15. udarna divizija 141, 244, 279, 356, 357

17. udarna divizija Vzhodnobosenska 289, 290, 295, 296, 297, 298, 301, 314, 316, 317, 385, 438

18. divizija 279

19. udarna divizija 97

20. udarna divizija 97

26. udarna divizija 97

29. udarna divizija Hercegovska 133, 204

36. divizija 238, 241, 257, 290, 294, 306, 307, 309, 314, 316, 438, 440, 461

40. divizija 257

51. divizija 172, 236, 238, 241, 257, 290, 294, 302, 305, 306, 314, 316, 317, 320, 347, 348, 350, 351, 353, 354, 359, 368, 381, 395, 438, 439, 440

Slovenska divizija narodne obrambe (KNOJ) 59, 134, 182, 239, 240, 307, 383, 411, 426

11. letalska divizija JA 354

7. SS divizije Prinz Evgen 53, 66, 174, 199, 205, 246, 432

9. gorska divizija 167

279, 280, 289, 320, 337, 338, 339,
349, 420, 426, 444, 446, 452, 456,
457, 458, 461, 462, 463, 465, 469
Dolničar Lojze 458
Dolnji Podboršt 18
Domžale 178, 204, 468
Došenovič Mico 13, 21, 24, 25,
34, 35, 140, 219, 254, 279, 288,
290, 333, 349, 355, 367, 445, 446,
452, 453, 455, 458, 465, 466, 467,
468
Dovjak Dušan-Savo 27
Dovje 106
Dovže 285, 297
Draga pri Begunjah 71
Drava 35, 38, 39, 58, 60, 64, 69,
70, 77, 82, 84, 85, 89, 96, 112,
113, 115, 116,117, 118, 119,124,
141, 148, 150,156, 172, 173,179,
182, 186, 193,199, 200, 204,205,
206, 207, 208,209, 216, 217,220,
222, 223, 235,237, 238, 239,240,
257, 276, 287,289, 290, 292,295,
297, 301, 304,305, 306, 307,309,
310, 311, 312,315, 316, 317,326,
334, 335, 336,338, 339, 342,343,
344, 347, 356,359, 360, 361,362,
367 368, 372,378, 380, 381,382,
386, 388, 392,395, 396, 398,405,
409, 428, 430,431, 433, 434,437,
438, 439, 445,450, 454, 455,459,
467
Dravograd 34, 35, 36, 37, 38, 39,
40, 41, 42, 47, 70, 117, 118, 156,
162, 168, 169,171, 172, 173,179,
182, 184, 186,188, 191, 192,193,
219, 235, 236,237, 238, 239,240,
241, 253, 267,269, 279, 281,282,
283, 285, 288,289, 290, 294,297,
298, 301, 302,303, 306, 307,309,
311, 312, 313,315, 316, 314,317,
328, 336, 338,347, 356, 359,361,
364, 367, 368,372, 381, 382,383,
387, 395, 399,401, 404, 405,411,
414, 421, 430,434, 435, 436,437,
438, 444
Dravsko polje 180
Dravso središče 182
Drčar Ivan 414
Dreta 12
Drina 167

Drozg Vinko 46
Druškovič Drago 371, 374
Družmirje 146
Dubajič Simo 102, 125, 127
Dubrovnik 166
Dule 342
Dunaj 113, 228, 403
Dvoržak Georgij-Džuro 374
Džurin Zvonko 232

E

Eberstein 63, 65
Ecke Karo 134
Aden Anthony 403
Erjavčeva koča na Vršiču 111
Eržen Janez 106

F

Fajdiga Mirko 5, 12, 21, 22, 23,
140, 141, 179, 193, 237, 410, 456,
457, 460, 462, 463, 467, 468
Faleskini Zvonko 232, 394
Falež Marija-Mica Rokova 179,
180
Farčnik Ivan-Buč 58
Farna vas 309, 313
Feinig Jožef 67, 68, 371, 376
Feis Herbert 468
Felm, nemški general, 275
Ferenc dr. Toie 90, 91, 205, 266,
386, 453, 454, 456, 457, 462
Felaher dr. Jurij 453, 468
Ferija (kmet) 255, 318
Ferjančič Bogomir 180
Fieman Vilko 97
Filipčič Franc-Cinko 135
Fister Franc 105
Frankolovo 176, 436
fronte:
3. ukrajinska fronta 215, 216
Furlan Rudi 478
Furlansko 422

G

Gaber Miroslav 106
Gaber je na Pohorju 49
Gabrovec Milica-Lenka 176, 457

Galicija ob Dravi 82, 83, 115,
 116, 117, 124, 140, 207, 222, 228,
 269, 270, 271, 333, 334, 336, 342,
 362, 396, 408, 414, 433, 439, 457
 Galop Franjo 429
 Garafoelj Franc 28
 Garnier Luis 75
 Gašperšič Jože 180
 Geršak Vili 63, 68, 453
 Glina 35, 60, 63, 68, 90, 93, 191,
 199, 224, 226, 227, 379, 403, 432,
 441, 466
 Glinica 67, 89, 118, 124, 222, 379,
 404, 412, 441
 Globasnica 276, 348, 397
 Globačnik Jože-Srečko 180
 Globočnik Boris-Damjan 71
 Globočnik Franci 199, 458
 Gmajna pri Slovenjem Gradcu
 9, 292
 Gobec Radovan 164
 Godec Anton-Tomaž 30, 32, 169,
 250, 251, 252, 253, 302, 303, 349,
 350, 464
 Gojčič Zlatko 180
 Gojnid Marko 221
 Golavabuka 315
 Golčer (kmet) 405
 Golica 406
 Golob Franc-Januš 8, 144, 456,
 461
 Golovica 64, 431
 Goltnik Miha 259
 Gomezel Zdravko-Janez 182
 Gorenje 145, 323
 Gorenje Libuče 330, 331
 Gorenjska, Gorenjsko 15, 60, 71,
 77, 111, 118, 133, 202, 203, 204,
 226, 318, 319, 435, 437
 Gorica 32, 33, 70, 102, 104, 111,
 393, 420, 422
 Gorica v Zagorju ob Savi 135
 Goričar dr. Jože 468
 Goriče pri Borovljah 205
 Gorjanci 13
 Gornik Gojko-Iztok 61, 62
 Gornji Dolič 295, 296, 297, 299,
 300, 315, 438, 463
 Gornji Golčer (kmet) 300
 Gornji Grad 12, 273, 284, 357
 Gorski kotar 14

Goselna vas 397
Gosnik Franc 59
Gospa Sveta 63, 65, 66, 67, 68,
93, 191, 224, 227, 228, 231, 371,
375, 376, 379, 441
Gospodsvetško polje 68, 191, 278
Gotovlje pri Zalcu 32
Gozd-Martuljk 106, 107, 430
Grabeljšek Brane 471
Grabstajn 60, 118, 335, 338, 339
Grad (Dravograd) 312
Gradec (Graz) 113, 125, 156, 216
Grahovo pri Cerknici 201
Granda Miha 180
Grasič Anton-Savo 177, 239,
426, 457, 478
Grasič Srečko 478
Graška gora 23, 44, 49, 143, 301,
479
Grčar Janez 68
Grčarice 201
Grebinj 65, 115, 276, 278, 288,
312, 390, 433
Gregorič Anton-Jakec 38, 478
Gregorc Anica (prej Kodrun)
456
Grenardon Maks-Grega 81
Grič (pevovodja) 375
Gričar Jože-Metod 180
Grietzler, nemški major, 136
Grindlay Robert-Bob 160, 352
Grylag Vladislav 75
Grmek Stane 78, 79, 81, 83, 224,
378, 409, 454
Grobelno 436
Grobovšek Janez 308, 344, 463,
464
Grosuplje 214
Grubelnik Pavle-Pajo 8, 59, 307
Guček Milan 458, 459
Gure 97, 62, 63, 65, 66, 69, 86,
222, 226, 227, 370, 371, 432
Guštanj (zdaj Ravne na Koro-
škem) 172
Guvo Ivan 8, 97, 101, 108, 110,
123, 214, 409, 455, 456, 468

H

**Hace Matevž 13, 16, 24, 34, 141,
146, 148, 149, 150, 159, 160, 161,**

242, 244, 245, 247, 277, 279, 281, 359, 390
Hamunov hrib 330, 331
Hari Jože 206
Heinrich Dicker 376
Herenčič, ustaški general, 339, 350
Herle Franc-Nande 135, 239, 318, 322, 461, 464
Hitler Adolf 127, 168, 201, 345, 361, 369, 381, 401, 402, 416, 418
Hoče 180
Hočevar dr. France 99, 101, 222, 238, 455, 459
Hočevar Gabrijel 423
Hodišče 60, 66, 69, 228, 432
Hof (kmet) 300
Hojnik (kmet) 58
Holmec 196, 261, 267, 318, 319, 322, 323, 335, 343, 460, 461, 462, 466
Horjak Alojzij 224
Horn Franc-Krsto 177
Hotna vas 124
Hovnik Franc 307
Hovnik Ivan 308
Hrast Ignac 25
Hrastnik 338
Hribernik Rudolf-Svarun 14
Hriberšek Ivan 300
Hribovšek Mitja 292, 293, 306, 307, 311, 381, 458, 460, 461, 463, 464, 468
Hrust (cestno križišče, gostilna) 276, 335, 342, 355, 356
Hrustelj (kmet) 300
Hrustelj Frančiška 300
Hrušica pri Jesenicah 133, 240, 241, 437
Hubertushof 60
Huch, kapitan »zur See«, 125, 130, 145
Huda luknja 145, 146, 162, 281, 282, 286, 288, 290, 295, 296, 301, 307, 315
Hudomal Franjo 146
Humperški grad 85, 86, 89, 93, 216, 220, 221, 223, 228, 433, 437
Hüttenberg 224

I

Idrija 33, 97, 102
Idrijca 102
Ikovic Annton 296, 397, 462, 463, 464, 468
Ilenič Katica por. Klančar 469
Ilirska Bistrica 96, 139, 167
Irkutsk 75
Iršič Janko 143, 144, 156, 408
Istra 213, 386
Ivnik (Eibiswald) 409
Izvršni odbor OF 121

J

Jadran, Jadransko morje, 164, 166, 401, 450
Jakoš Jože-Skolski 36, 55
Jakič Jože-Dušan 39, 55, 446
Jalta 393, 402, 403, 419
Jamnica 423
Jan Ivan-Srečko 19, 22, 77, 88, 184, 237, 343, 355, 453, 454, 458, 459, 460, 464, 465, 469
Janežič Ivan 374
Janežič Tone-Tesar 214
Jankovič Blažo 295
Janžekovič Ivan 79, 80, 209, 459
Javorje na Koroškem 54, 56, 313, 438
Javorje pri Trbovljah 134
Javornik Fortunat 300
Jazbec Drago 240
Jazbina 50, 331
Jedrt 281
Jeki (kmet) 53
Jelše 316
Jemec Franc 47, 58, 270, 272, 426, 453, 455, 462, 464, 466
Jenko Janko-Drago 371
Jeri Janko 468
Jerin Marjan 32, 396, 464
Jesenice 106, 107, 132, 133, 197, 198, 204, 240, 241, 371, 373, 409, 411, 421, 422, 423, 430, 435, 437, 438
Jesič Milan-Ibro 257, 349
Jevšnik Adolf-Lvov 134, 135, 164, 176, 239, 426, 456, 457, 461, 467

Jezernica 224
Jezerski vrh 364
Jezersko 81, 141, 196, 199, 269,
270, 273, 316, 356, 362, 363, 364,
365, 397, 400, 401
Jezuitska vojašnica v Celovcu
91 432
Jež Ivan-Boj 271, 365, 400
Jordan dr. František 15
Jovanovič Arso 14, 96
Jukič Ante-M ato 182
Julijska krajina 14
Julovič Vojin 99
Jurič Jože-Tarzan 349

K

Kac Ivan-Mali 251, 264, 317, 461, 462
 Kajžer Ivan 25
 Kališnik 81, 431
 Kalvarija 63, 431
 Kamnik 139, 196, 204, 273, 357, 365
 Kamniška Bistrica 196
 Kamniške planine 204
 Kamniško 23
 Kanalska dolina 309
 Kanonir 364, 397
 Kapla ob Dravi 206, 207
 Karadjordjevič Peter II. 203, 414
 Karavanke 63, 69, 72, 73, 78, 79, 96, 186, 196, 197, 199, 204, 219, 359, 369, 373, 378, 397, 399, 422, 425, 428, 441, 478
 Kardelj Edvard 14, 101, 121, 406, 466, 467
 Karlovac 156
 Karlovska operativna skupina 2. JA 174
 Kastelic Ivan-Kos 79
 Kavšakov vrh 46, 332
 Kavnik, merilec, 46
 Keber (kmet) 56
 Kenk Janez-Ivo 27, 452
 Kerka (vas) 112
 Kesselring Albert 150, 156
 Kidrič Boris-Peter 27, 213, 273, 372, 373, 445, 446, 466, 467
 Kilibarda Mile 445

Kink Stane 49, 50
 Kink Viktor 28, 452
 Kisovec Jože-Dušan 208, 209,
 228, 456, 459
 Kisovec v Zagorju ob Savi 135
 Kitzmandel, odbornik, 375
 Kladnik Peter 28
 Klančar Katica 469
 Klanjšček Zdravko 472
 Klepač Vilko 142, 456
 Klopice 60
 Kmet dr. Janez 374
 Kmet Mira-Andreja 371
 Kneža 65, 431
 Knežević Milenko 24
 Kobil Karla 371, 374
 Kobansko 406
 Kobarid 104
 Kočevje 201, 209
 Kočevska reka 421
 Kodolja, partizanski oficir, 163
 Kodrin Stefan 46
 Kodrun Anica 148, 456
 Kodrunovi 149, 150
 Kogelnik (kmet) 44
 Kokalj Slavko-Jožko 136, 176,
 457, 460, 466, 467
 Kolarjev vrh 296
 Kolenik Filip-Lipej 319, 349,
 464, 465, 466, 476
 Koler Silvo 102
 Kolpa 14, 287
 komande:
 Komanda koroškega vojnega
 področja 49, 223, 224, 225, 226,
 227, 229, 232, 279, 345, 362, 378,
 386, 388, 389, 390, 391 392, 406,
 409, 426, 466, 467
 Komanda mesta Beljak 378
 Komanda mesta Bistrica v Rožu
 224
 Komanda mesta Borovlje 224
 Komanda mesta Celovec 223,
 224, 225, 230, 234
 Komanda mesta Maribor 185
 Komanda mesta Podklošter 378
 Komanda mesta Radovljica 89
 Komanda mesta Trbiž 378
 Komanda mesta Velikovec 224
 Komelj 326
 Kompanija Starego 75, 454, 458

Komunistična partija Slovenije	228	7. korpus 13, 174, 205, 213, 219, 421
Konce	134	8. korpus 101
Konečnik Albert-Modras	81, 84, 90, 197, 198, 205, 454, 458, 459, 460	9. korpus 70, 96, 101, 104, 129. 130, 213, 235, 434, 456
Konjiška gora	22	Korpus narodne obrambe Jugoslavije (KNOJ) 12, 21, 182, 237, 296, 383, 436
Kopajnik (kmet)	371	britanski 9. korpus 421
Kopriva Ljubica (poročena Vidmar)	28, 452	britanski 55. korpus 277, 285
Koper	457	nemški 15. planinski korpus 167, 275
Koprivna	53, 56, 357	nemški 15. kozaški korpus 169, 288, 383
Kordež Mirko	46	nemški 21. korpus 167
Kordež Ivan-Ivan	371	nemški 68. korpus 193, 194
Kordun	300	nemški 97. korpus 139, 167
Korensko sedlo	106, 109, 122, 124, 127, 133, 240, 241	Srbski prostovoljski korpus (SDK) 205, 421
Koroš Marija	330	503. korpus liške četniške divizije 205
Korošec Jože-Vido	295	Kos Ivan 281
Koroška, Koroško	7, 9, 11, 14, 18, 19, 23, 30, 33, 34, 39, 42, 43, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 59, 60, 64, 65, 70, 71, 72, 75, 79, 80, 87, 89, 90, 92, 96, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 115, 116, 118, 121, 122, 123, 124, 125, 131, 132, 133, 134, 138, 139, 140, 141, 142, 148, 150, 152, 156, 160, 194, 195, 203, 213, 214, 215, 218, 221, 222, 223, 224, 226, 228, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 249, 252, 254, 257, 259, 267, 276, 281, 285, 286, 291, 302, 308, 309, 312, 313, 317, 318, 325, 331, 332, 340, 341, 344, 345, 347, 356, 357, 361, 362, 363, 364, 365, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 379, 381, 383, 385, 386, 387, 389, 391, 393, 398, 399, 400, 401, 403, 404, 405, 406, 408, 409, 410, 417, 418, 419, 423, 424, 425, 426, 428, 430, 434, 435, 438, 439, 440, 441, 444, 446, 447, 448, 450, 452, 453, 454, 455, 456, 459, 460, 461, 462, 464, 466, 467, 471, 472, 474, 475, 476, 477, 479	Košir 371
korpusi:		Košnik Mirko 109
4. korpus JA	421	Košuta 79
6. korpus	257	Košutnik 341, 347
		Kotlje 36, 39, 42, 57, 236, 311, 328, 430
		Kotmara vas 60, 62, 432
		Kotor 63, 167
		Kovač Srečko 453
		Kovačič Ivan-Efenka 7, 13, 16, 18, 24, 25, 34, 116, 219, 252, 260, 261, 262, 320, 333, 337, 338, 339, 340, 342, 343, 344, 347, 348, 349, 450, 351, 352, 353, 354, 356, 359, 387, 425, 426, 452, 465, 466, 475
		Kovačič Ivanka-Smilja 452, 461
		Kovšak 257, 308, 309, 319, 322, 341
		Kozjak 179, 180, 382, 406
		Kozjansko 12, 186
		Kozje 12
		Kozje v Gurah 60

Kožar Vinko 319

Koželj Bogomir-Božo 61, 63, 65, 66, 67, 68, 93, 199, 205, 208, 222, 226, 426, 432, 453, 454, 458, 459 460

Kožentavra 397, 398

Kraigher Sergej 182, 186

Kralj Blaž-Vlado 46, 263, 396

Kramar Franc-Simen 247

Kranj 71, 102,196, 197, 199,204, 273, 316, 363,364, 365, 400,401, 423, 438

Kranjc Blaž 46

Kranjc Janez 374

Kranjc Ivan (novinar) 376, 400

Kranjc Marko 413

Kranjska gora 97, 101, 106, 107, 108, 109, 110,111, 122, 123,125, 133, 214, 220,240, 241, 409, 430

Kranjska vas 315

Kras 70, 96

Krčanje 70, 432

Kreic, polkovnik JA, 360

Krek dr. Miha 203, 418, 425

Krekova ulica v Ljubljani 221

Krener Franc 203, 205, 413, 421, 422, 424

Krepfl Franc 180

Kristan (kmet) 143

Kriška gora 204

Kriva vrba 224, 409, 410

Krivec Ivan-Janko 270, 272, 342, 462

Krivic Vladimir 372, 391, 466, 467

Križnar Ivan 458, 459

Krka (na Dolenjskem) 174

Krka (na Koroškem) 35, 118, 124, 220, 221, 240, 437

Krško 174, 414, 474

Kršna vas 397

Krüger, gestapovec, 88

Kržišnik Cirila-Tona 371

Kucler Vinko-Vane 38, 112, 115, 452, 453, 455, 458

Kuhar dr. Alojz 418

Kukec Marko-Rok 134

Kumar Ana 456

Kumar Ivan 296

Kunc Drago 36, 113, 446

Kunstelj Maks 423

Kuzmič Lili (poročena Petrič) 28, 452

Kvadje 371

Kveder Dušan-Tomaž 22, 33, 53, 70, 96, 160, 197, 213, 218, 243, 360, 404

L

Labot 172, 193, 238, 239, 240, 271, 276, 288, 312, 316, 337, 347, 356, 365, 381, 382, 384, 386, 389

Labotska dolina 191, 192, 196

Lajše 43, 478

Lakota Franc 199, 455

Lakota Marjan 89

Lamovšek Ivan Runo 284, 285, 286, 287, 288, 463

Landesch na Poljskem 75

Lapajne Alenka 180

Lapajne Niko 255, 436

Laško 186, 436

Lavrič Stane 8

Leban Ivan-Janez 104, 109, 128, 130, 426, 455, 459, 478

Lebnik (kmet) 330

Lenart 182

Lenček Boris-Igor 28, 452

Lenček dr. Ignacij 418

Lenski kanal 67

Lepena 53

Lerchbaumer Johan 229

Leskovec pri Krškem 174

Leše 328, 331

Lešek (potok) 296

Levar Franc-Franjo 47, 56, 58, 196, 313, 453, 458, 460, 464

Levičnik Karel 99

Letuš 12, 153, 157, 175, 268, 288, 436

Libič 336, 342

Libuče 276, 322, 323, 331, 336, 342, 343, 348, 349, 356, 439

Libučka gmajna 316, 326, 328, 332, 335, 336, 343, 345, 346, 352, 354, 355, 356, 357, 359, 395, 397, 438

Libuška (potok) 335, 342, 343

Lika 14, 300, 445

Lilik Miroslav 150, 151, 160, 161, 242, 348, 352, 360, 466, 467

494

Limara vas 124

Lindek 23

Lipar Blaž 240

Lipar Ivan-Iztok Slavjan 148, 243, 244, 357, 376, 396, 457

Lipica 239, 288, 336, 338, 342, 347, 356, 401, 434

Lipičar Rado 208, 220, 221, 454, 459

Lipje 336, 342, 364

Lipnica 182

Lipovščak Miljenko 354

Lipuš (kmet) 57

Litija 134, 137, 268, 414, 429

Livno 167

Ljotič 414

Ljotič Vlada 422

Ljubečna 164

Ljubelj 78, 85, 93, 94, 116, 133, 196, 197, 203, 204, 205, 215, 236, 246, 427, 435

Ljubičič Nikola 474

Ljubljana 14, 18, 44, 134, 138, 139, 174, 196, 197, 202, 204, 205, 213, 219, 232, 242, 243, 244, 246, 247, 249, 280, 363, 371, 372, 373, 404, 416, 418, 421, 423, 426, 455, 458, 463

Ljubljanska kotlina 111, 129, 196, 205, 362, 435

Ljubljanska pokrajina 202, 215

Ljubno ob Savinji 12, 140, 175, 296

Lobnik 53, 56

Log (v Trenti) 102

Loga vas 60

Logar Josip-Božo 180

Logar (sestre) 269

Logar Vladimir 81, 454

Logarska dolina 269

Lokovica 305, 641, 465

Lom 253, 255, 264, 318, 322, 323

London 23

Lons le Saunier 75

Lovrenc na Pohorju 12

Lovrenčič dr. Lado 36, 38, 57, 113, 160, 190, 446, 452, 453, 455, 458, 460, 462, 466, 467

Loštrk Milan-Novljan 104, 131

Löhr Aleksander 8, 14, 60, 140, 142, 143, 150, 152, 153, 156, 157, 158, 159, 160, 161,162,164,166, 167, 175, 184, 186,195,219,227, 241, 242, 243, 244,245,246,247, 249, 250, 251, 252,256,258,260, 264, 273, 274, 275,276,277,278, 279, 280, 283, 291,302,387,412, 436, 441, 444, 448,456,461, 462

Lubej Franc 240

Luče 12, 296

Lukman Polonca 28

Lušnec Stefan 295, 463

Lüneburg 167

M

Macesnik (kmet) 79

Maček Ivan-Matija 213, 373

Mačenska planina 72

Majcen Nada 292, 293

Majcen Tončka 374

Majnik Ivan-Džems 8, 15, 16, 32, 34, 164, 226, 242, 244, 247, 249, 260, 274, 275, 276, 277, 278, 320, 363, 372, 452, 456, 460, 461, 462, 464, 466, 467

Majrovnik 67

Makenac dr. Julije 127

Mala Mislinja 281, 315

Male Marjan 66, 67, 68, 93, 226, 453, 454, 460

Malenšek Ivan-Bomba 357

Maležič Matija 179, 182, 227, 228, 373

Mali (kmet) 53

Mali Ljubelj 205

Mali vrh pri Črni na Koroškem 44

Malošče 124, 129, 131

Mandl Stefan 59

Mandič dr. Nikola 127

Marčinko Vlado 180

Maribor 22, 39, 70, 140, 141, 172, 174, 176, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 186 187, 193, 236, 237, 238, 239, 240, 247, 280, 290, 306, 317, 359, 361, 364, 365, 368, 372, 381, 389, 409, 419, 436, 437, 450

Mariborsak koča 12

Marija na Zilji 129

Marinčič Franc 77

495

Marinko France 66, 67
Markič Grga 97, 123
Markovič Drago 162, 194, 281, 282, 283, 288
Markuž Marija 292
Marn Janez-Črtomir 268, 414
Martelj Franja-Breda 371
Martinjak Simej 371
Marzel Franc 308
Mašun 70
Matavž Julijana 307
Matijevac Luci 371, 466
Matko 323
Matko Friderik-Stajerc 59
Matkov kot 269, 323
Mavec Jaka 414
Mazovec Jože 27
Medborovnice 207, 217, 220, 223, 397
Medgorje 60, 371
Medijske Toplice 134
Mehle Anton 422
Mekina Franc-Borut 251, 461
Melanšek Franc 146
Mendaš Peter-Iztok 25, 26, 219, 227, 251, 252, 255, 256, 257, 261, 262, 337, 354, 408, 446, 452, 461, 463
Menina planina 268
Merkač Ivan 308
Meršol dr. Valentin 413
Mestni komite KPS za Celovec 374
Mestni protifašistični komite Borovlje 227, 371
Mestni protifašistični odbor za Celovec 228
Mešič, bivša gostilna v Penku, 146
Mešič Adamag 125, 126, 127
Metikoš Vladimir 292
Metleče 148, 149, 150, 151, 152, 153, 156
Metlika 174
Mevlje (potok) 297
Meža 57, 167, 172, 173, 193, 194, 196, 236, 238,255, 257,263, 264, 266, 267, 281,288, 294,302, 305, 308, 311, 313315, 316,318, 319, 322, 323, 325,331, 332,395, 438, 474
Mežica 8, 44, 48, 50, 51, 52, 63, 250, 266, 267, 273,283,313,318, 319, 322, 328, 330,331,341,385, 400, 408, 448,
Mežiška dolina 34, 35, 70, 118, 168, 171, 172, 173,235,253,283, 291, 303, 317, 320,328,330,435
Mijalič Ante-Bruno 97, 100
Mikek Jože-Poforški 284, 286, 456
Mikič Jelena 264, 266
Miklav (kmet) 56, 431
Miklavčevo 56, 112
Miklič Ignac-Nace 243, 244, 273, 274, 278, 279, 462
Mikolajczyk Stanislav 23
Mikula dr. Ivan 62, 228
Miličič Zorko 97
Milič Lavoslav 127
Militari Government 413
Ministrstvo za zunanje zadeve Vel. Britanije 14
Mirna peč 18
Mirošević Omer 99
Mislinja 193, 196, 236, 288, 296, 297, 301, 305, 395, 438
Mislinje 286
Mislinska dolina 162, 168, 16SJ, 172, 188, 246, 268, 281, 283, 284, 285, 288, 290, 292, 295, 303, 313, 316, 317, 328, 329, 344
Mithanz Avgust 257, 259, 323, 464
Mivšek Anton 61, 62, 63
Mlačce 106, 430
Mlinar Ivan 263, 460, 461, 462, 463
Močivnik Pavel 330
Modic dr. Heli 19
Mohar Nande 231
Mohor Bogo-Ston 371
Mojstrana 106, 107
Mokronog 408
Molotov Vjenceslav Mihajlovič 406
Moravško 15, 21, 138, 139, 141
Morel dr. Marjan 179
Morgan D. William 425
Morin Albert 75
Moskva 173, 402, 406
Most na Soči 102

Moste v Ljubljani 219
Mošenik pri Mežici 44, 46, 51
Motnik 12
Možgan (kmet) 53
Mozirje 12, 175, 273, 284, 296
Možberk 224
Mosel 224
Mrak Franc 88
Mrak Francka 106
Mrva (kmet) 255, 318
Mrzli vrh pod Košuto 79
Murska Sobota 182, 372
Mušič Ivan-Stefan 134, 135, 164, 175, 337, 465
Muta 237
Muzinič Miljutin 357

N

Nad j Kosta 184, 246, 278, 315, 316, 354, 456
Naklo 371
Namestnik Jože 180
Nardeli Anton 302
Nardelli Bruno 127
Natek Anton 146
Natmessnig, nacistični koroški glavar, 385
Naveršnik Franc-Hof 300
Naveršnik 331
Naverški vrh 331
Navrški vrh 44
Navršnik (pri Črni na Koroškem) 43
Navršnikovi v Doliču 282
Nazarje 12, 176
Neuer dr. Hans 229
Nočna vas 349
Nose Jože 27
Notranjska, Notranjsko 204, 372, 450
Novaki 102
Novo mesto 174, 268, 414, 418

O

Obirsko 63, 78, 79, 80, 397, 431, 434
Oblastni komite KPS za Koroško (Glej Pokrajinski komite!)

Oblastni komite KPS za Štajersko (Glej Pokrajinski komite!)

Oblastni komite SKOJ za Koroško 391

odredi:

Jeseniško-bohinjski odred 96, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 118, 122, 127, 128, 130, 131, 214, 386,388, 391, 409, 426, 428, 429, 430, 435, 444, 455, 456, 459, 468, 478

Kamniško-zasavski odred 17, 22, 34, 134, 136, 429, 436

Kokrški odred 8, 22, 34, 70,71, 72, 74, 75,76, 77, 86, 89, 90,91, 92, 93, 94, 95, 116, 118, 119, 125, 190, 199, 223, 360, 409, 411, 412, 426, 428, 429, 432, 433, 434, 440, 441, 444, 456, 478

Koroški odred 8, 30, 33, 34, 64, 65, 71, 74,76, 78, 79, 81, 82,84, 85, 87, 90,91,92, 94, 116, 118, 190, 196, 197, 198, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 217, 218, 220, 221, 222, 223, 227, 228, 241, 278, 360,371, 409, 412, 419, 420, 428, 431, 432, 433, 434, 435, 437, 440, 444, 459, 478

Kozjanski odred 12, 22, 34, 429, 436

Lackov odred 34, 156, 169, 325, 382, 429, 437

Motorizirani odred 4. armade 97, 99, 101, 102, 103, 104, 109, 111, 122, 124, 125, 240, 277, 312, 408, 427, 428, 430, 435, 437, 439, 444, 449

Notranjski odred (prvi) 286

»slovenski« četniški odred 268, 414

Odlag Ivanka-Smilja (poročena Kovačič) 28, 254

Ogris Franjo 371

Okrajni komite KPS za Beljak 374

Okrajni komite KPS za Celovec 374

Okrajni komite KPS za Velikovec (in Pliberk) 374

Okrožni komite KPS za Celovec 374

Okrožni komite KPS za Mari-
bor 180
Okrožni odbor OF Slovenj Gra-
dec 287
Okličnik Franc 388
Olipic Urh-Peter 370, 376
Opetnik Gregor 349, 466
Oplotnica 240
Osojnice 60
Osojsko jezero 60
Osojske ture 224
Osredok pri Robu 458
Ostrovec 205
Otiški vrh 36, 238, 283, 294, 306,
307, 309, 315, 316, 430, 438
Otočac v Liki 213, 214
Otok ob Vrbskem jezeru 67
Ovčjak Ferdinand 46
Owen D. C., britanski major,
19, 34, 151, 160, 260, 261, 262,
277, 337, 338, 351, 352, 360, 386,
387, 420

P

Paka 12, 142, 143, 147, 148, 156,
171, 242
Palmanova 422
Pameče 36, 299, 307
Pantner Franc 299
Pannwitz von Helmut 170, 171,
172, 173, 193, 362, 383
Paris 75
Pastirk (kmet) 269
Pastirkov vrh 140, 269, 332
vs² 9R4
Paški Kozjak 22, 33, 59, 281, 297,
300
Paulin Emerik-Riko 58, 267, 270,
272, 364, 365, 397, 453, 455, 462,
464, 466, 468
Pavelič Ante 171
Pavelnova bajta 300
Pavlin Ludvik 59
Pavlin Mile 5, 104, 105, 106, 107,
128, 196, 454, 455, 456, 468, 472
Pavšič Stefan-Jure 179, 185
Pavšič Vladislav 453
Peca 23, 63, 79, 399
Pečnik Anton-Tine 199
Pečnik Janez-Krištof 374

Peharc Andrej 229
Pekovec Anton 223
Penk 145, 148
Perkovnik 124, 437
Peric (domnevni ameriški ser-
žant) 352
Pernuš Polde-Igor 82, 83, 90,
190, 208, 220, 221, 231, 426, 454,
459, 460
Peroci Milan 478
Perovšek Janez-Pelko 142, 145,
152, 161, 245
Peršič Janez 418
Petek dr. Franc 228, 375
Petelin Stanko-Vojko 458
Peterca Milan-Milče 113
Peterin dr. Stanko 469
Peters Ernest 75
Petje Janez-Jovan 49, 224, 225,
227, 228, 460, 467
Petrač Rozina 349, 465
Petrič dr. Lili 28, 452
Petričević Branko 279, 280
Petrovče 239
Petrovčič Jože 260, 261, 333, 338,
342, 343, 344, 347, 348 350, 351,
352, 354, 461, 465, 467, 468
Pesek Branko 232
Pezman (kmet) 300
Pijade Moša 406
Piran 456, 457
Pirc Saša 240, 426
Pirjevec Dušan-Ahac 226, 371,
375, 391
Pirjevec Ivica 371
Pirš Jože-Luka 28
Plešivčnik (kmet) 50
Pleskovič inž. Milovan 230
Pliberk 69, 116, 145, 159, 172, 173,
186, 194, 200, 224, 235, 239, 251,
253, 255, 257, 260, 275, 276, 278,
288, 294, 305, 307, 308, 311, 313,
315, 316, 317, 318, 320, 322, 327,
328, 330, 333, 336, 338, 342, 344,
345, 347, 348, 349, 355, 356, 359,
363, 364, 365, 367, 370, 374, 377,
394, 396, 397, 421, 423, 424, 433,
434, 444
Počkar Jože 32, 250
Podčetrtek 12
Podgora pod Uršljo goro 328

Podgora pri Borovljah 199, 205, 328
Podgora pri Globasnici 379
Podgorje 287
Podgrad pri Zihpolju 60, 69, 432
Podjuna, Podjunska dolina 51, 54, 78, 116, 141, 318, 320, 325, 335, 357, 364, 400, 433, 434, 478
Podklanec 169, 171, 172, 173, 192, 194, 196, 236, 253, 283, 295, 298, 308, 309, 316, 317, 328, 356, 362, 438, 463, 465
Podklošter 224, 370, 372, 378
Podkraj pod Uršljo goro 328
Podkraj pri Libučah 439
Podkoren 107
Podlap (kmet) 253, 255, 318
Podlesnik (kmet) 297
Podljubelj 75, 197, 198, 200
Podljubelj pri Borovljah 199, 205, 206
Podole 57
Podolševa 357
Področca 69, 74, 76, 78, 86, 87, 94, 361, 393, 409, 411, 420, 421, 424, 435
Pohorje 12, 22, 23, 49, 180, 182, 183, 186 280, 284, 285, 287, 288, 289, 297, 307, 315
Pokljuka 106
Pokrajinski komite KPS za Koroško (oblastni komite) 90, 105, 226, 374, 391, 455, 456, 459
Pokrajinski komite KPS za Štajersko (oblastni komite) 182
Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor (PNOO) za Koroško 373, 375, 376, 377
Pokrajinski odbor OF za Koroško 231, 370, 372, 375, 378
Pokrajinski odbor SPZZ za Koroško 370
Polajnar dr. Hinko 28
Poljana 9, 164, 192, 194, 227, 238, 239, 250, 251, 252, 254, 255, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 266, 267, 268, 275, 276, 279, 283, 291, 302, 303, 305, 308, 309, 313, 315, 316, 318, 319, 320, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 330, 335, 356, 357, 361, 363, 394, 395, 408, 426, 437, 438, 439, 463, 465
Poljanec 309
Poljanska hiša 255, 259
Poljčane 177, 186, 295
polki:
113. letalski polk JA 354
12. polk bolgarske otečestveno-frontovske armade 235, 241, 292
13. SS pehotni polk 205
14. SS pehotni polk 205
7. SS topniški polk 205
13. SS policijski polk 81, 83
17. SS policijski polk 205
19. SS policijski polk 205
25. SS policijski polk 205
1. SS posebni polk »Varjagov« 205
Posadni polk Zidani most 134
363. polk 167
3. polk srbskega prostovoljskega korpusa (SDK) 205
4. polk srbskega prostovoljskega korpusa (SDK) 205
1. domobranski polk 424
2. domobranski 423
3. domobranski polk 423
4. domobranski polk 422
Polskava 209
Poltnik (kmet) 312
Pomigl Anton 46
Ponoviče 15
Ponoviški grad 139, 429
Popovič Jovo 184, 246, 278, 354, 456
Poreče 276, 413
Porenta Ivo-Vojko 88
Posočje 102
Postojna 139, 410
Potočnik Ignac 281
Potočnik Janez 319
Potočnik Tomaž 326
Potrč Iztok 232, 390
poveljstva:
Poveljstvo partizanske straže Bistrica v Rožu 224
Poveljstvo partizanske straže Borovlje 224
Poveljstvo partizanske straže Gospa Sveta 224

Poveljstvo partizanske straže
Pliherk 224
Poveljstvo partizanske straže
Sele Fara 224
Poveljstvo partizanske straže
Šentvid ob Glini 224
Povše Dušan 134
Požar Franc 318, 330, 331, 464
Praper Greta 330
Prapor (kmet) 318
Praprotnik Cvetka-Stefka 374, 390
Predil (prelaz) 102, 104
Predsedstvo slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS) 229
Prekopa pri Vranskem 58
Prestor Brane 471
Prešček Marek 163
Prevalje 42, 59, 168, 172, 238, 250, 257, 267, 307, 308, 318, 320, 394, 401, 405, 461
Prevec Tone-Dimač 180
Preverniki (kmet) 56
Prevorčnik Jože 113
Prezeli Janko-Stane 71, 72, 73, 74, 76, 77, 86, 87, 89, 93, 94, 95, 302, 314, 343, 344, 349, 411, 466, 467
Prezidi 67
Primorska, Primorsko 14, 33, 102, 109, 372, 379, 393, 471, 472
Primožič Franc-Marko 15, 16, 34, 160, 232, 233, 234, 376
Primožič Ludvik-Milan 370, 371
Primskovo pri Kranju 427
Prindl 206
Prizmič Dionizije 99, 459
Prodnik Jože-Grega 269, 323, 464
Prošek Leopold-Bajdukov 49, 50
Prölling 64
Prušnik Karel-Gašper 82, 208, 232, 370, 374, 375, 459
Pšeničnik Anton 180
Ptuj 58, 118, 172, 182, 240, 288, 301, 368
Ptujška cesta v Mariboru 180
Pudob 417
Pugelj Gabrijel 29, 452
Pulj 393, 420

Pustnik (kmet) 50
Pustrica 65, 431
Pušnik (kmet) 296, 297
Puterle Franc-Cure 15, 27, 28,
364, 452, 466

R

Rače 180
 Radiše 60
 Radlje ob Dravi 279, 408, 436
 Radman (kmet) 43
 Radmirje 139, 140, 156, 175, 176,
 283, 284, 285
 Radošević Todor 167
 Radovljica 71, 89, 409
 Radulović Branko 88, 94
 Raimund A., odbornik, 376
 Rainer dr. Friedrich 60, 234, 385,
 435
 Raka pri Zidanem mostu 174
 Rakoš dr. Franc 28
 Ramšak Miha 134
 Ravne na Koroškem 9, 34, 39, 42,
 118, 168, 194, 196, 236, 238, 257,
 265, 302, 307, 308, 309, 311, 313,
 317, 356, 360, 361, 364, 400, 430,
 458, 464, 465, 474
 Ravne pri Šostanju 43, 138, 139,
 142, 143, 154, 159
 Ratitovec 105
 Razborica 315
 Razborje 287
 Razdrtič (kmet) 318
 Razkrižje 182
 Reberc Terezija 330
 Reberca 56, 57, 270, 271, 333
 Rebolj Jože-Planinc 86, 224
 Rečiča ob Savinji 12
 Reht (kmet) 331
 Reims 195
 Reiter Henrik-Dušan 8, 168, 169,
 170, 171 172, 173, 269, 270, 271,
 272, 307, 362, 457, 458, 459, 465,
 466
 Reka (Rijeka) 96
 Remec Egon-Borut 74, 80, 82, 93,
 168, 224, 225, 230, 231, 234, 378,
 409, 426, 454, 460, 467, 468
 Remšenik 32, 57, 269, 332
 Rendič Mirko 302

Rendulid Lothar 252

Renner, predsednik prve po-
vojne avstrijske vlade, 407

Renke 15

Resman Jože 38

Resnar Edvard-Savinjski 69,
390, 434

Resnik pri Borovljah 207

Režen Stane 257, 261, 354, 355,
382, 455, 457, 460, 461, 462, 464,
465, 466, 468

Ribče 15

Ribčeva planina 105

Ribnica na Pohorju 12

Ribnica ob Vrbskem jezeru 60,
67, 432

Ribnikar Franc-Lenart 88, 478

Ribnikar Kritijan-Feliks 374,
453 456

Riček, Anton-Zvone 239, 240, 426

Rifel Karel 284, 286

Rigl Miha-Peter Podjunski 63,
90, 91, 370, 374, 453, 454

Rimski vrelec 39, 42, 430

Rinža 209

Roblek na Jezerskem 364

Rogatec 164

Rojnik Janez 374

Rojšek Zdenka 180

Roosevelt Franklin 468

Rozman Jaka 466

Rož (dolina) 64, 69, 73, 74, 75, 76,
86, 91, 124, 129, 198, 222, 224,
361, 388, 392, 397, 432, 454, 460,
467, 468

Rožek 240, 373

Rožman dr. Gregorij 226, 413,
418

Rožman Jože-Peter 106, 111, 455

Rösener Erwin 202, 203, 205, 413

Ruda 65, 307, 433

Rukavina Joco 127

Rupnik Leon 202, 203, 226, 413

Rupnik Vuk 414, 423

Rutar (kmet) 255, 318

Rutar Miloš-Ružo 46, 47, 53, 255,
259, 260, 262, 263, 264, 294, 319,
383, 453, 461, 463, 467

Rute v Gurah 60

Rute onkraj Stola 73

Rzeteljski Jožef 75

Rychly Stane 8, 411, 458, 461,
468

S

Sadolšek Ivanka-Zala 370

Saksida Zora 28, 452

Samec Ivan 8, 144, 145, 146, 147,
452 , 456, 457

Samobor 174

Sanski most 25

Sava 13, 14, 15, 16, 18, 21, 22, 134,
136, 137, 174, 213

Sava Dolinka 106, 107, 109, 111,
478

Sava (vas) 14, 137, 429

Savin dr. Djura 216

Savine Alojz 307

Savinja 12, 21, 140, 156, 175, 177,
236, 296

Savinjska dolina 12, 139, 184, 193,
195, 247, 356, 367, 414

Schmid 193

Schmidt-Richberg Erich 153,
175, 252, 275, 276, 277, 278, 457

Seidel Karel 198

Selan Franc-Brinca 107

Sele Fara 74, 81, 82, 83, 224, 371,
397, 431

Sele pri Kotljah 39, 41, 57, 236,
307, 308, 311, 328

Seljak Ivan-čopič 143

Semič Stanko-Daki 18

Senčni hrib 355

Senčni kraj 326, 446

Servatzy Vjekoslav 350

Sever Franc-Franta 8, 25, 168,
193, 194, 195, 260, 281,302,303,
304, 305, 379, 382, 383,446,448,
458, 459, 461, 463, 467

Sienčnik Andrej-Smrekar 370

Sienčnik dr. Luci 376

Simoniti Roman 274, 350

Sinča vas 112,116, 118, 271,272,
317, 318, 336, 355, 363,364,365,
374, 400, 433, 438

Sine nad Bistrico v Rožu 74

Skočaj Andrej 300

Skorno 142, 145, 456

Slamič Herman-Urh 8, 27, 142,
145, 148, 152, 162, 163, 164, 456,
457
Slamič Urh 477
Slapnik 139
Sleme nad Šoštanjem 23, 238,
242, 248, 273, 283, 291, 357, 361,
438, 448
Slemnik Viktor 59
Sločnik pri Trbovljah 136
Slokan Jaka 472
Slovenj Gradec 9, 36, 38, 50, 162,
167, 236, 257, 281, 282, 283, 285,
287, 290, 292, 307, 308, 311, 315,
323, 328, 361, 395, 423, 430, 455,
463
Slovenji Plajberk 78, 79
Slovenska Bistrica 240, 288, 295,
436
Slovenske gorice 183
Slovenske Konjice 173, 182, 184,
186, 192, 236, 240, 281, 282, 288,
290
Smirnov Oleg 97, 100
Smolej Slavko 105, 129
Smolej Viktor 232
Smolnikar Vinko 182
Smrekovec 33
Soča 101, 102, 103, 444
Sodja Adolf-Vasilij 59
Sokolski dom na Pohorju 12,
Solčava 78, 79, 139, 204, 268, 269,
296, 323, 332, 357, 370, 414, 434,
462
Solkan 102
Solovjev Ivan Ivanovič 383
Sonc Ivo 29, 452
Sonice 64, 431
Sorica 102, 104, 429
Sošič Anton 100
Soška dolina 107
Soušek Jaroslav-Zdenko 136
Spitali 90, 223, 226
Spodnja Šavinjska dolina 23
Spodnja Stajerska 160
Spodnje Javorje 43
Spodnje Libuče 276
Spodnji Podlesnik 300
Srdič Simon 292, 293, 294
Srednji vrh 107
Srotič (kmet) 257, 264

Stara Fužina 105
Stara Ljubljana 423
Stamenkovič Miroslav 268, 414
Stanišič Veselin 459
Stante Peter-Skala 11, 13, 15, 16,
19, 23, 34, 116, 121, 141, 160,
186, 211, 214,215,218, 219, 222,
242, 248, 276,277, 280, 337,344,
347, 351, 379,383, 389, 412,425,
446, 447, 452,459, 461, 462,465,
467
Stare, koroški duhovnik, 228
Stari trg pri Slovenjem Gradcu
292
Stegnar Franc-Kolumb 143, 148,
150, 155, 164, 273, 456, 457,
Steinfel Nikola 127
St. Georgen 224
Stiplovšek dr. Miroslav 12, 13,
17, 21, 22, 23, 139, 140, 239,
452, 456, 457, 461, 464, 465, 468
Stična 414
Stol 72
Ston 166
Stopar (kmet) 56
Storžič 465
Stossier Josef 63, 64, 91
Strehar Jože 46
Streicher 228
Stres Ivan 111
Striholče 65, 433
Strle Franci 8, 14, 121, 146, 257,
265, 266, 307, 312, 331, 333, 455,
458, 460, 461, 462, 464, 467, 468,
471, 472, 473, 475, 476, 477
Strmec 453
Strmne 104
Strojna 291, 311, 423
Strug 206, 220
Stvarnik Jože-Zvonimir 180
Subotič Vukašin 184
Sudar Frane 302
Suha pri Železni Kapli 57
Suha krajina 13, 312
Sukošan 216
Sušnik Slavko-Hotimir 377
Sveče 76, 432
Sv. Ana pri Ljubelju 204
Sv. Andrej na Jezerskem 364
Sv. Duh nad Solčavo 296

Sv. Helena pri Crni na Koroškem 44
Sv. Helena pri Podrožci 421, 424
Sv. Jungert na vzhodnem Pohorju 49
Sv. Lenart (tudi Sentlenart) v Ziljski dolini 107, 127, 128, 129
Sv. Martin na Dholici 224
Sv. Urh pri Trbovljah 136
Svete Anton-Gustl 382
Svetna vas 85, 124, 206, 207, 222, 386, 397
Svinec 224
Svinja (Svinjška planina) 63, 65, 224, 370, 371, 410

S

Šacer Franc 350
Sacer Jože 350, 446
Sahman Stanko-Volt 318
Sajda 81
Salej Jože 14, 325, 326, 361, 464, 466
Šaleška dolina 142, 143, 155, 164, 186, 296, 362, 367
Saranovič Milovan 445
Sentandraž pri Celju 31, 32, 142, 164, 238
Sentandraž pri Slovenjem Gradcu 315
Sentandraž v Labotski dolini 191
Šentilj pod Turjakom 296
Šentilj v Gurah 60, 66, 432
Šentilj v Slovenskih goricah 182
Šentjakob v Rožu 75, 124, 133, 227, 240, 241, 392, 424
Šentjanž pri Radmirju 140
Šentjanž pri Slovenjem Gradcu 235, 294, 302, 303, 305, 307
Šentjanž pri Velenju 32, 33
Šentjanž v Rožu 207
Šentjur pri Celju 164, 436
Sentjunc Lidija 186, 247, 373, 466
Sentlenart nad Golico 64, 431
Sentlenart pri Železni Kapli 296
Sentlenart v Ziljski dolini 127, 128, 391
Sentlipš v Podjuni 56, 59, 116, 431
Senpeter v Rožu 388

Šentvid ob Glini 68, 90, 93, 191, 199, 224, 226, 227, 379, 432, 441, 466
Šentvid pri Doliču 404
Šentvid v Ljubljani 423
Šepec Vlado 164
Šerčer inž. Miroslav 15, 28, 218, 452
Šilar Jože-Milan 88
Šilih Niko-Boris Nikič 213, 459
Siljegovič Boško 101, 122, 125, 127, 214, 215, 216, 218, 219, 220, 221, 240, 243, 455, 456, 459
Šinkovec Crt 476
Škerl France 386, 387, 453, 466, 467
Škof Rudolf 422
Škofiče 66, 432
Škofja Loka 204
Škofja vas 163, 164
Skrabar Stane-Braškar 8, 471, 474
Škrbec Matija 413
Škrbina v Gurah 60
Skrk Bojan 30, 32, 302, 303, 331, 462, 464
Skrubi (kmet) 53
Šalmburger Vili-Brkič 27
Šlandrov trg v Celju 18
Šmarje pri Jelšah 316
Smarjeta nad Kotmaro vasjo 60
Smarjeta pri Borovljah 82, 84, 207, 372, 378, 431
Šmartin 63
Šmartno ob Dreti 12
Šmartno ob Paki 12, 171
Šmartno pri Slovenjem Gradcu 307, 315
Šmihel nad Mozirjem 23, 284
Šmohor 466
Smon Franc, župnik, 370
Smon Stane 25, 29, 343, 400, 468
Snuderl dr. Makso 473, 474
Solar Franc 180
Šoštanj 23, 34, 40, 43, 44, 138, 139, 141, 142 143, 144, 145, 147, 148, 150, 151, 153, 154, 155, 159, 163, 188, 239, 242, 243, 245, 246, 247, 248, 254, 267, 273, 279, 281, 285, 288, 291, 313, 318, 356, 357, 361, 408, 438, 448, 479

Spec Jurij 292
Špegel (kmet) 300
Špitalič v Tuhinjski dolini 12
štabi:
Vrhovni štab NOV in POJ 14, 17, 290, 445
Generalštab JA 213, 214
Glavni štab NOV in PO (ali JA) Slovenije 11, 13, 15, 17, 22, 30, 33, 34, 35, 53, 72, 84, 116, 121, 138, 139, 140, 141, 152,159,160, 174, 184, 186, 196, 201,213,218, 221, 232, 234, 242, 246,247,248, 249, 279, 337, 359, 360,379,427, 441, 459
Glavni štab Hrvatske 13, 18
Stab 3. jugoslovanske armade 182, 184, 186, 188, 246,247,279, 379, 404, 447, 455, 463,464,466, 468
Stab 4. jugoslovanske armade 96, 101, 213, 214, 218, 219, 222, 238, 240, 243, 279, 360, 368, 379, 455
Stab 7. korpusa 219
Stab 9. korpusa 97, 107, 129, 130, 456
Stab 4. operativne cone 8, 11, 13, 22, 23, 29, 32, 33, 34, 39, 43, 49, 96, 134, 138, 139, 141, 142, 143, 145, 146, 148,149,151, 153,154, 159, 160, 161,162,163, 166,167, 168, 175, 182,184,186, 194,195, 197, 218, 219,221,233, 239,242, 243, 244, 246,247,248, 249,250, 251, 260, 261,267,271, 273,275, 277, 279, 280,281,282, 289,336, 337, 340, 347,349,350, 351,352, 360, 376, 383,386,389, 393,421, 434, 446, 456,458,461, 462,464, 466, 467, 468
Operativni štab za zahodno Primorsko 102
Stab 14. udarne divizije 22, 23, 24, 25, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 43, 49, 69, 218, 219, 232, 252, 254, 266, 268, 270,278,280, 289,320, 332, 335, 337,341,343, 344,349, 355, 434, 452,453,460, 464,466
Stab 16. udarne divizije 466
Stab 17. udarne divizije 295
Stab 51. divizije 302, 347, 461
Stab Tomšičeve brigade 43, 56, 58, 194, 195, 266, 302, 318, 319, 320, 326, 332, 396, 400, 452, 453
Stab Sercerjeve brigade 36, 112, 234
Stab Slandrove brigade 17, 134, 139, 176, 177, 248
Stab Židanškove brigade 136, 139
Stab Bračičeve brigade 49, 50, 459, 460
Stab Prekmurske brigade 455
Stab 3. brigade slovenske divizije narodne obrambe (KNOJ) 182
Stab 11. dalmatinske udarne brigade 240, 456, 467, 468
Stab 1. tankovske brigade 456
Stab 6. vojvodinske brigade 302, 461
Stab 7. vojvodinske brigade 318, 347
Stab Jeseniško-bohinjskega odreda 105, 107, 214
Stab Kamniško-zasavskega odreda 71, 76, 86, 89, 92
Stab Kokrškega odreda 71, 76, 86, 89, 92
Stab Koroškega odreda 92
Stab 2. bataljona Tomšičeve 453
Stab 3. bataljona Tomšičeve 168
Stab 4. bataljona Tomšičeve 269, 271, 280, 333, 342
Stab 1. bataljona Slandrove 325
Stab 5. bataljona Bračičeve 269
Stab 2. bataljona Prekmurske brigade 292, 294
Stab 5. bataljona 3. brigade slov. divizije narodne obrambe 182
Stab 3. motoriziranega diviziona gorskega topništva Topniške brigade 4 armade 216, 456, 459
Stab britanske 8. armade 360, 393, 425
Stab 55. britanskega korpusa 277, 285
Stab 3. ukrajinske fronte (maršala Tolbuhina) 216
Stab 16. polka bolgarske otečestveno-frontovske armade 292

Stab skupine armad E (Löhrov štab) 162, 186, 194, 246, 251, 253, 276, 277, 278, 280, 281, 282, 435
Stab nemškega 68. korpusa 194
Starjeska, Stajersko 11, 13, 14, 15, 17, 18, 20, 21, 25, 28, 33, 140, 146, 160, 246, 284, 336, 361, 368, 372, 384, 403, 428, 429, 446, 451, 453, 459, 461, 462, 467, 471
Štajner Milan-Kamnar 134, 135
Štancer Slavko 302, 304
Steben 446
Stegarjev Hanzi 374
Šreharnik Ivan-Džok 478
Šteharnik Peter 468
Stikar Jože 388
Stok Jože-Korotan 338, 343, 344, 465
Strigelj Janez-Zuti 374
Sturm, domobranski podpolkovnik, 422
Surnik (kmet) 257, 318, 322
Šušec Marija 300
Šušteršič Jože 180
Šušteršič Stane-Boštjan 81, 84, 198
Šušteršič Tomaž-Tom 239, 240, 411, 426, 458, 461, 467, 468
Svab Franci 77
Svagelj Egidij 296
Švajncer Janez 475
Svara Dušan-Dule 247

T

Tabor v Ljubljani 109
Tatalovič Radoslav 421
Teropšič Jernej 469
Tevčman (kmet) 53
Tinje 335
Tirolsko 33, 64, 65, 79, 434
Tisovec Viktor 36
Titova cesta v Ljubljani 418
Titova vas 71
Tišler dr. Joško 228
Tolbuhin Fjodor Ivanovič 215, 216, 237
Tolmin 96, 97, 102, 103
Tolsti vrh (pri Dravogradu) 238, 291, 306, 309, 311, 313, 315, 316

Tomažič Janez 169
Tominec Milan 178, 454
Tomšič Vida 105, 227, 228, 234, 242, 246, 247, 337,368, 372,373, 374, 389, 390, 391,426, 457,460, 461, 466, 467
Topalovič Dimitrije 463
Topolšica 141, 145, 146, 147, 148, 150, 153, 159, 160,161, 164,167, 168, 175, 195, 226,242, 243,244, 245, 246, 247, 248,249, 252,273, 274, 275, 278, 280,282, 283,372
Torčeva žaga, Torčevo 257, 264, 328, 330, 331
Tori Ivan 408
Tratnik Milan 162, 194, 282, 283
Traunwirklerjeva hiša 303
Trbiž 90, 96, 102, 122, 243, 269, 309
Trbovlje 134, 136, 375
Trbovšek Stefan-Zdravko 83, 197
Trdnja vas 124, 142, 215, 220, 240, 392
Trenta 103, 104
Trg revolucije v Mariboru 180
Triplat Tone 88
Troha Stanislav-Slave 382, 467
Trojane 134, 178, 356
Trst 14, 32, 33, 70, 96, 97, 104, 167, 213, 219, 227, 232, 243, 270, 285, 303, 311, 459, 471, 472
Truman Harry 203, 385, 393
Trušnje 71, 433
Tržič na Gorenjskem 71, 203, 204, 458
Tržič (Molfalcone) 33, 70, 393, 420
Tuce 60
Tuhinjska dolina 12, 139, 284
Turiška vas 315
Turjak 201, 458
Turjak (kota 793) 290, 296
Turnher Tone 15, 148
Turnšek Julijana 296

U

Ude Lojze 246, 247, 372
Ulčar Jože-Mirko 62, 93, 224, 299

Ulčar Miroslav 477
Uranič Ivan-Drago 79, 80, 85, 90, 278, 457, 458, 459
Urbas Tone 79, 90, 190, 454, 458
Uršej Jurij 296
Uršlja gora 186, 290, 307, 308, 332

V

Vače 137, 429
Valušnik Franc-Gorenc 27, 28, 333, 338, 348, 452, 461, 465
Varh Valentina-Marjetka (poročena Wutte) 371
V Dolih 206
Veber Franc 422
Vedernjak Dušan-Dule 169, 170, 171, 457
Velenje 32, 141, 145, 146, 148, 163, 164, 184, 205, 246, 247, 357
Velike Lašče 201
Veliki Grlovec 84
Veliki Osolnik 201
Veliki vrh pri Črni na Koroškem 44
Velikovec 59, 112, 113, 115, 116, 120, 124, 139,160,172, 190,194, 214, 218, 224,226,228, 238,242, 243, 246, 248,250,251, 252,270, 271, 272, 273,276,278, 279,280, 307, 336, 337,338,344, 347,349, 351, 354, 365,370,372, 374,377, 389, 400, 404,466,478
Velinja vas 68, 432
Verdinek Ivan 308
Verdinekova mama 464
Vernberk 224
Vertič Štefan 301, 463
Vesca 62, 63, 65
Veskovič Vaso 302
Vesočnik Franc 347
Vetrinij 60, 66, 67, 69, 229, 421, 432
Vetrinjsko polje 67, 89, 221, 222, 271, 309, 412, 414, 420, 421
Vever Franc-Onkel 374
Vič pri Dravogradu 411
Vidic Jože 88
Vidmar dr. Ljubica 28, 452
Vidmar Miloš 78, 94, 197

Vignjevič Ivan 127
Vindiš Alojz-Dunda 134, 164
Vipavska dolina 96, 419
Visarjonovič Josif-Stalin 393, 406, 407, 468
Visoki Bistrica 64, 431
Višinski Andrej 406
Viško polje 306
Višnar Alojz 377
Vitanje 49, 184, 281, 282
Vobre 65, 433
vodi:
1. vod 1. čete 2. bat. Tomšičeve 46
2. vod 1. čete 2. bat. Tomšičeve 46
1. vod 2. čete 2. bat. Tomšičeve 46
2. vod 2. čete 2. bat. Tomšičeve 46
3. vod 3. čete 2. bat. Tomšičeve 46
jurišni vod Tomšičeve brigade 56, 58, 59, 313, 323
obveščevalni vod Kokrškega odreda 88, 89, 198
1. vod 2. čete Čezdravskega bataljona Koroškega odreda 65
2. vod 2. čete Čezdravskega bataljona Koroškega odreda 65
minerski vod 4. bat. 3. brigade slov. divizije narodne obrambe 59
Vodice pri Ljubljani 371
Vogrinc Danica 180
Vojna bolnišnica JA v Celovcu 94
Vojnik 23, 163, 176, 193, 281, 453
Vojvodič Petar 175
Vojvodina 368
Volfšperk 224, 466
Volinjak 318, 322, 328, 331
Volk Roza 465
Vorarelberg 65
Vožnica 60
Vransko 58, 192
Vrata nad Trbižem 90
Vratanar Tone-Antonesku 182
Vrba (na Koroškem) 60, 66, 390, 435

Vrbsko jezero 35, 60, 63, 67, 68, 90, 124, 125, 222, 224, 240, 276, 379, 404, 409, 413, 432
Vrečko (kmet) 255
Vrhnika pri Ljubljani 418, 421
Vrhovnik Majda-Lojzka 64, 371
Vrhovšek Franc 97, 99, 100, 431
Vršič 97, 101, 103, 104, 109, 122, 431, 432
Vršnik Janez-Krznar 296
Vratača na Karaavnkah 72
Vučinič Djoko 251, 319
Vučkovič Vučko 160
Vujičič, četniški podporočnik, 422
Vukov klanac 166
Vukmanovič Svetozar-Tempo 24, 450

W

Weiss Janez 89, 91, 370, 376
Wutte Tone-Janez 370
Wutte Valentina 371

Z

Zadrebčka dolina 12, 23
Zagorje ob Savi 134, 135, 136, 138, 478
Zagreb 14, 156, 160, 172, 174, 184, 205, 237, 243, 254, 352, 353, 368, 467, 468, 469
Zalaznik Franc-Leon 180
Zapotok 201, 458
Zasavje 21, 134, 138
Zasavski revirji 23, 34
Zavodnje 145, 146, 148, 238, 239, 242, 248, 249, 273, 283, 357, 448,
Zavrh nad Smarjeto 82, 84, 372
Zec (kmet) 57
Zelenec 81
Zelene trate 136
Zeleni breg 291, 308
Zelenica 71
Zermatto Otto 376
Zdovc (kmet) 323
Zdovc Franc-Baštej 326

Zdovc Ignac 331, 460, 461, 463, 464
Zdovc Mirko 239
Zgornja Savinjska dolina 12, 13, 21, 139, 196, 268, 288, 414, 436, 478
Zidani most 134, 137, 174, 184, 186, 268, 368
Zilja 129, 131, 278, 388
Ziljica 129, 224
Ziljska dolina 78, 90, 104, 105, 107, 111, 122,124, 128, 129,240, 370, 371, 372,378, 386, 388,391, 397, 398, 404,430, 435, 478
Zore Ivan-Jernej 134
Zorn dr. Tone 466
Zupan Andrej 224
Zupanc Franjo 46
Zupanc Jožef-Arnej 300
Zupanc Vinko 461
Zwitter dr. 228

Žabkar dr. Jože 231, 446
Zabnica pri Slovenjem Plajberku 79
Žafran (kmet) 347, 439
Žaga pri Bovcu 102
Žagar Stane-Jure 88, 89, 199, 458
Žaga pod Zelenico 71
Žaga v Gurah 229
Žavcer Pavle-Matjaž 90, 370, 374, 466
Žalec 466
Železna Kapla 33, 35, 43, 44, 53, 56, 57, 59, 63, 81, 82, 112, 139, 140, 196, 200,227,228, 239,268, 269, 270, 271,272,273, 275,296, 319, 332, 333,338,344, 348,356, 362, 364, 378,389,397, 431,434, 436, 438, 479
Železniki 104, 105, 109
Želuče 60
Žerjav 35, 43 , 44, 45, 48, 49, 50, 4™
Ževart dr. Milan 8, 164, 456, 457
Žiger Ljudevit-Perun 77, 87, 224, 410, 454
Žigon Branislav-Sokol 28

Zihpolje 60, 69, 432
Zingarica 198, 205
Žirovnica 133
Zitara vas 56, 57, 58, 112, 431,
433
Živalig Marij a-Mira 371
Žnidar Anton 106

Žolnir Bogdan 194, 349, 383, 457,
461, 463, 464, 465, 466, 467
Zoman (kmet) 257, 382
Zrelec 69, 432
Žužek Vinko 169, 332
Žvabek 194, 349
Žvokelj Franc 101

KAZALO

Beseda ob ponatisu..... 5

UVOD..... 9

ODLOČITEV DALJNOSEŽNEGA POMENA.....11

PREOSNOVA IN OKREPITEV STIRINAJSTE 21

POHOD NA KOROŠKO..... 33

NAPAD NA DRAVOGRAD IN KOTLJE..... 36

NAPAD TOMŠIČEVE NA CRNO..... 43

BRAČIČEVA V ŽERJAVU.....49

POSPEŠENI POHOD TREH BRIGAD..... 53

VSTAJA SEVERNO OD DRAVE..... 60

POT IN USPEHI KOKRSKEGA ODREDA..... 70

OSVOBODILNI POHOD DO BOROVELJ.....78

KOKRSKI ODRED v CELOVCU..... 86

PRODOR V ZGORNJESAVSKO DOLINO.....96

ŠTIRINAJSTA V CELOVŠKI KOTLINI..... 112

PRISPEVEK ZAHODNE OPERATIVNE SKUPINE . . 122

USPEHI V ZASAVJU IN OB SAVINJI..... 134

ZAGATA IN VDAJA PRI METLECAH..... 142

VDAJA GENERALPOLKOVNIKA LÖHRA.....156

TOMŠIČEVA OSVOBODI DRAVOGRAD.....168

PRVA SOOČENJA Z USTAŠI..... 174

DOLNICARJEVA MISIJA V MARIBORU..... 179

USPEŠNO DELOVANJE V VSE SMERI..... 189

ZADNJI ZLOČINI IZDAJALCEV..... 201

USODNI NESPORAZUMI..... 212

BURNE RAZMERE V CELOVCU.....223

KREPITEV ZAPORE OB DRAVI.....235

LÖHR ZNOVA DVIGNE OROŽJE.....242
ZLOM LÖHROVE UDARNE OSTI.....253
VDOR SKOZI ŽELEZNO KAPLO.....268
LOV ZA UBEZNIM GENERALOM..... * . . 273
ZLO V MISLINSKI DOLINI.....281
NAROB E NASTAVLJENA ZANKA.....288
PRVI KRVAVI OBRAČUNI Z USTAŠI.....292
BOJI PRI DOLIČU IN DRAVOGRADU.....297
USTAŠI PREŽENEJO VOJVODINCE.....309
BITKA Z USTAŠI PRI POLJANI.....317
USPEHI LEVIH USTASKIH POBOCNIC.....328
POSREDOVANJE PRI BRITANCIH.....335
USTASI SE NAPOSLED VDAJO.....341
UJETNIKI IN VOJNI PLEN.....361
UTRJEVANJE LJUDSKE OBLASTI.....369
NEVŠEČNOSTI Z BOLGARI.....381
V SENCI CHURCHILLOVEGA PRITISKA.....385
POGLAVJE O ZADNJI BITKI.....394
UMIK Z GRE NK OBO V SRCU.....400
EPILOG BOROVELJSKE BITKE.....412
POVZETEK USPEHOV IN NEUSPEHOV.....428
TRAJNO VELJAVNE IZKUŠNJE..... 441
OPOMBE O VIRIH.....452
KRATICE.....470
ODMEVI NA PRVO IZDAJO.....471
KAZALO KRAJEV, ENOT IN IMEN.....481

SAMOZALOZBA
pod pokroviteljstvom odbora 14. udarne divizije
predsednik odbora Miha Butara-Aleks

Franci Strle

VELIKI FINALE. NA KOROŠKEM

DRUGA, DOPOLNJENA IZDAJA

Mentor Lado Ambrožič-Novljan

Lektor France Šušteršič

Skice narisala Sonja Butina

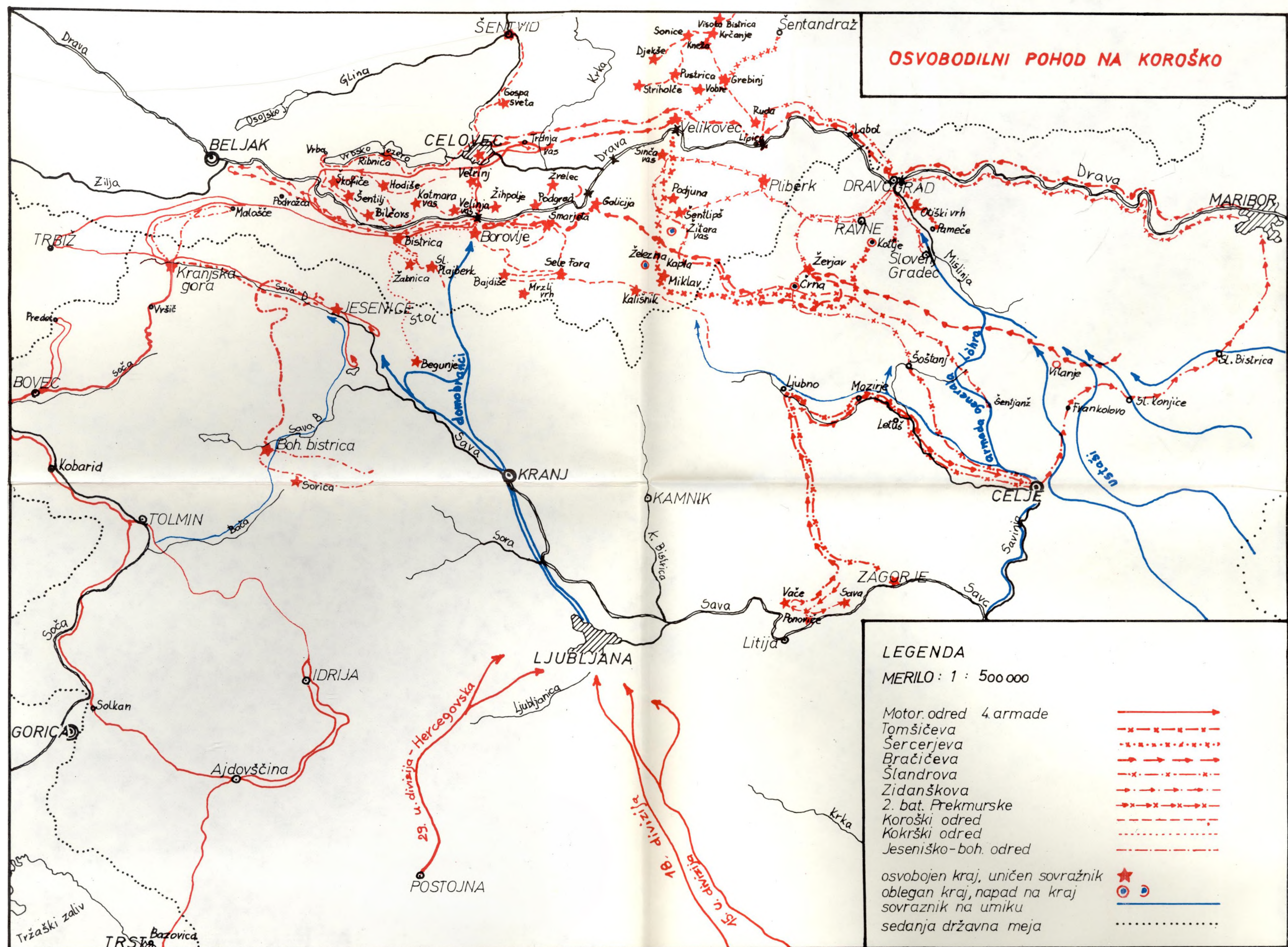
Zunanja oprema Urh Slamič

Klišee izdelala klišarna LP

Natisnila in vezala tiskarna Učnih delavnic v Ljubljani

april 1977 v 6000 izvodih

**Po mnenju Republiškega komiteja za kulturo SRS v Ljubljani,
št. 4210-213 z dne 5. maja 1976 je knjiga oproščena prometnega
davka.**

Ime Francija Strleta, avtorja te knjige, ni neznano slovenski javnosti, saj ga srečujemo že več ko dvajset let v našem tisku. Osnovni pečat daje njegovemu pisanju obdobje našega narodno-osvobodilnega boja in revolucije, ki se je je aktivno udeležil v svoji zgodnji mladosti.

Rodil se je leta 1927 v Podcerkvi v Loški dolini. Otroška leta je preživel v hudem pomanjkanju. Odraščal je v naprednem duhu, ki mu ga je vcepil oče. Ta se je že pred vojno boril za pravice delovnega ljudstva, po sovražni okupaciji pa je kot komunist postal organizator OF v domačem kraju; zaradi izdajstva so ga italijanski okupatorji poleti 1942 ustrelili... Franci je tisto leto končal osmi razred osnovne šole v Starem trgu. Ze takrat je sodeloval s partizanskimi enotami kot kurir, obveščevalec in propagandist ter se pripravljaj na odhod k partizanom. V marcu 1943 se je sam odpravil v gozd. S sabo je imel pusko in bombo. Po štirih dneh tavanja po javornških gozdovih je naletel na znanca-partizana; ta ga je odpeljal v Notranjski odred. S tem odredom je v maju 1943 prešel v sestavo Tomšičeve brigade. V nji je bil borec, polit-delegat ter nato do konca vojne sekretar bataljonskega in brigadnega biroja SKOJ. Dobil je čin poročnika, ko še ni imel 18 let.

Po vojni je končal gimnazijo in se vpisal na Višjo pedagoško šolo v Ljubljani. Tu je diplomiral iz slovenskega in srbohrvatskega jezika. Nato se je posvetil novinarstvu. Dvanajst let je bil pri RTV Ljubljana, kjer je med drugim vodil mladinski quiz o zgodovini NOB. Leta 1953 je izšlo pri Mladinski knjigi njegovo prvo knjižno delo Med proletarci. Leta 1975 pa je izdala Partizanska knjiga njegovega »Partizanskega volka samotarja«.

S tekstom Veliki finale na Koroškem je spet posegel v zgodovino narodnoosvobodilnega boja in celovito obdelal njegovo poslednje obdobje, finale s popolnim porazom sil kontrarevolucije, z zmago, ki jo je zagrenila krivična izguba slovenskega ozemlja na Koroškem... To obdobje je bilo doslej obdelano bolj ali manj fragmentarno in iz različnih zornih kotov; naš človek ga je poznal le na splošno in precej megleno.

Avtor je na podlagi proučevanja in temeljite konfrontacije dokumentov ter pričevanj kompleksno prikazal tok dogajanj ob koncu vojne v severnem delu Slovenije oziroma na Koroškem in analitično obdelal takratne operacije slovenskih brigad oziroma enot JA. Tu utegne zbuditi bralcu pozornost zlasti temeljit opis vdaje enot generala von Löhra.

Še posebno zanimivi in tehtni so dramatični opisi dogodkov na Koroškem, onstran Karavank, kjer so se naše enote znašle med vsemi mogočimi vrstami vojske in v vrtincu raznovrstnih, tudi skrajno zločinskih interesov ter krva-vele tudi še potem, ko so se drugod veselili konca vojne in zmage...

France Šušteršič